ביבליאָטעק פון ייוואָ
יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט

יאָרבוך

פון אַמאָפטייל

רעדאַקטירט פון

לייבוש לעהרער, יודל מאַרק

II

אַרויסגעגעבן פון
יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט
אַמעריקאַנער אָפּטייל
425 לאַפּאַיעט סט., ניו־יאָרק, נ. י.
1939

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

געווידמעט

ד״ר יעקב שאַצקין

לכבוד זיין 25 יאָריקער
ליטעראַריש־וויסנשאַפטלעכער
טעטיקייט

אינהאַלט

זייט

פון דער רעדאַקציע

ד״ר ק. פאָרנבערג (ע״ה):
די יידיש־רוסישע עמיגראַציע אין אַמעריקע 7

קלמן מרמר:
יוסף באָוושאָווער (1872—1915) 32

ד״ר הערמאַן פראַנק:
די יידישע טרייד־יוניאָן־באַוועגונג אין אַמעריקע (1888—1938) 102

לייבוש לעהרער:
שטימונגען ביי אונדזער יוגנט 133

בנימין שטיינבערג:
צו דער געשיכטע פון יידן אין אַמעריקע (1823—1872) . . 147

משה שטאַרקמאַן:
צו דער געשיכטע פון יידיש אין אַמעריקע 181

זלמן רייזען:
בריוו פון אַמעריקע צום גריידיצער צדיק (1868—1871) . . 191

ז. ברכות:
די געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין מאַסאַטשוועטס
(1882—1938) 219

מרדכי קאָסאָווער און מנשה אונגער:
יעקב שאַצקי־ביבליאָגראַפיע (מיט ביאָגראַפישע דאַטעס) . . 249

פון דער רעדאַקציע

דאָס ערשטע יאָרבוך פונם אַמעריקאַנער אָפּטייל פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט (אַמאָפּטייל) איז דערשינען פאַראַיאָרן. איצט, ביים אַרויסגעבן דאָס צווייטע יאָרבוך, ווילן מיר נאָכאַמאָל אונטערשטרייכן די אויפגאַבן, וואָס די דאָזיקע ביכער האָבן אויף זיך גענומען.

די טראַדיציאָנעלע יידישע וויסנשאַפט האָט אומגעהייערע פאַרדינסטן פאַר דער אויספאָרשונג פון פאַרגאַנגענע צייטן און דורות. אָבער דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט האָט גלייך פון אַנהייב אָן געזוכט אויסצומיידן אַזאַ מין איינזייטיקייט. מיר האָבן געהאַלטן, אַז מאָדערנע יידישע געשיכטע און היינטצייטיק יידיש לעבן דאַרפן, אין דער ערשטער שורה, זיין דער ציל פון אונדזער פאָרשערישער אַרבעט. דער דאָזיקער גייסט האָט באַהערשט די טעטיקייט פון אונדזער צענטער אין ווילנע.

אָבער דאָס יידישע לעבן, וואָס איז צעזייט איבער פאַרשיידענע לענדער און קאָנטינענטן, פאָדערט, אַז יעדער ישוב זאָל באַקומען זיין געהעריקן פּלאַץ אין די פּלענער פון אונדזער וויסנשאַפטלעכער טעטיקייט. ממילא ליגט אויף אונדז, פון אַמאָפּטייל, דער חוב זיך צו פאַרנעמען מיט אַמעריקאַנער טעמאַטיק, מיט אויספאָרשן אַלע אַספּעקטן פון יידישן לעבן אין אַמעריקע. עס איז איבעריק צו באַמערקן, אַז דאָס איז אָן אומגעהייער וויכטיקע אויפגאַבע, ספּעציעל ווען מיר דערמאָנען זיך וואָסער אָנגעזעענע ראָלע דער אַמעריקאַנער יידישער ישוב הייבט אַלץ מער און מער אָן צו שפּילן אין דער גאַנצער יידישער וועלט. דאָס איז דער וועג, וואָס דאָס ערשטע יאָרבוך פון 1938 האָט אָנגעצייכנט. אַ בליק אינם אינהאַלט פון איצטיקן באַנד וועט באַווייזן, אַז מיר האָבן ניט בדעה אָפּצונייגן פונם דאָזיקן ריכטיקן וועג.

דער לייענער וועט באַמערקן, אַז דאָס צווייטע יאָרבוך איז געווידמעט ד״ר יעקב שאַצקין צו זיין פינף־און־צוואַנציק יאָריקן ליטעראַרישן יובל. די שאַצקי־ביבליאָגראַפיע, וואָס ווערט דאָ פאַרעפנטלעכט, וועט געבן אַ קאָנצענטרירט בילד פונם רייכן, פילזייטיקן, ליטעראַרישן און וויסנשאַפטלעכן צושטייער פונם חשובן יובילאַר. שוין דאָס אַליין איז גענוג אַרויסצורופן אונדזער טיפסטע דאַנקבאַרקייט און וואַרעמסטע אַכטונג.

אָבער אין דעם פאַל איז פאַראַן נאָך אַ מאָטיוו, וואָס מיר קענען ביי זיך ניט פּועלן צו פאַרשווייגן. ד״ר שאַצקי איז איינער פון עטלעכע געציילטע בויער פונם אַמאָפּטייל. ער איז געווען פון די, וואָס האָבן געוואָגט צו מאַכן דעם ערשטן טראָט, און דערביי אַרויסגעוויזן יענע רירנדיקע מענטשלעכע אייגנשאַפטן פון שווערער אחריות, אָנרעגנדיקער וואַרעמקייט און זיך־פאַרגעסנדיקער געטריישאַפט, אַז ער האָט אַרויסגערופן די טיפסטע באַוווּנדערונג פון זיינע פריינד און חברים. זיין „ביבליאָגראַפיע״ פון מעשים, פון טאָג־טעגלעכער

קליינער און גרויסער אַרבעט פאַרן אינסטיטוט, האָט זיך זיכער ניט צו פאַר־שעמען פאַר זיינע ריין וויסנשאַפטלעכע פאָרדינסטן.

אין דער אמתן איז ד״ר שאַצקי ניט בלויז בויער פון אַמאָפטייל, זיין טעטי־קייט גרייכט אַ סך ווייטער. עס איז ניטאָ קיין איין ציגל אין דער געביידע פון גאַנצן ייוואָ, וואָס טראָגט ניט אויף זיך דעם אָפּדרוק פון זיין האַנט און זיין בליק. זאָל די דאָזיקע מתנה, וואָס מיר טראָגן אים צו צו זיין יובל, אים באַווייזן ווי אָנגעלייגט זיין גרויסע און שווערע אַרבעט איז געווען, און זאָל דאָס אויף להבא באַלייכטן זיין וועג פון וויסנשאַפטלעכער פאָרשונג און פּראַק־טישע מעשים.

צום סוף ווילן מיר אויסדריקן אונדזער דאַנק ד״ר א. מוקדוני פאַר דער רעדאַקציאָנעלער מיטהילף, וואָס ער האָט אונדז געגעבן.

לייבוש לעהרער

יודל מאַרק

ד״ר ק. פאָרנבערג (ע״ה)

די יידיש־רוסישע עמיגראַציע אין אַמעריקע *)

1

דער פּיאָנערן־פּעריאָד פון דער יידיש־רוסישער אימיגראַציע

די געשיכטע פון דער יידישער מאַסן־עמיגראַציע פון רוסלאַנד און בכלל פון מזרח־אייראָפּע פאַר דעם לעצטן האַלבן יאָרהונדערט איז ווינציק באַקאַנט. במעט אין גאַנצן אַן אומבאַשריבן בלאַט איז די געשיכטע פון דער עלטערער אימיגראַציע פון די זעלבע עלעמענטן — דאָס וואָס מיר רופן דאָ דער פּיאָנערן־פּעריאָד. אַז אַזאַ אימיגראַציע האָט זיך געצויגן אַ לענגערע צייט פריער פאַר די יאָרן 1881־1882, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע „יציאה״ פון רוסלאַנד — וועגן דעם איז קיין שום ספק ניט פאַראַן. דאָך גייען זיך די יידישע געשיכטשרייבער ווייט פונאַנדער וועגן איר גרייס און וועגן אירע דערגרייכונגען. און בכלל איז דער סכום וויסן וואָס זיי ווייזן אַרויס וועגן יענעם פּעריאָד ווייניקער ווי מאָגער.

די „דזשואיש ענציקלאָפּעדיא״ גיט אָפּ דעם פּעריאָד נאָר איין פּאַראַגראַף. ער לייענט זיך אַזוי: „אינדיווידועלע רוסישע און פּוילישע יידן, ספּעציעל די לעצטע, האָבן איינגעוואַנדערט אין די פאַראייניקטע שטאַטן שוין צו דער צייט פון דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע. צווישן זיי האָט זיך געפונען חיים סאָלאָמאָן, איינער פון די נאָבלסטע ביישפּילן פון איבערגעגעבנקייט צו אַמעריקאַנער פרייהייט און אַ פריינד פון קאָשציושקאָ. דער רוסישער אוקאַז פון 1827, וואָס האָט גענומען פאַר סאָלדאַטן יידישע יינגלעך, ווען זיי זיינען געוואָרן 12 יאָר אַלט, ווי אויך דער אוקאַז פון 1845, וואָס האָט אויסגעשפּרייט דאָס נעמען רעקרוטן אויף רוסיש־פּוילן, זיינען געווען די אויסגאַנג־פּונקטן פון עמיגראַציע קיין ענגלאַנד און פון דאָרטן קיין אַמעריקע. דער עפּאָכע־מאַכנדיקער פּעריאָד פון 1848 און די רעוואָלוציע אין פּוילן פון יאָר 1863 זיינען געווען פאַקטאָרן וואָס האָבן פאַרגרעסערט די עמיגראַציע פון די יידן פון רוסלאַנד. אָבער די רוסיש־יידישע עמיגראַציע אין מאַסן האָט זיך ניט אָנגעהויבן

*) די דאָזיקע אַרבעט איז אַ קאַפּיטל פון אַ בוך צו דער געשיכטע פון יידן אין אַמעריקע, וואָס איז געבליבן אין כתב־יד פון ד״ר ק. פאָרנבערג ע״ה.

מיר דאַנקען פרוי פאָרנבערג פאַר דער פריינדלעכער דערלויבניש צו פאַרעפנטלעכן דעם קאַפּיטל אין אונדזער יאָרבוך.

ביז 1881.״ [1] אין דער דאָזיקער דערציילונג וואַרפט זיך איין זאַך אין די אויגן, און דאָס איז וואָס ס׳ווערט מיט קיין וואָרט ניט דערמאָנט יענע פּאַסירונג, וואָס טראָגט אַן איבערראַשנדיק ענלעכע פאָרמע צו דער עמיגראַציע פון 1881, מער ניט אין אַן אומפאַרגלייכלעך־קלענערע געשטאַלט. מיר מיינען די ערשטע פּראָבע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן אין יאָר 1869 פון דעם „אַליאַנס איזראַעליט אוניווערזעל״ אַריבערצושיקן יידישע פּליטים פון רוסלאַנד־פּוילן קיין אַמעריקע.

פּ. וויערניק פאַרפעלט דוקא ניט צו דערמאָנען דעם פאַקט. ער באַרופט זיך אויף אַנאַטאָל לערואַ־באַליע, וואָס דערמאָנט וועגן דעם. אָבער אַלץ וואָס מיר דערוויסן זיך פון זיין געשיכטע וועגן יענעם פּעריאָד איז נאָר, אַז אין 1852 איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין ניו־יאָרק די ערשטע רוסישע אָרטאָדאָקסישע קאָנגרעגאַציע, ווי עס ווערט דערציילט אויספירלעך פון דזש. ד. אייזנשטיין אין 9טן באַנד פון די „פּובליקיישאָנס״ פון דער אַמעריקאַניש־יידישער היסטאָ־רישער געזעלשאַפט״.[2]

מער באַשטימט איז ראַבאַי מאַקס רייזין. ער דערציילט אָט וואָס: „עס איז באַקאַנט, אַז אַ באַדייטנדיקע צאָל רוסישע יידן האָבן געלאַנדט אין אַמעריקע אין משך פון די 40ער יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט... עס ווערט אָפּגעשאַצט, אַז ביז דעם יאָר 1870 איז די צאָל פון דעם סאָרט יידן געווען ניט מער ווי 7000 אין דער אַלגעמיינער יידישער באַפעלקערונג פון אַן ערך 200.00. די אימיגראַ־ציע צווישן 1871 און 1880 האָט, מעגלעך, פאַרגרעסערט די צאָל ביז 50,000״[3].

„עס איז באַקאַנט,״ „עס ווערט אָפּגעשאַצט,״ „עס איז מעגלעך״ — דאָס אַלץ זיינען אויסדרוקן, וואָס קאָנען קוים האָבן אַ גרויסן ווערט פאַר דער ריכ־טיקייט פון די ציפערן, וואָס ראַבאַי רייזין ברענגט. צום באַדויערן זאָגט ער ניט, פון וואַנען ער נעמט די אַלע השערות. און דערפאַר קאָן מען ניט גע־נויער אַריינקוקן אין די קוואַלן פון זיינע השערות.

די פּראָפעסאָרן מאָרגאָליעס און מאַרקס זיינען מער זיכער אין דעם, וואָס זיי האָבן צו דערציילן. זיי שרייבן אָט וואָס: „זינט דעם יאָר 1869 איז אָנגע־גאַנגען אַ לאַנגזאַמע, אָבער שטענדיקע עמיגראַציע פון רוסישע יידן, רעגולירט דורך דעם „אַליאַנס״ מיט דער הילף פון קעניגסבערגער קאָמיטעט. אַ קליינע צאָל איז באַזאָרגט געוואָרן אין דייטשלאַנד; דער גרעסטער טייל — פיר טויזנט יערלעך האָבן געפונען זייער וועג קיין אַמעריקע.״ [4] דער דאָזיקער באַריכט מוז אַרויסרופן פאַרוווּנדערונג: 2000 יערלעך זיינען געקומען אָהער דורך דעם „אַליאַנס״ אין אַ משך פון אַ יאָר צענדליק, און קיינער האָט דערפון גאָר ניט געוווּסט! בעת די ניט פיל גרעסערע „רעגולירונג״ אין יעדן פון די צוויי יאָרן פון דער גרויסער „יציאה״ אין 1881 און 1882 האָט ממש מרעיש עולם געווען און איז געוואָרן מעגלעך נאָר אַ דאַנק דער גרויסער אָנשטרענגונג פון גאַנצן מערב־אייראָפּעישן און אַמעריקאַנער יידנטום, ווי אויך אַ דאַנק דער הילף פון באַראָן הירש און דעם לאָנדאָנער „מענשאָן האוז פאָנד״.

אין דירעקטן קעגנזאַץ צו דער גוזמא פון די דערמאָנטע פּראָפעסאָרן גע־

פינט זיך אַן אַנדער גוזמא, אויך אַרויסגעזאָגט פון אַ גאַנץ ערנסטן אַמעריקאַ־ניש־יידישן טוער, ה. דייוויד סולצבערגער. ער שרייבט: „ביז דעם יאָר 1880 איז אַ רוסישער ייד קוים ווען עס איז געזען געוואָרן אין אַמעריקע"[5].

מיר וועלן פּרוּוון זיך דערשלאָגן אַ קלאָרערן און זיכערן וועג דורך די דאָזיקע, זיך סותרדיקע און ווייניק זאָגנדיקע דערציילונגען. מיר וועלן זיך לאָזן פירן פון די אָפיציעלע רעגירונגס־קוואַלן: דעם צענזוס און דער אימיגראַ־ציע־סטאַטיסטיק און זיי ממלא זיין מיט ידיעות פון יידישן קוואַלן, אויף ווי ווייט מיר האָבן זיי געקאָנט געפינען.

אין דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק פון דער אימיגראַציע געפינען מיר, אַז אין יאָר 1820, דעם ערשטן יאָר ווען אַזאַ סטאַטיסטיק האָט אָנגעהויבן גע־פירט צו ווערן, זיינען בסך הכל נאָר 14 פּערזאָן אָנגעקומען פון רוסלאַנד. און אין אַ משך פון פיל יאָרן און צענדליקער יאָרן איז די אימיגראַציע פון צאַרנ־לאַנד געווען כמעט ווי גאָר נישט. ערשט אין יאָר 1858 מאַכט זי אַ שפּרונג פון 25 אַ יאָר, אין די פריערדיקע ניין יאָר — צו 246, אָבער זי פאַלט שוין איין יאָר שפּעטער אַרונטער צוריק אויף 91. און אין די ווייטערדיקע יאָרן ווערט זי איינגעשרומפּט ביז צו עטלעכע צענדליק אַ יאָר. אין יאָר 1864 חזרט זיך איבער די זעלביקע זאַך: די איינוואַנדערונג קומט ווידער אַרויף אויף 264, אָבער גייט באַלד ווידער אויף בערך 100 אַ יאָר.

דער ביז איצטיקער איבערבליק איז געגוג אָפּצולייקענען די באַהויפּטונג, אַז יידן האָבן געגומען לויפן קיין אַמעריקע צוליב די רעקרוטן־געזעצן פון 1827, אַ באַהויפּטונג וואָס איז אַזוי לייכטזיניק אַריינגעקראָכן אין דער יידישער ענציקלאָפּעדיע — (אין ענגליש). אויך זעען מיר, אַז דער איינפלוס פון דעם פּוילישן אויפשטאַנד אויף דעם גאַנג פון דער יידישער עמיגראַציע איז אַ השערה פון פינגער אויסגעזויגן. אַן אמתער און בלייבנדיקער שינוי אין דער עמיגראַציע פון רוסלאַנד הויבט זיך אָן ערשט אין יאָר 1869 און — וואָס נאָך וויכטיקער — ער ווערט גרעסער פון יאָר צו יאָר, מיט זייער ווייניק אויס־נאַמען[6].

געוויס, ניט אַלע פּערזאָנען וואָס זיינען געקומען פון רוסלאַנד זיינען יידן. אָבער ווען מע דערמאָנט זיך, אַז די אַנדערע נאַציאָנאַליטעטן פון דער רוסישער אימפּעריע האָבן קיין מאָל ניט עמיגרירט אין אַמעריקע אין אַזוינע צאָלן ווי די יידן, אַז זייער אימיגראַציע האָט זיך אָנגעהויבן פיל שפּעטער און אַז אפילו אין די 80ער און 90ער יאָרן איז דער פּראָצענט יידישע אימיגראַנטן אין דער אַלגעמיינער אימיגראַציע פון רוסלאַנד געווען: 63.3 פּראָצענט צווישן די יאָרן 1881־90 און 55.4 פּראָצענט צווישן די יאָרן 1891־1900, מיינען מיר, אַז מיר קאָנען אָננעמען קאָנסערוואַטיוו־זיכער, אַז פון די 40.000 אימיגראַנטן פון רוסלאַנד ביז 1881 זיינען ¾, אַרום 30,000, געווען יידן. צום באַדויערן קאָנען מיר זיך ניט באַנוצן אויף אַזאַ אופן מיט דער סטאַטיסטיק פון דער איינוואַנדערונג פון פּוילן צוליב פאַרשידענע טעמים. ערשטנס איז דער פאַר־

לויף דאָ אַ גאַנץ אַנדערער, וואָס ווייזט אַז אַנדערע עלעמענטן און אַנדערע סיבות קומען דאָ אין באַטראַכט. צווייטנס איז דאָס פּוילישע פאָלק אַליין געווען אַן אויסוואַנדערונגס־פאָלק. דריטנס איז דער געאָגראַפישער באַגריף וועגן פּוילן אַזאַ, וואָס דעקט זיך ניט מיט אונדזער אונטערזוכונג וועגן דער איינוואַנדערונג פון דער רוסלענדישער אימפּעריע.

ווענדן מיר זיך צום צווייטן אָפיציעלן קוואַל, צו די ציפערן פון רעגירונגס־צענזוס געפינען מיר אָט וואָס: עס האָבן זיך געפונען אימיגראַנטן פון רוסלאַנד און ליטע: אין 1870 — 4,644 פערזאָן, אין 1880 — 35,722 פערזאָן.

דאָס הייסט בכן 31,078 אימיגראַנטן פון דער צאַרישער אימפּעריע האָבן זיך אָפּגעשטעלט דאָ אין לאַנד אין משך פון דעם יאָרצענדליק. מיר זעען בכן, אַז אונדזער השערה וועגן 30,000 איינגעוואַנדערטע יידן קאָן ניט זיין ווייט פון דער ווירקלעכקייט, נעמענדיק אין אָנבאַטראַכט אַז יידן קומען שטענדיק צו פאַרבלייבן.

אַריבערגייענדיק צו יידישע קוואַלן וועגן יענער עפּאָכע, שלאָגן מיר זיך אָן אויף אַ פּאָר אינטערעסאַנטע באַמערקונגען אין די זכרונות פון „דעם פאָטער פון רעפאָרם״ פון אַמעריקאַנישער יידישקייט, ראַבאַי י. מ. ווייז. ער דערציילט, אַז ווען ער איז געקומען קיין אַמעריקע, אין יאָר 1846, האָט ער אויסגעפונען, אַז „די עלטסטע קאָנגרעגאַציע אין ניו־יאָרק איז אַ פּאָרטוגעזישע און אַז דער עלטסטער מיטגליד אירער איז אַ פּוילישער ייד. די צווייטע עלטסטע קאָנגרעגאַציע איז געווען אַן ענגליש־פּוילישע.״ [7] פון אַן אַנדער קוואַל [8] דערוויסן מיר זיך, אַז פון די 12 שולן וואָס האָבן עקסיסטירט פריער פאַר דעם יאָר 1850 זיינען 6 כאַראַקטעריזירט געוואָרן ווי „פּוילישע.״ מען דאַרף אָבער אָננעמען, אַז דאָס וואָרט „פּוילישע״, באַציט זיך מער אויף דעם „נוסח״, דעם ריטואַל ווי אויף דער מיטגלידערשאַפט, ווארום די ערשטע עכט־רוסישע קאָנגרעגאַציע איז אָרגאַניזירט געוואָרן, ווי מיר ווייסן שוין, ערשט דעם 4טן יוני, 1852.

די וויכטיקסטע און היסטאָריש־פעסטגעשטעלטע פּאַסירונג אין דער געשיכטע פון דער רוסיש־יידישער עמיגראַציע אין יענער גאַנצער עפּאָכע איז פאָרגעקומען אין יאָר 1870־1871, ווען דער „אַליאַנס איזראַעליט אוניווערסעל״ האָט זיך פאָרגענומען אַריבערצופירן אַהער אַ געוויסע צאָל יידישע פאַמיליעס פון רוסלאַנד. דער אופן ווי אַזוי דאָס איז דורכגעפירט געוואָרן, דערמאָנט זייער שטאַרק די עמיגראַציע־אַרבעט פון אָנהייב אַכציקער יאָרן, נאָר אין מיניאַטור־פאָרמאַט. געשען איז עס אויף אַזאַ אופן: אין יאָר 1868־1869 האָט דער צפון־מערב טייל פון יידישן תחום אין רוסלאַנד דורכגעמאַכט אַ שווערן הונגער. און ווי אַ צוגאָב צו דער הונגער־נויט איז געקומען דער גירוש פון אַרום 2,000 יידישע פאַמיליעס פון דעם בעסאַראַבישן גרעניץ אויף דעם סמך פון אַן אַלטן געזעץ. דער „אַליאַנס״ האָט באַשלאָסן צו קומען צו הילף דער יידישער נויט. ווי דר. רילף דערציילט, איז אַ קאָמיטעט פון רוסישע יידן געקומען אין מעמעל

זיך באַמיענדיק צו פאַראינטערעסירן די יידישע פילאַנטראָפּן פון מערב־אייראָפּע. ניט האָבנדיק קיין פריינד און ניט קענענדיק קיין דייטש, האָבן זיי זיך גע־ווענדט צו אַ קריסטלעכן אַדוואָקאַט, וועלכער האָט פאַר זיי אָנגעשריבן בריוו צום „אַליאַנס", צו משה מאָנטעפיאָרע און צו באַראָן ראַטשילד.[9] שפּעטער האָט אַ קאָמיטעט זיך געבילדעט אין קעניגסבערג, וועלכער האָט געאַרבעט צוזאַמען מיטן „אַליאַנס" דורכצופירן די שוין דערמאָנטע פּראָגראַם, דהיינו: איבערצולאָזן אַ קליינעם טייל פון די עמיגראַנטן אין דייטשלאַנד און עטלעכע הונדערט אַריבערצושיקן קיין אַמעריקע. זיי האָבן זיך געשטעלט אין פאַר־בינדונג מיט די אַמעריקאַנער, וועלכע האָבן געעפנט אַ ספּעציעלן פאָנד פאַר די דאָזיקע אומגליקלעכע און צוזאַמענגעקליבן אַזוי הויך ווי 7,000 דאָלאַר. געוואָלט האָבן די אַמעריקאַנער אָפּשיקן דאָס געלט קיין אייראָפּע, כדי די עמיגראַנטן זאָלן קאָנען פאַרהאַלטן ווערן דאָרט. אָבער דער קעניגסבערגער קאָמיטעט האָט דוקא געוואָלט אַריינשיקן די עמיגראַנטן אַהער. און אַזוי איז אויך געשען. מע איז מושוה געוואָרן, אַז דער ניו־יאָרקער קאָמיטעט זאָל פריער אָנגעפרעגט ווערן, איידער מען וועט אַריינשיקן עמיגראַנטן. אין גאַנצן זיינען אין משך פון די יאָרן 1870־71 אָנגעקומען אויף אַזאַ אופן 528 פּערזאָן. אַזוי דערציילט אין זיין לעצטן אָפיציעלן באַריכט, ריכטער מ. איזאַקס, דער פּרעזידענט פון „באָאַרד אָוו דעלעגייטס", וואָס אונטער זיין אויפזיכט איז די דאָזיקע הילפסאַקציע דורכגעפירט געוואָרן. אַן ענלעכע אַקציע איז דורכגע־פירט געוואָרן מיט צוויי יאָר שפּעטער מיט עמיגראַנטן פון רומעניע, פון וועלכע עס זיינען אַריבערגעבראַכט געוואָרן אַהער אין גאַנצן 73 פּערזאָן.[10]

ריכטער איזאַקס גיט אַרויס אַ גאַנץ פיינעם אַטעסטאַט יענע ערשטע אי־מיגראַנטן. כאָטש צווישן זיי „זיינען געווען נאָר זייער ווייניק מעכאַניקער, אָדער אַזוינע וואָס זיינען בכלל געווען געוווינט צו אַרבעט... האָט זיך אַרויסגע־וויזן, אַז נאָר אַ קליינער טייל פון די נייי־אָנגעקומענע האָט זיך געניוטיקט אין וועלכע עס איז הילף, אויסער צייטווייליקע הילף און פריינדלעכע דערנענטערונג. די לאָקאַלע מאַכט האָט פאַר זייער געברויך אָפּגעגעבן אַ געביידע; פיל פון זיי זיינען אַוועקגעשיקט געוואָרן אין די מערב־ און מזרח־שטאַטן; קיין 25 פון די אַלע אימיגראַנטן האָבן ניט געדאַרפט אָנקומען צו ווייטערדיקער הילף."

ניט קוקנדיק אויף דעם זיינען זיי דאָך געוואָרן גרויס אין די אויגן פון די אַמעריקאַניש־יידישע פירער אוז ווען אין 1873 האָבן זיך געגומען באַווייזן אימיגראַנטן פון רומעניע — האָבן די דאָזיקע פירער אָנגעהויבן אַרויסצושיקן התראות און אויפרופן צו די יידן פון מזרח־אייראָפּע ניט צו קומען אַהער. זיי האָבן די דאָזיקע התראות געשיקט דורך ד"ר לעאָפּאָלד באמבערגער פון קעניגסבערג, וואָס איז געווען דער הויפּט פון דעם דאָרטיקן הילפס־קאָמיטעט. אויך דער ניו־יאָרקער רב ווידאַווער האָט באַשטעטיקט, אַז ניט מער ווי 125 עמיגראַנטן קאָנען קומען אַהער, אויב זיי ווילן ניט ליידן גרעסערע נויט ווי אין רומעניע. אָבער „ניט קימערנדיק זיך וועגן די אַלע התראות זיינען זיי

געקומען אין די טויזנטער פון רומעניע, פון רוסלאַנד, גאַליציע, און אונגאַרן, נאָר מיט דער הילף פון קאָמיטעטן, נאָר מיט דער הילף פון קרובים, וואָס זיינען געקומען פריער,״ אַזוי דערציילט פון אייגענער באַטראַכטונג י. ד. אייזנשטאַדט[11]. דאָס וואָס די פירער פון „אַליאַנס״ האָבן געוואָלט און פאַרויסגעזאָגט, דאָס הייסט, אַז יעדער אימיגראַנט זאָל ווערן אַ צענטער פון ווייטערדיקער עמיגראַציע פאַר זיין פאַמיליע און קרובים, איז מקוים געוואָרן. מיט זעקס יאָר שפּעטער האָט דער אָרגאַן פון די ניו־יאָרקער אַמעריקאַניזירטע יידן עדות געזאָגט, אַז דער עקספּערימענט איז געווען אַ געלונגענער. אין אַ לייט־אַרטיקל פון דעם 22טן יוני, 1877, שרייבט די צייטונג: „די הונדערטער עמיגראַנטן וואָס זיינען געשיקט געוואָרן קיין ניו־יאָרק אין יאָר 1870־1871, אונ־טער דער אויפזיכט פון קעניגסבערגער קאָמיטעט, האָבן זיך אַרויסגעוויזן צו זיין בעסער ווי דער דורכשניט פּערזאָנען וואָס זיינען געשיקט געוואָרן קיין אַמעריקע. דער קאָמיטעט האָט געשיקט דאָס רוב יונגע און ענערגישע פאָטערס פון פאַמיליעס. זיי האָבן באַלד זיך איינגעאָרדנט אין אינדוסטריעלע באַשעפ־טיקונגען און האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן מיט דער מאַסע אָרטיקע איינוווינער״[12]. מיט צופרידנקייט האָבן די פירער פון „אַליאַנס״ געקאָנט אָנווייזן ביים אָנהייב פון דער נייער גרויסער „יציאה״ פון מאַי, 1881: „די איזראַעליטן פון רוסלאַנד האָבן זינט אַ לענגערע צייט געקענט דעם וועג קיין אויסלאַנד און אפילו קיין אַמעריקע. די שיפס־קאָמפּאַניעס ווייסן, אַז אין די לעצטע צען יאָר (1870־1880) זיינען טויזנטער פון זיי געפאָרן קיין אַמעריקע און דער קאָמיטעט אין ניו־יאָרק האָט געוווּסט וויפיל טויזנטער זיינען אָנגעקומען אין די פאַראייניקטע שטאַטן איידער די רדיפות האָבן זיך אָנגעהויבן״[13].

אין לעצטן פּונקט האָבן זיי אַ טעות געמאַכט. די אַמעריקאַניש־יידישע פירער, — ניט זיי האָבן זיך געקימערט וועגן די טויזנטער, וואָס זיינען אָנגע־קומען נאָך 1873 און ניט זיי האָבן געוווּסט וועגן זיי. די נייע אימיגראַנטן האָבן ביסלעכווייז אויפגעבויט — ס׳רוב אין ניו־יאָרק — אַ קהלה פאַר זיך. זיי האָבן אָנגעהויבן פון גאַנץ אָרימע און באַשיידנדע באַשעפטיקונגען. „די מאַיאָריטעט האָן זיך גענומען צו פעדלעריי אָדער צו גלעזעריי״ — פאַרצייכענט אין יאָר 1872 ה. אייזנשטיין אין זיין טאָגבוך — וועגן זייער אינעווייניקסטן לעבן, שרייבט ער„אין אַלגעמיין איז ניט געווען צו מערקן קיין אונטערשייד צווישן די יידן אין רוסלאַנד, אָדער פּוילן און די היגע יידן. זיי האָבן זיך נאָר אונטערגעשיידט אין זייערע קליידער״[14].

דאָך לאַנג זיינען זיי ניט פאַרבליבן אין אָט דער שפּלדיקער לאַגע. די פאַרשידענע באַשרייבונגען, וואָס שטאַמען פון 8־9 יאָר שפּעטער, פון דער צייט ערב דער נייער יציאה, אָדער באַלד נאָך איר אָנהייב, גיבן אַ גאַנץ אַנדער בילד. אַ ניו־יאָרקער יידיש־ענגליש וואָכנבלאַט, וואָס האָט אין 1881, די ערשטע באַ־מערקט די ניי־אָנקומענדע אימיגראַציע־כוואַליע און וואָס האָט געמאַכט אַ שטודיום פון די גֶעטאָ־איינוווינער פון יענער צייט, שרייבט: „אַן עמיגראַציע

באַאַמטער האָט אונדז געזאָגט: זיי האָבן ליב אָרדענונג, זיי פאָלגן, זעלטן קומט ווער עס איז אין באַשעפטיקונג ביוראָ; די וואָס פאַרבלייבן אין ניו־יאָרק זיינען אין שטאַנד אַליין זיך דורכצושלאָגן אַ וועג און זיך אַליין צו באַזאָרגן.״ אויף דעם סמך פון אירע אייגענע באַאָבאַכטונגען שרייבט די צייטונג: „נאָר ווייניק זיינען אַלטע און הילפלאָזע. זיי פאַרשטייען איצט בעסער אויף יענער זייט ים, אַז זיי מוזן דאָ אַרבעטן. געלערנטע מעכאַניקער, וואָס האָבן דאָ פאַר־בראַכט עטלעכע יאָר, שרייבן אַהיים מיט התלהבות וועגן זייער אויפטו און הצלחה. און איין געפיל באַהערשט די אַלע וואָס האָבן מיטלען, אַז זיי דאַרפן עמיגרירן״[15]. וועגן זייערע באַשעפטיקונגען שרייבט די זעלביקע צייטונג אין אַן אַנדער אַרטיקל: „8000 זיינען באַשעפטיקט ביי מאַכן רעק, הויזן, וועסטן, ס׳רוב אין טענעמענט־הייזער און די צאָל פון יידישע סיגאַרמאַכער איז אַ לעגיאָן.״ ווי אַ באַזונדערער כאַראַקטער־שטריך פון די לייט, גיט ער אָן דאָס „וואָס זיי זאָרגן זיך שטאַרק פאַר זייערע קינדער״[16].

אַן אַנדער באַטראַכטער פון דער לאַגע, אַ פוילישער רעדאַקטאָר, וואָס האָט פאַרבראַכט די גאַנצע זיבעציקער יאָרן אין אַמעריקע, שרייבט: „אין פאַרלויף פון די צען יאָר, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין אַמעריקע, האָב איך ניט געזען קיין איין יידישן אימיגראַנט, וואָס זאָל ניט האָבן וועלכע עס איז באַשעפטי־קונג. קיין אַנדערער ניט, אפילו ניט קיין דייטש, אַקלימאַטיזירט זיך אַזוי גיך ווי אַ ייד״[17].

אַ מער אויספירלעכע באַשרייבונג וועגן די יידיש־רוסישע אימיגראַנטן און זייער מצב אין סוף פון יענער עפּאָכע, געפינען מיר ביי אַב. קאַהאַן. ער שרייבט: „ווען איך בין געקומען (אין יוני, 1882) קיין ניו־יאָרק, זיינען די סוואַלקער יידן געווען דער עיקר פון דער יידישער באַפעלקערונג אויף דער איסט סאַיד... כמעט אַלע פעדלער און קאָסטאָמער־פעדלער זיינען דאַן געווען פון יענעם געגנט און די סטאָרקיפּערס פון איסט־בראָדוויי און קאַנאַל סטריט... זיינען מייסטנס געווען פון דער זעלביקער גובערניע. יידישע אַרבעטער זיינען אין ניו־יאָרק געווען ביי דרייסיק אָדער פערציק טויזנט. זיי האָבן מייסטנס זיך באַשעפטיקט מיט שניידערייַ ביי מענער־קליידער. קלאָוקמאַכער זיינען אויך געווען, אָבער פאַרהעלטניסמעסיק ניט קיין סך — די גאַנצע קלאָוק־טרייד איז נאָך דאַן געווען ניי אין אַמעריקע... די ערשטע קלאָוק־שעפער זיינען גע־גרינדעט געוואָרן פון דייטשע יהודים, וועלכע זיינען קיין שניידער קיין מאָל ניט געווען... די קלאָוק־אַרבעטער אָבער זיינען געווען יידן פון ליטע און פון פוילן... אינטעליגענטע יידן זיינען צווישן די פריערדיקע רוסישע און עסטריי־כישע אימיגראַנטן זייער ווייניק, כמעט גאָר ניט. צווישן די סוואַלקער אי־מיגראַנטן האָט זיך געפונען אַ ביסל גמרא־יידן... זייערע קינדער האָבן זיי געשיקט אין פּאָבליק סקול, זעלטן העכער... די קינדער האָבן גערעדט ענגליש. יידיש כמעט גאָר ניט. געגאַנגען אין סקול און דערנאָך זיך גענומען צו ביזנעס... די גרויסע, גרויסע מאַיאָריטעט יידן, וועלכע זיינען געקומען אין

די 70ער יאָרן און נאָך פריער, זיינען געווען ערלעכע, פּראָסטע מענטשן, זייער אומוויסנד, מיט אַ מינאָריטעט פון גמרא־יידן"[18].

דאָס „געטאָ" פון יענער צייט איז געווען אַן אָרים־פּראָלעטאַרישער קוואַר־טאַל. דער זעלביקער „היברו לידער" רעדט אין אַנדער אָרט (דעם 20סטן מאַי, 1880) וועגן די „סלאָמס" פון לודלאָוו, עסעקס און די שכנישע גאַסן," אָבער ער גיט צו, אַז „פיל יידישע פאַמיליעס, וועלכע לעבן און אַרבעטן אין די ווינונגען פון יענער געגנט האָבן אויף אַזוי ווייט זיך אַרויפגעאַרבעט, אַז זיי זיינען געווען אין שטאַנד צו עפענען אַגולנע געשעפטן פון קליידער און סחורות פאַר פעד־לער." און ער פאַרענדיקט: „קיין זאַך קאָן ניט זיין מער כאַראַקטעריסטיש פאַר זייער ענערגיע און אונטערנעמונגס־גייסט."

אַן אַנדער יידיש־ענגליש וואָכנבלאַט ברענגט צו יענער צייט אַ באַריכט וואָס ווייזט אויף אַ הויכער מדרגה פון עקאָנאָמישן ווילשטאַנד. אין אַ לייט־אַרטיקל פון 13טן יאַנואַר, 1882, שרייבט דער „אַמעריקאַן היברו": „יענע פון די קינדער פון ישראל, וואָס זיינען געבאָרן אין דעם צאַרס מלוכה, האָבן אויף אַ גלייכן אופן מצליח געווען דאָ. זיי זיינען געוואָרן רייך ניט אַזוי דורך דעם וואָס זיי האָבן פאַרדינט, ווי דורך דעם, וואָס זיי האָבן אָפּגעשפּאָרט. אַויסער אַזוינע איז פאַראַן אַ זייער גרויסער קלאַס מיט פיל גרעסערע מיטלען."

צו יענער צייט איז אָבער דער פּיאָנערן־פּעריאָד שוין געווען געענדיקט. אין פרי הערבסט פון 1881 איז אַ נייע עפּאָכע אַריינגעטראָטן אין דער גע־שיכטע פון דעם יידיש־רוסישן אימיגראַנטנטום ווי אין דער געשיכטע פון אַמעריקאַנער יידנטום בכלל.

2

אַ היסטאָרישע דאַטע

דער אָנהייב פון אַ נייער עפּאָכע ווערט שטענדיק פאַרבונדן מיט אַ געוויסער דאַטע, כאָטש אין ס'רוב פאַלן איז אוממעגלעך גענוי צו באַ־שטימען ווען דער איבערגאַנגס־פּראָצעס פון אַלטן צום נייעם האָט זיך אָנ־געהויבן און ווען עס האָט זיך געענדיקט. ספּעציעל איז עס דער פאַל ווען מיר האָבן צו טאָן ניט מיט איבערקערענישן, נאָר מיט אַנטוויקלונג־פּראָ־צעסן און מיט מאַסן־באַוועגונגען, וואָס ציען זיך אין משך פון אַ לענגערע צייט. מיר האָבן געזען ווי אַזוי די יידישע אימיגראַציע פון רוסלאַנד איז געגאַנגען און זיך פאַרמערט אין משך פון אַ גאַנצן יאָרצענליק און עס האָט דאָך פּאַסירט, אַז פון פרילינג אָן אין דעם יאָר 1881, נאָך איידער די פּאָגראָמען האָבן אויסגע־בראָכן, האָט די דאָזיקע אימיגראַציע זיך פיל פאַרגרעסערט. עס איז געווען אַ ניו־יאָרקער יידיש־ענגליש וואָכנבלאַט, דער „היברו לידער", וואָס האָט אין דעם נומער פון 22סטן יולי, 1881 געצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון זיינע לייענער צו דעם פאַקט, אַז „זינט דעם 1טן אַפּריל קומען אָן ווייניקסטנס 175

יידישע אימיגראַנטן יעדער וואָך און אַז איין שיף באַזונדערס האָט געבראַכט איבער 220.״ מיט אַ וואָך פריער האָט די זעלביקע צייטונג פאַרויסגעזאָגט, אַז „לויט די נייסטע קייבעלס קאָן מען דאָס קומענדיקע יאָר דערוואַרטן אַן אויסער־געוויינלעך גרויסע צאָל יידישע אימיגראַנטן.״

דאָך ניט קוקנדיק אויף דעם אַלץ איז יעדער איינער מסכים, אַז דאָס יאָר 1881 באַצייכנט דעם אָנהייב פון אַ נייער עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דער עמיגראַציע. עס זיינען אויך קוים פאַראַן חילוקי־דעות וועגן דעם קריטעריום דורך וועלכן מען קאָן באַשטימען דעם אונטערשייד צווישן דער אַלטער און דער נייער אימיגראַציע. „פריער, פאַר דעם יאָר 1881, זיינען די רוסיש־יידישע אימיגראַנטן געווען פרייוויליקע, וואָס זיינען געקומען צו פאַרבעסערן זייער עקאָנאָמישע לאַגע און פרובירן זייער גליק ערגעץ אַנדערשווו״ — האָט גע־שריבן די „דזשואיש ענציקלאָפּעדיע״ — „מיט דעם אויסברוך פון די פּאָגראָמען אָבער האָט די יידישע עמיגראַציע אָנגענומען אין גאַנצן אַן אַנדער כאַראַקטער און האָט באַקומען אַזאַ מערקווירדיקן שטויס, אַז זי האָט געשאַפן אַ נייע עפּאָכע אין דער אַמעריקאַניש־יידישער געשיכטע.״

מען קאָן בכן כאַראַקטעריזירן דעם שינוי אַזוי: אויפן אָרט פון פרייער עמיגראַציע איז איצט געקומען אַ געצוווּנגענע עמיגראַציע — אָדער דער פּליט האָט פאַרנומען דעם פּלאַץ פון עמיגראַנט. אַ צווייטער אונטערשייד קאָן פאַר־מולירט ווערן ווי דער אונטערשייד צווישן אַזאַ עמיגראַציע, וואָס ווערט פון זיך אַליין אויסגעהאַלטן און אַזאַ וואָס ווערט געזעלשאַפטלעך אונטערגעשטיצט און קאָנטראָלירט. אין ליכט פון די דאָזיקע פעסטגעשטעלטע פאַקטאָרן ווערט מעגלעך צו באַשטימען די צייט און די דאַטע פון ווען אָן די נייע עפּאָכע האָט זיך אָנגעהויבן. עס איז קודם כל קלאָר, אַז דאָס האָט ניט געקאָנט פאַסירן איידער עס האָט זיך אָנגעהויבן דער פּאָגראָמען־געלאָף און אויך ניט איידער די יידישע כלל־טוער האָבן אונטערגענומען זייער עמיגראַציע־אַרבעט. דערפון איז געדרונגען, אַז דאָס האָט ניט געקאָנט פאַסירן אין חודש יולי, ווי די „דזשואיש ענציקלאָפּעדיע״ וויל האָבן, נאָר ערשט אין סעפּטעמבער, ווען יענע אַרבעט האָט זיך אָנגעהויבן. דער באַריכט פון דער ענציקלאָפּעדיע אַנטהאַלט נאָך אַזוי פיל אַנדערע אומריכטיקייטן, וואָס ווייזן קלאָר, אַז די דאַטע, וואָס ווערט דאָרט דערמאָנט איז ניט געקומען פון אַ קריטישער נאָכפאָרשונג פון ערשטע קוואַלן, נאָר סתם פון „הערן־זאָגן.״ דער באַריכט לייענט זיך אַזוי:

„די ערשטע גרופּע פון נייעם קלאַס אימיגראַנטן, וואָס איז באַשטאַנען פון בערך 250 מיטגלידער פון דער חברה „עם־עולם״ איז אָנגעקומען אין ניו־יאָרק סיטי דער 29סטן יולי, 1881; די דריטע און לעצטע גרופּע פון דער זעלביקער חברה איז אָנגעקומען דעם 30סטן מאַי, 1882, און איז נאָכגעפאָלגט געוואָרן פון שטראָמען פון רוסיש־יידישע פּליטים״ (זייט 367, באַנד 12).

יעדער טייל פון דעם באַריכט באַשטעטיקט און באַקרעפטיקט זיין ניט־ריכטיקייט.

ערשטנס האָט „אַן ערשטע גרופּע״ פון 29סטן יולי, 1881, ניט געקאָנט באַשטיין פון מיטגלידער פון „עם עולם,״ ווייל אפילו די אידייע וועגן אַזאַ באַוועגונג איז ערשט אויפגעקומען שפּעטער, אין האַרבסט פון 1881, און דער נאָמען „עם עולם״ איז אָנגענומען געוואָרן ערשט אין יאַנואַר פון יאָר 1882.

צווייטנס, איז היסטאָריש פעסטגעשטעלט, אַז די ערשטע גרופּע פון „עם עולם״ — „די ערשטע אָדעסער״ — איז אָנגעקומען אַהער ערשט אין יאַנואַר 1882 און איז באַשטאַנען ניט פון 250, נאָר פון 65 פּערזאָן.

דריטנס, די דריטע גרופּע — די קיעווער — איז געווען ניט די לעצטע. עס זיינען געקומען גאַנצע 6 גרופּעס.

פערטנס, „עם עולם״ האָט קיין מאָל ניט געהאַט קיין גרופּע פון 250 פּערזאָן.

פינפטנס, די מענטשן פון „עם עולם״ זיינען ניט אָנגעקומען די ערשטע! ווען זייער ערשטע גרופּע איז אָנגעקומען, איז אַ העלפט פון דער עמיגראַציע־אַרבעט שוין געווען אָפּגעשלאָסן, ווי מיר האָבן געזען אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל; ממילא „האָבן ניט די שטראָמען זיי נאָכגעפאָלגט״ נאָר, פאַרקערט, זיי זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן אין שטראָם בעת דער הויכער עמיגראַציע־כוואַליע.

עס איז ניט קיין צו שווערע אויפגאַבע פעסטצושטעלן גענוי די דאַטע, ווען „די ערשטע וואָס זיינען אָנגעקומען אַלס רעזולטאַט פון די פּאָגראָמען און צווישן וועלכע די נייע טענדענצן האָבן געהערשט״ — ווי פּ. ווערניק דריקט זיך אויס — איז באמת געווען. דאָס איז געווען מיט זעקס וואָכן שפּעטער ווי די אָנגעגעבענע, און אַלגעמיין אָנגענומענע דאַטע 29סטן יולי. אויף דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג פון ניו־יאָרקער הילפס־קאָמיטעט איז זייער אָנקומען אָנאָנסירט געוואָרן. די ענגליש־יידישע פּרעסע פון יענער צייט האָט די פּאָסירונג פאַרצייכנט. אפילו דער „היברו לידער״, וואָס האָט מיט אַ פּאָר חדשים פריער ווי אַנדערע באַמערקט די שטאַרק פאַרגרעסערטע יידישע אימיגראַציע, האָט געלאָזט וויסן אין זיין אויסגאַבע פון 16טן סעפּטעמבער, אַז „די ערשטע לאָדונג פון יידישע פּליטים פון רוסלאַנד איז אָנגעקומען אין האַפן און אַז ס׳רוב זיינען ערד־אַרבעטער און מעכאַניקער.״

אַ ווייטערדיקע אונטערזוכונג האָט פאַר אונדז געמאַכט מעגלעך פעסטצושטעלן גענוי די דאַטע. דאָס איז געווען דעם 9טן סעפּטעמבער, 1881.

די ערשטע פּאַרטיע אַנטרונענע איז געווען אַ גאַנץ קליינע. בסך הכל איז זי באַשטאַנען נאָר פון 18 פּערזאָן. אַ דאַנק דער „ניו־יאָרק וואָירלד״ וועמעס אַ פאָרשטייער האָט געהאַט אַ געשפּרעך מיט אייניקע פון זיי, זיינען דערגאַנגען צו אונדז די נעמען און כאַראַקטערשטריכן פון אַ פּאָר פון זיי. איינער האָט געהייסן דיימאַנט, אַ מאַן פון 65 יאָר. ער איז געקומען מיט אַ פרוי און קינדער. אַ צווייטער האָט געהייסן אַראָנשטיין, אַ יונגערמאַן פון 25 יאָר. זיי זיינען געקומען דירעקט פון קיעוו, פון וואַנען זיי זיינען אַנטלאָפן נאָך דעם פּאָגראָם. זיי

האָבן זיך אָבער פאַרהאַלטן אין בערלין, ווו אַראָנשטיין האָט פאַרבראַכט אַ לענגערע צייט אין שפּיטאָל, „אַ סך פּאָגראָמירטע יידן געפינען זיך דאָרט אין די שפּיטעלער" — איז געווען זיין גרוס.

די אַלע פאַקטן ווייזן קלאָר, אַז די היסטאָרישע דאַטע ווען די נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דער יידישער אימיגראַציע דאָ אין לאַנד האָט זיך אָנגעהויבן, איז געווען ניט קיין אַנדערע ווי דער 9טער סעפּטעמבער, 1881.

3

די ערשטע טריט

עס האָט גענומען אַ היפּש ביסל צייט ביז די גרויסע טראַגעדיע פון רוסישן יידנטום האָט הילכיק אָפּגעקלונגען אויף דער זייט אָקעאַן. אין אָנהייב האָט די יידישע פּרעסע דאָ — די ענגליש־יידישע און די דייטש־יידישע — באַהאַנדלט די גאַנצע זאַך ווי אַ פּאַסירונג, וועלכע קאָן קוים האָבן אַ דירעקטע שייכות צו אונדז. אין דעם גייסט איז געשריבן געוואָרן די נייס אפילו דאַמאָלסט ווען פאַרשידענע פּראָטעסט־מיטינגען זיינען שוין געווען אָפּגעהאַלטן אין פאַרשידענע יידישע קהלות פון לאַנד. דער „אַמעריקאַן היברו" איז אַרויסגעטראָטן בכלל קעגן די דאָזיקע פּראָטעסט־מיטינגען, ווייל „אַ פּראַקטישע ווירקונג וואָלטן זיי געקאָנט האָבן, נאָר ווען זיי וואָלטן געווען דער אויסדרוק פון דער עפנטלעכער מיינונג פון עכט־אַמעריקאַנער און ניט פון יידיש־אַמעריקאַנער"[19].

אויך אונדזער רעגירונג האָט באַטראַכט די פּאַסירונגען אין רוסלאַנד ווי אַ זאַך „אין וועלכע די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען דירעקט ניט פאַראינטערעסירט". כאָטש גאַנץ פרי, דעם 24סטן מאַי, 1881, האָט דער דיפּלאָמאַטישער פאָרשטייער פון די פאַראייניקטע שטאַטן ביים צאַרס הויף, דזשאַן וו. פּאָסטער, אָפיציעל געלאָזט וויסן דעם שטאַט־סעקרעטאַר, דזשיימס בליין, וועגן דער טראַגעדיע אין אַזוינע ווערטער: „אַ שענדלעכע סעריע פון אומאָרדנונגען איז פאָרגעקומען אין משך פון פאַרגאַנגענעם חודש אין די דרום־מערב פּראָווינצן, געווענדט קעגן די יידישע איינוווינער, וואָס האָבן געפירט צו אַ פאַרלוסט פון מענטשלעכע לעבנס און צעשטערונג פון אַן אוימגעהויערער מאַסע אייגנטום. דער שאָדן אין קיעוו אַליין ווערט אָפּגעשאַצט אין עטלעכע מיליאָן רובל; עס איז באַריכט געוואָרן, אַז קיין איינציק יידיש הויז איז ניט דורכגעלאָזן געוואָרן." דאָך האָט ער געהאַט אין דעם ניט מער ווי דעם אינטערעס פון אַ זייטיקן. אפילו דער פאַקט, וואָס „די יידן זיינען אין גרויסע צאָל אַנטלאָפן פון זייערע היימען און געזוכט זיך צו ראַטעווען אויף יענער זייט עסטרייכישן גרעניץ אָדער אין מאָסקווע" — האָט ביי אונדזער דיפּלאָמאַטישן פאָרשטייער ניט אַרויסגערופן דעם געדאַנק, אַז דער פאַקט קאָן האָבן אַ וועלכע עס איז דירעקטע שייכות צו זיין לאַנד[20].

סטייט־סעקרעטאַר בליין האָט אין אַ בריוו צום זעלביקן דיפּלאָמאַטישן

פאָרשטייער פאָסטער, געשריבן דעם 29סטן יולי, באַרירט די יידן־פראַגע. אָבער אויך ער האָט גערעדט נאָר וועגן די רעכט פון די יידיש־אַמעריקאַנער בירגער אין רוסלאַנד. „דערקלערט אים (דעם רוסישן אויסלענדישן מיניס־טער) — שרייבט בליין — אַז מיר קאָנען ניט מאַכן קיין טראַקטאַטן, אָדער אָנ־נעמען וועלכע עס איז אויסטייטשונג פון די עקסיסטירנדיקע טראַקטאַטן, וואָס זאָלן דיסקרימינירן קעגן וועלכע עס איז קלאָס בירגער צוליב זייער רעליגיעזן גלויבן״ [21].

דער ערשטער רוף אונטערצונעמען אַן אַלגעמיינע אַקציע לטובת די רוסישע יידן — פּאָגראָמען־קרבנות, איז געקומען אַהער פון מערב־אייראָפּע. דאָס איז געווען אַן אויפרוף פון דעם „אַליאַנס״ צום אַמעריקאַנער יידנטום בכלל און צו די מיטגלידער פון דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע און אירע אַמעריקאַנער צווייגן בפרט. דער פילאַדעלפיער צווייג פון „אַליאַנס״ איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך אָפּגערופן אויף דעם אַפּעל און האָט אַרויסגעלאָזן אַן אויפרוף צום אַלגעמיינעם פּובליקום.

דאָך ניט פיל איז געטאָן געוואָרן ביז דעם צוזאַמענפאָר פון דער „יוניאָן אָוו אַמעריקאַן היברו קאָנגרעגיישאָנס״ — דעם פאַרבאַנד פון די רעפאָרם־געמיינדעס — וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין מיטן יולי אין שיקאַגאָ. אויך דאָרט איז עס געווען אַ צושריפט פון אויסלאַנד — דאָס מאָל פון לאָנדאָן — וואָס האָט די פראַגע אַרויסגעבראַכט פאַר דעם צוזאַמענפאָר אין אַ נייער פאָרמע, — אַזאַ וואָס האָט שוין געהאַט אַ דירעקטע שייכות צו די אַמעריקאַנער יידן — היינו, וועגן העלפן די פּליטים זיך צו באַזעצן אין אַמעריקע. די האַלטונג פון צוזאַמענפאָר איז געווען אַ פריינדלעכע. אַ קאָמיטעט צו זאַמלען הילפס־פאָנדן איז באַשטימט געוואָרן, „די גאַסטפריינדלעכקייט צו אַלע פּליטים און אין גלות פאַרטריבענע מצד דעם לאַנד פון די פרייע״ איז אויסגעדריקט געוואָרן צו זיי. די פראַגע וועגן גרינדן לאַנדווירטשאַפטלעכע קאָלאָניעס איז, ווי מיר וועלן זען באַריכות אין ווייטערדיקן קאַפּיטל, געשטעלט געוואָרן ברייטער. אויך די יידישע (ענגליש־יידישע) פּרעסע האָט זיך אַ ביסל צעוואָרעמט, איינזעענדיק ענדלעך אַז דאָס אַמעריקאַנער יידנטום גופא איז שטאַרק אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם ענין [22].

דאָך, זיינען וואָכן אַוועק און קיין סימנים פון דערוואַכונג פון אינטערעס צווישן דעם ברייטערן יידישן עולם האָבן זיך ניט געוויזן. און מיר הערן ווי דעם 2טן סעפּטעמבער באַקלאָגט זיך דער „אַמעריקאַן היברו״, אַז „דאָס אַמעריקאַנער יידנטום האָט נאָך ניט געטאָן זיין פליכט.״ כאָטש צו יענער צייט איז שוין געווען קלאָר, אַז פיל וועלן זוכן שוץ און אַ היים אויף אונדזערע ברעגעס.״ אַן ענדערונג האָט אָבער געמוזט קומען, און געקומען איז זי דורך דעם „אַליאַנס״, וועלכע האָט דאַמאָלסט שוין געהאַט זיך אונטערגענומען אָנצופירן די עמיגראַציע־אַרבעט. דער צירקולאַר פון „באָרד אָוו דעלעגייטס״ פון 2טן סעפּטעמבער מאַכט דעם פּונקט גאַנץ קלאָר: „דער אַליאַנס״ האָט באַשלאָסן צו

העלפן די רוסישע יידן עמיגרירן אין דעם לאַנד... מיר האָבן פאַרגענומען אויפ־צונעמען די לייט, וואָס זיינען אויסגעקליבן געוואָרן פון „אַליאַנס" און וואָס ווערן געשיקט אין דעם לאַנד, און צו געפינען פאַר זיי באַשעפטיקונג. די ערשטע ראַטע עמיגראַנטן וועט אָנקומען אין עטלעכע טעג אַרום, ווי מען לאָזט אונדז וויסן פון „אַליאַנס". דער זעלביקער צירקולאַר אַנטוויקלט די פּראָגראַם פון דער עמיגראַציע־אַרבעט דאָ אין לאַנד: „זיי מוזן באַזאָרגט ווערן צייטווייליק ביז זיי וועלן באַקומען שטענדיקע שטעלעס. מיר האָבן אויך אין זינען צו באַ־קומען שטרעקעס לאַנד אין די דרום־ און מערב־שטאַטן, ווו עס וועט געגעבן ווערן אַ געלעגנהייט פאַר די, וואָס זיינען פּראַקטישע פאַרמערס צו קריגן ערד און אויסצובויען היימען." אַ ספּעציעלער „רוסישער עמיגראַנטן־פאָנד" איז אָרגאַניזירט געוואָרן מיט דע־וויט זעליגמאַן אַלס טרעזשורער און דער אַדרעס איז געווען: דזש. וו. זעליגמאַן און קאָמפּ. 94 בראָד סטריט, ניו יאָרק. עס איז אויך צוגעגעבן געוואָרן די אינפאָרמאַציע, אַז „קאָמיטעטן ווערן פאָרמירט איבערן גאַנצן לאַנד צו מאַכן די נייטיקע צוגרייטונגען פאַר די פּליטים וואָס מע ריכט זיך אויף זיי."

דער ערשטער צוזאַמענטרעף מיט דער אָנקומענדיקער עמיגראַציע־כוואַליע איז געווען גענוג פאַר די „באַאַרד אָוו דעלעגייטס" זיך צו איבערצייגן, אַז זיי אַליין זיינען ניט צוגעגרייט פאַר אַזאַ באַוועגונג. דער פּועל־יוצא איז געווען אַ רוף צו „אַ פאַרזאַמלונג פאַר דעם צוועק צו אָרגאַניזירן אַ ספּעציעלן עמיגראַציע־קאָמיטעט." די פאַרזאַמלונג איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין דער געביידע פון „יאָנג מענ'ס היברו אַסאָסיאַיישאָן" דעם 14טן סעפּטעמבער, מיט ריכטער מאיר ס. איזאַקס, ווי דער פאָרזיצער און אַדאָלף ס. סענגער אַלס סעקרעטאַר. אָט אויף דעם מיטינג איז עס באַריכט געוואָרן, אַז 18 פּליטים זיינען שוין אָנגעקו־מען, נאָך 48 געפינען זיך אויפן וועג און 200 ווערן דערוואַרט אין משך פון לויפיקן חודש סעפּטעמבער, צו 300 אין די חדשים אָקטאָבער און נאָוועמבער און אַז 50.000 דאָל. זיינען נייטיק זיי צו טראַנספּאָרטירן אין די פאַרשידענע טיילן פון די מערב־ און דרום־שטאַטן. ראַבאַי י. פורזענגער פון יוסטאַן, טעקסאַס, האָט מודיע געווען די פאַרזאַמלונג, אַז די יידן פון יוסטאַן זיינען גרייט צו שאַפן די מיטלען פאַר אַ קאָלאָניע אין יענעם שטאַט און באַזעצן אויף איר 50 פאַמיליעס[23]. פאַר באַאַמטע פון דער נייער אָרגאַניזאַציע זיינען דער־ווייַלט געוואָרן: טשאַרלס בערנהיימער, פּרעזידענט; דזשאָזעף רעקענדאָרפער, וויצע־פּרעזידענט; דע־וויט זעליגמאַן, טרעזשורער און מ. א. קורשידט, סעקרע־טאַר. 2500 דאָל. זיינען אונטערגעשריבן געוואָרן אויף דער פאַרזאַמלונג[24].

עס האָט אָבער ווידער ניט לאַנג גענומען זיך צו איבערצייגן, אַז אויך די נייע אָרגאַניזאַציע — באַשטייענדיק פון אַ קאָמיטעט פון פּראָמינענטע מענטשן, -- קען זיך ניט געבן קיין עצה מיט דער וואַקסנדיקער צאָל אָנקומענדיקע פּליטים און אַז עס איז נייטיק אַ שטאַב פון באַצאָלטע טוער, וואָס זאָלן זיך אָפּגעבן אין גאַנצן מיט דער אַרבעט. דער דאַמפער „בעהעמיען" צ"ב האָט גע־

בראַכט דעם 16טן נאָוועמבער 160 פּליטים, און קלאַנגען זיינען פאַרשפּרייט גע־וואָרן, אַז נאָך 10,000 וועלן באַלד אָנקומען. ווי אַ רעזולטאַט פון אָט דער שטימונג איז זונטיק, דעם 27סטן נאָוועמבער, אויף אַ פאַרזאַמלונג אין „היברו אָרפאַן עסאַילאַם" (בית יתומים) געשאַפן געוואָרן אַ נייע, ספּעציעלע אָרגאַ־ניזאַציע, — „די היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי" (די אידישע עמיגראַנטען הילף געזעלשאַפט). 200 פּערזאָן האָבן אָנטייל גענומען אין יענער פאַרזאַמלונג. ניט אַזוי לייכט איז אָנגעקומען דורכצופירן אַ באַשלוס וועגן שאַפן אַזאַ אָרגאַ־ניזאַציע. די אידייע האָט באַגעגנט אַ שטאַרקן ווידערשפּרוך מצד איינפלוס־רייכע פּערזאָנען. דער פאָרזיצער, טשאַרלס ל. בערנהיים, האָט אויסגעדריקט אַ געוויסן געפיל פון אומרו און אומצופרידנקייט מצד דער ווענדונג, וואָס די אימיגראַציע־באַוועגונג האָט אָנגענומען. „עס איז פאַרשטאַנען געוואָרן פון אָנהייב אָן — האָט ער באַמערקט — אַז ניט מער ווי 500 קרעפטיקע מענער וועלן אויסגעקליבן ווערן, אַזוינע וואָס זיינען פּאַסיק פאַר לאַנדווירטשאַפטלעכע באַשעפטיקונגען, אָבער אָנשטאָט דעם האָבן מיר אַן עמיגראַציע וועגן וועלכע מיר האָבן קיין מאָל ניט געחלומט: איבער 1200 זיינען שוין דאָ און זיי הויבן ערשט אָן צו קומען"[25]. די דאָזיקע איינפלוסרייכע פּערזאָנען האָבן זיך ניט גע־שעמט, און ניט שטאַרק זיך צערעמאָניעוועט: זיי האָבן געשיקט אַ קייבל צום „אַליאַנס" פּראָטעסטירנדיק. אָבער — האָט דער פאָרזיצער ווייטער דערציילט — „עס זעט אויס, אַז די עמיגראַציע איז באמת אַרויס פון אונטער זייער קאָנטראָל. „דער אַליאַנס" איז ווייליק צוצושטעלן די נויטיקע פאָנדן, אָבער זיי זיינען ניט בכח צו באַגרענעצן די עמיגראַציע[26]. ניט זייער דערמוטיקנדיק איז אויך געווען דער פינאַנץ־באַריכט. די גאַנצע הכנסה פון סעפּטעמבער אָן ביז דאַמאָלסט איז געווען 15,946.35 דאָל. און דערצו 50,000 פראַנק וואָס דער „אַליאַנס" האָט אַריינגעשיקט. פאַרבליבן דערפון זיינען 2000 דאָל. באַקלאָגט האָט מען זיך אויך אויף דעם וואָס „מצד קריסטלעכע קרייזן פעלט סימפּאַטיע. קיין איין קריסט האָט ניט אונטערגעשריבן קיין איין דאָלאַר" — האָט ריכטער איזאַקס באַריכט.

אַ זייער הייסע דיסקוסיע האָט זיך אָנגעהויבן וועגן דער גרונט־פראַגע: צו איז בכלל פּאַסיק אַזאַ אָרגאַניזאַציע צו שאַפן? ריכטער איזאַקס איז געווען קעגן דעם, דערפאַר, ווייל די עמיגראַציע איז נאָר אַ צייטווייליקע זאַך. יעקב שיף האָט אויפגעהויבן פּרינציפּעלע איינוועגדונגען. ער איז געווען אפילו קעגן קאָלאָניזאַציע, ווייל „די קאָלאָניזירונג פון אומוויסנדיקע און אומציוויליזירטע אימיגראַנטן וועט שאַדן דעם יידישן פאָלק פון סאָציאַלן שטאַנדפּונקט." קעגן אַזאַ אָרגאַניזאַציע איז ער געווען דערפאַר, ווייל „אַ ריין־יידישע אָרגאַניזאַציע וועט אויפרייצן פּאַרטיקולאַריסטישע („סעקציאָנאַלע") פאַראורטיילן"[27]. דאָך איז די מאַיאָריטעט געווען פעסט ביי זיך, אַז אַזאַ אָרגאַניזאַציע איז אַ נויט־ווענדיקייט. און די דערמאָנטע אָרגאַניזאַציע איז געשאַפן געוואָרן. הענרי איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַר פּרעזידענט. ה. טשאַרלס מענצענהיימער, 8 וואָל

סטריט, הויפּט פון פינאַנסן, דזשאָזעף ראַקענדאָרפער, טרעזשורער, און מ. א. קורשידט, סעקרעטאַר און פאַרוואַלטער. מ. עלינגער איז באַפולמעכטיקט גע־וואָרן אַרויסצופאָרן איבערן לאַנד און אָרגאַניזירן צווייגן פון דער נייער גע־זעלשאַפט אין די גרויסע שטעט.

.4

די ערשטע פאַרזאָרגער פון „היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי"

עס איז געווען אַ משונהדיקע לאַגע פאַר אַן אָרגאַניזאַציע וואָס איז געשאַפן געוואָרן מיט דעם צוועק צו העלפן די יידישע עמיגראַציע־אַרבעט, אַז זי זאָל גלייך פון איר געבורטסטאָג אָנהויבן איר טעטיקייט מיט התראות און פּראָ־טעסטן און סטראַשונקעס קעגן דער עמיגראַציע־אַרבעט. דאָך איז דאָס פאָרט היסטאָריש ריכטיק און קלאָר פעסטגעשטעלט דורך די אָפיציעלע דאָקומענטן. די טעטיקייט פון דער ניי געשאַפענער „היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי" האָט זיך אָנגעהויבן אָנהייב דעצעמבער, ערשט נאָך דעם ווי די טאַטעס פון דער „סאָ־סייעטי" האָבן שוין אויסגעווירקט, אַז דאָס שיקן נייע עמיגראַנטן זאָל אָפּגע־שטעלט ווערן און בראָד זאָל אָפּגעליידיקט ווערן אויף אַזאַ אופן, אַז קיין איינ־ציקער פליט זאָל מער ניט געשיקט ווערן קיין אַמעריקע. האָבנדיק די דאָזיקע פאַרזיכערונגען, האָט די נייע געזעלשאַפט זיך געפילט גאַנץ געמיטלעך. די אַרבעט איז געווען אַ באַגרעניצטע און טאָמער האָט מען געדאַרפט געלט, האָט מען געוווּסט, אַז די מערב־אייראָפּעישע יידן וועלן ניט אַרויפוואַרפן די לאַסט אויף אַמעריקע. פאַר דעם צוועק איז באַשלאָסן געוואָרן אַוועקצושיקן מ. עלינגער — דעם אייגנטלעכן בעל הבית פון דער אָרגאַניזאַציע — קיין אייראָפּע. ה. מענקען איז אַנשטאָט אים אַרויסגעשיקט געוואָרן איבערן לאַנד. אויך האָט די געזעלשאַפט, וואָס איר אָפּיס האָט זיך געפונען אין 15 סטייט סטריט, ניט געהאַט קיין גרויסע שווערקייטן פונאַנדערצושיקן די לפי ערך ניט גרויסע צאָל פּליטים איבערן לאַנד, אָדער צו קריגן פאַר די פאַרבליבענע באַשעפטי־קונג אין ניו־יאָרק, אויפהאַלטנדיק זיי צייטווייליק אויף וואָרד־איילאַנד.

אין אָט דער שטיל־געמיטלעכער שטימונג איז אָבער פאָרגעקומען אַ טיפע ענדערונג צום ערגערן ווי נאָר די עמיגראַציע איז אין אַפּריל — מאַי פון יאָר 1882 ווידער באַנייט געוואָרן און דערצו נאָך אויף אַ פיל גרעסערן מאַסשטאַב. די יידיש־אַמעריקאַנישע (אין ענגליש און דייטש) פּרעסע האָט שאַרף געענדערט איר טאָן פון פולער סימפּאַטיע און גאַסטפריינדלעכקייט אויף צוגעדעקטער און אפילו אָפענער פיינטלעכקייט און פּראָפּאַגאַנדע פאַר „נעילה." דער „אַמעריקאַן היברו", וואָס האָט דעם 7טן יוני, 1881 געשריבן אין אַ לייט אַרטיקל: „אַמע־ריקע האָט פּלאַץ פאַר אַלעמען, פון וואַנעט זיי זאָלן ניט קומען, פון רומעניע, רוסלאַנד אָדער וועלכן עס איז אַנדער לאַנד. אַמעריקע באַגריסט אַלעמען וואָס

קומען צו אונדז מיט ווילקייט צו אַרבעטן און צו העלפן אויפבויען דאָס לאַנד״ — איז אין אַ יאָר אַרום, אין אַ לייט אַרטיקל פון 23סטן יוני, 1882, אַרויס־געקומען מיט דער פאָדערונג: „די גאַנצע עמיגראַציע (די יידישע) מוז אָפּגע־שטעלט ווערן!״

דער „היברו לידער,״ וועלכער איז אין 1881 געווען ניט ווייניקער סימ־פּאַטיש־געשטימט צו דער אימיגראַציע, פאַרזיכערנדיק אין אַ לייט־אַרטיקל פון 10 יוני, אַז „די 100,000 וואָס מען דערוואַרט ביז ענדע יאָר וועלן ברענגען נוצן פאַר אַלעמען,״ איז אַרויסגעקומען אין אַ לייט־אַרטיקל פון 28סטן יוני, 1882, מיט אַן עצה צו שיקן די ווייטערדיקע פּליטים ווו עס איז אַנדערשווו, „ניט אין די פאַראייניקטע שטאַטן... נאָר אין פאַלעסטינע,״ כאָטש עס האָט נאָך געהאַלטן אַזוי ווייט פון 100,000. בסך הכל זיינען לויט דער זעלביקער צייטונג אָנגעקומען פאַר דער גאַנצער צייט ביז דעם 10טן יולי, 1882, ניט מער ווי 6,822 פּליטים.

שאַרפער ווי אַנדערע און ביטערער אין זייער פיינטלעכער באַציִונג צו די פּליטים זיינען געווען די, אַליין נאָר האַלב אַמעריקאַניזירטע, שרייבער פון דער דייטש־יידישער „נייע צייט״ אין מילוואָקי. דער טאָן וואָס זיי האָבן גענומען צו די רוסיש־יידישע עמיגראַנטן איז געווען ברוטאַל און באַליידיקנדיק. ד״ר מאָזעס, דער פירנדיקער גייסט פון יענער צייטונג, איז אַרויסגעקומען מיט אַ משונהדיקער פראַגע: „צי מעסטן מיר ניט די רוסישע עמיגראַנטן מיט אַ פאַל־שער מאָס?״ „מיר מוזן געדענקן — זאָגט ער ווייטער — אַז מיר האָבן צו טאָן מיט מענטשן ניט פון דער אייראָפּעישער ציוויליזאַציע — זיי זיינען רוסן, ניט ערגער אָבער אויך ניט בעסער ווי די קריסטלעכע״[28]. שפּעטער האָט די גאַל נאָך מער זיך צעגאָסן ביים זעלביקן מחבר און ער האָט אַרויסגעגעבן אַ טויט־פּסק דער גאַנצער יידיש־רוסישער אימיגראַציע: „די רוסישע (יידישע) אימיגראַציע איז אַ גרויס אומגליק — זי איז אַ פולשטענדיקער דורכפאַל... 4000 זיינען אָנגעקומען ביז איצט; זיי זיינען די אומוויסנדיקע, די אומניצ־לעכסטע עלעמענטן פון רוסלאַנד — די רוסישע יידן געהערן צו רוסלאַנד״[29].

דער „דזשואיש מעסענדזשער״ האָט געהאַט זיינע אייגענע זאָרגן. די צייטונג האָט מורא געהאַט, אַז דער פּרעסטיזש פון די אַמעריקאַנער יידן זאָל ניט ליידן צוליב דעם צופלוס פון אַרטאָדאָקסישע יידן, וואָס זיינען שטאַרק אין זייער העברעישער געלערנטקייט. דאָס הייסט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז היות ווי די נייע אימיגראַנטן, די „באַרבאַרן״, קענען נאָך די שוואַרצע פינטעלעך, קאָנען זיי נאָך אַמאָל מנצח זיין די היימיש־געבאָרענע געלערנטע.

די געענדערטע האַלטונג פון דער אַמעריקאַניש־יידישער פּרעסע, ווי באַ־דויערלעך זי איז ניט געווען, האָט סוף־כל־סוף געטראָגן נאָר אַ טעאָרעטישן כאַראַקטער. פיל ערגער איז געווען דאָס וואָס ענלעכע געפילן האָבן זיך אַריבערגעטראָגן אויך אויף די כלל־טוערישע קרייזן פון אַמעריקאַנער יידנטום. און אַן אמתע טראַגעדיע איז עס געוואָרן, ווען אפילו די פּערזאָנען, וואָס זיינען

געשטאַנען בראש פון דער גאַנצער עמיגראַציע־אַרבעט דאָ אין לאַנד, זיינען גע־
וואָרן דורכגעגעסן מיט פאַראורטיילן קעגן די אימיגראַנטן און מיט פיינטלעכ־
קייט צו דער גאַנצער אימיגראַציע. עס איז דורך דעם געשאַפן געוואָרן אַן
אַטמאָספערע פון מיספאַרשטענדנישן, מיסהאַנדלונגען, אומצוטרוי וואָס האָט
צייטנווייז אָנגענומען די פאָרמע פון אָפענע סקאַנדאַלן. די אָנגעשטעלטע פון
דער „היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי," — די וואָס האָבן עס געדאַרפט אויפ־
נעמען, באַרואיקן און באַפריינדן די ניי־אָנגעקומענע פליטים — האָבן צום
טייל צוליב פסיכאָלאָגישע סיבות, צום טייל צוליב מאַטעריעלע מאָטיוון אַ גאַנץ
גרויסן חלק בייגעטראָגן צו שאַפן אַ זייער אומאַנגענעמע און אומגעווינשטע
פיינטלעכקייט צווישן די ביידע וועלטן. די באַהאַנדלונג פון די אימיגראַנטן
איז געווען אַ גראָבע און באַליידיקנדיקע. די שפּייז—שלעכט. די סאַניטאַרע־ און
וווינונג־באַדינגונגען אין וואָרד־איילאַנד—נאָך ערגער, אפילו נאָך דעם ווי מען
האָט דאָרט אויפגעבויט די נייע געביידע, וועלכע מען האָט אַ נאָמען געגעבן
„שיף־רעפיוזש," אַ פיר־שטאָקיגער בנין וואָס האָט געקאָסט 14,000 דאָל., פון
וועלכע 10,000 זיינען געווען אַ נדבה פון יעקב שיף[30].

ווען מר. עלינגער איז געקומען צוריק פון אייראָפּע — מיט ליידיקע קע־
שענעס — האָט ער אין אַפּריל 1882 איבערגענומען די פאַרוואַלטונג פון דעם
אָפיס פון דער געזעלשאַפט. ער איז געווען אַ פעיקער מענטש, אַ גוטער רעדנער, אַ דערפאַרענער רעדאַקטאָר, באַשאַנקען מיט ענערגיע און איניציאַטיווע; ער האָט אָבער געהאַט איין חסרון, וואָס האָט אפשר אַריבערגעוויגן אַלע מעלות זיינע: ער האָט קיין סימפּאַטיע ניט געהאַט מיט די עמיגראַנטן און נאָך ווייניקער אַכטונג פאַר זיי. דערצו איז ער געווען אַ „פּאָליטישן." ער האָט באַטראַכט די גאַנצע באַוועגונג מער ווי אַ גוט־באַצאָלטע שטעלע פאַר זיך און פאַר פריינד. זיינע קעגנער האָבן ניט פאַרפעלט אויפמערקזאַם צו מאַכן אויף דעם. זיי האָבן געטענהט, אַז ער איז אַ צו טייערער באַאַמטער. עס האָבן ניט געפעלט קיין דירעקטע באַשולדיקונגען אין דער יידיש־ענגלישער, ווי אויך אין דער אַלגע־מיינער פּרעסע. די דאָזיקע באַשולדיקונגען אַליין האָבן ניט פאַרפעלט צו דער־גרייכן די אויערן פון די אימיגראַנטן אַליין און דאָס האָט ניט ווייניק בייגע־טראָגן דערצו, אַז זיי זאָלן פאַרלירן אין גאַנצן דעם צוטרוי צו דער פאַרוואַל־טונג. און ועל כולם האָט די פאַרוואַלטונג אַליין — און די אָרגאַניזאַציע אַלס גאַנצע, ניט געהאַט קיין קלאָרע, אויסגעהאַלטענע פּראָגראַם וואָס עס דאַרף געטאָן ווערן פאַר די אימיגראַנטן. די פּאָפּולערסטע פאָדערונג, סיי צווישן די טוער פון דער אָרגאַניזאַציע און סיי צווישן די אימיגראַנטן אַליין, איז געווען קאָלאָניזאַציע — אָבער מ. עלינגער אַליין האָט ווייניק וואָס געגלויבט אין דער גאַנצער זאַך און געלייגט שטיינער אויף דעם וועג. אפילו דער „אַמעריקאַן היברו," וואָס איז געשטאַנען שטאָל און אייזן פאַר די „עמיגראַנט אייד סאָ־סייעטי" און האָט פאַרטיידיקט די פאַרוואַלטונג, איז ביים אָנהייב פונעם נייעם עמיגראַציע־שטראָם, — אין אַ לייט־אַרטיקל פון 31טן מערץ, 1882 — אַרויס־

געקומען מיט אַ שטאַרקער אָנקלאַגע, אַז „די קאָלאָניזאַציע־אַרבעט איז פאַר־האַנדלט געוואָרן, דאָך איז קיין זאַך ניט געטאָן געוואָרן, אפילו קיין בודזשעטן זיינען ניט געמאַכט געוואָרן און אויך ניט אַנדערע צוגרייטונגען.״ אָבער מען האָט מורא געהאַט פאַר אַזאַ אונטערנעמונג. האָט איינער פאָרגעלייגט, מען זאָל לערנען די אימיגראַנטן אַרבעטן מיט דער נאָדל — אָבער אויך דער פאָרשלאָג איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן, ווייל עס זיינען שוין אַזוי אויך פאַראַן צו פיל שניידער צווישן זיי. דער אינעווייניקסטער מצב פון דער פירערשאַפט פון דער אָרגאַניזאַציע איז אויך געווען ווייט פון צופרידנשטעלנדיק. געלט איז אַריינגעקומען ניט גענוג. „עס זיינען פאַראַן צופיל פוילאַקעס צווישן די די־רעקטאָרן און די באַאַמטע זיינען צו יונג״ — האָט זיך באַקלאָגט דער „אַמע־ריקאַן היברו.״

מ. עלינגער האָט באַשלאָסן אַריינצוברענגען אַ ניי לעבן אין דער אָרגאַ־ניזאַציע דורך זייער אַ געוואַגטן טריט: ער האָט באַשלאָסן מאַכן פון דער גע־זעלשאַפט אַ נאַציאָנאַלע קערפּערשאַפט, האָפנדיק דורך דעם זי צו פאַרפעס־טיקן. פאַר דעם צוועק האָט ער צוזאַמענגערופן אַ נאַציאָנאַלע קאָנפערענץ וועלכע איז פאָרגעקומען דעם 4טן יוני אין ניו־יאָרק. 25 דעלעגאַציעס פון אַלע טיילן פון לאַנד, באַשטייענדיק פון 40 פּערזאָן האָבן אָנטייל גענומען. אויך איז געקומען אַ דעלעגאַט פון לאָנדאָנער „מענשאָן האוז קאָמיטעט״, אַ געוויסער הייטס (אַ קריסט).

פון דעם באַריכט וואָס איז אָפּגעגעבן געוואָרן אויף יענער קאָנפערענץ דערוויסט מען זיך, אַז ביז יענעם טאָג זיינען אין גאַנצן אַריינגעקומען אין דער קאַסע 75,158 דאָלאַר און אויסגעגעבן האָט מען 68,901 דאָלאַר און אַז באַ־האַנדלט געוואָרן זיינען ביז דאַמאָלסט בסך־הכל 3,693 פּליטים מיט אַ דורכ־שניטלעכע הוצאה פון 25 דאָלאַר אַ פּערזאָן. פיר רעזאָלוציעס זיינען פון דער קאָנפערענץ אָנגענומען געוואָרן: 1) מען זאָל זיך ווענדן קיין אייראָפּע מיט אַ בקשה פאַר געלט. 2) די אָרגאַניזאַציע זאָל ניט אויפגעפאָדערט ווערן צו העלפן קאָלאָניזאַציע־אונטערנעמונגען. 3) די קאָלאָניזאַציע־אַרבעט זאָל אַוועקגע־שטעלט ווערן אויף געשעפטלעכע יסודות און 4), און דאָס איז געווען דער וויכטיקסטער פון אַלע באַשלוסן, אַז די „היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי״ פון ניו־יאָרק זאָל אַנערקענט ווערן פאַר דער מוטער־אָרגאַניזאַציע פון אַלע אָרטיקע אָרגאַניזאַציעס און קאָמיטעטן וואָס אַרבעטן פאַר די פּליטים.

דער אַנטייל פון דעם לאָנדאָנער דעלעגאַט איז געווען פאַרבונדן מיט אַ גאַנץ לעבעדיקער דיסקוסיע סיי אויף דער קאָנפערענץ און סיי אין דער פּרעסע. ער האָט מיט זיך מיטגעבראַכט אַ גאַנצן פּעקל אָנקלאַגן: די לאַסט איז אַ צו שווערע פאַרן לאָנדאָנער קאָמיטעט. זיי צאָלן אַלע הוצאות פאַרן אַריבערפירן עמיגראַנטן פון לאָנדאָן ביז אַמעריקע און דערצו נאָך גיבן זיי יעדער עמיגראַנט 5 פונט מזומן. זיי האָבן שוין אויסגעגעבן 70,000 פונט סטערלינג. אַן אַנדער אָנקלאַג האָבן זיי געהאַט וואָס דער ניו־יאָרקער קאָמיטעט

רעכנט זיך ניט מיט די רעליגיעזע געפילן פון די עמיגראַנטן, באַזונדערס וואָס איז שייך דאָס אָפּהיטן שבת[31].

דער ניו־יאָרקער קאָמיטעט האָט פון זיין זייט געהאַט שווערערע טענות קעגן לאָנדאָנער קאָמיטעט און האָט זיך ניט געשעמט צו רעדן האַרטע דבורים: צו גרויסע פאַמיליעס ווערן געשיקט און צופיל אַלטע לייט. ווערטערלעך ווערט געזאָגט אין אַן אָפיציעלער צושריפט פון דעם סעקרעטאַר פון „היברו עמיגראַנט אייד סאָסייעטי" אָט וואָס: „די רוסיש־יידישע עמיגראַנטן זיינען בכלל אָפּגעשטאַנען אין זייער פיזישן און גייסטיקן (???!) צושטאַנד און זיינען אין גאַנצן ניט אין שטאַנד באַלד נאָך זייער אָנקומען אויסצוהאַלטן קאָנקורענץ... די פּראַקטיק ווייזט, אַז דער רוסישער ייד פאַלט אַרונטער אין דער גרויסער שטאָט צו דער מדרגה פון איטאַליענישע לאַזאַראָני (בעטלער, ליידיק־גייער). מיר רעדן וועגן דעם דורכשניטלעכן רוסישן אימיגראַנט." (אַ בריוו צום לאָנדאָנער קאָמיטעט, דאַטירט דעם 14טן יולי, 1882.)

די אָרטיקע קאָמיטעטן האָבן געהאַט זייערע טענות: צו פיל פּליטים שיקט מען זיי אַריין. און ווידער אַמאָל זיינען עס געווען די האַלב־אַמעריקאַניזירטע לייט פון מילוואָקי וואָס האָבן זיך אַרויסגעשטעלט פיינטלעכער ווי ווער עס איז אַנדערש. פּאַסירט האָט דאָרט אָט וואָס: דער לאָנדאָנער קאָמיטעט האָט אַריינגעשיקט דירעקט קיין מילוואָקי 218 פּליטים, זיך ניט אָנפרעגנדיק פריער. די אָרטיקע פירער פון מילוואָקיער יידישער געמיינדע האָבן פאַר אַזאַ אַקציע אָפּגעהאַלטן אַ פאַרזאַמלונג און געקלאַפּט קיין לאָנדאָן אַזאַ קייבעל: „צו שיקן פּליטים ניט אָנזאָגנדיק פאַרויס, אין אַ שאַנד־טאַט קעגן דער מענטשלעכקייט. אַלע בירגער אָן אונטערשייד פאַרדאַמען די האַנדלונג. מער וועלן ניט דערלויבט ווערן צו לאַנדן."

פילאַדעלפיע, זייענדיק נאָענט צו ניו־יאָרק, האָט זיך באַנוצט מיט אַן אַנדער מעטאָדע צו האַלטן דעם שטראָם ווייט פון זיך. „זיי האָבן — דערציילט זייער היסטאָריקער — אַריינגעטענהט מיט ריכטער איזאַקס און ה' קורשידט, דער סעקרעטאַר, און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז כאָטש 2,300 זיינען שוין אָנגעקומען אין ניו־יאָרק זיינען נאָר 100 געשיקט געוואָרן אַהין"[32].

די אַטאַקעס אין דער פּרעסע, די צוזאַמענשטויסונגען מיט די אימיגראַנטן, די טויטקייט וואָס האָט געהערשט אויף די פאַרזאַמלונגען, די געדריקטקייט אין פינאַנציעלע מיטלען, צוזאַמען מיט אַ קרעפטיקער אָפּאָזיציע צווישן די דירעקטאָרן פון דער אָרגאַניזאַציע, איז געווען צופיל אפילו פאַר אַזאַ ענערגישן מענטשן ווי מ. עלינגער און אין אָנהייב יולי האָט ער אויפגעגעבן זיין שטעל ווי דער פאַרוואַלטער. עס האָט זיך איינגעגעבן אַ געוויסער גרופּע איבערצורעדן מיכאל הייל‌פּערין, אַז ער זאָל איבערנעמען די שטעל. ער האָט עס געטאָן, ניט נעמענדיק קיין געצאָלט פאַר זיין אַרבעט. דער דאָזיקער מערקווירדיקער געלערנטער שרייבער און —ועל כולם — אידעאַליסט, פאַר וועלכן יעדער איינער פון די אימיגראַנטן, וואָס איז געקומען אין באַרירונג מיט אים

האָט געהאַט די העכסטע אַכטונג, ליבע און דאַנקבאַרקייט,[33] איז, ווי זיין ביאָגראַף דערציילט, „אויפגעטרייסלט געוואָרן ביז אין די טיפעניש פון זיין נשמה" דורך דער טראַגעדיע פון די רוסישע יידן. ער, וואָס איז אין אַ משך פון צענדליקער יאָרן געשטאַנען גאַנץ ווייט פון זיינע יידישע חברים און האָט ניט באַלאַנגט צו קיין שול אָדער טעמפּל, איז איצט געוואָרן די נשמה פון יעדער אונטערנעמונג לטובת יענע קרבנות. פאַר אַ מאַן פון זיין עלטער און שוואַכער געזונט איז געווען אַן אמתע מסירת נפש איבערצונעמען אַזאַ שטעל. פיל מער געזונט און פיל שטאַרקערע נערוון זיינען נייטיק געווען צו קאָנען האָבן צו טאָן מיט אַזוי פיל אומגליקלעכע, אויפגערעגטע און אין זייערע פאָ־דערונגען אָפט אומפאַרנינפטיקע פּערזאָנען. „אָבער — דערציילט אונדז זיין ביאָגראַף — אפשר שווערער ווי דאָס אַלץ וואָס ער האָט געהאַט דערביי אויס־צושטיין איז געווען, גובר צו זיין, אויף ווי ווייט עס איז געווען אין זיין מאַכט, דעם פאַראורטייל פון די, וואָס זיינען געווען פעיִק צו זען דעם אומגעלומ־פּערטן אויסזען פון די פּליטים. „איך אַליין בין אַ פּוילישער ייד — פלעגט ער זאָגן — און איך באַלאַנג צו דער פאַראַכטער ראַסע"[34].

דער גייסט אין וועלכן מיכאל היילפּערין האָט איבערגענומען און געפירט די פאַרוואַלטונג פון דער אימיגראַנטן־געזעלשאַפט ווערט כאַראַקטעריזירט פון י. קאַפּעלאָוו — אַ געוועזענעם אַנאַרכיסט — אין אַזוינע ווערטער: „ער איז געווען דער גאַנצער פירער פון קאָמיטעט און מיט לייב און לעבן איבערגע־געבן צו העלפן די אומגליקלעכע וואָגלער. ביי אים זיינען זיי געווען פאַררעכנט פאַר אמתע אורחים און ער האָט זיך באמת שטאַרק אינטערעסירט מיט יעדן איינעם פון זיי"[35].

דאָך, אויב דער גייסט איז געווען שטאַרק, איז אָבער דער גוף געווען שוואַך. און ניט נאָר האָט זיין שוואַכערער גוף ניט געסטאַיעט פאַר דער שווערער אַר־בעט, נאָר אויך ניט אויסצוראָטן די אַלטע סיסטעם, וואָס איז געווען אַזוי טיף איינגעוואָרצלט. אומפאַרשטענדעניש האָבן ניט אויפגעהערט און די אומצו־פרידנקייט האָט זיך פאַרמערט. היילפּערינס גוטסקייט אַליין איז געווען אַ קוואַל פון צוזאַמענשטויסן, ווייל יעדער איינער האָט זיך געריסן דוקא צו אים אַליין מיט יעדער קלייניקייט. זיינע מיטאַרבעטער און געהילפן האָבן דערפאַר גע־מאַכט דעם צוטריט צו אים שווער — איז דערפון אַליין געקומען צו אַן אויפ־שטאַנד. אויף אַ מאַסמיטינג פון די פּליטים, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן דעם 30סטן יולי, מיט אנטייל פון 500 פּערזאָן זיינען אַזעלכע פאָדערונגען אַרויס־געשטעלט געוואָרן: ערשטנס, אַז דער שומר, וואָס לאָזט ניט צו צו היילפּערין זאָל אַוועקגענומען ווערן. צווייטנס, אַז אַלע איצטיקע באַאַמטע מיט אויסנאַם פון מ. היילפּערין זאָלן אַנטזאָגט ווערן, און דריטנס, אַז מ. היילפּערין זאָל אַליין אונטערזוכן אַ געוויסע קאַפּעהויז, וואָס האָט צוגעשטעלט שלעכטע שפּייז צו דריי הונדערט פּליטים אין קעסל־גאַרדן.

צוויי חדשים איז מ. היילפּערין פאַרבליבן אין אַמט אָנשטרענגנדיק זיינע

לעצטע כחות. ער איז אָבער סוף־כל־סוף צוזאַמענגעבראָכן און האָט די שטעל געמוזט אויפגעבן. צוזאַמען מיט אים איז אויך אַוועק דער סעקרעטאַר פון דעם קאָמיטעט ליוואי. אָבער וואָס פאַר אַ טיפער אונטערשייד אין דעם אופן ווי אַזוי די צוויי מענטשן האָבן זיך געזעגנט מיט די אימיגראַנטן! היילפּערין האָט אין זיין געזעגנונגס־רעדע געלויבט די אימיגראַנטן, זייער כאַראַקטער און פעיקייטן און באַדויערט וואָס ער איז ניט בכח פאַרצוזעצן די אַרבעט. פאַרקערט, דער סעקרעטאַר ליוואי האָט געפונען פאַר נייטיק צו באַנוצן דעם גאַנצן אויטאָריטעט פון זיין זעקס חדשימדיקער פאַרבינדונג מיט דעם קאָמיטעט אַרויסצולאָזן אַ התראה קעגן די „שנאָרער" (פּאופּערס").

מיט היילפּערינס אַוועקגיין זיינען די באַציונגען צווישן דעם קאָמיטעט און די פּליטים געוואָרן פיל מער אָנגעצויגן. זיין יורש, שוואַרץ, האָט — ווי מאשביר זאָגט עדות — „ניט האַלט געהאַט די רוסישע יידן." „זיי בענקן נאָך היילפּערין" — „שרייבט ער דעם 2טן אָקטאָבער. און כאָטש די גליקלעכע בשורה פאַרן קאָמיטעט איז געקומען פון אייראָפּע: „די עמיגראַציע איז אָפּגעשטעלט, קיין נייע טראַנספּאָרטן וועלן ניט געשיקט ווערן," האָבן די אַלע מיספאַרשטענדנישן זיך צוזאַמענגעקליבן אין אַ פינצטערן וואָלקן, ביז עס האָט אויסגעבראָכן אַ פאַרמעלער אויפשטאַנד אויף וואָרד־איילאַנד, דעם 15טן אָקטאָבער, ווען פּאָליציי איז געווען אויפגעלאָפן גוט אָנגעבראָכן די ביינער. ערשט ווען עס איז געקומען דער פרעזידענט מיט נאָך אַ פּאָר דירעקטאָרן, האָט מען אויסגעפּועלט, אַז די פּאָליציי זאָל זיך צוריקציען[36].

פון דעם מאָראַלישן קלאַפּ איז די עמיגראַנטן־געזעלשאַפט שוין קיין מאָל מער ניט געקומען צו זיך. און אַזוי ווי איר אַרבעט און נוצלעכקייט זיינען פיל מער ניט געקומען צו זיך. אין אַזוי ווי איר אַרבעט און נוצלעכקייט זיינען פיל פאַרקלענערט געוואָרן צוליב דעם אָפּשטעל פון דער עמיגראַציע־אַרבעט אויף יענער זייט ים, איז דערפאַר באַשלאָסן געוואָרן אין גאַנצן אויפצוגעבן די פאַר־וואַלטונג. די „פאַראייניקטע צדקות פון ניו־יאָרק" (די „יונייטעד היברו טשאַריטיס") זיינען געבעטן געוואָרן צו באַזאָרגן יענע אימיגראַנטן וואָס האָבן זיך נאָך געגייטיקט אין הילף. די דאָזיקע בקשה איז געווען באַגלייט מיט אַ גרייטווילקייט איבערצוגעבן צו דער צדקה־אָרגאַניזאַציע די 40,000 דאָלאַר, וואָס די אייראָפּעישע עמיגראַנטן־געזעלשאַפטן האָבן אונטערגעשריבן (10,000 דאָל. דער לאָנדאָנער מענשאָן האוז קאָמיטעט, 10,000 דאָל. דער פּאַריזער „אַליאַנס" און 20,000 דאָל. דער בערלינער גענעראַל קאָמיטעט). אין נאָוועמבער האָבן די „יונייטעד היברו טשאַריטיס" איבערגענומען די אַרבעט צו פאַר־זאָרגן די נויטבאַדערפטיקע אימיגראַנטן און די „היברו עמיגראַנט אייד סאָ־סייעטי" האָט ביז דעם 15טן פעברואַר 1883 נאָך געפירט אַ שאָטן־עקזיסטענץ ביז זי איז פאַרמעל אויפגעלייזט געוואָרן.

אין דעם ערשטן — און לעצטן — יערלעכן באַריכט, וואָס איז אויפגע־שטעלט געוואָרן פון מ. עלינגער, געפינען מיר אַן איבערבליק איבער דער גאַנצער געשיכטע פון דער אָרגאַניזאַציע. אויך ווערן אַריינגעזאָגט עטלעכע

שטעך־ווערטער אויפן חשבון פון די אימיגראַנטן. „אונטער שווערקייטן פון ניט קיין געוויינלעכן כאַראַקטער — ווערט דאָרט געזאָגט — מיט ניט קיין פריינדלעכע פרעסע אויף איין זייט און ניט פיל סימפּאַטיע מצד אַלע יידישע צייטונגען אויף דער צווייטער זייט, האָבן מיר דאָך געפונען פּלאַץ אין פאַר־שידענע שטעלן פאַר 10,000 אומוויסנדיקע אימיגראַנטן, וואָס זיינען פרעמד צו אונדזער שפּראַך און אונדזער ציוויליזאַציע. פיל פון זיי זיינען אויפן וועג צו אַ דערפאָלג. נאָר ווייניקע זיינען געווען ניט אָרדענונגס־מעסיק.״

דער ערשטער קאַפּיטל פון דער נייער געזעלשאַפטלעך־רעגולירטער מאַסן־עמיגראַציע איז געקומען צו אַן ענד. באַלד האָט די דאָזיקע קאַטאַסטראָפאַלע עמיגראַציע אין גאַנצן אויפגעהערט. און די אויסוואַנדערונג איז ווידער אַריינ־געטראָטן אין אירע — אַזוי צו זאָגן — נאַטירלעכע גרעניצן פון אַן אַליין קאָנטראָלירטע, און פון זיך און פון קרובים אָנגעפירטע באַוועגונג. אַנשטאָט 16,918 יידישע אימיגראַנטן אין 1882 זיינען אין 1883 אַריינגעקומען נאָר 9,909. און אין משך פון 7־8 יאָר האָט די עמיגראַציע אויפגעהערט צו פאָ־דערן די צייט, דאָס געלט און דעם אינטערעס פון די יידיש־אַמעריקאַנישע פירער.

הערות

1. Jewish Encyclopedia, Vol. XII, p. 367.
2. P. Wiernick, History of the Jews in America, p. 255.
3. Max Raisen, History of the Jews in Modern Times, 1901.
4. History of the Jewish People, p. 694.
5. Publication of the American Jewish Historical Society, Vol. 19, p. 125.
6. צוליב דער וויכטיקייט פון דער וואַנדערונג פון די 70ער יאָרן אין דער געשיכטע פון דער יידישער עמיגראַציע, ווילן מיר דאָ ברענגען די אָפיציעלע ציפערן פאַר דער גאַנצער צייט זינט 1869 ביז 1881 אַריינגערעכנט. עס זיינען אַריינגעקומען פון רוסלאַנד אין די פאַראייניקטע שטאַטן אין:

1869	369	פערזאָנען	1876	4255	פערזאָנען
1870	907	"	1877	6599	"
1871	673	"	1878	3048	"
1872	108	"	1879	4453	"
1873	1634	"	1880	5104	"
1874	4073	"	1881	5041	"
1875	7997	"			

סך הכל 45,412 פערזאָנען

7. Reminiscences, p. 644.
8. Publication of the American Jewish Historical Society, p. 9.
9. Dr. J. Reulf, Die Russischen Juden, 1892.
10. Max Kohler, Board of Delegates, 1859-1878. 1925.

ווו דער גאַנצער באַריכט פון ריכטער אייזיק איז איבערגעדרוקט. דער שרייבער פון אַרטיקל איבערן „אַליאַנס״ אין דער רוסיש־יידישער ענציקלאָפּעדיע מאַכט אַ טעות

אָנגעבנדיק די צאָל 800 אַרס זעם רעזולטאַט פון יענער אַקציע, וואָס זאָל האָבן אָנ־געהאַלטן פון רוסלאַנד אַליין ביז אין יאָר 1873. דער באַריכט פון ריכטער אייזיקס גיט אָן ענוויע און קלאָרע ציפערן אין יאָר 1873. דער באַנן שאַרף אָפּ די צוויי אַקציעס ווי גאַנץ באַזונדערע, איינע מיט דער אַנדערער ניט פאַרבונדענע. ער זאָגט אויך קלאָר, אַז די רעגולירונג פון דער עמיגראַציע פון רוסלאַנד האָט זיך אָפּגעשטעלט אין 1871, און פון רומעניע באַלד אין 1873. און דאָס איז געווען ניט מער ווי נאַטירלעך, ווייל עס האָט זיך דאַמאָלסט אָנגעהויבן אַ געוויסער ויצעקו קעגן דער גאַנצער אַרבעט מצד די אַמעריקאַנער פירער וועמען די גאַנצע זאַך איז געווען על אפם וועל המתם.

11. י. ד. אייזענשטיין, אוצר זכרונות, 1930, 33 ז"ז.
12. Jewish Messenger, 1877, June 22.
13. Bericht der Allianz fuer Dec., 1881.
14. דער ערלעכער און פאַראַנטוואָרטלעכער באַטראַכטער ווערט אָבער צעמישט און פאַרפירט ווען ער לאָזט זיך אַוועק מאַכן אַלגעמיינע באַהויפּטונגען. אָט אַזוי צ"ב גיט ער אָן, אַז די צאָל יידן אין ניו־יאָרק איז געווען אין 1872 — 125,000 נפשות און 75,000 אין די איבעריקע טיילן פון לאַנד און אַז 50,000 — 60,000 איז געווען די צאָל פון די רוסישע און פּוילישע יידן. ביידע ציפערן זיינען אַ שטאַרקע גוזמא. דער צענזוס האָט אין 1870 אין גאַנצן לאַנד אָנגעציילט ניט מער ווי 4644 אי־מיגראַנטן פון דער רוסישער אימפּעריע און ליטע. דיולי גיט אָן די צאָל יידן אין ניו־יאָרק נאָר 70,000. דער יידישער צענזוס האָט ערשט אין 1877 אָנגעציילט 230,000 יידן אין גאַנצן לאַנד, פון זיי אין ניו־יאָרק נאָר 100,000.
15. Hebrew Leader, July 22, 1881.
16. Ibid. March 17, 1882.
17. ציטירט אין כראָניקאַ „וואָסכאָד", נומ' 35, 1882.
18. „בלעטער פון מיין לעבן", באַנד 2, זייטן 79-80. די באַהויפּטונג אַז עס האָבן זיך געפונען אין ניו־יאָרק 30,000 — 40,000 אַרבעטער געפינט זיך אין אַן אָפענעם און שרייענדן ווידערשפּרוך צו דער באַהויפּטונג אויף זייט 19 פון זעלביקן פאַרפאַסער אין זעלביקן באַנד, אַז „אין דעם יאָר 1882 איז די צאָל יידן אין די פאַר־אייניקטע שטאַטן געווען ווייניקער ווי 100,000". אויב ווייניקער ווי 100,000 זיי־נען געווען אין גאַנצן לאַנד, מיינט עס, אַז אין ניו־יאָרק האָבן העכסטנס געקאָנט זיין דאַמאָלסט אַרום 50,000 יידן. דאָס איז לויט אַב. קאַהאַנס באַהויפּטונג אויף זייט 19. פאַרקערט, לויט זייט 79, אַז אַרבעטער אַליין האָבן יידן געהאַט דאַן אין ניו־יאָרק אַליין צווישן 30,000 — און 40,000 באַדייט, אַז די אַרבעטנדע יידישע באַפעלקערונג איז שוין דאַמאָלסט באַשטאַנען פון 100,000 נפשות אָדער מער — אין ניו־יאָרק אַליין. אויב מיר זאָלן אָננעמען דורכשניטלעך אַן אַרבעטער אויף אַ פאַ־מיליע פון פינף פערזאָן, וואָס דאָס איז דער געוויינלעכער חשבון, וועט אויסקומען אפילו ווייט־ווייט אַריבער. אין אַלגעמיין האָט די סטאַטיסטיק פון צענזוס געוויזן, אַז אַרום איין־דריטל פון דער באַפעלקערונג זיינען בכלל געווען באַשעפטיקט אין וועלכע עס איז באַשעפטיקונג. און די אַרבעטער זיינען געווען דאַמאָלסט דאָך נאָר אַ מיעוט צווישן דער יידישער באַפעלקערונג.

מען קאָן מוחל זיין אפשר דעם שרייבער פון „בלעטער פון מיין לעבן", וואָס ער האָט זיך ניט געגומען די טרחה, נאָכצוקוקן וויפיל יידן עס האָבן זיך דאַמאָלסט געפונען אין די פאַראייניקטע שטאַטן; אָבער וואָס ער האָט ניט געפּרובירט אפילו צו־זאַמענבינדן זיינע אייגענע באַהויפּטונגען — דאָס איז שוין אַן עולה. צי עס קומט פון נאָכלעסיקייט אָדער פון ניט פאַרשטיין די באַדייטונג פון ציפערן, נעמען מיר זיך ניט אונטער צו באַשליסן.

אין דירעקטן ווידערשפּרוך צו דער באַהויפּטונג געפינט זיך די פאַרזיכערונג פון

אַב. קאַהאַנס פרייִנד און צייט־געגאָסע ב. ווייִנשטיין. ער שרייבט: „ווען דער שרייבער פון די שורות איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע, איז די גרעסטע צאָל פון די דאַמאָלסטדיקע ייִדישע ניו־יאָרקער איינוווינער באַשטאַנען פון פּעדלער“. (ייִדישע יוניאָנס אין אַמעריקע, 1930, זייט 40).

בכן: 30,000 — 40,000 ייִדישע אַרבעטער אין ניו־יאָרק; די גרעסטע צאָל איז באַשטאַנען פון פּעדלער און אין גאַנצן האָבן זיך געפונען אין לאַנד ווייניקער ווי 100,000 ייִדן.“ ווו ליגט פאָרט דער אמת? און ווי אַזוי קען מען זיך פאַרלאָזן אויף אַזוינע עדים מומחים?

19. American Hebrew, June 2, 1881.

20. Executive Documents of the House of Representatives, 1890, No. 170.

21. Executive Documents No. 192, reprinted in No. 470 with the correspondence of later years.

22. דער „אַמעריקאַן היברו“ האָט געשריבן אין אַ לייט־אַרטיקל פון 27סטן יוני, „צו די וואָס ווילן קומען אַהער מוז אַ בריטוויליקע האַנט אויסגעשטרעקט ווערן, זיי מוזן אָפּגעצויגן ווערן אין אַזוינע געגנטן ווו זיי קענען מאַכן אַ לעבן. די פאַראייניקטע ייִדישע צדקה אַנשטאַלטן דאַרפן אויסהאַלטן אַ באַשעפטיקונגס־בייראָ“.

די דייטש־ייִדישע „נייע צייט“ פון מילוואָקי איז געווען פיל ווייניקער פריינד־לעך. אין אַ לייט־אַרטיקל פון 7טן יולי „דער ייִדישער פאופעריזם אין אַמעריקע“, ווערט אָפּן געזאָגט, אַז עס וועט זיין דאָ שווערער פאַר די רוסישע ייִדן איידער פאַר די, וואָס קומען פון ציוויליזירטע לענדער, ווייל יענע פאַרגינען זיך אויסלערנען די ענגלישע שפּראַך. וואַרשיינלעך וועט אַ גרויסער טייל פון ייִדישע שעפער אַריינקומען.

דער „היברו לידער“ איז געווען פיל ווייטזיכטיקער ווי די אַנדערע און שוין אַזוי פרי ווי דעם 10טן יוני האָט די צייטונג פאַראויסגעזאָגט אַ גרויסע אַרויסוואַנדערונג פון די ייִדישע איינוווינער פון דייטשלאַנד, רוסלאַנד, אונגאַרן און מאָראָקאָ. 2-3 מיליאָן ייִדן קענען אין יענע לענדער, זאָגט די צייטונג, ניט מאַכן קיין לעבן און די איינציקע זאַך וואָס מ׳לאָזט פאַר זיי איבעריק צו טאָן איז צו עמיגרירן אין די פאַראייניקטע שטאַטן. 100,000 וועלן אָפּנים שוין זיך געפינען אויפן וועג ביז צו ענד פון זומער. דאָס וואָלט בערעגען נוצן פאַר אַלע צדדים און מיר דאַרפן זיך צוגרייטן זיי אויפנעמען, זיי באַגריסן און זיי פירן אויפן ריכטיקן וועג.

23. אַזאַ קאָלאָניע איז ניט געגרינדעט געוואָרן. צוליב וועלכע אורזאַכן ווייסן מיר ניט.

24. American Hebrew, Sept. 16, 1881.

25. 1225 איז געווען די צאָל פון פּליטים, וואָס זיינען אָנגעקומען ביז דאַ־מאָלסט. 580 פון זיי זיינען געווען מענער. מען האָט ערוואַרט, אַז ביז צו ענד פון דער וואָך זאָל די צאָל פאַרגרעסערט ווערן ביז 1642 פּערזאָן.

26. מיר ווייסן אָבער, אַז די פּראָטעסטן האָבן סוף־כל־סוף אויף אַזוי שטאַרק געווירקט, אַז די עמיגראַציע איז באַלד אָפּגעשטעלט געוואָרן.

27. דער באַריכט פון „אַמעריקאַן היברו“ באַריכטעט דעם זעלביקן געדאַנק פון ה. שיף אין נאָך אַ שטרענגערע פאָרמולירונג, „דאָס וואָלט געהייסן“ — זאָל ער האָבן געזאָגט, „זיך פּאַסמאַקעווען מיט סעקטן־גייסט“.

Hebrew Leader, Dec. 2, 1881.

28. Neue Zeit, Milwaukee, May 25, 1882.

29. Ibid, July 6, 1882.

30. די עדות פון דער באַרימטער דיכטערין, עמא לאַזאַרוס, אין דעם פּרט האָט אַ געוויסע היסטאָרישע באַדייטונג. זי איז אַרויסגעקומען מיט אַן אָפענעם בריוו אין

„אַמעריקאַן היברו“ פון 10טן אָקטאָבער, 1882. נאָך דעם ווי עס האָט דאָרט אויס־געבראָכן דער מאוסער סקאַנדאַל מיט דער אַריינמישונג פון דער פּאָליציי. זי פאַר־דאַמט זייער שאַרף דעם ניט־סאַניטאַרן אופן ווי אַזוי די נייע געביידע איז אויפ־געשטעלט געוואָרן און פאַרענדיקט: „עס עקסיסטירט אַ דרינגנדע נויטווענדיקייט צו רעפאָרמירן די אָרגאַניזאַציע און די מעטאָדן פון דער „היברו אימיגראַנט אייד סאָסייעטי“ אויף וואָרד איילאַנד.

31. איבערגעדרוקט אין American Hebrew, July 7, 1882.

32. D. Sulzberger. Beginning of Russian Jewish Immigration to Philadelphia. Publications American Jewish Historical Society, 1910-11, p. 127

ווי אַזוי אַזאַ האַלטונג פאַרדינט דעם גרויסן לויב וואָס דער זעלביקער מחבר שענקט די מענטשן אין זעלביקן אַרטיקל „אַלס אַ מוסטער פון ברודערלעכער ליבע“, איז שווער צו פאַרשטיין. אָבער אַזוי האָט מען געקוקט אין די קרייזן פון וואַנעט דער דערמאָנטער מחבר שטאַמט.

American Israelite, August 12, 1887.

Report of Julius Schwarz on Colony of Russian Refugees at Cotoraggi Colony, October 23, 1928.

33. ע. מאשביר, שרייבנדיק אין „וואָסכאָד“ אין רעכטן מיטן טומל פון יענעם יאָר, דריקט אויס די העכסטע אַכטונג און צוטרוי צו אים. די זעלביקע געפילן זיינען פאַרבליבן ביי די אַנדערע רוסיש־יידישע אינטעליגענטן, וואָס זיינען צו יענער צייט אַליין געווען אימיגראַנטן און זיינען געקומען אין באַרירונג מיט אים, ווען זיי האָבן מיט 30־40 יאָר שפּעטער געשריבן זייערע זכרונות. אַב. קאַהאַן רופט אים אַ „הויך־געבילדעטער מאַן מיט אַ נאָבעלן כאַראַקטער, אַ גייסטיקער אַריסטאָקראַט אין דעם שענסטן זינען פון דעם אויסדריק“. י. קאַפּילאָוו באַשרייבט אים אַזוי: „ער איז געווען אַ ייד אַ הדרת פּנים — אַן ערנסטע מענטשלעכע גוטסקייט איז אויף אים געווען ממש ווי אויסגעגאָסן“. קאַצאָוויטש געפינט ניט קיין סיבה צו רעווידירן די באַוווּנדערונג פאַר אים.

34. Gustave Pollock, Michael Heilperin and his Sons, N. Y., 1912, p. 207.

36. מיט אַ 10 יאָר שפּעטער האָט מ. נ. פראים אין זייטע „ערינערונגען פון אַן עמיגראַנט“ אין „וואָסכאָד“ דערציילט, אַז די אורזאַכן פון יענעם צוזאַמענשטויס איז געווען... „צימעס“. אַ געוויסער יונגערמאַן האָט ניט געקראָגן זיין פּאָרציע צימעס און ער האָט אויף אַ גאַנץ קרעפטיקן אופן אויסגעדרוקט זיין פּראָטעסט. דער געהילף־פאַרוואַלטער זילבערשטאַדט, (צדיק רופט אים פּראים) איז געווען ניט באַליבט ביי די אימיגראַנטן. דאָס זעלביקע איז געווען מיט דעם פאַרוואַלטער לאַנק. די שטימונג יענעם טאָג איז געווען אַ באַזונדערס פיינדלעכע, ווייל מיט אַ טאָג פריער האָט דער זעלביקער זילבערשטאַדט צוהרגט אַ קראַנקע פרוי. איצט האָט ער געוואָלט ניט אַנדערש ווי אַרעסטירן דעם יונגנמאַן, אָבער אַלע אימיגראַנטן זיינען געקומען צו הילף זייער חבר און אַרויסגעוואָרפן זילבערשטאַדטן אַליין פון הויז. דער פאַרוואַלטער בלאַנק האָט זיך דערשראָקן און אַרויסגערופן די פּאָליציי. אָבער אַפילו די פּאָליציסטן האָבן גאָרנישט געקאָנט טאָן. די צעקאָכטע איינוווינער האָבן ניט געלאָזן אַוועקשטופּן זייער חבר, און עס איז געקומען דערצו, אַז די פּאָ־ליציי־לייט האָבן געקראָגן אָנגעבראָכן די ביינער. איינער איז געווען ווייטזיכטיק גענוג צו טעלעפאָנירן צום פּרעזידענט ה. הענרי. ער איז באַלד געקומען צולויפן אין באַגלייטונג פון עטלעכע דירעקטאָרן. ער איז דורכויס באַשטאַנען אויף דעם, אַז די פּאָליציי זאָל צוריקגעצויגן ווערן. דער פאַרוואַלטער האָט זיך גענומען פילן אומזיכער און האָט באַלד נאָך דעם רעזיגנירט.

קלמן מרמר

יוסף באָוושאָווער

(1872 — 1915)

יוסף באָוושאָווער געהערט צום צווייטן פּעריאָד פון דער יידישער רעוואָלוציאָנערער דיכטונג אין אַמעריקע. ווען באָוושאָווער קומט קיין אַמעריקע, זיינען שוין דאָרט פּאָפּולער די רעוואָלוציאָנערע לידער פון מאָריס ווינטשעווסקי, מאָריס ראָזענפעלד און דוד עדעלשטאַט. זייערע לידער ווערן שוין דעמאָלט געזונגען אין ברייטע אַרבעטער־קרייזן. זיי אַליין, די דריי דיכטער פון די 80ער יאָרן, זיינען שוין געווען אַלגעמיין אָנערקענט אַלס די „פאָלקס־פּאָעטן" פון די יידישע אַרבעטנדיקע מאַסן.

אין זיינע ערשטע לידער (זומער, 1892) טרעט אויף באָוושאָווער ווי אַ נאָכפאָלגער פון ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און עדעלשטאַט. ער ציט דעריבער צו ווייניק אויפמערקזאַמקייט צו זיך. נאָך מער — ער זעט זיך ניט אָן מער, אויב ניט ווייניקער, ווי די אַנדערע יונגע דיכטער פון יענער צייט: נחום באַבאַד, בנימין ראָזענבלום, יצחק זיילין א"א. ווען דוד עדעלשטאַט שטאַרבט, דעם 17טן אָקטאָבער, 1892, ווערט אויפן טרויער־אָוונט אין ניו־יאָרק דעקלאַמירט דאָס ליד וועגן אים פון באַבאַדן און ניט דאָס ליד פון באָוושאָווערן. ס'געדויערט ביי באָוושאָווערן לאַנג, ביז ער געווינט זיין אָנערקענונג; להיפוך צו די רעוואָלוציאָנערער דיכטער פון די 80ער יאָרן ווערט באָוושאָווער פולקאָם אָנערקענט ערשט דעמאָלט, ווען זיין געזאַנג הערט אויף.

1

אין דער אַלטער היים

יוסף באָוושאָווער איז געבאָרן געוואָרן ערב יום־כפּור, 1872[1] אין ליבאַוויטש[2], געוועזענע מאָליווער גובערניע, אין ווייס־רוסלאַנד. זיין פאַמיליע האָט געשטאַמט פון „חזנים און לומדים פון דער מוטערס צד און סוחרים פון פאָטערס צד"[3]. דער פאָטער, אַ מלמד פון גמרא[4], אַ גרויסער פאַנאַטיקער, האָט יוסף באָוושעווערן דערצויגן שטרענג אָרטאָדאָקסיש. ער האָט אים געשיקט אין חדר צו אַנדערע מלמדים און שפּעטער ווען יוסף האָט שוין געהאַלטן ביי גמרא האָט ער (דער פאָטער) אַליין געלערנט מיט אים.

דער יונגער באָוושאָווער האָט מיט אינטערעס געלערנט דעם תנ"ך, אַזוי ווי זיינע פינף ברידער, ליבאַוויטשער משכילים. ער האָט אָבער אַרויסגעוויזן ווייניק חשק צו דער גמרא און ניט געקאָנט אויספילן זיין פאָטערס אַמביציע

צו מאַכן פון אים אַ רב אָדער כאָטש אַ חזן און שוחט, ווי צוויי פון זיינע (יוסף באָוושאָווערס) ברידער זיינען עס געוואָרן.

אָנשטאָט צו זיצן און לערנען, פלעגט יוסף באָוושאָווער „פּלוצלינג נעלם ווערן פון דער היים און זיך באַהאַלטן ערגעץ, כאָטש זוך אים אין עק וועלט, ניטאָ"[3]. זיין „באַהעלטעניש" איז געווען, אַזוי ווי אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ביי זיין „געליבטע", זיין „זיסע" נאַטור.

אין זיין ליד „דערינערונגען פון מיין קינדהייט" שילדערט באָוושאָווער, ווי אַזוי ער האָט מיט זיין איינציקער שוועסטער (וועלכער ער האָט געווידמעט זיין ליד) „בלומען געקליבען ביי די בלויע בערג", ווי אַזוי ער האָט אַן אַנדערש מאָל אַליין שפּאַצירט ביי דער וואַסער־מיל, איז אַרויף אויפן בערגל, „ווו די בלומען בליען", ווו ס'האָט אים באַלד „באַרוישט דער דופט פון גרינעם וואַלד, פון דער פרישער לופט", און ווו ער האָט זיך „אויף בלומען־בייטן געשפּילט", און די קווייטן אין זיין האַרץ געפילט. אָט אַזוי האָט ער דאָרט „דעם גאַנצן טאָג" פאַרבראַכט און איז „פריילעך געקומען אַהיים פאַרנאַכט".

דערזען, אַז פון יוסף באָוושאָווערן וועט שוין קיין למדן ניט אַרויסקומען, האָט זיין פאָטער געפּרוווט מאַכן פון אים אַ סוחר. דער יונגער באָוושאָווער בלייבט אָבער ניט לאַנג אונטער זיין פאָטערס רשות. ער רייסט זיך אַרויס פון ליבאַוויטש קיין ריגע, ווו ער איז אַרום פיר יאָר באַשעפטיקט אַלס אָנגעשטעל־טער אין אַ מעל־קראָם.

פון יוסף באָוושאָווערס לעבן אין ריגע ווייסן מיר בלויז דאָס, וואָס עס דערציילט זיין חבר מאַקס נ. מייזעל[5], וועלכער האָט אים דאָרט געטראָפן אין 1888סטן יאָר: „ער האָט געמוזט אַלט זיין אַ יאָר זעכצן[6] און האָט גע־דינט אַלס שיק־יינגל אין אַ גרויסן מעל־געשעפט. דער שיינער קאָפּ שוואַרצע, געקרייזלטע האָר האָט זיך בולט אַרויסגעוויזן פון די מיט מעל באַשאָטענע, אָרעמע קליידער, און דער שווערער קאָשעק מיט מעל־זעקעלעך האָט דאָך ניט אָוועקגענומען דעם ליבן קינדערשן שמייכל פון זיין געזיכט".

אין ריגע כאַפּט אויף באָוושאָווער די דייטשישע שפּראַך. „ניט לערנענדיק קיין דייטש", האָט ער דאָך „געקענט אויסווייניק זיין היינע"[5]. ער איז, אָן ספק, אויך געווען באַקאַנט מיט אַנדערע דייטשישע דיכטער און, מעגלעך, שוין דעמאָלט געלייענט אויך די דייטשישע דערציילונגען וועגן דער שיינער „נימפע", וואָס וווינט אין אַ ברונעם, פאַנטאַסטיש און ליבנד, און איידל", — די „נימפע", וועגן וועלכער באָוושאָווער זינגט אין זיינע „לוסט־לידער".

2

ערשטע טריט אין אַמעריקע

אין אָקטאָבער, 1891[7] קומט אָן יוסף באָוושאָווער קיין אַמעריקע, ווו ס'געפינען זיך שוין דעמאָלט אַ פּאָר פון זיינע עלטערע ברידער. ווי דאָס רוב

יידישע אימיגראַנטן פון יענער צייט, ווערט ער צוערשט אַריינגעצויגן אין שאַפּ. זיינע „אויסגעגרינטע" פריינד קלייבן פאַר אים אויס די אַרבעט פון אַ „פאַריער" (פוטער־מאַכער), וואָס האָט זיך דעמאָלט בעסער באַצאָלט, ווי שניידעריי[8].

די באַדינגונגען אין די שוויץ־שעפּער זיינען אָבער ניט געווען בעסער ביי די פוטער־מאַכער, ווי ביי די שניידער און באָוושאָווער פאַרלאָזט באַלד דעם שאַפּ. לויט ד"ר מיכאל קאָן, האָט באָוושאָווער פאַרלאָרן זיין אַרבעט־פּלאַץ, ווייל ער פלעגט דאָרט פאַרלייענען זיינע לידער. רעכענענדיק זיך מיט זיין (יוסף באָוושאָווערס) דערפאַרונג אַלס אָנגעשטעלטער אין אַ מעל־קראָם, קויפט אים אַ ברודער אַ „גראָסערי־סטאָר" (באַקאַליי־קראָם). באָוושאָווער האָט אָבער ניט געהאַט קיין געשעפט־פייִקייט און ער ווערט אינגיכן אויס קרעמער[9]. ניט מער דערפאָלג האָט באָוושאָווער געהאַט אויך אַלס אָנגעשטעלטער אין אַ צווייטנס אַ קראָם. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען קאָן זיך אויף אים ווייניק פאַרלאָזן אויך אַלס אָנגעשטעלטן. פון צייט צו צייט האָט זיך באָוושאָווער פאַרנומען מיט געבן שטונדן אין דייטש. ער איז אָבער ניט געווען קיין פּינקט־לעכער לערער. ער האָט זיך מער אָפּגעגעבן מיט זיין ליד ווי מיט זיינע לערער־פאַרפליכטונגען.

יוסף באָוושאָווער קומט קיין אַמעריקע אין אַ צייט פון אַ שטאַרקער אויפ־לעבונג אין דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע בכלל און צווישן די יידישע אַרבעטער בפרט. אַלס פירער פון דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי טרעט אַרויס דער געלערנטער און פּאָליטישער טוער, דאַניעל דעליאָן, אַ געוועזענער פּראָפעסאָר פון דעם אָנגעזעענעם קאָלאָמביא־אוניווערסיטעט. אַ דאַנק דעליאָנס לעקציעס איבער מאַרקסיזם און זיין אומ־אויפהערלעכער אָגאַניזיר־אַרבעט ווערן אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער באַוועגונג אַריינגעצויגן נייע שיכטן פון איינגעבאָרענע אַמעריקאַנער אַרבעטער און אויך אינטעליגענטן. אונטער דער אָנפירונג פון דער „סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי" הייבן אָן די יידישע טרייד־יוניאָנס אַן ענערגישע קאַמפּאַניע קעגן דער סוועט־שאַפּ (שוויץ־פאַבריק). ס'ווערן אָפּגעהאַלטן קאָנפערענצן פון יידישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס וועגן פאַרשיידענע פּראָבלעמען פונעם אַרבע־טער־לעבן. ס'קומען אַריבער צו די סאָציאַל־דעמאָקראַטן נייע יידישע אינטעלי־גענטע קרעפטן פון ענגלאַנד און פון רוסלאַנד, און זיי העלפן דער סאָציאַליס־טישער אַרבעטער־פּאַרטיי צו פאַרטיפן און צו פאַרברייטערן איר טעטיקייט צווישן דער יידישער אַרבעטערשאַפט. אינגיכן הייבט אָן דערשיינען אין יידיש אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישער חודש־זשורנאַל און אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישע טעג־לעכע צייטונג.

פון דער אַנדערער זייט, ווערט די אַנאַרכיסטישע באַוועגונג שוואַכער מיט יעדן טאָג. די אַנאַרכיסטישע וועכנטלעכע צייטונג „פרייע אַרבעטער שטימע" גייט באַלד אונטער. אייניקע אַנאַרכיסטישע פירער גייען אַריבער צו די סאָ־ציאַל־דעמאָקראַטן. אַנדערע לאָזן זיך אַוועק זוכן פּערזענלעכע קאַריערעס אַלס

דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן אד״גל. אָדער אַלס געשעפטסלייט, פאַבריקאַנטן, הייזער־און באַדן־ספּעקולאַנטן אאַז״וו. אומזיסט מוסרט זיי דער קראַנקער דיכטער עדעלשטאַט פון זיין קראַנקן־צימער אויף די בערג פון קאַלאָראַדאָ. קיינער האָט מער ניט געקאָנט אָפּהאַלטן זייער אַריבערלויפן אינעם בירגערלעכן לאַגער.

באָוושאָווער געפינט ניט מער קיין מער אָדער ווייניקער ברייטע מאַסן אין די אַנאַרכיסטישע רייען. די מער באַוווסטזיניקע אַרבעטער האָבן זיך גרו־פירט אַרום דער „סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי״, וואָס האָט זיי אָרגאַ־ניזירט צום קאַמף פאַר זייערע טאָג־טעגלעכע נויטן. די מערהייט פון די אַנאַרכיסטישע גרופּעס די „פּיאָנערן״ און די „ריטער פון פרייהייט״ זיינען זיך צעפאַלן. די איבערגעבליבענע אַנאַרכיסטישע אָנהענגערשאַפט גיט זיך אָפּ הויפּטזעכלעך מיט זוכן פעלערן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

דער יוגנטלעכער באָוושאָווער האָט זיך ווייניק פאַרנומען מיט פּאָליטישע פראַגעס. כאָטש ער איז געווען צווישן די, וואָס האָבן געאַרבעט אַרום דער „פרייע אַרבעטער־שטימע״ און געהאָלפן פאַרשפּרייטן אַנאַרכיסטישע ליטעראַטור און פירן אַנאַרכיסטישע פּראָפּאַגאַנדע[2], איז אָבער זיין הויפּט־אינטערעס געווען אויפן ליטעראַרישן געביט. זיינע ערשטע לידער שיקט ער צו דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „אַרבעטער־צייטונג״. דאָס באַווייזט, אַז יוסף באָוושאָווער האָט זיך נאָך דעמאָלט (אין יולי, 1892) ניט באַטראַכט פאַר קיין־פּאַרטייישן אַנאַרכיסט. אמת, באָוושאָווער האָט דעמאָלט ניט געהאַט קיין אַנדער פּלאַץ ווו צו דרוקן זיינע רעוואָלוציאָנערע לידער. די אַנאַרכיסטישע „פרייע אַרבעטער־שטימע״ איז שוין געווען אונטערגעגאַנגען. אַן אויסגעשפּראָכענער אַנאַרכיסט וואָלט אָבער אין יענער צייט בשום אופן ניט געווענדט זיך צום אָפיציעלן סאָציאַל־דעמאָקראַטישן אָרגאַן, וואָס האָט כמעט אין יעדן נומער אויסגעלאַכט די ירידה פונעם אַנאַרכיסטישן לאַגער און געזוכט אויסצוואָרצלען די לעצטע שפּורן פון דער אַנאַרכיסטישער ווירקונג אויף די יידישע אַרבעטער.

3

באָוושאָווערס ערשטע שאַפונגען

באָוושאָווערס לידער אין דער „אַרבעטער־צייטונג״ דריקן זיך אונטערן פּסעוודאָנים מ. טורבאָוו[10]. ער זינגט דאָרט מיט אינעם כאָר פון די יוגנטלעכע דיכטער, י. זיילין, ה. סטרונסקי, ז. קאָרנבליט, בנימין ראָזענבלום א״אַנד. דאָס רוב יוגנטלעכע דיכטער אין אַמעריקע האָבן דעמאָלט נאָכגעזונגען מאָריס ראָזענפעלדס אומעטיקע שאַפ־לידער. ס׳האָט זיי אָבער אַלעמען נאָך געפעלט ראָזענפעלדס מייסטערשאַפט און וולקאַנישער טעמפּעראַמענט.

אויך יוסף באָוושאָווערס ערשטע לידער זיינען פון דעם זעלביקן מין: „קאַפּיטאַלס אַ קרבן״ (יולי 8, 1892). „אָ, שטאַרב ניט מיין האַרץ״ (15טן יולי), „עס איז אַ טרוים דאָך ריכטיק״ (5טן אויגוסט), „אַ קרעכץ־ליד״ (19טן אויגוסט),

„אין שאַפּ" (9טן סעפּטעמבער), „צו די שטערן" (16טן סעפּטעמבער).

זיין ערשטע ליד „קאַפּיטאַלס אַ קרבן" (אַריין איז זיינע שריפטן אונטערן נאָמען „אַפּן שטערבע־בעט"), איז אַן עכטס טרערן־ליד. עס זוכט צו דערוועקן רחמנות: אַ קראַנקער אַרבעטער, וואָס האַלט ביים שטאַרבן, ליגט אין אַ קעלער־שטוב אויף דער ערד „אויף אַ זאַק אויסגעצויגן, מיט שמאַטעס באַדעקט". אין צימער איז ניטאָ קיין אויוון, די פּאָדלאָגע איז צעפוילט און „עס זעט זיך די ערד גאָר פאַרפראָרן און נאַס". אַרום קראַנקן שטייען געקליידט אין שמאַטעס „די ווייב מיט די קינדערלעך" — „עס גיסן זיך טרערן פון זייערע אויגן". זיי שרייען און יאָמערן: „אָ, פאָטערל, שטאַרב ניט! — — — מיר וועלן דאָך אַלע פון הונגער אויסגיין". באַזונדערס „יאָמערט מיט גרוילן אַ קלייניקער יינגעלע, פיר יאָר ערשט אַלט". דער קראַנקער בעט זיך, זיי זאָלן אים לאָזן „גאַנץ רויִק באַגעגענען דעם טויט", ווייל ער „קאָן מער ניט טראָגן דעם הונגער און נויט", וואָס דער שאַפּ האָט אים געגעבן פאַר זיין שווערער אַרבעט.

אַן ענלעך ליד האָט אויך געשריבן ווינטשעווסקי (אינמיטן פון די 80קער יאָרן): „דברי שכיב מרע" (רייד פון אַ קראַנקן, „אַרבייטער־פריינד", סעפּ־טעמבער, 1885). ווינטשעווסקי אָבער פאַרגיסט דאָרט ניט קיין טרערן, נאָר אַגיטירט פאַרן קלאַסנקאַמף. ביי ווינטשעווסקין ליגט ניט דער קראַנקער אַר־בעטער אויף דער ערד, נאָר אויף אַ דאַרע בעט („וואָס איז האַרט ווי אַ קציניש האַרץ"), „אין אַ טונקל צימער אָן מעבל, אָן פוץ" — „די קינדערלעך שווייגן, דער עלטערער נאָר וויינט; ער איז אַלט אַ יאָר צוועלף, ער פאַרשטייט און ער קלאָגט". דערפאַר אָבער רעדט אַ סך ביי ווינטשעווסקין דער קראַנקער אַרבעטער. ער שילדערט זיין שווער לעבן און הייסט זיין יינגל ווערן אַ סאָ־ציאַליסט. ביי מאָריס ראָזענפעלדן האַלטן ניט די אַרבעטער קיין רעדעס אויפן קראַנקן בעט. דאָס רוב פאַלן זיי אַוועק ביי דער אַרבעט („דער אַלטער שניי־דער", פרענקל" א"אַנד.) אָדער זיי שטאַרבן מיט אַ קרעכץ איבער דער שוידער־לעכער צוקונפט, וואָס דערוואַרט זייערע קינדער („די ערשטע ווייַדזשעס" א"אַנד).

דורכגעזאַפּט מיט טרערן איז אויך באָוושאָווערס צווייט ליד, וואָס איז שטאַרק באַווירקט פון עדעלשטאַטן. יוסף באָוושאָווער רופט דאָרט אויס: „אָ, שטאַרב ניט, מיין הערץ, פון די רירנדע סצענען, וואָס איך זע אין יעט־ווידער מינוט!" ער וואָלט, זאָגט ער, „באַגעגנט מיט שמחה" דעם טויט, ווייל ער נאָר באַטרייט אים „פון נויט". ווען ער זעט אָבער „די הענקער, די רויבער, די שינדער", ווייל ער לעבן און קעמפן. און „פאַרשניידן טיראַנען פון אַ פעלד" און שטאַרבן „ווי אַ העלד".

אין דעם ליד „אַ קרעכץ" דערציילט באָוושאָווער, אַז ווען דער מידער שקלאַף גיט אין שלאָף „אַ שווערן קרעכץ פאַר שמערץ", אַזוי וואַנדלט זיך אויך אין אַ פאַנאַטיש זיין (באָוושאָווערס) „שוואַבעס, קראַנקעס הערץ" (דער דאָזיקער נוסח האָט געהערט עדעלשטאַטן און ראָזענפעלדן. באָוושאָווערס

האַרץ איז נאָך דעמאָלט געווען געזונט און קרעפטיק). דער קרעכץ נעמט אין זיך אַריין „די, וואָס זיינען דאָרט פאַראַן פון אייגענע צרות, שמערץ און פּיין, אַלס פינצטערער שקלאַף, אַלס אַרבעט־מאַן". ווען דער קרעכץ ווערט „איבער־פול", וויל דער דיכטער צום שקלאַף גיין און „אַ קרעכץ טאָן מיט אַמאָל, ער זאָל פאַר שרעק פון שלאָף אויפשטייען".

שטאַרק באַווירקט פון ראָזענפעלדס שאַפ־לידער (פון דער שניידער־פאַבריק) און טיילווייז פון ווינטשעווסקיס ליד „דאָס געשפּענסט", איז באָוושאָ־ווערס ליד „אין שאַפּ". ער דערציילט, אַז אין שאַפּ „איז פינצטער ווי אין טונקעלן קבר — — — נאַס און שמוציק, ווי אין דרויסן — די מאַשינען קלאַפּן, רוישן". גלייכצייטיק „שוועבן שוואַרצע, דיקע וואָלקנס" אויפן הימל און ער זעט כסדר „שוואַרצע בילדער" פון זיין לעבן. ער זיצט „גאַנץ שטיל אין ווינקל", גייט און קלערט און אין די אויגן ווערט אים טונקל. פּלוצלינג „עפנט זיך אַ ברעט" און „עס שטייגט אַרויס אַ סקעלעט" — דער „שרעקנס־ענגל" „סלעק" (אַרבעטלאָזיקייט) — וואָס דראָט אים מיט אונטערגאַנג...

דאָס איינאיינציקע ליכטיקע ליד צווישן באָוושאָווערס ערשטע לידער איז „עס איז אַ טרוים — דאָך ריכטיק". ס'איז קענטיק באַווירקט געוואָרן דורך דעם קריגערישן סטרייק פון די שטאָל־אַרבעטער אין האָמסטעד, ביי וועלכן ס'איז אויך פאָרגעקומען דעם 23סטן יולי, 1892, אַן אומגעלונגענער אַטענטאַט פון דעם אַנאַרכיסט אַלעקסאַנדער בערקמאַן אויף דעם שטאָל־פאַבריקאַנט, וואָס האָט ברוטאַל פאַרפאָלגט די סטרייקער. באָוושאָווערס ריכטיק־געוואָרענער „טרוים" באַשטייט אין דעם, וואָס אַ „שעפּסל" (די אַרבעטערשאַפט), וועלכע דער „וואָלף" (קאַפּיטאַל) „פרעסט מיט אַפּעטיט" און „האַלט שוין ביי די ביינער", נעמט זיך „דערהייבן" און ווערט „פאַרוואַנדלט אין אַ לייב".

דער דאָזיקער לייט־מאָטיוו געפינט זיך שוין פריער ביי ראָזענפעלד און עדעלשטאַטן. ביי זיי אָבער איז דער אַרבעטער ניט קיין האַלב־אָפּגעפרעסן שעפּסל, וואָס ווערט פּלוצלינג „פאַרוואַנדלט אין אַ לייב", נאָר אַ געפאַנגענער לייב, וואָס דאַרף בלויז צעברעכן זיין שטייג.

היינעס ווירקונג אויף באָוושאָווערן פילט זיך שוין אין זיינע ערשטע לידער. באַזונדערס בולט איז עס אין זיין ליד „צו די שטערן", אין וועלכער באָוושאָווער דערציילט זיי, אַז די וועלט איז „שלעכט, פאַרדאָרבן" און „איז געגליכן צו אַ פינצטערן יאָמערטאָל" (מעגלעך, אַן אָנדייט אויף עדעלשטאַטס ווערטער „די וועלט איז אַ פינצטערער יאָמערטאַל"). אָבער בעת עדעלשטאַטס „גאָלדענע שטערן" וויינען זיך פאַנאַנדער, ווען ער דערציילט זיי פון די „אירדישע וועגן", ענטפערן באָוושאָווערס „זילבער־קלאָרע שטערן" מיט הייניש הומאָר, אַז זיי זעען ניט קיין שלעכטס אויף דער ערד, ווייל פון ווייטן זעט זי אויס, ווי זיי — „אַ זילבער־קלאָרער שטערן"... זיי רופן אים אויך אָן מיט היינעס אויסדרוק „בלאַסער דיכטער", כאָטש באָוושאָווער איז דעמאָלט געווען אין זיין פולער קראַפט.

אין סעפּטעמבער, 1892, האָט באָווּשאָווער אָנגעהויבן מיטאַרבעטן אינעם לאָנדאָנער אַנאַרכיסטישן „אַרבייטער־פריינד". אין זיין ערשט ליד דאָרט „צום ווינט" (סעפּטעמבער, 23) רעדט באָווּשאָווער פון די „הייסע ווערטער, פלאַמען ווערטער" פון זיין דיכטונג. אַזוינע ווערטער געפינען זיך אָבער ערשט אין זיין צווייט ליד דאָרט „צום שקלאַף" (אָקטאָבער, 7), אין וועלכער ער דעציילט, אַז ווען ער זעט די הערשער טרינקען דעם שקלאַפנס בלוט, צינדט זיך אָן אין זיין האַרצן „אַ גלוט; עס פלאַקערט באַלד אויף דאָרט אַ פייער... אַ וויטנדער פייער פון צאָרן און האַס". דאָרט איז שוין אויך קענטיק די ווירקונג פון ווינטשעווסקי און עדעלשטאַטן [11] זעענדיק, אַז דער שקלאַף וויל זיך „גאָר בעסער ניט מאַכן", הייבט ער אָן, דער דיכטער „פאַר ווייטעק צו לאַכן".

אַ געוויסע צייט אַרבעט מיט באָווּשאָווער אין ביידע צייטונגען: אין דער ניו־יאָרקער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „אַרבעטער־צייטונג" און אינעם אַנאַרכיס־טישן „אַרבייטער־פריינד".

אין דער „אַרבעטער־צייטונג" פאַרעפנטלעכט באָווּשאָווער (סעפּטעמבער, 30) זיין ערשטע דערציילונג „קאַפּיטאַלס קרבנות", געשריבן אינעם סטיל פון עדעלשטאַטס סענטימענטאַלע דערציילונגען.

אַן אָרעמע איטאַליענישע האָרעפּאַשניצע (וואַרשיינלעך אַ פּרוכט־פאַר־קויפערן, ווי אירע שכנות) אין מאָלבער סטריט, ניו־יאָרק, האַלט ביים שטאַרבן. פאַרן טויט בעט זי איר יינגעלע, ער זאָל שפּילן אויף דער גיטאַרע און איר זינגען דאָס ליד פונעם יתום. ער שפּילט, עס פּלאַצט אַ סטרונע, גלייכצייטיק שטאַרבט די מוטער. ווען דער לענדלאָרד (הויזבאַזיצער) קומט זיי אַרויסוואַרפן פון דירה, געפינט ער מוטער און קינד טויט.

באָווּשאָווערס דערציילונג „קאַפּיטאַלס קרבנות" איז אין אָן צווייפל באַ־ווירקט געוואָרן פון עדעלשטאַטן. ס'איז אַ קאָמבינאַציע פון עדעלשטאַטס צוויי ווערק — פון דאָס ליד „מוטער און קינד" און פון דער דערציילונג „דער מאלער". אויך דאָס ליד „דער יתום" (אינמיטן דער דערציילונג) איז, קענטיק, באַווירקט פון עדעלשטאַטס לידער וועגן דעם שיפל אין שטורעם („צורוף אַן די „פרייע אַרבעטער־שטימע", „צו אַ פריינט", „דער רויטער זעגל" א"אַנד). ביי עדעלשטאַטן איז עס אַ משל אויף דער אַרבעטער־באַוועגונג. ביי באָווּשאָווערן — אויפן לעבן פונעם יתום („צו דעם שיפל ביסטו גלייך, אָרעמער יתום אויף דער וועלט").

דער 20 יאָריקער באָווּשאָווער האָט אָבער מער רעאַליסטישע שטריכן, ווי דער 25 יאָריקער עדעלשטאַט. באָווּשאָווער שילדערט אויספירלעך דעם צימער פון דער איטאַליענערין, וואָס געפינט זיך אויפן טאַפּ־פלאָר (דאַך־שטיבל):

„דער סילינג (סופיט) איז שוואַרץ, פון די ווענט איז דער קאַלך ערטערווייז אַרונטערגעפאַלן און ערטערווייז פאַרשימלט. דער קליינער פענצטערל איז פאַר־שטעקט מיט שמאַטעס און אָנגעפּראָרן מיט אויז".

עדעלשטאַטס מאלער מאָלט פאַרן טויט דאָס בילד פון אַ פאַרקריפּלטן

בעטלער „דאָס שרעקנס־בילד פון 19טן יאָרהונדערט". פון די „געפאַלענע אָפּפער", וואָס „מענטשן־מערדער" „פּראָדוצירן"... באָוושאָווערס איטאַליענערן זעט פאַרן טויט דאָס בילד פון איר פאַרקריפּלטן מאַן, וואָס זיין אָרעם האָט אַראָפּגעשניטן „אין פאַבריק די מאַשין".

עדעלשטאַטס איינזאַמער מאלער בעט זיין איטאַליענער שכנטע, אַ האַרפּע־זינגערן, אים צו זינגען אַ זיסן איטאַליענישן ליד, וואָס זאָל אים דערמאָנען אין זיין „אַלטער איטאַליע". באָוושאָווערס איטאַליענישע האָרעפּאַשניצע האָט ניט אינזינען די פאַרגאַנגענהייט אין איטאַליע. פאַר אירע אויגן שוועבט דאָס בילד פון דער פינצטערער צוקונפט פון איר אָרעם קינד אין אַמעריקע.

באָוושאָווער, אַזוי ווי עדעלשטאַט, דערמאָנט ניט אין דער דערציילונג דעם שרעק פון די אָרעמע אַרויסגעוואָרפן צו ווערן פון דער דירה פאַר ניט־צאָלן קיין „רענט" (דירה־געלט). ערשט נאָכן טויט פון מוטער און קינד דערציילט באָוושאָווער, אַז דער לענדלאָרד, וועלכן ער שילדערט אויף ראָזענפעלדס שטייגער, אַלס אַ „גראָבער חזיר" מיט אַ „גראָבער שטימע", איז געקומען זיי אַרויסוואָרפן פון דער דירה. און זייער טויט רופט ביי אים אַרויס בלויז אַ מורמלען פאַר זיך: „מיין רענט"...

מיר זעען דאָ די ווירקונגען פון עדעלשטאַטס סענטימענטאַליזם און פון ראָזענפעלדס פּלעבייִשקייט (עמכאָדיקייט) אויפן יונגן באָוושאָווער. גלייכ־צייטיק אָבער ווייזט שוין באָוושאָווער אַרויס אויך זיין אייגענעם וועג.

זיין ליד אינעם לאָנדאָנער „אַרבייטער־פריינד" פון 28סטן אָקטאָבער, „דער בלומען־אינדזל", באַווירקט פון עדעלשטאַטס „אינדזל פון פרייהייט", פון „מענטשן־גליק" (דער רויטער זעגל"), האָט באָוושאָווער, מעגלעך, געשריבן אונטער דער ווירקונג פון די „פאָרכטיקע טעג" פון 1892. דאָס דאָזיקע ליד האָט אַן אַנטירעליגיעזע טענדענץ. באָוושאָווער דערקלערט דאָרט, אַז אין זיין יוגנט האָט ער געטרוימט וועגן „אַן אינדזל אַ גרינעם, באַוואַקסן מיט בלומען" און האָט אומזיסט פאַרנומען צייט צו זוכן דעם אינדזל „צווישן די פּורפּורנע וואָלקנס אין הימל". איצט אָבער ווייס ער, אַז דער אינדזל געפינט זיך „דאָ אויף דער ערד" — „מע דאַרף נאָר די דערנער, די דערנער אויסשניידן!" דאָס דאָזיקע ליד איז אָבער צופיל אַבסטראַקט. עס רעדט זיך וועגן סתם „שקלאַפן" און „הענקער", ניטאָ דאָרט דער מינדסטער אָנדייט אויף דער רעאַ־לער ווירקלעכקייט פונעם אַמעריקאַנעם לעבן.

גאָר פון אַן אַנדער כאַראַקטער און אינגאַנצן רעאַליסטיש איז דאָרט זיין ליד „צום אָנדענקען פון ד. עדעלשטאַט" (4טן נאָוועמבער), „געשריבן אין דעם טאָג פון זיין טויט" (17טן אָקטאָבער). באָוושאָווער מאָלט דאָרט בילדער פון עדעלשטאַטס שווערן לעבן און פון זיין מוטיקן קאַמף. דאָס דאָזיקע ליד איז אויך געשריבן מיט טעמפּעראַמענט און ניט מיט דער קאַלטער אָביעקטיווקייט פון זיינע פילאָסאָפישע לידער.

4

באָוושאָווער נאָך עדעלשטאַטס טויט

נאָך עדעלשטאַטס טויט הערט באָוושאָווער אויף צו שרייבן אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „אַרבעטער־צייטונג". מעגלעך, אַז עדעלשטאַטס פריי־צייטיקער טויט ווירקט אויפן 20־יאָריקן דיכטער באָוושאָווערן, ער זאָל זיך מער איינגלידערן אינעם אַנאַרכיסטישן קרייז, צו וועלכן עדעלשטאַט האָט געהערט. ס׳קאָן אָבער אויך זיין, אַז נאָכדעם, ווי ס׳איז אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק באָוו־שאָווערס עדעלשטאַט־ליד, ווו ער כאַראַקטעריזירט די פּאָלעמיק קעגן עדעל־שטאַטן אַלס דעם „בילן" פון דער „באַנדע ווילדע הינט"... האָט די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע „אַרבעטער־צייטונג" אים אויפגעהערט צו דרוקן. אלנפאַלס איז דאָרטן געווען געדרוקט בלויז נאָך איין ליד, וואָס איז אָפּגעגעבן געוואָרן אין דרוק איידער דער „אַרבעטער־פריינד" פונעם 4טן נאָוועמבער איז אָנגעקומען קיין ניו־יאָרק.

אין זיין לעצט ליד אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „אַרבעטער־צייטונג" „אַן די אַרבעטער" (18טן נאָוועמבער), ווייזט אָן באָוושאָווער די אַרבעטער מיט אַ משל, אַז זיי זיינען אַליין שולדיק אין זייער אומגליק. ווען די ערד איז פינצטער, דערקלערט זיי באָוושאָווער, איז עס ניט קיין צייכן אַז „די זון פאַר־גייט", נאָר אַז „די ערד האָט פון איר [דער זונס] שיינען זיך אַוועקגעדרייט..." פונקט אַזוי פאַרגייט אויך ניט קיינמאָל „דער גליק". ס׳ליגט ניט „אויף אים קיין פלוך", נאָר ער שיינט זיי ניט פשוט דערפאַר, ווייל זיי אַליין האַלטן „אים פאַרהאַנגען מיט אַ שוואַרצן טוך..."

לידער מיט דעם זעלביקן נאָמען („צו די אַרבעטער") האָבן שוין פריער אַ סך מאָל געהאַט געזונגען ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און עדעלשטאַט. באָוושאָווערס ליד אונטערשיידט זיך פון יענע דורך איר דידאַקטישער „אָביעק־טיווקייט" און די „פילאָסאָפישע" רויִקייט.

אינעם „אַרבייטער־פריינד" פאַרעפנטלעכט באָוושאָווער אינעם יאָר 1892 נאָך צוויי לידער: „פון מיין אַלבאָם" (נאָוועמבער 25) און „דער אָפּשייד" (דע־צעמבער 9) און די דערציילונג „די יתומה".

„פון „מיין אַלבום" איז דאַטירט ניו־יאָרק, נאָוועמבער 7. דער נאָמען דערמאָנט אָן עדעלשטאַטס „פון מיין טאָג־בוך". ס׳אַנטהאַלט דריי קורצע לידער. די ערשטע צוויי דריקן אויס קעגנזעצלעכע שטימונגען. אינעם ליד נומ׳ 1 דערציילט באָוושאָווער, אַז כאָטש אויף זיין האַרץ „ליגט אַ וואָלקן גרויס און שווער", דאָך רינט ניט „קיין איינציק, איינציק טרער"[12].

אין דעם נומ׳ 2 דערקלערט באָוושאָווער, אַז „יעטווידער אות" פון זיין ליד „איז אַ טרער". און פונקט ווי פריער ראָזענפעלד („געמישטע לידער", 1890), און נאָכדעם עדעלשטאַט („זינג מיט לוסט", 1891), אַזוי ענטפערט ער יענע אַרבעטער, וואָס זיינען אומצופרידן מיט טרערן־לידער, אַז זיין טרערן־

ליד איז געשעפט פון זייער אייגענעם קוואַל. דערביי באַנוצט באָוושאָווער דעם זעלביקן גראַם („טרער" מיט „שווער"), וואָס אין דער ליד נומ׳ 1, אויף צו כאַראַקטעריזירן זיין דיכטונג.

ליד נומ׳ 3 איז געשריבן אַפּאָריסטיש: פערל זוכט מען ניט „אויף באַרג", נאָר אויפן „גרונט פון טיפן וואַסער", אַזוי אויך „הערצער ערלעך גוט און בראַוו" דאַרף מען ניט זוכן ביי די „גרויסע הערן", נאָר ביים „פּראָסטן שקלאַף".

ש. יאַנאָווסקי, וואָס איז דעמאָלט געווען רעדאַקטאָר פון „אַרבייטער־פריינד" דערציילט, אַז באָוושאָווער פלעגט „צושיקן אַ גאַנצן פּאַק" לידער מיטאַמאָל. ס׳איז דעריבער מעגלעך, אַז דאָס ליד „דער אָפּשייד", געדרוקט מיט אַ פּאָר וואָכן שפּעטער, איז געשריבן געוואָרן מיט חדשים, פריער, ווען באָוושאָווער האָט נאָך געאַרבעט אין שאַפּ, און אַז דאָס איז דאָס ליד, וואָס איז ניט געפעלן געוואָרן די אַרבעטער, פאַר וועלכע באָוושאָווער האָט פאַרגעלייענט. האָבנדיק אין זינען אַזאַ ליד, ווי „דער אָפּשייד", האָט באָוושאָווער זי געמעגט כאַראַקטעריזירן אַלס „די ליד וואָס יעטווידער אות איז אַ טרער".

באָוושאָווערס ניינציק־שורותדיק טרערן־ליד „דער אָפּשייד" איז אַדרעסירט צו אַן אַרבעטער־מיידל, וואָס ווערט אַ כלה און נעמט אָפּשייד פונעם „פינצטערן שאַפּ". דאָס ליד איז עטוואָס צעצויגן. באָוושאָווער רעדט מער וועגן דעם שאַפּ, ווי ער מאָלט אים. ער רופט אָן דעם שאַפּ: „פינצטערער גרוב פון דער ערד!" — „קערקער [טורמע] אין פרייהייט־געשטאַלט!" — רויבער פון קרעפטן, פון בלוט!" — „טייפל, וואָס וואַנדלט פון יונג אום אויף אַלט" „פאַר־פעסטעטע גיפטיקע לופט" אד"גל. ער גיט אָבער ניט קיין איין בילד פון דעם שאַפּ גופא, ווי ראָזענפעלד פלעגט געבן. קרעפטיקער שילדערט באָוושאָווער דאָס לעבן אין דער אַרבעטער־היים. ווען די כלה נעמט אָן „מיט שמחה די הענט פון טיר", דערקלערט איר באָוושאָווער:

„אומזיסט איז דיין שמחה, אומזיסט איז דיין פרייד!
וועסט איצטער נאָך ווערן אַ שקלאַף ביי אַ שקלאַף,
וועסט האָבן נאָך גרעסערע צרות און לייד!
אַן אַרבעטמאַן נעמסטו, אַ פינצטערן קנעכט,
אָ, מיידל! וועסט ווערן פאַרפינצטערט, פאַרשוואַרצט".

און באָוושאָווער מאָלט אויס איר שפּעטערדיקן לעבן: זי וועט „וווינען אין פינצטערע קלייניקע רומס" (צימערן), „אין אַ שמוציקן הויז, אויף אַ בוידעם"; זי וועט זען ביי זיך גאַנץ אָפט דעם לענדלאָרד, וואָס היט, זי זאָל צאָלן די רענט אין צייט און אויב זי וועט „ניט קאָנען אים צאָלן צום סראָק [טערמין] זאָ וואַרפט ער אין סטריט" (גאַס) אירע זאַכן אַרויס.

באָוושאָווער דערמאָנט אויך דעם מיידל, אַז זי וועט „קינדערלעך האָבן", וועלכע זי וועט ליבן שטאַרק און „עפּטערס ניט האָבן קיין עסן פאַר זיי". זי וועט „שטענדיק נאָר ציטערן פאַרן ביטערן „סלעק", די פינצטערע צייט, ווען קיין אַרבעט איז ניטאָ"; זי וועט שילטן איר לעבן, איר מאַן, „שילטן דעם

חתונה־טאָג און די שעה". און דער 20־יאָריקער באָוושאָווער פאַרענדיקט זיין „באַזעצן די כלה" מיט פאָלגנדיקע ווערטער:

„דו גייסט צו דער חופּה מיט שמחה, מיט פרייד,
דו מייגסט, דיר ערוואַרטעט דער מזל, דער גליק,
אָ, מיידל, דו ביסט נעבעך ביטער געאירט!
דער מאַרש צו דער חופּה איז אַ טויטן־מוזיק,
תכריכים נאָר זיינען דער שלייער, דער טול;
די חופּה — דיין גרוב, דער מת — דו אַליין,
דער גאָלדענער רינג איז אַן אייזערנע קייט
און אויך אַ מצבה, אַן אָנדענקונג־שטיין!...."

„יעטווידער אות איז אַ טרער" אויך אין דער דערציילונג „די יתומה". זי איז מער סענטימענטאַל, ווי עדעלשטאַטס דערציילונגען, און מער ווייגענדיק אפילו, ווי דינענזאָנס ראָמאַנען. זי האָט ווייניקער רעאַליסטישע צייכענונגען אפילו פון „קאַפּיטאַלס קרבנות".

די דערציילונג הייבט זיך אָן אין „אַ קורצן ווינטער־טאָג". מיט דריי טעג פריער האָבן רויבער אין אַמעריקע אָדער אין אייראָפּע דערשאָסן אַ פאַבריק־וועכטער פאַר זיין צופיל טרייהייט צו דעם באַלעבאָס פאַרמעגן. מיט אַ טאָג צוריק האָט מען אים „אַרונטערגעלאָזן אין דער קאַלטער גרוב און מיט אים צו־זאַמען האָט מען „פאַרשאָטן און באַגראָבן" די „פרייד", די „לוסט", דאָס „גליק און האָפענונג" פון זיין איינאונאיינציקער טאָכטער. „ער איז איר אַלץ געווען, אי אַ פאָטער, אי אַ מוטער, אי אַ ברודער, אי אַ פריינט. איר מוטער איז גע־שטאָרבן, ווען זי איז אַלט געווען אַ האַלב יאָר, פון דאַן אָן האָט זי דער פאָטער אויפגעהאָדעוועט אויף זיינע אָרעמס, אַלס איינציק קינד און אַלס פאַרבילד פון זיין געטרייער פאַרשטאָרבענער פרוי". איצט איז זי „געבליבן אַ טאָפּלטע יתומה, אָרעם, עלנט, יונג, אָן באַקאַנטע און אָן באַשיצער". דעם גאַנצן טאָג און די גאַנצע נאַכט, זינט מע האָט אים באַגראָבן, איז זי אַרומגעגאַנגען „ווי אַ פאַרבלאָנדזשעט שעפעלע". זי האָט זיך אַנגאַנצן פאַרענדערט.

„אירע שיינע פּורפּור־ראָזע באַקן זיינען איינגעפאַלן און זיינען געל ווי וואַקס; אירע רויטע ליפּן זיינען בלאַס געוואָרן; די שיינע גלענצנדע אויגן אירע זיינען גע־וואָרן מיד און רויט פון פיל ווייגען — — — אירע שיינע גאָלדענע לאָקן זיינען אַזוי ווי טונקעלע געוואָרן און אָן אָרדענונג זיינען זיי געווען צעוואָרפן איבער אירע אַקסלען".

זי זיצט אויף אַ בענקל ביי אַ פענצטער אין איינעם פון די צוויי צימערן פונעם „קליינעם הייזל", אין וועלכן זי האָט געוווינט מיט איר פאָטער. „זי זיצט שטיל פאַרטראַכט, ניט וויסנדיק, וואָס זי טראַכט". דורכן פענצטער זעט זיך פון ווייטן דאָס „אָרט, ווו די מצבות שטייען", און אַהין זיינען געווענדט אירע בליקן. „אין צימער איז אַלץ אָנגעוואָרפן אָן אָרדענונג". ס'איז דאָרט קאַלט און טונקל. פּלוצלונג קומט אַריין אין דעם „טרויעריקן צימער" דער

פאַבריקאַנט. ער דערקלערט דער יתומה, אַז ער דאַרף האָבן איר וווינונג פאַר דעם נייעם פאַבריק־וועכטער. זיינע ווערטער טרעפן זי, ווי „אַ דונער־שלאַק", איר קערפּער ציטערט, „ווי אין אַ פיבער". פון אירע אויגן „האָט זיך אַ גאָס געטאָן אַ קוואַל טרערן". זי וואַרפט זיך דעם פאַבריקאַנט צו די פיס און האַלט אַ לאַנגע רעדע, וואָס הייבט זיך אָן אַזוי:

„האָט מיטלייד מיט מיר! האָט מיטלייד מיט אַן עלנטע, אומגליקלעכע יתומה און פאַרטרייבט מיך ניט פון דאַנען. זאָלן מיינע וואַרעמע טרערן ווייך מאַכן אייער האַרץ, אַזוי ווי דער טוי מאַכט ווייך די בלום; זאָלן זיי אין אייער האַרץ אויפוועקן די געפילן פון מיטלייד, וועלכע זיינען געווים דאָ ביי יעדן מענטשן" . . .

אין איר לעצטער רעדע דערמאָנט זי דעם פאַבריקאַנט, אַז איידער איר פאָטער „האָט זיין ריינע זעלע אויסגעהויכט", האָט ער אים געבעטן צו „זיין דער באַשיצער פון זיין קינד, וועלכע בלייבט אַ יתומה" איבער אים.

דער פאַבריקאַנט פאַרלאָזט זי מיט דער דערקלערונג, אַז ער דאַרף „מאָרגן האָבן די שטוב אַ ליידיקע", נאָר אַזוי ווי ער האָט אַ „מענטשלעכעס האַרץ", וועט ער איר געבן פּלאַץ אין אַ שפּייכלער אַוועקצולייגן אירע זאַכן און אַריינגע־מען זי צו זיך פאַר אַ דינסט.

די יתומה בלייבט אַליין אין פינצטערן קאַלטן צימער. „ווילדע, משוגענע רעיונות האָבן זיך גענומען טומלען אין איר קאָפּ". זי לויפט אַוועק אויפן פעלד, „ווו די מצבות זיינען געשטאַנען". זי פאַלט אויף איר פאָטערס קבר, „און נאָס איז געוואָרן די פאַרפרוירענע ערד פון אירע הייסע טרערן".

אויף מאָרגן געפינט מען זי דאָרט „פאַרפרוירן ווי אַ שטיק אייז".

* * *

אין די יאָרן 1892־1893 אַרבעט באָוושאָווער אַ סך איבער זיינע לידער. די שפּראַך פון זיין פּאָעזיע און פּראָזע ווערט כסדר בעסער. די עטלעכע יאָר אין ריגע האָט אים געהאַט היפּש פאַרדייטשט. וואָס לענגער אָבער ער איז אין ניו־יאָרק, אַלץ מער באַפרייט ער זיך פון דייטשמעריש און הייבט אָן שרייבן אויף אַ ריינעם יידיש. ער לערנט אויך פלייסיק ביי די דעמאָלט אָנערקענטע יידישע דיכטער, באַזונדערס ביי ראָזענפעלדן, וואָס זיין שפּראַך פילט זיך שטאַרק אין באָוושאָווערס ערשטער ליד פון 1893 — „דער שלאָף" (יאַנואַר 20). מע קאָן דאָרט לייכט דערקענען די שפּראַך און די אינטימקייט מיטן יידישן אַרבעטער־עולם פונעם פּאָפּולערן דעקלאַמאַטאָר (מאָריס ראָזענפעלד) אין אַזוינע אויסדרוקן: „שאַט!" „מ'דאַרף ניט מער דיר פאַרטייטשן..." — „גוטע נאַכט אייך..." אד"גל. די ווירקונג פון ראָזענפעלדס שפּראַך פילט זיך אויך אין באָוושאָווערס אַלעגאָריש ליד „דער פראָסט" (יאַנואַר 27). ס'זיינען פאַראַן דאָרט ווירקונגען אויך פון ווינטשעווסקיס „געשפּענסט" (1886), ראָזענפעלדס „אויף פּערלאַזשעס בית עולם" (1888) און פון עדעלשטאַטס „פאַרבלוטיקטע גייסטער" (1890)[13]. אָבער שוין אין זיין ליד „ביים מאָנומענט" (פעברואַר 4), מיט אַ

וואָך שפּעטער, פילט זיך דער נייער טאָן און די אָריגינעלע פאָרם, וועלכע יוסף באָווּשאָווער האָט אַריינגעבראַכט אין דער יידישער פּאָעזיע.

5

באָווּשאָווערס פּראָדוקטיוו יאָר 1893

אין 1893 דרוקט זיך באָווּשאָווער גאָר אָפט. דעם 10טן פעברואַר דער־שיינט זיין ליד „פרידן", וואָס דערמאָנט אָן פּרצס באַוווּסטן פעליעטאָן „שלום". מעגלעך, אַז באָווּשאָווער האָט עס געשריבן סוף יאָר 1892, ווען די בורזשואַזע פּרעסע באַצירט זיך, היפּאָקריטיש, לכבוד „קריסטמעס" (יעזוסעס „געבורטס־טאָג"), מיט דעם לאָזונג „פרידן אויף דער ערד און גוטער ווילן צום מענטשן". גלייכצייטיק דערשיינט באָווּשאָווערס אַ קורץ פּעסימיסטיש לידל „אונדזער וועלט" אויפן שטייגער פון עדעלשטאַטס קלאָג־לידער איבער דער פאַרפראָרנ־קייט פון מענטשלעכע הערצער. אין די חדשים מערץ און אַפּריל גיט דער „אַרבייטער־פריינד" יעדע וואָך באָווּשאָווערס אַ ליד. דער 3טן מערץ דער־שיינט זיין ליד „ביים שרייבן" — וועגן זיין מייסטערן דאָס יידישע ליד און וועגן זיין צווייפל אין זיין (דאָס לידס) ווירקונג. דעם 10טן מערץ — זיין ליד „די ווינטער־זון", צו וועלכן באָווּשאָווער גיט צו אַ פּאָליטישן מוסר־השכל קעגן די רעפּאָרמיסטן (געמיינט די סאָציאַל־דעמאָקראַטן), וואָרשיינלעך, צוליב דעם, אַז זיין אַנאַרכיסטישער רעדאַקטאָר זאָל עס ניט אויסבראַקירן אַלס אַ סתם נאַטור־ליד. אַלנפאַלס איז דאָרט דער אויספיר אָרגאַניש ניט צוזאַמענ־געוואָקסן מיט דעם גאַנצן ליד, ווי דאָס איז צו זען אין זיינע „מערץ־געדאַנקען" (מערץ 17).

אין דעם לעצטן ליד זיינען שוין באָווּשאָווערס נאַטור־סצענעס ענג צו־זאַמענגעפלאָכטן מיט זיינע געזעלשאַפטלעכע שטימונגען. זיין אויסרוף דאָרט, אין דער לעצטער שורה: „רעוואָלוציאָן! דו מאַכסט מיך פריי!" איז דער לאָגישער אויספיר פון דעם גאַנצן ליד. אַ פאַרגלייך פון באָווּשאָווערס „מערץ־געדאַנקען" פון 1893 מיט עדעלשטאַטס „מערץ־לידער" פון 1889 באַווייזט דעם גרויסן פאָרשריט, אין הינזיכט פון שפּראַך און פּאָעטישן שוווּנג, צו וועלכן די רעוואָלוציאָנערע דיכטונג אין יידיש האָט פאַר די דאָזיקע פיר יאָר דערגרייכט. עדעלשטאַטס ליד האָט אָבער אַ גרויסע מעלה. זי איז קאָנקרעטער פון באָווּ־שאָווערס. עדעלשטאַט רעדט דירעקט וועגן דער פּאַריזער קאָמונע און זאָגט פאָרויס אַ בלוטיקע סאָציאַלע רעוואָלוציע, אַ נייעם „גוואַלטיקן מערץ", ווו ר'וועלן זיין „פילע קרבנות פאַר פרייהייט און רעכט און זאָ ווי דער הערשער האָט יעצט קיין רחמנות, וועט אויך אים ניט וויסן דער קנעכט!" באָווּשאָווער אָבער רעדט סתם וועגן פרייהייט און רעוואָלוציע, און ס'איז אינגאַנצן ניט קלאָר, צי ער מיינט עס די פּאַריזער קאָמונע אָדער די בירגערלעכע רעוואָלו־ציעס פון 1848.

אַנדערע לידער באָוושאָווערס פון מערץ 1893 זיינען „די זיפצנדע שטימע" (דאָס שווייגן פון אונטערדריקטן אַרבעטער־מאַן), וואָס איז דערשינען גלייכ־צייטיק מיט די „מערץ־געדאַנקען"; „די אַרמוט פריער און איצט" (מערץ 24) — אַ סאָציאַלע ליד (פריי איבערגעזעצט פון דייטש), און „צום קעמפער" (מערץ 31).

דאָס לעצטע ליד ווערט אָפטמאָל אויסגעטייטשט אַלס אָנדייט אויפן אינעווייניקסטן געראַנגל, וואָס איז פאָרגעקומען אין באָוושאָווערן (מיט פינף, זעקס יאָר פריער) איידער ער ווערט האָפנונגסלאָז, גייסטיק קראַנק. גיכער פון אַלץ, אָבער, דאַרף מען רעכענען, האָט באָוושאָווער געשריבן דאָס דאָזיקע ליד זיינע, האָבנדיק אין אויג די אַגיטאַציע פאַרן אינדיווידועלן טעראָר אין די אַנאַרכיסטישע רייען. באָוושאָווער האָט, קענטיק, זיך ניט אַזוי באַגייסטערט (ווי עדעלשטאַט) פאַר דעם אויבנדערמאָנטן אַנאַרכיסטישן אַטענטאַט אויף דעם שטאָל־פאַבריקאַנט, אין יולי, 1892. ס'איז אויך ניט אויסגעשלאָסן, אַז באָוו־שאָווערס ליד האָט אַ שייכות צום קריזיס „פון 1893, ווען די אַנאַרכיסטן האָבן אַגיטירט פאַר „רעוואָלוציאָנערע טאַטן"[14]. באָוושאָווערס ליד „צום קעמפער" איז אַ וואָרענונג קעגן אַזוינע טאַטן, באָוושאָווער ווענדט זיך מיט אַן עצה צום „אידעאַלן קעמפער", ניט צו לאָזן „זיך פאַרפירן" פונעם „פינצערן שאָטן", וואָס „פאַרשטעלט אים" (דעם קעמפער) „דעם אויסגאַנג און לאָזט אים „ניט זען קיין ברעג..." נאָר ער זאָל זיין „שטאַרק, ווען דער ווינט גיט אַ בלאָז!..."

„דיין פילנדע הערץ זאָלסטו, ברודער, פאַרבינדן
גאַנץ פעסט מיט דער קומענדער צייט —
פאַרקניפּלען מיט צוקונפט פאַרגאָלדעטע פעדים,
וואָס ציען צו דיר זיך פון ווייט . . .

דיין אויג אָבער, פריינט, זאָלסטו י ע צ ט האַלטן אָפן
פאַרהיטן געפאַר אויפן שטעל,
דיין ריינער פאַרשטאַנד זאָל דיר דינען אַלס פאַקל —
די אויג זעט נור דאַן, ווען ס'איז העל . . ."

אין אַפּריל 1893 פאַרעפנטלעכט דער „אַרבייטער־פריינד" פאָלגנדיקע לידער פון באָוושאָווערן: „נעכטן און היינט" (אַפּריל 7) — אַן עכט הייניש ליד, מעגלעך, אַז דאָס איז אַן ענטפער צו די, וואָס האָבן אים געראָטן צו שרייבן פונקט אַזוי ווי עדעלשטאַט, און ער באַווייזט זיי אויף זיין שטייגער מיט אַ משל, אַז דאָס, וואָס האָט געפּאַסט נעכטן טויג ניט מער היינט, „אַ מאָנאָלאָג פון דער דומהייט" (אַפּריל 14) — אַ גאָר רייפע ליד פאַר אַ צוואַנציק יאָריקן דיכטער, „די נייע תורה" (אַפּריל 21) קעגן די סאָציאַל־דעמאָקראַטן און די „גראָבע האַנט" (אַפּריל 28) — אויך מיט אַ סאָציאַלן מאָטיוו, איבערזעצט פון דייטש.

6

באָוושאָווערס לידער קעגן די סאָציאַליסטן

זיין צען־סטראָפיק ליד „די נייע תורה" האָט באָוושאָווער, קענטיק, גע־שריבן צו דער געלעגנהייט פונעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישן וואַל־קאַמף אין פרילינג, 1893. די אַנאַרכיסטישע פרעסע האָט אַלעמאָל אויסגעלאַכט און פאַראורטיילט דעם פּאָליטישן קאַמף. אין 1893 האָט זי עס געטאָן נאָך מיט מער גאַל ווי אַמאָל. אין יענער צייט איז געווען שטאַרק טעטיק דער נייער פירער פון דער „סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי", דאַניעל דעליאָן. זיינע גלענצנדיקע לעקציעס (אין ענגליש) איבער דעם מאַרקסיזם האָבן דעמאָלט גע־מאַכט אַ גרויסן פּוראָר צווישן דער רעוואָלוציאָנערער אינטעליגענץ און די פאָרגעשריטענע אַרבעטער. באָוושאָווער פּרוווט זיך „מיט איין שאָס טויטן צוויי האָזן": אויסלאַכן אי דעם פּאָליטישן קאַמף, אי דעם וויסנשאַפטלעכן סאָציאַליזם. אַזוי ווי ער איז אָבער נאָך גאָר רוי אין סאָציאַל־פּאָליטישע פראַגעס, איז אים זיין ליד ניט געווען געלונגען אפילו פון אַן אַנאַרכיסטישן שטאַנדפּונקט. מעגלעך, אַז דערפאַר טאַקע האָבן די אַנאַרכיסטישע אַרויסגעבער ניט אַריינגענומען דאָס דאָזיקע ליד אין באָוושאָווערס „געזאַמלטע שריפטן", (ניו־יאָרק, 1911).

אין זיין ליד „די נייע תורה" טרעט באָוושאָווער אַרויס קעגן די סאָציאַל־דעמאָקראַטן פון אַ פּונקט פאַרקערטער הנחה, ווי עדעלשטאַט. דער לעצטער האָט אַלעמאָל פאַרגעשטעלט די סאָציאַל־דעמאָקראַטן פאַר „פילאָסאָפישע רע־וואָלוציאָנערן", וואָס גיבן זיך אָפּ אויסשליסלעך מיט טעאָריעס. אין באָוו־שאָווערס צייט איז די לאַגע געוואָרן אַנדערש. די סאָציאַל־דעמאָקראַטן האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרנעמען אַלץ מער און מער ענערגיש מיט אָרגאַניזירן די אַרבעטער־מאַסן צום עקאָנאָמישן און פּאָליטישן קאַמף. פאַרקערט, די אַנאַרכיסטן האָבן זיך אָנגעהויבן פאַרוואַנדלען אין אַ „קולטור־טרעגער־אָרגאַניזאַציע" — זייער באָוועגונג איז כסדר געוואָרן שוואַכער. „זייער ראָלע אין דער יוניאָן־באָוועגונג איז געוואָרן קליין. — — זייער הויפּט־טעטיקייט [איז] געווען אויפ־קלערונג־אַרבעט"[15].

די „שטודיר־מגפה" פון יענער צייט, וואָס האָט אַוועקגעריסן פייִקע יונגע לייט פון דער אַרבעטער־באָוועגונג, איז געווען באַזונדערס אַנטוויקלט צווישן די, וואָס זיינען באָווירקט געוואָרן פונעם אַנאַרכיסטישן קרייז. באָוושאָווער זוכט דעריבער צו מאַכן לעכערלעך און צו דיסקרעדיטירן דעם סאָציאַל־דעמאָקראַ־טישן מאַסן־אַגיטאַטאָר דורך דעם, וואָס ער שילדערט אים פאַר אַ קעגנער פון די „פּראָפעסאָרן מיט זייער לער־סיסטעם די שווערע" און פאַר אַ קעגנער פון דעם, אַז אַרבעטער זאָלן שטודירן. באָוושאָווער גיט אַריין דעם סאָציאַל דעמאָקראַט אינעם מויל אַזוינע ווערטער: „דער אַרבעט־מאַן איז שטאַרק באַ־שעפטיקט, ער האָט קיין צייט ניט, אום צו לערנען יאָרן, די שקלאַפעריי האָט

אים אנטקרעפטיקט, זיין גייסט, זיין קערפּער זיינען שוואַך געוואָרן". ער (באָוו־שאָווערס קאַריקאַטוריסטישער סאָציאַל־דעמאָקראַט) וויל דעריבער פאַרבייטן די פּראָפעסאָרישע „וויסן־ביכער, גראָבע, דיקע", וואָס איז שווער אויסצולערנען, אויף זיין „וויסנשאַפט", וואָס דויערט בלויז „אַ פּאָר מינוטן" און באַשטייט פון דעם שפּרוך: „דאָס וועט זיין צום גוטן"[16]. באָוושאָווער לאָזט זיין סאָציאַל־דעמאָקראַט זאָגן:

„איך האָב מיין וויסנשאַפט אין קעסטל:
א בים־באָם־לאַקרעץ־פּלעצל־סאָציאַליזמוס
איך שוואַץ [פּלוידער] נאָך צו אַ פולע מעסטל
און זאָג: „מען רופט עס מאַטעריאַליזמוס" . . .

באָוושאָווערס ליד „די נייע תורה" באַשטייט פון לצנות און קיבעצעריי. בעת אָבער אַנדערע אַנאַרכיסטן האָבן זיך באַנוגנט בלויז מיט חוזק מאַכן פונעם פּאָליטישן קאַמף, האָט באָוושאָווער, אַלס אידעאַליסט־אינדיווידואַליסט, אויך אונטערגעשטראָכן זיין קעגנערשאַפט צום היסטאָרישן מאַטעריאַליזם.

* * *

דעם 17טן מערץ, 1893, דערשיינט ווידער די אַנאַרכיסטישע „פרייע אַר־בעטער־שטימע" אין ניו־יאָרק, וואָס האָט אַ קנאַפּן יאָר ניט געהאַט דערשינען. וואַרשיינלעך, האָט דאָרט באָוושאָווער מיטגעאַרבעט, די דאָזיקע צייטונג גע־פינט זיך אָבער ניט אין קיין עפנטלעכער ביבליאָטעק און ס'איז דעריבער שווער צו באַשטימען, וועלכע זאַכן ער האָט דאָרט געשריבן. זיכער איז בלויז, אַז ער האָט דאָרט מיטגעאַרבעט און איז אַזוי אַרום געוואָרן מער אַריינגעצויגן אינעם אַנאַרכיסטישן קרייז, וואָס האָט אים באַווירקט צו שרייבן זיין ליד „אופרוף". דאָס איז אַ בייזער אָנפאַל אויף די סאָציאַל־דעמאָקראַטן. דאָס איז געווען אין דער צייט פונעם שווערן קריזיס־יאָר (1893) אין די פאַראייניקטע שטאַטן. באַנקן האָבן געקראַכט, און גרויסע מאַסן האַרעפּאַשניקעס האָבן דאָרט פאַרלאָרן זייערע שווערע אָפּגעשפּאָרטע סומעס. אַ סך וואַרשטאַטן און פאַבריקן זיינען געוואָרן געשלאָסן, און דאָס לאַנד איז פול געוואָרן מיט מיליאָנען אַר־בעטסלאָזע, וואָס האָבן געליטן הונגער און נויט. באַזונדער גרויס איז געווען די אַרבעטלאָזיקייט אין דער נאָדל־אינדוסטריע, ביי וועלכע ס'זיינען געווען באַשעפטיקט דאָס רוב יידישע אַרבעטער. די יידישע סאָציאַל־דעמאָקראַטן האָבן צוזאַמען מיטן פאַרבאַנד פון די יידישע טרייד־יוניאָנען (פּראָפאַראיינען) געעפנט אַ ספּעציעלן „רעליף־סטיישאָן" (אונטערשטיצונג־פּלאַץ) פאַר די אַר־בעטלאָזע. זיי האָבן זיך דערביי געווענדעט נאָך הילף אויך צו געשעפטסלייט.

באָוושאָווערס ליד „אופרוף" על פי נוסח „אַרבעטער־צייטונג"[17] איז גע־שריבן מיט דעם זעלביקן חוזק־טאָן, ווי זיין ליד „די נייע תורה". באָוושאָווער פּרוווט זיך אויסטייטשן די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע ווענדונג נאָך הילף צו גע־שעפטסלייט אַלס הילף פאַר די דאָזיקע געשעפטסלייט מצד די סאָציאַל־

דעמאָקראַטן צו קויפן זיך „שטימען" (ביי די וואַלן) צווישן די אַרבעטער־מאַסן. באָווּשאָווער שטעלט פאַר אַזוי, אַז די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע „אַרבעטער־צייטונג", ווענדט זיך מיט איר אויפרוף נאָך הילף צו „גוטע, פרומע, שטילע הייכלער" (צבועקעס), צו „ביזנעס־מאַכער, טעלער־לעקער, פאָלקס־פאַרזאָרגער, וועלט־דערוועקער, „סמארטע [פיינע] לייט פון אַלע קלאַסן", זיי זאָלן האָבן „רחמנות אויף די מאַסן, וועלכע שטאַרבן אין די גאַסן, דורך דעם הונגער־טויט דעם בלאַסן". באָווּשאָווער טוטשט אויס אָט די ווענדונג, ווי די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע צייטונג בעט די „ביזנעס־מאַכער", זיי זאָלן זיך רעקלאַמירן און זאָגט זיי דערפאַר צו, אַז זיי וועלן געווינען „חן" ביי די מאַסן און דורך דעם זיך קויפן „שטימען"

מעגלעך, אַז אויך באָווּשאָווערס ליד „און אימער נאָך" איז באַווירקט גע־וואָרן פון יענעם צוזאַמענשטויס צווישן די אַנאַרכיסטן מיט די סאָציאַל־דעמאָקראַטן[19]. באָווּשאָווער מוסרט דאָרט די „שקלאַפן פאַרוואָגלטע", פאַר־וואָס זיי פאַרבייטן „פרייהייט און ווילשטאַנד" אויף „פרייזופ" און „אונדזערע [די אַנאַרכיסטישע] בעסערע לערן פאַרשרייט איר". ס'איז אויך ניט אויס־געשלאָסן דער פאַל, אַז אינעם צוזאַמענהאַנג מיט דער געשעעניש פון דער ווענדונג נאָך פילאַנטראָפּישער הילף פאַר די אַרבעטלאָזע, האָט באָווּשאָווער אויך דעמאָלט געשריבן זיין סאַטירע „נאָך היינריך היינע", ווו ער נעמט „די ביקס אין אָרעם" און „באַדאַנקט" די פילאַנטראָפּן דורכן מאַכן „זיי אין די הערצער וואַרעם . . ."

* * *

אַן ענגלעכער (ווי אין זיין ליד „אויפרוף") לצנותדיקער טאָן בנוגע סאָציאַל־דעמאָקראַטן געפינט זיך אויך אין באָווּשאָווערס אַן אַנדער ליד, געשריבן זומער, 1893. נעמלעך אין זיין ליד „פון ציריך", אין וועלכער ער לאַכט אויס דעם אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאַליסטישן קאָנגרעס, וואָס איז פאָרגעקומען אין ציריך, אין אויגוסט, 1893. אויף דעם דאָזיקן קאָנגרעס איז ווי באַוווּסט, אויפגעטראָטן פרידריך ענגעלס, וועלכער האָט זיך אויך באַטייליקט אינעם באַנקעט פאַר די דעלעגאַטן. די אַנאַרכיסטן זיינען געווען פאַרביטערט אויף די סאָציאַליסטן פאַר ניט צו לאָזן צום ציריכער קאָנגרעס זייערע דעלעגאַטן. ווי מיט צוויי יאָר פריער אין בריוסעל איז דער אַנאַרכיסט מערלינאָ, מיטרעדאַקטאָר פונעם אַמעריקאָנער אַנאַרכיסטישן זשורנאַל „סאָלידאַריטי", געקומען מיט דער פאָדערונג צוצולאָזן די אַנאַרכיסטישע דעלעגאַטן און ווידער האָט עס דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָ־ציאַליסטישער קאָנגרעס צוריקגעוויזן.

צו שרייבן אַ ליד קעגן דעם ציריכער קאָנגרעס האָט באָווּשאָווערן, מעג־לעך, געשטויסן זיין אַנאַרכיסטישער קרייז. באָווּשאָווער מאַכט ניט קיין אָנדיי־טונג אויף דער אויסשליסונג פון די אַנאַרכיסטן. ער זוכט צו פאַרמיאוסן דעם אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאַליסטישן קאָנגרעס אין די אויגן פון די מאַסן ד'רך

דער באַבע־מעשה, אַז די קאָנגרעס־דעלעגאַטן האָבן זיך געלאָזט ווילגיין (אויף זייער באַנקעט). ער שטעלט עס אַרויס אַלס קעגנזאַץ צו דער שווערער לאַגע פון די אַמעריקאַנער אַרבעטער בעת דעמאָלטיקן קריזיס. דערביי שטרייכט ער אונטער, אַז די אַרבעטער האָבן גאָרנישט ניט וואָס צו דערוואַרטן פון אַזוינע קאָנגרעסן...

כדי צו מאַכן שטאַרקער די ווירקונג פון זיין סאַטירע, גיט באָוושאָווער אַריין זיינע ווערטער אינעם מויל פון אַ דעלעגאַט (פונעם אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאַליסטישן קאָנגרעס) אין ציריך. דער דעלעגאַט טיילט מיט די אַרבעטער אין אַמעריקע, אַז ער פירט אין ציריך אַ גראַפן־לעבן און בעת זיי הונגערן „מיט קינדער און מיט פרויען", פאַרדייעט ער דאָרט גרינג „דעם בעסטן וויין, דאָס פעטסטע פלייש"; ער באַדויערט נאָר, וואָס ער וועט שוין לאַנג ניט קאָנען „זען די שנייבערג־שטראַלן"; ער מוז פאָרן צוריק אַהיים, ווייל ס'רופן אים „די וואַלן". פאַר די אַרבעטער האָט מען אין ציריך גאָרניט אויפגעטאָן, דערקלערט דער דעלעגאַט: „מע האָט פאַרשוואַצט [פאַרפלוידערט] דעם גאָט מאַמאָן, פאַרטרונקען שטאַט [מלוכה] און קירך, און טראָן".

7

נאָך לידער און סאַטירעס פון 1893

אין האַרבסט 1893 הייבט אָן באָוושאָווער ווידער זיך דרוקן אינעם לאָנ־דאָנער „אַרבייטער־פריינד". ער פאַרעפנטלעכט דאָרט צוויי לידער „די קוגל־גיסער" (סעפּטעמבער 29) און „טריבע טענער" (אָקטאָבער 13) און צוויי סקי־צעס: „פון בריק אין וואַסער" (אָקטאָבער 13) און די „שטראָף פון דער נאַטור" (אָקטאָבער 27).

„די קוגל־גיסער" איז די איינציקע ליד באָוושאָווערס, ווו ער זינגט דירעקט וועגן אַ היסטאָרישער רעוואָלוציאָנערער געשעעניש, אַזוי ווי עדעלשטאַט, ווינטשעווסקי און ראָזענפעלד האָבן עס אָפט געטאָן.

באָוושאָווער האָט זיין ליד „די קוגל־גיסער" געשריבן צו דער געלעגנהייט פונעם 45סטן געדענק־טאָג פון דער רעוואָלוציע (פונעם 48סטן יאָר) אין דייטשלאַנד. די פּראָגרעסיווע דייטשישע אַמעריקאַנער פּרעסע האָט וועגן אָט דעם געדענק־טאָג פיל געשריבן. ס'איז אויך ניט אויסגעשלאָסן, אַז באָוושאָווער האָט טאַקע פון דאָרטן גענומען זיין סיוזשעט, ווי אַזוי דייטשישע קינדער פון 1848 „גיסן קוגל אין אַ פורם" פאַר די רעוואָלוציאָנערע טאַטעס און ברידער, וואָס קעמפן אויף די באַריקאַדן...

אין זיין ליד „טריבע טענער" שילדערט באָוושאָווער, ווי די סטרונעס פון זיין האַרפע הייבן אָן ציטערן, ווען ער וויל באַזינגען די מענטשהייט, וועלכע איז עס ניט ווערט...

באָוושאָווערס סקיצע „פון בריק אין וואַסער" איז געשריבן „נאָך דזש. ה.

מאקיי״ — אַ דייטשער אַנאַרכיסטישער דיכטער און דערציילער, פאַרפאַסער פון אַ ראָמאַן וועגן דער אַרבעטער־באַוועגונג אין לאָנדאָן אין די 80ער יאָרן. די דערציילונג שפּילט זיך אָפּ, קענטיק, אין אייראָפּע, וואַרשיינלעך, אין דייטש־לאַנד. די נאָמענלאָזע העלדין פאַרלירט איר מוטער, אַזוי ווי אין באָווישאָווערס פריערדיקער דערציילונג „די יתומה״, באַלד נאָר איר געבורט. די יתומה נומ׳ 2 ווערט אָבער ניט דערצויגן פון איר פאָטער. ער איז געווען „אַ רייכער אָנ־שטענדיקער שופט (אויסוווּרף), וואָס האָט איר מוטער פאַרפירט״. די יתומה האָט פון אים „גאָרניט געהערט און האָט פון אים אויך ניט געוואָלט הערן״. „ווען זי איז אַלט געווען דריי מאָנאַט, האָט מען זי אָפּגעגעבן צו אַן אַלטער פרוי, וואָס זאָל זי דערציען. מיט אַ סך קלעפּ אָבער מיט ווייניק נאַרונג האָט דיזע פרוי זי דערצויגן, ביז זי איז געוואָרן גרויס גענוג, אום צו נעמען עטוואָס פאַרדינען״.

ווען די יתומה ווערט עלטער, שטרעבט די אַלטע „וואָס פלעגט פון איר אָפּנעמען דאָס געלט, וואָס זי האָט פאַרדינט אין פאַבריק״, צו עקספּלואַטירן איר שיינקייט. זי מאַכט די יתומה פאַר אַ בלומען־פאַרקויפערין, כדי איר שיינ־קייט זאָל ווערן אויפפאַלנדיק. באַלד געפינט זיך אויף איר אַ בעלן, אַ יונגער גראַף, וואָס „זיין בליק איז געווען פרעך און ווילד״. די אַלטע ווענדט זיך דאַן צו דער יתומה מיט אַ „בליק פון אַ הונגעריקן וואָלף, ווען ער לויערט אויף זיין קרבן״, ברענגט אַריין פלעשער וויין און טיילט איר מיט, אַז באַלד וועט צו איר קומען אַ „גאַסט, דער „שיינער, יונגער הער...״ ווען ער קומט, און די יתומה שטויסט זיך אָן, וואָס ער וויל פון איר, אַנטלויפט זי פון שטוב. ער יאָגט זי נאָך ביז צום בריק, פון וועלכן זי שפּרינגט אַרונטער און דערטרינקט זיך. ביים אַלטן שמ״רן וואָלט דערפון אויסגעשפּונען געוואָרן אַ „העכסט אינטערע־סאַנטער ראָמאַן״. ביים יונגן באָווישאָווער קומט דערפון אַרויס אַ ווייענדיקער צייטונג־באַריכט, נאָר אָן די נעמען פון די העלדן און אָן דעם אָרט פון דער געשעעניש.

ניט פיל בעסער געלינגט באָווישאָווערן זיין צווייטע סקיצע „די שטראָף פון דער נאַטור״. אַ ניינצניאָריק אַרבעטער־מיידל ווערט קראַנק אויף שווינד־זוכט, אָבער ניט פון איר שווערער אַרבעט אינעם אַמעריקאַנישן שוויץ־שאַפּ, ווי דער סדר איז, נאָר אַלס „שטראָף פון דער נאַטור״, פאַר ניט־באַפרידיקטע סעקסועלע ליידנשאַפט. אַזאַ סקיצע וואָלט ניט מעגלעך געווען אין „אַרבייטער־פריינד״ מיט דריי יאָר פריער, ווען ק. גאַלאָפּ איז געווען דער רעדאַקטאָר, אויך ניט אין דער „פרייער אַרבעטער־שטימע״ אונטער עדעלשטאַטס רעדאַקציע. די סקיצע איז געווען באַווירקט פון דער אַגיטאַציע פאַר אַזוי גערופענער „פרייער ליבע״, וואָס האָט ביי אַ געוויסן קרייז אָנגענומען די פאָרם פון אַגיטאַציע פאַר אומדיסציפּלינירטע און אומפאַראַנטוואָרטלעכע סעקסועלע ליידנשאַפטן.

סאַטירעס פון אַ ברייטערן פאַרנעם ווי זיינע פּאָלעמישע קיבעצערייען זיי־נען „ליכט און שאָטן״ (אַ שפּאַציר מיט היינען איבער ניו־יאָרק, אָנהייב 1893, באַלד 37 יאָר״ נאָך היינעס טויט). באָווישאָווער איז נאָך דעמאָלט גרינג אויף

טרערן, און די טענער פון היינעס לירע האָבן ביי אים „געעפנט דעם קוואַל פון די טרערן". באָוושאָווער טרעט דאָ אַרויס אַלס אַן אויסגעהאַלטענער אַטעיִסט און ער דערקלערט אין היינעס נאָמען: „קיין גאָט איז ניטאָ און קיין טייוול", און אַז דאָס יידנטום און קריסטנטום זיינען ביידע „געפערלעך". זיין שפּראַך איז דאָ פּלעבייִש, המוניש: אַמעריקע הייסט דאָרט ביי אים „פרייהייט־שטאַל". „די אויבערשטע שורקן" (אויסוווּרפן) און „לומפּן" פון דייטשלאַנד ווינטשט ער „זיי זאָלן דאָרט ווערן דערשטיקט אין זייערע שמוציקע זומפּן..." מיט די „ערלעכע לייט", וואָס „מאַכן מענטשן פאַר שקלאַפן" הייסט ער „מיט זיי טאָן, ווי מען האָט געטאָן מיטן זעכצנטן לודוויק פון פראַנקרייך".

די צווייטע סאַטירע „האַרבסט־בלומען" איז מעגלעך געשריבן אין דער צייט פון די „פאָרכטיקע טעג", ווען ס'פלעגן פאָרקומען אָנפאַלן אויף די פאַר־זאַמלונגען פון די פריידענקער און באַזונדער אויף די אַנאַרכיסטישע „יום־כפּור בעלער". אַזוינע אָנפאַלן פלעגן פאָרקומען אפילו נאָך אינעם 20סטן יאָר־הונדערט. באַזונדערס זיינען אַזוינע אָנפאַלן געווען אַן אָפּטע דערשיינונג אינעם אָנהייב פון די 90ער יאָרן. באָוושאָווער איראָניזירט איבער די פינצטערע מאַסן, וואָס לאָזן זיך פאַרפירן פונעם „רייכן", אין וועלכן „עס צאָרנט" דאָס „געטער־געפיל": „דאָס פאָלק איז נאָך נאַריש, פאַרקריפּלט און קראַנק, דאָך ווייס ער צו געבן זיין קעמפער אַ דאַנק" — אַ שטיין אין קאָפּ — אַ האַרטע בלום, „ וואָס קלאַפּט און וואָס קנאַלט..."

אינעם טאָן פון „ליכט און שאָטן" איז אויך געשריבן די קלענערע סאַ־טירע „ציט שטאַרקער די סטרונעס". ס'פילט זיך דאָרט די ווירקונג פון היינען און אויך פון ווינטשעווסקין (ער באַנוצט ווינטשעווסקיס ווערטל „האַ־בונעס") עס איז דאָס איינציקע ליד, ווו באָוושאָווער רעדט קאָנקרעט וועגן דער לאַגע פון די אַרבעטער:

„די אַרבעט־צייט ווערט גרעסער,
דער אַרבעט־לוין ווערט קלענער;
די באָסעס גייט עס בעסער,
זיי ווערן דיקער, שענער".

באָוושאָווער האָט ניט באַזונגען די העלדן פונעם פרייהייט־קאַמף, ווי דאָס האָבן געטאָן די דריי רעוואָלוציאָנערע דיכטער פון די 80ער יאָרן. ער דער־מאָנט אויך קיינמאָל ניט דירעקט די שיקאַגער מאַרטירער, וועלכע עדעלשטאַט האָט אַזוי פיל באַזונגען. בלויז אין זיין ליד „דער געניוס פון דער מענטשהייט", געשריבן אין נביאישן סטיל און טאָן, צו דער געלעגנהייט פון דער וועלט־אויס־שטעלונג אין שיקאַגאָ, זומער 1893, וואַרפט פאַר באָוושאָווער די אונטערדריקער, אַז זיי זיינען „פריינט" פון „שטריק און גאַלגאַנס [תליות] פרייע גייסטער צו דערשטיקן" און „פרייע" מענטשן „ליבן" זיי „אויפן שטריק צו ציען".

אין אַלגעמיין האָט באָוושאָווער אויך אין זיינע פּאָעטישע לערן־יאָרן ניט

נאָכגעפאַלגט שילעריש די רעוואָלוציאָנערע דיכטער פון די 80ער יאָרן, ווי דאָס האָבן געטאָן אַ סך פון די יונגע דיכטער אין זיין צייט און אויך מיט אַ צענדליק יאָר שפּעטער. ווי אויבן דערמאָנט, באַנוצט זיך באָווּשאָווער מיט זייערע סיוזשעטן, אָפט אפילו מיט די זעלביקע (אָדער מיט ענלעכע) נעמען, וואָס אין זייערע לידער. ער טראָגט אָבער אַלעמאָל אַריין עפּעס וואָס אייגנס און ווייזט אַרויס פון ליד צו ליד אַלץ מער זעלבסטשטענדיקייט.

* * *

באָווּשאָווער האָט ניט אַזויפיל זשאַנרען ווי ווינטשעווסקי און ראָזענפעלד. ער האָט הויפּטזאַכלעך לירישע לידער (קאַמף־לידער, טרערן־לידער, ליבע־ און לוסט־לידער) און דידאַקטישע לידער. ס׳זיינען ניטאָ ביי אים קיין באַלאַדעס און קיין פּאַבלען, אויך ניט קיין סאָנעטן. אינעם פאַרגלייך מיט דער גאָר גרויסער צאָל עפּיגראַמען ביי ווינטשעווסקין און ראָזענפעלדן זעט זיך באָווּשאָווער כלל ניט אָן אויף דעם דאָזיקן געביט. דערפאַר איז אָבער באָווּשאָווער רייך אין פּאָעטישע פאָרמען. ניט אומזיסט האָט ער זיך גערימט, אַז „ווי דער דיאַמאַנטן־שלייפער זיץ איך, און איך פּוץ די לידער מיינע״.

8

„דיכטונג־לוסט״

ווי אַזוי יוסף באָווּשאָווער האָט געלעבט נאָך זיין דורכפאַל אַלס געשעפט־מאַן, קאָן מען זען פון די זכרונות פון א. רודאש[19]. כאָטש זיי געהערן צו אַ ביסל אַ שפּעטערער צייט. — 1895[20].

א. רודאש דערציילט, אַז יוסף באָווּשאָווער איז ביי אים איינגעשטאַנען אָנהייב זומער 1895[20]. באָווּשאָווער קריגט דאַן אַרבעט דורך דער רעקאָ־מענדאַציע פון ד״ר י. א. מעריסאָן „ביי אַ באַקאַנטן פאָריער״ [פּוטערמאַכער] אין ברוקלין.

„ס׳איז געווען אַ סטאָר [קלייט] צו דער גאַס און הינטער דער סטאָר איז געווען דאָס אַרבעט־צימער. די פענצטער זיינען אַרויס אין אַ הויף, מיט ביימער און גראָז, אויך בלומען. ווען באָווּשאָווער איז פאַרנאַכט אַהיימ־געקומען פון דער אַרבעט, איז ער געווען שטאַרק באַגייסטערט; געוויינלעך, ניט פון דער אַרבעט, נאָר פון דעם פּלאַץ ווו אים איז אויסגעקומען צו אַרבעטן. אויף מאָרגן אין דער פרי איז ער אַוועק צו דער אַרבעט, אָבער יענעם אָוונט איז ער שוין מער ניט געקומען אַהיים. עס איז פאַריבער אַ פּאָר טעג. די לייט פון ברוקלין האָבן זיך אָנגעפרעגט ביי ד״ר מעריסאָן, ווו איז ערגעץ אַהינגע־קומען דער אַרבעטער, וואָס ער האָט צוגעשיקט״.

שפּעטער האָט מען באָווּשאָווערן געפונען אין ניו־הייוון, ווו ער איז גע־ווען באַשעפטיקט ביי אַן אַנאַרכיסט, וואָס האָט דאָרט געהאַט אַ קליידער־

געשעפט. באָוושאָווער פלעגט אויפפאַסן עטלעכע שעה אַ טאָג אויפן געשעפט, „פאַר וואָס ער האָט געהאַט אַ פּלאַץ צו שלאָפן און אַ פּאָר דאָלאַר דערצו". מיטאָג־צייט „פלעגט ער אַרויסהעלפן אין אַ רעסטאָראַן און קריגן דערפאַר אַ מאָלצייט און 25 סענט" מזומן.

אין דער זעלביקער אוניווערסיטעט־שטאָט איז געווען אַ קרעמער, וואָס האָט אויך געהאַט אַ צייטונג־„ראוד" (אַ „וועג", אַ געגנט, ווו ער שטעלט צו אין די הייזער צייטונגען) און האָט גלייכצייטיק שטודירט אין דער דאָרטיקער יעיל־אוניווערסיטעט. דער דאָזיקער קרעמער־סטודענט האָט אָנגעשטעלט באָוושאָווערן, ער זאָל יעדן פרימאָרגן מאַכן פאַר אים דעם דאָזיקן „וועג", „דאָס הייסט, צעטיילן די צייטונגען אין די הייזער. אין אַ שטיקל צייט אַרום זיינען אָנגעקומען אָנקלאָגעס פון די לייענער, אַז זיי קריגן ניט זייערע צייטונגען. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז באָוושאָווער האָט אויסגעפונען זייער אַ שיינעם פּלאַץ ביים „לייק־וויטני", אַ שיינע אָזערע, אַרומגערינגלט מיט ביימער און גראָז, און ער האָט באַשלאָסן ביי זיך, אַז עס איז אַ סך אָנגענעמער אין אַ שיינעם טאָג צו זיצן ביים לייק און באַטראַכטן די נאַטור, איידער פאַנאַנדערטראָגן צייטונגען".

געקומען צוריק קיין ניו־יאָרק, דערציילט ווייטער א. רודאש, האָט באָוושאָווער געקראָגן אַ שטעלע אויפצופאַסן אויף אַ דאָקטערס „אָפיס" (קאַבינעט). „פאַר דער דאָזיקער אַרבעט האָט באָוושאָווער געקראָגן אַ צימער מיט עסן און אַ פּאָר דאָלאַר מזומן יעדע וואָך. ער האָט געהאַט גענוג צייט, און אין עטלעכע חדשים האָט ער זיך אויסגעלערנט ענגליש"[2]. באָוושאָווער שרייבט דאַן אָן זיינע לידער אין ענגליש, פון וועלכע ער האָט „געבראַכט אַ פּאָר" צו בענ־דזשאַמין ר. טאָקער, דעם רעדאַקטאָר פון דער אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואַליס־טישער צייטשריפט „ליבערטי" (פרייהייט) אין באָסטאָן.

לויט ד"ר מיכאל קאַן, איז באָוושאָווער אַוועק אין ניו־הייוון, ווייל אים איז איינגעפאַלן די אידייע צו נעמען אַ קורס אין ענגלישער ליטעראַטור אין דעם באַרימטן „יעיל־קאָלעדזש". און געקומען אַהין האָט ער „גענומען לעזן אין דער יעיל־ביבליאָטעק אַלע קלאַסיקער אין דער ענגלישער שפּראַך". באָוו שאָווערס פּלאַן, צו נעמען אַ קורס אין ענגלישער ליטעראַטור האָט זיך אָבער „אויסגעלאָזן מיט גאָרניט", ווייל, ווי אָט דער פריינד זיינער דערקלערט, „ווי קומט אַזאַ ווילדער שווערמער צו אַ סיסטעמאַטישער לערע. וואָס פאַר אַ ווערט האָבן ביי אים פּראָגראַמען, טעקסטביכער און באַשטימטע לעקציאָנען"[3].

נאַטירלעך, דאַרפן דערביי דיסקאָנטירט ווערן אויך די מאַטעריעלע שווע־ריקייטן, וואָס באָוושאָווער האָט געהאַט אין ניו־הייוון, ווו ער האָט געדאַרפט פּטרן אַ סך צייט אויף אויפצופאַסן אַ קליידער־געשעפט אויף אַרויסהעלפן אין אַ רעסטאָראַן אָדער אויף פאַנאַנדערטראָגן צייטונגען, כדי צו האָבן קוואַרטיר און עסן. ס'איז אָבער אויך ריכטיק, אַז אַ סך אָרעמע יידישע אינטעליגענטן האָבן אין יענע יאָרן אויסגעשטודירט נאָך ביי שווערערע אומשטאַנדן, אַרבעטנדיק

אַ גאַנצע טאָג אין דער שוויץ־פאַבריק פאַר אַ הונגער־לוין, שטודירנדיק אין אָוונט און, מאַכנדיק זייערע לעקציעס שפּעט אין דער נאַכט, ווי באָוושאָווער אַליין האָט עס געשילדערט אין זיין אויבנדערמאָנטער ליד „דער שלאָף".

דאָך האָט באָוושאָווער באַוויזן אין ניו־הייוון צו דערלערנען גוט די ענגלישע שפּראַך, אין וועלכער ער האָט זיך שפּעטער, ווי א. רודאש דערציילט, וואַרשיינ־לעך, נאָך מער פאַרפולקאָמט, שוין זייענדיק צוריק אין ניו־יאָרק[22]. ד"ר קאָן דערציילט, אַז באָוושאָווער איז, נאָכן קומען צוריק פון ניו־הייוון, געווען „אַ לעבעדיקער לעקסיקאָן" פון דער ענגלישער שפּראַך. ער אילוסטרירט עס דורך פאָלגנדיקן עפּיזאָד: באָוושאָווער האָט דערשטוינט זיינע פריינד, וואָס האָבן אים גענומען פרעגן דעם באַטייט פון שווערע שטעלן פון שעליס פּאָעזיע, וועלכע זיי „האָבן טאַקע אַליין ניט געוווּסט זייער באַטייטונג". ווען זיי האָבן אַ קוק געטאָן אינעם ווערטער־בוך, האָבן זיי אויסגעפונען, אַז באָוושאָווער גיט זיי „די ריכטיקע באַטייטונג פון יעדן וואָרט, פון זעלטענע פייגל, פלאַנצונגען, קריי־טעכער, טעכנישע טערמינען און דאָס גלייכן"[3].

* * *

באָוושאָווערס לידער פון די יאָרן (1894—1895) צייכענען זיך אויס דאָס רוב מיט זאָרגלאָזיקייט און לעבנלוסטיקייט. צו יענער צייט געהערן, וואָר־שיינלעך, זיינע „פעסט־לידער" (יום־טוב־לידער), „ליבע־לידער", „דיכטונג־לוסט", „פרילינג־לוסט", „די מיידלס ליבע־ליד", אד"גל ווי אויך זיינע סאַטירעס נאָך געטע („אונדזער וועג" און „בערל מטושטש") א"אַנד.

באָוושאָווער איז דעמאָלט פול מיט לעבן און איז מיט זיך היפּש צופרידן. ער פילט נאָך דעמאָלט ניט די ביטערקייט פון „פרעמדן ברויט", פון וואָס עדעל־שטאַט איז געוואָרן „גרוי, בלאַס ווי דער טויט". פאַרקערט, ער, באָוושאָווער איז נאָך דעמאָלט געווען ביי זיך טיף איבערצייגט, אַז ער גיט זיינע אונטער־שטיצער מער ווי ער נעמט ביי זיי[23]. אין די הייזער, ווו ער פלעגט קומען צו גאַסט, האָט ער געשפּילט און געזונגען[24], געשטיפּט און געלאַכט און איז געווען זיכער, אַז דער ווירט ביים „ווייס־געדעקטן טיש האָט געבענקט „נאָך דעם דיכטער און זיין ליד" („דער דיכטער אַלס גאַסט"). ער געפינט דעמאָלט שיינ־קייט אין די דערינערונגען פון זיין קינדהייט (אין ליבאַוויטש), ווען ער האָט מיט זיין איינציקער שוועסטער „בלומען געקליבן", און ווען ער האָט אַרומגע־שפּאַצירט „ביים וואַסער־מיל", און זיך באַרוישט מיט דער דופט פונעם „גרינעם וואַלד". אין יענער צייט איז באָוושאָווער פול מיט ענערגיע און שאַפונג־פרייד. ער באַזיצט „מוט און זין און קראַפט" צו שאַפן זיינע לידער. ער רופט אויס (אין זיין ליד „דיכטונג־לוסט"):

„נור געאַרבעט, ניט געציִיגערט,
ניט געפּוילט זיך, ניט געוויִיגערט,
אימער פאָרווערטס נור געגאַנגען,
מענטש, ערפילסט דאַן דיין פאַרלאַנגען! . . .

און דאָס שאַפן זיינע לידער קומט אים אָן גאָר לייכט, באָוושאָווער דערציילט דאָרט:

„אין דעם ענגן קרייז דער ברידער,
דיכט איך לוסטיק מיינע לידער,
ווייל איך זעץ איך מיר אַנידער,
און די דיכטונג־לוסט קומט ווידער".

ער פילט זיך אַרומגערינגלט מיט וואַרעמער ליבע און מיט פרייד. ס'איז אים, זאָגט ער, פריילעך אין דער וועלט. אין זיין צימער איז ליכטיק, זיין לאָמפּ „ברענט ליכטיק העל", און „דאָס ליכט פון די געדאַנקען שיינט צו לייכטן אויף דער וועלט".

און קומט דער פרילינג, טראַכט ניט באָוושאָווער, אַזוי ווי עדעלשטאַט, וועגן די „שקלאַפן געצעלטן", ער זעט ניט „נאָר קאַלטע פאַרפראָרענע הערצער", און הערט ניט „קייטן־מוזיק איבעראַל". באָוושאָווער זעט, ווי פון אַלע פעלדער שפּראָצט „אַ נייעם לעבן", ווי „עס שוועבט אַ טיפע פרייד פון אַלע זייטן, און רופט מיט צויבער־טענער פון דער ווייטן". ער שטעלט זיך אויך ניט די פראַגע אַזוי ווי עדעלשטאַט, אַז „ווען קייטן באַרבאַרישע קלינגען אין דער „פרייער רעפּובליק" — — — ווי קען איך זינגען פון פרייהייט און גליק"? פאַרקערט, ער, באָוושאָווער, ווינטשט, אַז מיט „קרובים־קלאַנגען" זאָל זיין „האַרפעזינגען" און ווי „טויזנט פידלען" זאָל זיין „לוסט־ליד קלינגען". זיין גייסט הייבט זיך אויף אויף „אָדלער פליגל" און זיין נשמה פרייט זיך „אין איר פרייהייט".

יוסף באָוושאָווער הייבט זיך אָן דערווייטערן פון דער ווירקונג פון די דריי רעוואָלוציאָנערע דיכטער פון די 80קער יאָרן. ער הערט אויף זינגען אַזוינע לידער, ווו „יעטווידער אות איז אַ טרער". דעם שאַפן, וואָס ער האָט אַמאָל פאַר־זוכט זיין טעם, פאַרשווינדט פון זיין האָריזאָנט. דאָס, וואָס ער שרייבט אין אָט די יאָרן פונעם לעבן פון די אַרבעטנדיקע מאַסן, איז מערסטנס איבערזעצט אָדער אַדאַפּטירט פון אַן אַנדער שפּראַך, געוויינלעך פון דייטש, ווי צום ביישפּיל, זיין ליד „מייסטער און לערלינג", אַן אידיליע, וואָס איז געווען פרעמד דער אַמעריקאַנישער ווירקלעכקייט פון באָוושאָווערס צייט. ער פאַרהאַלט זיך אויך „אָביעקטיוו" ביי אַזאַ סוזשעט ווי זיין ליד „דאָס מאָדל" („נאָך אַזאַ בערט"), אַ סוזשעט ביי וועלכן די ערשטע דריי דיכטער האָבן פאַרגאָסן טרערן אויפן גורל פון דער „געפאַלענער פרוי" און דערביי אָנגעקלאָגט די קאַפּיטאַליסטישע געזעלשאַפט, אָדער, ווי דער פּלעביישער ראָזענפעלד, דעם פאַבריקאַנטס זון.

צו דעם זעלביקן פּעריאָד געהערט מעגלעך אויך באָוושאָווערס לידער: „פאָטער־געפילן", „דערפאָלג", „דאָס בענקען נאָך שיינקייט" אד"גל. אין ערשטן ליד דערקלערט באָוושאָווער די „קינדער פון דער ערד", אַז ער ליבט זיי ווי אַ פאָטער און איז זיי מוחל זייערע זינד, אין צווייטן ליד חזרט באָוושאָווער איבער אַלטע פאָלקסטימלעכע אַרויסזאָגונגען („מע דאַרף נאָר וועלן

אום צו קאָנען", „דער מענטש, וואָס שטרענגט זיך אָן, דער האָט" אד"גל). אין דריטן ליד דריקט באָווּשאָווער אויס דעם געדאַנק, אַז „נאָך דער שיינ־קייט בענקען אַלע", און „יעדער וויל וואָס גוטעס טאָן", מען דאַרף די מענטשן נאָר „דערקלערן" און פיל וועלן דעמלט הערן". דערביי באַמערקט דאָרט באָוו־שאָווער סאַרקאַסטיש: „יעדער וויל אַ פריינד דערהייבן, — וויל עס דען דער הענקער ניט..."

אַרום יענער צייט (1895—1896) זינגט אויך באָווּשאָווער זיין ליד „צום פאָלק" און מעגלעך אויך זיינע רעוואָלוציאָנערע לידער „אַ געזאַנג צום פאָלק" און „רעוואָלוציאָן", געשריבן אין דעם סטיל און אין דעם טאָן, וואָס ער האָט אַזוי שטאַרק געלויבט ביי וואָלט וויטמאַנען. די דאָרט אַרויסגעזאָגטע געדאַנקען זיינען שוין געווען פאָרמולירט אין די לידער פון די פריערדיקע דריי יידישע דיכטער און נאָך פריער ביי די רעוואָלוציאָנערע דיכטער פון ענגלאַנד און דייטשלאַנד. באָווּשאָווער אָבער האָט עס אַרויסגעזאָגט אין אַ באַזונדער קרעפ־טיקער שפּראַך און אין אַ שיינער קלאַסישער פאָרם.

ניט געקוקט דערויף, וואָס יוסף באָווּשאָווער האָט דעמאָלט אָפּגעגעבן אַ סך צייט אויף צו שטודירן די ענגלישע שפּראַך און ליטעראַטור, איז ער דאָך אין די יאָרן 1894—1895 ניט ווייניקער פּראָדוקטיוו, ווי אין 1892—1893, ווען דעם רעדאַקטאָר פונעם „אַרבייטער־פריינד" „האָט געשראָקן די פּרוכטבאַרקייט פון דעם יונגן פּאָעט" און האָט געהאַלטן, אַז „ער שאַפט צו פיל" און „געוואָרנט אים, ער זאָל זיין אַ ביסל איינגעהאַלטענער אין זיין שאַפן"[25]. מ'דאַרף אויך נעמען אין אַכט, אַז יוסף באָווּשאָווער האָט זיך ניט באַגרענעצט מיטן דרוקן זיינע זאַכן בלויז אין דער סאָציאַליסטישער פּרעסע. לויט, ווי ס'זאָגט עדות די אַנאַרכיסטישע „פרייע אַרבעטער־שטימע"[25] איז דעמאָלט „כמעט די גאַנצע ניו־יאָרקער יידישע פּרעסע געווען פול מיט זיינע שאַפונגען"[26].

זיין פריינד מאַקס נ. מייזעל דערציילט[5], אַז יוסף באָווּשאָווער האָט אין יענע יאָרן אויך איבערזעצט אַ ראָמאַן אין ענגליש. ווען מ. נ. מייזעל, אַלס בוכהענדלער, האָט דערהאַלטן דעם ערשטן עקזעמפּליאַר פון סענקעוויטשעס „קוואָ וואַדיס" אין דער רוסישער איבערזעצונג, האָט ער פאַרגעשלאָגן באָווּ־שאָווערן, „ער זאָל עס איבערזעצן און אַזוי אַרום פאַרדינען עטלעכע דאָלאַר". באָווּשאָווער „האָט אָבער קיין רוסיש ניט געקענט", האָט מייזעל דעם בוך גע־לייענט פאַר אים „זאַץ נאָך זאַץ" אין זיין יידישער איבערזעצונג, און באָווּשאָווער האָט גלייך איבערגעגעבן דעם זאַץ אין ענגליש. אַזוי האָבן זיי ביידע „ווי עס איז פאַרענדיקט די גאַנצע איבערזעצונג", און באָווּשאָווער האָט פאַר דעם גע־קראָגן 40 דאָלאַר, אַ היפּשע סומע פאַר יענער צייט, אָנהייב 1896 (מאַקס נ. מייזעל דערציילט, אַז דאָס איז געווען נאָך איידער באָווּשאָווער האָט געשריבן ענגלישע לידער). „אויב ער „געדענקט ריכטיק", באַמערקט דערצו מ. נ. מייזעל, איז באָווּשאָווערס איבערזעצונג, אונטער זיין פּסעוודאָנים „באַזיל דאַל", אַרויס־געגעבן געוואָרן פונעם פאַרלעגער אָגילווי אין ניו־יאָרק. אויף מיין אָנפראַגע

אין דעם דאָזיקן פאַרלאַג איז געקומען דער ענטפער, אַז די „קוואָ־וואדיס"־איבערזעצונג וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן, איז דערשינען אין 1898 און דער איבערזעצער איז ווילאָם ע. סמיט[27]. צי ס'געפינט זיך אַזאַ בוך אין די אַרכיוון פון אַן אַנדער פאַרלאַג, איז ניט זיכער. אין די בוכהאַנדלונגען און אין דער עפנטלעכער ביבליאָטעק איז אַזאַ בוך ניט באַקאַנט. די אָנגעלעגנהייט דאַרף נאָך אויסגעפאָרשט ווערן.

9

„באַזיל־דאַל"

באָוושאָווער האָט גרינטלעך געקענט די ענגלישע שפּראַך. ער איז געווען באַקאַנט מיט אירע קלאַסיקער און אויך מיט אַ ריי מייסטערס פון דער אַמעריקאַנישער ליטעראַטור פון זיין צייט. זיין קענטשאַפט אין דער ענגלישער שפּראַך און ליטעראַטור האָט באָוושאָווערן אָבער ווייניק מיטגעהאָלפן זיך אויסצוהאַלטן ווי געהעריק אַזוי, אַז ער זאָל ניט דאַרפן אָנקומען צו דער קאַרגער און ניט־זיכערער שטיצע פון קרובים און פריינט. נאָך ווייניקער האָבן אים אַרייגגעבראַכט זיינע ליטעראַרישע אַרבעטן אין יידיש, כאָטש ער איז געווען אימשטאַנד צו אַרבעטן אויף פאַרשיידענע געביטן: שרייבן לידער, דערציילונגען, עסייען און ביאָגראַפיעס, מאַכן גוטע איבערזעצונגען פון דייטש און פון ענגליש, ווי אויך געבן זשורנאַליסטישע אַרבעטן[28]. אין יענער צייט האָט זיך ליטעראַרישע אַרבעט אין יידיש ניט באַצאָלט. דער פערציק יאָריקער ווינטשעווסקי האָט דעמאָלט געלעבט הויפּטזעכלעך פון בוכהאַלטעריע. דער דרייסיק יאָריקער ראָזענפעלד האָט שווער געאַרבעט אַלס מאַשין־שטעפער און מאַנטל־פּרעסער אין די שניידער־פאַבריקן. אויך די מערסטע יינגערע דיכטער זיינען דעמאָלט געווען שאַפ־אַרבעטער, און אייניקע פון זיי האָבן טאַקע, אַזוי ווי פריער עדעל־שטאַט, זיך דערוואָרבן אינעם שאַפ די „פּראָלעטאַרישע קראַנקהייט" (שווינדזוכט) און זיינען פרי געשטאָרבן. מאָריס ראָזענפעלד, דער איינציקער דיכטער, וואָס האָט דעמאָלט באַקומען אַ געוויסן האָנאָראַר פאַר זיינע לידער, פלעגט קריגן אַ דאָלאַר פאַר אַ ליד אין דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישן „אַבענד־בלאַט". באָוושאָווער האָט זעלטן געקראָגן אויך אַזאַ „האָנאָראַר" פאַר זיינע יידישע לידער[29]. עס איז דעריבער גאָר קיין וווּנדער ניט, וואָס יוסף באָוושאָווער האָט אָנגעהייבן זוכן ליטעראַרישע אַרבעט אין דער ענגלישער שפּראַך און געפלאָגן אַריבערצוגיין פון דער יידישער צו דער ענגלישער ליטעראַטור. דאָס פּרוּוון איבערגיין צו ענגליש איז אָבער ביים 23־יאָריקן באָוושאָווער אויף קיין פאַל ניט געעוון בלויז אַן עקאָנאָמישע פראַגע. ד"ר מיכאל קאָהן דערציילט, אַז באָוושאָווער האָט געהאַלטן, אַז ער קאָן זיך מעסטן אין דיכטערישער קראַפט מיט די אָנערקענטע דיכטער אין ענגליש[3]. ער האָט דעריבער געזוכט אַ געלעגנהייט צו באַווייזן זיין מייסטערשאַפט אַלס ענגלישער דיכטער. אין יענער צייט,

פעברואַר 1896, ווענדעט זיך באָווּשאָווער צו בענדזשאַמין ר. טאָקער, דעם רע־דאַקטאָר פון אַן אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואַליסטישער אויסגאַבע אין ענגליש, „ליבערטי" (פרייהייט), ער זאָל אים העלפן קריגן ליטעראַרישע אַרבעט אין ענגליש. ווי בענדזשאַמין טאָקער דערציילט אין „ליבערטי" פאַרן 7טן מערץ (1896), איז באָווּשאָווער דעמאָלט „געווען טיף איבערצייגט, אַז ער האָט ליטע־ראַרישע פייִקייטן פון אַ העכערער מדרגה, און זיין הויפּט וווּנטש איז זיי צו אַנטוויקלען. ער איז אַזוי געבויט, האָט ער געזאָגט, אַז ער קאָן ביי קיין אַנדער זאַך ניט אַרבעטן, און אפילו אויפן ליטעראַרישן געביט האָט ער קיין חשק ניט געהאַט צו טאָן אַן אַרבעט, וואָס איז ניט אינעם פולן איינקלאַנג מיט זיין [ליטע־ראַרישן] געשמאַק". בענדזשאַמין טאָקער דערציילט ווייטער, אַז באָווּשאָווער האָט געהאַט אַ געלעגנהייט צו מאַכן איבערזעצונגען פאַר אַ צייטונג, און ער האָט אָפּגעזאָגט זיך עס אָנצונעמען פשוט דערפאַר, „ווייל די זאַכן צו איבער־זעצן האָבן ניט געפּאַסט פאַר זיינע מיינונגען און אידעאַלן, כאָטש די אַרבעט איז געווען גרינג און האָט זיך באַצאָלט, ווייניקסטנס, גענוג אויסצוהיטן אים פון אַרומגיין אַ הונגעריקער".

מיר ווייסן ניט, צי באָווּשאָווער האָט דעמאָלט געקראָגן אַ וועלכע ניט איז אַרבעט אין דער ענגלישער שפּראַך. בענדזשאַמין טאָקער דערציילט עס ניט. זיכער איז נאָר, אַז באָווּשאָווער האָט אַ גאַנץ יאָר געשריבן ענגלישע לידער אונטערן נאָמען „באַזיל דאַל". ער האָט איבערזעצט אין ענגליש אַ פּאָר פון זיינע יידישע דיכטונגען און האָט אויך פאַרעפנטלעכט אַ צענדליק נייע לידער, געשריבן דירעקט אין ענגליש. צוזאַמען מיט באָווּשאָווערס ערשטער ליד אין דער ענגלישער שפּראַך „צו די אַרבעטנדיקע" (אַן איבערדיכטונג פון זיין יידישן ליד „צום פאָלק" אין „ליבערטי" פאַרן 7טן מערץ, 1896), האָט ב. טאָקער פאַרעפנטלעכט אַן ענטוזיאַסטישע אָפּשאַצונג פון באָווּשאָווערן אַלס ענגלישן דיכטער. נאָך דעם ווי ער האָט דערציילט, וואָס מיר האָבן אויבן ציטירט, וועגן באָווּשאָווערס זוכן אַרבעט און געבראַכט זיין מיינונג וועגן זיך, שרייבט ב. טאָקער אַזוי:

„עטלעכע וואָכן האָב איך פון אים [באַזיל דאַל —באָווּשאָווער] ניט געהערט. אָבער דאָ מיט אַ פּאָר טעג צוריק איז ער געקומען צו מיר אין רעדאַקציע, אין מיין אָפּוועזנהייט, און האָט איבערגעלאָזן עטלעכע מוסטערן פון זיין פּאָעזיע, איך לאָז זיי איבערקוקן. ווען איך האָב זיי דורכגעלייענט, בין איך געווען דערשטוינט און דערפרייט, וואָרום איך בין געווען איבערצייגט, אַז דאָס האָט זיך פאַר מיר אַנטפּלעקט אַ נייער אוז אַ גרויסער דיכטער. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס אַ טייל פון זיין אַרבעט איז געווען שוואַכער, ווי די איבעריקע און אַ סך פון זיי זייכען נאָך רוי, ווייזן זיי [זיינע לידער] דאָך אַרויס געניאַלקייט, און עס דוכט זיך מיר איצט, אַז דאָס ליד „צו די אַרבעטנדיקע", וואָס איך דרוק אָפּ אויף אַן אַנדער פּלאַץ [אין אָט דעם נומער], איז אַ וואונדערבאַרע דערגרייכונג, ווען מיר נעמען אין אַכט, אַז דער אויטאָר איז אַ יינגערמאַן, וואָס האָט נאָך מיט צוויי יאָר צוריק ניט געקאָנט קיין וואָרט פון דער ענגלישער שפּראַך[30].

„איך פיל זיך אומאַנגענעם, וואָס איך האָב ניט באַמערקט דעם יונגמאַנס טאַ־

לאַנט ביי מיין ערשטער באַגעגעניש מיט אים. און איצט בין איך געגייגט אים צו זאָגן, ווי עמערסאָן האָט געזאָגט צו וויטמאַנען: „איר גריס דיר ביים אָנהייב פון אַ גרויסער קאַרויער". זאָגט מיר, גאַרדאָק, לויד, טראָובעל און אַלע אַנדערע פריי־געזאַנענע דיכטער, וועלכע וויסן מער וועגן פּאָעזיע ווי איך, צו האָב איך אַ טעות, אַז איך האָב אַנטדעקט אויפן הימל אַ נייעם שטערן, אפשר פון דער ערשטער גרויס? איז מיין טעלעסקאָפּ אַ ליגנער? בין איך דען צופיל ענטוזיאַסטיש איבער דעם דאָזיקן יונגנמאַן? צי האָבן מיר דען ניט, אין דער אמתן מאַיעסטעטישע רייד אין דעם ליד „צו אַרבעטנדיקע"? איז עס ניט אַן אמת חשובער דעביוט אין דער גע־שיכטע פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור? אַזוי, ווייניקסטנס, דוכט זיך מיר, און איך בין דעריבער שטאָלץ, וואָס עס איז מיר באַשערט געווען צו זיין דער ערשטער צו דרוקן אַן ענגלישע ליד פון דער פעדער פון באַזיל האַל"[31].

ב. טאָקערס לויב־געזאַנג וועגן באָוושאָווערס ליד האָט ניט געפונען קיין אָפּקלאַנג אין דער ענגלישער־ליטעראַטור. קיין ענגלישער דיכטער אָדער קריטיקער האָט זיך ניט אָפּגערופן אויף ב. טאָקערס ווערטער. מעגלעך, אַז זיי האָבן זיין אַנאַרכיסטישע אויסגאַבע כלל ניט געלייענט, אָדער זיי האָבן באַ־טראַכט ב. טאָקערן פאַר אַ „משוגענעם אַנאַרכיסט" און זיינע ווערטער ניט גענומען אין אַכט. אַלנפאַלס דאָס יאָר מיטאַרבעט אין דער „ליבערטי" (זיין לעצטן ליד האָט באָוושאָווער דאָרט געדרוקט אין מערץ־נומער, 1897) האָט ניט דערגרייכט דעם ציל. קיין איין ענגלישע ליד באָוושאָווערס איז ניט אַריין אין דער אַנטאָלאָגיע פון די אַמעריקאַנער דיכטער, ווי עס איז געווען דער פאַל מיט ראָזענפעלדס ענגלישע לידער. קיין איין ענגלישער דיכטער אָדער קריטיקער האָט אים ניט באַגריסט, ווי די זעלביקע דיכטער־קריטיקער, צו וועלכע בענ־דזשאַמין טאָקער האָט זיך געווענדט, האָבן באַגריסט ראָזענפעלדן מיט צוויי יאָר שפּעטער (1898).

* * *

אַ חוץ זיינע אָריגינעלע לידער אין ענגליש האָט באָוושאָווער, ווי אויבן דערמאָנט, אויך פאַרעפנטלעכט אַ פּאָר איבערדיכטונגען פון יידיש: „צו די אַרבעטנדיקע" („ליבערטי", מערץ 7, 1896), וואָס איז אינגאַנצן גענומען פון זיין יידיש ליד „צום פאָלק", און „מיט דער נאַטור" (דאָרט, אַפּריל, 1896), ווו דריי סטראָפעס פון זיבן זיינען איבערגעדיכטעט פון זיינע יידישע „נאַטור־לידער", פאַרעפנטלעכט אין דער „פרייער געזעלשאַפט", פעברואַר, 1896 (מיט אַ חודש פריער איידער באָוושאָווער הייבט אָן מיטאַרבעטן אין דער „ליבערטי").

ביים איבערדיכטן זיין ליד „צום פאָלק" פון יידיש אין ענגליש ענדערט באָוושאָווער דאָס וואָרט „פאָלק" אויף „אַרבעטסמאַן". ער מאַכט אויך אַ ריי אַנדערע ענדערונגען. אָנשטאָט „איך האַס דיין דומהייט און דיין בלינדקייט, פאָלק", ווי ער הייבט אָן זיין ליד אין יידיש, איז דער אָנהייב אין ענגליש: „איך האַס דיין אָבערגלויבן, אַרבעטמאַן". זיינע ווערטער אין יידיש: „דיין שאַרפער וויץ ערשיינט מיר אָפּגעשמאַכט" איבערדיכטעט באָוושאָווער: „דיין

שאַרפער וויץ האָט מיר קיינמאָל ניט געמאַכט לאַכן". באָווּשאָווער ענדערט „שווערע מי" אויף „אומאופהערלעכע מי", „לעבן אָן רו" אויף „זינלאָז לעבן", „שטאַרקער האַנט" אויף „אומזיגבאַרער האַנט" אד"גל.

גרינטלעכע קאָמפּאָזיציאָנעלע ענדערונגען מאַכט באָווּשאָווער אין זיין איבערדיכטונג פון דריי סטראָפעס פון זיינע „נאַטור לידער". ער גיט זיי אויך אין אַ פאַרקערטן סדר ווי אין יידיש: די סטראָפעס 2, 3 און 4 אינעם פיר סטראָפיקן יידישן ליד זיינען 5, 4 און 3 אינעם זיבן סטראָפיקן ענגלישן ליד. די ערשטע סטראָפע פון דעם יידישן ליד, וועלכן באָווּשאָווער דיכטעט ניט איבער אין ענגליש, איז ניט קיין בילדלעכע, ווי די איבעריקע דריי סטראָפעס, און ווי דאָס גאַנצע ענגליש ליד, נאָר אַ דעקלעראַטיווע, וועגן דער פּראַכט און די סודות פון דער נאַטור. זי געפינט זיך אָבער אין איינקלאַנג מיט זיין אויפריף ביים סוף פון דער דריטער סטראָפע (אין ענגליש די 4טע): „ווי וויכטיק בין איך דאָן, און דאָך ווי שוואַך! ווי ניכטיק בין איך דאָן, און דאָך ווי גרויס!"

אַזוי ווי אינעם ליד „צו די אַרבעטנדיקע" אַזוי אויך אינעם ליד „מיט דער נאַטור", טראָגט באָווּשאָווער אַריין אַ ריי ענדערונגען. אין זיין יידיש ליד פאַרצווייפלט ער אין דער „גרויסער וועלט", אין ענגליש — אין דער „פאַר־דאָרבענער וועלט". אינעם יידישן ליד ווערט באָווּשאָווערס ברוסט דערפילט „מיט לעבן", אין ענגליש — מיט „ליבע און רו"; אין יידיש מיט „לעבנס־מוט", אין ענגליש — מיט „לעבנס־ליבע" אין יידיש זעט באָווּשאָווער דעם אָוונט־שטערן גלאַנצן „שיין ווי אַ שליח פון אַ נייער צייט". אין ענגליש — ווי אַ שליח פון פרידלעכע, רויִקע צייטן.

מיטאַרבעטנדיק אין דער אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואַליסטישער „ליבערטי", ווערט באָווּשאָווער באַווירקט פון איר אינדיווידואַליסטישער פילאָסאָפיע. ער זינגט אַ באַזונדערן ליד צו זיין „איך", בעת מיט עטלעכע יאָר פריער האָט ער געוואָרנט די קעמפער: „ווען איר קעמפט און טראָגט די מענטשן־ליכט אויף זיך", טאָ קימערט זיך ניט וועגן „איך". צום ערשטן מאָל טראָגט אויך אַריין באָווּשאָווער דירעקט דעם אַנאַרכיסטישן ענד־ציל אין זיינע לידער. אין זיין ליד „טרויסט" („ליבערטי", דעצעמבער, 1896), שרייבט ער: „די שעה פון קנעכט־שאַפט איז פאַרביי, באַגינען פון אַנאַרכיע — לייכט שוין אויף אין מענטש־געדאַנק".

באָווּשאָווערס דיכטונג אין ענגליש פאַלט צוזאַמען מיטן אָנהייב פונעם צווייטן פעריאָד אין זיין שאַפן. ער הייבט שוין דעמאָלט אָן אָפּגיין פון די ליטע־ראַרישע טראַדיציעס פון ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און עדעלשטאַט, פון וועלכע ער איז געווען באַווירקט פון זיין ערשטן פעריאָד, ווען ער האָט דערקלערט, אַז אין זיין ליד „איז יעטווידער אות אַ טרער". ער איז באַווירקט פון די מייס־טערס פון דער אַמעריקאַנער פּאָעזיע און ער זוכט אָנשליסונג אָן די קלאַסיקער פון דער וועלט־ליטעראַטור. ס'הייבן אים אָן רופן „שטימען פון שענערע

וועלטן, וואו גראָבקייט און אָרעמקייט זעען זיך זעלטן", פון וועלטן פון „קונסט און געשמאַק פון טאַלאַנט און ענטציקן" [32].

יוסף באָוושאָווערס לידער אין ענגליש [33] זיינען געשריבן אין אַ ריי־כערער און קרעפטיקער שפּראַך, ווי זיינע לידער אין יידיש. ער טראָגט אָבער דאָרט ניט אַריין קיין נייעם טאָן. ער גיט דאָרט ניט קיין רעאַליסטיש בילד פון דעם יידישן אַרבעטער לעבן, אָדער פון דער יידישער אָרעמשאַפט־בכלל. באָוושאָווערס ענגלישע לידער ציען דעריבער ניט צו די אויפמערקזאַמקייט פון דער ענגלישער קריטיק, ווי מיט צוויי יאָר שפּעטער די איבערזעצונג פון ראָזענפעלדס רעאַליסטישע שאַפ־לידער, וועלכע האָבן שטאַרק אויפגערודערט די אַמעריקאַנער ליטעראַטור און פּרעסע. באָוושאָווער זינגט פילאָסאָפיש־הומאַ־ניסטיש וועגן ערלעכקייט, נאַטור, זיינען פונעם לעבן, שפּע, גליק, מענטשן־ליבע, טרויסט אד"גל אָדער ער באַזינגט דעם „איך", אַלץ אַזוינע סיוזשעטן וואָס זיינען שוין אַ סך מאָל געזונגען געוואָרן אין דער ענגלישער און אין דער אַמעריקאַנישער ליטעראַטור [34].

10

יאוש געזאַנגען

וועלכע לידער און פּראָזע אין יידיש האָט באָוושאָווער געשריבן אין 1897 איז ניט גענוי באַשטימט. אָבער זיינע לידער, פאַרעפנטלעכט אין 1898, ווייזן שוין פאַרביטערונג און אַנטוישונג. ס'איז גענוג צו פאַרגלייכן אָט די לידער מיט זיין ליד „דאָס לעבן" אין „ליבערטי" פון מאַי, 1896. דאָס דאָזיקע ליד איז געווען פול מיט לעבנס פרייד („איך האָב געפונען אַ לעבן פון העכסטער פרייד, אַ פרייד, וואָס איך וועל ניט אויסבייטן פאַר קרוועס גאָלד"). דאָס ליד פון 1898, מיט קנאַפּע צוויי יאָר שפּעטער, איז פול מיט קהלתדיקן יאוש. באָוו־שאָווער איז דאָרט אַנטוישט אין דער ליבע, ער האָפט ניט מער אויף גליק און ער ווייזט אויך אַרויס מיזאַנטראָפּישע נייגונגען. זיין אויספיר איז: „טויזנט־טער דורות פאַרשווינדן אָנע די וועלט צו דערגרינדן, נאַריש דערשיינט זיי דאָס לעבן; דאָך דענקער און קינסטלער און דיכטער, קעניגע, פּרינצן און ריכטער לאָזן זיך נאַרן און לעבן".

פול יאוש איז באָוושאָווערס אַנטי־מלחמה־ליד „די פרידנס־פאַלמע" (דאָרט, אַפּריל, 1898). ס'זעט אויס ווי אַ סאַטירע קעגן מיליטאַריזם, וואָרשיינלעך געשריבן צו דער געלעגנהייט פון דער דעמאָלטיקער אַמעריקאַניש־שפּאַנישער מלחמה. אין דער אמתן אָבער איז אָט דאָס ליד מער עלעגיש, ווי סאַטיריש. די „פרידנס־פאַלמע" דערהייבט זיך „אימהדיק פון מיטן" פון „אַ הויפן שאַרבנס", פון געפאַלענע „שטאָלצע קעמפער":

„דאָס מויל פון אַ קאַנאָנע,
דאָס איז איר שטאַרקער שטאַם;
די צווייגן זיינען שווערטער,

די בלעטער זיינען שפּיזן
געריבט פון פילע ערטער,
פון פילע טויטע ריזן".

* * *

גאָר פון אַן אַנדער כאַראַקטער און שוין גאָרניט פּאַציפיסטיש איז באָווערס ליד „דער פרייהייט־קעמפער", פאַרעפנטלעכט מיט עטלעכע חדשים שפּעטער אינעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישן חודש־זשורנאַל „די נייע צייט" (אויגוסט, 1898). ער שרייבט זיך דאָרט אונטער אין ענגליש (ב. דאל). באָווש־ווערס פרייהייט־קעמפער שטייט „אַליין אין שטורם", ווי עדעלשטאַטס „אַלטינ־קער זעלנער". ער איז אָבער „אַ יונגער העלד", וואָס „ווייס ניט פון קיין אַלטקייט" און „אים קאָן די נויט און אויך דער טויט פון ווירקן ניט פאַרבייטן". ער איז ניט אַזוי ווי עדעלשטאַטס פרייהייט־קעמפער (אין זיין ליד „דער רויטער זעגל"), „אַ פּראָלעטאַר", וואָס „מיט זיין אייזערנער האַנט אויף דעם רודער שטייט ער שטאָלץ אין געפאַר". ער איז אָבער אַ רעוואָלוציאָנער, וועלכן עס „טרייבט דער דראַנג פון פאָלקס־פאַרלאַנג" און „דער האַס צום שלאַנג פון שקלאַפן־צוואַנג".

אים יאָגט דער גייסט, וואָס ברעכט און רייסט
דאָס פוילנדע אין שטיקער,
וואָס שטעכט און בייסט און שטראָפט און שמייסט
דעם ווילדן אונטערדריקער".

הויפּטזעכלעך אַרבעט מיט באָווש־אָווער אין 1898 אין אַלעקסאַנדער האַר־קאָוויס פּראָגרעסיוון אומפאַרטייישן זשורנאַל „דער נייער גייסט". דאָרט פאַר־עפנטלעכט ער אויך זיין סקיצע „אויס דעם טאָגעבוך פון אַ פּרוי" און זיין איבערזעצונג פון שעקספּירס דראַמע „שיילאָק" („דער קויפמאַן פון ווענעדיק").

* * *

די וויכטיקסטע ליטעראַרישע אַרבעט באָווש־אָווערס פאַרן יאָר 1898 איז, אָן שום ספק, זיין „שיילאָק"־איבערזעצונג. זי האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אין מערץ מיט דער באַמערקונג, אַז „דיזע איבערזעצונג איז ספּעציעל געמאַכט געוואָרן פאַר דעם „נייעם גייסט" אויף דער ביטע פון דעם רעדאַקטאָר".

באָווש־אָווערס „שיילאָק"־איבערזעצונג האָט געמאַכט אַ רושם. אַפילו פּראָ־פעסאָר לעאָ ווינער, וואָס האָט אין זיין ענגלישן בוך איבער דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור (ניו־יאָרק, אָנהייב 1899) פאַרשוויגן באָווש־אָווערס דיכטונג, דערמאָנט אָבער באָווש־אָווערס דעמאָלט ערשט־פאַרענדיקטע „שיילאָק"־איבערזעצונג אינעם „נייעם גייסט", אַלס „די בעסטע איבערזעצונג אין פערזן פון איינע פון שעקספּירס דראַמעס, דער „קויפמאַן פון ווענעדיק" פון דער פעדער פונעם דיכטער באָווש־אָווער". באַלד איז אויך באָווש־אָווערס „שיילאָק"־

איבערזעצונג אַרויס אין בוך־פאָרם, אינעם פאַרלאַג פון יהודה קאצענעלנבויגן (ניו־יאָרק, תרנ״ט 1899). דאָס בוך איז אַרויס מיט צוויי טיטל־בלעטער, אין יידיש און אין ענגליש. אויפן ענגלישן טיטל־בלאַט, איז אָנגעגעבן, אַז די איבערזעצונג איז געמאַכט פון באַזיל דאל (באָוושאָווערס פסעוודאָנים אויף זיינע ענגלישע לידער) און אַז „דאָס רעכט אויפצופירן אויף דער בינע געהערט צום איבערזעצער״. באָוושאָווער האָט צוגעגעבן צו זיין „שיילאָק״־איבערזעצונג אין בוך־פאָרם „אַ קורצע ביאָגראַפיע פון שעקספּיר״ און אַ פאָררעדע צו „שיילאָק״, אויף וועלכער ער שרייבט זיך אונטער: „אַכטונגספאָל י. באָוושאָווער״. מעגלעך, אַז לויט באָוושאָווערס פאָדערונג איז דאָרט אויך געגעבן דאָס גוטע בילד פון שעקספּיר אויף אַ באַזונדערס גוטן פּאַפּיר — אַ לוקסוס, וואָס די שפּעטערדיקע אַרויסגעבער האָבן איינגעשפּאָרט.

אין זיין פאָררעדע צו „שיילאָק״ (ז׳ 5—8) זוכט באָוושאָווער ריינצוואַשן שעקספּירן פון דער באַשולדיקונג, אַז ער איז אַ „שונא־ישראל״ דערמיט, וואָס ער האָט אַרויסגעשטעלט דעם יידן, אַזוי ווי זיינע שונאים „באַטראַכטן אים, — דעם געמיינעם, געלט־מאַכנדן שאַכער־מאַכערדיקן, פון די אַנדערע פעלקער אָפּגעזונדערטן, זיין פאַמיליע ליבנדן יידן, וועלכער איז אַ פּראָצענטיק, ווי פון דער נאַטור און אַ חונף אויס [פון] שלאַנגען־אַרטיקער גלאַטקייט און גיפ־טיקייט״.

יוסף באָוושאָווער זאָגט ניט, אַז די שטריכן זיינען כאַראַקטעריסטיש בלויז פאַר אַ געוויסן קלאַס יידן. באָוושאָווער דערקלערט בלויז, אַז שעקספּיר מיט זיין גרויסן גייסט, רייכער נאַטור און גרויסער ליבע „איז געוויס פייִק געווען צו פאַרשטיין, און האָט פאַרשטאַנען, פון וואו דער איינגעבויגענער רוקן, דער שטילער גייסט, וואָס שאַרט זיך און גנבעט זיך אַריין אין דער וועלט, פון וואו די פאַרביסענע אין זיך שטאָלצע, — — — כיטרע אונטערטעניקייט נעמט זיך ביים יידן״, אַז שעקספּיר איז ניט געווען דער מענטש צו פאַראורטיילן, „צו פאַרשוואַרצן אָנע גרינטלעך אויסצופאָרשן, פאַנאַנדער צו פּלאָנטערן און צו דערגיין דעם גרונט, די אורזאַכע פון אַ מענטשנס, אָדער פון אַ פאָלקס האַנד־לונגען, און נאַטירלעכע אָדער אָנגענומענע כאַראַקטער־ציגע״.

אָנווייזנדיק אויף שעקספּירס גרויסקייט, פרעגט באָוושאָווער: „האָט דער דאָזיקער שעקספּיר געקאָנט פאַראורטיילן אַ מענטשן דערפאַר, וואָס ער האָט זיך ניט געלאָזט אימער קריכן אויפן קאָפּ און איז געווען געדולדיק ביז אַ צייט? — — — האָט דיזער שעקספּיר געקאָנט אַרויסשטעלן שיילאָק אַזוי ווי ער האָט אים אַרויסגעשטעלט, אום צו פאַרדאַמען [פאַראורטיילן] אים און זיין ראַסע דאָפּיר [דערפאַר], וואָס ער האָט זיך ניט געלאָזט אימער טרעטן מיט די פיס, אימער שפּייען אין באָרד, אימער פון זיך אָפּלאַכן, און אימער געשטערט צו זיין אין זיינע געשעפטן?״ און באָוושאָווער מאַכט דעם אויספיר: „איז עס ניט לייכט צו פאַרשטיין, דאָס [אַז] דורך שיילאָקס ליפּן רעדט שעקספּיר אַליין, דער שעקספּיר, וועלכער האָט אַ לאַנגע צייט געליטן ביז ער האָט זיך דער־

וואָרבן אַ נאָמען, וועלכער האָט געליטן פולע דערנידערונגען און באַליידיקונגען פון די „גרויסע" און פון פאָלק" — — — ? פילט איר ניט, דאָס שעקספּיר, דער פריער אונטערדריקטער, נאָכהער זיך זעלבסט־באַפרייענדער מענטש, מיט דער געפּלאָצטער געדולד רעדט אַרויס פון שיילאָקס ליפּן" (באָוושאָווער ציטירט דאָ שיילאָקס דיאַלאָג מיט אַנטאָניען, ווו דער ערשטער דערמאָנט די אַלע דערנידערונגען, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען פון דעם לעצטן): „רעדט ניט אַזוי אַמאָל אין לעבן, אין די זעלבע אָדער אין עטוואָס אַנדערע ווערטער, יעדער אונטערדריקטער פאַרשפּאָטעטער און געפייניקטער מענטש. רעדט ניט אַזוי אַמאָל דער אַרבעטער צו זיין באַלעבאָס, דער אָרעמאַן צום רייכן". באָוושאָווער ווייזט אויך אָן, אַז אַנטאָניא און זיינע פריינט („ליידאַקעס", „באַלעבאַטישע ליידיקגייער", וואָס לעבן אַ גוטן טאָג, שנאָרן, הוליען און גיבן ניט אַ קלאַפּ אַ פינגער אָן אַ פינגער") זיינען „פונקט אַזעלכע געלט־מאַכער, ווי שיילאָק איז; — — — דער אונטערשייד פון זיי איז נעמלעך דער, דאָס זיי מאַכן געלט דורך געשעפט, דאָס הייסט, זיי נעמען פּראָצענט אומדירעקט און ער מאַכט געלט און נעמט עס דירעקט אין פּראָצענט. וואָס איז דער חילוק".

יוסף באָוושאָווערס פאָרוואָרט, געשריבן אין דער ערשטער העלפט פון 1899, אַנטהאַלט ניט, ווי מיר זעען, די מינדסטע אָנצוהערעניש אויף דער קלאַסן־צעטיילונג צווישן יידן. ס'ווערט דאָרט ניט דורכגעפירט קיין ליניע צווישן די שיילאָקס, די פּראָצענטניקעס און עקספּלואַטאַטערס פון איין זייט, און די אַרבעטנדיקע יידישע מאַסן; פאַרקערט, די יידן ווערן דאָרט באַטראַכט פאַר אַ געאייניקט פאָלק מיט אַ פעסט־באַשטימטן נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, וואָס באַשטייט פון „פאַרביסענער, אין זיך שטאָלצער — — — כיטרער אונטער־טעניקייט" אַלס אַ ראַסע „מיט באַשטימטע נאַטירלעכע, אָדער אָנגענו־מענע כאַראַקטער־צוגן" . . . אַזוי אַרום איז באָוושאָווער געקומען צו אי־דענטיפיצירן אַלע יידן, דערין אויך דעם יידישן אַרבעטער, מיט דער כאַ־ראַקטעריסטיק, וואָס שעקספּיר האָט געגעבן דעם יידישן פּראָצענטניק פון זיין צייט. שטעלנדיק זיך אויף אַזאַ פּאָזיציע האָט שוין באָוושאָווער געמוזט קומען צו דער אויבן־אָנגעוויזענער אַפּאָלאָגעטיק פון שיילאָקן, צו פאַרטושן זיין רויבערישע נאַטור און צו פאַרגלייכן שיילאָקס קאַמף קעגן אַנטאָניען מיטן קאַמף פון די אַרבעטער קעגן די באַלעבאַטים. באָוושאָ־ווערס טראַקטירונג פון דער שיילאָק־פּראָבלעם איז טיילווייז באַווירקט פון הייגען (אין זיין ווערק „שעקספּיר און די פּרויען"). הייגע דערקלערט, אַז שעקספּירס דראַמע „ווייזט אונדז, אייגנטלעך, ניט קיין יידן און ניט קיין קריסטן, נאָר אונטערדריקער און אונטערדריקטע און דעם משוגע־שמערצלעכן אויסגעשריי פון די לעצטע, ווען זיי ווילן זייערע בעל־גאוהדיקע פייניקער צוריק־צאָלן מיט פּראָצענט פאַר די פאַראורזאַכטע קרענקונגען". באָוושאָווער זאָגט אַרויס דעם זעלביקן געדאַנק, ער ברענגט אָבער אַריין נאָך אַ מאָמענט, נעמלעך, דעם געדאַנק, אַז „דורך שיילאָקס ליפּן רעדט שעקספּיר אַליין", אַז שעקספּיר

דריקט אויס דורך דעם שיילאָק־כאַראַקטער זיינע אייגענע פּערזענלעכע איבער־לעבונגען. באָוושאָווער ציטירט דעם זעלביקן דיאַלאָג צווישן שיילאָקן און אַנטאָניאָן, וועלכן היינע ציטירט. ער ווייזט אויך אָן, אַזוי ווי היינע, אויף דער נישטיקייט פון אנטאניאן און זיינע פריינט. אָבער אויך דאָ טראָגט אַריין באָוושאָווער אַ נייעם מאָמענט, דאָס מאָל אַ סאָציאַלן. באָוושאָווער אונטער־שטרייכט, אַז אייגנטלעך איז דער חשובער געשעפטמאַן אנטאניא דער זעלביקער פּראָצענטיק, וואָס דער וואָכערער שיילאָק; דער אונטערשייד איז נאָר אין דער פאָרם: דער געשעפטמאַן נעמט דעם פּראָצענט אומדירעקט, בעת דער וואָכערער נעמט עס דירעקט. פון דער אַנדערער זייט, לאָזט באָוושאָווער אַרויס אַזאַ וויכטיקן מאָמענט, ווי די פּאָליטיש־עקאָנאָמישע דערקלערונג, וועלכע פאַר־נעמט ביי היינען אַ סך פּלאַץ: פאַר וואָס האָבן די יידן אין שעקספּירס צייטן געהאַט צווישן זיך אַזאַ גרויסע צאָל פּראָצענטניקעס.

* * *

אַ חוץ לידער און פּראָזע־דיכטונג, האָט יוסף באָוושאָווער אָנגעשריבן אויך אַן עסיי וועגן פּאָעזיע און אייניקע דיכטער־ביאָגראַפיעס. זיין עסיי „וועגן פּאָעזיע" איז געשריבן אין אַ שיינער פּאָעטישער שפּראַך פון אַ דיכטער, וואָס איז שטאַרק שטאָלץ אויף זיין דיכטערישן באַרוף און איז באַגייסטערט פאַר דער מייסטערשאַפט פון דער דיכטערישער קונסט. ער גיט דאָרט אויך מוסטערן פון די פאַרשיידענע פּאָעטישע פאָרמעס, אילוסטראַציעס דורך ווערק פון אַזוינע וועלט־דיכטער ווי מילטאָן, פּעטראַרקאָ, געטע און היינע. ס'איז אָבער דאָרט ניטאָ די מינדסטע אָנדייטונג, אַז באָוושאָווער זעט וועלכן ס'איז אונטערשייד צווישן דער דיכטונג פון דער בורזשואַזיע און פון דער אַרבעטערשאַפט.

באָוושאָווערס רעוואָלוציאָנערע אידעאָלאָגיע קומט מער צום אויסדרוק אין זיינע ביאָגראַפישע עסייען, אין זיינע דיכטער־ביאָגראַפיעס שטרייכט אונטער באָוושאָווער די פרייהייטלעכע אידייען פון דער באַשריבענער פּערזאָן. ס'איז אויך קענטיק, אַז באָוושאָווער פילט זיך דאָרט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אַ רעוואָ־לוציאָנערן לייענער־קרייז און זוכט פאַרצושטעלן זיינע געשילדערטע דיכטער, ווי פרייהייט־קעמפער. פון זיינע פיר געשילדערטע דיכטער באַציט זיך באָוו־שאָווער קריטיש בלויז צו היינען. פאַר די איבעריקע דריי, די אַמעריקאַנער דיכטער עמערסאָן, וויטמאַן און מאַרקהאַם האָט באָוושאָווער בלויז לויב־געזאָנגען.

היינע איז געווען באָוושאָווערס יוגנט־ליבע. ער האָט געקענט זיינע לי־דער אויף אויסווייניק און איז פון אים געווען שטאַרק באַווירקט. דאָך שרייבט באָוושאָווער וועגן היינען זייער איינגעהאַלטן. מאָריס ראָזענפעלד, וואָס האָט שפּעטער אָנגעשריבן אַ גאַנצן ביכל וועגן היינען, דערקלערט דאָרט, אַז היינע איז „דער גרעסטער פּאָעט פון 19טן יאָרהונדערט". ראָזענפעלד רעדט ווייניק וועגן היינעס שוואַכקייטן און באַמיט זיך זיי צו דערקלערן און צו

אַנטשולדיקן מיט דעם דיכטערס לעבן און סביבה און „מיט דער אומרויִקער שטורמישער צייט, אין וועלכער ער האָט זיך אַנטוויקלט". באָוושאָווער, דאַקעגן, גיט אָפּ כמעט אַ העלפט פון זיין היינע־ביאָגראַפיע פאַר קריטיקירן היינעס שוואַכקייטן אַזוי, אַז צום סוף מוז ער זיך פאַרענטפערן: „איך מיין ניט צו פאַרקלענערן היינעס נאָמען — — — איך מיין ניט גלאַט צוצוטשעפּן זיך, נאָר איך בין איבערצייגט אין דעם, וואָס איך זאָג".

אויך וועגן היינעס רעוואָלוציאָנערישקייט רעדט באָוושאָווער זייער קאַרג. ביי ראָזענפעלדן איז היינע אַ „סאָציאַלער און פּאָליטעשער קעמפער", וואָס „זיין שטורמיש ליד האָט געוועקט און געטריבן צו אַ בעסערעס, העכערעס און פרייערעס לעבן", וואָס זיין ליד „די שלעזישע וועבער" האָט געוועקט „אַ דריי־פאַכן פלוך" צו דער שקלאַפעריי אין „אַלט־דייטשלאַנד". באָוושאָווער אָבער דערציילט בלויז, אַז „דורך דער יולי־רעוואָלוציע איז היינע געוואָרן אַ זייער הייסער דעמאָקראַט־רעוואָלוציאָנער".

ס'איז ניטאָ קיין ספק, אַז באָוושאָווער איז אין זיינע שפּעטערדיקע יאָרן געווען פאַרביטערט קעגן היינען. אינעם אָנהייב פון זיין דיכטער־קאָריער, אין דעם ליד „ליכט און שאָטן" האָט באָוושאָווער באַזונגען היינען מיט ליבע און אַכטונג. אין זיין היינע־ביאָגראַפיע אָבער דערקלערט באָוושאָווער, אַז „היינע מוז מאַכן — — — אויף דער יוגנט אַ „ניט קיין גאַנץ געזונטן" איינדרוק. אין באָוושאָווערס פאַראורטיילן היינען פילט זיך אויך אַ משפּט איבער זיך זעלבסט. באָוושאָווער שרייבט וועגן היינען, ווי ער וואָלט אין יענער צייט געקאָנט אויך שרייבן וועגן זיך אַליין:

„דער גייסט פון „גיי איך ניט אַהין גיי איך אַהער", אָדער פון „בין איך צע־קראָכן אָדער ניט, וואָס איז די נפקא מיניה?" איז ניט קיין געזונטער גייסט און קאָן שאַדן אַנדערע אויך — — — אין זיינע לירישע געדיכטע, וועלכע האָבן אין זיך אַזוי פיל העלשטראַלנדע און רויטגלענדע שיינהייטן פון ליבע און וויין, גע־פינען זיך שטעלן פון קרענקלעכער דערביטערונג און מעלאַנכאָליע און אָפט עפּעס אַ מין מאָדנע לויזקייט און פאַנאַנדערגעשאָטנקייט, וועלכע איז ניט געזונט. דער שוואַכער גייסט, די צעקראָכנקייט — דאָס איז אַ שליממזל אין דער וועלט . . ."

און פונקט אַזוי ווי באָוושאָווער פאַראורטיילט אין היינען די אייגענע שוואַכ־קייטן, אַזוי לויבט ער אין געטען, עמערסאָנען, וויטמאַנען און מאַרקהאַמען באַ־זונדערס יענע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן אים געפעלט. אַזוי לויבט אויך באָוושאָווער וויטמאַנען פאַר זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, וואָס ער אַליין איז דערצו געווען גלייכגילטיק. כאַראַקטעריסטיש איז אויך באָוושאָווערס שטעלונג צו היינעס יידישער אָפּשטאַמונג. ער זעט ניט אין דעם קיין שום ווירקונג אויף היינעס פּאָעזיע, ווי ראָזענפעלד, וועלכער האַלט, אַז „זיין גרויסקייט אַלס ליי־ריקער האָט היינע צו פאַרדאַנקען זייער פיל זיין יידישע אָפּשטאַמונג, ווייל די שווערע ליידן פון די יידן, זייער פאַרלאַנג נאָך „ליבע און רו", זייער „דאָרשט נאָך פריינטשאַפט און די מלחמה מיט שפּאָט און פאַראַכטונג האָבן דעם דיכ־

טערס לידער געגעבן אַ טיפערן, שטאַרקערן און רירנדערן אויסדרוק". באָוושאָ־ווער האַלט קענטיק, אַז היינעס ליד האָט קיין שום שייכות ניט מיט יידן, אָבער זיי קאָנען ציען פּאָליטישע נוצן פון דעם פאַקט, וואָס היינע איז צווישן זיי גע־באָרן געוואָרן. באָוושאָווער שרייבט:

„דאָס יידישע פאָלק האַרף עס אָבער גאַנץ באַשטימט האַלטן פאַר אַנדערע, דאָס היינע איז געבאָרן געוואָרן פון יידישע עלטערן. פיינט האָבן יידן אַ סך, און דאַרום וואָס מער גרויסע לייט און זשעניען זיי האָבן צווישן זיך, דאָס בעסער!".

באָוושאָווער געפינט ניט מער אין היינען (ווי אין זיין ליד „ליכט און שאָטן") קיין זאַך, מיט וואָס איינצושטימען. ווען ער קומט אָבער צו די אַמעריקאַנער דיכטער עמערסאָן און וויטמאַן, צו אָט די אידעאָלאָגן פון דער בירגערלעכער דעמאָקראַטיע, שטרייכט אונטער באָוושאָווער זיין פולע איינשטימיקייט מיט זייערע פילאָסאָפישע און פּאָליטישע אידייען. ער טוט עס אָבער ניט, ווען ער רעדט וועגן עדווין מאַרקהאַם. מעגלעך דערפאַר, וואָס שרייבנדיק וועגן אים אין אַן אַנאַרכיסטישן זשורנאַל, האָט באָוושאָווער ניט געקענט דערקלערן זיך איינשטימיק מיט די פּאָליטישע אידייען פון אַ דיכטער, וועלכן ער שטעלט אַליין פאַר די לייענער אַלס סאָציאַל דעמאָקראַט, אַלס אַ „מיטגליד פון דער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי".

פאַרגלייכט מען באָוושאָווערס דיכטער־ביאָגראַפיעס מיט ווינטשעווסקיס, אַזוי זעט מען דעם גרויסן אידעאָלאָגישן אונטערשייד צווישן זיי ביידן. פאַר באָוושאָווערן זיינען גוט געגוג אַפילו עמערסאָנס סאָציאַלע אידייען. פאַרקערט, ווינטשעווסקי שטרייכט אונטער אין זיין פרייליגראַט־ביאָגראַפיע, אַז דער לעצטער „איז ניט געווען קיין סאָציאַליסט. ער איז נאָר געווען דער דיכטער פון די באַדריקטע, אונטערדריקטע און אָרעמע, דער פרייהייט־זינגער".

11

באָוושאָווערס לעצטע שאַפונגען

אין דעם אַכטן און לעצטן יאָר פון זיין שאַפן האָט זיך באָוושאָווער דערנענטערט צום יידישן טעאַטער. די דערנענטערונג קומט דורך זיין „שיילאָק"־איבערזעצונג, וואָס דערשיינט אין יענעם יאָר אין בוך־פאָרם. דער באַרימטער שוישפּילער יאַקאָב אַדלער קויפט אָפּ ביי באָוושאָווערן דאָס רעכט אויפצופירן שעקספּירס פּיעסע אין זיין איבערזעצונג. ס'איז מעגלעך, אַז אַדלער איז דערצו באַוועגט געוואָרן דורך יאַקאָב גאָרדין, וואָס האָט פיל געהאַלטן פון באָוושאָווערס טאַלענט און וואָס זיין וואָרט האָט געהאַט גרויס געוויכט אינעם בעסערן יידישן טעאַטער פון יענער צייט. אויפגעמונטערט דורך זיין ערשטן דערפאָלג אויפן טעאַטראַלן געביט, הייבט אָן באָוושאָווער צו פּלאַנעווען אַ גאַנצע ריי אַרבעטן פאַרן יידישן טעאַטער. ער מאַכט די „איניציאַטיוו" (ווי דער ערשטער אָנווורף פון אַ פּיעסע האָט דעמאָלט געהייסן אינעם יידישן טעאַטער)

פון יאַקאָב גאָרדינס „רייזעלע" (אַ באַאַרבעטונג פון שילערס „קאַבאַלע און ליבע") און פון משה קאַטצס „גדליה דער בעל־עגלה" (אַ באַאַרבעטונג פון הויפטמאַנס „פורמאַן הענשל")[35]. באָוושאָווער האָט אויך געפּלאַנעוועט אַזוינע גרויסע שאַפונגען, ווי אַן איבערזעצונג פון געטעס „פויסט", ער האָט אָבער באַוויזן איבערצוזעצן בלויז איינעקע לידער געטעס.

דעם 6טן אָקטאָבער, 1899, דערשיינט ווידער, נאָך אַן איבעררייס פון פינף יאָר, די אַנאַרכיסטישע „פרייע אַרבעטער־שטימע". באָוושאָווער טרעט דאָרט אַרויס אינעם ערשטן נומער מיט זיין דעקלאַראַטיוון ליד „אַלטע און נייע לידער". ער דערקלערט:

„זיי קלינגען מיר פרעמד יענע אַרבעטער־לידער,
וואָס איך האָב געזונגען און וויל זינגען ווידער,
עס ווילט זיך לעבן, עס ווילט זיך געניסן,
איך וויל מיינע אויגן פונעם עלנט פאַרשליסן,
און מער פון קיין אַרמוט און דחקות ניט וויסן.
עס רופן מיך שטימען פון שענערע וועלטן,
ווו גראָבקייט און אָרעמקייט זעען זיך זעלטן."

לויט דער „פרייער אַרבעטער־שטימע" איז איר רעדאַקציע אָנגעקומען דאַן „גאַנץ שווער", ביז זי האָט באָוושאָווערן „אַביסל אויפגעטרייסלט און געמאַכט אים שרייבן דאָס געדיכט פאַרן ערשטן נומער". די ערשטע צייטן פלעגט נאָך באָוושאָווער אַריינקומען אין דער רעדאַקציע פון דער „פ. אַ. ש.", וואָס ווייטער פלעגט אים די רעדאַקציע „נאָר זעלטן ווען טרעפן, און אָפט אין אַ צושטאַנד פון אַ זאָנדערבאַרער גלייכגילטיקייט". דאָך פאַרעפנטלעכט ער דאָרט נאָך דריי לידער: „פרייהייט" (6טן אָקטאָבער), „אַ געדיכט", איבערזעצונג פון וואלט וויט־מאַן (13טן אָקטאָבער) און „דער פרייהייט־וואַנדערער" (1טן דעצעמבער) און צוויי פּראָזע־ווערק „זיין אָדער ניט זיין" (20סטן אָקטאָבער) און „פאַנטאַזיעס" (17טן נאָוועמבער). גלייכצייטיק אַרבעט באָוושאָווער אויך מיט אין דעם באַ־נייטן זשורנאַל „פרייע געזעלשאַפט", וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון אַן אַנדער אַנאַרכיסטישער פּראָקציע, וועלכע די „פרייע אַרבעטער־שטימע" האָט באַקעמפט. דאָרט איבערזעצט ער די דעמאָלט־באַרימטע פּאָעמע „דער מאַן מיטן רידל" פון עדוויג מאַרקהאַם, וועגן וועלכן באָוושאָווער האָט אויך גע־שריבן אַ באַזונדערן עסיי.

באָוושאָווערס לעצטע צוויי לידער פון 1899 „פרייהייט" און „דער „פריי־הייט־וואַנדערער" — זיינען דורכגעדרונגען מיט אָפּטימיזם. דאָס איז אָבער אַ פּאַסיווער אָפּטימיזם. אין דעם ערשטן ליד זאָגט באָוושאָווער פּאָרויס, אַז די וועלט וועט סוף־כל־סוף האָבן דאָס, „צו וואָס זי שטרעבט" — „נאָך פרייהייטס זיסן פרידן". ער רופט אָבער ניט, ווי עדעלשטאַט, מע זאָל זיך צו דעם דער־שלאָגן דורך אַ באַריקאַדן־קאַמף, דורך אַ סאָציאַלער רעוואָלוציע. פאַרקערט, באָוושאָווער רעדט גאַנץ קלאָר, אַז „די שלעכטע דורות וועלן זיך לאַנגזאַם

בייטן". אויך אין זיין צווייטן ליד („דער פרייהייט־וואַנדערער") רופט ניט באָוושאָווער צום קאַמף. ער טרוימט וועגן באַפרייאונג און זעט פאָרויס די צייט, ווען דער שקלאַף וועט זיין „פריי און בראַוו, און שטאַרק און קלוג; ווען ריין און ערלעך צייגט זיך יעדעס געזיכט, און אַלע הערצער זיינען פריי פון טרוג". אַ היפּשער טייל פון באָוושאָווערס לאַנגער 28־סטראָפיקער ליד „דער פרייהייט־וואַנדערער" איז אַן איבערזעצונג פון זיינע ראָמאַנטישע „פאַנטאַזיעס", אין פּראָזע, פאַרעפנטלעכט מיט צוויי וואָכן פריער. ער שילדערט דאָרט די ראָ־מאַנטישע געשטאַלטן, וועלכע ער האָט שוין באַזונגען מיט זיבן יאָר פאַר דעם, אין זיין ליד „דער שלאָף". ער זעט ווידער ווי דעמאָלט, ווען ער האָט עס צו־ערשט געלייענט אין געשיכטע: „יונגע העלדן מיט ווונדערשיינע וואפן פילן אין זייערע הערצער דעם מוט און די גלוט פון העלדן־טאַטן. נאָך ווייטע לענ־דער ציען זייערע הערצער און שלאָגן מיט פריידע, דערוואַרטנדיק די צו־קונפטיקע מלחמות פאַר רעכט און פאָרשריט".

אין די „פאַנטאַזיעס" עקסיסטירן פאַרן העלד ניט קיין „פאָטער און מוטער", „נאָר זיין פליכט, זיין לעבנס־אויפגאַבע גליט אין זיינע אָדערן". און דאָס זעלביקע דערציילט אויך באָוושאָווער וועגן זיין „פרייהייט־וואַנדערער":

„עס לעבט פאַר אים קיין טרייער פאָטער ניט,
קיין מוטער לעבט ניט, וועלכע ער האָט ליב,
מער ווי די פרייהייט און זיין פרייער שריט
געהאָרכט ער מיט שטאָלץ זיין אינערלעכן טריב".

דאָס ליד איז אָבער טיפער און שענער, ווי די פּראָזע. ס'איז אין אַ גע־וויסער מאָס זיין „שוואַנען־ליד" און אַנטהאַלט דעם עכסטן באָוושאָווער. בעת אין די „פאַנטאַזיעס" זעט באָוושאָווערס יונגער העלד זיין סוף אינעם טויט, ווען זיין האַרץ ווערט שטיין, זעט באָוושאָווערס „פרייהייט־וואַנדערער" פאַר זיך אַ באַפרייטע גליקלעכע וועלט:

„און אין זיין גייסט, מיטן פרייהייט־גייסט פאַראיינט,
בליקט ער מיט ליבע אויפן אָרעמאַנס געצעלט;
און מיט די בליקן, וועלכע זיינען נאָך פאַרוויינט
פון פרייד, בענטשט ער מיט פרייד די גאַנצע וועלט".

פאַראַן אויך אין דער ליד באָוושאָווערס פערזענלעכע שטימונגען:

„אַליין זיין וויל ער אין זיין פרייען שטרעבן
פון קיינעם ניט געדריקט, ניט אויסגעלאַכט.
מיד זינקט זיין קאָפּ אַרונטער אויף דער ברוסט,
שטיל זיפצעט ער אין געדאַנקען שטאַרק פאַרטיפט;
אָפט דענקט ער לאַנג פון קינדער־לוסט,
אָפט פון דער וועלט, דאָך — ניט מיט גאַל און גיפט".

אין זיין ערשטן פּראָזע־ווערק אין דער „פ. אַ. ש." פאַרן 17טן אָקטאָבער, 1899, האָט באָוושאָווער געפּרוווט שטעלן קלאָר פאַר זיך די האַמלעטישע

פראַגע: „זיין אָדער ניט זיין". ער פילאָסאָפירט דאָרט איבער דעם זינען פונעם לעבן. ער פרעגט: „וואָס טויג דאָס לעבן" און ענטפערט מיט אַ פראַגע אויף אַ פראַגע: „אָבער האָט דען דאָס לעבן ניט קיין ציל?" ער רעכנט אויס די רייכקייט און שיינקייט, וואָס דאָס לעבן האָט צו געבן דעם מענטשן. באַוו־שאָווער לאָזט אָבער אינגאַנצן אויס פון זיינע גריבלערייען די מאָדערנע סאָ־ציאַלע פראַגע. ער דערמאָנט אפילו ניט די אור־אַלטע טענות וועגן דער אומ־גערעכטיקייט צווישן מענטש און מענטש אד"גל. ער רעדט בלויז אַלס נאַטור־פילאָסאָף און באַווירקט פון וואָלט וויטמאַנס ליבע צו דער נאַטור. ער קומט דאָרט צום אויספיר:

„אָך, ווי אָרים דער מענטש זאָל ניט זיין, ווי אומאינטערעסאַנט דאָס לעבן זאָל ניט שיינען, ווילט זיך דאָך ניט שטאַרבן!..."

דאָס ווירקלעכע לעבן שיינט באַוושאָווערן צו זיין „אומאינטערעסאַנט". ער פילט זיך היימישער אין די ראַיאָנען פון דער פאַנטאַזיע. אינעם ערשטן טייל פון זיין אויבנדערמאָנטן פּראָזע־ווערק, „פאַנטאַזיעס", מאָלט אויס באַוושאָווער דאָס ראָמאַנטישע געשטאַלט פון דעם יונגן העלד מיט די „וווּנדערשיינע וואפן" — אַ העלד, וואָס איז „געבאָרן געוואָרן צו שאַפן אַ גרויס ווערק, צו לעבן פאַר אַ גרויסן הייליקן אידעאַל". קיין פשוטע מאַסן זעט דאָרט ניט באַוושאָווער. ער זעט בלויז „אייביק־געליבטע, אייביק־שיינע, אייביק־געטלעכע העלדנ־געשטאַלטן".

אינעם צווייטן טייל פון זיינע „פאַנטאַזיעס" אַנטלויפט באַוושאָווער אינ־גאַנצן פון דער טרויעריקער ווירקלעכקייט, אין וועלכער ער האָט זיך געפונען אין יענער צייט. ער וואַנדערט אַרום אינעם צויבער־וואַלד פון דער מיטאָלאָגיע, ווו ער זעט „פרויען־געשטאַלטן אין די קליידער פון דער נאַטור", דעם נאַטור־גאָט און „קליינע מענטשן! — ענלעכע וועזן מיט אויערן לאַנגע, לאַנגע, דינע פינגער", און „קליינע ליבעס־געטער מיט פייל און בויגן לויפן אַרום זיי, שפּילן זיך מיט יונגע פרויען און ווילן זיי פאַרוווּנדן". די דאָזיקע „פאַנטאַזיעס" האָבן אָבער לאַנג ניט געקאָנט פאַרבייטן די ווירקלעכקייט פונעם לעבן, וואָס איז פאַר באַוושאָווערן געוואָרן אַלץ שווערער און שווערער און האָט פאַרשנעלערט זיין טראַגישן סוף.

12

די צוויי פּעריאָדן פון באַוושאָווערס שאַפן

יוסף באַוושאָווער הייבט אָן פאַרעפנטלעכן זיינע לידער אין עלטער פון 19 יאָר. (מיט 4 יאָר יינגער ווי עדעלשטאַט, מיט 5 יאָר — ווי ראָזענפעלד, און מיט 8 יאָר — ווי ווינטשעווסקי אַלס דיכטער אין יידיש). יוסף באַוושאָווער האָט ניט אין אָנהייב פון זיין שאַפן די ברייטע פּאָליטישע קולטור פון מאָריס ווינטשעווסקי, וועלכער האָט שוין אין 1884 געהאַט הינטער זיך אַ רעוואָלוציאָ־

נערע פאַרגאַנגנהייט. ער האָט ניט דעם עלעמענטאַרן וולקאַנישן טעמפּעראַ־מענט פון מאָריס ראָזענפעלדן; ער איז אויך ניט געווען באַווירקט פון דער גרויסער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און ליטעראַטור ווי דוד עדעלשטאַט. באָוושאָווער ברענגט אָבער מיט זיך פון ריגע אַ באַהאַוונטקייט אין דער דייטשישער פּאָעזיע. ער קען אויך אויף אויסווייניק היינען; דערצו טרעפט ער שוין ביי זיין אָנקומען אין אַמעריקע אַ גאַנץ באַדייטנדיקע ראַדיקאַלע און סאָציאַליסטישע יידישע פּרעסע אין אַ גוטער יידישער שפּראַך. אַ חוץ די דריי פּאָפּולערע דיכטער פון ענגלאַנד און אַמעריקע דרוקן זיך אין דער אַמע־ריקאַנער פּרעסע אויך די דריי קלאַסיקער פון דער יידישער ליטעראַטור אין רוסלאַנד און אַ גאַנצע ריי אַנדערע דיכטער און פּראָזאַאיקער. עס ווערן דאָרט אויך פאַרעפנטלעכט די יידישע איבערזעצונגען פון די מייסטערס פון דער רוסי־שער, פראַנצייזישער און דייטשישער ליטעראַטור. באָוושאָווער ווייסט דעריבער קיינמאָל ניט פון דער אומבאַהאָלפנקייט פון ראָזענפעלדן, וואָס האָט ביים אָנהייב פון זיין שאַפן, אין מיטן פון די 80ער יאָרן, ניט געוווּסט אפילו דעם אלף־בית פון דער פּאָעטישער טעכניק.

באָוושאָווער טרעט אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור שוין פון אָנהייב אָן אַלס אַ געשולטער דיכטער. שוין זיינע ערשטע לידער זיינען געשריבן אין אַ פאַרהעלטניסמעסיק גוטן יידיש.

צוערשט פילט זיך באָוושאָווער ווי אַ נאָכפאָלגער פון די דריי רעוואָלוציאָ־נערע דיכטער פון די 80ער יאָרן. געפינענדיק זיך אין אַנאַרכיסטישן קרייז, איז ער, באָוושאָווער, באַזונדערס באַווירקט פון עדעלשטאַטן; ער זינגט נאָך עדעלשטאַטס טעמעס, באַנוצט צייטנווייז אויך די נעמען פון עדעלשטאַטס לי־דער כאָטש ער טראָגט אָפט אַריין אין זיי אַ נייעם אינהאַלט. באָוושאָווער שרייבט דעמאָלט טרערנלידער, דידאַקטישע לידער, סענטימענטאַלע דערציי־לונגען אד״גל. וואָס ווייטער אָבער גייט באָוושאָווער אָפּ אַלץ מער פון די ליטעראַרישע טראַדיציעס פון ווינטשעווסקין, ראָזענפעלדן און עדעלשטאַטן. ער פאַרבייט זיי אויף עמערסאָנען, וויטמאַנען און מאַרקהאַמען. און ווען באָוו־שאָווער שרייבט וועגן דעם לעצטן, גיט ער אפילו אַ שטאָך זיינע אַמאָליקע יידישע מייסטערס. ציטירנדיק עדווין מאַרקהאַמס ליד „דער מאַן מיט דער הראַבליע״, ווו דער אַמעריקאַנער ענגלישער דיכטער דראָט „די הערשער פון דער וועלט״ מיט דער דערוואַכונג פונעם „אַרבעטער־שקלאַף״ און מיט די „שטורעמווינטן פון דער רעבעליאָן״ (רעוואָלוציע), באַמערקט דערביי באָוו־שאָווער:

„אָט אַזוי פּאַסט אַ גרויסער דיכטער אויף די גרויסקייט פון דער אַרבעטער־פראַגע. מיט אַזאַ היץ, אין אַזאַ שטאַרקן טאָן, אַזוי גליענד חיים, מיט אַזאַ שוווּנג פון שפּראַכע און פערז רעדט אַ גרויסער דיכטער פון דעם אַרבעטער, פון דער צוקונפט, פון די הערשער און קעניגע פון דער וועלט. ווי פאַרשידן, ווי ווייט עס איז פון די געוויינלעכע קרעכצנדיקע און יאָמערדיקע לידלעך פון די זאָגענאַנטע אַרבעטער־פּאָעטן״!

אונטער דער ווירקונג פון עמערסאָן און וויטמאַנען שרייבט באָווּשאָווער זיין פילאָסאָפישע פּאָעזיע וועגן נאַטור און וועלט־אל, וועגן מענטש און מענטש־הייט. ער פאַרהאַלט זיך אויך צו אָט די דריי אַמעריקאַנער דיכטער מיט מער רעספּעקט, ווי צו זיין ערשטן באַליבטן וועלט־דיכטער היינע. דעם ערשטן קריטיקירט ער און וואָרנט וועגן אים זיינע לייענער, ווי אויבן דערמאָנט, אַז „דער אַלגעמיינער איינדרוק, וועלכן היינע מוז און וועט מאַכן אויף דער יוגנט, איז ניט קיין גאַנץ געזונטער". פאַרקערט, די דריי אַמעריקאַנער דיכטער באַטראַכט באָווּשאָווער כמעט אָן קריטיק, און בנוגע די ערשטע צוויי אידענטיפיצירט ער זיך אויך מיט זייערע פילאָסאָפישע און פּאָליטישע אידייען. ער פאַרגלייכט עמערסאָנען מיט געטען און שטרייכט אונטער, אַז זיינע לידער זיינען „זייער געזונט" און מאַכן „אַ זייער געזונטן איינדרוק". דעם זעלביקן אַטעסטאַט גיט באָווּשאָווער אַרויס אויך וויטמאַנען: „אַלע זיינע ווערק זיינען זייער געזונט" און מאַרקהאַמען: „אַזעלכע פּאָעטן — — — קאָנען איינפלאַנצן געזונטהייט"[36].

אין זיין ערשטן פּעריאָד איז אָבער באָווּשאָווער מער פון אַלץ געווען באַווירקט פון די דריי עלטערע רעוואָלוציאָנערע יידישע דיכטער פון יענער צייט. באַזונדער פון עדעלשטאַטן, וועלכן ער האָט אויפריכטיק באַקלאָגט נאָך יענעמס פּריצייטיקן טויט. אין יענעם פּעריאָד געהערט באָווּשאָווער צו די טרערן־דיכטער און ער שטרייכט אַליין אונטער, אַז אין זיינע לידער איז „יעטווידער אות אַ טרער". אויך זיין פּראָזע פון יענער צייט איז דורכגעדרונגען פון טרערן און ער שטייגט אָפט אַריבער אין זיין געוויין אַלע דריי פּריערדיקע דיכטער צוזאַמען גענומען.

באָווּשאָווערס פּראָזע פון יענער צייט צייכנט זיך אויס מיט רעאַליסטישע שטריכן פון מענטשן און זאַכן. זי איז אויך דורכגעדרונגען מיט פּלעבעיִשע שנאה צום „באָס", וועלכן ער, באָווּשאָווער, שילדערט דעמאָלט טראַפּערעטיש, שאַבלאָניש: „אַ רויטער, אָפּגעפּרעסענער, פאַרטרעמפּעוועטער (זיך אַרומשלעפּנדיקער) דבר־אחר", „אַ נידעריקע בריאה" מיט אַ „חזירשע צורה" און מיט „קליינע פאַרשיכורטע אויגעלעך".

פון די ערשטע דריי דיכטער נעמט אויך איבער באָווּשאָווער דאָס בילד פון דער „פרייהייט־געטין", וועלכער ער שילדערט אַלס „אַ מלאך, אַ הימלשער וועזן, נאָך עטוואָס העכערעס" — „געטלעך" — „אָנגעטאָן אין אַ שניי־ווייסן קלייד מיט דער רויטער בלוט אויפן ברוסט". אין יענער צייט איז ער פול מיט ענטוזיאַזם. ער שטעלט פאָר ווי פון זיין „זייער הייסן האַרצן" גיסן זיך „וואַרעמע געפילן גלייך ווי זונען־שטראַלן" און דערוואַרעמען „די פאַר צרות דערפּראָרענע" ער שיקט דעמאָלט פאַנאַנדער דורכן ווינט „הייסע ווערטער" — „פלאַמען־ווערטער", וואָס זאָלן מאַכן זידן דאָס בלוט, וואָס איז „פאַרפראָרן" אין די הערצער און אויפוועקן דאָרט דעם „פרייהייט־פלאַם".

אין זיין צווייטן פּעריאָד, וועלכן ס'איז שווער אָפּצוגרענעצן גענוי און זיכער פונעם ערשטן פּעריאָד, ניט האָבנדיק פעסטגעשטעלט גענוי די דאַטעס

פון אַלע זיינע ווערק (מחמת מאַנגל אין צייטשריפטן פון יענער צייט), גייט אָפּ באָוושאָווער פון די פּיאָנערן פון דער רעוואָלוציאָנערער ליד אין יידיש און ער זוכט אָנשליסונג אָן די קלאַסיקער פון דער וועלט־ליטעראַטור (טעאָרעטיש זאָגט זיך אָבער באָוושאָווער ניט אָפּ פון דעם „טרערן־ליד". אין זיין עסיי „וועגן פּאָעזיע" שטעלט ער פאָר, ווי אַזוי דער דיכטער, בעת ער באַטראַכט דעם „אייביקן פילגער־צוג" — „פון וויגעלע ביז צום קבר" — „ציטערט זיין גייסט מיט דעם געפיל פון אַ נביא, זיפצן רייסן זיך אַרויס פון זיין האַרץ, און ער וויינט, — וויינט מיט טרערן פון ליבע, טרערן פון איבערפליסנדע געפילן, טרערן פון האָפענונג און טרערן פון אַנטציקונג"). אויך אין זיין צווייטן פּעריאָד, — „כאָטש באָוושאָווער איז שוין דאָן ניט געווען דער אַמאָליקער פאַר־ברענטער אַנטוזיאַסטישער פרייהייט־זינגער"[25] בלייבט ער דאָך צום גרעסטן טייל אַ ראַדיקאַלער דיכטער. און אפילו אין זיינע לעצטע לידער, געשריבן פאַרן אונטערגאַנג פון זיין ליכטיקן פאַרשטאַנד, ווען ער „איז שוין דאָן געווען גאָרניט אין שלום מיט זיך זעלבסט" און „אַ שטאַרקער קאַמף איז אין אים פאָרגעקומען"[25], בליקט דאָך יוסף באָוושאָווערס גייסט „מיט ליבע אויפן אָרעמאַנס געצעלט" און שטרעבט נאָך דער „מאַכט צו שיקן די ליכט פון פרייהייט דורך דער וועלטן־נאַכט".

באָוושאָווער אונטערשיידט זיך אין אָט דעם פּעריאָד פון די ערשטע דריי דיכטער אויך מיט דעם, וואָס ער לעבט נאָר אין אַ וועלט פון חלומות. ער ווייזט ניט אַרויס די מינדסטע אינטערעסן פאַר די קאָנקרעטע פּראָבלעמען פונעם פּאָליטישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. ער ווייזט ניט אַרויס קיין שום אינטערעס אפילו פאַר דער וואַקסנדיקער אַמעריקאַנער יידישער ליטעראַטור פון זיין צייט. אין אַמעריקע האָבן זיך דעמאָלט געדרוקט די יידישע קלאַסיקער פון רוסלאַנד. י. ל. פּרץ איז דעמאָלט געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דער יידישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּרעסע. אין דער יידישער פּרעסע זיינען פאָרגעקומען שטורעמדיקע שטרייטן וועגן דעם יידישן אַרבעטער־ליד, וועגן יידישן טעאַטער, פאַר און קעגן די פּיעסן פון יאַקאָב גאָרדין, מיט וועמען באָוושאָווער איז געווען פּערזענלעך באַקאַנט[3].

אין דער אַמעריקאַנער אַרבעטער־באַוועגונג זיינען דעמאָלט פאָרגעקומען גרויסע קאַמפן, וואָס האָבן אויפגערודערט די יידישע אַרבעטערשאַפט, וועלכע האָט גענומען גאָר אַ גרויסן אָנטייל אין אָט די פאַרביטערטע קאַמפן. די גרינדונג פון דער סאָציאַליסטישער טרייד־יוניאָן אַליאַנץ (די „עלייענס"), אין אָפּאָזיציע צו דער קאָנסערוואַטיווער „אַמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר", די שפּאַלטונג אין דער „סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פּאַרטיי", די גרינדונג פון נייע סאָציאַליסטישע אָרגאַנען, צווישן זיי די דעמאָלט אָפּאָזיציאָנעלע טעגלעכע יידישע צייטונג „פאָרווערטס" און דער אָפיציעלער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער חודש־זשורנאַל, „די נייע צייט", (וועלכער האָט אויך פאַרעפנטלעכט באָוושאָווערס אַ ליד). עס ווערט דעמאָלט אויך געפירט אַ פאַרביטערטער קאַמף פאַר

און קעגן ציוניזם. די יידישע מאַסן מאַכן דעמאָלט דורך אַן עפּאָכע פון „שטורעם און דראַנג".

באָווּשאָווער אָבער בלייבט גלייכגילטיק צו אָט די אַלע געשעענישן, וואָס שטורעמען אַרום אים. ווען ער רעדט פאַר די בעסערע יידישע לייענער וועגן פּאָעזיע, ברענגט ער ניט פאַר זיי אפילו דעם מינדסטן מוסטער פון דער יידישער פּאָעזיע, כאָטש אַזוינע מוסטערן זיינען שוין דעמאָלט אין איר געווען[37]. אין זיינע עסייען און פאַנטאַזיעס איז באָווּשאָווער באַשעפטיקט מיט זיך אַליין, און וואָס ווייטער, ווערט ער אַלץ אַבסטראַקטער, אפילו ווען ער רעדט וועגן פרייהייט און מענטשהייט. זיינע פרייהייט־קעמפער זיינען ניט קיין קאָנקרעטע געשטאַלטן. אַ חוץ היינען, דערמאָנט ניט באָווּשאָווער קיין רעוואָלוציאָנערן דיכטער, אפילו ניט שעלין, וועלכנס געוווינהייט ער האָט געשטרעבט נאָכצוטאָן אין זיין טאָג־טעגלעך לעבן[5]. די נאָמענלאָזע העלדן, וואָס באָווּשאָווער באַזינגט, זיינען ראָ־מאַנטישע ריטער־געשטאַלטן. זיי געהערן ניט צו די אָנטיילנעמערס פון די פּויערים־רעוואָלוציעס און אויך צו די אַרבעטער־העלדן פון דער פּאַריזער קאָ־מונע (וועלכע באָווּשאָווער דערמאָנט קיינמאָל ניט). לויט דעם ווי ער שילדערט זייער אויסזען און זייערע וואַפן זיינען באָווּשאָווערס ראָמאַנטישע העלדן אַלטער־טימלעכע קרייצפאָרער־ריטער, ווי באַזונגען פון פּעטראַרקאַן.

אויך אין זיין ערשטן פּעריאָד איז באָווּשאָווער ניט געווען אַזוי ענג פאַר־בונדן מיט דער אַרבעטער־באַוועגונג ווי דאָס זיינען געווען ווינטשעווסקי און עדעלשטאַט. ער דערמאָנט ניט אין ערגעץ קיין וואָרט וועגן אָרגאַניזירטע אַרבעטער־מאַסן. אפילו אין זיין קאָנקרעטסטער רעוואָלוציאָנערער ליד „אַ געזאַנג צום פאָלק", ווו ער רופט דאָס פאָלק „אויסצושטרעקן די הענט די „פאַר־דאַרטע" און צו נעמען די „געירשנטע אוצרות", די „פּירות" פון זיין אַרבעט, איז ניטאָ דער זיכערער טאָן פון דעם אָרגאַניזירטן אַרבעטער, ווי אין ראָזענ־פעלדס „פרייהייט־סאָלדאַטן", וועלכע דערקלערן שטאָלץ: מיר „רופן זיך ניט מער „די שוואַכע" — — — מיר קומען מיט פעסטע כלי־זיין פאַרזען — — — פאָרויס גייט אונדז מאַרקס מיט זיין מעכטיקער פּען — — —אָ, ציטערט איר, שטאָלצע מאַגנאַטן!"

פון דער אַנדער זייט איז אָבער אויך באָווּשאָווער, אַזוי ווי די דריי רע־וואָלוציאָנערע דיכטער פאַר אים, געווען פאַרליבט אין דער „פרייהייט". ער איז אויך געווען זיכער, אַז די וועלט בענקט „נאָך פרייהייטס זיסן פרידן" און „דער וועלט־אורטייל איז פאַר איר אַנטשידן" („פרייהייט"). באָווּשאָווער איז אויך געווען איבערצייגט, אַז דער דאָזיקער ציל וועט דערגרייכט ווערן דורך אַ רעוואָלוציע, אָדער, ווי ער דריקט זיך אויס, דורך אַ „שווערן קאַמף פאַר רעכט און פרייהייט". ווי אַזוי אָבער אָנצופירן דעם דאָזיקן „שווערן קאַמף" איז ניטאָ ביי באָווּשאָווערן די מינדסטע אָנצוהערעניש. באָווּשאָווער וואַרפט אויף די „שקלאַפן פאַרוואָגלטע" (געמיינט די אַרבעטער), אַז זיי פאַרמיידן „יעטווידן אויפשטאַנד מיט אימה"(„און אימער נאָך"). ער פּרוּווט זיך אָבער אין ערגעץ

ניט צו איבערצייגן די אַרבעטער, אפילו אויף זיין דיכטערישן שטייגער, דורך אַ משל, אַז זיי זיינען שוין פעסט געגוג צו מאַכן אַן אויפשטאַנד אָן שום אימה.

ניט געקוקט אויף זיין דיכטערישן טעמפּעראַמענט און אויף די גאַנצע פּאַטעטישקייט פון זיינע לידער, איז באָוושאָווער ניט געווען קיין קעמפערישע נאַטור, ווי דאָס זיינען געווען אַלע דריי עלטערע דיכטער. אינעם אָנהייב פון זיין שאַפן, אינעם עלטער פון איין־און־צוואַנציק יאָר איז באָוושאָווער געווען גרייט „דאָרט זיצן — — — ווו שווערטער בליצן" („דער שלאָף"). ער איז דעמאָלט אויך גרייט געווען צו גיין מיטן ביקס אויף באַריקאַדן („נאָך היינריך היינע"). שפּעטער אָבער פאַרלירט באָוושאָווער יעדע קאַמף־לוסטיקייט. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט באָוושאָווער אַ ליד אויף דער זעלביקער טעמע און מיט דעם זעלביקן נאָמען („מיין לעצטער וואונטש") וואָס עדעלשטאַט, און דאָרט זעען מיר טאַקע דעם שאַרפן אונטערשייד צווישן זיי ביידן. דער קעמפערישער עדעלשטאַט ווינטשט צו „באַגעגענען דעם טויט אויפן שלאַכטפעלד" אינעם קאַמף פאַר דער פרייהייט, צו פאַלן מיט דער פאָן און מיטן וואַפן אין דער האַנט. דער פּאַציפיסטישער באָוושאָווער אָבער ווינטשט „דעם טויט מיט פאַר־געניגן באַגעגענען" אין אַ באַפרייטער וועלט, ווו ער וועט „זינגען אַ ליד (ניט צו דערמוטיקן דעם קאַמף אָדער באַזינגען דעם זיג, נאָר) צום געזעגענען", ביז וואַנען זיין האַרץ וועט „פאַר שמחה צעגיין" און עס וועט אים „באַוויינען די פרייהייט אַליין".

אין קעגנזאַץ צו די דריי רעוואָלוציאָנערע דיכטער פאַר אים האָט באָוו־שאָווער זיך קיינמאָל ניט באַטייליקט אין קיין עקאָנאָמישן אָדער פּאָליטישן קאַמף. ער האָט אויך מיט קיינעם ניט געפירט קיין פּאָלעמיק, ווי יענע דריי. באָוושאָווערס האָט געשטרעבט נאָר רו. זיין אידעאַל איז געווען דאָס רויִק זאָרגלאָזע לעבן פון די, וואָס לעבן פון גרייטן — „רו, פרידן, הרחבה, געזונט, קערפּערלעכע און גייסטיקע לעבנס־פרייד", ווי ער שילדערט עס אין זייַן פּראָזע־שריפט „צו וואָס די גרויסע שטאָט". אויך אין זיין ליד „צום פאָלק" רופט ניט באָוושאָווער צום קאַמף צו מאַכן דאָס לעבן בעסער און שענער אין דער גרעסטער שטאָט. פאַרקערט, ער רעדט דאָרט ווי זשאַן זשאַק רוסאָ מיט איבער הונדערט יאָר פריער און ווי די אַמעריקאַנער נאַטוראַליסטן אין זיין צייט:

„לאָזט הינטער זיך דעם רעש און די זינד,
און קערט זיך אום צו דער נאַטור צוריק.
פאַרשפּרייט זיך אויף דער שיינער ברייטער ערד
און בויט זיך שטעטלעך ריין, און קליין, און רייך".

באָוושאָווער רעדט ניט ווי די דריי פריערדיקע רעוואָלוציאָנערע דיכטער, וועגן „דער ברענענדער פראַגע", וואָס ווערט „אַרבעטער־פראַגע" גענאַנט", ער רעדט אייך ניט וועגן לעצטן סטרייק אד"גל קאַמף־מיטלען. באָוושאָווער רעדט וועגן דער צוקונפט געוויינלעך אין אַ ביז גאָר אַבסטראַקטן טאָן: אַלע

אונטערדריקטע וועלן זיך פאַראייניקן, ווערן „איין נאַציע" אונטער דעם נאָמען „מענטשן", וועלן זיך דערהייבן קעגן זייערע אונטערדריקער און זיגן. און באַלד „ווי דאָס אָרעמע פאָלק" ווערט פריי, פאַרוואַנדלט זיך די ערד אין אַ גן־עדן:

„קירכן, פּאַלאַצן, געריכטהייזער, טורמעס זיינען צוזאַמענגעפאַלן מיט אַ גוואַלטיקן קראַך און אונטער זייערע חורבהס זיינען באַגראָבן געוואָרן די, וואָס האָבן אַזוי לאַנג און אַזוי באַרבאַריש געמאַטערט דאָס אָרעמע פאָלק, די שקלאַפּעריי זייט טויזנטער יאָרן פאַרזונקענע מענטשהייט האָט זיך באַפרייט, באַלד האָט זיך די ערד פאַרוואַנדלט אין אַ גן־עדן מיט שיינע הייזלעך, געריכטנער, לאָנקעס, טייכלעך און אין דיזן גרויסן וועלט־גן־עדן האָבן אַריינגעשפּאַצירט מיינע ברידער" („אויס מיין טאָג־בוך").

די דאָזיקע פּראָזע, זעט אויס, האָט באָוושאָווער געשריבן אַ סך פריער ווי זיין אויבנציטירטס ליד „צום פאָלק". באָוושאָווערס אידעאַל איז אָבער אין ביידע ווערק דער זעלביקער: פון איין זייט דער אונטערגאַנג פון דער גרויס־שטאָט, וואָס איז ביי אים פּערזאָניפיצירט, אַזוי ווי די מלוכה בכלל, דורך „קירכן, פּאַלאַצן, געריכטהייזער, טורמעס". פון דער אַנדער זייט דער ווידער־אויפבוי פונעם „פאַרלאָרענעם גן־עדן", פונעם קליינעם שטעטל מיט די „הייז־לעך, געריכטנער, לאָנקעס, טייכלעך". קיין פאַבריק, קיין סאָציאַליסטיש־אָרגאַניזירטע גרויס־פּראָדוקציע זעט ניט באָוושאָווער אין זיין צוקונפטיקער פרייער געזעלשאַפט. ער זעט דאָרט אויך ניט קיין אַרבעטער ביי דער מאַשין, נאָר בלויז „אַרומשפּאַצירנדיקע ברידער".

ווי אויבן דערמאָנט ליבט באָוושאָווער די פרייהייט־געטין און חלומט וועגן איר. ער רעדט וועגן פרייהייט און פרייהייט־קעמפער. אין קיין אָרט האָט באָוושאָווער אָבער ניט אַזוינע קאָנקרעטע ווערטער, ווי זיינע דריי רעוואָלוציאָנערע פאָרגייער האָבן וועגן אָרגאַניזירן זיך צום קאַמף, וועגן צוגרייטן זיך, מושטירן זיך, פאַראייניקן זיך, ער איז דורך און דורך אבסטראַקט. דאָס פילט זיך אויך אין זיין לעקסיק. אין באָוושאָווערס לידער, צום ביישפּיל, געפינט זי דריי מאָל ווייניקער ווי ביי עדעלשטאַטן דאָס וואָרט „אַרבעטער", זעקס מאָל ווייניקער דאָס וואָרט „פאָלק" און זעכצן מאָל ווייניקער די עפּיטעטן „שקלאַף" און „קנעכט". באָוושאָווער באַנוצט אויך ניט, ווי די פּיאָנערישע אַרבעטער־דיכטער פאַר אים די ווערטער „פּראָלעטאַריער", „קאַפּיטאַליסטן", „קלאַסן" אד"גל. ער האָט אויך אַ סך ווייניקער המונישע אויסדריקן ווי יענע.

אין זיין צווייטן פּעריאָד (אין זיין עסיי „געדאַנקען און באַטראַכטונגען") פילאָסאָפירט באָוושאָווער וועגן לעבן און מענטשן ווי אַן עסטעטיזירנדיקער אינדיווידואַליסט. ער פילאָסאָפירט, צי ס'איז גוט צו „זיין ווי אַלע מענטשן?" און ער פרעגט זיך: „ווי זאָל איך פריער זיין, ווי דער טרעמפּ (אַרומשלעפּער), דער שופט (אויסוווּרף), דער שכור, דער אַרבעטער, אָדער ווי דער רייכער ליידיקגייער, אָדער ווי דער שנאָרער?" ער אָריענטירט זיך שוין דאָ ניט מער בלויז אויף די אַרבעטנדיקע מאַסן און אויף דער אָרעמשאַפט. די קלאַסן

קעגנזאַצן פאַרשווינדן אינגאַנצן פון זיין געזיכט־קרייז. ער זעט דעם ציל פון דער העכערער פּאָעזיע, אין דעם, וואָס זי קאָן „דערפרישן די פאַרוועלקטע און פאַראַרעמסטע הערצער פון די אָרעמע, און אפשר פון די רייכע אויך" (אין זיין עסיי וועגן עדווין מארקהאם).

* * *

באָווּשאָווער איז געווען אַ פּלייסיקער לייענער; „ער האָט בוכשטעבלעך געשלונגען ביכער און — — — מיט גרויס ליבשאַפט געלייענט אַלץ, וואָס פלעגט נאָר דערשיינען דאָ, אָדער אָנקומען אין יידיש" — אַזוי דערציילט זיין נאָענטער פריינט מ. נ. מייזעל (זע אָנמערקונג 5). אין באָווּשאָווערס ווערק איז אָבער ניטאָ די מינדסטע אָנדייטונג, אַז ער האָט אַ חוץ עדעלשטאַטן, געהאַלטן פון וועלכן ס'ניט איז יידישן שרייבער. לויט ד"ר קאָהן (זע אָנמערקונג 3) האָט באָווּשאָווער געהאַלטן פאַר די גרעסטע געניעס פון אַלע צייטן: ישעיה, האָמער, דאַנטע, שעקספּיר, געטע, היינע. פון די אַמעריקאַנער דיכטער זיינען אים גע־ווען באַליבט: עמערסאָן, וויטמאַן, פּאָ און מארקהאם[38]. עס איז אויך זיכער, אַז ער האָט די אַלע דיכטער געלייענט. ישעיהן פּאַראַפראַזירט באָווּשאָווער אין זיין ליד „דער געניוס פון דער מענטשהייט". וועגן האָמערס „איליאַדע" און „אָדיסייע" און וועגן דאַנטעס „געטלעכע קאָמעדיע" רעדט באָווּשאָווער מיט באַגייסטערונג אין זיין עסיי „וועגן פּאָעזיע". אַ דראַמע פון שעקספּירן און לידער פון געטען, היינען, עמערסאָנען, וויטמאַנען און מארקהאמען האָט באָוו־שאָווער איבערגעזעצט אָדער איבערגעדיכטעט. מעגלעך, אַז זיין געזאַנג צו דער מעלאַנכאָליע („מיין פריינדין") איז באַווירקט פון פּאָ. עס איז אָבער ביי באָווּשאָווערן, און אויך אין די באַשרייבונגען וועגן אים פון זיינע באַקאַנטע, ניטאָ קיין שום אָנדייט, אַז ער האָט, ווי די ערשטע דריי דיכטער, געהאַלטן שטאַרק פון וועלכן ניט איז סאָציאַלן דענקער. אָבער אין זיין ליד „פרידן" הייסט באָווּשאָווער דעם פאָלק אויפנעמען די „וויסן־ביכער", וואָס וועלן „מיט דער וואַרהייט" אים באַלערן:

„דאָס פרידן מיינט יענע רייען,
ווו עס גיט קיין צוויי פּאַרטייען —
פון געדריקטע און פון רייכע —
נאָר פון פרייע מענטשן, גלייכע...
גלייכע אין פּראָדוקטן שאַפן,
ניט פון הערן און פון שקלאַפן.
גלייכע אין געניסן אַלעס,
סיי אין רייכקייט, סיי אין דלות"[39].

אין זיין ערשטן פּעריאָד איז באָווּשאָווער געשטימט אַטעיִסטיש. אין זיין ליד „ליכט און שאָטן", געשריבן סוף 1892 אָדער אָנהייב 1893 („באַלד 37 יאָר נאָך היינעס טויט), דערקלערט באָווּשאָווער, אין היינעס נאָמען: „קיין גאָט

איז ניטאָ און קיין טייוול". אויך אין זיין ליד „צום גלויביקן" דערקלערט ער אַזוי דרייסט, ווי עדעלשטאַט, „צו די גאָטפאָרכטיקע בירגער", אַז אין גאַנצן וועלטן־רוים" איז פון גאָט ניטאָ „קיין שפור", ווייל דער „גאָרנישט" האָט קיין פּלאַץ אין דער נאַטור". שפּעטער אָבער, אין זיינע „געדאַנקען און באַטראַכטונגען" הייבט ער אָן צו פילאָסאָפירן אגנאָסטיציסטיש, צי „איז גאָט געווען אין אָנפאַנג?", צי „האָט דער געדאַנק, דער גייסט פון אַ שעפער געלעבט אויסער דער מאַטעריע?", צי „האָט דער שאַפונג־גייסט פון אַ גאָט געקאָנט לעבן אויסער דער נאַטור, אויסער די אַלע שטאָפן, פון וועלכע די נאַטור באַשטייט?" זיין אַטעאיזם ווערט אַזוי אַרום דורכגעריסן, און די אידייע פון אַ גאָט הייבט אָן פאַרנעמען זיין געדאַנק.

אין אַן אַנדער פּראָזע־שריפט „אויס דעם טאָג־בוך פון אַ שטילן מענטשן", וואָס זעט אויס צו זיין געשריבן אין זיין צווייטן פּעריאָד, אַלס קעגנגעוויכט צו זיין רעוואָלוציאָנערן „אויס מיין טאָגבוך" (אַלס אַרבעטלאָזער אַרבעטער) אינעם ערשטן פּעריאָד, גיט איבער באָוושאָווער זיינע נייע שטימונגען מיט פאָלגנדיקע ווערטער:

„פרום, ווי אויף דעם קבר פון אונדזערע אור־עלטערן, פון די פאַטריאַרכן פילט זיך מיין געמיט!" — — — „איך זע פאַר זיך פאַלמען, אַראַבער, קעמלען און קברים פון די פאַטריאַרכן און „אַ זיסע רויקע שטילקייט פאַרוויגט מיין האַרץ"[40].

אין זיין צווייטן פּעריאָד רירט באָוושאָווער קיינמאָל ניט אָן די יידישע רעליגיע. אויך פריער האָט באָוושאָווער בכלל באַקעמפט די רעליגיע בלויז פילאָסאָפיש. קאָנקרעט האָט ער אַ חוץ אין זיינע לידער „ליכט און שאָטן" (דער שפּאַציר מיט היינען) און „ציט שטאַרקער די סטרונעס" באַקעמפט בלויז די קירך, אָבער ניט די סינאַגאָגע, ווי דאָס האָבן געטאָן די ערשטע דריי רעוואָלוציאָנערע דיכטער. באָוושאָווער האָט אויך קיינמאָל ניט באַקעמפט דעם יידישן נאַציאָנאַליזם און אַפילו ניט דעם ציוניזם, וועלכן אַפילו דער וואַקלדיקער ראָזענפעלד האָט דעמאָלט, אין די ניינציקער יאָרן, אויסגעלאַכט. פאַרקערט, זיין פּיעטעט פאַר „דעם קבר פון אונדזערע אור־עלטערן די פאַטריאַרכן"; זיינע ווערטער אין „די קלאַגע פון דעם פאַטריאַרך" (אויפן שטייגער פון צונזער און גאָלדפאַדן) — „ווו זיינען מיינע קינדער?" — „אין אייערע לענדער וואָלט איך אייך וועלן זען אונטער פייגנבוימער" קאָנען אויסגעטייטשט ווערן ווי ניט־אויסגעלעבטער בענקשאַפט נאָכן „לאַנד פון די אָבות", אָדער, ווי דאָס הייסט ביי אים, „קברים פון די פאַטריאַרכן", ניט געקוקט דערויף, וואָס ער רעדט דאָרט ווי אַ וועלט־בירגער, אָדער גענויער, ווי „אַ נביא פאַר די פעלקער".

* * *

אַלס דערשיינונג פון דעם זעלביקן מין — אַלס אַן אויסדרוק פון בענקשאַפט נאָך דער פאַטריאַרכאַלישער פאַרגאַנגענהייט דאַרף אויך באַטראַכט ווערן באָוו־

שאָווערס ביבליזירטע שפּראַך. באָוושאָווערס לידער און פּראָזע אַנטהאַלטן אַ סך ביבלישע אויסדרוקן און אפילו גאַנצע פּסוקים. ער דיכטעט אויך איבער שטיקער תנ״ך אין ליד און אין פּראָזע. זיין האַרפע זינגט „כרובים־קלאַנגען״, און די פרילינג־לופט שמעקט אים „ווי בשמים פון דעם הר הזיתים״ („פרילינג־לוסט״) די אָדע, — דערקלערט באָוושאָווער פאַר אַן אַרט „כרובים־געזאַנג״ און די מענטשלעכע געדאַנקען אין דער פּאָעזיע פון ליידן, שילדער ער, „ווי אַלטע ווערבעס — — — ביי די טייכן פון אונדזערע טרערן״ („וועגן פּאָעזיע״). זיין פאַנטאַזיע שוועבט אַרום, ווי „די טויב פון נחס תיבה״ („געדאַנקען און באַ־טראַכטונגען״). זיין קעמפער ווייס, אַז „קיין נייס פאַסירט ניט דאָ, אונטער דער זון, און ער זעט, ווי „עס פלאַקערט אין דאָרן די „גבורה״ פון גאָט״ (הערבסט־בלומען״). זיינע העלדן גייען אין קאַמף, אַזוי ווי אין דער ביבל מיט „פּאַנצער און שפּייז״ אד״גל. ער באַנוצט אויך תלמודישע ווערטלעך: „גלויב אין זיך ניט ביז דיין ענדע״ („צום אָנדענקען פון ד. עדעלשטאַט״), „אַלץ איז צום גוטן״ („די נייע תורה״) א״אַנד.

די ווירקונג פון תנ״ך, פון די נביאים, פילט זיך אויך אין זיינע משלים און נאָך מער אין זיין פּאַטאָס, אַ שטייגער אין זיין ליד „די רעוואָלוציאָן״, „צום פאָלק״ אד״גל. אַמאָל איבערזעצט ער דירעקט די רייד פון די נביאים, ווי ער טוט עס אין זיין ליד „דער געניוס פון דער מענטשהייט:

„ווי״ אייך, ווי״ אייך אונטערדריקער!
הערט מיין וואָרט, עס איז דאָס העכסטע!״
איך פאַרלאַנג פון אייך קיין קרבן
מיט פינצטערע געדאַנקען! . . .
אייערע זיסע אָפּפער־ריחות
עקלען מיך ווי מאָרד־געשטאַנקען״.

די „קלאַגע פון דעם פּאַטריאַרך (צו זיינע קינדער)״ אינעם צווייטן קאַפּיטל פון זיינע „געדיכטע אין פּראָזע״, — שרייבט באָוושאָווער אינגאַנצן אינעם סטיל פון די נביאים:

„איך הער אייערע לידער קלינגען און וויינען מיט ביטערע טרערן. אין אייערע לענדער וואַלט איך אייך וועלן זען, אונטער פייגן־ביימער, צווישן גרינע לאַנקעס, פּאַסטוכער, אַרבעטער. דאָך איר זייט דאָר און אויסגעמאָגערט, אויסגעטריקנט זייט איר ווי די שאָף, וואָס הונגערט אין אַ צייט פון טריקעניש און נויט.

„אויסגעזויגן האָבן אייך די פאַלשע הערשער אַלע; פון אייער בלוט און פלייש האָבן זיי קליידער זיך געמאַכט, און צירונג און ברילאַנטן. מיט אייערע עלטערנס גלידער האָבן זיי די גאַסן אויסגעברוקירט.

„ווו זיינען יעצט די כלות, ווו זיינען די חתנים? ווו איז דאָס לעבן, ווו איז די פרייד? ווו זיינען די פייגבוימער אייערע, ווו דאָס שאָף?״

„און איך וועל זיי זען די נייע וועלט אַמאָל. די גאַנצע ערד זאָל מיין גייסט געהערן, פאַר אייך, מיינע קינדער.״

באָוושאָווער האָט באַוווסטזיניק באַנוצט זיך מיט דעם סטיל פון דער ביבל.

ער האָט דאָס אויך געלויבט אין די פון אים פאַרערטע אַמעריקאַנער דיכטער.

„וואָלט וויטמאַן — לויבט אים באָוושאָווער — „שרייבט זיין פּאָעזיע אין דעם סטיל, און זייער אָפט אין דעם טאָן פון דער ביבל. ער זינגט ווי די אַמאָליקע נביאים האָבן געזונגען — עבן אַזוי באַגייסטערט, מיט עבן אַזאַ טיפן גלויבן אין דער וועלט, אָדער אין דער גאָטהייט, מיט עבן אַזוי פיל פרייער און פרישער נאַטירלעכקייט". אויך עדווין מאַרקאַהמען לויבט באָוושאָווער, אַז ער „רעדט און דענקט אין דער שפּראַך פון די גרויסע פּראָפעטן און נביאים".

13

באָוושאָווער און עדעלשטאַט

יוסף באָוושאָווער איז געקומען קיין אַמעריקע מיט אַ גרעסערן יידישן שפּראַכלעכן באַגאַזש, ווי דוד עדעלשטאַט מיט אַ צען יאָר פריער. דער לעצטער אַ געבאָרענער אין דער עכט רוסישער שטאָט קאַלוגאַ האָט ערשט אין אַמעריקע דערלערנט דעם יידישן אלף־בית. באָוושאָווער אָבער, געבאָרן און דערצויגן אין ליבאַוויטש, האָט גערעדט אַ זאַפטיקן יידיש. געקענט תנ"ך און מדרשים. ער געפינט שוין אין אַמעריקע אַ יידישע ליטעראַטור־שפּראַך. ער לייענט אויך די ליטעראַרישע ווערק אין יידיש פון אייראָפּע. באָוושאָווערן איז דעריבער ניט נייטיק געווען צו זוכן ווערטער און גראַמען ביי אַ פריערדיקן יידישן דיכטער, ווי עדעלשטאַט האָט עס געטאָן, ביים שרייבן זיין ערשטן ליד אין יידיש.[41]

באָוושאָווער האָט זיך דאָך געווענדט נאָך שפּראַך־פאָרמעס און סוזשעטן צו די פריערדיקע יידישע רעוואָלוציאָנערע דיכטער. ער האָט דאָס אָבער געטאָן הויפּטזאַכלעך צוליב זייערע אַרבעטער־מאָטיוון. באַזונדערס האָט ער זיך געווענדט נאָך בילדער און סוזשעטן צו דוד עדעלשטאַט, פאַר וועלכן ער האָט, אַזוי ווי זיינע נאָענטע אידייע־חברים, געהאַט אַ געוויסע פּיעטעט. באָוושאָווער אָבער פאַרברייטערט און פאַרטיפט עדעלשטאַטס מאָטיוון, ער דיכטעט אויך איבער גאַנצע לידער עדעלשטאַטס און איינצלנע ווערטער־בילדער; ער גיט אָט די ווערטער נייע ווענדונגען, ער דערהייבט דעם סוזשעט צו אַ העכערן קינסטלערישן ניוואָ, אי לויט דער שפּראַך און אי לויט דער דיכטערישער פאָרם.[42]

שוין אין זיינע ערשטע לידער (זומער 1892) זעען מיר, אַז באָוושאָווער באַגוצט זיך מיט עדעלשטאַטישע מאָטיוון אויף אַ נייעם שטייגער.[43] באָוושאָווערס לידער פון יענער צייט („צו די שטערן", „צום ווינט", „צום שקלאַף", „דער בלומען־אינדזל", „פון מיין אַלבאָם" און אַנדערע) זיינען, אָן ספק, באַווירקט פון עדעלשטאַטס לידער „שטערן און בלומען", „צו מיין פעדער", „אַ טרויעריקער געלעכטער", „דער רויטער זעגל", „פון מיין טאָג־בוך" און אַנדערע. אין דעם ערשטן ליד דיכטעט איבער באָוושאָווער עדעלשטאַטס סענטימענטאַל־

ראָמאַנטישן סוזשעט אין אַ־ליריש־סאַטיריש‌ן. אין דעם צווייטן ליד דריקט ער אויס אַן ענלעכן געדאַנק, ווי עדעלשטאַט, וועלכער האָט דערקלערט, אַז זיין ליד איז געבאָרן געוואָרן פונעם הייליקן פייער. באָוושאָווער זינגט, אַז אונטער די „ווייסע ווערטער" פון זיין פּען „קען מען פייער זען". אין דעם דריטן ליד רעדט באָוושאָווער, ווי עדעלשטאַט, וועגן „צאָרן און האַס" צום שונא און שרייט נאָך „ראַכע"; אָבער דאָ ווו עדעלשטאַט זינגט צו די אַרבעטער; איך „וויין און לאַך", ווייל „איר זייט אַזוי שוואַך", הייבט אָן באָוושאָווער „פאַר ווייטעק צו לאַכן", זעענדיק, אַז „דער שקלאַף" וויל „זיך גאָר בעסער ניט מאַכן". אין דעם פערטן ליד הערט זיך אַן אָפּקלאַנג פון עדעלשטאַטס „אינדזל, וואָס פרייהייט הייסט". אין דעם פינפטן ליד (דער נאָמען איז ענלעך צו עדעל־שטאַטס סעריע לידער „פון מייַן טאָגבוך") דערקלערט זיך באָוושאָווער פאַר אַ טרערן־דיכטער, פאַרן זינגער פון „די ליד, וואָס יעטווידער אות איז אַ טרער."

אין זיינע לידער פון 1893 דיכטעט איבער באָוושאָווער עדעלשטאַטס סימ־באָלן און גיט זיי אַ נייע באַדייטונג. צום ביישפּיל, דער ים איז ביי עדעלשטאַטן דער סימבאָל פון דער פיינטלעכער וועלט, וואָס וויל צעשטערן די שיף פון דער אַרבעטער־באַוועגונג. ביי באָוושאָווערן אָבער (אין זיינע לידער „דער פראָסט" און „מערץ־בילדער") איז דער ים דער סימבאָל פון פאַראייניקטער מאַסן־קראַפט און פרייהייט. דער שונא סימבאָליזירט באָוושאָווער דורך דעם פראָסט, וואָס וויל איינצאַמען דעם ים און דורך דעם פעלזן־שטיין (די „הערשער־וועלט"), וואָס פאַרצאַמט דעם וועג צום „ים פון פרייהייט". אויך אין זיין ליד „פרייהייט", נאָך הענרי מאַקיי, שרייבט באָוושאָווער „פריי איז דער ים", און אין זיין ליד „מיין געביט" צעבראָכן די כוואַליעס „די שיף פון טיראַניי". די פאָרם פון דער ערשטער ליד „דער פראָסט" דערמאָנט אָן עדעלשטאַטס „פאַר־בלוטיקטע גייסטער" (נאָך פריער האָט די דאָזיקע פאָרם באַנוצט ווינטשעווסקי אין זיין ליד „דאָס געשפּענסט"). דאָס צווייטע ליד „מערץ־געדאַנקען" איז געשריבן ביי דער זעלביקער געלעגנהייט, ווי עדעלשטאַטס „מערץ־בילדער". זיי אונטערשיידן זיך אָבער גרינטלעך. עדעלשטאַט שילדערט די פּאַריזער קאָ־מונע און די קומענדיקע סאָציאַלער רעוואָלוציע. באָוושאָווער, אָבער, דריקט אויס סימבאָליש זיין דראַנג צו פרייהייט בכלל און צו באַפרייאונג דורך רעוואָלוציע.

באָוושאָווערס טענדענץ צו געבן „געדאַנקען", ווו עדעלשטאַט גיט „ביל־דער", ווייזט זיך אַרויס אויך אין אַן אַנדער ליד פון יענער צייט, ווי למשל, „ביים שרייבן" (מערץ, 1893). אַזוי ווי עדעלשטאַט אין זיין ליד „פאַרבלוטיקטע גייסטער", זיצט באָוושאָווער אַליין אין זיין צימער און זעט „געשפּענסטער". עדעלשטאַט זיצט „פאַרטראַכט". אויך באָוושאָווער זיצט „פאַרטיפט אין „גע־דאַנקען". עדעלשטאַט זעט „ווייסע געשפּענסטער", בעת באָוושאָווער הערט „געהיימע געשפּענסטער". עדעלשטאַטס באַנאַכטיקע געסט זיינען קאָנקרעטע געשטאַלטן: „רוסישע יונגע מאַרטירער". ביי באָוושאָווערן זיינען זיי אָבער

אַבסטראַקטע „צרות" און „פּלאָגן". עדעלשטאַטס „געשפּענסטער" קומען דערי־בער אַריין „גאַנץ שטיל" צו אים אין צימער, בעת באָווּשאָווער הערט נאָר „אַ גערויש, אַ געפילדער, אַ שרייען, אַ ליאַרמען", אָבער זעט ניט קיין שום געשטאַלט.

אויך אין זיין ליד „צום קעמפער", פאַרעפנטלעכט מיט אַ פּאָר וואָכן שפּע־טער, דיכטעט איבער באָווּשאָווער עדעלשטאַטס אַ מאָטיוו אינעם ליד „צו אַ פריינט". עדעלשטאַט רעדט דאָרט סימבאָליש וועגן דעם שווערן פרייהייט־קאַמף. ער זעט אַ „שיפער", וואָס פירט אַ „שיפל" אינעם שטורמישן ים און דערמוטיקט אים ניט צו פאַרלאָזן „דעם רודער". עדעלשטאַט ווייזט אים אויף די „רויטע סיגנאַלן", וואָס זעען זיך פון ווייטן און דערקלערט אים, אַז דאָס קומט אים צו הילף די „הייליקע צייט". באָווּשאָווער באַנוצט ניט קיין סימבאָלן, נאָר ער ווענדט זיך דירעקט צום „איידעלן קעמפער" ער גיט אים אַן „עצה", ניט צו לאָזן „זיך פאַרפירן" („זאָל שטורמען, בליצן, זאָל דונערן קראַכן, זיי שטאַרק"); צו פאַרבינדן דאָס „פילנדע האַרץ" מיט דער „קומענדער צייט", עס פאַרקניפּן מיט דער צוקונפטס „פאַרגאָלדעטע פעדים."

ענלעך געפינט זיך ביי עדעלשטאַטן שוין אויך דער מאָטיוו פון באָווּשאָ־ווערס באַרימטער ליד „אַ מאָנאָלאָג פון דער דומהייט". עדעלשטאַט האָט גע־טענהט צו די אַרבעטער: „ווייל איר זייט דום, דערפאַר זייט איר שוואַך" („אַ טרויעריקער געלעכטער"). באָווּשאָווער אָבער האָט עס אויסגעדריקט בילדע־ריש, און זיין סאַטיריש ליד איז אָן אַ שיעור ווירקזאַמער, ווי עדעלשטאַטס האַרציקע מוסר־זאָגעריי.

אויך דער גרויסער טריט פאָרויס, וואָס עדעלשטאַט האָט דוכגעמאַכט לגבי עדעלשטאַטן אין הינזיכט פון דיכטערישער מייסטערשאַפט, ווייזט זיך אַרויס אין זייער באַציִונג צום „זינגען" אָנשטאָט יאָמערן". עדעלשטאַט קוקט מיט „ווילדן צאָרן", ווען מע זאָגט אים „זינג מיט לוסט"!

און ער ענטפערט בייז: „אָ, דומע שקלאַפן! רופט די טענצער, די פּאַ־יאַצן! און זיי אַמוזירן אייך מיט פויקן און מיט טאַצן". באָווּשאָווער אָבער דערקלערט, אַז ער „צאַצקעט די גראַמען", קלייבט די ווערטער, שרייבט איבער „פיל מאָל יעדע שורה", אפשר „וועט דער טאַקט מוזיקאַלישער קלינגען, ווייל היינטיקע צייטן... מע וויל, מע זאָל זינגען.." („ביים שרייבן"). און הערט זיך דאָך געוויין אין זיין ליד, אַזוי בעט זיך באָווּשאָווער ביים אַרבעטער: „אָ, צאָרן ניט, ברודער", וואָס „עס כליפּעט מיין פידל, זי יאָמערט, זי וויינט אויף דיין צו גרויסן שמערץ". באָווּשאָווער פרווט אַ ווילע אָננעמען עדעל־שטאַטס פּאָזע און וואָרענען דעם אַרבעטער, אַז אזוי לאַנג ווי ער וועט „טראָגן געדולדיק די שענדלעכע קייט", וועט ער אים „וועקן" און באַקלאָגן („צום אַרבעטער"). לאַנג אָבער האַלט באָווּשאָווער ניט אויס אין אָט דער עדעלשטאַ־טישער וועקער־ראָליע, און ער הייבט אָן זינגען מיט לוסט („לוסט־לידער"), „זינגען פאַר פריידן".

זיין ליד „דער געניוס דער מענטשהייט", צו דער געלעגנהייט פון דער וועלט־אויסשטעלונג אין שיקאַגאָ (זומער, 1893), האָט באָוושאָווער געשריבן אין אַ ביבלישן סטיל, וואָס איז עדעלשטאַטן געווען גאַנץ פרעמד. דאָך געפינען זיך אויך אין אָט דעם ליד אָפּקלאַנגען פון עדעלשטאַטס אַ ליד, „די צוויי־פּיסיקע חיה". עדעלשטאַטס זאָגט דאָרט: „דער לאָרבער־קראַנץ פון אַ פרייעם דענקער אין אונדזער יאָרהונדערט איז — קייטן און שטריק!" ענלעכס זאָגט באָוושאָווער: „פרייע קינסטלער — — — ליבט איר אויף שטריק צו ציען".

באָוושאָווערס ליד „איינזאַם" איז, מעגלעך, אַ בילד פון עדעלשטאַטס לעבן אין קאָלאָראַדאָ: „פאַרוואָרפן אין אַן איינזאַם, שטילן אָרט, ווייט פון פריינט און ווייט פון ברידער, ווו מע הערט קיין טרייסט־וואָרט", און כאָטש ער ליגט „געבונדן אויפן בעט, געבראָכן קראַנק", איז דאָך דער „קאַמף פאַר פרייהייט" זיין „איינציקער געדאַנק". דער סוזשעט דערמאָנט אין עדעלשטאַטס ליד „אויפן שלאַכט־פעלד", געשריבן, ווען ער איז שוין געווען שווער קראַנק. עדעלשטאַט דערציילט דאָרט, אַז „ווי אַ פאַרוווּנדעטער זעלנער אין פעלד", ליגט ער איצט עלנט און זעט זיין „בלוט פליסן" אויף זיין „אַלטע צעבראָכענע שווערד". ער הערט „ווי די וואָפן קלינגען" און וויל „וואָרפן" זיך אויף דאָס ניי אינעם קאַמף.

דער פידל־מאָטיוו אין באָוושאָווערס לידער „צו מיינע ברידער", „צו מיין מוזע" און „זינגען אָדער פלוכן", האָט ער, מעגלעך, מיטגעבראַכט פון זיין אַלט־היימישער סביבה. אָבער באָוושאָווערס געדאַנק, אַז דער רעוואָלוציאָנערער דיכטער איז ענג פאַרבונדן מיט די מאַסן (ער איז די פידל און זיי — די סטרונעס) איז שוין פאַראַן אויך ביי ראָזענפעלדן און עדעלשטאַטן: „ניט פריי איז אין זינגען דער דיכטער" — „צו דער ליידנדער מענטשהייט" איז ער „געבונדן מיט אַן „עלעקטרישן דראָט" (ביי ווינטשעווסקין איז עס פּשוט אַ טעלעפאָן). כאַראַקטעריסטיש פאַר באָוושאָווערס דיכטונג איז, וואָס אין זיין צווייטן פּעריאָד, ווען ער דערוויטערט זיך פון זיינע „אַלטע לידער", פאַרבייט ער דעם באַגריף „ברידער" אויף „אויסערלעכער וועלט". ער שרייבט דעמאָלט (אין זיינע „געדאַנקען און באַטראַכטונגען"): „איך בין אַ פידל פאַר דער אויסערלעכער וועלט! דורך מיינע נערוון ציען דורך די ווינטן פון דער וועלט..."

דעם קאַמף קעגן רעליגיע האָט עדעלשטאַט, אַזוי ווי ווינטשעווסקי און ראָזענפעלד, געפירט הויפּטזאַכלעך מיט דעם וואָפן פון סאַטירע. דאָך געפינען זיך אין באָוושאָווערס קינסטלער־פילאָסאָפישן ליד „צום גלויביקן" אויך אָפּקלאַנגען פון עדעלשטאַטס אַנטי־רעליגיעזן ליד „צו די גאָטפאָרכטיקע בירגער". עדעלשטאַט דערקלערט דאָרט אַזוי: „פּוסט און גאָטלאָז, ברידער, איז דער הימל און געראַדע ווי אונטן, אַזוי אויך דאָרט אויבן „גיבט ניט קיין שפּור פון איר־געגנד אַ גאָט", ווייל „דער גאָרנישט האָט קיין פּלאַץ אין דער נאַטור". באָוושאָווער דריקט אויס עס קרעפטיקער, טיפער און שענער. ער ווייזט אָן, אַז דער גלויבן אין אַ גאָט איז „אַנטשטאַנען פון דער דומהייט און פאַרשטאַרקט דורך

שרעק", און אַז דאָס האָט די „קנוטע" געצוווּנגען דעם מענטשן אַוועקצוואַרפן דעם אייגענעם „איך" און זיך אויפצואָפּפערן „פאַר אים" —

„און ווייסטו ווער דער ע ר איז, בעסטער פריינט?
דאָס איז די הערשער־מאַכט, די שטריק, די קייט,
וואָס בינדט דיך, קוועלט, און שענקט דיר נאָכן טויט
די שוואַרצע גרוב, אָנשטאָט דעם שיינעם ה י י נ ט".

באַוושאַווערס ליד „צו מיין מוזע" אַנטהאַלט אין די ערשטע סטראָפעס אַלץ, וואָס עדעלשטאַט האָט וועגן דעם געזונגען אין אַ גאַנצער ריי לידער. עדעל־שטאַט זאָגט אין זיין ליד „צו מיין פעדער": „מיין פעדער, דו ביסט מיין גייס־טיקעס שווערד". באַוושאַווער זאָגט ענלעכס צו זיין מוזע: „דו הימלשע טאָכ־טער, דו הייליקע פיינע, נאָר דו ביסט מיין וואַפן, נאָר דו ביסט מיין שווערד". עדעלשטאַט זאָגט, אַז דורך זיין פעדער רופט ער „צום קאַמף און צו ראַכע" די „ליידנדע קינדער [פון] דער ערד". באַוושאַווער לויבט זיין מוזע, אַז נאָר דורך איר קאָן ער „וועקן די ליידנדע ברידער". אין זיין ליד „צו מיינע לעזער" דערקלערט עדעלשטאַט, אַז אין זיין געדיכט „רוישט דאָרט אַ טייך פון מענטש־לעכע טרערן, צעמישט מיט דעם דיכטערס בלוט". באַוושאַווער דערציילט, אַז ווען די מוזע צעשמעלצט די „אייז־בערג", וואָס פרעסן זיין האַרץ, דאַן ווערט עס „צעשמאָלצן און הייבט אָן צו שווימען אין טרערן אַ טייך". ס'זיינען אָבער פאַראַן אויך וועזנטלעכע אונטערשיידן ביי זיי. עדעלשטאַטס מוזע „וועקט" און „רופט מיט אַ קריגס־טרומפּייט", און „שטורעם־לידער קאָן זי נאָר זינגען". באַוושאַווער שפּילט אויף אַ האַרפע און פאַרגיסט „טוי־טראָפּן־טרערן" אויף אירע סטרונעס, פון וועלכע „אַן אָפּקלאַנג, אַ זיפצנדער לאָזט זיך הערן". עדעלשטאַט איז זיכער, אַז „נאָר דער טויט וועט אים צעשיידן מיט זיין פעדער, און ווען ער וועט פאַלן, וועט זי פאַר אים „ריידן צום פאָלק". באַוושאַווער אָבער בעט די מוזע אים ניט צו לאָזן „אַליין", און ביז ער וועט „פאַלן" זאָל זי באַלייכטן זיין זינען „צו וועקן די ברידער".

אין זיין טיף־דורכגעטראַכטן און דורכגעפילטן ליד „מיין געבעט" פאַר־טיפט באַוושאַווער עדעלשטאַטס סוזשעט פון זיין ליד „אין נאַטור־טעמפּל". עדעלשטאַט דערקלערט דאָרט, אַז ווען דאָס האַרץ איז פאַרוווּנדעט פון „דער וועלט אומענדלעכן שלעכטס", איז דאָס בעסטע הייל־מיטל צו אַנטלויפן „פון דער שטאָט, פון קייטן און טרערן, פונעם בלוטיקן יאָגד נאָך געלט" — „צו דער נאַטור, אין איר גרינעם טעמפּל, אין איר פרייער צויבער־וועלט": דאָרט אין אירע אָרעמס „קען ער פאַרגעסן די וועלט פון יסורים און פּיין" און „אויף איר מוטער־שויס" קאָן ער „טרוימען אַ חלום אומשולדיק און שיין". עדעלשטאַט דערקלערט אָבער ניט, פאַרוואָס ער באַנוצט זיך ניט מיט אָט דעם הייל־מיטל. דאָס טוט ערשט באַוושאַווער, וועלכער דעקט אויף די סתירה צווישן דער „פרייער צויבער־וועלט" פון דער נאַטור און דער „וועלט פון „יסורים און פּיין" פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט. דערביי קומט באַוושאַווער צום זעל־

ביקן אויספיר, וואָס עדעלשטאַט אין זיינע פרילינג־לידער. עדעלשטאַט האָט דאָרט דערקלערט, אַז ביי זיין גאַנצער ליבע צו דער נאַטור קאָן ער זי ניט באַזינגען, ווען „קייטן באַרבאַרישע קלינגען"; ערשט, ווען ס'וועט „קומען אַמאָל דעם אַרבעטערס פרילינג", וועט ער (עדעלשטאַט) אים באַזינגען ווי „אַ דיכטער און סאָציאַליסט". באָוושאָווער, וועלכער איז געווען פאַרליבט אין דער נאַטור ביז צום „פאַרגעסן די וועלט פון יסורים און פּיין", בעט זיך ביי איר, זי זאָל איינשטילן אירע „זיסע אַקאָרדן", ווייל איר ליד וויל זיין „ליבע צום שוואַכן דערמאָרדן". ער ווייזט אָן, ווי עדעלשטאַט, אויף די שווערע מענטשלעכע ליידן אין דער קעגנוואַרט און פאַרענדיקט זיין ליד, אַז ערשט דעמאָלט, ווען דער קאַמף וועט אָפּשאַפן די סתירה צווישן נאַטור און געזעלשאַפט, און די מענטשהייט וועט „טרינקען פון לעבנס פאַרפורמירטע קוואַלן" מיט „פרייד אויף דער וועלט", וועט ער (באָוושאָווער) דערטרינקען זיין זעל אין אירע געניסן מיט „רויִקן זיסן געמיט". שפּעטער, אָבער, אין זיין ליד „די פאַנטאַזיע" (אין דער סעריע „געדיכטע") און אין איינעם פון זיינע לעצטע פּראָזע־ווערק „פאַנטאַזיעס" (נאָוועמבער, 1899) זוכט באָוושאָווער צו פאַרגעסן וועגן דער ווירקלעכקייט דורך אַנטלויפן צו די שאָטנס פון דער פאַנטאַזיע, ווו עס „שוועבט דער גייסט זיך פריי פון דער ערדן־טיראַניי; זיפצן הערט מען דאָרט ניט: אַלעס גליט, און לעבט, און בליט, אַלעס פרייט זיך, אַלעס לאַכט, אַלעס שטראַלט אין פולער פּראַכט".

עכאָס פון עדעלשטאַטס לידער הילכן אָפּ אפילו אין באָוושאָווערס מייסטערדיקע רעוואָלוציאָנערע לידער „רעוואָלוציאָן" און „אַ געזאַנג צום פאָלק", געשריבן „אין דעם סטיל און — — — אין דעם טאָן" פון די אַלטע יידישע נביאים, וואָס ער האָט אַזוי שטאַרק געלויבט ביי וואָלט וויטמאַנען. אין דער דריטער סטראָפע פון דער ערשטער ליד הערט זיך אַן אָפּקלאַנג פון עדעלשטאַטס ליד „אין קאַמף". די לעצטע סטראָפע פון דער צווייטער ליד דערמאָנט אָן עדעלשטאַטס ווערטער און זיין ליד „צו מיינע לעזער". עדעלשטאַט רעדט דאָרט וועגן די, וואָס „אַקערן, זייען און פלאַנצן די גאָלדענע פּירות, וואָס מיט דאַנקבאַרקייט וועלן פאַרדייען די פרייע, די גליקלעכע דורות!" באָוושאָווער הייסט דעם פאָלק נעמען „די געירשנטע אוצרות" און פון דער אַרבעט „די פּירות און שאַפנדיק לעבן און געניסנדיק שאַפן אין די פרייערע דורות".

ביידע דיכטער האָבן אַ ריי לידער מיט איין און די זעלביקע נעמען. אין דעם ליד „מיין לעצטער וווּנטש", דריקט אויס באָוושאָווער, ווי ס'איז שוין אויבן אָנגעוויזן געוואָרן, אַ קעגנזעצלעכן געדאַנק צו דעם וואָס עדעלשטאַט נעענטער איינע צו דער אַנדערער זיינען זיי אין דעם ליד „אַ גוט וואָרט". עדעלשטאַט אין זיין ליד מיט אָט דעם נאָמען הייסט האַנדלען „מענטשלעך", ניט פאַרלירן זיך „אין געפאַר" און וועקן מיט ווערטער און טאַטן „דעם פאַרשקלאַפטן פּראָלעטאַר". באָוושאָווער הייסט דאָס זעלבע, נאָר ער טוט עס אויף זיין באַליבטן שטייגער דורך אַ משל: דער בוים קימערט „זיך ניט פאַר די מוראַשקעס, וואָס קריכן אויף זיין האָלץ" — אָט אַזוי, „ברידער, ווען איר

קעמפט און טראָגט די מענטשן־פליכט אויף זיך — — — נעמט אַ ביישפּיל פון דעם בוים און קימערט זיך ניט אום דעם „איך"...״

לעבנדיק אין אַ קרייז, ווו עדעלשטאַטס ליד איז אָפט געזונגען און ציטירט געוואָרן, האָט באָוושאָווער ניט געקאָנט ניט זיין באַווירקט פון עדעלשטאַטס מאָטיוון. באָוושאָווער פלעגט זיי, אָבער אַלעמאָל אויפהויבן אויף אַ גרעסערער קינסטלערישער הייך, באַזונדערס אין שפּראַך און פאָרם. פון דער אַנדערער זייט, אָבער, האָט באָוושאָווער מחמת זיין קנאפּער פאַרבונדנקייט מיט דער אַרבעטער־באַוועגונג, קיינמאָל ניט דערגרייכט צו אַזאַ גליענדיקער רעוואָלו־ציאָנערער באַגייסטערונג, ווי עדעלשטאַט. ביידע, צום ביישפּיל, האָבן שטאַרק געליבט מוזיק. ביידע האָבן אויך וועגן דעם געשריבן פּראָזע־לידער: עדעל־שטאַט — „מוזיק״ („אַ געדיכט אין פּראָזע״) און באָוושאָווער — „געזאַנג״ („אַ געמיט־בילד״). דער מער קאָנקרעטער עדעלשטאַט רעכנט אויס אַ צענדליק מוזיקער, וועלכע ער כאַראַקטעריזירט אַלס די „געטער פון דער מוזיק״. ער איז באַגייסטערט פאַר די — „איידעלע דערהויבענע האַרמאָניע פון אומשטערב־לעכע קינסטלער״, וואָס זייער קונסט טראָגט אַוועק „אין אַ וווּנדערבאַרע וועלט פון זונענשיין, בלומען און ליבע״, ווו אַלץ שפּיגלט זיך אָפּ אינעם „ים פון דער מוזיק״, ווו אַלץ „געפינט אַן אָפּקלאַנג אין איר באַצויבערנדיקער האַרמאָניע״.

מיט ניט ווייניקער באַגייסטערונג, נאָר מיט אַ רייכערער און קרעפטיקערער שפּראַך רעדט באָוושאָווער וועגן געזאַנג. ער רופט ניט אָן קיין נעמען, נאָר שילדערט, ווי אַזוי פון דעם זינגערס ברוסט זינגען אַרויס „די וואָלקן און דער הימל, די בערג און די וועלדער, די ימים און די טייכן, די פאַרבן פון די פלאַנצן, פון די פעלזן און פון דער ערד — — — דער סוד פון ליבע, שמערץ, פּיין, פרייד, האָפענונג און לעבן — אַלעס, אַלעס, וואָס לעבט, וואָס שוועבט און אָטעמט אין דער גרויסער נאַטור״. בעת, אָבער, דער באַגייסטערטער באָוו־שאָווער פאַרגעסט ביים געזאַנג אינגאַנצן דעם קאַמף, קאָן עס עדעלשטאַט אפילו אויף אַ רגע ניט פאַרגעסן. ביי זיין גאַנצער פאַרערונג פאַר די „געטער פון מוזיק״, איז ער אָבער מער באַגייסטערט פאַר דער רעוואָלוציאָנערער מוזיק, וואָס „רייסט אייך אַוועק פון אייערע וואָכעדיקע געדאַנקען און עס ציט אייך פאָרווערטס, פאָרווערטס אין פרייהייט־קאַמף: פאָרווערטס אויף דעם ברייטן שלאַכטפעלד, ווו עס פלאַטערן די רויטע פאָנען, ווו עס הילכן די קאַנאָנען, ווו אונדזערע קאַמעראַדן פעכטן אַזוי בראַוו קעגן שונא און קעמפן ווי לייבן פאַר דער אַלגעמיינער באַפרייונג!״

עס איז דעריבער קיין וווּנדער ניט, וואָס עדעלשטאַט, וועלכער איז געווען אַקטיוו אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, האָט געזען דעם „גאָלדענעם בריק״ צו דער צוקונפט אין אַ פאַראייניקונג פון די אַרבעטער מאַסן אויף „שלאַכט־באַריקאַדן״ („צום כאַראייניקטן פראָנט״), בעת דער רעוואָלוציאָנערער טרוימער באָוושאָווער האָט געזען דעם וועג צו דער צוקונפט אין פאַרקניפּן אירע „גאָל־דענע פעדים״ מיט דאָס „פילנדע האַרץ״ פונעם „איידעלעם קעמפער״.

14

באָוושאָווערס לעצטע טעג

באָוושאָווער האָט פאַנטאַזירט וועגן אַ היים אין וואַלד, ווו ער זאָל קאָנען זינגען, שרייבן און חלומען אומגעשטערט.[45] ס'איז אָבער ניט געווען קיינער, וואָס זאָל אים שאַפן די מאַטעריעלע באַדינגונגען פאַר דעם. זיינע ברידער, פּראַקטישע געשעפטסלייט, האָבן ניט געזען פאַר אים קיין תכלית אין זיין דיכ־טונג. באָוושאָווער איז געווען אָנגעוויזן אויף דער קליינער צופעליקער שטיצע פון חברים און באַקאַנטע. דאָס האָט אים געצוווּנגען צו פירן אַ באַהעמע־לעבן און אָפט אָפּזאָגן זיך פון דעם סאַמע נייטיקסטן אינעם לעבן. אָפט איז אים אויסגעקומען צו הונגערן אָדער גיין צופוס „אַן עכט —— צען מייל צו אַ פריינט" (ניט האָבנדיק די פאָר פּענעס צו באַצאָלן פאַר דער רייזע מיטן טראַמוויי), כדי „אָפּצועסן אַ מאָלצייט" (אָנמערקונג 3).

דאָס זיין אָנגעוויזן כסדר אויף דער שטיצע פון זיינע באַקאַנטע, די אָפטע היימלאָזיקייט און וואָגלעניש און דאָס באַהעמע־לעבן האָבן ביסלעכווייז אונטער־געמינעוועט באָוושאָווערס געזונטן קערפּער און אין אים אַנטוויקלט די שלומערנ־דיקע קערנדלעך פון אומנאָרמאַלקייט. באָוושאָווער ווערט סוף־כל־סוף מיד פונעם אויפהערלעכן געראַנגל צווישן זיין דיכטער־שטאָלץ[46] און בעטלער־לעבן. ער ווערט באַהערשט פון אַ פאַרפאָלגונג־מאַניע[5] און ווערט וואָס ווייטער, אַלץ מער מעלאַנכאָליש. זיינע פריינט און קרובים זעען די אָנקומענדיקע געפאַר און טוען גאָרנישט צו פאַרהיטן זי ביז עס ווערט שפּעט און דער מידער גייסט אינעם שוואַכן קערפּער ווערט אינגאַנצן פאַרטונקלט.[47]

ניט זייענדיק זיכער, ווען באָוושאָווער האָט געשריבן זיינע לידער „מיין פריינדין" (די מעלאַנכאָליע), אומרו אד"גל קאָן מען אָבער זאָגן מיט זיכערהייט, אַז זיי דריקן אויס אַזוינע שטימונגען, וועלכע ער האָט געהאַט אין די לעצטע צוויי יאָר פון זיין שאַפן. באַזונדערס קאָן עס געזאָגט ווערן וועגן זיין ליד „אומרו", אין וועלכער באָוושאָווער רעדט וועגן זיך אָט אַזוי:

„אַ שטיקעלע שטויב אין גרויסן, ברייטן וועלט־רוים,
דאָך שטאָלצער פון אַ גאָט דורך זעלבסטבאַוווּסטזיין,
האָב איך, אַ טרוימער, געוואַנדלט דורך דעם לעבן,
— — — — — — — — — — —

אָ, ליבער אין אַ מדבר וואָלט איך שטאַרבן,
ווי וואַנדלען אין אַ וועלט פון פּראַכט און שענקייט,
באַרוישט פון הייסן טויזנטפאַכן לעבן,
— — — — — — — — — — —

און פילנדיק די הייסטע פון פאַרלאַנגען
און דאָך פאַרברענט, פאַרצערט זיין און פאַרשמאַכטעט,

און אומגיין הונגעריק אין קאָרן־פעלדער
און דאָרשטיק ביי די מאַרמאָרנע פאָנטאַנען,
— — — — — — — — — —

אָ, ליבער אין אַ מדבר וואָלט איך וואַנדלען!"

יוסף באָווישאָווער איז געקומען קיין אַמעריקע, דערציילט ד"ר קאָהן[3], מיט אַן „אייזערנעם קערפּער־געבוי". ער איז געווען „גלייך און שיין געוואַקסן, געזונט ווי אַ יונגער בוים אין פולער בליהונג, מיט אַ שיינעם רונדן פּנים, ברענענדשוואַרץ־ברוינע אויגן, אַ פיין געוועלבטן שטערן, אַ קאָפּ באַדעקט מיט פעך־שוואַרצע, געדיכט־געקרויזטע האָר, אַ גריכיש־געטאָקטן נאָז און אַ ליבלעכן שמייכל אויף די עטוואָס פולע ליפּן". די יאָרן פון שווערע ליידן אָבער, האָבן באָווישאָווערן געגעבן גאָר אַן אַנדער אויסזען: „דער לינקער אַקסל שטאַרק אַראָפּגעלאָזן, דער רעכטער אומנאַטירלעך הויך: דער קאָפּ אַריינגעבויגן אין די פּלייצעס, דער פּנים בלאַס, די קליידער פאַרלאָזן, בלויז די אויגן ברענען נאָך מיט זייער אַמאָליקן פייער — — — צו יענער צייט פלעגן אים שוין מענטשן נאָכקוקן אין גאַס. די דינסטמיידלעך האָבן פאַר אים געציטערט". זיי האָבן אים אָנגערופן „אַ משוגענער טרעמפּ"![48]

זיינע פריינט פלעגן אים „תמיד אויסמוסרן, פאַרוואָס ער פירט זיך ניט אויף ווי אַ מענטש"[3] זיי האָבן אָבער אפילו ניט אַ טראַכט געטאָן, ווי אַזוי אים צו ראַטעווען פון אונטערגאַנג. דאָס ראַדיקאַלסטע מיטל זייערס איז געווען אים אַרויסצופּטרן פון ניו־יאָרק: „ווען מיר האָבן שוין ניט געקאָנט אויסהאַלטן פון אים", דערציילט ד"ר קאָהן, „פלעגן מיר אים געבן עטלעכע דאָלאַר, ער זאָל פאָרן צום ברודער אין אָלבאַני"[3]. ניט שטענדיק אָבער, פלעגט אויך דאָס דאָזיקע מיטל געלינגען. אָפטמאָל פלעגט באָווישאָווער פאַרשווענדן דאָס רייזעגעלט אויף זיינע באַלדיקע באַדערפענישן, און זיין שלעכטע לאַגע פלעגט בלייבן אומפאַרענדערט.

מיט יאָרן שפּעטער, האָט דער זעלביקער ד"ר קאָהן, אַליין אַן ארצט, אויפגעשטעלט אַ טעאָריע (זע אָנמערקונג 3), אַז יוסף באָווישאָווער איז אַרונטער פון זינען מחמת דעם, וואָס דער אויבנדערמאָנטער אַנאַרכיסטישער רעדאַקטאָר, בענדזשאַמין טאָקער, האָט אים מיט אַ פיר יאָר פריער צופיל געלויבט.[49] ד"ר קאָן חזרט עס אויך איבער אין יאַנואַר 1936. ער דערקלערט, אַז בענדזשאַמין טאָקער האָט „אַ קאַפּעטשקע איבערגעכאַפּט די מאָס. אויף אונדזער אימפּולסיוון, טעמפּעראַמענטפולן, שטאַרק אַמביציעזן יונגן דיכטער מאַכט עס אַ טיף שאָקירנדיקן רושם. סימנים פון אַ באַשטימטן פּסיכאָז האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אין אים שוין אין יענע יאָרן".[50]

דער פאָרזיכטיקער מאַקס נ. מייזעל[5] גיט איבער דעם דאָזיקן אינצידענט אַ סך פּשוטער. ער דערציילט, אַז ווען ב. טאָקער „האָט געדרוקט עטלעכע פון באָווישאָווערס לידער, האָט ער געוואָרנט די וועלט, אַז מע זאָל שנעל אנערקענען

דעם אויפגייענדיקן ענגלישן פּאָעט: אַז מע זאָל אים ניט פאַרנאַכלעסיקן און דערמיט ווידערהאָלן דעם גרויסן פאַרברעכן קעגן דעם ענגלישן פּאָעט קיטס.[8] קיין ווונדער, וואָס דער עקסצענטרישער באָווישאָווער איז געשווומען אין די וואָלקנס פון אַזאַ לויב און אַזאַ פאַרגלייך. קיין ווונדער אויך, וואָס דאָס האָט באַשאַפן די לעגענדע, אַז טאָקער האָט מיט זיין לויבגעזאַנג געטריבן באָווישאָ־ווערן צו משוגעת. דאָס איז זיכער ניט געווען דער פאַל."

לאָגישער פונעם ד"ר קאָהען איז א. רודאש, (זע אָנמערקונג 19), וועלכער פאַרבינדט באָווישאָווערס גייסטיקן צושטאַנד מיט זיין מאַטעריעלער לאַגע. א. רודאש דערציילט: „באָווישאָווער האָט גענומען ווערן מעלאַנכאָליש. אויך זיין מאַטעריעלער צושטאַנד איז געוואָרן אַלץ ערגער. ער פלעגט איבערזעצן פּיעסעס פאַר אַדלערן [געמיינט אַזוינע, ווי די אויבנדערמאָנטע „איניציאַטיוון" אָדער אָנווורפן פאַר פּיעסעס נאָך שילערס „קבלה און ליבע" און הויפּטמאַנס „פורמאַן הענשל"], אָבער פאַר זיין שווערער אַרבעט האָט ער געקראָגן אַזוי ווייניק באַצאָלט, אַז ער פלעגט אָפט הונגערן. ס'האָט אָנגעהייבן גיין מיט אים אַלץ ערגער און ערגער, ער איז געוואָרן אַלץ מער מעלאַנכאָלישער ביז ער איז סוף־כל־סוף אַריינגעפאַלן אין אַן אַנשטאַלט פאַר גייסטיק קראַנקע".

אַלנפאַלס איז נאָך קיין שום דיכטער ניט אַראָפּ פון זינען פון צופיל לויב־געזאַנג פאַר זיין דיכטונג. אויסער דעם איז באָווישאָווער געווען גענוג קענער פון דער אַמעריקאַנישער ליטעראַטור צו וויסן, אַז דער לויבגעזאַנג פונעם רע־דאַקטאָר פון אַן אַנאַרכיסטישער אויסגאַבע האָט ניט געהאַט קיין שום רעזאָנאַנס אין די אַמעריקאַנער ליטעראַרישע קרייזן. פון דער אַנדערער זייט, האָט באָוו־שאָווער געזען אַרויסגיין אין צוויי אויפלאַגעס די ענגלישע איבערזעצונג פון מאָריס ראָזענפעלדס שאַפּ־לידער. ער האָט אויך זיכער געוווּסט פון די באַ־גייסטערטע עסייען און אַרטיקלען פון די אנערקענטע אַמעריקאַנער ליטעראַטור־קריטיקער אין ליטעראַרישע זשורנאַלן און אין דער טעגלעכער פּרעסע איבער ראָזענפעלדס שאַפּ־דיכטונג. באָווישאָווערן איז אויך געוויס געווען באַקאַנט מיט פּראָפעסאָר ווינערס „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור" (אַרויס אין ענגליש, אָנהייב 1899), אין וועלכער ס'ווערן אַרויסגעשטעלט אַלס פאָרשטייער פון דער יידישער אַרבעטער־פּאָעזיע בלויז ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און עדעלשטאַט (באָווישאָווער ווערט דאָרט דערמאָנט בלויז אַלס „שיילאָק"־איבער־זעצער). נאָך מער: אינעם זשורנאַל „דער נייער גייסט" (ניו־יאָרק, 1898), אין וועלכן באָווישאָווער איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער, האָבן סאָציאַל־דעמאָקראַטישע שרייבער (בודין, מילך, קאָברין) געפירט שטורעמדיקע דעבאַטן, צי איז מאָריס ראָזענפעלד אַן אַרבעטער־דיכטער אָדער ניט? וועגן באָווישאָווערן אָבער האָבן דעמאָלט די יידישע סאָציאַליסטישע ליטעראַטור־קריטיקער, ווי אויך די אַנאַרכיסטישע, קיין וואָרט ניט געשריבן, פּונקט אַזוי ווי וועגן די אַנדערע דעמאָלטיקע יונגע דיכטער: באַבאַד, ראָזענבלום א"אַנד. יוסף באָווישאָווער האָט דעריבער געקאָנט האָבן אַ סך פאַרדרוס, וואָס ער ווערט אַזוי ווייניק אָנערקענט.

ער האָט אָבער ניט געקאָנט פאַרלירן דעם זינען דערפון, וואָס אינעם משך פון אַרום אַכט יאָר שאַפן איז ער איינמאָל געלויבט געוואָרן אין אַ ווייניק־געלייענ־טער אַנאַרכיסטישער אויסגאַבע.

ס׳איז ניטאָ קיין צווייפל, אַז אין דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, ווו דער דיכטער מוז קעמפן פאַר זיין עקסיסטענץ דורך שווערער פיזישער אַרבעט (וואָס איז אויך אָפט ניט מעגלעך צו באַקומען), אָדער קליין־האַנדל און אַנדערע אַזוינע ניט־זיכערע און גייסט־פאַרצערנדיקע פּרנסות, האָט אַזאַ דיכטערישער טרוימער, ווי יוסף באַוושאָווער, ניט געקאָנט האָבן קיין אַנדער סוף, ווי אָדער „דורך אַ פריצייטיקן טויט אָדער אין אַ משוגעים־הויז״[3], דאָך באַפרייט ניט אינגאַנצן דער דאָזיקער אומשטאַנד באַוושאָווערס פריינט פון שולד. זייער אייגענער אַרגאַן „פרייע אַרבעטער־שטימע״ דערקלערט פאַר „זיכער, אַז זיין [באַוושאָווערס] גייסטיקע קראַנקייט האָט זיך אָנגעהייבן פיל פריער, איידער ער איז דערקלערט געוואָרן פון דאָקטוירים פאַר וואַנזיניק. און ווער ווייס, אפשר, ווען מע וואָלט זיך געכאַפּט באַצייטנס און אָנגעווענדעט די בעסטע מיטלען צו באַרויִקן זיין אויפגעטרייסלטע נשמה, וואָלט מען נאָך געקאָנט אים ראַטעווען״.[52] ענלעך דערקלערט ד״ר קאָהן (זע אָנמערקונג 3), אַז מען האָט „געקאָנט דערקענען די ערשטע, אָבער אומפעלבאַרע, סימנים פון אונדזער דיכטערס דעגענעראַציאָן. זיינע אימפּולסיווע טאַטן, די גוזמאַדיקע קראַפט פון זיינע געפילן[47], זיין אומרויִקייט, די ענדערונג אין זיין אויסזען, אין זיין כאַ־ראַקטער און שטאַנדהאַפטיקייט, זיין אומפייִקייט זיך צו קאָנטראָלירן און דער פאַרלוסט פון דער מינדסטער אינטערעסע אין זיין אומגעבונג — אַלעס דאָס האָט דייטלעך אָנגעוויזן די ווענדונג, אין וועלכער דער שיקזאַל האָט אים געטריבן״.

די אַנטשולדיקונג, פאַרוואָס באַוושאָווערס אינטעליגענטע און ווילהאָבנדיקע פריינט האָבן גאָרנישט געטאָן צו ווירקן קעגן דער דאָזיקער „ווענדונג״ פונעם „שיקזאַל״, גיט מאַקס נ. מייזעל (זע אָנמערקונג 5). ער שרייבט אַזוי:

„אַ זייער ליבלעכע און פריינטלעכע נאַטור, האָט אים די גענאָסן־פאַמיליע ליב געהאַט ווי אַן אייגענעם; האָט אים שטאָלץ אויפגעפּאַסט אויף זיין וואָקסן אַלס פּאָעט און האָט אויך מיט ווייטיק אָנגעהויבן באַמערקן זיין וואַקסנדיקע אויפגע־רעגטקייט, זיין אָפטן פאַרגעסן זיך, זיינע עקסצענטרישע שריט, וועלכע זיינען ביסלעכ־ווייז אַריבער אין משוגעת, און גראַד ווי עס טרעפט אין אַ סך אָרעמע פאַמיליעס האָט אויך די פאַמיליע אונדזערע ניט געוואָלט גלויבן, אַז ער ווערט טאַקע שטאַרק קראַנק . . .

אין זיינע זכרונות[5] גיט אויך מאַקס נ. מייזעל די פאָלגנדיקע אינפאָרמאַציע וועגן באַוושאָווערס לעצטע טעג אין ניו־יאָרק, ווען ער האָט שוין שטאַרק געליטן פון זיין פאַרפאָלגונג־מאַניע:

„ער [באַוושאָווער] האָט ביז גאָר דער לעצטער צייט געוווינט מיט וועמען עס איז פון די גענאָסן [חברים] און האָט אויך מער ווי איין נאַכט פאַרבראַכט ביי מיר.

די לעצטע צייט איז ער איינגעשטאַנען אין דעם „מעלס"־האַטעל, אויף ריווענגטאָן־סטריט און האָט זייער פיינט געהאַט[53] צו בלייבן איינער אַליין אין זיין צימערל. ניט איין נאַכט האָב איך און אַנדערע פריינט זיינע אַרומגעשפּאַצירט מיט אים, ביז ער פלעגט ווערן טויט־מיד. דאַן פלעגט ער אַריי־גיין אין האָטעל און באַלד אַנטשלאָפן ווערן אין זיין צימערל. די לעצטע נאַכט וואָס איך האָב מיט אים אַרומשפּאַצירט, האָב איך שוין אַליין מורא געהאַט צו ברענגען אים צו מיר אין מיין צימער, אויף מעדיסאָן סטריט; און איך האָב אַלץ געמיינט, אַז איך נאָר אים אַריין אין זיין קאַמערל, אין האָטעל. ער האָט זיך אָבער כסדר אומגעקערט, מיך כלומרשט באַגלייט צוריק, צו מיר... און מיר ביידע האָבן זיך אַזוי גענאַרט ביזן ליכטיקן טאָג, ווען ער איז ענדלעך אַריין צו זיך. איך פלעג זיך אָפּט פרעגן: ווער פון אונדז ביידן האָט קלאָרער געזען זיין ציל און וועמען האָט די גאַנצע פּראָצעדור געקאָסט מער — דעם קלאָרן מייזל, אָדער דעם „משוגענעם" באָוושאָווער?"

מאַקס נ. מייזעל פאַרענדיקט: „קיינער פון אונדז האָט ניט געהאַט דאָס האַרץ אים אַריינצוגעבן אין אַ דולהויז, און ווער דאָס האָט ענדלעך יאָ געטאָן — ווייס איך עד היום ניט".[54]

יוסף באָוושאָווערס פאַרשטאַנד ווערט דאַן אינגאַנצן פאַרטונקלט. די מעדי־צינישע ספּעציאַליסטן דערקלערן אים פאַר אומהיילבאַר.[55] די ערשטע צייט פלעגט ער אַרומגיין איבערן צימער, אינעם אַנשטאַלט פאַר גייסטיק־קראַנקע און עפּעס דעקלאַמירן, אַמאָל אויך וואָס אויפשרייבן אויפן וואַנט. באַלד אָבער פאַרלירט באָוושאָווער יעדן צייכן פון גייסטיקער רעגונג, און ווען זיינע נאָענטע פריינט קומען אים באַזוכן, קוקט ער אויף זיי ווי אַ פרעמדער און ווייזט ניט אַרויס דעם מינדסטן צייכן פון פאַרשטאַנד. אָט אין אַזאַ טרויעריקן צושטאַנד לעבט אָפּ יוסף באָוושאָווער אַרום פופצן יאָר. דעם 20סטן אָדער 25סטן דעצעמבער[56], 1915, שטאַרבט יוסף באָוושאָווער אינעם דולהויז פון פּאָקיפּסי, אויפן וועג פון ניו־יאָרק קיין אַלבאַני. זיינע ברידער מעלדן ניט אין ערגעץ וועגן זיין טויט. די עפנטלעכקייט דערוויסט זיך דערפון ערשט אין פעברואַר, 1916. די גאַנצע אַמעריקאַנער יידישע ראַדיקאַלע פּרעסע דריקט אויס דעמאָלט איר טרויער איבער דעם טראַגישן סוף פון דעם הויך־באַגאַבטן רעוואָלוציאָנערן דיכטער.

באָוושאָווער ווערט אָבער אויך נאָך זיין טויט ניט באַלד אנערקענט. אינעם ערשטן מאָמענט, אין איר נעקראָלאָג, שרייבט די „פרייע אַרבעטער־שטימע" (12טן פעברואַר, 1916), אַז באָוושאָווער איז געווען איינער פון די גרעסטע „יידישע אַמעריקאַנער פּאָעטן". אָבער מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער שרייבט שוין איר דעמאָלטיקער רעדאַקטאָר ש. יאַנאָווסקי אין „צוקונפט" (מערץ, 1916), אַז באָוושאָווער איז אין זיין צייט (די 90קער יאָרן) געווען אַ פּאָעט, און מען דאַרף אים ניט מעסטן לויט דער מאָס פון דער נייער צייט (אָנהייב 1916) איז קומען צום שלוס, ווי געוויסע קריטיקער, אַז „יוסף באָוושאָווער איז געווען בלויז אַ מין סאָציאַליסטישער אַגיטאַטאָר, נאָר אַנ־שטאָט צו רעדן צו די מענטשן פּראָסטע דבורים, האָט ער עס געטאָן אין

גראַמען. אפילו ד״ר מיכאל קאָהן, וואָס האָט געשריבן וועגן באָווּשאָווערן מיט אַזוי פיל ענטוזיאַזם[3], האָט דאָך געפונען פאַר נייטיק אונטערצושטרייכן, אַז מען קאָן אים ניט שטעלן אין איין ריי מיט יהואשן, פרוגן אד״גל.[57]

מיט דעם אויפקום פון דער נייער רעוואָלוציאָנערער ליטעראַטור, נאָך דער באָלשעוויסטישער רעוואָלוציע, ווערט באָווּשאָווער פאַר אַ געוויסער צייט שטאַרק איבערגעשאַצט און אידאַליזירט. ער ווערט דערקלערט פאַרן מוסטער פון אַ פּראָלעטאַרישן דיכטער און אַוועקגעשטעלט העכער פאַר די דריי רעוואָלוציאָנערע דיכטער פון די 80ער יאָרן: ווינטשעווסקי, ראָזענפעלד און עדעלשטאַט. ביסלעכווייז אָבער ווערט באָווּשאָווער אַוועקגעשטעלט אויף זיין געהעריקן פּלאַץ. מיר זעען אין אים אַ טאַלאַנטפולן דיכטער, וואָס האָט פיל געלערנט פון זיינע דריי פאָרגייער און האָט אַריינגעטראָגן אין זיין דיכטונג אַזוי פיל נייע קרעפטיקע טענער, אַז ער איז ווערט געשטעלט צו ווערן אין איין ריי מיט די דריי פּיאָנערן פונעם סאָציאַליסטישן ליד אין יידיש.

ביבליאָגראַפיע פון יוסף באָווּשאָווערס ווערק אין בוך־פאָרם

1. ווערק אין יידיש.

1903

1. „פּאָעטישע ווערקע״
לאָנדאָן, גרופּע „פרייהייט״. 96 זייטן.

1906 — 1907

2. „לידער און געדיכטע״
לאָנדאָן, ראַדיקאַלע פאָלקס־ביבליאָטעק, „אַרבייטער־פריינט״־דרוקעריי. 64 זייטן.

3. „בילדער און געדאַנקען״
לאָנדאָן, רודערמאַנס פאָלקס־ביבליאָטעק. פאַרלאַג פון רודערמאַן. יעגערס דרוקעריי. 26 זייטן.
אינהאַלט: „אויס דעם טאָגעבוך פון אַ פרוי״ (ז. 3—9), „די שטראָף פון דער נאַטור״ (ז. 10—16), „זיין אָדער ניט זיין?״ (ז. 17—21), „פאַנטאַזיעס״ (ז. 22—26)

4. „בילדער און געדאַנקען״
לאָנדאָן, 2טע אויפלאַגע. 64 זייטן.

1907

5. „בילדער און געדאַנקען״.
לאָנדאָן, אַרויסגעגעבן פון ל. פרידמאַן. געדרוקט ביי י. נאַראַדיצקי. 64 זייטן.

6. „לידער און געדיכטע״.
לאָנדאָן, אַרויסגעגעבן פון ל. פרידמאַן. געדרוקט ביי י. נאַראַדיצקי. 64 זייטן.
פּרייז 5 סענט. אין אַמעריקע 10 סענט. אין רוסלאַנד 20 קאָפּ.

1911

7. „געזאַמלטע שריפטן" (פּאָעזיע און פּראָזע)

ניו־יאָרק, אַרויסגעגעבן פון די „פרייע אַרבעטער־שטימע". פרייז 1 דאָלאַר.

אינהאַלט: י. באָווּשאָווער, זיין לעבן און זיין שאַפן פון ד"ר מיכאל קאָן (ז. 3—28), לידער און געדיכטע (91 לידער, ז. 3—83), געדאַנקען־בילדער און סקיצן ז. 187—278), פּאָעזיע און גרויסע מענער (ז. 281 — 347.

1916

8. „געזאַמלטע שריפטן" (פּאָעזיע און פּראָזע)

ס'איז די זעלביקע אויסגאַבע פון 1911. ס'איז בלויז צוגעגעבן אַ זייטל וועגן באָווּשאָווערס טויט. ס'איז אָבער ניט אָנגעמערקט, אַז ס'איז אַ נייע אויפלאַגע. אויך די דאַטע אויפן טיטל־בלאַט: „ניו־יאָרק, 1911" איז ניט געענדערט.

1918

9. „געקליבענע לידער"

„יידיש־סאָציאַליסטישע ביבליאָטעק", נומער 2.

פּעטראָגראַד, פאַרלאַג: צענטראַלער יידישער קאָמיסאַריאַט. 32 זייטן. פּרייז איין רובל.

אינהאַלט: פאָרוואָרט פון ש. אַגורסקי (ז. 3—12), לידער (ז.15—32), „מיין געבעט", „צום ווינט", „מיין לעצטער ווונטש", „צום שקלאַף", „רעוואָלוציאָן", „צום קעמפער", „מערין־געדאַנקען", „אַ געזאַנג צום פאָלק", „אַ מאַנאָלאָג פון דער דומהייט", „און אימער נאָך", „פרידן", „דער פרייהייט־קעמפער", „צו די אַרבעטער", „אַנטשלאָסנהייט", צו די שטערן", „אויפן שטערבע־בעט", „איינזאַם", „פרייהייט", „נאָך הענרי מאַקיי, די „זיפצנדע שטימע".

1931

10. „געקליבענע לידער".

מאָסקווע־כאַרקאָוו־מינסק, צענטר־פאַרלאַג, ווייס־רוסישע אָפּטיילונג. 190 זייטן. אַריינפיר פון ש. (ס.) אגורסקי.

11. „געקליבענע לידער".

אויסוואַל און רעדאַקציע. א. פעפער — ע. פינינבערג, קיעוו, קאָאָפּעראַטיווער פאַרלאַג, „קולטור־ליגע", 100 זייטן.

12. „געקליבענע לידער".

די זעלביקע אויסגאַבע צוזאַמען מיט די לידער פון מאָרים ווינטשעווסקי און דוד עדעלשטאַט.

לידער (ז. 171—262), טעקסט־ענדערונגען (ז. 304—318), דייטשמעריזמען, העברעיזמען און רוסיציזמען (ז. 318—319), אינהאַלט (ז. 323—324).

13. „ליטעראַטור פאַר דער שול".

די ערשטע יידישע אַרבעטער־דיכטער (מאָרים ווינטשעווסקי, מאָרים ראָזענפעלד, דוד עדעלשטאַט, יוסף באָווּשאָווער), צונויפגעשטעלט און געגעבן אַן אריינפיר — י. ד. קורליאַנד.

מאָסקווע־כאַרקאָוו־מינסק, „צענטראַלפאַרלאַג" (ווייס־רוסישע אָפּטיילונג). ז. 99-114.

אינהאַלט: צו מיינע ברידער. צום אַרבעטער, צום ווינט, שטיל איין, אַ נאַטור!

נאַטור־לידער, דער פּראָסט, מערץ־געדאַנקען, דער בלומען־אינדזל, צום שקלאַף, אַ מאָנאָלאָג פון דער דומהייט, אַ געזאַנג צום פאָלק, די קוילנגיסער, ציט שטאַרקער די סטרונעס, רעוואָלוציע, דער פרייהייט־קעמפער, מיין לעצטער וונטש, עפּיגראַמען.

2. ווערק אין ענגליש.

1928

אַהער איז אַריין 16 לידער איבערזעצט פון יידיש דורך ראָזע פרימאַן — אישיל און 11 לידער, געשריבן פון באַוושאָווערן אין ענגליש. די 16 איבערזעצטע לידער זיינען: „פרילינג־לוסט", „דער בלומען־אינדזל", „צום ווינט", „ענטשלאָסן־קייט", „מערץ־געדאַנקען", „פרילינגס־געוויטער", „מיינע מיטמענטשן" („צו די ברידער"), „צום אָנדענק פון י. עדעלשטאַט", „אַ מאָנאָלאָג פון דער דומהייט", „בענק־שאַפט" („דאָס בענקען נאָך שוינהייט"), צו מיינע ברידער", „רעוואָלוציאָן", „ליבע־לידער", „די מיידלס ליבער־לידער", „ערינערונגען פון קינדהייט".

פון באַוושאָווערס 11 ענגלישע לידער זייכען צוויי — „צו די אַרבעטנדיקע" און „מיט דער נאַטור" איבערגעדיכטעט פון זיינע יידישע לידער: „צום פאָלק" און „נאַ־טור־לידער". דאָס ענגלישע בוך האָט אויך אַ מאָטאָ אין יידיש פון באַוושאָווערס ליד „דערפאָלג":

„מע דאַרף נאָר וועלן, אום צו קאָנען שאַפן;
מע דאַרף נאָר שטרעבן, אום צו קאָנען זיין.
מיר קאָנען פריי זיין, אָדער ווערן שקלאַפן,
ס'איז ווי מיר אָרדנען אונדזער לעבן איין".

3. איבערזעצונגען פון אַנדערע שפּראַכן

1899

15. שיילאַק אָדער דער קויפמאַן פון וועניעדיק, פון ווילאַם שעקספּיר, איבערזעצט —פון י. באַוושאָווער. פאַרלאַג פון יהודה קאַצענעלבאָגן — ניו־יאָרק, תרנ"ט. 116 זייטן, פּרייז 15 סענט.

אין ענגליש איז אָנגעגעבן, אַז דער איבערזעצער איז באַזיל דאַל און „דאָס רעכט אויפצופירן אויף דער בינע, געהערט צום איבערזעצער".

אַ בילד פון שעקספּיר אויף אַ באַזונדערס גוט פּאַפּיר. צום סוף עטלעכע זייטן ביכער־רעקלאַמעס.

1912—1911

16. שיילאַק אָדער דער קויפמאַן פון וועניעדיק. אאַז"וו.

ניו־יאָרק, פאַרלאַג היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני.

קענטיק, איבערגעדרוקט פון די מאַטריצן פון דער ערשטער אויסגאַבע אין 1899. דאָס יאָר איז ניט אָנגעגעבן. לויטן אינהאַלט פון די 13 זייטן רעקלאַמעס וועגן די אויסגאַבעס פונעם פאַרלאַג זעט אויס, אַז דאָס בוך איז אַרויס אין 1911 אָדער 1912. דאָס בילד פון שעקספּיר איז אין דער נייער אויסגאַבע ניט אַריין.

הערות

1. דאָס געבורטס־יאָר 1872 איז געווען אָנגעגעבן אין די נאָטיצן וועגן זיין טויט אין דער אַמעריקאַנער יידישער פּרעסע, אין 1916, ווי אויך אין באַסינס „אַנטאָלאָגיע", ניו־יאָרק, 1918. דער געבורטסטאָג, ערב יום־כּפּור, ווערט אין דערמאָנט פון ד"ר מיכאל קאהן אין זיין אַרויסגיר צו „באָווישאָווערס געזאַמלטע שריפטן", ניו־יאָרק, 1911. לויט זיין חשבון אָבער איז באָווישאָווערס געבורטס־יאָר, 1873 (ערב יום־כּפּור, 1872, איז געווען דער 11טער אָקטאָבער און 1873 — דער 30סטער סעפּטעמבער). אַ דרוקפעלער שיינט צו זיין די דאַטע 1875 אין אַלעקסאַנדער האַרקאָוויס „יידיש אַמעריקאַנישער פאָלקס־קאַלענדאַר", 1899־1900, ז' 87, אין אַ נאָטיץ צו באָווישאָווערס אַן ענגליש ליד.

2. לויט אַלעקסאַנדער האַרקאָוויס נאָטיץ (זע אָנמערקונג 1) איז יוסף באָווישאָווער געבאָרן געוואָרן אין האַרקאָ.

3. ד"ר מיכאל קאָהן (זע אָנמערקונג 1).

4. „פרייע אַרבייטער שטימע", 3טן יאַנואַר, 1936, אינעם לייט־אַרטיקל.

5. מיר דערציילן מינדלעך, אין 1932; שפּעטער האָט ער עס באַשריבן („ווי איך האָב געקענט באָווישאָווערן") אין דער „פרייער אַרבייטער שטימע" פאַרן 3טן יאַנואַר, 1936.

6. דאָס שטימט מיט דער געבורטס־דאַטע 1872 (זע אָנמערקונג 1).

7. אַזוי גיבן אָן זיינע מערסטע פרײַנד, אָבער לויט האַרקאָוויס נאָטיץ פון 1899 (זע אָנמערקונג 1) איז באָווישאָווער אָנגעקומען קיין אַמעריקע ערשט אין 1892.

8. אַ קלאָוקמאַכער (דאַמענשנייידער) פלעגט דעמאָלט פאַרדינען דורכשניטלעך ניט מער ווי זיבן—אַכט דאָלאַר אַ וואָך, בעת אַ פאַריער האָט פאַרדינט פון זיבן ביז צען דאָלאַר און אַמאָל אויך ביז צוועלף דאָלאַר אַ וואָך (ח. בורגין, געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, ניו־יאָרק, 1915, ז' 297).

9. אין 1906 האָט אַ ניו־יאָרקער גראָסערימאַן (באַקאַליי־קרעמער) מיך אויפגעקלערט, פאַרוואָס אַזוינע פּרעזאַנען, ווי באָווישאָווער האָבן ניט געקאָנט אָנפירן קיין „גראָסערי־סטאָר". דער דערציילער אַליין איז פריער געווען אַ שניידער און האָט געהערט צו אַן אַנאַרכיסטישן קרייז. ווען ער איז געוואָרן אַ קרעמער, האָט דער דערציילער איינגעלאַדן אַלע זיינע חברים פון שאָפּ און פונעם קרייז צו קויפן ביי אים אין קראָם. זיי זיינען גערן געקומען אים געבן צו לייזן. די מערהייט פון זיי האָט אָבער גענומען אַלץ אויף באָרג און נאָכדעם ניט געקאָנט באַצאָלן. ביסלעכווייז אָבער האָט ער זיך אויסגעלערנט פון אַנדערע קרעמער צו מאַכן אַזוי, אַז די גוטע צאָלער זאָלן באַצאָלן פאַר די שלעכטע. ער האָט עס געטאָן דורך רעכענען הויכע פּרייזן, ניט געבן קיין פולע וואָג און מאָס און ענלעכע מאַניפּולאַציעס, וואָס דער דיכטער באָווישאָווער איז ניט געווען אימשטאַנד עס דורכצופירן.

10. דעם דאָזיקן רוסישן נאָמען האָט באָווישאָווערן, מעגלעך, געגעבן דער רוסיפיצירטער רעדאַקטאָר פון דער „אַרבעטער־צייטונג", וואָס האָט געהאַט אַ שוואַכקייט צו ענדערן די נעמען פון זיינע מיטאַרבעטער.

11. ווינטשעווסקי: „ווייזנען אָדער לאַכן". עדעלשטאַט: „אַ טרויעריקער געלעכטער" (זע ווייטער אינעם קאַפּיטל „באָווישאָווער און עדעלשטאַט").

12. דאָס איבערחזרן די ווערטער „איינציק, איינציק" אין דער לעצטער שורה איז כאַראַקטעריסטיש פאַר באָווישאָווערס לידער פון יענער צייט. אויך אין דער לעצטער שורה פון זיין ליד „דער בלומען־אינדזל" חזרט איבער באָווישאָווער די ווערטער „די דערנער, די דערנער".

13. זע ווייטער קאַפּיטל 9 („באַוושאַווער און עדעלשטאַט").
14. די אַנאַרכיסטישע פירערין עמא גאָלדמאַן האָט „געפּרובירט צונויפקלייבן אַרום זיך אַ הונגעריקן עולם און האָט זיי געגעבן די עצה טובה, אַז זיי זאָלן זיך אַ לאָז טאָן אויף די בעקעריען, אויף די רעסטאָראַנען פון די רייכע און זאַטע און נעמען אַלץ, וואָס זייער האַרץ גלוסט" (י. קאָפּעלאָוו, „אַמאָל אין אַמעריקע", 1928, ז. 368).
15. בורגין, געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, ז. 339.
16. באַוושאַווער מיינט דאָ דאָס תלמודיש ווערטל „גם זו לטובה", וואָס באַטייט אָננעמען פאַר ליב אַלע צרות.
17. אין דער אָפיציעלער אַנאַרכיסטישער אויסגאַבע פון באַוושאַווערס געזאַמלטע שריפטן" (ניו־יאָרק, 1911) איז אָנשטאָט די ווערטער „על פּי נוסח „אַרבעטער־ציישונג" אַריינגעשטעלט דאָס וואָרט „סאַטירע". אָבער אין די פריערדיקע לאָנדאָנער אויסגאַבעס פון באַוושאַווערס „לידער און געדיכטע" איז אָנגעגעבן דער אַלטער נוסח.
18. די אַנאַרכיסטן האָבן דעמאָלט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז אונטער דער מאַסקע פון שטיצן די אַרבעטלאָזע, זאַמלען די סאָציאַליסטן געלט פאַר אַן אַנדערע צוועקן (בורגין, געש. פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, זייטן 338—339).
19. אין אַ פערזענלעכן בריוו פון מערץ, 1934, און אין אַן אַרטיקל „אַביסל זכרונות" („פרייע אַרבעטער־שטימע", 3טן יאַנואַר, 1936).
20. א. רודאש דערציילט, אַז דאָס איז געווען אין אָנהייב זומער 1896. גלייכצייטיק באַמערקט ער אָבער, אַז דאָס איז געווען דעם זומער, איידער באַוושאַווער חייבט אָן שרייבן אין „ליבערטי", ווו זיין ערשטע ליד האָט זיך געדרוקט דעם 7טן מערץ, 1896). מע דאַרף דעריבער אָננעמען, אַז דאָס אַלץ וואָס רודאש דערציילט, האָט פּאַסירט דעם זומער 1895, איידער באַוושאַווער קומט צו בענדזשאַמין טאַקער, אין פעברואַר, 1896, בעטן, ער זאָל אים העלפן קריגן ליטעראַרישע אַרבעט, און ער חייבט זיך אָן דרוקן אין ענגליש.
21. ד"ר קאָן דערציילט (אין דער „פ. אַ. ש.", יאַנ. 3, 1936), וועגן באַוושאַווערן, אַז „כמעט אַ גרינער, חייבט ער אָבער גלייך אָן שרייבן אין ענגליש אונטער נאָמען באַזיל דאַל, פאַרן „ניו־יאָרקער האַום דזשורנעל" און פאַר דעם אַנאַרכיסטיש־אינדיווידואַליסטישער „ליבערטי" אין באָסטאָן". דאָס איז, נאַטירלעך, תיפּש איבערגעטריבן. ב. טאַקער דערקלערט עפנטלעך, דעם 7טן מערץ, 1896, אַז ער האָט דער ערשטער געדרוקט אַן ענגליש ליד פון באַזיל דאַל, און דאָס איז דאָך געווען אַרום פיר און אַ האַלב יאָר נאָך באַוושאַווערס קומען קיין אַמעריקע און נאָכן אָפּזיין אַ געוויסע צייט אין ניו־הייוון, ווו ער האָט לויט דעם זעלביקן ד"ר קאָן (דאָרט) „שטודירט אַ גענויעם יאָר ענגלישע ליטעראַטור אין יעיל־קאָלעדזש".
22. מאַקס נ. מייזעל (זע אָנמערקונג 5) לייקנט אינגאַנצן, אַז באַוושאַווער האָט ג ע ל ע ר נ ט ענגליש. ער דערקלערט, אַז „באַוושאַווער האָט זייער ווייניק בילדונג געקראָגן, אָבער ער האָט געהאַט אַן אויסערגעוויינלעכע פּיי?קייט אַריינצוזאַפּן אין זיך אַלץ, וואָס זיין אויג האָט נאָר געזען. און פּונקט אַזוי, ווי ער האָט ניט לערנענדיק קיין דייטש, געדענקט אויסווייניק ה י י נ ע , האָט ער ענגליש אַריינגענומען מיטן אויג און געקענט זיינע ענגלישע פּאָעטן בוכשטעבלעך אויסווייניק. ער האָט געשריבן ענגליש, ניט ווייל ער האָט געלערנט, נאָר דאָס געלייענטע האָט פון זיך אַליין אַרויסגעשפּרודלט פון אים. אַזוי האָט ער אין אַ פּאָר יאָר אַרום געשריבן ענגלישע לידער" פון דער אַנדערער זייט, האָט ד"ר קאָן ביסלעכווייז געמאַכט יוסף באַוושאַווערן פאַר אַ רעגולערן סטודענט אין יעיל־אוניווערסיטעט. צוערשט (אין 1911 — אינעם אַריינפיר צו „באַוושאַווערס שריפטן") האָט ער דערציילט, אַז

באָווּשאָווער האָט ג ע ל י י ע נ ט די ענגלישע קלאַסיקער אין דער י ע י ל ־ ב י ב ל י אָ ט ע ק אין ניו־הייוון, ווו ער האָט פאַרבראַכט „אַ וועלכע צען מאָנאַט“ שפּעטער (אין 1928, אינעם אַריינפיר צו באָווּשאָווערס ענגלישע לידער) דערציילט ער, אַז באָווּשאָווער האָט „שטודירט מיט אויסערסטער התמדה“ אינעם יעיל־קאָלעדזש. ס'הייסט, אַז באָווּשאָווער האָט זיך יאָ אָפּגעגעבן מיט אַ „סיסטעמאַטישער לערע“, מיט „פּראָגראַמען, טעקסט־ביכער און באַשטימטע לעקציאָנען“, און דאָס שטימט ניט מיט זיין ד“ר קאָנס אַרויסזאָגונג 17 יאָר פריער. אין זיין אַרטיקל „יוסף באָווּ־שאָווער“ („פרייע אַרבעטער־שטימע“, 3טן יאַנואַר, 1936) דערקלערט ד“ר קאָן, אַז באָווּשאָווער האָט „שטודירט אַ גענויעס יאָר ענגלישע ליטעראַטור אין יעיל־קאָלעדזש“. ביידע דאַטעס, סיי „אַ וועלכע צען מאָנאַטן“ און סיי „אַ גענויער יאָר“ שטימען אָבער ניט מיט די זכרונות פון א. רודאש, באָווּשאָווער איז אַוועק אין ניו־הייוון אָנהייב זומער און געקומען צוריק קיין ניו־יאָרק מיט עטלעכע חדשים פריער, איידער ער הייבט זיך אָן דרוקן אין ענגליש (אָנהייב מערץ, 1896). סיידן מע זאָל אָננעמען, אַז א. רודאשעס זכרונות שטאַמען פון זומער 1894, און אַז באָווּשאָווער איז צוריקגע־קומען פון ניו־הייוון קיין ניו־יאָרק אינעם זומער 1895.

לויט ווי לעאָן מאָסעיעף טיילט מיר מיט, האָט באָווּשאָווער דערלערנט די ענגלישע שפּראַך דורך אַ ווערטערבוך. דערצו האָבן אים מיטגעהאָלפן זיין אויסערגעוויינלעכער זכרון און זיין מערקווירדיקער שפּראַך־געפיל.

23. ד“ר קאָן דערציילט (זע אָנמערקונג 3), אַז איינער פון זייערע חברים, פּישער, האָט באָווּשאָווערן „אַריינגענומען צו זיך אין הויז און האָט אים אויסגע־האַלטן מיטן עסן, לאָזשי און קליינגעלט“. דערפאַר האָט „ער געזאָלט לערנען מיט די צוויי קינדער דייטש“. איז נאָך ניט געגוג, וואָס ער האָט ניט אויסגעפילט זיין לערערישע פליכט, זייענדיק אַ קנאַפּער פּעדאַגאָג, פלעגט ער אַרומגיין „גאַנצע נעכט איבערן צימער, זינגען און דעקלאַמירן ווי און ווען אים פאַלט איין“. זאָגט אים פּישער: „באָווּשאָווער, זייט מוחל, זוכט זיך אַן אַנדער לאָזשי, מע קאָן פון אייך ניט לעבן“. ענטפערט באָווּשאָווער: „וואָס הייסט, איך זאָל זיך זוכן אַן אַנדער לאָזשי? און וואָס פעלט מיר דאָ? מיר איז דאָ זייער באַקוועם. אַלא, וואָס דען, איר קאָנט ניט ליידן, טאָ מופּט [קלייבט] זיך אַרויס אַנדערשוואו. נאָכדעם גיט ער ערנסט אַ פרעג: „הייגען אָדער געטען וואָלט איר עס אויך געהייסן מופן?“

24. יוסף באָווּשאָווער האָט, אַזוי ווי זיינע ברידער די חזנים, געהאַט אַ שיינע קרעפטיקע טענאָר־שטימע. ער האָט אפילו פאַנטאַזירט צו ווערן אַן אָפּערע־זינגער. לויט ווי ד“ר קאָן דערציילט (זע אָנמערקונג 3), זיינען געווען קלאַנגען, אַז דער אָפּערע־זינגער זשאַן דערעזשקאָ האָט באָווּשאָרען אויפגעמונטערט צו קולטיווירן זיין שטים.

25. „פרייע אַרבעטער־שטימע“, 12טן פעברואַר, 1916, ז. 4.

26. ד“ר קאָן דערציילט (אין דער „פ. א. ש.“ פאַרן 3טן יאַנואַר, 1936), אַז ווען באָווּשאָווער איז צוריקגעקומען פון ניו־הייוון קיין ניו־יאָרק (זיכער ניט פריער פון סוף זומער 1895), נעמט ער „דרוקן אונטערן פּסעוודאָנים „טורבאָוו“ „לידער, סקיצן, בילדער, אַרטיקלען“. אין דער אמתן, אָבער, האָט באָווּשאָווער גראָד אין זיינע ערשטע ווערק אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער „אַרבעטער־ציטונג“ פון 1892, זיך אונטערגעשריבן „מ. טורבאָוו“ אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער זיך שטענדיק אונטערגעשריבן „י. באָווּשאָווער“, אָדער ווי אין די לעצטע יאָרן (אויך אין ענגליש): „באַזיל דאַל“.

27. וואַרשיינלעך א פּסעוודאָנים. מאַקס נ. מייזעל האָט מיר דערציילט, אַז הערמאַן בערנשטיין האָט זיך אַמאָל אַזוי אונטערגעשריבן (לויט א. פרומקין אין די „פ. אַ. ש.“ פון 21סטן אַפּריל, 1939, האָט אויך עמא גאָלדמאַן געהאַט אַן ענלעכן פּסעוודאָנים — ע. ג. סמיט).

28. די „פרייע אַרבעטער־שטימע" פון 12טן פעברואַר, 1916, דערציילט אַזאַ עפּיזאָד: באָוושאָווער איז אַמאָל געקומען אין רעדאַקציע אין דער אָפּוועזנהייט פונעם רעדאַקטאָר און האָט געפונען, אַז די שריפטזעצער האָבן ניט וואָס צו טאָן. האָט ער זיך געזעצט ביים שרייבטיש און זיי געגעבן „מאַנוסקריפּט", וואָס „איז געווען דער ריכטיקער שטאָף, און איז זייער גוט צונוצגעקומען".

29. נאָך אינעם אָנהייב פונעם 20סטן יאָרהונדערט פלעגן ניו־יאָרקער יידישע רעדאַקטערס ניט וועלן צאָלן קיין האָנאָראַר פאַר לידער, און אויב יאָ, האָבן זיי געפאָדערט, ס'זאָל פאַרנעמען גאַנצע צייטונג־שפּאַלטן. ס'איז ניט זיכער, צי באַוו־שאָוועך האָט אויף דעם אָנגעטייט אינעם סוף פון זיינע עפּיגראַמעס, ווו ער זאָגט, אַז „דיכטונג פאַר דעם ייד מוז מען וועגן אויף געוויכטער". (משה זייפערט, אַ מיט־אַרבעטער פון דער אַמעריקאַנער יידישער פּרעסע זינט די 80קער יאָרן, פלעגט וועגן דעם דערציילן פאָלגנדיקן אַנעקדאָט: אַ דיכטער ברענגט זיין פּעקל לידער צו אַ יידישן צייטונג־אַרויסגעבער. דער לעצטער דערקלערט, אַז לידער קויפט ער בלויז אויפן וואָג און באַדינגט זיך מיטן דיכטער וועגן פּרייז. נאָכן אָפּוועגן דעם מאַגו־סקריפּט דערקלערט דער אַרויסגעבער, אַז זיין פּרייז פאַר אַ פונט לידער איז געמיינט אַ חוץ פּאַפּיר, און ער צאָלט בלויז פאַרן אונטערשייד אין דער וואָג פון ריינעם און פאַרשריבענעם פּאַפּיר . . .).

30. דאָס איז, נאַטירלעך, איבערגעטריבן. באָוושאָווער האָט שוין מער־ווייניקער פאַרשטאַנען ענגליש נאָך איידער ער האָט אָנגעהייבן סיסטעמאַטיש שטודירן די ענגלישע שפּראַך און ליטעראַטור.

31. א. רודאש (זע אָנמערקונג 19) דערציילט וועגן דעם אַזוי: „ווען בענדזשאַ־מין טאָקער האָט איבערגעלייענט באָוושאָווערס לידער, האָט ער באַטראַכט דעם יונגן דיכטער, דעם עמיגראַנט, „דעם פרעמדן", און ער האָט זיך גאָרניט געקאָנט גלויבן, אַז דאָס איז זיין ענגליש. אָבער ווען באָוושאָווער האָט אים איבערצייגט, אַז ער איז דער פאַרפאַסער פון די פּאָעמעס, האָט זיי טאָקער אָפּגעדרוקט אין „ליבערטי".

32. גענויער וועגן דעם ווייטער אינעם קאַפּיטל „די צוויי פּעריאָדן פון באָוושאָ־ווערס שאַפן".

33. באָוושאָווערס לידער אין דער „ליבערטי", ווי אויך אַ ריי לידער זיינע איבערזעצט פון יידיש אין ענגליש דורך ראָז פּרימאַן־אישיל, זיינען אַרויס אין אַ באַ־זונדער אויסגאַבע, אין 1928 (זע ווייטער אין קאַפּיטל „באָוושאָווער ביבליאָגראַפיע", נומער 14). אָבט פון באָוושאָווערס ענגלישע לידער איבערזעצט אין יידיש פון א. פּלאַטנער זיינען דערשינען אין „שטערן", מינסק, מערץ, 1936.

34. לויט מאַקס נ. מייזעל האָט באָוושאָווער זיינע בעסטע לידער אין ענגליש געשריבן אונטער דער דירעקטער ווירקונג פון עדווין מאַרקהאַמס פּאָעזיע. באָוושאָווער האָט שפּעטער אויך באַשריבן מאַרקהאַמען און איבערזעצט אַ טייל פון זיין ליד "The Man with the Hoe" („דער מאַן מיט דער גריאָבלע") און נאָך דריי לידער.

35. י. ענטין, „יידישע פּאָעטן", 2טער טייל, ניו־יאָרק, 1927.

36. באָוושאָווערס אונטערשטרייכן כסדר די געזונטהייט פון די גרויסע דיכטער. שיינט, אַז ער האָט שוין דערפילט אַ מאַנגל אין דעם.

37. פּראָפעסאָר לעאָ ווינער האָט אַרום יענער צייט געפונען גענוג אַזוינע מוס־טערן פון דער יידישער ליטעראַטור אין יענער צייט און זיי איבערגעזעצט פאַרן בעסערן ענגלישן לייענער אין זיין בוך The History of Yiddish Literature in the Nineteenth Century, New York, 1899.

38. מאַקס נ. מייזעל (זע אָנמערקונג 5) דערציילט, אַז ש ע ל י און ק ו ט ס האָבן אויף באָוושאָווערן געהאַט די גרעסטע ווירקונג, און אונטער

דעם איינדרוק פון ע ד ו ו י ן מ אַ ר ק ה אַ מ ס „מען וויטה דהי האָ“ האָט באָווּשאָווער אָנגעשריבן זיין אייגענע בעסטע ענגלישע פּאָעזיע.

39. ענלעכס זאָגט באָווּשאָווער אויך אין זיין ליד „לעבט אין פרידן“: „וואָס מע דאַרף, זאָל יעדער טאָן, ווי דער פויער, אַזוי דער קעניג. וועמען, זאָגט, וועט דאַן זיין ווייניק?“

40. פונקט קאַפּויר האָט זיך אויסגעדריקט עדעלשטאַט איז זיין ליד „צו די פינצטערע בטלנים“, ווו ער לאַכט אויס די יידישע „פּאַטריאָטן“, וואָס לעבן פון „כאַפּ־לאַפּ“ און „רופן אין דעם לאַנד פון אונדזערע אבות, אַהין ווו עס הונגערט יעצט דער טערק און דער אַראַב“.

41. דוד עדעלשטאַט, ביאָגראַפיע, פון קלמן מרמר, פאַרלאַג „עמעס“, מאָסקווע, 1935, ז׳ 41—42.

42. עדעלשטאַט האָט געפאָדערט בלויז צו „וועגן יעדעס וואָרט און יעדן געדאַנק“ („אַן די שריפטשטעלער“). באָווּשאָווער אָבער האָט געפּוצט און געשליפן זיינע לידער. ער האָט אויך אַ סך מער גראַם־פאָרמעס, ווי עדעלשטאַט. דער לעצטער האָט פון אומגעפער 135 לידער 23 אין אויסגעלאָזטע גראַמען, 11 אין פאָר־גראַמען, 4 אין געמישטע גראַמען און 3 אין גאַרטל־גראַמען. די איבעריקע עטלעכע און נייניציק זיינען אַלע אין קרייץ־גראַמען (דוד עדעלשטאַט, באַנד 1, ז׳ 111). באָווּשאָווער האָט אָבער אין קנאַפּע 100 לידער — 32 אין קרייץ־גראַמען, 26 אין אויסגעלאָזטע גראַמען, 18 אין פּאָר־גראַמען, 15 אין געמישטע גראַמען און 4 אין גאַרטל־גראַמען. דערצו זיינען באָווּשאָווערס געמישטע גראַמען זייער קאָמפּליצירט אינעם פאַרגלייך מיט עדעלשטאַטס. צום ביישפּיל, באָווּשאָווערס ליד „די ווינטער־זון“ האָט צווייערליי גראַמען; די שמאָלע שורות אינמיטן זיינען אין פּאָר־גראַמען און אין די ברייטע שורות אינעם אָנהייב און סוף, איינגעטיילט אין דריי שורותדיקע סטראָפעס, גראַמען זיך שורות 1 און 3, בעת די 2טע שורה גראַמט זיך מיט דער נאָכפאָלגנדיקער סטראָפע. אין זיין ליד „לעבט אין פרידן“ גראַמען זיך די שורות 1 מיט 5, 2 מיט 3 און 4, 6 מיט 7, 8 מיט 9 און 11, 10 מיט 12 און 13. אין זיינע „לידער“ (פון ענגליש) גראַמען זיך אין דער ערשטער סטראָפע: שורות 1 מיט 2, 3 מיט 4, 5 מיט 6 און 7; אין דער 2טער סטראָפע: שורות 1 מיט 2, 3 מיט 4 און 7, 5 מיט 6. עדעלשטאַט האָט בלויז 4, 6 און 8 שורותדיקע סטראָפעס. באָווּשאָווער — 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 און 13 שורותדיקע סטראָפעס.

43. אַן אויסנאַם איז באָווּשאָווערס אַלעגאָריש ליד „עס איז אַ טרוים דאָך ריכטיק“ (5טן אויגוסט, 1892), אין וועלכן ער באַנוצט אַן אַלט־הייטישן יידישן פאָלקלאָר מאָטיוו („אַ שעפעלע צווישן וועלף“) פאַר דעם קאַמף צווישן אַרבעטער און באָסעסע אין אַמעריקע. די יידישע אַרבעטער־לייענער פון יענער צייט איז אָבער געווען מער צום האַרצן דוד עדלשטאַטס סימבאָל פונעם „געפאַנגענעם שקלאַף“ און מאָרים ראָזענפעלדס סימבאָל פונעם „לייב אין שטייג“. שפּעטער שרייבט טאַקע אויך באָווּשאָווער, אין זיין „פרילינג־געוויטער“: „זייט ווי די לייבן אין דער מדבר מעכטיק“...

44. באָווּשאָווער דערקלערט זיך פאַר אַ טרערן־דיכטער אויך אין זיינע לידער „מערין־געדאַנקען“, „צום אַרבעטער“, „צו מיין מוזע“, „לוינען“, ווי אויך אין זיין עסיי „וועגן פּאָעזיע“.

45. אַזוי דערציילט ד״ר מיכאל קאָהן אין זיין אַריינפיר צו באָווּשאָווערס לידער אין ענגליש. זע אָנמערקונג 33.

(לעאָן מאָסעיעף האַלט פאַר מעגלעך, אַז באָווּשאָווער וואָלט אויסגעמידן זיין טראַגישן סוף, ווען ער וואָלט געוווינט אין אַ קליין שטעטל, אין „רו און שטילקייט“).

46. ד״ר מיכאל קאָהן (זע אָנמערקונג 3) דערציילט, אַז אין אַ שמועס מיט זיין

פרוי, וואָס פלעגט „תמיד“ באָוושאָווערן „אויסמוסרן פאַרוואָס ער פירט זיך ניט אויף ווי אַ מענטש, זיצט ניט אויף אַן אָרט, און דאָסגלייכן“. האָט דער דיכטער „אינמיטן דערינען“ צו איר געזאָגט: „איך בין אַ גאָט, מיסעס קאָהן! אַזעלכע ווי איר מוזן צו מיר דינען, מיט ערפורכט מיך באַטראַכטן און אַכטונג געבן מיר זאָל קיין זאַך ניט פעלן“.

47. אָנהייב 1900 זעט מען שוין אין ערגעץ ניט קיין נייע ווערק פון באָוושאָווערס פעדער. ס'ווערט אָבער אין ערגעץ ניט דערמאָנט, אַז באָוושאָווער איז קראַנק. אויך מיט 11 יאָר שפּעטער, אינעם אַריינפיר צו באָוושאָווערס „געזאַמלטע שריפטן“ דערציילט ד"ר קאָהן בלויז, אַז באָוושאָווער געפינט זיך אין דול־הויז. ער גיט אָבער ניט אָן געניי, ווען באָוושאָווער איז קראַנק געוואָרן און אונטער וועלכע אומשטענדן. ער דערציילט אויך ניט ווו דאָס האָט פּאַסירט, אין ניו־יאָרק, אָדער אין אַלבאַני, ביי זיין ברודער אין הויז.

48. פרוי מאָסעיעף דערציילט מיר, אַז אין יענער צייט האָט באָוושאָווער ביי זיי אין הויז געמאַכט אַזוינע העוויות און געקוקט מיט אַזוינע ווילדע בליקן, אַז די קינדער זיינען געווען שטאַרק אויבערגעשראָקן. ביי דער געלעגנהייט האָט באָוושאָווער צו איר באַמערקט אַזוי: „יעקב גאָרדין און ד"ר זאָלאָטאַראָוו וועלן מיר נאָך דער־לאַנגען מיינע לידער אויף אַ גאָלדענעם טאַץ און וועלן זיך פאַר מיר בוקן און קניען.“

49. געשטיצט, אַפּנים, אויף אָט דער השערה, שרייבט רייזינס לעקסיקאָן, אַז באָוושאָווער האָט שוין צו 22 יאָר, דאָס הייסט, אין דער צייט פון זיינע העכסטע פּאָעטישע דערגרייכונגען, אַרויסגעוויזן סימנים פון פּסיכישער קראַנקייט.

50. „פרייע אַרבעטער־שטימע“, 3טן יאַנואַר, 1936.

51. אין בענדזשאַמין ר. טאָקערס אַרטיקל „אַן אויסגעצייכנטער יונגער דיכ־טער“, איבערגעדרוקט אין אישילס אויסגאַבע פון באָוושאָווערס ענגלישע לידער איז פאַראַן בלויז אַ „לויבגעזאַנג“ אָבער ניט קיין „וואָרנונג“ אויף שנעלער אנערקענונג און ממילא ניט קיין פאַרגלייך מיטן ענגלישן דיכטער קיטס. מעגלעך, אַז אָט דער ניט־געשריבענער וואַריאַנט פון טאָקערס אַרטיקל געהערט צו דעם זעלביקן לעגענדע־ציקל, וואָס האָט זיך געוועבט אַרום דער דאָזיקער געשעעניש.

52. אין אַ צווייטן פּלאַץ, (זע אָנמערקונג 41), דערציילט ד"ר קאָהן, אַז באָוו־שאָווער איז אויך פריער געווען עקסצענטריש, צולעצט אָבער איז ער געוואָרן קאַפּ־ריזנע, היסטעריש, פול מיט שוואַכקייט און פּלוצימדיקע שטימונגען פון אַלע מינים. אַלס ביישפּיל פאַר דעם ברענגט ד"ר מיכאל קאָהן פאָלגנדיקן עפּיזאָד. צוזאַמען מיט באָוושאָווערן און נאָך אייניקע זיינען זיי געפאָרן אויף אַ שיפל. אויפן וועג צוריק האָט זיך אָנגעהויבן צו זאַמלען וואַסער. האָט באָוושאָווער געפאָדערט אָפּשטעלן דאָס פאָרן, אָדער ער גייט אַרונטער... ד"ר קאָהן האָט אים געמוזט צווינגען צו בלייבן זיצן ביז זיי זיינען אָנגעקומען צום ברעג. (עדעלשטאַטס שוועסטער סאָניע (פרוי טעלסאָן), וואָס איז דעמאָלט מיטגעפאָרן אויפן שיפל, האָט מיר דערציילט, אַז באָוו־שאָווער האָט געשריען, אַז די וועלט וועט פאַרלירן איר גרויסן דיכטער).

וועגן באָוושאָווערס עקסצענטרישקייט דערציילן זיינע פרוינד אַ סך מעשיות, ווי ער פלעגט אימיטירן די געוווינהייטן און דעם גאַנג פון גרויסע שרייבער. אַזוי פלעגט ער אַרומגיין ביינאַכט איבערן הויז אין אַ לוילעך, נאָכצוטאָן באַלזאַקן, און האַלטן איין פּלייצע אַרונטערגעלאָזן, ווייל אַזוי איז געגאַנגען אַ באַרימטער ענגלישער דיכטער.

53. ווען מ. נ. מייזעל האָט עס דעם אויטאָר מינדלעך דערציילט, האָט ער באַ־נוצט ווערטער „מורא געהאַט“.

54. ווי לעאָן מאָסעיעף האָט מיר דערציילט, איז באָוושאָווער אָוועקגענומען געוואָרן אין אַ דולהויז אויף אַזאַ אופן: דער קראַנקער דיכטער איז צוגעקומען צו אַן עלעקטרישן גאַסן־לאָמפּ און גענומען אויסטאָן זיינע קליידער. אַ פּאָליציי־באַאַמטער

פירט אים דאַן אַוועק אין אַ שפּיטאָל פאַר גייסטיק־קראַנקע, פונוואַנען די דאָקטוירים שיקן אים איבער, נאָך אַן אונטערזוכונג, אין אַ דולהויז.

55. אין יענער צייט האָט נאָך די מעדיצין ניט געוווּסט פון די מאָדערנע היילמיטלען קעגן Dementia Praecox Paranoid.

56. אין דער „פרייער אַרעבטער־שטימע" פאַרן 12טן פעברואַר, 1916, ווערט געמאָלדן, אַז באָוושאָווערס ברודער האָט ניט געקאָנט אָנגעבן גענוי די ריכטיקע דאַטע, ווען דער דיכטער איז געשטאָרבן. ער האָט אָבער געדענקט, אַז דאָס איז געווען דער „מאָנטיק פאַר קריסטמעס, 1915. דאָס הייסט, דעם 20סטן דעצעמבער. אין דעם צוגעדרוקטן זייטל (אין אַפּריל, 1916), צו באָוושאָווערס „געזאַמלטע שריפטן" ווערט אָבער אָנגעגעבן דער 25טער דעצעמבער, אַלס טאָג פון באָוושאָווערס טויט.

57. אין אַלגעמיין איז דער גורל פון באָוושאָווערן געווען אַ לאַנגע צייט ענלעך צו דעם גורל פון עדעלשטאַטן. סיי די אונטערשעצער און סיי די איבערשעצער פון באָוושאָווערס דיכטונג האָבן זיך באַנוצט מיט ענלעכע אַרגומענטן, ווי אין זייערע עדעלשטאַט־אַרטיקלען. די מערסטע שרייבער האָבן געוויינלעך גערעדט וועגן ביידע דיכטער צוגלייך.

דר. הערמאַן פראַנק

די יידישע טרייד־יוניאָן־באַוועגונג אין אַמעריקע

(1938—1888)

דאָס יידישע מאַסנלעבן אין אַמעריקע אין די לעצטע פופציק יאָר איז געקניפּט און געבונדן מיטן לעבן און קאַמף פון יידישן אַרבעטער. די מאַסן־אימיגראַציע, זינט 1881, האָט אַריינגעוואָרפן אין אַמעריקאַנער קאַך־קעסל אומצייליקע טויזנטער געוועזענע קליינהענדלער, האַנטווערקער, מלמדים און גלאַט יידן אָן באַשטימטע פּראָפעסיעס. פון זיי אַלע איז במשך פון אַ פּאָר צענדליק יאָר געוואָרן אַן אינדוסטריעלער פּראָלעטאַריאַט. אָט די סאָציאַלע ענדערונגען, דער איבערקער אין די פּרנסות פון די ברייטסטע פאָלקשיכטן, און אין זייער לעבנסשטייגער בכלל, האָט זעלבסטפאַרשטענדלעך טיף באַאיינפלוסט די סאָציאַל־עקאָנאָמישע אַנטוויקלונג פון דער יידישער אַמעריקע. צוויי פאַקטאָרן האָבן געשפּילט אַ הויפּטראָלע אין דעם דאָזיקן איבערשיכטונגס־פּראָצעס, דהיינו: דער קאַפּיטאַליסט־אונטערנעמער און די אַרבעטער־מאַסע. אין דער אָרגאַניזירטער אַרבעטער־באַוועגונג איז די דאָזיקע מאַסע געקומען צום אויסדרוק ווי אין קיין שום אַנדער פאָרם פון סאָציאַלער אַקטיווקייט און קאָלעקטיווער ענערגיע. און אָט זעען מיר טאַקע, ווי די טרייד־יוניאָן־באַוועגונג הייבט אָן צו שפּילן אַ געזעלשאַפטלעכע ראָל אין יידישן לעבן דאָ אין אַמעריקע, באַלד ווי ס׳האָט זיך געשאַפן אַ געדיכטער אַרבעטער־ישוב אין די פאַראייניקטע שטאַטן, ד״ה שוין אין מיטן 80ער יאָרן, נאָך איידער עס זיינען (אין יאָר 1888) געגרינדעט געוואָרן די פאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן.

די אַלגעמיינע טרייד־יוניאָן־באַוועגונג, ווי זי האָט זיך פאָרמירט און אַנטוויקלט אין די לעצטע 120 יאָר, איז אַ פונקציע פון אינדוסטריעלן פּראָלעטאַריאַט. דער אויפקום און דער וווקס פון טרייד־יוניאָניזם איז אומעטום דער פּועל־יוצא פון דעם ברייטן סאָציאַלן קלאַס פון די לוין־אַרבעטער און אַנדערע אַרבעטנדיקע עלעמענטן, וועלכע באַזיצן ניט די מיטלען פון פּראָדוקציע, אויסטויש און קאָמוניקאַציע. אין די באַדינגונגען פון די פאַראייניקטע שטאַטן איז אָבער שווער אויסצופאָרשן די אומשטאַנדן, אין וועלכע דער טרייד־יוניאָניזם צווישן די יידישע אַרבעטער האָט זיך געשאַפן און אַנטוויקלט. די שווערקייט קומט דער עיקר פון דעם אויספעל פון סטאַטיסטישע ידיעות מכח דער גרייס און טעטיקייט פון יידישן פּראָלעטאַריאַט דאָ אין אַמעריקע. אפילו די אימיגראַציע־סטאַטיסטיק גיט אונדז ניט קיין פול בילד פון דער איינוואַנדערונג פון

יידישע אַרבעט־עלעמענטן זינט 1881. ערשט אין יאָר 1899 איז איינגעפירט געוואָרן די רובריק „יידן" (ריכטיקער: „היברוס") אין דער קלאַסיפיקאַציע פון די אָנגעקומענע אימיגראַנטן אין דער אָפיציעלער אַמעריקאַנער סטאַטיסטיק. מיר קענען בכן אָפּערירן מיט סטאַטיסטישע ציפערן נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל דאָס איז שייך צו דער יידישער אימיגראַציע פון אָנהייב 20סטן יאָר־הונדערט און ווייטער. דאָס אַליין איז אָבער אויך אַ געגוג וואָגיקער און וויכ־טיקער מאַטעריאַל און אַזאַ, וואָס האָט אַ דירעקטע שייכות צו אונדזער טעמע.

קודם כל וועט אונדז אָט דער סטאַטיסטישער מאַטעריאַל ווייזן, אַז אין משך פון ערשטן פערטל 20סטן י"ה (1900־1925) זיינען אָנגעקומען קיין אַמע־ריקע 992,330 יידן־פאַרדינערס, בעת די צאָל עקאָנאָמיש־אַקטיווע (מענער און פרויען) צווישן די ניט־יידן במשך פון אָט דעם פעריאָד האָט באַטראָפן קרוב 11,500,000, ד"ה אַז יידן זיינען געווען אַרום 8 פּראָצענט פון דער גאַנצער אי־מיגראַציע פון עקאָנאָמיש־אַקטיווע עלעמענטן, ווי למשל: אַרבעטער, סוחרים, פאַרמערס, פרייע פּראָפעסיע־לייט אד"גל. אַן אַנאַליז פון דער סאָציאַל־עקאָנאָ־מישער סטרוקטור פון אָט דעם טייל פון דער יידישער אימיגראַציע, און בפרט פון די אַרבעטער־ און האַנטווערקער־מאַסן צווישן די יידישע אימיגראַנטן, וועט וואַרפן אַ העלן שיין אויף די סאָציאָלאָגישע אומשטאַנדן פון דער אַרבע־טער־באַוועגונג צווישן די יידן אין אַמעריקע[1].

1. די פּראָדוקטיוויזאַציע פון דער יידישער אימיגראַנטן־מאַסע.

ס'איז ראשית כל וויכטיק צו באַקענען זיך נענטער מיט דער איינטיילונג פון די קרוב צו 1,000,000 יידישע עקאָנאָמיש־אַקטיווע (אַרבעטנדיקע צוליב פאַרדינסט) מענער און פרויען, וואָס זיינען אָנגעקומען אין אַמעריקע במשך פון 1900־1925, לויט די הויפּטצווייגן פון עקאָנאָמישער טעטיקייט. דער צווייטער וויכטיקער שריט אין אונדזער אונטערזוכונג דאַרף זיין צו פאַרגלייכן די רעזול־טאַטן פון דער דאָזיקער איינטיילונג מיט די אַנטשפּרעכנדיקע ציפערן, און אַנדערע פאַקטישע מאַטעריאַלן, בנוגע דער ניט־יידישער אימיגראַנטן־מאַסע. ממילא וועלן מיר שוין אויסגעפינען די כאַראַקטעריסטישע שטריכן, וועלכע צייכענען אויס די יידישע אימיגראַנטן און אונטערשיידן זיי פון די ניט־יידן. און דער דאָזיקער אַנאַליז פון דער סאָציאַל־עקאָנאָמישער סטרוקטור ביי יידן, און ביי אימיגראַנטן ניט־יידן, וועט באַרירן אַלע יאָרן פון 1900 ביז 1925, דאָס הייסט אַ פּעריאָד וועגן די יידישע מאַסן־אימיגראַציע האָט געהאַט דערגרייכט איר העכסטע מדרגה, סיי אין צאָל, סיי אין דער ראָלע, וואָס די יידישע אַר־בעטער האָבן געשפּילט אין דער אַלגעמיינער מאַסע פון די איינגעוואַנדערטע אַרבעטער אין יענע יאָרן.

די דאָזיקע איינטיילונג ווערט געוויזן אויף דער ווייטערדיקער טאַבעלע.

טאַב. 1. די סאָציאַל־עקאָנאָמישע סטרוקטור פון די עקאָנאָמיש־אַקטיווע עלעמענטן צווישן יידן און ניט־יידן, וואָס האָבן איינגעוואַנדערט אין די פאַראייניקטע שטאַטן, 1900־1925.

עקאָנאָמישע טעטיקייטן	יידישע אימיגראַנטן		ניט־יידן	
	צאָל	%	צאָל	%
אינדוסטריע און האַנטווערק	596,043	60.1	1,719,361	14.9
האַנדל	100,147	10.1	475,822	4.1
פאַרמעריי	24,792	2.4	3,059,798	26.6
פרייע פּראָפעסיעס	19,620	2.0	261,033	2.3
ניט־קוואַליפיצירטע אַרבעטער	102,739	10.4	3,760,213	32.7
הויז־דינערשאַפט	123,220	12.4	1,779,218	15.4
אַנדערע פּרנסות	25,769	2.6	456,111	4.-
צוזאַמען	992,330	100.0	11,511,556	100.0

מיר זעען פון דער טאַב. 1, אַז איבער 60% פון די עקאָנאָמיש־אַקטיווע יידישע אימיגראַנטן זיינען געווען האַנטווערקער און אַרבעטער, בעת אין דער ניט־יידישער אימיגראַציע האָט די דאָזיקע קאַטעגאָריע באַטראָפן בלויז 15 פּראָצענט פון דער פולער צאָל עקאָנאָמיש־אַקטיווע. פון דער צווייטער זייט אָבער איז דער אָנטייל פון די פאַרמערס און פון ניט־קוואַליפיצירטע, ד״ה ניט־פאַכאָווע אַרבעטער ביי יידן געווען אַ פיל קלענערער ווי אין דער אַלגעמיינער אימיגראַנטן־מאַסע בכלל. אַזוי, למשל, זיינען די יידישע פאַרמערס געווען 2.4% פון אַלע יידישע עקאָנאָמיש־אַקטיווע, בעת אין דער צאָל פון אַלע ניט־יידישע אימיגראַנטן צוזאַמענגענומען איז דער פּראָצענט־טייל פון די פאַרמערס געווען 26.66.

אָבער נאָך וויכטיקער פון דעם אַלגעמיינעם באַגריף מכח דער אַבסאָלוטער צאָל יידישע אַרבעטער און האַנטווערקער, וואָס זיינען פאַרשריבן געוואָרן אין דער אָפיציעלער אימיגראַציע־סטאַטיסטיק במשך פון 1900־1925, זיינען פאַר אונדזערע צוועקן די דעטאַלירטע ידיעות מכח די הויפּטפאַכן און פּראָפעסיעס פון די יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן. דאָס ווערט געוויזן אויף דער טאַבעלע 2.

אָט די טאַבעלע (נומ׳ 2) ווייזט, אַז דער גרעסטער טייל פון די פאַכאָווע יידישע אַרבעטער אימיגראַנטן זיינען געווען אַרבעטער און בעלי־מלאכות פון די נאָדלפאַכן, ווי שניידער, וועש־נייטערקעס, קירזשנער אאַ״וו. פון די ניי־געקומענע 339,925 שניידער־אימיגראַנטן, וואָס זיינען פאַררעגיסטרירט געוואָרן אין די אַמעריקאַנער האַפנס במשך פון 1900־1925, זיינען 65.1% געווען יידן. אמת, דער גרעסטער טייל פון אָט די שניידער האָבן מסתמא קיין מאָל אין זייער לעבן קיין נאָדל־פאָדעם אין האַנט ניט געהאַלטן, נאָר זיינען גאָר געווען קליינע קרעמער, מלמדים, באַלעבאַטישע קינדער און סתם מענטשן אָן באַשטימטע מלאכות און פּרנסות. זיי זיינען אָבער געקומען צו זייערע היגע קרובים, וואָס

טאַב. 2. פּראָפעסיאָנעלע סטרוקטור פון די איינגעוואַנדערטע יידישע אַרבעטער און האַנטווערקער, און פון דער ניט־יידישער אַרבעטער־אימיגראַציע, לויט דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק פון די פאַראייניקטע שטאַטן, 1900־1925.

אינדוסטריע־צווייגן	יידן		ניט־יידן	
	צאָלן	%	צאָלן	%
קליידער־אינדוסטריע	362,642	60.8	388,722	22.6
האָלץ־באַאַרב. און בוי־אַרבעט	84,683	14.2	430,526	25.1
מעטאַל־אינדוסטריע	46,336	7.8	317,171	18.4
שפּייז־אינדוסטריע	42,501	7.1	134,661	7.8
יוועלירן און זייגער־מייסטער	9,582	1.6	10,121	0.6
דרוקעריי־אַרבעט	9,282	1.6	17,631	1.0
לעדער באַאַרבעטונג	8,017	1.4	11,344	0.7
אַנדערע אינדוסטריעס	33,000	5.5	409,185	23.8
צוזאַמען	596,043	100.0	1,719,361	100.0

האָבן שוין געלעבט פון דער אַרבעט אין די ניי־וואַרשטאַטן און שניידער־פאַבריקן. האָבן טאַקע אָט די אָנגעקומענע יידן אַליין געהאָפט אויף גיך זיך אויסצו לערנען די שניידער־מלאכה. און אָט די שפּעטערדיקע „קאָלומבוסעס שנייַדער" האָבן זיך משמעות שוין אין די האַפן־פּאַפּירן געלאָזט פאַרשרייבן ווי נאָדל־פאַך־אַרבעטער.

דאָס איז אַ וויכטיקער שטריך פון דער יידישער אַרבעטער־אימיגראַציע אין אַמעריקע, אַ שטריך, וועלכער האָט זיך אָפּגעשטעמפּלט אויך אויף דער יידישער טרייד־יוניאָן־באַוועגונג. און דער צווייטער גרונטשטריך פון דער פּראָפעסיאָנעלער סטרוקטור פון דער יידישער אַרבעטער־אימיגראַציע איז אַזאַ: די יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן זיינען קאָנצענטרירט אין עטלעכע געציילטע פאַכן און אינדוסטריעס. די טאַב. 2 ווייזט, אַז אַרום 95% פון די קאַרגע 600 טויזנט יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן זיינען קאָנצענטרירט אין די פאָלגנדיקע זיבן פאַכן: באַקליידונג־אינדוסטריע, האָלץ־באַאַרבעטונג, מעטאַל, שפּייז, לעדער, דרוקער און יוועלירן. ניט מער ווי 5.5% פון אַלע יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן זיינען געווען פאַרטרעטער פון אַזעלכע גרויסע און וויכטיקע אינדוסטריע־צווייגן ווי טעקסטיל, קעראַמיק, עלעקטריקער אאַ"וו. צווישן אַלע ניט־יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן זיינען אָבער 23.8% געווען באַשעפטיקט אין פאַרשייַדענע פאַכן חוץ די אויסגערעכנטע זיבן „יידישע" פאַכן. אָט דער פאַקט גופא דערקלערט אונדז שוין, פאַרוואָס די ראָלע פון יידן אין דער אַלגעמיינער און טרייד־יוניאָניסטישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע האָט זיך געלאָזט קלאָר אָנזען אין בלויז געציילטע אינדוסטריע־צווייגן, ווי שניידעריי א"אַ. די

יידן־אימיגראַנטן זיינען אָבער ניט גלייכמעסיק געווען פאַרטיילט איבער די פאַרשיידענע פאַכן און אינדוסטריע־צווייגן, ווי דאָס ווייזן די ווייטערדיקע ציפערן מכח דעם פּראָצענט־טייל פון די יידישע אימיגראַנטן לגבי דער צאָל אַרבעטער אימיגראַנטן פון אַלע נאַציעס פון 1900 ביז 1925, לויט דער אימיגראַנטן־סטאַטיסטיק פון די פאַראייניקטע שטאַטן.

יידן אַרבעטער־אימיגראַנטן זיינען געווען:

48.6	פּראָצענט	צווישן	יווועלירן און זייגער־מייסטערס
48.2	"	"	נאָדלפאַך־אַרבעטער
41.4	"	"	לעדער־ און שיך־אַרבעטער
34.5	"	"	דרוקער־אַרבעטער
23.9	"	"	שפּייזמיטל־אַרבעטער
16.4	"	"	האָלץ־באַאַרבעטונג־אַרבעטער
12.8	"	"	מעטאַל־אַרבעטער

אַז די דאָזיקע ציפערן אַנטשפּרעכן אויך דעם ווירקלעכן צושטאַנד מכח דעם אָרט פון די יידן צווישן די פרעמדשפּראַכיקע אָדער פרעמדגעבאָרענע אַמעריקאַנער אַרבעטער במשך פון 1910־1920, זעט מען למשל פון אַזאַ פאַקט. אַ וויסנשאַפטלעך־סטאַטיסטישע אונטערזוכונג פון קרוב 500 טויזנט פרעמדגעבאָרענע אַרבעטער, לויט די אָפיציעלע צענזוס־מאַטעריאַלן פון יאָר 1920, האָט פעסטגעשטעלט, אַז די יידישע פרויען־אַרבעטער אין דער באַקליידונג־אינדוסטריע זיינען געווען 43.9% פון אַלע פרויען־אַרבעטער אימיגראַנטקעס אין די קליידונג־וואַרשטאַטן און פאַבריקן. ווייטער האָט יענע אויספאָרשונג, וועלכע האָט אַרומגענומען 22,025 יידישע אַרבעטער, אויך פעסטגעשטעלט, אַז די יידישע אימיגראַנטן־אַרבעטער זיינען (אין 1920) געווען 16.8% פון אַלע פאַבריק־ און שאָפּ־פאַרלייט (מסתם צום גרעסטן טייל אין די נאָדל־פאַך־פאַבריקן), און זיינען אויך געווען 16.3% פון אַלע פרעמדגעבאָרענע בויי־סטאַלאַרעס (קאַרפּענטערס). אין אָט די צוויי פאַכן זיינען די יידיש־ריידנדיקע אַרבעטער געווען די לייטנדיקע נאַציאָנאַלע גרופּעס צווישן די 15 פאַרשיידענע נאַציאָנאַלע און שפּראַך־גרופּעס, וועלכע האָבן צוזאַמענגעשטעלט דעם קאָנטינגענט פון די פרעמד־געבאָרענע אַרבעטער, וואָס זיי האָט יענע סטאַטיסטיש־סאָציאָלאָגישע אונטערזוכונג אַנאַליזירט און אויסגעפאָרשט[2].

אָט די ציפערן קענען דינען ווי אַן אומדירעקטע ראיה צו באַווייזן דעם האָרעפּאַשנעם כאַראַקטער און די פּראָפעסיאָנעלע טענדענצן פון דעם איינגעוואַנדערטן יידישן פאָלקס־עלעמענט אין די ערשטע 25 יאָר פון אונדזער יאָרהונדערט. אָבער דוקא די פאָר צענדליק יאָר פאַר אָט דעם פּעריאָד, ד״ה אין 1880־1900, האָט ערשט די אימיגראַציע געשאַפן דעם יסוד פון דער גיך־אויסגעוואַקסענער יידישער אַרבעטערשאַפט אין אַמעריקע. אָט דעמאָלט איז שוין אַוועקגעלייגט געוואָרן דער פונדאַמענט פון שפּעטער מעכטיק געוואָרענעם טרייד־יוניאָניזם צווישן די יידישע אַרבעטער־מאַסן. און ווי מיר וועלן זען,

טאַב. 3. יידישע האַנטווערקער־באַפעלקערונג אין רוסלאַנד און גאַליציע (1898־1900) און די האַנטווערקער און אַרבעטער אימיגראַנטן־יידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, 1900־1925.

האַנטווערק־פּראָפעסיעס פון יידן	יידישע בעלי־מלאכות אין רוסלאַנד (1898־99) און גאַליציע (1900)	יידישע אימיגראַציע אין די פאַר. שט.	
		אַבסאָלוטע צאָל פון האַנטווערקער	% פון די־ייד. האַנט. אין רוסלאַנד און גאַליציע
שניידער, שניידערקעס און וועש־נייטערקעס	162,860	306,672	188.3
שוסטערס	73,480	34,977	47.6
בוי־אַרבעטער, סטאָלאַרעס	48,380	49,113	101.5
שלאָסערס, שמידן, בלעכערס	36,120	33,828	93.7
בעקערס	26,940	16,521	61.3
קצבים	26,033	18,247	70.1
קירזשנער	17,955	13,648	76.0
יוועלירן און זייגער־מייסטערס	9,100	9,582	105.3
פריזירערס	6,855	7,742	113.0

איז דער גלאַנץ־פּעריאָד פון אויפבלי פון די גרויסע יידישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אויסגעפאַלן אויף די יאָרן פון דער גרעסטער יידישער אימיגראַציע אין די פאַראייניקטע שטאַטן, דעם ערשטן צענדליק יאָר פון איצטיקן יאָרהונדערט.

זייער אינטערעסאַנט איז צו פאַרגלייכן די סטאַטיסטישע ידיעות מכח דער צאָל יידישע האַנטווערקער און אַרבעטער אין די צוויי הויפּטצענטערס פון דער יידישער האָרעפּאַשנער עמיגראַציע קיין אַמעריקע, רוסלאַנד און גאַליציע, פון איין זייט, מיט דער צאָל איינגעוואַנדערטע אין אַמעריקע יידישע בעלי־מלאכות פון יענע לענדער, פון דער צווייטער זייט. דאָס ווערט געמאַכט אין דער טאַב. 3, וועלכע ווייזט די ציפערן פון די אָפיציעלע ציילונגען פון דער יידישער באַפעלקערונג סוף 19טן יאָרהונדערט און די צאָל יידן־אימיגראַנטן אין אַמעריקע פון אָט די פּראָפעסיאָנעלע קלאַסיפיקאַציעס במשך פון 1900־1925. דער פּאַראַלעליזם פון די צוויי סעריעס ציפערן רעדט פאַר זיך אַליין און דערקלערט די בולטע טענדענץ פון די יידישע אימיגראַנטן אין אַמעריקע, וואָס שטאַמען פון די (אין טעכנישן זינען) פּרימיטיווע לענדער, אָנצופילן ביז איבער די ראַנדן אָט אַזעלכע האַלב־בעל־מלאכהשע אינדוסטריע־צווייגן, ווי שניידעריי, סטאָלעריי, יוועליר־אַרבעט אאַז״וו, ווו די ראָלע פון דער מעכאַנישער קראַפט איז ניט קיין גאַנץ גרויסע און ווו מען אַרבעט דאָס רוב דירעקט פאַרן קאָנסומענט און ניט פאַרן גרויסן נאַציאָנאַלן מאַרק.

אָבער זינט 1925, און טיילווייז זינט דעם אָנהייב פון דער וועלט־מלחמה, אין 1914, זיינען פאַרגעקומען גרויסע ענדערונגען אין דעם צוזאַמענשטעל פון דער יידישער אימיגראַנטן־מאַסע. די אַרבעטער־עלעמענטן ווערן, זינט 1916, פון יאָר צו יאָר אַ קלענערער טייל פון דער יידישער אימיגראַציע. דאָס איז אַ פועל יוצא פון דעם באַריער, וואָס איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן צו ערשט דורך דער מלחמה און שפּעטער דורך דעם דראַקאָנישן קוואָטע־געזעץ פון יאָר 1924 און אַנדערע אימיגראַציע־גזירות אין די לעצטע צען־צוועלף יאָר. און מער ווי וועלכער ס׳איז צווייטער איינצלנער פאַקטאָר האָט די דאָזיקע ענדערונג אין דער פּראָפעסיאָנעלער סטרוקטור פון דער יידישער אימיגראַציע נאָך דער מלחמה אָפּגעשפּיגלט זיך אויפן גאַנג פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, ווי מיר וועלן דאָס נאָך קלאָרער אַרויסדרינגען אין אַ ווייטערדיקן טייל פון אָט דער איבערזיכט. די טאַב. 4 רעדט אַ דייטלעכע און שטאַרק איבערצייגנדיקע שפּראַך.

טאַב. 4. דער יידישער אָנטייל (אין פּראָצענטן) אין דער איינוואַנדערונג פון פאַכאָווע אַרבעטער, פון 1900 ביז 1925, אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

דער אָנטייל פון יידישע אימיגראַנטן

יאָרן	צווישן אַלע אַרבעטער	צווישן באַקליידונג־אַרבעטער	צווישן מעטאַל־אַרבעטער
1900 — 1901	34.6	50.7	28.2
1905 — 1906	34.0	56.2	21.8
1913 — 1914	33.1	56.2	16.7
1915 — 1916	16.6	38.5	7.5
1919 — 1920	4.0	9.7	1.6
1923 — 1924	9.0	28.2	2.9
1925	3.6	16.8	1.1
1900 — 1925	25.8	48.3	12.8

ווי מיר זעען פון דער טאַב. 4, האָבן די יידן פאַר דער וועלט־מלחמה, אין 1913־1914, פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ דריטל פון אַלע קוואַליפיצירטע (פאַכאָווע) אַרבעטער־אימיגראַנטן. דאָס איז מיט 8 פּראָצענט איבער דעם דורכשניט פאַר די גאַנצע 25 יאָר (25.8%). אין דער מלחמה־צייט, 1915־1916, ווערט דער אָנטייל קלענער אויף אַ גאַנצע העלפט: פון אַ דריטל ווערט אַ זעקסטל (16.6%), ד״ה פון אַלע זעקס פאַכאָווע אַרבעטער אימיגראַנטן איז בלויז איינער געווען אַ ייד. דער נידעריקסטער פּראָצענט־טייל, 3.6%, פאַלט אויס אויפן יאָר 1925, גלייך נאָך דעם איינפירן די קוואָטע־גזירות.

די אָנטוויקלונג פון דער יידישער איינוואַנדערונג פון אַרבעטער אין דער באַקליידונג־ און מעטאַל־אינדוסטריעס גייט (ווי מ׳זעט פון דער טאַב. 4) פאַראַ־

לעל מיטן גאַנג פון דער יידישער אַרבעטער־אימיגראַציע בכלל. אויך דאָ פאַר־קלענערט זיך דער פּראָצענט־טייל פון יידן אויף אַ העלפט אין די ערשטע צוויי מלחמה־יאָרן, און דאַן קומט נאָך אַ שאַרפערע פאַרמינדערונג אין משך פון 1919־1925. באַזונדערס שטאַרק איז געפאַלן נאָך דער מלחמה דער אָנטייל פון יידן מעטאַל־אַרבעטער (שלאָסערס, בלעכער, שמידן אד״גל). און דווקא אין אָט די פאַכן איז אין די לעצטע 10־15 יאָר אויסגעוואַקסן די איינוואַנדערונג פון די ניט־יידישע פאַכאָווע אַרבעטער, פאַר וועלכע ס׳האָט זיך געעפנט אַ ברייטער אַרבעטס־מאַרק צוליב דעם גוואַלטיקן וווּקס פון דער אויטאָמאָביל־אינדוסטריע און אַנדערע מאַשין־בוי־אינדוסטריעס אין אַמעריקע.

די צאָל איינגעוואַנדערטע נאָדל פאַך־אַרבעטער, וועלכע פלעגט כסדר וואַקסן פאַר דער מלחמה, פאַלט זייער שאַרף גלייך נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה.[8] אין די שפּעטערדיקע יאָרן (1921־1924) שטעלט זי זיך איין אויף אַ נאָרמע, אַרום 2500 שניידער־אַרבעטער, למשל, וואָס איז בלויז אַ דריטל פון דער צאָל (5,753) איינגעוואַנדערטע יידישע שניידער אין יאָר 1920־1921, וואָס דאָס גופא איז געווען ניט מער ווי אַ דריטל פון דער אימיגראַציע פון יידישע שניידער אין 1913 (15,408). אין 1925 איז שוין אָבער די צאָל איינגעוואַנ־דערטע יידישע נאָדלפאַך־אַרבעטער (שניידער און נייטערקעס) געווען בסך הכל 579 נפשות. די שפּייז־מיטל־אינדוסטריעס (בעקעריי, קצבים אאַז״וו) ווייזן שוין אין די יאָרן פאַר דער מלחמה אַ קלענערן דורכשניט אין דער צאָל יידישע אימיגראַנטן ווי אין די יאָרן 1900 ביז 1905. לאַנגזאַם אָבער רעגלמעסיק פאַלט זייער ראָלע אין דער פּראָפעסיאָנעלער סטרוקטור פון די יידישע אימגראַנטן־מאַסן במשך פון דער מלחמה־צייט און גלייך נאָכן קריג.

אַ סטאַטיסטישער אַנאַליז פון דער יידישער אימיגראַציע נאָך דער מלחמה־צייט און באַזונדערס פון 1924 ביז 1930 ווייזט, אַז די איינוואַנדערונג פון די פאַכאָווע אַרבעטער און האַנטווערקער איז נאָך שטאַרקער געפאַלן ווי די אַלגע־מיינע יידישע אימיגראַציע בכלל. קומען קומט עס דערפון, וואָס דער הויפּט־טייל פון די נאָך־מלחמה אימיגראַנטן באַשטייט פון די פרויען, קינדער און עלטערן פון די פריער־געקומענע יידישע אימיגראַנטן. אַ באַשטימטע ראָלע שפּילט אויך מסתמא דער פאַקט, וואָס פאַר דעם פאַראַרעמסטן יידישן האַנט־ווערקער און אַרבעטער אין מזרח־אייראָפּע, וואָס האָט ניט אין אַמעריקע קיין רייכע קרובים, איז אַ סך שווערער זיך אַריבערצוטראָגן קיין אַמעריקע ווי די מענטשן פון מיטלשטאַנד. דורך בעסערע פאַמיליען־באַציִונגען און פּרנסה־אויסזיכטן אין אַמעריקע קענען אָט די מיטלקלאַס־יידן גיכער פון דעם האָרע־פּאַשנעם אַרבעטער געפינען אַ וועג ווי אַזוי אַריינצוקומען אין אַמעריקע׳.

2. די קינדער־יאָרן פון יידישן טרייד־יוניאָניזם.

די פּראָדוקטיוויזאַציע פון די ניי־געקומענע יידישע מאַסן, די אַריינפירונג פון די אימיגראַנטן אינעם קאַפּיטאַליסטישן פּראָדוקציע־פּראָצעס, האָט זיך אַנ־

געהויבן אין די 80ער יאָרן, גלייך מיט דער ערשטער כוואַליע פון דעם מאַסן־אימיגראַציע־שטראָם. און במשך פון עטלעכע צענדליק יאָר האָט דער שטראָם געבראַכט צו די אַמעריקאַנער ברעגן אַרום צוויי מיליאָן מזרח־אייראָפּעיִשע יידן. דער וויכטיקסטער סאָציאַל־עקאָנאָמישער פּועל יוצא פון אַזאַ איבערוואַנדערונג איז געווען די פּראָדוקטיוויזאַציע פון די אימיגראַנטן־מאַסן. דער איבערגאַנג צו די אַרבעט־פּרנסות האָט אָבער פון ערשטן טאָג אָן געטראָגן אַן איינזייטיקן כאַראַקטער, ווייל דער גרעסטער טייל האַרעפּאַשניקעס פלעגן זיך נעמען צו איין מין מלאכה—שניידעריי. פון די נאָדלפאַכן פלעגן ציען זייער חיונה כמעט אַלע יידישע אַרבעטער אין די 80ער און 90ער יאָרן. אין די ערשטע 10־15 יאָר צייט איז שוין גאַנץ גרויס געוואָרן די ראָלע פון די רוסישע יידן ווי אַרבעטער אין דער שניידער־אינדוסטריע. זיי האָבן געאַרבעט ניט נאָר אין ניו־יאָרק, נאָר אויך אין באָסטאָן, פילאַדעלפיע, שיקאַגאָ און באַלטימאָר.

אין דער דאָזיקער אינדוסטריע איז פון שטענדיק דער אַרבעטער־פּערסאָנאַל געווען איבערהויפּט אַן אימיגראַנטישער און די נאַציאָנאַליטעטן פון די אַר־בעטער פלעגן זיך כסדר בייטן. פריער, אין די 70ער יאָרן, האָבן די איר־לענדער אַרויסגעשטופּט די דייטשן און שוועדן, און שפּעטער האָבן דעם אָרט פון די אירלענדער פאַרנומען די יידן, איטאַליענער, פּאָליאַקן און אַנדערע. די ראָלע פון די רוסישע יידן איז אָבער געווען אַ גאַנץ באַזונדערע, אַ מער קאָנ־סטרוקטיווע ווי די פון אַנדערע נאַציאָנאַלע גרופּעס צווישן די אַרבעטער־אימיגראַנטן. רוסישע יידן האָבן נעמלעך געשאַפן נייע מעטאָדן פון אַרבעט־צעטיילונג און ספּעציאַליזאַציע פון פאַכן אין דער אויסאַרבעטונג פון מלבושים, כדי די פּראָדוקציע זאָל פאַרגיכערט און פאַרביליקט ווערן. ממילא האָט די פּראָדוקציע זיך אויפגעהויבן קוואַנטיטאַטיוו און דער מאַרק פון פאַרטיקע בגדים פאַר מענער, פרויען און קינדער האָט זיך שטאַרק אויסגעברייטערט.

שוין ביזן יאָר 1881 האָבן יידן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין דער באַ־קליידונג־אינדוסטריע. דאָס זיינען אָבער געווען רייכע דייטשישע יידן, אונטער־נעמערס פון קליידער־פאַבריקאַציע. אָבער אַרום 1895 האָט מען שוין דעם גאַנצן קליידונג־אויסאַרבעטונג־געשעפט פאַררעכנט אין אַמעריקע פאַר אַן יידי־שער אינדוסטריע, ווייל ניט נאָר איז, ווי פריער, דער קאַפּיטאַל געווען אַ יידי־שער, נאָר אויך די גרעסטע מערהייט פון די אַרבעטער איז באַשטאַנען פון יידן. איבערהויפּט איז אויסגעוואָקסן די פּראָדוקציע פון די פרויען־מאַנטלען (קאָוטס) און קליידער (דרעסעס), און דער ערשטער און גרעסטער צענטער, פון אָט דעם נייעם צווייג פון דער אַמעריקאַנער אינדוסטריע איז במשך פון די לעצטע 30־40 יאָר געווען די יידישע ניו־יאָרק.״

הגם דער וווּקס פון דער יידישער אַרבעטער־מאַסע איז מחמת דער מאַסן־איינוואַנדערונג געגאַנגען מיט ריזיק־שנעלע טריט, איז אָבער די אָרגאַניזירונג פון די יידישע אַרבעטער אין טרייד־יוניאָנס דעמאָלט, מיט אַ יאָר 40־50 צוריק, געווען אַ שווערע אויפגאַבע. אין דעם גרעסטן יידישן פאַך, שניידעריי, זיינען

די מערסטע אַרבעטער געווען „קאָלומבוסעס שניידער" און האָבן הינטער זיך ניט געהאַט קיין ברעקל דערפאַרונג פון דער מלאכה, „שאַפּ" (וואַרשטאַט) אָדער פאַבריק־אַרבעט. די אַרבעטס־באַדינגונגען זיינען געווען גיהנומדיק־שווערע. פון יענער צייט שטאַמט דער טרויעריק־באַרימטער שם־דבר „שוויץ־שאַפּ". אוודאי זיינען די יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן ניט געווען באַקאַנט מיט דער פּראָלעטאַרישער דיסציפּלין, האָבן קיין שום באַגריף ניט געהאַט פון פּראָלעטאַרישן קלאַסן־באַוווּסטזיין, און ווילד־פרעמד זיינען פאַר זיי געווען די מנהגים פון רעגיסטראַציע, פאַרלאַמענטאַרישער מיטינג־פירונג אד"גל. עס זיינען נאָך ניט געווען אפילו קיין גרענעץ־ליניעס, עקאָנאָמישע אָדער פּסיכאָלאָגישע, צווישן די יידישע שאַפּ־אַרבעטער, פון איין זייט, און די אָרעמע אונטערנעמערס, די אַזוי גערופענע „קאָנטראַקטאָרס", פון די קליינע שעפּער (וואָס פלעגן אַרבעטן פאַר גרויסע אונטערנעמערס), פון דער צווייטער זייט. דאָס אַלץ איז געווען אַ קאָלאָסאַלע מניעה פאַר דער פאַרשפּרייטונג און פאַרשטאַרקונג פון יידישע יוניאָנס אין יענער צייט. ניט זעלטן האָט פּאַסירט, אַז ביי אַ פעסל ביר, וואָס אַזאַ „באָס" (אונטערנעמער) פלעגט שטעלן פאַר זיינע אַרבעטער, איז אויסגעגליכן געוואָרן אַ סכסוך, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין שאַפּ און האָט געפירט צו אַ סטרייק[9]. די שרעקלעך־שווערע אַרבעט־באַדינגונגען, ווי לאַנגע אַרבעט־שעהן, קלעגלעכע שכירות אאַז"וו, פלעגן פונדעסטוועגן אָפט פירן די יידישע אַרבעטער צו פּראָטעסטן, סטרייקס און ביטערער אומצופרידנקייט מיטן אונטערנעמער, וואָס איז אין גרונט אַליין געווען בלויז אַ ווערקצייג אין די הענט פון רייכן „לאַגערמאַן", דעם פאַבריקאַנט (מאַנופעקטשורער). ניט זעלטן פלעגן די בעלי־מלאכות אַליין ווערן „קאָנטראַקטאָרס", ד"ה קליינע אונטערנעמערס.

עס האָט זיך געפאָדערט אָן אַ שיעור מוט, גלויבן און ענערגיע אין די רייען פון דער אַריבערגעקומענער יידישער פאָלקס־אינטעליגענץ, וואָס איז נאָך אין רוסלאַנד אָנגעשטעקט געוואָרן מיט סאָציאַליסטישע און רעוואָלוציאָנערע אידייען; עס האָט זיך געפאָדערט דער גרויסער ענטוזיאַזם און מסירת־נפש פון אָט די יונגע אידעאַליסטן כדי דאָך בייצוקומען אַלע מניעות און שאַפן אַ יסוד פאַר דער אַרבעטער־באַוועגונג אויף דער יידישער גאַס.

אַ דאַנק דעם מוט פון די אַרבעטער, וואָס איז געקומען פון זייער שרעקלעכער נויט, און דעם ברען און גלויבן פון די יונגע סאָציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע רעדנער און שרייבער, עטלעכע פון זיי שוין מיט אַ דערפאַרונג געוווּנען אין לאַנדאַנער יידישן קוואַרטאַל, זיינען אויסגעבויט געוואָרן די קליינע שוואַכע „געווערקשאַפטן" (ווי מ'האָט די טרייד־יוניאָנס גערופן אין די ניו־יאָרקער דייטשישע אַרבעטער־קרייזן, פון וועלכע די יידן זיינען שטאַרק און לאַנג באַאיינפלוסט געוואָרן). און פון אָט דער שוואַכער התחלה זיינען שפּעטער אויסגעוואָקסן די מעכטיקע מאָדערנע יוניאָנס פון די שניידער־אַרבעטער. אונטער דער ווירקונג און ביישפּיל פון די קלאַסן־באַוווּסטזיניקע דייטשישע אַרבעטער־אימיגראַנטן האָבן די זעלביקע יידישע פּיאָנערן, וואָס האָבן געבויט

טרייד־יוניאָנס, אויך געאַקערט און באַאַרבעט דעם באָדן פאַר אַ סאָציאַליסטי־שער באַוועגונג פאַר אַ ראַדיקאַלער פרעסע און מינדלעכער פּראָפּאַגאַנדע צווישן די יידישע אַרבעטער. זיי האָבן אויך געשאַפן געזעלשאַפטן פאַר קעגנזייטיקער אַרבעטער־הילף, ווי דער אַרבעטער־רינג פאַראיין אין ניו־יאָרק, געגרינדעט אין 1892, פון וועלכן ס׳איז שפּעטער אויסגעוואָקסן דער „אַרבעטער רינג״, דער ערשטער און גרעסטער יידישער אַרבעטער־אָרדן אין דער וועלט.

אין האַרבסט פון יאָר 1888 איז געשאַפן געוואָרן אַ צענטראַלע קערפּערשאַפט פון די קליינע און שוואַכע יידישע טרייד־יוניאָנס אין ניו־יאָרק — די „פאַר־איינקטע יידישע געווערקשאַפטן״. זי איז געגרינדעט געוואָרן פון דריי יוניאָנס (שריפטזעצער, אַקטיאָרן און טעאַטער־כאָריסטן) מיט קרוב 80 מיטגלידער אין אַלע דריי צוזאַמען.

די מערסטע יידישע יוניאָנס פלעגן אין יענע יאָרן ניט האָבן קיין אריכת ימים. פּונקט אַזוי גיך און אומגעריכט, ווי זיי פלעגן אויסוואַקסן, פלעגן אויך (נאָך אַ סטרייק) די שוואַכע יוניאָנס גיך און אומגעריכט פאַרשווינדן. אַ סטאַ־ביליזאַציע, אַ פאַרפעסטיקונג איז געקומען ערשט אין אָדער אַרום דעם יאָר 1900. דעמאָלט האָבן די שוואַכע און וואַקלדיקע לאָקאַלע יוניאָנס פון די מאַנטלמאַכער (קלאָוקמייקערס) אין ניו־יאָרק, נואַרק, פילאַדעלפיע און אַנדערע שטעט געמאַכט אַ געלונגענע פּראָבע זיך צו פאַראייניקן אין איין צענטראַלער קערפּערשאַפט — די „אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן״, כדי צו באַשיצן די אינטערעסן פון אַלע אַרבעטער אין דער אינדוסטריע און כדי צו דערשלאָגן זיך צו אַ קאָנטראָל איבער אַלע גרויסע פּראָדוקציע־צענטערס (מאַרקעטס) פון דער פרויען־קליידונג־אינדוסטריע. דאָס איז געווען אַן אַר־בעטער־אָרגאַניזאַציע פון האַלב־אינדוסטריעלן מין (ד״ה אַרומגענומען האָט זי אַלע פאַכן און צווייגן פון דער אינדוסטריע אויף אַ מין פעדעראַטיוון און סאָ־לידאַרישן שטייגער קאָאָרדינירט און צוזאַמענגעשלאָסן דורך אַ פּיראַמידע פון לאָקאַלס, דזשאָינט באָאַרדס און אינטערנעשאָנאַל־אָרגאַנען, אין פולן קעגנזאַץ צום שמאָלן סעפּאַראַטיסטיש־ענגהאַרציקן פאַך־יוניאָניזם, וועלכער איז ביז מיט עטלעכע יאָר צוריק לאַנג, לאַנג געווען די הערשנדיקע פאָרם פון אָפיציעלע טרייד־יוניאָנס אין אַמעריקע). און גלייך פון אָנפאַנג האָט די „אינטערנעשאָ־נאַל״ פון די פרויען־קליידונג־שניידער געשטרעבט אַרומצוכאַפּן די אַרבעטער אין דער דאָזיקער אינדוסטריע איבערן גאַנצן לאַנד. און ביסלעכווייז האָט די דאָזיקע יוניאָן, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן פון יידן, אַריינגעצויגן אַ סך אימיגראַנטן־אַרבעטער, יידן און ניט־יידן, הגם די שונאים פון אימיגראַציע האָבן פּה־אחד געהאַלטן אין איין שרייען, אַז די פרעמד־געבאָרענע אַרבעטער־עלע־מענטן זיינען ניט פּאַסיק און פעיק פאַר יוניאָניזאַציע.

דורך די גוט־אָרגאַניזירטע סטרייקס פון די פרויען־קליידונג־אַרבעטער זיינען באַקעמפט און אויסגעוואָרצלט געוואָרן די אַלטע מכות פון די נאָדלפאַכן

אין דער יידישער אַמעריקע פון 1885־1905, ווי די אַרבעט אין די „שוויץ־שעפער", באַליידיקונגען פון אַרבעטער, עקספּלואַטאַציע פון איין קלאַס אַרבעטער דורך אַ צווייטן, ווען אין וואַרשטאַט האָט אַן אַרבעטער, למשל אַ פּרעסער, קאָנטראַקטירט געהילפן, וועלכע האָבן פאַר אים געשקלאַפט אאַז״וו. אונטער דער ווירקונג פון די יוניאָנס זיינען אויך איינגעפירט געוואָרן פּראָגרעסיווע פאַבריק־ און אַרבעטער־געזעצן קעגן דער צרה פון ביליקער פרויען־אַרבעט אין די אָרעמע היימען (טענעמענט הייזער) פון קראַנקע און שוצלאָזע משפחות, קעגן אומסאַניטאַרישע אַרבעט־באַדינגונגען אין די פאַבריקן אד״גל. דעם בעסטן באַווייז פון דעם טרייד־יוניאָניסטישן קאַמפמוט פון די יידישע אַרבעטער גיט אונדז די סטאַטיסטיק פון דער סטרייק־באַוועגונג. דאָס ווערט אילוסטרירט פון די פאָלגנדיקע ציפערן מכח די יאָרן צווישן 1887 ביז 1905. אין די סטרייקס האָבן אָנטייל גענומען אַרבעטער און אַרבעטערינס אין די ווייטערדיקע פּראָפאָרציעס:[8].

אינדוסטריע	עס האָבן געסטרייקט פון די	
	מענער אַרבעטער	פרויען אַרבעטער
פרויען־קליידונג	86.94%	62.11%
מענער־קליידונג	81.84%	43.06%
אַלע אַמעריקאַנער אינדוסטריעס	44.91%	28.15%

חוץ דעם מוז נאָך באַמערקט ווערן, אַז די סטרייקס אין אַנדערע אינדוסטריעס זיינען לחלוטין ניט אַזוי גוט אָרגאַניזירט געוואָרן ווי די קאַמף־אַרויסטרעטונגען אין דער באַקליידונג־אינדוסטריע. אָט למשל, בעת די צאָל פון די ניט־אָרגאַניזירטע סטרייקס אין דער מענער־קליידונג־אינדוסטריע איז געווען בלויז 10% פון דער טאָטאַל־צאָל פון אַלע סטרייקס דאָרט, און אין דער פרויען־קליידונג אינדוסטריע 16% פון אַלע סטרייקס, האָט די פּראָפּאָרציע פון די „ווילדע", ד״ה די ניט־אָרגאַניזירטע סטרייקס אין אַלע אַמעריקאַנער אינדוסטריעס בכלל, במשך פון לאַנגן פּעריאָד, וואָס ווערט דאָ באַהאַנדלט, באַטראָפן 31%, אָדער 2־3 מאָל מער ווי אין די נאָדלפאַכן מיט זייער גרויסער יידישער מערהייט אַרבעטער, מענער און פרויען.

דערצו מוז נאָך באַטאָנט ווערן, אַז אָט די אינדוסטריע איז לויט איר מהות ניט געווען אין יענער צייט אַזוי שטאַרק קאַפּיטאַליסטיש אַנטוויקלט ווי אַנדערע גרויסע אינדוסטריעס, און אויף אַזאַ אופן איז אויך ניט געווען קיין גינסטיקער באָדן פאַר דער יוניאָניסטישער קאָנסאָלידירונג פון די אַרבעטער. נאָך מיט אַן ערך 20 יאָר צוריק איז אין דער קליידער־אינדוסטריע די אָנווענדונג פון דער מעכאַנישער קראַפט, וואָס איז היינט אַ דבר שבכל יום, אַ געוויינלעכע דערשיינונג, געווען אין די ניי־וואַרשטאַטן אַ מינימאַלע. דעמאָלט, ווען מען האָט אין די גרויסע אינדוסטריעס פון לאַנד באַשעפטיקט 6.6 מיליאָן אַרבעטער

און באַנוצנדיק דערביי 18,7 מיליאָן מעכאַנישע פערד־קראַפט (אָדער אויף איטלעכן אַרבעטער אין דורכשניט צו 3 פערד־קראַפט) האָט מען גערעכנט, אַז די קליידער־אינדוסטריע גיט אַרבעט צו 394,000 אַרבעטער און באַנוצט זיך מיט בלויז 65,000 פערד־קראַפט, אַזוי אַז איטלעכער אַרבעטער האָט אין זיין רשות ניט מער ווי אַ זעקסטל פון איין פערד־קראַפט. מיט איין וואָרט, די אינדוסטריע, אין וועלכער די יידן האָבן שוין צענדליקער יאָר פאַר 1915־1916 געשפּילט אַ דאָמינירנדיקע ראָלע, האָט זיך באַנוצט מיט אָן אַן ערך ווינציקער מעכאַנישער קראַפט ווי אַנדערע אינדוסטריעס פון לאַנד.

פאַרפולקומט ווערט אָט דאָס בילד מיט אַ בליק אין די פאַרהעלטענישן צווישן אומזאַץ, אָדער באַטרייבונג־קאַפּיטאַל, און גרונט־קאַפּיטאַל. אַלע גרויסע אינדוסטריעס מיט אַ 30 יאָר צוריק האָבן געהאַט אַ קאַפּיטאַל פון 18 ביליאָן 400 מיליאָן דאָל. נייע ווערטן האָבן זיי אין יאָר 1909 פּראָדוצירט אויף 8 ביליאָן 500 מיליאָן דאָל., באופן אַז דער גרונט־קאַפּיטאַל איז געווען 2 און איין פינפטל מאָל גרעסער ווי די סומע פון אויסגעאַרבעטער סחורה. פון דער צווייטער זייט אָבער, האָט די קליידונג־אינדוסטריע אין יענעם יאָר, האָבנדיק אַ קאַפּיטאַל פון 404 מיליאָן דאָל., באַשאַפן פּראָדוקטן שוין אויף דעם ווערט פון 447 מיליאָן דאָלאַר, אָדער העכער 100% פון גאַנצן אינוועסטירטן קאַפּיטאַל. איז דאָס ניט קיין דייטלעכע בלי־ספקדיקע ראיה ווי די קאַפּיטאַליסטישע אַנטוויקלונג אין דער קליידער־אינדוסטריע איז געווען אָפּגעשטאַנען פון דער קאַפּיטאַליס־טישער אַנטוויקלונג אין די אַנדערע אינדוסטריעס?[9]

און דאָך האָט דאָס לעבן און די קאַמפן פון די יידישע נאָדל־אַרבעטער אין יענער עפּאָכע, מיט איבער 30 יאָר צוריק, צוגעצויגן דעם אַלגעמיינעם אינ־טערעס, הגם לויט דער קאַפּיטאַליסטישער עקאָנאָמיק אין דער שניידער־אינ־דוסטריע איז זי געווען אַן אָפּגעשטאַנענע, אַ דריט־קלאַסיקע. און געקומען איז דאָס דער עיקר פון דער אומדערמידלעכער אַגיטאַציע און פּובליציסטישער אויפקלערונג פון די יידישע טרייד־יוניאָנס. און דאָך האָט די גאַנצע טרייד־יוניאָן־באַוועגונג ביי יידן יאָרנלאַנג, ביז 1907־1908, ניט געהאַט אונטער זיך קיין גאַנץ שטאַרקן, דויערנדיקן פונדאַמענט. די עקאָנאָמישע קריזיסן אין לאַנד, די רעאַקציאָנערע פּאָליטיק פון די הערשנדיקע קלאַסן מיט זייערע העכסט קאָנסערוואַטיווע אָפיציעלע געריכט־ און אַדמיניסטראַציע־אָרגאַנען (פּאָליציי אד״גל), די העצעס קעגן סאָציאַלן ראַדיקאַליזם, פּראַקציאָנעלע רייסע־רייען צווישן די אַרבעטער־ריכטונגען און פּאַרטייען (סינדיקאַליסטן א״אַ), די צעברעקלונג, דעצענטראַליזאַציע פון דער קליידער־אינדוסטריע — דאָס אַלץ האָט אומגעהויער אָפּגעשוואַכט דעם וווּקס פון דער יידישער יוניאָן־באַוועגונג אין אירע ערשטע יוגנט־יאָרן, ד״ה אין 1900־1907. אַן אויפשטייג, אַ זעלטענער אויפשווונג, איז ערשט געקומען מיט די נייע געזעלשאַפטלעכע אומשטאַנדן און באַדינגונגען, וואָס האָבן זיך באַוויזן פּונקט מיט 30 יאָר צוריק.

3. סאָציאַל־עקאָנאָמישע דערגרייכונגען אין די ערשטע 25 יאָר.

די צייט פון אויפבלי און שטורמישן וווּקס איז געקומען נאָך דעם שווערן עקאָנאָמישן קריזיס אין לאַנד אין 1907. פון יענער עקאָנאָמישער קאָנווולסיע, פון דער באַנק־פּאַניק און דעפּרעסיע זיינען די פּראָדוקטיווע כחות אַרויס ניט אָפּגעשוואַכט. אַלע אינדוסטריע־צווייגן האָבן תיכף נאָך דעם קריזיס זייער פּראָדוקציע פאַרגרעסערט. די באַקליידונג־אינדוסטריע אין ניו־יאָרק און איבערן לאַנד האָט זיך אויך געפונען אין אַ בעסערן מצב ווי פאַרן קראַך, און דאָס האָט געשאַפן אַ בעסערן באָדן פאַרן אַרבעטער־קאַמף אין דער אינדוסטריע.

אויך אינערלעך איז די יידישע אָרגאַניזירטע אַרבעטער־מחנה מעכטיקער געוואָרן. נאָך דער מפּלה פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע (1904־1906) האָבן טויזנטער יידישע אַרבעטער־אימיגראַנטן מיט אַ רעוואָלוציאָנערער שול און טראַדיציע, וואָס זיינען אָנגעקומען אין אַמעריקע אין די ערשטע יאָרן פון 20סטן י״ה, ווי בונדיסטן, פּ. פּ. ס., סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן אאַז״וו, זיך ענדלעך אָפּגעזאָגט פון אַן אידעאַל, וואָס האָט לאַנג געלעבט אין זייערע הערצער, היינו — מכח אומקערן זיך אַהיים, אין אַ באַנייטן, באַפרייטן רוסלאַנד. אָט די פּאָליטיש־באַוווּסטזיניקע יונגע יידישע אַרבעטער־מענער און פרויען, הגם טעטיק אויף אַנדערע אַרבעטער־געביטן, ווי סאָציאַליסטישע באַוועגונג און דער אַרבעטער־רינג, האָבן לאַנגע יאָרן צום טרייד־יוניאָניזם זיך פאַרהאַלטן קאַלט און גלייכגילטיק, אויב ניט לגמרי פּאַסיוו אָדער אפילו פיינטלעך. דער אַמעריקאַנער טרייד־יוניאָניזם איז פאַר זיי געווען צו טרוקן, פּראַקטיש און געניגט צו פּשרות מיטן קאַפּיטאַל. איצט, ווען דער חלום אומצוקערן זיך אין אַ פרייען רוסלאַנד איז צערונען געוואָרן, איז שוין רעכט געוואָרן צו באַזעצן זיך אויף שטענדיק אין דער „קאַפּיטאַליסטישער אַמעריקע״. דורך אַזאַ פּסיכאָלאָגישער אומגעשטאַלטונג פון אויסקוק האָט די טרייד־יוניאָן־באַוועגונג צווישן יידן צוגעקראָגן אַ סך אַקטיווע, ציל־ און קלאַסן־באַוווּסטזיניקע טוערס און פירער. די רעזולטאַטן, און אין אַ גאַנץ דראַמאַטישער פאָרם, האָבן לאַנג אויף זיך! ניט געלאָזט וואַרטן.

אין 1908־1909 האָט אַ שטורעמדיקע מאַסן־באַוועגונג אַרומגעכאַפּט צענדליקער טויזנטער בלוזן (שוירט־וועיסט)־נייטערקעס, די מערסטע פון זיי יונגע יידישע פרויען. סוף 1909 האָט אויסגעבראָכן דער אַזוי גערופענער „אויפשטאַנד פון די שוירט־וועיסט נייטערקעס״. איבער 20 טויזנט פרויען זיינען אַרויס אין אַ באַגייסטערטן סטרייק. צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון דער אַרבעטער־באַוועגונג האָבן אַזוי פיל פרויען־אַרבעטער דורכגעפירט אַזאַ הערואישן מוסטערהאַפטן דיסציפּלינירטן קאַמף פאַר אַ מער חשובן און לייכטערן לעבן. דער איינדרוק אויף די אַרבעטער און ברייטערע געזעלשאַפטלעכע קרייזן איז געווען אַ קאָלאָסאַלער.

באַלד, זומער 1910, האָט אויך אויסגעבראָכן דער גענעראַל־סטרייק אין

דער קלאָוק (פרויען־מאַנטל) אינדוסטריע אין ניו־יאָרק. דער דאָזיקער סטרייק איז באַקאַנט ווי דער „רעוואָלט פון די קלאָוקמאַכער״. איבער פערציק טויזנט סטרייקערס האָבן מיט אַן אַנטשלאָסנקייט געקעמפט פאַר בעסערע אַרבעט־באַדינגונגען, פאַר דער אָנערקענונג פון זייער יוניאָן, און פאַר אַנדערע אויס־בעסערונגען אין זייער לאַגע. דער סטרייק איז געווען כמעט אַ הונדערט־פּראָצענטיקער דערפאָלג. דער „פרידנס־פּראָטאָקאָל״ (סעפּטעמבער, 1910), האָט צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע איינגעפירט דעם פּרינציפּ פון אַזוי גערופענעם „קאָנסטיטוציאָנעלן פאַבריק־באַטריב (שאָפּ)״, ד״ה די באַטייליקונג פון די אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אין דער פאַבריק־פאַרוואַלטונג און ביים אָננעמען און אָפּזאָגן אַרבעטער. אין קעגנזאַץ צו אַזאַ „קאָנסטיטוציאָנעלן״ פאַבריק־סדר האָט פריער שטענדיק דער אונטערנעמער געהערשט מיט דער פולער מאַכט, ווי אַן אַבסאָלוטער מאָנאַרך, און זיינע פירונגען האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ מין אינדוסטריעלן דעספּאָטיזם.

דער „פּראָטאָקאָל״, וועלכן די „אינטערנעשאָנאַל ליידיס גאַרמענט וואָר־קערס״ האָט אונטערגעשריבן צוזאַמען מיט דער „אַסאָסיאיישאָן פון די מאַנו־פעקטשורערס״, האָט איינגעפירט קאָלעקטיווע פאַרהאַנדלונגען און אָפּמאַכונגען (אַגרימענטס) צווישן די צוויי צדדים (אַרבעט און קאַפּיטאַל), אַרביטראַזש, סאַניטאַרישן קאָנטראָל און אויפזיכט איבער די אַרבעט־לאָקאַלן (שעפּער) און אַנדערע וויכטיקע רעפאָרמען. ניט אַלע צווייגן פון דער פרויען־קליידונג־אינדוסטריע זיינען געווען אַזוי גוט אָרגאַניזירט און קאַמפּלוסטיק ווי די קלאָוק־מאַכער. ס׳האָט אָבער אָנגעפאַנגען צו יוירן און צו ברויזן מיט אַ מאָל אין אַלע אָפּטיילונגען פון אָט דער גרעסטער אינדוסטריע פון ניו־יאָרק. פרילינג 1911 האָט די שרעקלעכע שרפה אין אַ גרויסער פאַבריק פון בלוזקעס („טראַיענגל קאָמפּאַני״) מיט איבער הונדערט מענטשלעכע קרבנות, דערהויפּט יידישע אַר־בעטער־מיידלעך, געוויזן דער וועלט, ווי מאַכטלאָז און הפקרדיק־הילפלאָז עס זיינען די נאָדלפּאַך־אַרבעטער כל זמן זיי האָבן נאָך ניט קיין פעסטע שטאַרקע טרייד־יוניאָנס. אין די יאָרן 1911־1913 זיינען שוין טאַקע אָרגאַניזירט געוואָרן אויך אַנדערע צווייגן, חוץ קלאָוקס, פון דעם זייער גרויסן ניו־יאָרקער פרויען־קליידונג פּראָדוקציע־מאַרק, ווי די וועש־אַרבעט („ווייט גודס״), קליידער (דרעסעס), קימאָנס, קינדער־קליידלעך אד״גל [10].

אַ וויסנשאַפטלעך־אָביעקטיוו בילד פון דעם לעבן פון די יידישע שניידער־אַרבעטער אין אַמעריקע אין די יאָרן 1909־1910 האָט געגעבן אַ גרויסע אָפּי־ציעלע סטאַטיסטישע אויספאָרשונג, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין 1911־1912. דאָס איז געווען דער ריזיקער באַריכט (רעפּאָרט) אין 42 דיקע בענד פון דער „אימיגריישאָן קאָמישאָן״, וועלכע איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין יאָר 1907, דורך אַ ספּעציעלן באַשלוס פון יונייטעד סטייטס קאָנגרעס, כדי אַלזייטיק אויס־פאָרשן די לעבן־ און אַרבעט־באַדינגונגען פון די אימיגראַנטן לויט די באַזונ־

דערע נאַציאָנאַלע און שפּראַך־גרופּעס. די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון 9 מיטגלידער, צו דריי דעלעגאַטן פון פּרעזידענט פון אַמעריקע, פון פּרעזידענט פון סענאַט און פון „ספּיקער" (פאַרזיצער) פון „האוז אָוו רעפּרעזענטאַטיווס" אין וואַשינגטאָן. אַזאַ גרינטלעכע און אויספירלעכע סאָציאָלאָגישע אויספאָר־שונג פון דער גרויסער אימיגראַנטן־באַפעלקערונג אין אַמעריקע איז נאָך קיין מאָל פריער, און אויך זינט יענער צייט, ניט דורכגעפירט געוואָרן דאָ אין לאַנד.

די מוסטער־גרופּע פון שניידער־אַרבעטער, וועלכע איז געדעקט געוואָרן פון אָט דער אונטערזוכונג, איז באַשטאַנען פון 13,852 אַרבעטער פון ביידע גע־שלעכטן און איינגעטיילט לויט באַזונדערע נאַציאָנאַליטעטן, דער עיקר יידן און איטאַליענער. די ביידע גרופּעס זיינען אויך איינגעטיילט געוואָרן אויף צוויי אונטער־גרופּעס, לויט די באַזונדערע אייגנשאַפטן פון לעבן־שטייגער און פאַר־דינסט־פעיִקייטן פון יעדערער פון די צוויי אָפּטיילונגען אין דער יידישער און איטאַליענישער גרופּע. מ'האָט די „יידן" (היברוס) איינגעטיילט אין „רוסישע יידן" און „אַנדערע יידן", בעת די איטאַליענער זיינען גרופּירט געוואָרן אין אַזעלכע צוויי קאַטעגאָריעס: „צפון־איטאַליענער" און דרום־איטאַליענער". די אַרבעטער־צאָלן אין די אַלע גרופּעס, וואָס זיינען באַשטאַנען פון נאָדל־פאַך־אַרבעטער אין ניו־יאָרק און צוויי אַנדערע אימיגראַציע־צענטערס (שיקאַגאָ און באַלטימאָר), ווערן געוויזן אויף אָט דער רשימה:

	אַלע גרופּעס אינאיינעם	רוסישע יידן	אַנדערע יידן	צפון־איטאַליענער	דרום־איטאַליענער
מענער	8,639	2,524	1,031	450	1,492
פרויען	5,213	1,019	325	647	1,296
צוזאַמען	13,852	3,543	1,356	1,097	2,788

אָט די דאָזיקע אַרבעטער־גרופּעס זיינען אַלזייטיק אויסגעפרעגט געוואָרן, בנוגע צו זייערע לוין־ און אַרבעט־באַדינגונגען, עלטער, ווי לאַנג זיי זיינען אין לאַנד אאַז"וו. און אויפן גרונט פון אָט די מאַטעריאַלן האָט מען געמאַכט אַ פאַרגלייכנדיקע טאַבעלע, וואָס ווייזט די לוין־סטאַנדאַרדס, וואָס האָבן פּרעדאָ־מינירט אין יעדערער פון די גרעסערע נאַציאָנאַלע גרופּעס, וואָס זיינען געווען באַשעפטיקט אין דער שניידער־אינדוסטריע פון אַמעריקע. מיר גיבן דאָ איבער אַזאַ פאַרגלייכנדיקע טאַבעלע (נומ' 5) מכח די לוין־סטאַנדאַרדס ביי 9 נאַציאָ־נאַלע גרופּעס פון שניידער־אַרבעטער אימיגראַנטן.

מיר זעען פון דער טאַב., אַז אין קיין אַנדער נאַציאָנאַלער גרופּע איז ניט געווען אַזאַ הויכער פּראָצענט (21%־24%) פון אַרבעטער, וואָס פלעגן פאַרדינען איבער 15 דאָל. אַ וואָך ווי ביי יידן. ווייטער, אין דער צייט, ווען אַרום 58 פּראָצ. פון די דרום־איטאַליענער האָבן פאַרדינט אונטער 10 דאָלאַר, האָבן ניט מער ווי 39.1% פון די רוסישע יידן געהאַט אַזאַ נידעריקן פאַרדינסט. דערביי

טאַב. 5. פּראָצענט־טייל פון אַרבעטער־אימיגראַנטן אין דריי קאַטעגאָריעס פון וועכנטלעכן לוין

נאַציאָנאַלע גרופּעס	וויפיל פּראָצענט אַרבעטער האָבן פאַרדינט (וועכנטלעך)		
	אונטער $10	פון $10 ביז $15	איבער $15
ניט־רוסישע יידן	33.9	42.2	23.9
רוסישע יידן	39.1	39.9	21.0
רוסן	35.3	46.8	17.9
ליטווינער	40.2	49.8	10.0
צפון־איטאַליענער	45.3	45.3	9.4
דרום־איטאַליענער	57.6	33.9	8.5
דייטשן	40.0	51.4	8.6
פּאָליאַקן	37.4	54.1	8.5
טשעכן	35.5	57.0	7.5

דאַרף מען נאָך וויסן, אַז אָט די טאַבעלע באַציט זיך בלויז אויף מענער אין עלטער פון 18 יאָר און העכער און בלויז אַזעלכע וואָס זיינען שוין געווען אין לאַנד ניט מער ווי פינף יאָר צייט. און וואָס לענגער אַן אַרבעטער איז אין אַמעריקע, אַלץ העכער ווערט געוויינלעך זיין דורכשניטלעכער לוין. און אָן ספק האָט צווישן די פאַקטאָרן, וועלכע האָבן אויסגעווירקט אַזאַ הויכן דורכשניטלוין, ווי דער וואָס כאַראַקטעריזירט ביידע יידישע גרופּעס, געשפּילט איינע פון די וויכטיקסטע ראָלעס די גוטע און קאָמפּסלוסטיקע טרייד־יוניאָן־אָרגאַניזירונג פון די יידישע אַרבעטער. אויך האָט דער זעלביקער רעפּאָרט פון דער „אימיגראַציע־קאָמיסיע" אָנגעוויזן, אַז דער דורכשניט־פאַרדינסט פון דער רוסיש־יידישער אַרבעטערין איז געווען דער העכסטער צווישן אַלע נאַציאָנאַלע גרופּעס. אַזאַ דורכשניט־שכירות ווי ביי איר, נעמלעך $7.41 אַ וואָך, האָט דעמאָלט ניט געהאַט קיין אַנדער אימיגראַנטן־גרופּע צווישן די קליידונג־אַרבעטער אין אַמעריקע. און דער דאָזיקער אָפיציעלער רעפּאָרט באַטאָנט אויך די גרויסע ראָלע פון טרייד־יוניאָניזם אין דער אַמעריקאַנער באַקליידונג־אינדוסטריע, באַזונדערס דאָ אין ניו־יאָרק. „פּאַקטיש, ווערט געזאָגט אין רעפּאָרט, זיינען 36% פון אַלע קליידונג־אַרבעטער אין ניו־יאָרק אָרגאַניזירט אין טרייד־יוניאָנס, און אין געוויסע פאַכן, ווי „קאָטערס" (צושניידער) גרייכט די צאָל אָרגאַניזירטע ביז 80% פון אַלע אַרבעטער".[11] און מ'טאָר ניט פאַרגעסן, אַז אין גאַנץ אַמעריקע בכלל זיינען אין יענער צייט, אין יאָר 1910, העכסטנס 25 פּראָצ. פון אַלע אינדוסטריעלע אַרבעטער געווען געווערקשאַפטלעך אָרגאַניזירט.

וועלכן צווייג פון אַרבעטער־לעבן מ'זאָל ניט נעמען און פאַרגלייכן די אומשטאַנדן ביי יידן און ניט־יידן, וועט זיך אַרויסווייזן, אַז די יידישע אימיגראַנטן

האָבן געהאַט אויסגעקעמפט פיל בעסערע באַדינגונגען ווי אַנדערע פרעמד־געבאָרענע אָדער ווי אפילו די היגע־געבאָרענע אַרבעטער גופא. באַטראַכט מען, למשל, די פראַגע פון אַרבעט־צייט, שטעלט זיך אַרויס, אַז די צען יאָר פון דער גרעסטער יידישער אַרבעטער אימיגראַציע (1900־1910) האָבן זיך אויסגעצייכנט דורך אַ כסדרדיקער פאַרקירצונג פון דעם אַרבעט־טאָג אין ניו־יאָרק, דעם הויפּט־צענטער פון די יידישע אימיגראַנטן. עס שטעלט זיך אַרויס, צום ביי־שפּיל, אַז דער פּראָצענטטייל פון אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט צען שעה אַ טאָג און נאָך ווייניקער, איז אַ פיל גרעסערער צווישן די אימיגראַנטן אין דער שטאָט ניו־יאָרק ווי צווישן די אַרבעטער פון אַנדערע טיילן פון שטאַט ניו־יאָרק, וואָס באַשטייען דערהויפּט פון אַמעריקאַנער־געבאָרענע אַרבעטער מיט שוואַכע אָדער לחלוטין ניט־עקסיסטירנדיקע יוניאָן־אָרגאַניזאַציעס. דאָס ווערט געוויזן אויף דער טאַב. 6.

טאַב. 6. פאַרטיילונג פון אַרבעטער אין %טן לויט דער וועכנטלעכער אַרבעט־צייט אין ניו־יאָרק סיטי און אין שטאַט ניו־יאָרק (חוץ דער שטאָט ניו־יאָרק) במשך פון 1901־1910.

(לויט אַ באַריכט געדרוקט ווי אַ קאָרעספּאָנדענץ פון אַמעריקע אין זשורנאַל „דער יודע", אויגוסט, 1916).

יאָרן	ניו־יאָרק סיטי		שטאַט ניו־יאָרק (חוץ שטאָט נ.־י.)	
	57 שעה אַ וואָך און ווינציקער	58 שעה אַ וואָך און מער	57 שעה אַ וואָך און ווינציקער	58 שעה אַ וואָך און מער
1901	53.7	46.3	17.8	82.2
1902	54.8	45.2	22.2	77.8
1903	65.8	34.2	25.2	74.8
1904	67.4	32.6	31.8	68.2
1905	68.8	31.2	34.5	65.5
1906	69.0	31.0	35.0	65.0
1907	71.2	29.8	38.5	61.5
1908	70.9	29.1	40.9	59.1
1909	71.5	28.5	39.5	60.5
1910	75.5	24.5	40.4	59.6

מיר זעען פון דער טאַב. 6 ווי אין משך פון יאָרן איז אַלץ גרעסער געוואָרן דער טייל אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט פון 9 ביז 10 שעה אַ טאָג, ביז די פּראָפּאָרציע האָט דערגרייכט 75% אין ניו־יאָרק, בעת אין זעלביקן יאָר (1910) האָבן ניט מער ווי 40 פּראָצענט פון די אַרבעטער אין שטאַט ניו־יאָרק (חוץ דער שטאָט ניו־יאָרק) שוין געהאַט אויסגעקעמפט אַזאַ אַרבעט־טאָג. און אין גרויסן קלאָוקמאַכער סטרייק אין ניו־יאָרק (אויגוסט, 1910) האָבן די אַרבעטער אַרויס־

געשטעלט די פאָדערונג פון אַן 48־שעהדיקער אַרבעט־וואָך; געפּועלט האָט מען אָבער אַן אַרבעט־צייט פון 50 שעה אין וואָך.

חוץ דעם שטאַט ניו־יאָרק איז די יידישע אַרבעטער־באַפעלקערונג געווען שטאַרק פאַרשפּרייט נאָך אין צוויי וויכטיקע אינדוסטריעלע שטאַטן — ניו־דזשערזי און אילינאָי, און אויך דאָרט, ווי ס׳ווייזן די אָפיציעלע מאַטעריאַלן, איז שוין גאַנץ פרי דער אָנטייל פון דער פרעמד־געבאָרענער אַרבעטערשאַפט, צווישן וועלכער די יידן האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע, אין דער טרייד־יוניאָן־אָרגאַניזירונג געווען אַ פיל גרעסערער ווי ביי די דאָרטיקע געבאָרענע. דאָס ווייזט די טאַב. 7, וועלכע באַציט זיך אויפן שטאַט ניו־דזשערזי [12].

טאַב. 7. אָרגאַניזירטע אַרבעטער אין ניו־דזשערזי צווישן די אַמעריקאַנער געבאָרענע און אימיגראַנטן (אין יאָר 1887)

אַרבעטער	אַלגעמיינע צאָל		אָרגאַניזירטע אַרבעטער	
	מענ. און פרויען	%	מענער און פר.	%
אַמעריקאַנער־געבאָרענע	243,093	63.9	24,463	47.8
פרעמד־געבאָרענע	137,385	36.1	26,704	52.2
צוזאַמען	380,478	100.0	51,167	100.0

מיר זעען פון אָט דער טאַב. (נומ׳ 7), אַז צווישן די אָרגאַניזירטע אַרבעטער זיינען די פרעמד־געבאָרענע געווען איבער 52 פּראָצענט בעת אין דער גאַנצער אינדוסטריעלער אַרבעטערשאַפט פון ניו־דזשערזי (שוין מיט צענדליקער יאָר פאַר 1910) האָבן די אַרבעטער־אימיגראַנטן באַטראָפן בלויז 36.1 פּראָצענט. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט זיך די פּראָפּאָרציע אַפּנים נאָך מער געביטן לטובת די פרעמד־געבאָרענע.

נאָך אַ פיל שאַרפערן קאָנטראַסט צווישן דער דאָזיקער דערגרייכונג (יוניאָניזירונג) ביי ביידע קאַטעגאָריעס אַרבעטער, פרעמד־געבאָרענע און אַמעריקאַנער־געבאָרענע אין דעם אָנפאַנג־פּעריאָד פון דעם יידישן טרייד־יוניאָניזם זעט מען, ווען מען קערט זיך צום שטאַט אילינאָי, ווי ס׳ווייזט אונדז די טאַב. 8.[13]

טאַב. 8. אַרבעטער אין טרייד־יוניאָנס אין שטאַט אילינאָי (1886)

אַרבעטער	אַלגעמיינע צאָל		אָרגאַניזירטע אַרבעטער	
	מענ. און פרויען	%	מענער און פר.	%
אַמעריקאַנער־געבאָרענע	423,290	57.8	25,985	31.3
פרעמד־געבאָרענע	308,595	42.2	57,163	68.7
צוזאַמען	731,885	100.0	83,148	100.0

אין דער צייט, ווען די פרעמד־געבאָרענע אַרבעטער, ווי ס׳ווייזט די טאַב. 8, זיינען געווען בלויז 42.2% פון אַלע אינדוסטריעלע אַרבעטער אין אילינאָי, זיי־נען די 57,163 אָרגאַניזירטע אַרבעטער פון יענעם סטייט געווען קאָרגע 69 פּראָצענט פון דער אַלגעמיינער צאָל אַרבעטער אין אילינאָי, וואָס זיינען שוין געווען אָרגאַניזירט אין טרייד־יוניאָנס. אויך דאָס האָט אַ שייכות צו אַ צייט, מיט 50 יאָר צוריק, ווען די יידישע אַרבעטער־אימיגראַציע האָט זיך ערשט אָנגעפאַנגען.

מיט דער גרינדונג פון דער „אַמאַלגאַמייטעד קלאָדהינג וואָרקערס״, אין 1913־1914 איז אויך דער צווייטער צווייג פון דער גרויסער און רייכער אינ־דוסטריע פון פאַרטיקע בגדים, די מענער־קליידונג־אויסאַרבעטונג, אַריינגעצויגן געוואָרן אין שטראָם פון מאָדערנעם קעמפערישן טרייד־יוניאָניזם. אויך דאָ, פונקט ווי אין דער עלטערער גרויסער יוניאָן, די „אינטערנעשאָנאַל״ פון די דאַמען־שניידער, איז די גאַנצע פירערשאַפט און כמעט דער גאַנצער מיט־גלידער־קאָנטינגענט, ווייניקסטנס דאָ אין ניו־יאָרק, באַשטאַנען פון יידן. און געוויס האָט דער דערמוטיקנדיקער ביישפּיל פון דער „אינטערנעשאָנאַל״, וועלכע האָט פון 1910 ביז 1913 מער ווי פאַרדרייפאַכט איר צאָל מיטגלידער, געווירקט ווי אַ סטימול פאַר דער אָרגאַניזירונג, נאָך לאַנגע און שווערע קאַמפן, פון דער איצט מעכטיקער „אַמאַלגאַמייטעד״ (מענער־שניידער יוניאָן).

די מאַכט פון די יידישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס האָט זיך צום קלאָרסטן אויסגעדריקט אין די קעגנזייטיקע באַציִונגען צווישן זיי און די אונטערנעמער־אָרגאַניזאַציעס. אין יאָר 1910 האָבן די אַרבעטגעבער פון דער קליידער־אינ־דוסטריע אין ניו־יאָרק באַשאַפן זייערע אַסאָסיאַציעס (טרייד אַסאָסיאיישאָנס) פאַר קאָלעקטיווע פאַרהאַנדלונגען און טאַריף־אָפּמאַכן (אַגרימענטס) מיט די יוניאָנס, ווי אויך פאַר אַ קאַמף קעגן די אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אין דער אינ־דוסטריע. דורך דעם כח פון זייערע יוניאָנס האָבן די אַרבעטער במשך פון יאָרן געקענט אויפהאַלטן די קאָלעקטיווע אָפּמאַכן, וואָס זיינען אויסגעקעמפט געוואָרן אין די שטורעמדיקע יאָרן 1910־1913. פון אַן אָפיציעלן באַריכט וועגן די אַמעריקאַנער טאַריף־אָפּמאַכן אין 1914־1915 זעט מען, אַז אין יאָר 1914 זיינען 115 טויזנט אַרבעטער אין דער פּרויען־קליידונג אינדוסטריע שוין באַ־שיצט געווען דורך זיבן יוניאָן־אָפּמאַכן פון פאַרשיידענע פאַך־יוניאָנס און „לאָקאַלס״ אין פאַרשיידענע שטעט חוץ ניו־יאָרק, בעת די גאַנצע צאָל אַרבעטער אין דער אינדוסטריע בכלל (אין יאָר 1909) האָט באַטראָפן 154,000; כמעט 70 פּראָצענט פון די אַרבעטער זיינען בכן געווען יוניאָניזירט[14].

אין דער מענער־קליידונג אינדוסטריע זיינען לויטן דאָזיקן אָפיציעלן דאָקומענט געווען באַשיצט דורך קאָלעקטיווע טאַריף־אָפּמאַכן (לוין־אַגרי־מענטס) איבער 90 טויזנט אַרבעטער[15]. מיט דעם אויסנאַם פון דער שטיינקוילן־אינדוסטריע האָט אין יענער צייט, מיט 25 יאָר צוריק, ניט עקסיסטירט קיין אַנדער צווייג פון דער אַמעריקאַנער אינדוסטריע מיט אַזאַ פאַרשפּרייטונג פון

די יוניאָן לוין־אַגרימענטס ווי אין דער באַקליידונג־אינדוסטריע, ווו די יידן זיינען געווען די גרעסטע מערהייט פון די אַרבעטער און כמעט די פולע הונ־דערט פּראָצענט צווישן די אַרבעטער־פירער. אין יענע יאָרן, קורץ פאַר דער וועלט־מלחמה, האָט די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג, דערהויפּט איר טרייד־יוניאָניסטישער סעקטאָר, דערגרייכט דעם שפּיצפּונקט נאָך אַ דרייסיק־יעריקן וועג באַרג־אַרויף, אַ וועג, וועלכער איז געווען פול מיט שטיינער און כלערליי שטרויכלונגען. די ניו־יאָרקער „פאַראייניקטע געווערקשאַפטן״ האָבן אַרום זיך געהאַט אין יאָר 1914 הונדערט־און־זיבן (107) אָנגעשלאָסענע יידישע און געמישטע יוניאָנס מיט אַרום צוויי הונדערט טויזנט מיטגלידער[16].

ליידער, איז מחמת דעם אויספעל פון אַן אָפיציעלער סטאַטיסטיק פון די יידישע אַרבעטער אין אַמעריקע בכלל און פון די יידן אין די טרייד יוניאָנס בפרט, קענען מיר ניט וויסן, ווי פיל אָרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער עס זיינען געווען דאָ אין לאַנד נאָך דעם ערשטן פערטל יאָרהונדערט פון דעם אָרגאַניזירטן און זייער שטורמישן אַרבעטער־לעבן ביי יידן אין זייער נייער היים. אינטע־רעסאַנט וועט זיין איבערצוגעבן אַן אָפּשאַצונג פון אָט־דער צאָל, וועלכע ס׳האָט אין יענער צייט געמאַכט אַ קאָמפּעטענטער באַטראַכטער פון יידישן אַרבעטער־לעבן און קאַמף אין אַמעריקע. לויט זיינע שאַצונגען האָט מען דעמאָלט, אין 1915 בערך, געקענט האַלטן, אַז ס׳געפינען זיך דאָ אין לאַנד אָט די דאָזיקע צאָלן אָרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער אין די וויכטיקסטע צווייגן פון אינ־דוסטריעלן לעבן[17].

פרויען־קליידונג אויסאַרבעטונג	100,000	אָרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער
מענער־קליידונג אויסאַרבעטונג	60,000	" " "
פאַרבער און אַנדערע בוי־אַרבעטער	15,000	" " "
קירזשנערס (פאָריער)	10,000	" " "
האָלץ־אַרבעטער (מעבל אאַז״וו)	5,000	" " "
בעקערס	4,000	" " "
יוועלירן	2,000	" " "
אַנדערע פאַכן	100,000	" " "
צוזאַמען	296,000	

און אָט די ציפער פון קרוב 300 טויזנט פאַרגלייכט דער מיטצייטלער מיט דער אַלגעמיינער ציפער פון 900,000 דערוואַקסענע יידישע אַרבעטער אין יענער צייט (לויט אונדזער מיינונג, אַן איבערטריבענע ציפער!), קומענדיק אויף דעם אופן צום אויספיר, אַז אַ דריטל פון אַלע יידישע אַרבעטער זיינען שוין געווען אָרגאַניזירט אין יוניאָנס אין יענער צייט. ווייטער מאַכט ער אַ פאַרגלייך מיט דעם פּראָצענטטייל פון די אָרגאַניזירטע ניט־יידישע אַרבעטער אין אַמע־ריקע — 25% (פון 9,000,000 אַרבעטער זאָלן האָבן געווען 2,250,000 אָרגאַ־

ניזירטע), באַווייזנדיק דעם גוואַלטיקן פאַרשריט וואָס די יידן האָבן געמאַכט אויף דעם טרייד־יוניאָן געביט אין אַמעריקע. מ׳קען זיכער באַצווייפלען די גע־נויקייט פון אָט די אומאָפיציעלע סטאַטיסטישע חשבונות, אָבער ס׳דאַרף קיין ספק ניט זיין, אַז דער פּראָצענט יידישע אַרבעטער, יוניאָן מיטגלידער איז דעמאָלט, אין 14־1915, געווען באַדייטנדיק גרעסער פון דער קליינער פּראָפּאָר־ציע, אַן ערך 10־20 פּראָצענט, פון די אָרגאַניזירטע אַרבעטער אין דער גאַנצער אַמעריקאַנער אַרבעטערשאַפט בכלל.

4. דער נאָך־מלחמה־קריזיס און די גרויסע דעפּרעסיע.

במשך פון דער וועלט־מלחמה האָבן אַלע אַמעריקאַנער אינדוסטריעס, באַ־זונדערס די קליידער־אויסאַרבעטונג, פּראָספּערירט. די נאָדלפאַך־טרייד־יוניאָנס האָבן זיך פאַרשטאַרקט און פאַרפעסטיקט. די „אינטערנעשאָנאַל" פון די פרויען־קליידונג אַרבעטער האָט אין יענע יאָרן, 1915־1918, באַשאַפן מוסטערהאַפטע סאָציאַלע איינריכטונגען, ווי אַ פילשפּראַכיקע טרייד יוניאָן פּרעסע, אָוונט־קורסן, קליניקס אאַז״וו. אַנדערע טרייד־יוניאָנס, ווו יידן זיינען געווען שטאַרק פאַרטראָטן, ווי די שפּייז־אינדוסטריע, בוי־אַרבעט, שיך־אַרבעטער, דרוקער, יוועלירן אאַז״וו, האָבן אויך דורכגעמאַכט אַ וויקס און אַנטוויקלונג. אין דער זעלביקער צייט האָבן אָבער זינט 1918־1919 אָנגעפאַנגען צו ווירקן אויך אַנ־דערע, נייע געזעלשאַפטלעכע פאַקטאָרן, און דווקא אַזעלכע, וועלכע האָבן דעם יידישן טרייד־יוניאָניזם אָפּגעשוואַכט.

די רעוואָלוציעס אין רוסלאַנד און דייטשלאַנד, דער סכסוך און קריגעריי צווישן די מעסיקע סאָציאַליסטן און די עקסטרעמע אָדער „לינקע", האָבן צוגע־גרייט דעם באָדן פאַר די שפּאַלטונגען און רייסעריייען אין די יידישע אַרבעטער־רייען. מער ווי אַ וועלכער־ס׳איז צווייטער סאָציאַל־עקאָנאָמישער אָדער פּסי־כאָלאָגישער אומשטאַנד האָט אָט דער אינעווייניקסטער קאַמף אָפּגעשוואַכט די מאַכט און דעם פּרעסטיזש פון יידישן טרייד־יוניאָניזם.

אין יאָר 1924 איז אָנגענומען געוואָרן דער קוואָטע־אימיגראַציע־געזעץ, און די יידישע מאַסן־איינוואַנדערונג אין אַמעריקע איז אָפּגעשטעלט געוואָרן. אַנדערע נאַציאָנאַלע גרופּעס, ווי איטאַליענער, סלאַוון, נעגערס, האָבן ביסלעך־ווייז פאַרנומען יענע אַרבעט־פּאָזיציעס, וועלכע די יידן האָבן פון לאַנג געהאַלטן אין די נאָדלפאַכן. דאָרט, ווו יידן זיינען לאַנג געווען אַ מערהייט, זיינען זיי ביסלעכווייז געוואָרן אַ מינדערהייט. פון יאָר צו יאָר פלעגן אַלץ ווינציקער יידן אַריינגענומען ווערן אין די גרויסע שניידער־אַרבעטער־יוניאָנס, פּשוט ווייל אַזוי ווייניק פרישע יידישע אַרבעט־כחות האָבן זיך גענומען צו דער פאַבריק־אַרבעט מיט שער און אייזן[18]. געוויסע סאָציאַל־עקאָנאָמישע אומשטאַנדן האָבן אויך מיטגעווירקט אין די איבערשיכטונג־פּראָצעסן, וואָס האָבן געפירט דערצו, יידן זאָלן אַוועקגיין פון די אַרבעט־פּאָזיציעס. ס׳האָבן זיך געעפנט, זינט 1917,

אַ סך נייע מסחר־פרנסות אין אַמעריקע, מחמת די פּראָדוקציע איז געוואָקסן ווי אויף הייוון. די נייע מאַשינען האָבן אי אויסגעאַרבעט מער סחורה, אי אַרויס־געשטופּט אַלץ מער און מער מענטשלעכע הענט. ממילא איז געוואָרן אַ סך פּלאַץ פאַר פאַרקויפער, קרעמער, פאַרמיטלער אד״גל, אַנשטאָט די פריערדיקע פּראָפעסיעס, וואָס זיינען בטל געוואָרן מיט דער איינפירונג פון די נייע מאַ־שינען און אַרבעט־מעטאָדן.

אגב, איז די חיונה ביי אַ סך שניידער־אַרבעטער אַוועקגענומען געוואָרן דורכן גאַנג פון לעבן גופא. נייע באַקוועמלעכקייטן און דערפינדונגען, ווי די צענטראַל־באַהייצונג פון דירות און ביוראָ־געביידעס, אויטאָמאָבילס אד״גל. האָבן אָדער פאַרקלענערט דעם באַדאַרף אין די וואַרעמע וואָלענע מלבושים אָדער זיי האָבן געצוווּנגען די מיטלשטאַנד־קרייזן איינצושפּאָרן די הוצאה אויף מלבושים, כדי בכח צו זיין אויסצוגעבן מער געלט אויף אויטאָמאָבילס, פע־שאָנאַבעלע פּוצאַכן, ווי זיידענע זאָקן, פּעלצן, נסיעות קיין אייראָפּע, אד״גל. דער מאַרק פון פאַרטיקע בגדים איז ממילא כסדר קלענער געוואָרן[19].

צוגלייך מיט דעם איז אָבער געגאַנגען אַ טיפע פאַרענדערונג פון דעם יידישן לעבן־שטייגער אין די גרויסע שטעט פון לאַנד, וואָס דאָס האָט אויך באַאיינפלוסט די אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס. יידישע משפחות, למשל, פלעגן זיך אַריבערקלייבן אין איינעם מיט זייער אַריבערשפּרייז אין די מיטלשטאַנד־פּרנסות, אויך אין די נייערע בעסערע שטאָט־טיילן, ווו די וויכטיקסטע קאָנסום־אַרטיקלען, ווי ברויט אאַ״וו פלעגט אויסגעאַרבעט ווערן פון די פריער עק־סיסטירנדיקע אַרבעטער־גרופּעס, ווו קיין יידן זיינען אַזוי גוט ווי אין גאַנצן ניט געווען. יידישע בעקער־אַרבעטער פלעגן אין די יוניאָן־אָרגאַניזאַציעס פון אָט די ניט־יידישע בעקער, ניט אַריינגענומען ווערן. דערצו איז דער יידישער עולם בכלל שוין צוגעוווינט געוואָרן צו די ניט־יידישע געבעקס, וואָס קומען בדרך הכלל פון די גרויסע ברויט־פאַבריקן, וואָס באַשעפטיקן ניט קיין יידישע אַר־בעטער אָדער יוניאָן־אַרבעטער בכלל. אָט די שפּייז־אַרבעטער יוניאָנס, די ברויט־בעקער, האָבן אָנגעפאַנגען צו ליידן פון אַ כראָנישער און שווערער אַר־בעטלאָזיקייט און די מכה פלעגט שווערער ווערן פון יאָר צו יאָר.

דער געפערלעכסטער שונא פון די יידישע שניידער־אַרבעטער איז אָבער געקומען פון אַן אַנדער ווינקל. נייע מאַשינען און מעטאָדן האָבן געעפנט פרישע פעלדער פאַר אַמעריקאַנער פרויען־אַרבעטער, און די אונטערנעמער אין דער באַקליידונג־אינדוסטריע האָבן נאָך פיל לייכטער ווי פריער (אַ דאַנק די נייע גוטע אויטאָמאָביל־וועגן און די „טראָקס״, לאַסט־וועגענער), געקענט אַריבערפירן זייערע אַרבעט־פּלעצער (שעפּער) אין די שטעטלעך איבערן לאַנד, דאָרט באַשעפטיקן די ביליקע פרויען־אַרבעט און צונעמען די פּרנסה פון די ניו־יאָרקער יידישע נאָדלפאַך־אַרבעטער. פון שטענדיק איז די אינדוסטריע גע־פּלאָגט געוואָרן פון קורצע פיבערהאַפטע סעזאָנען, און אָט די מכה האָט אין די יאָרן נאָך דער מלחמה נאָך מערער, ווי ווען ס׳איז פריער, געפּלאָגט די קאָמפּלי־

צירטע קליידער־אינדוסטריע מיט אירע שטאַרק־פאַרפלאָנטערטע באַציִונגען צווישן די באַזונדערע פאַקטאָרן פון דער פּראָדוקציע, ווי „מאַנופעקטשורערס", „דזשאָבערס", קאָנטראַקטאָרס אאַז"וו.

און דאָך זיינען, ניט געקוקט אויף אָט די אַלע אומגינסטיקע באַדינגונגען, נאָך פאַרבליבן הונדערטער טויזנטער יידישע אַרבעטער אין אַמעריקע אין די לעצטע יאָרן פון דער פאַר־רוזוועלט עפּאָכע, ד"ה אין 1928־1930. ערב דער גרויסער דעפּרעסיע פון יאָר 1929 איז אין ניו־יאָרק דורכגעפירט געוואָרן אַ סטאַטיסטישע אונטערזוכונג פון די אָרגאַניזירטע יידישע אַרבעטער, און אירע רעזולטאַטן ווערן געוויזן אויף דער ווייטערדיקער טאַב. 9 [20].

טאַב. 9. יידישע אַרבעטער אין די יוניאָנס פון ניו־יאָרק אין 1927־1928

אינדוסטריע־צווייג	צאָל יונ'ס	אַלגעמיינע צאָל מיטגלידער	יידישע מיטגלידער	% יידן
שפּייז־צוגרייטונג און פאַרקויף	5	18,852	10,174	53.97
נאָדל־פאַכן	8	120,960	71,190	58.85
לעדער־באַאַרבעטונג	3	10,650	7,050	66.20
בוי־אַרבעטן	7	76,005	18,099	23.81
טראַנספּאָרט און קאָמוניקאַציע	9	97,120	7,525	7.75
דרוקער־פאַכן	5	26,255	4,595	17.50
פאַרווייַלונג־אינדוסטריעס	5	30,510	11,357	37.22
יוועליר און לוקסוס־אַרבעטן	2	2,000	700	35.00
ריטייל־„סעילסמענשיפּ"	2	1,200	1,180	98.33
פאַרשיידענע „טריידס"	4	9,100	2,150	23.63
צוזאַמען	50	392,652	134,020	34.13

אַ סך טויזנטער יידישע אַרבעטער זיינען פאַרבליבן נאָך אין אַנדערע גרויסע שטעט פון לאַנד און אפילו אין די קלענערע שטעט, הגם דער איבערגאַנג צו האַנדל, פאַרמיטלונג־פרנסות און אַנדערע קליינע אָדער מיטעלע אייגענע עסקים, איז אין די קלענערע שטעט און שטעטלעך געווען, אין די יאָרן פון 1920 ביז 1930, אַ פיל פאַרשפּרייטערע דערשיינונג ווי אין ניו־יאָרק גופא.

נאָך דעם קראַך פון 1929 האָט די צרה פון מאַסן־אַרבעטלאָזיקייט אין אָנפאַנג ניט זייער שטאַרק באַרירט די יידישע אַרבעטער־קרייזן. קודם כל האָט דער קראַך געטראָפן די ניט־פאַכאָווע אַרבעט־צווייגן, אין וועלכע די יידן זיינען גאַנץ ווינציק באַטייליקט. אָבער מיט דער צייט האָבן די קלאָגנדיקע עקאָנאָמישע אומשטאַנדן, דער אינדוסטריעלער שטילשטאַנד, דער האַנדל־פאַראַליז, די באַנק־באַנקראָטן, שמערצלעך באַרירט די יידישע אַרבעטער־מאַסן. אויך די לאַנג־ווירקנדיקע פאַקטאָרן, וואָס זיינען אויבן באַשריבן געוואָרן, האָבן צוגע־

גרייט דעם באָדן, האָבן אָפּגעשוואַכט די ווידערשטאַנד־קראַפט ביי די יידישע אַרבעטער און די שווערע לאַנגע דעפּרעסיע האָט חרוב געמאַכט די עקאָנאָמישע עקסיסטענץ פון אומצייליקע יידישע אַרבעטער־משפחות במשך פון 1930־1933. די גרויס־שטאָטישע באַפעלקערונג האָט, ווי באַקאַנט, צום שטאַרקסטן געליטן פון דער דעפּרעסיע, און די אַמעריקאַנער יידן זיינען אויף 80־90 פּראָצענט איינ־ווינער פון די גאַנץ גרויסע שטעט פון לאַנד.

אין ניו־יאָרק האָט די דעפּרעסיע גוואַלטיק פאַרשאַרפט די אַלטע מכה פון מערער אַרבעטער ווי אַרבעטס־שטעלעס אין די נאָדלפאַכן. טויזנטער קלאָוקמאַכער, וואָס האָבן פריער זיך געגומען צום קליינעם מסחר און אַנדערע נייע פּרנסות, האָבן זיך איצט אומגעקערט צו זייער אַמאָליקער באַשעפטיקונג. דער געוויינלעכער רעזערוו פון די אַרבעטלאָזע אין דער ניו־יאָרקער באַקליי־דונג־־אינדוסטריע איז גוואַלטיק אויסגעוואָקסן. טויזנטער פרויען־באַלעבאַסטעס, וואָס זייערע מענער האָבן פאַרלאָרן די שטעלעס צוליבן קריזיס, האָבן זיך גע־נומען צו דער מלאכה פון נייען קליידלעך אין די ניו־יאָרקער שעפּער און פאַבריקן. און דאָ און דאָרט האָבן עקספּלואַטאַטאָרס געזוכט צו באַנייען די טויטע און פאַרגעסענע שוויץ־שעפער, דערהויפּט אין די אָפּגעלעגענע קליינע שטעטלעך אַרום ניו־יאָרק.

צום גליק האָט פּרעזידענט רוזוועלטס סאָציאַל־פּאָליטישע רעפאָרם, די נ. ר. א. (נאַציאָנאַלע אויפבוי־אַדמיניסטראַציע) און אירע „קאָודס״ (קאָדעקסן) פון כללים פון געזעלשאַפטלעכן און אינדוסטריעלן אויפפיר געבראַכט אַ גיכע הילף די שווער־געליטענע יידישע אינדוסטריעס. דאָס איינפירן מינימאַלע לוין־סטאַנדאַרדס און מאַקסימאַלע אַרבעט־שעהן האָט רעגולאַריזירט די כאַאָטישע אַרבעט־באַדינגונגען אין אַ סך יידישע פאַכן און אינדוסטריעס, און עס זיינען געמאַכט געוואָרן פּראָבעס איינצופירן אַ שטיקל פּלאַן און סדר אין דער פּראָ־דוקציע פון די גרויסע באַקליידונג־אינדוסטריעס פון לאַנד[21]. נאָך דעם ווי דער העכסטער געריכט האָט אין יאָר 1935 בטל געמאַכט די סיסטעם, וואָס פּרע־זידענט רוזוועלט האָט געשאַפן, זיינען ווידער געקומען יענע כאַאָטישע דעסטרוק־טיווע באַדינגונגען, קעגן וועלכע די אינדוסטריעלע פירער און אויך די יוניאָן־פירער האָבן שוין פון לאַנג געזוכט סגולות און רפואות אויף דעם וועג פון עקאָנאָמישער פּלאַנירונג און אָרגאַניזאַציע. ס׳זיינען געמאַכט געוואָרן פּראָבעס איינצוצאַמען די קאָנקורענץ דורך פרייוויליקע אָפּמאַכן צווישן די אונטערנעמער און אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס אין עטלעכע גרויסע צווייגן פון די נאָדלפאַכן, ווי קלאָוקמאַכער, מיליגערי (פרויען־היט) אאַז״וו, אָבער דערווייל איז נאָך צו פרי צו משפּטן וועגן דעם דערפאָלג פון אָט די נייע קאָנסטרוקטיווע פּלענער און פּראָיעקטן. בינו לבינו האָבן די נאָדלפאַך־טרייד־יוניאָנס מיטן גרעסטן ברען אָנגעפירט אַ קאַמף פאַר דער פאַרבעסערונג פון דעם אַרבעטערס לאַגע דורך נייע אַרבעטער־ און פאַבריק־געזעצן, ווי למשל די רעגולירונג פון שכירות, אַרבעט־צייט אאַז״וו[22]. אין יענער צייט, ד״ה אַרום 1935, פופציק יאָר נאָך דעם

אויפקום פון דער טרייד יוניאָן־באַוועגונג ביי יידן אין אַמעריקע, האָט אַ קאָמ־פּעטענטער עדות, ב. וולאַדעק ע״ה, אַרויסגעזאָגט אַ השערה, אַז אין די נאָדלפאַכן, די בוי־פאַכן און עטלעכע קלענערע אינדוסטריעס פון אַמעריקע זיינען געווען באַשעפטיקט אַרום 350,000 יידישע אַרבעטער; און אָן שום ספק זיינען זיי אַלע, ווי מיר רעכענען, געווען גוטע יוניאָן־לייט.[23]

גלייכצייטיק מיט די נייע אַרבעטער־געזעצן פון 1935־1937 איז אויך גע־קומען דער אַזוי גערופענער נייער טרייד־יוניאָניזם, ד״ה די אינדוסטריעל־געבויטע און מיליטאַנטישע טרייד יוניאָן־באַוועגונג, ווי זי ווערט פאַרקערפּערט אין דעם „קאָנגרעס פאַר אינדוסטריעלער אָרגאַניזאַציע״ (סי איי. אָ.). די שניידער־יוניאָנס, פון שטענדיק געגייגט צו אַזאַ אינדוסטריעל־אָרגאַניזירטער סטרוקטור, זיינען געוואָרן די הויפּטרעגער פון דעם נייעם יוניאָניזם. דער צו־שטראָם פון טויזנטער נייע מיטגלידער האָט כמעט ווי פאַרטאָפּלט די צאָל מיטגלידער אין די צוויי גרויסע שניידער־אַרבעטער־יוניאָנס (פון דער פּרויען־אָון מענער־קליידונג־אינדוסטריע), וואָס ציילן איצט (צוזאַמען) אַרום 500 טויזנט מיטגלידער איבערן לאַנד. מיט אַ יאָר דרייסיק צוריק האָבן אָט די יוניאָנס געהאַט אַרום און אַרום קוים עטלעכע צענדליק טויזנט מיטגלידער און דאָס כמעט אויסשליסלעך אין דער שטאָט ניו־יאָרק.

און אָט די דאָזיקע נייע פאַזע פון דער יוניאָן־באַוועגונג, די אויסשפּרייטונג פון די יוניאָנס אין נייע געביטן מיט אַ גרויסער ניט־יידישער באַפעלקערונג איז מסוגל נאָך שאַרפער צו מאַכן די כסדר ווירקנדיקע טענדענץ פון אַ פאַרקלע־נערטער באַטייליקונג פון יידן אין די נאָדלפאַכן־אינדוסטריעס פון אַמעריקע. יידישע אַרבעטער ווערן אַ מינאָריטעט, און אַזאַ וואָס פאַלט כסדר, אין טרייד יוניאָנס וואָס די יידישע אַרבעטער האָבן געביט און אַנטוויקלט במשך פון צענדליקער יאָרן.

5. ליכט און שאָטן אין דער באַוועגונג.

וואָס זיינען די רעזולטאַטן פון 50 יאָר טרייד־יוניאָניזם ביי יידן אין אַמע־ריקע? כדי אויף דער פראַגע צו ענטפערן, איז קודם כל נייטיק צו עלימינירן, צו באַזייטיקן פון דעם פאַרשערס קוק־פעלד יענע אין גרונט זייטיקע פּראָצעסן פון דעלאַבאָריזאַציע (אַוועקגאַנג פון אַרבעט־פּרנסות), וועלכע מיר האָבן פריער באַרירט. די שטאַרקע נייגונג צו בייטן פּרנסות, צו זוכן בעסערע געלעגנהייטן און מעגלעכקייטן פאַרן דערפאָלג און עקזיסטענץ־קאַמף ביי די קאַפּיטאַליסטישע לעבנסבאַדינגונגען, איז ניט קיין ריין־יידישע דערשיינונג אין אַמעריקע. זי איז אַן אַלגעמיינער שטריך פון דער אַמעריקאַנער פאָלקס־פּסיכאָלאָגיע. פּונקט אַזוי איז אויך די שטענדיקע געפאַר צו פאַרלירן די אַרבעט, און אפילו די געפאַר אַז ס׳וועט אונטערגיין דער גאַנצער צווייג פון דער אינדוסטריע, ווו מען אַר־בעט, מחמת דער איינפירונג פון נייע מאַשינען און מעטאָדן, — דאָס אַלץ זיינען אָפטע דערשיינונגען פון יענעם מין סאָציאַלער באַוועגלעכקייט, וועלכע כאַראַק־

טעריזירט מיט זיך די גאַנצע געזעלשאַפטלעך־עקאָנאָמישע סטרוקטור אין אַמעריקע. עס איז אָבער געווען אַ טראַגישער צופאַל פאַר אַ סך טויזנטער יידישע אַרבעטער, אַז די דאָזיקע „טעכנאָלאָגישע אַרבעטלאָזיקייט״, דער פּועל יוצא פון די נייע אַרבעט־פּראָצעסן און טעכנישע איינפירונגען, וועלכע סטימו־לירן די דאָזיקע „סאָציאַלע מאָבילקייט״, האָט דווקא גאָר שטאַרק באַרירט גראָד אַזעלכע צווייגן פון דער פּראָדוקציע, ווי די שניידעריי און דאַמען־היט (מילי־נערי) אויסאַרבעטונג, ווו די יידישע אַרבעט איז יאָרנלאַנג, צענדליקער יאָרן כסדר, געווען אַזאַ וויכטיקער אנטשיידנדיקער פאַקטאָר. אָט אַזעלכע פּערטור־באַציעס זיינען אָבער, ווי געזאָגט, אַן אָפּטע דערשיינונג אין לעבן פון אַמעריקע בכלל און ניט בלויז ביי אונדז יידן.

און איצט, ווען מ׳קוקט אַריין אין די תוך־פּראַגעס גופא פון דער גרויסער סאָציאַלער דערשיינונג, וועלכע עס שטעלט מיט זיך פאַר דער יידישער טרייד־יוניאָניזם אין אַמעריקע, וועט מען ערשט ריכטיק קענען אויפכאַפּן די רעזולטאַטן פון אָט דער באַוועגונג במשך פון דעם ערשטן האַלבן יאָרהונדערט פון איר געשיכטע, און מ׳וועט קומען צו באַשטימטע אויספירן.

קודם כל איז שוין גרויס די היסטאָרישע באַדייטונג פון די יידישע יוניאָנס ווי אַ לעבעדיקער ביישפּיל פון די מעטאָדן און וועגן צו אָרגאַניזירן יענע עלע־מענטן, ווי פּרויען־אַרבעטער אָדער אַרבעטער־אימיגראַנטן, אין וועלכע די אָפּי־ציעלע פירער פון דער אַמעריקאַנער אַרבעטער־באַוועגונג, די „אַמעריקאַן פע־דעריישאָן אָוו לייבאָר״, האָבן זיך אַ לאַנגע צייט מיאש געווען און ניט גע־האַלטן אָט די עלעמענטן פאַר אַ פּאַסיקן מאַטעריאַל אויף צו בויען פון אים גרויסע און שטענדיקע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס. ניט נאָר האָבן די „אינטער־נעשאָנאַל״, די „אַמאַלגאַמייטעד״ און אַנדערע גרויסע יוניאָנס, וואָס יידן האָבן אויפגעבויט, ניט בלויז האָבן אָט די יוניאָנס פעסט אָרגאַניזירט די עלעמענטן אויף וועלכע מ׳פלעגט לאַנג קוקן ווי אויף פּאַריער פון דעם אַרבעטער־קלאַס („פרעמדע״, נעגער, פרויען אַזַ״וו), נאָר די דאָזיקע יוניאָנס האָבן אָט די נייע מחנות געפירט דורך גרויסע און זיגרייכע קאַמפן צו ריזיקע נצחונות אַ דאַנק אַרבעטער־אחדות און גלויבן אין סאָציאַלן פּראָגרעס.

ווידער איז דאָך אַ היסטאָרישער פאַקט, אַז דווקא אָט די „אימיגראַנטישע״ יוניאָנס זיינען געווען די ערשטע וואָס האָבן איינגעפירט, חוץ אַרביטראַזש און קאָלעקטיווע פאַרהאַנדלונגען, אויך אַרבעטלאָזיקייט־אונטערשטיצונג, קאָאָפּעראַ־טיווע וווינהייזער, מעדיצינישע קליניקס און זומער־קאָלאָניעס פאַר די מיט־גלידער און זייערע משפּחות, בילדונג־אַנשטאַלטן, ראַסן־גלייכבאַרעכטיקונג און אַנדערע פּראָגרעסיווע און קאָנסטרוקטיווע סאָציאַל־עקאָנאָמישע אויפטוען, וואָס גרויסע צווייגן פון דער אַמעריקאַנער פּראָגרעסיווער געזעלשאַפט האָבן אַ סך געלערנט פון זיי.

פון ריין־יידישן שטאַנדפּונקט האָבן די טרייד־יוניאָנס, וואָס יידן האָבן

געבויט, אויך דויערנדיקע גרויסע פאַרדינסטן. ס׳איז דורך זיי אויף שטענדיק בטל געוואָרן די פאַרשקלאַפונג, אין וועלכער ס׳האָבן געלעבט במשך פון לאַנגע יאָרן די ערשטע אימיגראַנטישע אַרבעטער־עלעמענטן, ד״ה דער רוב בנין ומנין פון די יידישע מאַסן אין אונדזער לאַנד. צוזאַמען מיט דער גאַנצער אַמעריקאַנער יוניאָן־באַוועגונג האָבן די יידישע יוניאָן־אַרבעטער אויסגעקעמפט פאַר זיך און פאַר אַנדערע טויזנטער אַרבעטער שענערע און בעסערע לעבנס־באַדינגונגען. דער איינפלוס און פּרעסטיזש פון יידישן אַרבעטער־קלאַס אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער יידישער אַמעריקע זיינען געשטיגן דער עיקר אַ דאַנק דעם מוטיקן, געדולדיקן און אָפט ביטערן קאַמף פון די יידישע טרייד־יוניאָנס. און פון אָט דער פּאָזיציע וועט דער יידישער אַרבעטער־קלאַס אין אַמעריקע זיך אַזוי לייכט שוין ניט לאָזן אַרויסשטופּן[24].

ווי יעדער ברייטע מאַסן־באַוועגונג, דערצו נאָך אין דער אַטמאָספערע און גייסטיקן קלימאַט פון אַמעריקאַנישן „דערפאָלג־גייסט״ און געלט־געיעג איז די יידישע אַרבעטער־באַוועגונג ניט פריי געווען פון די פּסולת, וואָס מ׳געפינט אין אַלע קאָלעקטיווע שאַפונגען און אָרגאַניזאַציעס, ד״ה פון קאָרופּטע און פאַרדאָרבענע עלעמענטן, אָפט אפילו אין די העכסטע און פאַראַנטוואָרטלעכסטע פּאָזיציעס. צו די שאָטנדיקע זייטן מוז מען אויך צורעכענען די צו־גרויסע ראָלע פון דער פּערזענלעכער פירערשאַפט און ממש אַבסאָלוטער מאַכט ווי אַ רעזולטאַט (אפשר) פון דער קאָנסטרוקטיווער ראָלע, וואָס געוויסע ענערגישע פירער, יחידים, האָבן אומפאַרמיידלעך געמוזט אַ לאַנגע צייט שפּילן אין די ערשטע 25 יאָר פון דער באַוועגונג, ד״ה אין יענער צייט ווען די באַוועגונג גופא האָט זיך פאָרמירט, און האָט שטענדיק זיך געפילט באַדראָט פון פיינטלעכע כחות, פון גרויסע מניעות און שווערקייטן. דערווייל אָבער האָט די צו גרויסע ראָלע פון די יחידים אין די לעצטע 20 יאָר בלויז פאַרשאַרפט דעם פּראַקטיש־נעלן קאַמף פון די פּאָליטישע עקסטרעמען און האָט אָפּגעשוואַכט די פריער שטאַרקע און געאייניקטע באַוועגונג, טרייבנדיק זי גיכער צו אַ ירידה באַרג־אַראָפּ, איידער פאָרויס אָדער גאָר אַרויף־צו[25].

נאָך אַ חסרון פון דער אַרבעטער־באַוועגונג ביי יידן אין אַמעריקע איז דער פאַקט, וואָס זי האָט שטענדיק אַזוי גלייכגילטיק און מיט אַזאַ אָפּגעלאָזנקייט גע־קוקט אויף דער פאַכאָווער טעכנישער אויסבילדונג פון דעם יונגן יידישן דור, פון די אַרבעטער־קינדער. וואָלטן אונדזערע יוניאָן־פירער, למשל, פריער און באַצייטנס געהאַט אַ קלער געטאָן מכח צוגרייטן גוטע בעלי־מלאכות, געשולטע פאַכאָווע אַרבעטער, סיי פון צווישן דעם יונגן דור, סיי צווישן די דערוואַקסענע (וואָס זייערע פאַכן ווערן ניט זעלטן ליקווידירט און אַרויסגעשטופּט פון נייע מאַשינען און מעטאָדן), דאַן וואָלטן אין דער איצטיקער שווערער איבערגאַנגס־צייט, ווען די אַרבעטלאָזיקייט דראָט אַלע טיילן פון דער געזעלשאַפט, מסתם זיך געעפנט פאַר אַ היפּשן טייל פון די יידן אין אַמעריקע בעסערע, ליכטיקערע פּערספּעקטיוון פאַר אַרבעט־פּרנסות אין די אַלטע און אין אַ סך נייע פאַכן.

ד״ר הערמאַן פראַנק

הערות

1. אַלע סטאַטיסטישע מאַטעריאַלן און ציפערן מכח דער פּראָפעסיאָנעלער סטרוקטור פון דער יידישער אימיגראַציע, וואָס ווערן דאָ איבערגעגעבן, זיינען גענומען געוואָרן פון יעקב לעשטשינסקים אָפּהאַנדלונגען, געדרוקט אין יאָר 1928: **Jacob Lestschinsky: Die berufliche Zusammenstellung der Juedischen Einwanderung in die Vereinigte Staaten, 1900-1925, "Weltwirtschaftliches Archiv", Kiel, 1928, Bd. 27 (Abteilung: Chronik & Archivalien), ss. 163*-179*.**

2. די דאָזיקע סטודיע איז געמאַכט געוואָרן פון אַמעריקאַנער סאָציאָלאָג פּראָפעסאָר נ. קאַרפּענטער. דאָ ברענגען מיר דעם פולן טיטל פון דער אַרבעט: **Niles Carpenter: Immigrants and their Children (United States Census Monograph, No. 7), Washington, D. C., 1927, pp. 283-292.**

אַן אויספירלעכע אָפּהאַנדלונג וועגן אָט דער אונטערזוכונג, אין באַצוג צו דער סטאַטיסטיק פון יידישע פּרנסות און פאַכן, געפינט מען ביי: ה. פ ר אָ נ ק — יידן אין טריידס און פּראָפעסיעס, „צוקונפט", דעצעמבער, 1928, זז. 757-760.

3. אויספירלעכע ציפערן מכח דער צאָל יידישע אימיגראַנטן לויט די וויכטיקסטע פּראָפעסיעס און פאַכן זייערע פאַר יעדער יאָר באַזונדער פונעם ערשטן פערטל 20סטן י״ה געפינען זיך אין דער טאַבעלע נומ׳ 3 (די איינוואַנדערונג אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון יידישע אַרבעטער, בעלי־מלאכות, פאַרמערס און סוחרים פון 1900 ביז 1925) אין דער אָפּהאַנדלונג פון ד״ר ה ע ר מ אַ ן פ ר אָ נ ק: „די פּראָפעסיאָנעלע סטרוקטור פון דער יידישער איינוואַנדערונג", אַ קאַפּיטל פון דער אַרבעט: „צו דער סאָציאַלער און עקאָנאָמישער לאַגע פון די יידן אין אַמעריקע", געדרוקט אין „אַרבעטער יאָרבוך און אַלמאַנאַך", אונטער דער רעדאַקציע פון בערל לאָקער, ניו־יאָרק, 1928, זז. 88-110.

4. וועגן דער סטאַטיסטיק פון דער יידישער אימיגראַציע און די ענדערונגען אינעם פּראָפעסיע־צוזאַמענשטעל פון די אימיגראַנטן במשך פון 1924-1929, זע ה. פ ר אָ נ ק: „פינף יאָר יידישע אימיגראַציע", „צוקונפט", מערץ, 1930; ווי אויך פון זעלבן מחבר: „די אימיגראַציע פון די פּוילישע יידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן אין די לעצטע 15 יאָר", אין יאָרבוך „פּוילישע אידן", אונטער דער רעדאַקציע פון ז. טיגל, באַנד 2, ניו־יאָרק, 1934, זז. 13-22.

5. ד״ר ב. ה אָ פ מ אַ ן (צביון): פּופּציק יאָר קלאָוקמאַכער יוניאָן: 1886-1936, ניו־יאָרק, 1936, 445 ז., אַרויסגעגעבן פון קלאָוק אָפּעריייטאָרס יוניאָן, לאָקאַל 117. באַזונדערס — די זז. 17-24.

6. א. ר אָ ז ע נ ב ע ר ג: די קלאָוקמאַכער און זייערע יוניאָנס (אַ בוך דערינערונגען), ניו־יאָרק, 1920; ציטירט פון ד״ר ב. האָפמאַן (הערה 5) ז. 46. אַ היפּשן און פאַרשיידנאַרטיקן מאַטעריאַל פון דעם מין מעמואַרן־שריפטן, צו דער ווייניק אויסגעפאַרשטער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע געפינט מען ביי ב. ו ו י י נ ש ט י י ן: די יידישע יוניאָנס אין אַמעריקע, 571 ז., ניו־יאָרק, 1921 (פאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן). אַ מער סיסטעמאַטישע געשיכטע אנטהאַלט דאָס בוך פון ח. ב ו ר ג י ן: געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, ניו־יאָרק, 1915.

7. ב. ו ו י נ ש ט ו י ן: „די גרינדונג פון די פאַראייניקטע יידישע געווערקשאַפטן אין ניו יאָרק" (אין ווערק דערמאָנט אין הערה 6) זז. 143-150.

8. פון די ציפערן וואָס מיר ברענגען זעט מען, אַז די אַרבעטער פון דער קליידער־אינדוסטריע, וואָס די גרויסע מערהייט זייערע איז באַשטאַנען פון יידן, האָבן אַרויסגעגעבן כמעט טאָפּלט אַזוי פיל (רעלאַטיוו, ד״ה אין פּראָפּאָרץ צו די אַרבעטער

באַשעפטיקט אין אַט דעם צווייג פון דער אַמעריקאַנער אינדוסטריע) סטרייקגדיקע אַרבעטער (87% קעגן 45%) ווי אַלע אַנדערע אַמעריקאַנער אינדוסטריעס צוזאַמענ־געגומען. די דאָזיקע סטאַטיסטיק איז גענומען געוואָרן פון:
21st Annual Report of the Commissioner of Labor (1906): Strikes and Lockouts, Washington, D. C., 1907, pp. 90-91.

9. די דאָזיקע ציפערן, ווי אויך די פריער דערמאָנטע וועגן דער שוואַכער באַ־נוצונג פון מעכאַנישער קראַפט אין דער באַקליידונג־אינדוסטריע, זיינען גענומען געוואָרן פון אַן אַנאָנימער קאָרעספּאָנדענץ (פון אַ „קאָמפּעטענטן באַאָבאַכטער") פון אַמעריקע, וועלכע איז געדרוקט געוואָרן אין זשורנאַל „דער יודע", בערלין־ווין: "Der Jude" (Monatschrift), Bd. 1, No. 4, August, 1916, ss. 275-278.

10. אויספירלעך, הגם איינזייטיק־אָפיציעל ווי יעדער באַשטעלטע אַרבעט פון אַ יוניאָן היסטאָריאָגראַף, גיט איבער די געשיכטע פון דער „אינטערנעשאָנאַל" פון די פרויען־קליידונג אַרבעטער אין אַמעריקע ל. ל ע ו ו י ן אין זיין בוך:
Louis Levine: The Women's Garment Workers, New York: Huebsch, 1924, 608 pp.

די געשיכטע פון אַ וויכטיקן „לאָקאַל פון אַט דער יוניאָן גיט:
James Oneal: History of the Amalgamated Ladies' Cutters Union, Local 10, New York, 1928.

11. די פריער־געבראַכטע טאַב. 5 איז אַ קאָנדענסירטער סך־הכל פון אַ טאַבעלע (נומ' 25, ז. 301), וואָס ווערט געגעבן אין באַנד 11 פון דעם מאָנומענטאַלן באַריכט פון דער „אימיגריישאָן קאָמישאָן" (אין 25 טייל):
Reports of the Immigration Commission (Vol. 11), Part 6: Clothing Manufacturing, Washington, D. C., 1911.

די באַמערקונג מכח דעם הויכן פּראָצענט־טייל פון די אָרגאַניזירטע קליידונג־אַרבעטער אין ניו־יאָרק ווערט ציטירט פון זעלביקן באַנד, פון דעם רעפּאָרט, ז. 388.

12. 10th Annual Report (1887) of Bureau of Statistics and Industry of New Jersey.

13. 4th Biennial Report (1886) of Labor Statistics of Illinois.

14. U. S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, Bulletin No. 145.

15. Ibid. Appendix H, p. 154.

16. ב. ו ו י י נ ש ט י י ן: ווערט דערמאָנט אין הערה 6, ז. 192. קיין מער דאָקומענטאַלע באַווייזן מכח דער מיטגלידער־צאָל אין די „געווערקשאַפטן" איז אונדז ניט געלונגען צו קריגן. ס'איז מעגלעך, אַז די ציפער „אַרום 200 טויזנט", וואָס ב. וויינשטיין ברענגט, איז ניט פריי פון איבערטרייבונגען, געגרינדעט אויף שאַצונגען און השערות על פי זכרון.
17. "Der Jude", April, 1916, pp. 277-278.

18. אויספירלעכער דעריבער — ביי ה. פ ר אַ נ ק: סאָציאַל־עקאָנאָמישע איבערשיכטונג ביי יידן אין אַמעריקע, אין „אַרבעטער־יאָרבוך און אַלמאַנאַך" (הערה 3, אויבן), זז. 92-99.

19. ה. פ ר אַ נ ק: „די שניידער־אינדוסטריע און די יידן", „צוקונפט", יאַנואַר 1927, זז. 26-31.

20. H. S. Linfield: Trade Unions in the City of New York. The Communal Organization of the Jews in the United States, New York, 1930, American Jewish Committee, pp. 129-130.

אויך — ה. פראַנק: די טרייד יוניאָן־באַוועגונג צווישן די יידישע אַרבעטער אין ניו־יאָרק, אין „אַרבעטער יאָרבוך און אַלמאַנאַך אויבן הערה 3) זז. 99-106. דאָרט

ווערן אויך געבראַכט טאַבעלעס מיט דעטאַלירטע ציפערן מכח די אַפּיליאירטע יוניאָנס לויט די ידיעות, וואָס די „פּאַראייניקטע געווערקשאַפטן" האָבן צוגעשטעלט אין פעברואַר, 1928.

21. ה. פ ר אַ נ ק: די נאָדל טריידס און די נ. ר. א., „צוקונפט", אָקטאָבער, 1934, זז. 581-585.

22. ה. פ ר אַ נ ק: די נאָדל־טריידס אין אַמעריקע און די יידן, „צוקונפט", סעפּטעמבער, 1938, זז. 513-517.

23. B. Charney Vladeck: The Effect of the New Deal on Jewish Labor; "The Jewish Social Service Quarterly," Vol. XI, No. 1, Sept. 1934, p. 15.

24. אין פאַרבינדונג מיט דער שאַרפער פאַרמינדערונג פון דער צאָל יידישע שניידער־אַרבעטער אין די לעצטע יאָרן איז זייער וויכטיק די פאָלגנדיקע מיינונג, וועלכע ס'האָט אַרויסגעזאָגט י ו ס ף ש ל אָ ס ב ע ר ג, גענעראַל־סעקרעטאַר פון דער „אַמאַלגאַמייטעד" (יוניאָן פון די מענער־קליידונג־שניידער). ער האַלט, אַז איינע פון די סיבות פאַר וואָס עס איז געפאַלן די צאָל יידישע אַרבעטער אין די נאָדלפאַכן איז די שאַרפע אָפּנייגונג פון אַ סך יידישע פאַבריקאַנטן אָנצונעמען יידישע אַרבעטער. און אויב ס'וואָלט ניט עקסיסטירט דער שוץ, וועלכן די יוניאָנס גיבן מיט זייער געמישטער מיטגלידערשאַפט פון יידן און ניט־יידן, וואָלט די צאָל יידישע אַרבעטער אין די קליידער־פאַבריקן זיכער געווען נאָך אַ קלענערע. אין אַן „אָפּען שאָפּ", ד״ה אין ניט־קיין־יוניאָניזירטער פאַבריק, זאָגט י. שלאָסבערג, איז בכלל שווער, אויב ניט לחלוטין אוממעגלעך, אָנצוטרעפן יידישע אַרבעטער (גענומען פון אָט דעם ענגלישן אַרטיקל):

Joseph Schlossberg: Jewish Labor. "Proceedings of the 1935 National Conference on Jewish Welfare," New York, January, 1935, pp. 50-52. Published by National Council of Jewish Federations and Welfare Funds, New York.

25. א. ש. ז אַ ק ס: דער קאַמף אויף דער יידישער אַרבעטער־גאַס. ניו־יאָרק, 1927, 157, ז. (אַ סעריע צייטונג־אַרטיקלען מכח דעם קאַמף צווישן די „רעכטע" און „לינקע" אין די יוניאָנס).

גרינדלעכע אָפּהאַנדלונגען וועגן דער זעלביקער פראַגע געפינט מען אין די פאָלגנדיקע ענגלישע ווערק, כמעט אַלע מיט מער אָדער ווייניקער „לינקע נייגונגען":

David M. Schneider: The Workers' (Communist) Party and American Trade Unions, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1928, 117 pp.

David J. Saposs: Left Wing Unionism. New York, International Publishers, 1926, 192 p.

Jack Hardy: The Clothing Workers: a Study of the Conditions and Struggles in the Needle Trades, New York, International Publishers, 1935, 256 p.

לייבוש לעהרער

שטימונגען ביי אונדזער יוגנט

די וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אונדזער שול־באַוועגונג זיינען שוין לאַנג געווען פאַראינטערעסירט צו וויסן מיט וואָסערע שטימונגען און געדאַנקען עס טראָגן זיך אַרום די תלמידים פון די שולן נאָך דעם ווי זיי וואַקסן אויס און קומען אין באַרירונג מיט דער אַרומיקער וועלט. וואָס זיינען דעמאָלט זייערע באַציִונגען צום יידישן לעבן? צו אונדזער קולטור־אַרבעט? איצט, נאָך די שרעקלעכע קאַטאַסטראָפעס וואָס וואַרפן זיך אויף אונדז פון אַלע זייטן, איז דער דאָזיקער אינטערעס געוואָרן נאָך שאַרפער און אַלגעמיינער. עס איז אינטערעסאַנט צו וויסן, וואָס עס קומט פאָר אין גייסטיקן לעבן פון אונדזער יוגנט בכלל, ניט בלויז ביי די וואָס האָבן זיך דערצויגן אין אונדזערע שולן, אָדער וואָס האָבן אין אַלגעמיין באַזוכט יידישע לערן־אינסטיטוציעס.

דער דאָזיקער אינטערעס ווייזט זיך אַרויס בולט אין דעם, וואָס לעצטנס האָבן יידישע פּובליציסטן זיך ערנסט פאַרנומען מיט די דאָזיקע פּראָבלעמען. דאָס איז תמיד אַ גוטער אָנהייב אין אַזעלכע ענינים. אָבער דערביי דאַרף עס, פאַרשטייט זיך, ניט בלייבן. עס איז קודם כל נייטיק זיך צו באַקענען מיט די פאַקטן, וואָס בלויז וויסנשאַפטלעכע אויספאָרשונגען קענען מער אָדער ווייניקער פעסטשטעלן. אין דער אמתן קען מען אפילו מיט וויסנשאַפטלעכע מיטלען ניט צופיל אויפטאָן, אויב דאָס וועט זיין אַן איינמאָליקע אונטערנעמונג. ניט בעסער איז, ווען אַזאַ אונטערנעמונג באַגרענעצט זיך אויף באַשטימטע גרופּעס פון דער יוגנט און בלויז אין איינצלנע שטעט אָדער געגנטן.

אָבער כדי דורכצופירן די אַרבעט אויף אַ באמת ברייטן פאַרנעם, און מיט דער נייטיקער וויסנשאַפטלעכער טעכניק, פאָדערן זיך מיטלען, און מען וואָלט געדאַרפט האָבן אַ וויסנשאַפטלעכן אַפּאַראַט, וואָס דערווייל קען מען בלויז חלומען דערפון. בלייבט איבער צו מאַכן קלענערע אויספאָרשונגען, מיט באַשיידענערע אויפגאַבן, וואָס זאָלן אויפדעקן געוויסע טענדענצן און ריכטונגען אין דעם אָדער יענעם ווינקל פון אונדזער יוגנטלעכער באַפעלקערונג.

עטלעכע אַזעלכע אויספאָרשונגען זיינען שוין פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פריערדיקע יאָרן. די איצטיקע אַרבעט וועט פּרובירן מאַכן אַ פאַרגלייך צווישן די רעזולטאַטן פון צוויי אויספאָרשונגען. איינע איז דורכגעפירט געוואָרן אין 1935, די צווייטע—איצט אין 1939. ביידע זיינען געבויט אויף אַקוראַט דער זעלביקער אַנקעטע, ווי עס דאַרף זיין ווען דער הויפּט־צוועק איז צו מאַכן אַ פאַרגלייך. איך ווייס אויסגעצייכנט די חסרונות פון דער אַנקעטע־מעטאָדע. עס איז איבעריק אָנצוווייזן, אַז דאָס איז אַ צו איינזייטיקער וועג פאַר אַ גרינטלעכער אַרבעט. דאָך, אַזוי ווי עס איז אוממעגלעך געווען אונטערצונעמען עפּעס וואָס

איז מער פאַרצווייגט און קאָמפּליצירט, מוזן מיר זיך דערמיט באַנוגענען. אגב איז דער חסרון דערפון אַ סך קלענער אין איצטיקן פאַל בעת מיר האָבן צו טאָן מיט גרופּעס וואָס זיינען אי קליין, אי נאָענט באַקאַנט פון לאַנג־יאָריקן צוזאַמענלעבן. די הויפּט־פּראָבלעם איז געווען צי עס האָט זיך עפּעס געביטן אין גייסטיקן לעבן פון אונדזער יוגנט, אויף וויפיל דאָס שפּיגלט זיך אָפּ ביי די אויסגעפאָרשטע גרופּעס, אין משך פון די לעצטע פיר יאָר, און אויב יאָ — אין וואָסער ריכטונג.

איך האָב אָפט געזען און געהערט מאָדנע זאַכן, ווען איך האָב זיך באַגעגנט מיט יונגע מענטשן עטלעכע יאָר נאָך דעם ווי זיי האָבן פאַרענדיקט אונדזערע שולן, אָדער ווען עס האָבן דערגרייכט צו מיר קלאַנגען וואָס מען דערציילט וועגן זיי. אין מיינע באַגעגענישן פלעג איך ביי זיי פרעגן ווי זיי באַ־ציען זיך איצט, בעת זיי קוקן אויף צוריק, צו דער יידישער שול אין וועלכער זיי האָבן געלערנט, צו די לערער, און צו פאַרשיידענע פּרטים פון יידישן קול־טורעלן לעבן. די ענטפערס וואָס איך האָב באַקומען זיינען טיילמאָל געפאַלן זייער שווער אויף מיין געמיט, אַן אַנדערש מאָל האָט מיך איבערראַשט אַן אומגעריכטע באַגייסטערונג. אָפט איז מיר אַנטקעגנגעקומען אַ גראָער בליק פול מיט ספקות און אומזיכערקייט. איך האָב ביי זיך געפרעגט: איז דאָס, וואָס איך זע און הער, טאַקע כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלע פון זעלביקן קרייז? איז דען ניט נייטיק דאָ, ווי אומעטום, זיך צו היטן פאַר דער געפאַר פון גע־נעראַליזאַציעס?

דאָס, און נאָך עפּעס. יעדער איינער וואָס איז באַקאַנט מיטן אופן אויף וועלכן פּסיכאָלאָגישע און סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישע פאַקטאָרן אַרבעטן, וועט זיכער זיין געוואָרנט ביים אַרויסטראָגן אַ פּסק דין אין אַזעלכע ענינים. ער וועט, למשל, ניט לייכט אָננעמען אַז דאָס וואָס מיר זעען אין לעבן פון יונגע מענטשן איז אַ דירעקטער און גלייך־ליניקער פּועל יוצא פון דעם וואָס די שולן אין וועלכע זיי האָבן געלערנט האָבן פאַר זיי געטאָן אָדער פאַרפעלט צו טאָן. דאָס איז אַ פאַרשפּרייטע לייכטזיניקייט, וואָס ווערט אָפט ממש געפערלעך. מיך אינטערעסירן דאָ דער עיקר געוויסע שטימונגען פון אונדזער יוגנט אין צוויי פריערדיקע צייטן, מיט אַ פיר־יאָריקן איבערריים צווישן זיי, אומאָפּהענגיק פון דער שול־סיסטעם אין וועלכער זיי האָבן געלערנט און אין גאַנצן ניט אַריינ־גייענדיק אין דער פראַגע וועגן די אופנים אויף וועלכע אונדזערע שולן ווערן געפירט.

עס איז נאַטירלעך, אַז ווען עס קומט אויס צו מאַכן אַן אויספאָרשונג פון אַזאַ באַגרענעצטן סאָרט, זאָלן מיר ראשית כל זיך ווענדן צום וועלטלעכן יידישן קרייז. פאַר אונדז איז פּשוט טעכניש לייכטער צוצוקומען צו אים, און ס'איז דאָ אַ גרעסערע האָפענונג אַרויסצוקריגן די פולסטע קאָאָפּעראַציע. צווייטנס, אויב שוין יאָ באַגרעניצן מיט איין ווינקל פון יוגנטלעכן לעבן, איז טאַקע וויכ־טיקער זיך צו דערגרונטעווען צו די שטימונגען פון יענע, וואָס האָבן אַ לענגערע

צייט פאַרבראַכט אין אונדזערע לערן־אינסטיטוציעס, און וואָס אָטעמען טיילווייז אויך איצט די לופט פון אונדזער קולטור־אַטמאָספערע. וואָרים אויב געוויסע שטימונגען און געדאַנקען בייטן זיך, וועלן זיכער די סימפּטאָמען פון אַזאַ היימישער גרופּע זיין מער כאַראַקטעריסטיש פאַרן גאַנצן גאַנג פון פּסיכישע געשעענישן ביי דער יוגנט.

עס איז דעריבער באַשלאָסן געוואָרן אין 1935 אויסצואַרבעטן אַן אַנקעטע, וואָס זאָל אָנרירן עטלעכע וויכטיקע פּרטים, אַלץ אַזעלכע פונקטן וואָס האָבן דעמאָלט זיך געגייטיקט אין מער באַלייכטונג. מיר וועלן באַלד זען, אַז אויך היינט האָבן זיי נאָך ניט פאַרלוירן זייער אַקטועלקייט.

דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז אַן איבערוועגנדיקע צאָל פון די וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער אַנקעטע זאָלן זיין געענדיקטע פון די שלום עליכם שולן. אַזוי איז געווען אין 1935, ממילא האָט מען שוין געמוזט גיין אויפן זעלביקן וועג אין 1939. איך האָב לכתחילה דאָס שטאַרק באַדויערט, אָבער אין דער אמתן איז דאָס ניט קיין גרויסער חסרון. ביי די דאָזיקע יונגע מענטשן ווייזן זיך קנאַפּ וואָס אַרויס אונטערשיידן פון שול־טיפּן.

אויף דער אַנקעטע האָבן אין 1935 געענטפערט 64 בחורים און מיידלעך אין עלטער פון 16 ביז 24. אַלע האָבן באַקומען עלעמענטאַרע יידישע שול־בילדונג, און דאָס רוב האָט אויך פאַרענדיקט אַ מיטלשול. אין 1939 האָבן מיר ווידער די זעלביקע צאָל און בערך דעם זעלביקן סאָרט, ווי די ווייטערדיקע טאַבעלעס וועלן דאָס ווייזן.

טאַבעלע I — 1935

	געשלעכט	עלטער									
		16	17	18	19	20	21	22	23	24	סך הכל
צאָל מיידלעך		2	14	6	8	3	1		1	1	36
צאָל בחורים		4	5	5	2	2	7	3			28

טאַבעלע II — 1935

	תלמוד תורה	פאַר־באַנד	שלום עליכם	אַרב. רינג	לינק־סאַצ־	צוזאַ־מען	גע־לערנט מיטל שול	פאַר־ענדיקט מיטל שול	ניט גע־לערנט מיטל שול
צאָל מיידלעך	1		22	9	1	2	4	31	1
צאָל בחורים	1	1	20	3		3	7	17	4

די דאָזיקע 64 יונגע מענטשן האָבן זייער יידישע בילדונג באַקומען אין פאַרשיידענע שולן, אָנהייבנדיק מיט תלמוד־תורות און ענדיקנדיק מיט לינק־סאָציאַליסטישע שולן. די ווייטערדיקע טאַבעלע וועט איבערגעבן די דאָזיקע

פאַקטן און אויך וויפיל פון זיי עס האָבן אויך באַקומען מיטלשול בילדונג. ביי די וואָס האָבן געלערנט אין עטלעכע שול־סיסטעמען, ווערט דאָ באַצייכנט מיט „צוזאַמען".

ווי מיר זעען פון די טאַבעלעס I און II האָבן מיר דאָ צו טאָן מיט אַ גאַנץ געקליבענע גרופּע וואָס האָט אין די סענסיטיווסטע יאָרן פון לעבן פאַר־בראַכט אין אונדזער סביבה, און געהאַט אַ געלעגנהייט איינצוזאַפּן אין זיך די פולע בילדונג און קולטורעלע איינפלוסן וואָס אונדזערע אינסטיטוציעס פאַר־מאָגן צו געבן. עס איז איבעריק אונטערצושטרייכן, אַז עס איז פאַר אונדז זייער וויכטיק צו דערגיין וואָס עס קומט פאָר ביי אַזאַ גרופּע אין זייערע באַ־ציִונגען צו אונדזער טעטיקייט און צום יידישן לעבן בכלל.

נאָך אַן איבעררייס פון פיר יאָר האָבן מיר זיך באַנוצט מיט אַקוראַט דער זעלביקע אַנקעטע, און אין די זעלביקע קרייזן וואו אונדזער יוגנט קומט זיך צונויף. טייל פון די וואָס האָבן געענטפערט אויף דער אַנקעטע אין 1935 האָבן אויך געענטפערט אין 1939. וויפיל, איז אוממעגלעך צו זאָגן, ווייל די אַנקעטע האָט בפירוש אָנגעוויזן, אַז ס'איז ניט נייטיק אָנצוגעבן קיין נאָמען. דאָס איז געטאָן געוואָרן כדי די ענטפערער זאָלן זיך קענען פילן וואָס פרייער אין אַלץ וואָס זיי האָבן צו זאָגן. די ווייטערדיקע צוויי טאַבעלעס גיבן איבער די פאַקטן פון די פריערדיקע טאַבעלעס, נאָר פאַר 1939.

טאַבעלע III — 1939

געשלעכט	עלטער										סך הכל
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	29	
צאָל מיידלעך	2	6	12	7	6			1	1	1	36
צאָל בחורים	2	5	4	6	6	3	1		1		28

בנוגע די שולן אין וועלכע זיי האָבן געלערנט און וועגן זייער מיטלשול בילדונג געפינען מיר, אַז זיי שטייען אויך זייער נאָענט צו דער גרופּע פון 1935. זאָל ווידער דערמאָנט ווערן, אַז די וואָס האָבן געלערנט אין שולן פון מער ווי איין ריכטונג ווערן פאַרצייכנט אונטער „צוזאַמען".

טאַבעלע IV — 1939

	תלמוד תורה	פאַר־באַנד	שלום עליכם	אַרב. רינג	לינק־סאַצ.	צוזאַ־מען	גע־לערנט מיטל שול	פאַר־ענדיקט מיטל שול	ניט גע־לערנט מיטל שול
צאָל מיידלעך		1	21	12		1	7	26	3
צאָל יינגלעך	2	1	11	10	1	3	2	23	3

עס האָבן זיך אָפט אַרומגעטראָגן קלאַנגען, אַז די קינדער וואָס האָבן פאַר־ענדיקט אונדזערע שולן, און זיינען אַריינגעטראָטן אין דער ברייטער אַרומיקער וועלט, בייטן זייערע באַציִונגען צו זייערע אַמאָליקע יידישע מדריכים, צו די לערער וואָס האָבן ביי זיי אַזוי אויסגענומען אין די יינגערע יאָרן. דאָס איז נאַטיר־לעך אַן אומגעהייער וויכטיקער פונקט אי וועגן דער דויערנדיקער ווירקונג פון די שולן אויף די תלמידים, אי וועגן די שטימונגען ביי דער יוגנט. ווי ווייזט זיך דאָס אַרויס ביי בחורים און מיידלעך וואָס זיינען נאָך אַלץ פאַרבונדן — זאָל זיין אומדירעקט — מיט אונדזער שול־סביבה? די אַנקעטע האָט זיך אויף דעם גאַנץ באַזונדער אָפּגעשטעלט. מיר האָבן קודם כל געזוכט צו באַשטימען וויפיל יידישע לערער יעדער פון די אויסגעפרעגטע האָט געהאַט, וויפיל פון אָט־די לערער רופן נאָך איצט ביי זיי אַרויס דעם געהעריקן דרך־ארץ, און וויפיל פון זיי האָבן געהאַט, לויט דער מיינונג פון די דאָזיקע יונגע מענטשן, אַ פּאָזי־טיוון איינפלוס אויף זייער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג.

ווען מיר באַקענען זיך מיט די דאָזיקע פאַקטן, און מיט דער סטאַטיסטי־שער באַאַרבעטונג פון די ציפערן, הייבן זיך אָן אַרויסצוווייזן גאַנץ אינטערע־סאַנטע אונטערשיידן צווישן 1935 און 1939. איך וועל אויסשטעלן די טאַבעלעס פון בחורים און מיידלעך באַזונדער, כאָטש איך וועל זיך פאַרנעמען בלויז מיט פאַרגלייכן אַלע פון 1935 מיט אַלע פון 1939 און ניט די געשלעכטער. איך טו דאָס צוליב דעם וואָס דאָ און דאָרט ווייזן זיך געוויסע געשלעכטלעכע אונטערשיידן, וואָס פאַרדינען בלי ספק אַן אגב אורחאדיקע באַמערקונג.

די טאַבעלעס V א׳ און V ב׳ פאַרדינען מען זאָל זיך אויף זיי געגויער אָפּ־שטעלן. מען וואָלט געקענט מיינען, אַז ווען מיר וועלן אויסגעפינען די דורכ־שניטן פון די באַקומענע סך־הכלען, וועלן מיר גלייך באַמערקן די אונטערשיידן אי צווישן די בחורים און די מיידלעך, אי צווישן די צוויי יאָרן 1935 און 1939. דאָס וואָלט אָבער געווען אַ טעות. כדי איינצוזען די סטאַטיסטישע אונטערשיידן צווישן גרופּעס, איז נייטיק מער באַקענט צו ווערן מיט זייער כאַראַקטער. סתם אַ דורכשניט איז ווייניק. עס איז וויכטיק צו וויסן אויף וויפיל יעדע גרופּע איז איינהייטלעך אָדער פאַרשיידנאַרטיק אין יעדער אויפגאַבע וואָס זי פירט דורך. אין אונדזער פאַל וואָלט געווען נייטיק צו וויסן אויף וויפיל די איינצלנע מיטגלידער פון אַ גרופּע גייען זיך פאַנאַנדער, למשל, אין זייער אָפּשאַצונג וועגן דער צאָל לערער, וואָס האָבן אויף זיי געהאַט אַ פּאָזיטיוון איינפלוס. אַזאַ פאַרשיידנאַרטיקייט וואָלט געווען אַ סימן פון אַ גרעסערער צאָל פאַקטאָרן וואָס טראָגן זיך אַרום אין דער לופט, אַזוי צו זאָגן, און ווירקן אויף זייערע שטימונגען און אָפּשאַצונגען.

בחורים	צאל לערער	רופן אַרויס דרך־ארץ	פאַזיטיוו באַאיינ־פלוסט
1	2	1	0
2	4	1	0
3	4	2	1
4	5	1	1
5	6	1	1
6	6	6	6
7	7	7	5
8	10	0	2
9	10	4	2
10	10	4	3
11	10	4	4
12	10	5	2
13	10	5	3
14	10	6	3
15	10	7	3
16	12	4	2
17	12	5	2
18	14	6	0
19	15	4	3
20	15	5	3
21	20	4	0
22	20	8	3
23	20	15	10
24	25	6	2
25	25	7	4
26	25	25	0
27	25	10	15
28	25	15	10
	367	168	90

מיידלעך	צאל לערער	רופן אַרויס דרך־ארץ	פאַזיטיוו באַאיינ־פלוסט
1	3	2	2
2	4	2	1
3	6	4	2
4	8	2	2
5	8	3	2
6	8	4	3
7	8	8	5
8	9	3	2
9	9	4	3
10	9	5	3
11	10	2	1
12	10	2	2
13	10	3	1
14	10	3	1
15	10	3	1
16	10	3	3
17	10	3	3
18	10	4	2
19	10	5	2
20	10	5	3
21	10	6	4
22	10	9	6
23	10	9	7
24	10	10	10
25	12	4	3
26	12	6	3
27	12	8	6
28	14	14	5
29	15	0	0
30	15	15	3
31	15	5	2
32	15	5	2
33	15	5	6
34	15	10	5
35	17	1	1
36	17	2	3
	284	161	107

טאַבעלע v ב —1939

בחורים	צאל לערער	רופן אַרויס דרך־אַרץ	פּאָזיטיוו באַאיינ־פלוסט
1	1	0	0
2	1	1	0
3	4	0	0
4	4	2	2
5	9	4	4
6	9	6	0
7	9	6	9
8	9	9	9
9	10	6	6
10	10	7	2
11	10	8	3
12	10	10	10
13	11	4	11
14	11	7	4
15	12	8	12
16	12	12	1
17	12	12	12
18	13	4	2
19	14	3	0
20	14	14	5
21	14	14	7
22	15	1	2
23	15	3	10
24	15	10	5
25	15	14	9
26	20	3	3
27	20	19	18
28	25	10	0
	324	232	146

מיידלעך	צאל לערער	רופן אַרויס דרך־אַרץ	פּאָזיטיוו באַאיינ־פלוסט
1	3	2	2
2	3	3	2
3	4	2	1
4	4	2	2
5	5	2	2
6	5	4	3
7	5	4	5
8	6	1	0
9	8	4	1
10	8	8	1
11	9	8	8
12	10	2	10
13	10	4	2
14	10	4	2
15	10	5	3
16	10	5	3
17	10	5	4
18	10	7	2
19	10	8	2
20	10	10	2
21	11	11	8
22	12	3	0
23	12	3	2
24	12	7	0
25	12	10	2
26	13	13	7
27	14	3	2
28	15	1	2
29	15	5	0
30	15	5	2
31	15	5	10
32	20	16	1
33	24	20	13
34	25	5	3
35	25	10	0
36	25	23	8
	415	230	117

די דאָזיקע אינווייניקסטע פאַרשיידנקייט ווערט סטאַטיסטיש פעסטגעשטעלט דורך אויסרעכענען דעם אַזוי־גערופענעם סטאַנדאַרט־אָפּנייג, וואָס ווערט באַצייכנט מיט גריכישן אות σ (סיגמע). וואָס־זשע זיינען די דורכשניטן און די סיגמעס פון די לעצטע צוויי טאַבעלעס? די ווייטערדיקע טאַבעלע וועט דאָס איבערגעבן אי פאַר די בחורים און מיידלעך פון ביידע יאָרן, אי פאַרן אַלגעמיינעם חשבון בעת מיר נעמען אַלע 64 באַטייליקטע צוזאַמען. דער דורכשניט ווערט באַצייכנט מיט M.

טאַבעלע VI — M און σ

	1935						1939					
	מיידלעך		בחורים		צוזאַמען		מיידלעך		בחורים		צוזאַמען	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
צאָל לערער	7.88	3.40	13.10	7.45	10.10	5.67	11.53	6.79	11.55	5.44	11.55	6.24
דרך ארץ	4.47	2.88	6.00	5.03	5.14	3.97	6.39	5.21	8.29	4.95	7.22	5.09
איינפלוס	2.79	2.02	3.21	3.37	3.08	2.70	3.25	3.21	5.21	4.69	4.11	3.92

מען קען גלייך באַמערקן, אַז אין ביידע יאָרן באַציען זיך די מיידלעך קריטישער פון די בחורים אין זייערע מיינונגען וועגן די יידישע לערער. מען באַמערקט אויך, אַז די סיגמעס זיינען ביי די מיידלעך קלענער (חוץ פאַר „דרך־ארץ" — 1939), וואָס דאָס הייסט, אַז זיי זיינען מער גלייך אין זייערע מיינונגען איידער די יינגלעך. ווען מען פאַרגלייכט אָבער די רובריקעס „צוזאַמען" פון ביידע יאָרן, זעט מען, אַז אַלע דורכשניטן און אַלע סיגמעס זיינען גרעסער אין 1939. איז ממילא, וועגן דער „צאָל לערער" ניטאָ וואָס צו רעדן. דאָ זיינען די דורכשניטן גרעסער ווייל אַזוי זיינען געווען די אָביעקטיווע פאַקטן, אָבער די אַנדערע צוויי רובריקעס האָבן שוין אַ שייכות צו אָפּשאַצונגען. איז טאַקע וויכטיק צו זען, אַז אין 1939 האָבן די באַטייליקטע אין דער אַנקעטע אַרויסגעוויזן אַ העכערע און פּאָזיטיווע דערנענטערונג צו די לערער וואָס האָבן זיי אַמאָל געפרעגט אין וועג פון „יידישקייט". דאָס וואָס די סיגמעס זיינען גרעסער, ד"ה, אַ העכערע מדרגה פון פאַרשיידנקייט, איז אַ סימן אַז אין 1939 זיינען די מיינונגען ביי דער יוגנט שטאַרקער צעטיילט, מער אינדיווידואַליזירט.

דאָס לעצטע ווייזט זיך נאָך בולטער אַרויס ווען מיר פּרובירן אַויסגעפינען ניט די פאַרשיידנקייט צווישן די מיטגלידער פון דער זעלביקער גרופּע, נאָר ווען מען פאַרגלייכט איין גרופּע מיט אַ צווייטער אין פּרט פון פאַרשיידנקייט. דאָס ווערט דערגרייכט דורך אויסגעפינען דעם קאָעפיציענט פון וואַריאַציע לויט דער פאָרמולע $\bar{V}=\frac{M}{100\sigma}$, וואו V איז דער קאָעפיציענט פון וואַריאַציע און M דער דורכשניט. ווען מען מאַכט דעם דאָזיקן חשבון באַקומט זיך אַז

טאַבעלע VII — קאָעפיציענט פון וואַריאַציע

	1935	1939
צאָל לערער	56.14	54.03
דרך ארץ	77.14	70.49
איינפלוס	87.66	95.38

פאַר אונדז איז נאַטירלעך וויכטיקער ווי אַלץ דאָס געפיל פון די באַטייליקטע אין דער אַנקעטע וועגן דער צאָל יידישע לערער וואָס האָבן, לויט זייער מיינונג, פּאָזיטיוו באַאיינפלוסט זייער אַנטוויקלונג. זעען מיר טאַקע, אַז אין דעם פּרט איז די פאַרשיידנקייט מער פון הונדערט פּראָצענט אין 1939 אין פאַרגלייך מיט 1935.

מען וואָלט אפשר געקענט דרינגען, אַז די פאַרגרעסערטע צאָל לערער וואָס ווערט אָנגעגעבן אין 1939 ווי די וואָס האָבן געהאַט אַ פּאָזיטיוון איינפלוס אויף זייערע תלמידים, שטאַמט פון ריין דרויסנדיקע סיבות. דאָס זעלביקע יאָר איז די אַלגעמיינע צאָל לערער אויך גרעסער, ממילא שטעלט זיך אַפּ אַ גרעסערער פּראָצענט אַזעלכע, וואָס די יוגנטלעכע האָבן גוטע איינדרוקן וועגן זיי. עס אַנטשטייט דעריבער די פראַגע וועגן דער שייכות צווישן דער ערשטער רובריק (צאָל לערער) און דער לעצטער רובריק (איינפלוס). דאָס קען סטאַטיסטיש פאַרענטפערט ווערן דורך אויסגעפינען דעם קאָעפיציענט פון קאָרעלאַציע. דער דאָזיקער קאָעפיציענט צוזאַמען מיט זיין אַזוי־גערופענעם מיטלפעלער, וועלן אונדז ווייזן אין וועלכער ריכטונג עס גייט, און ווי ווייט עס גרייכט, די שייכות צווישן דער אַלגעמיינער צאָל לערער פון אַ באַשטימטן יאָר, און יענע צאָל וואָס האָט — לויט די איינדרוקן פון די בחורים און די מיידלעך — געהאַט אַ גוטן איינפלוס אויף זייער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג. כדי איינצוזען צי ס׳איז בכלל פאַראַן עפּעס אַ פּאָזיטיווע קאָרעלאַציע וועט זיין גענוג אַרויסצוכאַפּן, לאָמיר זאָגן, צוויי טאַבעלעס וואָס גיבן איבער די פאַקטן פון ביידע יאָרן, און שליסן איין ביידע געשלעכטער. מיר האָבן פאַר דעם צוועק צופעליק אַרויסגענומען די מיידלעך פון 1935, און די בחורים פון 1939. בעת מיר גייען דורך די געהעריקע חשבונות, און האָבנדיק אין זינען אַז דער אות r איז דער סימבאָל פונעם קאָעפיציענט פון קאָרעלאַציע, קומט אויס, אַז פאַר די מיידלעך פון 1935 איז —— $r = .02 \pm .11$, און פאַר די בחורים פון 1939 פירט דער חשבון צו —— $r = .001 \pm .02$.

שוין אויפן ערשטן בליק וועט יעדער, וואָס פאַרשטייט דעם ענין, איינזען ווי נישטיק די קאָרעלאַציע איז. אַ חוץ דעם לאָמיר ניט פאַרגעסן דעם אָנגענומענעם כלל, אַז כדי ס׳זאָל זיין כאָטש אַ פּיצל קאָרעלאַציע, דאַרף דער קאָעפיציענט זיין לכל הפּחות פיר מאָל אַזוי גרויס ווי זיין מיטלפעלער. אויב אַזוי זעט מען דאָ באַשיינפּערלעך, אַז אין אונדזער פאַל איז קיין שייכות ניטאָ צווישן דער צאָל לערער בכלל און דער קלענערער צאָל, וואָס האָט אַ גוטע דויערנ־

דיקע השפעה אויף די תלמידים. וואָרים אין ביידע געבראַכטע גלייכונגען איז דער מיטלפעלער גרעסער פונעם קאָעפיציענט פון קאָרעלאַציע. ממילא פירט דאָס צו דער הנחה, אַז אויב לויט די איינדרוקן פון 1939, האָבן מער לערער פּאָזיטיוו באַאיינפלוסט די תלמידים, נעמט זיך עס פון די געביטענע שטימונגען וואָס די פיר־יאָריקע הפסקה האָט אַרויסגעבראַכט.

ווען די דאָזיקע סטאַטיסטישע מאַניפּולאַציעס וואָלטן געווען דער איינציקער באַווייז־מאַטעריאַל פאַר די געענדערטע שטימונגען, וואָלט דאָס זיכער ניט געווען גענוג. צום גליק זיינען אויך פאַראַן ווייטערדיקע ראיות, און ניט בלויז אין טערמינען פון ציפערן, וואָס גייען אין דער זעלביקער ריכטונג.

צוויי פראַגן האָבן געשטרעבט צו דערגיין צי עס איז ביי דער יוגנט איצט פאָרגעקומען עפּעס אַן ענדערונג אין זייערע באַציִונגען צו די שולן אין פאַרגלייך מיט זייערע באַציִונגען בעת זיי האָבן די שולן פאַרענדיקט. די ענטפערס באַוויזן, אַז ביים רוב האָבן זיך די באַציִונגען ניט געביטן. ביי אַ קלענערער צאָל זיינען יאָ פאָרגעקומען ענדערונגען, אי פּאָזיטיווע, ד״ה אַזעלכע וואָס דריקן זיך אויס אין אַ פאַרשטאַרקטן אינטערעס, אי נעגאַטיווע. אַ פאַרגלייכנדיקע טאַבעלע וועט קלאָרער אַרויסברענגען די פאַקטן.

טאַבעלע VIII — ענדערונגען אין די באַציִונגען צו די שולן

	1935	1939
קיין ענדערונג	36	36
פּאָזיטיווע	1	13
נעגאַטיווע	15	8
אומזיכער	2	2

ווי מיר זעען איז אין 1939 די ענדערונג אין דער פּאָזיטיווער זייט געוואַקסן, אין דער נעגאַטיווער זייט — געפאַלן. צוויי פון די וואָס האָבן אין 1939 זיך אַנטוישט אין די שולן, האָבן דאָס דערקלערט דערמיט, וואָס זיי האָבן איינגעזען, אַז העברעיִש איז וויכטיקער פון יידיש. צוויי האָבן טענות, ווייל זיי האָבן זיך ניט גענוג אויסגעלערנט. צוויי האַלטן, אַז זייערע לערער זיינען ניט געווען אויפריכטיק איבערגעגעבן דעם אידעאַל פון יידישער קולטור. אין 1935 האָבן די אומצופרידענע דער עיקר אונטערגעשטראָכן, אַז יידיש קען קיין קיום ניט האָבן, מען דאַרף עס ניט, וויכטיק זיינען בלויז סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פראַגן, אאַז״וו.

די לעצטע צוויי פראַגן פון דער אַנקעטע האָבן געוואָלט אויסגעפינען צי די אַמאָליקע תלמידים פון אונדזערע שולן וואָלטן זייערע אייגענע קינדער געשיקט אין יידישע שולן, און אויב יאָ, אין וועלכע. אויף דער ערשטער פראַגע האָט דער גרעסטער רוב געענטפערט מיט „יאָ״, סיי אין 1935, סיי אין 1939.

דאָך זיינען פאַראַן קליינע אונטערשיידן וואָס שפּילן גאָר אַ גרויסע ראָלע ביי אַזאַ לאַנג־געשולטע גרופּע אין יידישן דערציִונג־אינסטיטוציעס.

טאַבעלע IX — וועלן זיי שיקן זייערע קינדער אין יידישע שולן?

	1935	1939
יאָ	57	61
ניין	1	
ווייס ניט	6	3

אַ קליינער אונטערשייד, אָבער מערקווירדיק אַז דאָס איז אַלץ אין דער זעלביקער ריכטונג ווי די פריערדיקע סימנים האָבן אָנגעוויזן. כדי דער דאָזיקער פונקט זאָל זיך נאָך קלאָרער אַרויסזען, איז וויכטיק צו דערמאָנען נאָך אַ קלייניקייט. ניט אַלע וואָס האָבן געענטפערט „יאָ" האָבן באַנוצט דאָס זעלביקע וואָרט. טייל האָבן געזאָגט „זיכער", אָדער „געוויס", אָדער „אָן שום ספק", בקיצור, זיי האָבן שטאַרק אונטערגעשטראָכן זייער פּאָזיטיווע שטעלונג. וויפיל האָבן דאָס געטאָן? אין 1935 — 6, אין 1939 — 14. דאָס זיינען אַלץ אַזעלכע קלייניקייטן, וואָס אַז מען נעמט זיי צונויף שאַפט זיך אַ גאַנץ שאַרף בילד פון דער לאַגע, בפרט ווען דאָס זיינען פונקטן אין אַ פאַרגלייך צווישן שטימונגען און מיינונגען פון צוויי באַזונדערע צייטן.

די לעצטע פראַגע האָט אומדירעקט געדאַרפט אַרויסברענגען צי זיי וועלן שיקן זייערע קינדער אין די זעלביקע טיפּן שולן אין וועלכע זיי אַליין האָבן געלערנט אָדער אין אַנדערע. דאָס דאַרף נאַטירלעך אָנווייזן זייער שטעלונג ניט בלויז צו יידישער קולטור, אָדער יידישער דערציִונג בכלל, נאָר אויך צו די באַזונדערע אויפפאַסונגען פון אונדזערע נאַציאָנאַלע און קולטורעלע אויפגאַבן וואָס די פאַרשיידענע שול־סיסטעמען שטעלן מיט זיך פאָר. דאָס האָט אויך געדאַרפט קלאָר מאַכן וואָסערע ענדערונגען עס זיינען פאָרגעקומען אין זיי זינט דער צייט ווען זיי האָבן געטראָגן אין זיך דעם איינפלוס פון דער שול אין וועלכער זיי האָבן געלערנט. די ווייטערדיקע טאַבעלע וועט פאַרענטפערן די דאָזיקע פראַגן.

טאַבעלע X

	1935		1939	
	צאָל	%	צאָל	%
זעלביקע שול	41	69.49	52	82.54
אַנדער שול	18	30.51	11	17.46
אומזיכער	5	7.80	1	1.56

די צאָל וואָס האַלטן זיך ביי די זעלביקע שולן אין וועלכע זיי אַליין האָבן

געלערנט, וואַקסט אין 1939 אויף 13%, בעת די וואָס ווילן אַנדערע שולן פאַר זייערע קינדער פאַלט, נאָכן פיר־יאָריקן איבעררייס, אויף 13%. צו דעם קומט נאָך צו דער פאַקט, וואָס אין 1939 זיינען שוין כמעט ניטאָ קיין „אומזיכערע". דאָס הייסט, אַז אפילו די וואָס האָבן די פאַרשיידנסטע טענות צו זייערע אַמאָליקע שולן און לערער פילן אָבער פאַרט, אַז זייערע אייגענע קינדער וועלן זיי דאָך באַזאָרגן מיט יידישער שול־באַוועגונג.

די וואָס רעכענען צו שיקן זייערע קינדער ניט אין די זעלביקע שולן אין וועלכע זיי אַליין האָבן געלערנט, אין וואָסער ריכטונג גייט די ענדערונג וואָס זיי ווילן מאַכן? אַמאָליקע צייטן וואָלט מען זיך אפשר באַנוצט מיט אַזעלכע כאַראַקטעריזירנדיקע עפּיטעטן ווי „ראַדיקאַל־קאָנסערוואַטיוו", אָדער „נאַציאָ־נאַליסטיש". בעסער וועט זיין אין דער איצטיקער צייט אויסצומיידן די דאָזיקע ווערטער און זיך באַנוצן מיט נייטראַלע באַצייכענונגען. די שול־טיפּן, וואָס ווערן דערמאָנט אין די ענטפערס אויף די אַנקעטע־פראַגעס, זיינען: תלמוד תורות, פאַרבאַנד־שולן, שלום עליכם שולן, אַרבעטער רינג שולן, לינק־סאָציאָ־ליסטישע שולן און שולן פון דער קאָמוניסטישער ריכטונג. ווען מיר באַ־צייכענען די תלמוד תורות מיטן נומער איינס, און די קאָמוניסטישע שולן מיט זעקס, וועט עס הייסן, אַז די ענדערונגען קענען גיין פון איינס צו זעקס, אָדער פון זעקס צו איינס. אויב אַ געענדיקטער פון אַן אַרבעטער רינג שול רעכנט צו שיקן זיינס אַ קינד אין אַ פאַרבאַנד־שול וועט עס הייסן, אַז ער גייט אין דער ריכטונג פון זעקס צו איינס. אויב אַ געוועזענער תלמיד פון די שלום עליכם שולן חלומט פון שיקן זיין קינד אין אַ קאָמוניסטישער שול, וועט עס זיין אַן ענדערונג פון איינס צו זעקס. האָבן זיך אין דעם פּרט געביטן די ריכטונגען פון 1939 אין פאַרגלייך מיט 1935? יאָ, אויך דאָ זיינען פאַראַן סימנים פון געענדערטע שטימונגען און מיינונגען. דאָ האַנדלט זיך, ווי מיר האָבן שוין געזען וועגן זייער קליינע צאָלן, פּשוט ווייל דאָס רוב האַלט זיך ביי די אייגענע שולן סיי אין 1935, סיי אין 1939. אָבער דאָס וואָס די ווייטערדיקע טאַבעלע ווייזט, איז צוליב דעם ניט ווייניקער כאַראַקטעריסטיש.

טאַבעלע XI

	1935	1939
פון 1 צו 6	14	4
פון 6 צו 1	4	7

די דאָזיקע פיר ציפערן באַווייזן, דאַכט זיך מיר, אויפן בולטסטן אופן די געביטינע שטימונגען און געדאַנקען, וואָס זיינען אַרויסגעבראַכט געוואָרן צווישן 1935 און 1939. די ריכטונג „6 צו 1", וואָס איז מיט פיר יאָר צוריק פאַרגע־קומען אַ סך זעלטענער, ווייזט זיך איצט אַרויס אָפטער און קלאָרער. עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז דאָס שטימט אין גאַנצן מיט אַלע אַנדערע טענדענצן וואָס זעען זיך אָן אין די רעזולטאַטן פון דער דאָזיקער אַרבעט.

סך הכל

כדי אויסצומיידן די געפאַר פון איבערגעטריבענע גענעראַליזאַציעס, איז גוט נאָכאַמאָל צו דערמאָנען, אַז דאָ האָבן מיר צו טאָן מיט אַ ספּעציעל אָפּגעקליבענער גרופּע, וואָס אירע מאַניפעסטאַציעס — אין שייכות צו די פראַגן וואָס די אַנקעטע האָט געשטעלט — מוזן ניט דווקא חל זיין אויף אַנדערע יוגנטלעכע יידישע גרופּעס. אָבער ווען מען פאַרגלייכט די אָפּרופן אין צוויי פאַרשיידענע יאָרן ביים זעלביקן קרייז, ווייזט זיך קלאָר אַרויס דער „פינגער פון דער צייט". אין דעם זינען ליגט גראָד אַ מעלה אין דעם, וואָס מיר האָבן פאַר זיך אַזאַ ספּעציעלע גרופּע וואָס רעפּרעזענטירט אונדזער שול־דערצויגענעם דור.

אין סך הכל זעען מיר, אַז אין 1939 געדענקט אונדזער יוגנט מער יידישע לערער וואָס פאַרדינען אַ דרך־ארצדיקע באַציִונג, און אויך מער לערער וואָס האָבן — לויט זייער איצטיקער אָפּשאַצונג — זיי געפירט אויפן ריכטיקן וועג און געהאַט אַ פּאָזיטיווע השפּעה אויפן גאַנצן לעבן זייערן. אין 1935 האָבן די ענטפערס וועגן די דאָזיקע ענינים געטראָגן אַ מער פיקסירטן, פאַראַלגעמיינערטן כאַראַקטער. איצט ווייזן זיך אַרויס גרעסערע אָפּנייגן פון דורכשניט אין אַ גרעסערער צאָל. עס ווייזט זיך אַרויס מער פאַרשיידנקייט סיי צווישן איינצלנע, סיי ווען מען פאַרגלייכט גרופּעס פון 1935 און פון איצט.

אין 1939 איז גרעסער די צאָל פון די וואָס ווייזן אַרויס אַ פאַרשטאַרקטן אינטערעס אין דער אַרבעט פון די שולן און די צאָל אַנטוישטע איז אָנזעעוודיק קלענער. אפילו די טענות און די קריטיק איז איצט, על פי רוב, גיכער פון פריינדלעכן סאָרט, ווי מען ווייזט אָן הסרונות אויף אַן אינסטיטוציע וואָס מען האַלט זי פאַר וויכטיק און טייער. די אַבסאָלוט נעגאַטיווע מיינונג: „ס'איז איבעריק", „מען דאַרף עס ניט", „ניט וויכטיק", אַזעלכע אויסדרוקן הערן זיך שוין זעלטענער. אין ביידע יאָרן ווערט אויסגעדריקט די האָפענונג, אַז זיי וועלן די אייגענע קינדער שיקן אין יידישע שולן. אָבער אין 1939 איז גרעסער די צאָל פון אַזעלכע וואָס זאָגן דאָס אַרויס מיט מער זיכערקייט, אפילו מיט באַגייסטערונג.

אין 1935 איז געווען אַ צאָל וואָס האָבן באַשלאָסן, אַז זייערע קינדער וועלן זיי ניט שיקן אין די זעלביקע שול־טיפּן וואו זיי אַליין האָבן געלערנט. עס זעט אויס, אַז זיי זיינען דעמאָלט געווען פאַרכאַפּט פון אַ פּראָצעס ווען ווערטן האַלטן אין איבערגעשאַצט ווערן. אין 1939 איז די דאָזיקע צאָל אַ סך קלענער געוואָרן. קענטיק, אַז ס'איז געשאַפן געוואָרן מער איינגעשטעלטקייט אינעם אָפּשאַצן יידישע ווערטן, און עס פעלן שוין אויס מאָטיוון פאַרוואָס צו בייטן פאַר זייערע קינדער די שול־טיפּן אין וועלכע זיי אַליין האָבן געלערנט. אין אַ געוויסן זינען קען דאָס באַטראַכט ווערן ווי אַ מין איבערבעטן זיך מיט זייערע עלטערן, וואָס האָבן אין זייער קינדהייט פאַר זיי אויסגעקליבן אַ באַשטימטן טיפּ שול, און מיט דער סביבה ווו דער דאָזיקער טיפּ שול פונקציאָנירט. עס

איז אויך וויכטיק צו דערמאָנען, אַז די קליינע צאָל וואָס איז אין 1935 געווען אין אַ צושטאַנד פון ספקות („אומזיכער") בנוגע די דאָזיקע ענינים איז נאָך קלענער געוואָרן. כמעט פאַרשווונדן, אין 1939.

די ענטפערס אויף דער פראַגע אין וואָסער טיפּ שול זיי האָבן בדעה צו שיקן זייערע קינדער — וואָס דאָס איז אין דער אמתן אַן אויסדרוק פון זייערע באַציִונגען צו יידישע נאַציאָנאַלע ענינים בכלל — ברענגען נאָך אַלץ אַרויס אַ קליינע צאָל וואָס זיינען ניט צופרידן מיט די שולן אין וועלכע זיי אַליין זיינען אויפגעבראַכט געוואָרן, און זיינען וויליק צו זוכן פאַר זייערע קינדער אַנדערע שול־טיפּן. אָבער ווען מיר באַטראַכטן די ריכטונגען אין וועלכע די דאָזיקע ענדערונגען גייען, זעט מען גאַנץ קלאָר, אַז איצט איז פאָרט אַנדערש ווי אין 1935. איצט שפּילן אַלגעמיינע פּאָליטישע מיינונגען און סאָ־ציאַלע פילאָסאָפיעס אַ קלענערע ראָלע, און אַ גרעסערע ראָלע פאַרנעמט ריין יידישע אָריענטאַציע, ביים באַטראַכטן אַזעלכע פּראָבלעמען.

צום סוף וויל איך וואָרים באַדאַנקען מיינע פריינד פרידע דרייזין און אברהם קראַסנאָשטיין, וואָס אַ דאַנק זייער געטרייער מיטהילף, האָט זיך די דאָזיקע אַרבעט אָנגעהייבן אין 1935.

בנימין שטיינבערג

צו דער געשיכטע פון יידן אין אַמעריקע

די באַציאונג צו די רוסיש־פּוילישע יידן איז ליכט פון דער ענגליש־יידישער פּרעסע. 1823—1872.

דער ערשטער, וואָס האָט זיך פאַראינטערעסירט מיטן גורל פון די רוסיש־פּוילישע יידן, איז געווען יצחק ליסער (1806־1868). יצחק ליסער איז געקומען קיין אַמעריקע אין מאַי, 1824. ער איז אַלט געווען 18 יאָר. אין דער היים, אין פרייסן, האָט ער באַקומען די געוויינלעכע דערציִונג פון אַ יידיש־דייטשישן יינגל. ליסער האָט זיך באַזעצט אין ריטשמאָנד, וואָ. ביי זיינעם אַ פעטער. ער האָט אַרויסגעהאָלפן זיין פעטער אין געשעפט, און אין דער פרייער צייט האָט ער געאַרבעט צו פאַרפולקומען זיין איבערגעריסענע בילדונג. ער האָט אויך פון צייט צו צייט אַרויסגעהאָלפן דעם אָרטיקן רעווערענד י. סעקסעס מיט דעם, וואָס ער האָט אים פאַרביטן אָפט ביים לערנען מיט די קינדער. אין 4 יאָר צייט האָט ליסער דערגרייכט אַזוי ווייט מיט זיין אַליינבילדונג און מיט זיין קענטעניש אין דער ענגלישער שפּראַך, אַז ער האָט אָנגעשריבן אַן אַרטיקל אין ענגליש, אַן אַרטיקל אין וועלכן ער האָט אָפּגעשלאָגן די אַטאַקעס אויף יידן, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אין אַ לאָנדאָנער זשורנאַל[1]. דער אַרטיקל האָט אים געמאַכט אַ שטיקל נאָמען. ווען די ספרדישע שול „מקוה ישראל" אין פי־לאַדעלפיע האָט געזוכט אַ חזן אַ בעל־תפילה, האָט ליסער באַקומען די דאָזיקע שטעלע. שפּעטער האָט ער באַקומען דעם טיטול רעווערענד ניט געקוקט אויף דעם, וואָס ער האָט קיינמאָל קיין סמיכה אויף רבנות ניט געהאַט.

דער ערשטער אויפטו זיינער ווי אַ רעווערענד איז געווען דאָס, וואָס ער האָט געהאַלטן זיינע דרשות אין ענגליש. ער האָט זיך גוט איינגעלעבט מיט דער קהילה און איז געווען טעטיק אין אַלע צווייגן פון קהילה־לעבן.

איינזעענדיק די נייטיקייט פון אַ זשורנאַל אויף ענגליש פאַר אַמעריקאַנער יידן, האָט ליסער אין אַפּריל, 1843, אויף זיין אייגענער אחריות און אויף זיינע אייגענע הוצאות אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן דעם זשורנאַל „די אָקסידענט" (1843־1869).

אין די פאַראייניקטע שטאַטן זיינען יעמאָלט געווען לערך 25,000 יידן. דאָס רוב האָבן געלעבט אין די גרעסערע שטעט: אין ניו־יאָרק, פילאַדעלפיע, טשאַרלסטאָן, סאַוואַנא און ריטשמאָנד. עס איז געווען די צייט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרעסערע יידישע אימיגראַציע פון דייטשלאַנד. עס איז אָבער

אַ פאַקט, אַז צוליב דער גזרה פון „רעקרוטשינע" אין 1827 און צוליב דער קאָנסקריפּציע אין רוסישן פּוילן אין 1842, זיינען יידן פון די סלאַווישע לענדער אין אַ קליינער צאָל אויך געקומען קיין אַמעריקע. באַווייזן פאַר דעם געפינען מיר אין די ידיעות וועגן שפּאַלטונגען, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין די שולן פון יענער צייט. כמעט אין אַלע שטעט, אין ניו־יאָרק, באָסטאָן, פילאַדעלפיע, לואיוויל, סאַן־פראַנציסקאָ אאַז"וו, האָבן זיך די פּוילישע יידן אָדער די דייטשישע אָפּגעשפּאָלטן פון די שולן און געגרינדעט שולן פאַר זיך. אַזוי ווייסן מיר, אַז אין 1832 האָבן פּוילישע יידן פון טשאַרלסטאָן געגרינדעט אַ שול פאַר זיך. אין לואיוויל האָבן זיי געגרינדעט אַ שול „בית ישראל"; אין 1850 האָבן די פּוילישע יידן פון סאַן־פראַנציסקאָ געגרינדעט אַ שול „שארית ישראל"; אין דעם זעלביקן יאָר איז פאָרגעקומען אַזאַ שפּאַלטונג אין באָפלאָ. אין 1852 האָבן די פרייסיש־פּוילישע יידן געגרינדעט אַ שול, „בני שלום" אין שיקאַגאָ, און „שערי צדק" אין 1839, „בית ישראל" אין 1846, „בית אברהם" אין 1850 און דעם „בית מדרש הגדול" אין 1852, אַלע אין ניו־יאָרק. דאָס נעמלעכע איז פאָרגעקומען אין ניו־הייוון אין 1859. אין פּיטסבורג האָבן די פּוילישע יידן „פאַרכאַפּט" די שול „עץ חיים" אין 1858 און די דייטשישע יידן האָבן זיך געמוזט צוריקציען פון שול. עס איז אויך אַ פאַקט, אַז פּוילישע יידן האָבן געהאָלפן גרינדן און אויפבויען אַזעלכע אָרגאַניזאַציעס ווי די „בני ברית" (1843), „בית אברהם" (1853), „פרי סאָנס אָוו איזראַעל" 1849, „קשר של ברזל" (1860), און „פרי סאָנס אָוו בענדזשאַמין" (1879). מיר ווייסן פון אַ פאַל, ווען די פּוילישע יידן האָבן געפאָדערט, אַז די ביכער און די פאַרזאַמלונגען זאָלן געפירט ווערן אין שפּת עברית. דאָס איז געווען איינע פון די סיבות פון דער שפּאַלטונג אין סאַן־פראַנציסקאָ[2]. אַ יאָר שפּעטער (1856) איז פאָרגעקומען אַ הייסע דעבאַטע וועגן דער זעלביקער פראַגע אין דעם באָסטאָנער צווייג פון „בני ברית"[3].

איז וואָס זיינען געווען די באַציִונגען צווישן די פּוילישע און דייטשישע יידן? וואָס פאַר אַ באַגריף האָבן די אַמעריקאַניזירטע יידן געהאַט וועגן די רוסיש־פּוילישע יידן, איידער זיי האָבן אָנגעהויבן קומען אין גרעסערע מאַסן? און ווי זיינען געווען די באַציִונגען שפּעטער, ווען די רוסישע און די פּוילישע יידן האָבן זיך אָנגעהויבן וואַרפן אין די אויגן אויף טריט או שריט?

אַן ענטפער באַקומען מיר אויף די שפּאַלטן פון די 6 וויכטיקע זשורנאַלן פון יענער צייט, אין דער ערשטע ריי, אין דעם „אָקסידענט" פון יצחק ליסער, דער „אסמאניען", רעדאַקטירט פון ראָבערט לייאָן, „אַמעריקען איזראַעליט", רעדאַקטירט פון יצחק מ. ווייס, אין „דזשואיש טיימס", „דזשואיש מעסענדזשער", און „היברו לידער"[4].

פון 1843 ביז 1845 האָט ליסער אַליין געשריבן און רעדאַקטירט דעם „אָקסידענט". דער זשורנאַל האָט געהאַט חוץ דעם אַרטיקלען, איבערגעדרוקט פון „אַלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס", פון וועלכע די אַמעריקאַנער יידן

האָבן זיך דערוווּסט וועגן די כסדרדיקע רדיפות אויף די רוסיש־פּוילישע יידן פון יענער צייט.

ווי האָט ליסער אַליין רעאַגירט אויף די דאָזיקע ידיעות וועגן דעם שלעכטן מצב פון די רוסיש־פּוילישע יידן?

ליסער האָט געהאַט אַ וואַרעמע באַציִונג צו רוסיש־פּוילישע יידן; ער האָט געעפנט די שפּאַלטן פון „אָקסידענט" פאַר אַ דיסקוסיע, ווי אַזוי צו העלפן אימיגרירן די רוסישע יידן קיין אַמעריקע, און ווי אַזוי צו באַזעצן זיי דאָ אויף ערד. די לייענער פון דעם „אָקסידענט" האָבן זיך אָפּגערופן מיט בריוו. ·וליוס שטערן איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אַריינגעשיקט אַן אויסגעאַרבעטן פּלאַן וועגן אַגראַר־אינדוסטריעלע קאָלאָניעס פאַר יידן אין אַמעריקע[5]. ליסער האָט געגלויבט אין דער פעיִקייט פון יידן צו ווערן ערד־אַרבעטער[6]. ער האָט געהאַלטן, אַז אַן עמיגראַציע פון פּוילן און דרום־דייטשלאַנד איז אומפאַר־מיידלעך פאַר יידן, אפילו ווען די פאַרפאָלגונגען זאָלן אָפּגעשטעלט ווערן. ער איז געווען זיכער, אַז גרויסע יידישע מאַסן וועלן מיט דער צייט געפינען אַ מקום מקלט דאָ אין אַמעריקע, אַז זיי וועלן ווערן גוטע ערד־אַרבעטער. און וועלן קאָלאָניזירן די גרויסע ערד־שטחים פון ווירדזשיניא, פּענסילווייניא, טעקסעס מיזורי און קאַנאַדע[7].

דאָס אומדערוואַרטע אָנקומען אין ניו־יאָרק אין 1845 פון ד״ר מאַקס ליליענטאַל, איז געווען אַן איבעררעשונג, סיי פאַר ליסערן און סיי פאַר די אַמעריקאַנער יידן, וואָס זיינען געווען זיכער, אַז ד״ר ליליענטאַל האָלט שוין ביים לייזן די בילדונגס־פּראָבלעם פון די רוסיש־פּוילישע יידן.

אין אַ רעדע, געהאַלטן פאַר דער דייטשיש־העברעיִשער געזעלשאַפט דעם 19טן נאָוועמבער, 1845, האָט ד״ר ליליענטאַל געשילדערט מיט שוואַרצע פאַרבן די טרויעריקע לאַגע פון די רוסישע יידן[8]. דאָס איז געווען צום ערשטן מאָל וואָס די אַמעריקאַנער יידן האָבן געהערט אַן אויספירלעכע רעדע וועגן דער לאַגע פון די רוסיש־פּוילישע יידן. עס איז ניט באַקאַנט די צאָל פון די רוסיש־פּוילישע יידן, וואָס זיינען געווען אויף דער פאַרזאַמלונג. מיר ווייסן אָבער, אַז זיי זיינען געווען זייער געריר פון זיין רעדע און האָבן מיט 3 יאָר שפּעטער אים באַשטימט ווי דעם ראש הקהילה פון די פאַראייניקטע אַרטאָדאָקסישע שולן. זיינע דערפאַרונגען און איבערלעבונגען אין רוסלאַנד האָט ד״ר ליליענטאַל שפּעטער געשילדערט אין אַ סעריע אַרטיקלען אין „אָקסידענט"[9].

אויף ליסערן האָבן ליליענטאַלס אַרטיקלען געמאַכט אַ טיפן רושם. ער האָט זיך בכלל שטאַרק אינטערעסירט מיט דער לאַגע פון דעם מזרח־אייראָפּעיִשן יידנטום. ער האָט געזען אין די מיליאָנען רוסיש־פּוילישע יידן אַ נייעם פרישן קוואַל פון יידישקייט. ווי נאָר זיי וועלן באַפרייט ווערן, וועלן זיי באַפרוכפּערן און באַרייכערן דאָס יידישע לעבן איבער גאָר דער וועלט. ליסער איז אַ שטייגער נתפּעל געוואָרן פון אַ באַריכט, וואָס ער האָט געלייענט אין דעם „אָריענט" וועגן דעם העברעיִשן בוכווען אין פּוילן. אין דעם דאָזיקן באַריכט

ווערט דערציילט, אַז אין דעם יאָר 1843 זיינען דערשינען אין פּוילן 134 העב־רעיִשע ביכער, און דאָס — ביי דער גרויסער אָרעמקייט און נויט פון דעם יידיש־פּוילישן ישוב.

ליסער איז געווען דער ערשטער ראַביי און דער ערשטער יידישער רע־דאַקטאָר, וואָס איז אַרויסגעפאָרן אויף דער פּראָווינץ צו באַקענען זיך פּערזענלעך מיטן לעבן פון די אַמעריקאַנער יידן. דאָס וואָס ער האָט געזען אויף זיין רייזע, האָט ער אויסגענוצט, סיי אין זיינע רעדעס, סיי אין זיינע דרשות, סיי אין זיין זשורנאַל „אָקסידענט". אין זומער 1847 האָט ער באַזוכט ניו־יאָרק. ער האָט פעסטגעשטעלט, אַז ניו־יאָרק האָט העכער 10 קהילות, צווישן זיי: איין פּאָרטו־געזישע, 4 פּוילישע, 3 דייטשישע און איין האָלענדישע. ער האָט געזען אין דעם אַ שנעלן וווּקס פון יידישן ישוב, וואָרום בשעת ער איז אָנגעקומען אין אַמע־ריקע, זיינען געווען בסך הכל 5 שולן אין די פאַראייניקטע שטאַטן; איינע אין ניו־יאָרק, 2 אין פילאַדעלפיע, איינע אין ריטשמאָנד און איינע אין טשאַרלסטאָן. ווען ער פלעגט קומען אין אַ שטאָט אָדער אַ שטעטל, פלעגט ער צונויפנעמען די יידישע איינוווינער און האַלטן פאַר זיי אַ רעדע אין דייטש אָדער ענגליש און בשעת מעשה זאַמלען אויך אַבאָנענטן פאַרן „אָקסידענט".[10] פון אים דער־וויסן מיר זיך, אַז אין 1845 האָבן שוין אַזעלכע קליינע שטעטלעך, ווי סיראַקיוז און ראָטשעסטער, געהאַט ישובים פון אַן ערך 100 יידישע משפחות, אַ חוץ דעם חזן און דעם שוחט. וויפיל פון זיי זיינען געווען פון פּוילן און רוסלאַנד, איז שווער פעסטצושטעלן; מען קען נאָר דרינגען פון דעם, אַז בשעת די דייטשישע יידן האָבן זיך געקליבן בויען שולן[11], האָבן די פּוילישע יידן שוין געהאַט איינעם און אַמאָל עטלעכע מנינים און אַמאָל אַ מקוה און אַ ווילטעטיקע גע־זעלשאַפט. היות אָבער די רוסיש־פּוילישע יידן זיינען ניט געגאַנגען הערן קיין רעדעס אויף דייטש אָדער ענגליש און האָבן זיכער ניט געפונען פאַר נייטיק צו לאָזן וויסן וועגן זייערע שולן דעם „אָקסידענט", ווי די דייטשן פלעגן עס טאָן, איז די צאָל און די טעטיקייט פון די רוסיש־פּוילישע שולן געבליבן אומ־באַקאַנט. אָבער ליסער האָט געהאַט דעם גרעסטן דרך־ארץ פאַר די פּוילישע יידן און האָט געהאַט אַ הויכע מיינונג וועגן זייער געלערנטקייט און יידישקייט.

פון דער מעגלעכקייט צו פאַרבעסערן די לאַגע פון די יידן אין דער אַל־טער היים האָט ליסער ניט געהאַלטן. ער האָט געלייגט קליינע האָפענונגען אויף די באַמיִונגען פון משה מאָנטעפיאָרע. די אויסוואַנדערונג, האָט ער געהאַלטן, פאַר דעם איינציקן אויסוועג פאַר די מזרח־יידן, און אַז עס איז דער חוב פון אַלע יידן, וואָס לעבן אין פרייע לענדער, צו זאָרגן וועגן אַ היים פאַר די דאָזיקע אימיגראַנטן, גרינדן קאָמיטעטן, וואָס זאָלן זאָרגן זיי צו באַזעצן אין אַמעריקע, פאַלעסטינע און אויסטראַליע און זאָלן ניט דערלאָזן, אַז רוסיש־פּוילישע יידן זאָלן אימיגרירן איינציקווייז אָדער אין קליינע גרופּעס און זאָלן פאַלן צו לאַסט אויף די קהילות אין אַמעריקע[12].

ליסער האָט גוט פאַרשטאַנען די עקאָנאָמישע סטרוקטור און דאָס רעלי־

גיעזע לעבן פון די מזרח־יידן און דאָס, וואָס צווישן זיי זיינען דאָ ווייניק ערד־אַרבעטער און ווייניק אינדוסטריע־אַרבעטער, האָט ער דערקלערט מיט דעם, וואָס די רעגירונג לאָזט זיי ניט צו צו ערד־אַרבעט און צו אינדוסטריע צוליב דעם, וואָס זיי אַרבעטן ניט אום שבת[13].

ליסער האָט געשטאַמט פון פרומע עלטערן. נוקירכען, וועסטפאַליע, איז צו יענער צייט ניט געווען אַזוי שטאַרק אָרטאָדאָקסיש, ווי אַ שטייגער פאָזען, מיינץ און פראַנקפורט־מאין; דאָך האָט ליסער איינגעזאַפּט אין זיך דעם אָרטאָדאָקסישן גייסט אויף אַזוי פיל, אַז ער האָט געפירט אַ כסדרדיקן קאַמף קעגן די דייטשישע רעפאָרמערס, וואָס האָבן זיך באַוויזן אין אַמעריקע[14].

נאָך אַ זשורנאַל Asmonean„ רעדאַקטירט פון אַן ענגלישן יידן ראָבערט לייאָן, האָט געהאָלפן די אַמעריקאַנער יידן צו באַקענען זיך מיטן לעבן פון די מזרח־יידן. ד״ר ליליענטאל האָט אָנגעשריבן אַ סעריע אַרטיקלען פאַר דעם דאָזיקן זשורנאַל; ער האָט באַשריבן זיינע דערפאַרונגען אין רוסלאַנד. ד״ר מאָריס ראַפאַלס לעקציעס, וואָס ער האָט געהאַלטן וועגן לעבן פון די רוסיש־פוילישע יידן, זיינען אויך געווען געדרוקט אין דעם דאָזיקן זשורנאַל. דער דאָזיקער זשורנאַל פלעגט פון צייט צו צייט באַשרייבן דאָס לעבן פון די יידן אין ניו־יאָרק און אַנדערע שטעט אין אַמעריקע.

די רוסיש־פוילישע יידן זיינען געקומען איינציקווייז און אין קליינינקע גרופּקעלעך קיין אַמעריקע. זייער צאָל איז געוואָקסן און מען האָט זיי אָנגעהויבן באַמערקן. מען האָט זיי באַמערקט דורך דער גרויסער צאָל נייע שולן, ווו דער פוילישער רעליגיעזער נוסח איז אָנגענומען געוואָרן, און דורך די שפּאַלטונגען וואָס זיינען געווען אַ רעזולטאַט פון רעליגיעזע מיינונגס־פאַר־שיידנקייטן צווישן די פוילישע און דייטשישע יידן. אין ניו־יאָרק האָט זיך באַוויזן אַ פוילישע שול אויף הענרי סטריט און אויך אין וווסטער און צענטער סט., ווייט, פוירל, דיוויזשאָן און 32סטע סט.; אין סאַן־פראַנציסקאָ האָבן זיך אויך אָפּגעשפּאָלטן די דאָרטיקע פוילישע יידן און געגרינדעט אַן אייגענע שול; אין שיקאַגאָ האָבן זיך אָרגאַניזירט 4 צדקה־געזעלשאַפטן און אויך אַ שול. אין סט. לואיס האָבן זיי אויך געגרינדעט אַן אייגענע שול. אין סט. לואיס זיינען די פוילישע יידן אגב געווען די פּיאָנערן פון דער שפּעטערדיקער שטאַרק אַנטוויקלטער קליידער־אינדוסטריע. אין לואיוויל, אין באָפלאָ זיינען אויך פאָר־געקומען שפּאַלטונגען, אויך אין יוטיקא, סינסינעטי און פּיטסבורג. און אין ניו־יאָרק איז די צאָל פון די פוילישע יידן געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבן אויס־געבויט אַ שול מיטן נאָמען „בית מדרש הגדול״.

די צאָל פון די פוילישע יידן איז געוואַקסן און מען האָט זיי אָנגעהויבן צו באַמערקן אויף טריט און שריט, און מען האָט אָנגעהויבן וועגן זיי שרייבן אין די יידיש־ענגלישע זשורנאַלן. ראָבערט לייאָן, וואָס האָט געוווינט אין ניו־יאָרק, האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט דער לאַגע פון די דאָזיקע יידן אויף זיין שטייגער. אין אַ לענגערן אַרטיקל, וואָס ער האָט געדרוקט אין זיין זשור־

נאָל, האָט ער געשטעלט די פראַגע: „וויפיל פון אונדזערע דייטשישע יידן דאָ אין אַמעריקע און אין דרום־אַמעריקע קענען זאָגן מיט זיכערקייט, אַז זיי האָבן אין זיך ניט קיין טראָפּן פּויליש־יידיש בלוט? מיר הערן אַלץ וועגן דייטשישע יידן. עס שטעלט זיך אָפּט אַרויס, אַז די דאָזיקע יידן שטאַמען פון די אָרעמע פּוילישע יידן"[15].

ליסער האָט זיך פון אָנהייב דערשראָקן פאַר דער גרויסער צאָל רוסיש־פּוילישע אימיגראַנטן, וואָס האָבן אָנגעהויבן קומען אין גרעסערע מאַסן[16]. אין די יום־טובים פון יאָר 1849 זיינען אַלע שולן אין ניו־יאָרק, באָסטאָן א"אַ געווען געפּאַקט. די פּויליש־רוסישע יידן האָבן געגרינדעט נייע שולן און דורך דער אימיגראַציע האָבן זיי געקראָגן אַ צופלוס פון פרישע כחות. אין באָסטאָן, למשל, האָט זיך געגרינדעט נאָך אַ שול „בית ישראל", און פון ניו־יאָרק האָט מען אַהין צוגעשיקט איינעם פ. ראַזנדייל, אַ פּוילישן יידן, וואָס איז געווען אין לאַנד ניט מער ווי אַ חודש צייט. ער האָט געהאַלטן אין דער נייער שול אַ 2 שעהדיקע רעדע אין העברעיִש־יידיש, וואָס האָט געמאַכט אויפן עולם אַ טיפן רושם[17]. ליסער האָט זיי געוווּנטשן דערפאָלג.

אַ חודש שפּעטער האָט ער זיך דערוווּסט, אַז אין ניו־יאָרק האָבן די רוסיש־פּוילישע שולן פון דער הענרי סטריט־שול, אויסגעקליבן דעם רב שטערנבערג, וואָס איז אָקאָרשט געקומען פון וואַרשע, פאַרן הויפּט־חזן[18]. פאַר ליסערן איז געווען ניט שווער אויסצוגעפינען, אַז דער דורכשניטלעכער פּויליש־רוסישער ייד איז מער באַהאַווּנט אין יידישע רעליגיעזע ענינים, ווי די בעסטע „לומדים" אין לאַנד[19].

מען קען זען פון די אַנאָנסן אין די צוויי זשורנאַלן, אַז די קהילות, וואָס האָבן געזוכט אַ חזן, אַ שוחט אָדער מוהל, זיינען באַשטאַנען פון פּוילישע יידן.

נאָך אַלעמען אָבער איז די אימיגראַציע פון רוסיש־פּוילישע יידן געווען נישטיק אין פאַרגלייך מיט דער אימיגראַציע פון די דייטשישע יידן נאָך דער רעוואָלוציע פון 1848. די סטאַטיסטיק פון יענער צייט איז ווייט ניט קיין גענויע, פונדעסטוועגן איז באַקאַנט, אַז אין 1848 האָט דער שטאַט ניו־יאָרק אַליין פאַרמאָגט 60,000 דייטשישע יידן[20]. דאָס האָט דערמוטיקט דעם רעדאַקטאָר פון „אסמאניען" אַרויסצוגעבן אַ דייטשישע אויסגאַבע פון דעם זשורנאַל. דער אָרדן „בני ברית" איז דאַן אַלט געווען 7 יאָר און האָט שוין געהאַט 9 לאָדזשן מיט אַ מיטגלידערשאַפט פון 700 נאָר אין ניו־יאָרק אַליין, און 1500 — אין באַלטימאָר, פילאַדעלפיע און סינסינעטי[21]. פונקט ווי די דייטשן אין די מערב־שטאַטן, וואָס האָבן פאַרלאַנגט גלייכע רעכט אין די שטאַטישע שולן פאַר זייער שפּראַך, אַזוי האָבן אויך די יידן פון פילאַדעלפיע געפאָדערט אין 1851 גל'יכבאַרעכטיקונג פאַר העברעיִש. אַ פּעטיציע צו דער פילאַדעלפיער באָאַרד אָוו עדיוקיישאָן ווייזט אָן, היות ווי די יידן פון פילאַדעלפיע צאָלן שטייערן ווי אַלע בירגער, זיינען זיי באַרעכטיקט צו פאַרלאַנגען, אַז מיט זייערע קינדער זאָל מען לערנען העברעיִש ווי אַ נעבן־שפּראַך צו ענגליש. על כל פּנים, ווערט

געזאָגט אין דער פּעטיציע, האָט העברעיִש פּונקט אַזוי פיל רעכט, ווי די אַנדערע קלאַסישע שפּראַכן, ווי גריכיש, לאַטייניש א״אַ[22]. דער רעזולטאַט פון דער פּעטיציע איז אונדז ניט באַקאַנט.

דער „אַמעריקאַן איזראַעליט״, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין 1855 און איז רעדאַקטירט געוואָרן פון דעם רעפאָרם־ראַביי ד״ר אייזיק מייער ווייז, האָט אויך פיל מיטגעהאָלפן צו באַקענען די אַמעריקאַנער יידן מיט דער לאַגע פון די רוסיש־פּוילישע יידן אין דער אַלטער היים און מיט די קהילות, וואָס האָבן זיך צעוואַקסן אין פאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך אין די פאַראייניקטע שטאַטן. איינער פון די הויפּט־מיטאַרבעטער איז געווען ד״ר מאַקס ליליענטאַל. אין זיין טאָגבוך, וואָס ער האָט געפירט אין דער צייט, בעת ער איז געווען אין רוסלאַנד, און וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין ווייזס זשורנאַל, באַצייכנט ער אגב די שפּראַך פון די רוסיש־פּוילישע יידן מיט אַזעלכע נעמען: „קאָרופּטירטער דייטש״, „קאָרופּטירטער זשאַרגאָן״, קאָרופּטירטע שפּראַך״, „מיזעראבל קאָרופּטירטער זשאַרגאָן״.

די באַשעפטיקונגען פון די ניי איינגעוואַנדערטע מזרח־ און מערב־אייראָפּעיִשע יידן איז בעסלעכווייז געוואָרן אַ פּראָבלעם, וואָס איז דיסקוטירט געוואָרן אין די ענגליש־יידישע זשורנאַלן. צווישן די, וואָס האָבן זיך פאַראינטערעסירט מיט דער דאָזיקער פּראָבלעם, איז געווען איינער אַ פּראָפעסאָר ד. דעלאַראָ. זיינע פאַרשונגען האָבן אים געפירט צום באַשלוס, אַז די אַמעריקאַנער יידן פון יענער צייט זיינען געווען פּראָפאַרציאָנעל ניט ווייניקער באַשעפטיקט מיט מלאכה ווי די איינגעבירגערטע פון אַמעריקע. לויט זיין אָפּשאַצונג האָט דער יידישער ישוב פון אַמעריקע דאַן באַטראָפן 150,000. דאָס איז געווען אין יאָר 1855[23].

די אויספאָרשונג פון פּראָפעסאָר און אַ פאַל פון יידישער עקספּלואַטאַציע פון פרויען־אַרבעטער אין פילאַדעלפיע, האָבן אַ שטיקל שייכות מיט דער אַנטי־אימיגראַנטישער באַוועגונג, וואָס האָט זיך פאַרשטאַרקט אין 1855. אין יענעם יאָר האָט אַ פילאַדעלפיער רעפאָרטער באַשולדיקט די דייטשיש־יידישע בעלי־בתים, אַז זיי באַליידיקן די אַמעריקאַנער אַרבעטער, דערהויפּט די אַרבעטערינס, מיט דעם, וואָס זיי צאָלן זיי $1.20 אַנשטאָט $1.50 אַ וואָך[24]. מיט 10 יאָר פריער האָבן שוין די אַנטי־אימיגראַנטישע עלעמענטן (דאַן האָבן זיי געהייסן נאַטיוויסטן) אַגיטירט קעגן אַריינלאָזן פרעמדע, און אין 1855 האָבן זיי אָרגאַניזירט אַן אַנטי־אימיגראַנטן פּאַרטיי א״נ „די אַמעריקען פּאַרטי״. די „אַמעריקען פּאַרטי״ האָט געפאָדערט, אַז מען זאָל צוגעמען די בירגערשאַפט ביי אַלע, וואָס זיינען ניט געבוירן געוואָרן אין לאַנד, און אויך דיסקוואַליפיצירן פרעמדגעבוירענע, זיי זאָלן ניט דערלויבט ווערן צו פאַרנעמען רעגירונגס־אַמטן[25]. די דאָזיקע אַגיטאַציע האָט געצילט דער עיקר צו טרעפן די קאַטוליקן און דעם סאָציאַליזם[26].

צווישן די אַמעריקאַנער יידן האָט מען אָנגעהויבן רעדן שטאַרק, אַז מען

דאַרף פּראָדוקטיוויזירן די נייע אימיגראַנטן, און אונטער דער פירערשאַפט פון ד״ר סיגיזמונד וואָטערמאַן איז געגרינדעט געוואָרן די „יידישע אַגריקולטור גע־זעלשאַפט״ אין ניו־יאָרק (1855)[27]. כדי צו אָרגאַניזירן די אַמעריקאַנער יידן פאַר דעם צוועק, זיינען פאַררופן געוואָרן פאַרזאַמלונגען אין אַלע שטעט. אויף די דאָזיקע פאַרזאַמלונגען איז אומדערוואַרט אַרויפגעשוווּמען די שפּראַכנפראַגע אין אַ זייער שאַרפער פאָרם. די שפּראַך, אויף וועלכער מען האָט גערעדט אויף די פאַרזאַמלונגען, איז געווען דייטש. דאָס איז געווען קעגן די שטרעבונגען פון די דעמאָלטדיקע פירער. ליסער האָט אַ צייט ניט געקענט באַשליסן ביי זיך, צי עס איז אַ מעלה, צי אַ חסרון. עס איז פאַר אים געווען קלאָר, אַז די מאַסן האָבן גערעדט, געשריבן און פאַרשטאַנען דייטש און יידיש, און כדי צו־צוקומען צו די דאָזיקע מאַסן פאַר רעליגיעזע, פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע צוועקן, פלעגט מען זיך באַנוצן מיט דייטש אָדער יידיש. און דעריבער — ווען פעלזענטאל האָט אים פאַרגעשלאָגן אַרויסצוגעבן אַ זשורנאַל אין דייטש לויטן מוסטער פון „אַקסידענט״, האָט ליסער מסכים געווען, אַז אַזוי ווי די מאַיאָריטעט פון יידן פאַרשטייען דייטש מער ווי ענגליש, קען אַזאַ זשורנאַל זיין ניצלעך. (דער זשורנאַל האָט געהייסן „יעדידאַ״)[28].

פונדעסטוועגן ווען ליסער האָט געהערט ווי פליסיק די קינדער פון די דייטשישע יידן אין שיקאַגאָ רעדן ענגליש, האָט עס אים שטאַרק געפרייט, און ער האָט אָנגעשריבן אַן אַרטיקל, אין וועלכן ער האָט דערקלערט, אַז די אי־מיגראַנטן מוזן אָננעמען די ענגלישע שפּראַך און אויפגעבן די דייטשישע[29]. און ווען ער האָט געהערט, ווי עלטערן לערנען זייערע קינדער רעליגיע אין דייטש ערגעץ אין אַ שטאָט אין פּענסילווייניאַ און אין קליוולאַנד, האָט עס אַרויסגע־רופן ביי אים ניט קיין גוטע געפילן[30].

מיט דער צייט זיינען די באַציִונגען פון די רעדאַקטאָרן און די פירער צו די שפּראַכן פון דער אַלטער היים געוואָרן אַלץ נעגאַטיווער. י. מ. ווייס, צום ביישפּיל, האָט אַטאַקירט דייטש, ווייל דייטש פירט צו דער גערמאַניזירונג פון די יידישע שולן, און פרעמדט אָפּ די פּוילישע, פּאָרטוגעזישע און שפּאַנישע קינדער[31]. ליסער, פון זיין זייט, האָט פאַרזיכערט, אַז דייטש גייט אונטער אין אַמעריקע, און אַז מען דאַרף די תפילות זאָגן אין ענגליש און העברעיִש[32]. ביידע האָבן זיך דערנענטערט צו ענגליש. ליסער האָט דאָך געהאַט אַ וואַרעמע באַציִונג צו העברעיִש אין זיין זשורנאַל. אין זיין ענגלישן זשורנאַל האָט ער גע־דרוקט אָפט העברעיִשע לידער פון פאַרשיידענע מחברים[33].

וואָס מער עס זיינען אָנגעקומען רוסיש־פּוילישע יידן, און וואָס מער זיי האָבן אָנטייל גענומען אין דעם רעליגיעזן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, אַלץ מער האָט מען זיי אָנגעהויבן אָפּצושאַצן. דאָס האָט מען געקענט זען פון דעם, ווי אַזוי י. מ. ווייס האָט פאַרטיידיקט די פּוילישע יידן בעת מען האָט זיי אַטאַקירט אין 1861. ער האָט געשריבן אָט וואָס: „די בעסטע העברעיִש־קענער, סיי אין ענגלאַנד, און סיי דאָ, זיינען פּוילישע יידן. זיי קענען זיך

איבערנעמען מיט אַ גרעסערער העברעיִש־קענטניש און מיט לומדות מער ווי וואָסער ניט איז אנדער קלאַס יידן אָדער גויים״. דער רעדאַקטאָר האָט אויך צוגעגעבן, אַז פּוילן איז די מדינה וואָס שטעלט צו די גרעסטע צאָל רבנים[34].

אין די יאָרן פון דעם פּוילישן אויפשטאַנד האָט זיך די איינוואַנדערונג פון פּוילישע יידן קיין אַמעריקע שטאַרק פאַרגרעסערט און זייער איינפלוס האָט זיך געלאָזט מערקן סיי אין דעם רעליגיעזן לעבן (מער שפּאַלטונגען און גרינדונגען פון נייע שולן) סיי אין געזעלשאַפטלעכן און עקאָנאָמישן לעבן (יידישע שפּראַך, קראָמען, שילדן, פּעדלער אאַז״וו). אַזעלכע שטעט ווי מעמפיס, ריטשמאָנד, סאַוואַנא, און ניו אָרלינס אין די דרום־שטאַטן, און ניו־יאָרק, פּיטסבורג, פילאַדעלפיע און באָסטאָן אין די צפון־שטאַטן, האָבן געהאַט אַ גרעסערע צאָל רוסיש־פּוילישע יידן. דאָס זעלביקע איז אויך געווען אין סאַן־פראַנציסקאָ, קאַליפאָרניע.

ליסער האָט אַלעמאָל געהאַט אַ הויכע מיינונג וועגן פּוילישע יידן. און בעת עס האָבן אָנגעהויבן ביסלעכווייז אַריבערצוקומען די מער געלערנטע צווישן זיי, האָט ער זייער שטאַרק געלויבט זייער לומדות. צוליב זיי טאַקע האָט ער אויך געלייגט גרויסע האָפענונגען אויף דער צוקונפט פון יידישקייט אין אַמעריקע[35]. אויף אַן ענלעכן אופן האָט זיך אויך אַרויסגעזאָגט אַ מיט־אַרבעטער פון ווייס „אָקסידענט״[36].

אָבער אין דער זעלביקער צייט האָט י. מ. ווייס אויך געשריבן, אַז די פּוילישע יידן פאַרהאַלטן דעם פּראָגרעס פון יידישקייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן, האָבנדיק, פאַרשטייט זיך, אין זינען די רעפאָרם־באַוועגונג[37]. „מיר דאַרפן האָבן, האָט ער געשריבן, „מער ראַבייס, וואָס קענען ענגליש אַזוי גוט ווי דייטש, און וואָס זיינען דער עיקר געניגט צו רעפאָרם״[38].

אָנשטאָט זיך צו פאַרנעמען מיט מסחר האָט ווייס געראטן דעם פאָלק זיך נעמען צו העכערער בילדונג, אַריינדרינגען אין די פּראָפעסיעס און פאַרנעמען רעגירונגס־שטעלעס. אויף די אַמעריקאַנער יידן האָט ווייס געקוקט נאָר ווי אויף איזראַעליטן לויט דער רעליגיע און ווי אויף אַמעריקאַנער אין אַלע אַנדערע פּרטים. דעריבער איז זיין עצה געווען, זיי זאָלן זיך אַלע אַמעריקאַניזירן, אַוועקוואַרפן דייטש, פראַנצויזיש און אַלע אַנדערע שפּראַכן, און פאַרגעלייגט, אַז אין די שולן זאָל מען דאַוונען נאָר אויף העברעיִש און ענגליש[39].

סיי ליסער און סיי ווייס האָבן כסדר נאָכגעפאָלגט דעם אויפשטייג פון רוסיש־פּוילישן דרוקווערזן. ליסער איז געווען באַזונדערס נתפעל פון דעם „המגיד״ און האָט שטאַרק געלויבט די פּוילישע און אונגאַרישע יידן, וואָס האָבן צוגעשטעלט די אַרטיקלען פאַר זיין ליטעראַרישער אָפּטיילונג, הצופה.

די שטאָט ניו־יאָרק איז געווען די איינציקע אין אַמעריקע, ווו יידן האָבן געקענט קויפן יידישע זשורנאַלן און ביכער. צווישן די אַנאָנסן אין די פּעריאָדישע שריפטן פון יענער צייט געפינען מיר עטלעכע מודעות פון בוכ־

הענדלער. אין די פופציקער יאָרן געפינט מען, אַ שטייגער, די נעמען פון ס. ניסבאום, 87 ריווינגטאָן סטריט, הענרי פראַנק, וואָס האָט געהאַט זיינע בוכ־האַנדלונגען אויף 185 דיוויזשאָן סטריט, 3 סידאָר סטריט, 687 בראָדוויי, און נייטען עטינגער, 16 לודלאָו סטריט[40].

אין די שפּעטערדיקע יאָרן זיינען צוגעקומען אַזעלכע נעמען ווי ה. סאָ־קאָלסקי, 53 דיוויזשאָן סטריט[41], ה. קאַנטראָוויטש, 204 איסט בראָדוויי[42], און י. גאָטהאָלד, 550 פּוירל סטריט[43].

אַזוי ווי אַלע דייטשישע ראַבינער אין ניו־יאָרק און איבערן לאַנד האָבן באַנוצט דייטש פאַר זייערע דרשות[44], זיינען די גרינדער פון דעם טעאָלאָגישן סעמינאַר אין פילאַדעלפיע (איבערהויפּט ליסער) באַשטאַנען אויף דעם, אַז די לימודים־שפּראַך זאָל זיין נישט קיין אַנדערע ווי ענגליש. „די היגע ראַבייס וועלן מוזן קענען די שפּראַך ווי עס באַדאַרפט צו זיין", האָט ליסער געשריבן. ער האָט געהאַלטן, אַז די געבוירענע יידן זיינען מחוייב צו לערנען ענגליש, און אַז יידישע וויסנשאַפט מוז זיין אין דער אומגאַנג־שפּראַך[45]. די אינסטיטוציע האָט מען אַ נאָמען געגעבן „מיימאָנידעס קאָלעדזש" אויפן נאָמען פון רמב"ם, און די לערער ביי דער דערעפענונג, 4טן נאָוועמבער, 1867, זיינען געווען ד"ר מאָרקוס יאַסטראָוו, די רעווערענדס סאַבאַטאָ מאָרייס און בעטעלהיים, ביטענ־וויזער און ליסער. אָנגעהויבן האָט מען מיט פיר תלמידים, איינער פון זיי אַזש פון דיביק, אייאָוואַ[46].

יצחק ליסער איז געשטאָרבן דעם ערשטן פעברואַר 1868, און אַ קורצע צייט איז די רעדאַקציע פון זיין זשורנאַל געלעגן אין די הענט פון מאיר סולצבערגער. י. מ. ווייס האָט תיכף אָנגעשריבן אַ לייט־אַרטיקל וועגן דעם לעבן, שאַפן און איינפלוס פון יצחק ליסער[47]. אין אַ קורצער צייט אַרום, אָבער איז דערשינען אין זיין זשורנאַל אַן עדיטאָריעל, וואָס איז געווען ווייניקער אָביעקטיוו און האָט באַשולדיקט דעם נאָרוואָס געגרינדעטן „מיימאָנידעס קאָ־לעדזש", אין עם־הארצות אָנרופנדיק דעם קאָלעדזש מיטן נאָמען „פוילישער חדר אין אַ מאָדערניזירטן בגד"[48].

אין פעברואַר 1869 האָבן באַריכטן וועגן הונגער אין מעמל־געגנט אין מערב־רוסלאַנד אָנגעהויבן קומען רעגלמעסיק. דער ערשטער רוף צו העלפן די ליידנדיקע איז געווען געדרוקט אין דייטשישן זשורנאַל Die Deborah. די אַמעריקאַנער יידן זיינען געבעטן געוואָרן צוצושיקן זייערע ביישטייערונגען צו בלאָך און קאָמפּאַני, וואָס האָט פאַרשפּראָכן איבערצוגעבן די געלט אין די הענט פון קאָמיטעט[49]. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון י. מ. ווייס, מ. ל. ליליענטאַל און ל. מילער. צוערשט איז אַ מאַסן־פאַרזאַמלונג אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין סינסינאַטי. אַ צווייטער אויפרוף איז נאָך דעם אַרויסגעלאָזט געוואָרן, אונטערגעשריבן פון אַ צאָל קהילות און אָפּגעדרוקט אין דער „אַמערי־קאַנער איזראַעלייט" און די „דעבאָראַ". די „באַרד אָוו דעלעגייטס אָוו אַמערי־קען איזראַלייטס", וואָס האָט דעמאָלט שוין עקסיסטירט, האָט אויך אויסגע־

דריקט מיטלייד און געבעטן הילף פאַר די מזרח־פרייסישע און מערב־רוסישע יידן. אין משך פון עטלעכע חדשים (מערץ־מיי 1869) זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ צאָל אויפרופן אין די זשורנאַלן און עטלעכע טויזנט טאָלער האָט מען צונויפגעליבן[50]. דער צווייטער רעפּאָרט פון „מעמל־קאָמיטעט", איבערגעדרוקט פון דער „דעבאַראַ" האָט געמאָלדן, אַז די סומע איז 51,298 טאָלער[51].

די הויפּט־קוועלן פון אינפאָרמאַציע וועגן דעם הונגער און וועגן דער צאָל עמיגראַנטן, וואָס האָבן פאַרלאָזן רוסלאַנד און פוילן צו פאָרן קיין ענגלאַנד און אַמעריקע זיינען געווען דער „פראַנקפורטער זשורנאַל" און דער „לאָנדאָן דזשואיש קראָניקל"[52]. אין דער צייט פון די פאַרהאַנדלונגען צווישן דער אליאַנס איז־ראַעליט אוניווערסאַל און דעם בערלינער קאָמיטעט וועגן אַריבערשיקן קיין אַמעריקע דעם טייל פון די אימיגראַנטן, וואָס זיינען בכח צו אַרבעטן און ווערן זעלבסטשטענדיק, איז דערשינען אַן עדיטאָריעל אין „אַמעריקען איזראַעליט", וואָס איז געווען ווי אַן אָנצוהערעניש אויף זייער ווייטערדיקער שטעלונג צו יידישער אימיגראַציע בכלל און מזרח־אייראָפּעיִשער אימיגראַציע בפרט. דער עדיטאָריעל לייענט זיך אומגעפער אַזוי[53]: „ . . . מיר ראַטן די פוילישע יידן פון אַמעריקע, אַז זיי זאָלן פאַרמירן קאָמיטעטן אין אַלע גרעסערע שטעט מיט די ווייטערדיקע צוועקן: 1) אַדאָפּטירן און געבן בילדונג די קינדער פון אָרעמע רוסישע יידן, וואָס וועלן אָנקומען. 2) העלפן אימיגראַנטן געפינען באַשעפטי־קונג ווי מעכאַניקער, ערד־אַרבעטער און בעל־מלאכות. 3) זיי מפרנס זיין ביז זיי וועלן אַליין פאַרדינען. אויב אונדזערע פוילישע מיטגלויבער וועלן זיך נעמען צו דער אַרבעט, וועלן זיי קריגן הילף פון כלערליי יידן און ניט־יידן. עס איז אָבער זייער פליכט אָנצוהייבן די אַרבעט, און אונדזער חוב — צו העלפן. מיר זאָגן צו די השפעה און הילף פון דעם „אַמעריקען איזראַעליט" און די „דעבאַראַ": „די אַרבעט מוז גלייך געטאָן ווערן, און מיר לאָדן דעריבער איין אַזוינע פוילישע באַלעבאַטים, וואָס ווילן מאַכן די ערשטע שריט. מיר זיינען גרייט זיך צו זען מיט זיי, מיטטיילן אַלע אינפאָרמאַציעס, וואָס זיינען אונדז באַקאַנט, און צו פאַרהאַנדלען די פראַגע ערלעך און גרינדלעך".

אַ קורצע צייט שפּעטער זיינען ענלעכע ווערטער אַרויסגעזאָגט געוואָרן אין אַן עדיטאָריעל פון דעם זעלבן זשורנאַל: „עס איז קודם כל וויכטיק, אַז זיי (די ליידנדיקע) זאָלן אַרויסרופן סימפּאַטיע און קריגן הילף פון זייערע לאַנדס־לייט און פריינד. קיינער וועט זיך נישט אָפּהאַלטן כל זמן די באַוועגונג איז ריכטיק אָנגעהויבן; אָבער כל זמן די רוסישע און פוילישע יידן דאָ אין לאַנד ווייזן נישט אַרויס קיין סימן פון סימפּאַטיע און אַקטיווער צדקה — קענען מיר גאָרנישט טאָן"[54].

נישט קיין קלענערן ווערט האָבן די עדיטאָריעלע באַמערקונגען, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין די שפּאַלטן פון דעם ניו־יאָרקער זשורנאַל די "Jewish Times" רעדאַקטירט פון מאָריץ עלענגער. צווישן אָקטאָבער 1869 און פעברואַר 1870 האָט דער דאָזיקער זשורנאַל כסדר אָפּגעגעבן פּלאַץ פאַר נייס און באַריכטן וועגן

דער לאַגע פון די מערב־רוסישע יידן און עדיטאָריעלס וועגן די פּאַסיקע פאָרמען פון הילף. אין איין נומער האָט דער זשורנאַל אָפּגעדרוקט אַן אויס־פירלעכן פּלאַן, ווי אַזוי צו קאָלאָניזירן די דאָזיקע יידן. דער פּלאַן איז אַריינ־געשיקט געוואָרן פון לעאָן סטראוס (Leon Strauss), אַ יידן פון די מערב־שטאַטן[55]. איר אמתע שטעלונג צו אימיגראַציע פון רוסיש־פּוילישע יידן איז אָבער צום בעסטן אילוסטרירט אין די ווייטערדיקע ווערטער, וואָס זי האָט געדרוקט אויף דער טעמע אין מערץ, 1870: „אַ סך טענהן און מיר רעכענען, אַז זיי זיינען די מאַיאָריטעט, אַז קיין בעסערע אומשטענדן דערוואַרטן נישט די אימיגראַנטן דאָ אין לאַנד, ווי דאָרט פון וואַנען זיי אַנטלויפן . . .

. . . ווען די, וואָס קומען אַריבער וואָלטן כאָטש געווען נאָר יונגע מענטשן, בכח און וויליק צו האָרעווען, וואָלט צייטווייליקע הילף זיי געקענט געגעבן ווערן און וועלכע עס איז פאָרמע פון אַרבעט געפונען ווערן פאַר זיי. זיינען זיי אָבער אַלטע, שוואַכע, און מוזן ענדלעך געהאָלפן ווערן מיט צדקה״.

כדי צו ווייזן, אַז נישט אַלע האָבן די זעלביקע מיינונג, ברענגט דער זשורנאַל די טענה פון דעם אַנדערן צד: „אַנדערע האַלטן אָבער, — אַז אונדזער לאַנד אין אַן אָפן פעלד פאַר אַלעמען, פול מיט מעגלעכקייטן, און אַז עס נייטיקט זיך אין אַרבעטס־קראַפט. דערצו וועלן די אימיגראַנטן מיט דער צייט זיך צו־פּאַסן, וואָרעם ווי גוט אָדער שלעכט עס זאָל דאָ נישט זיין, איז די לאַגע דאָרטן אינגאַנצן האָפענונגלאָז, בעת דאָ איז כאָטש דאָ עפּעס״. די צייטונג איז דעריי־בער געקומען צום אויספיר, אַז „די יינגערע מוז מען לערנען מלאכות אָדער באַזעצן אויף קאָלאָניעס ביי ערד־אַרבעט, בעת די עלטערע מוז מען העלפן ווי נאָר מעגלעך״[56].

ווי עס איז צו זען פון די איבערגעגעבענע ציטאַטן האָבן די וועגווייזער פון דעם דייטשישן רעפאָרמירטן יידנטום אין אַמעריקע געהאָלפן, אַז די רוסיש־פּוילישע יידן מוזן אַליין זיין אַקטיוו און די איניציאַטאָרן אין העלפן זייערע ברידער מעבר לים[57]. די סומע געלט וואָס מען האָט שוין געהאַט געזאַמלט איבער דער וועלט פאַר די ליידנדיקע מזרח־אייראָפּעישע יידן האָט באַטראָפן 121,542 דאָלאַר[58].

באַריכטן וועגן דער לאַגע דאָרטן זיינען געווען געדרוקט אין כמעט אַלע זשורנאַלן, און פּריוואַטע בריוו האָבן געהאָלפן באַשטעטיקן דאָס, וואָס איז גע־וואָרן אַלעמען באַקאַנט. און ווען עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן קרעמיעס באַריכט, ווו ער האָט אָנגעוויזן אויף דער סכנה פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג דאָרטן אומצוקומען, סיידן באַלדיקע הילף וועט זיי ראַטעווען, האָט די רעדאַקציע פון דעם „אַמעריקען איזראַלייט״ נאָך אַ מאָל געשריבן: „ווידער רופן מיר אַרויס צו אַלע רוסישע און פּוילישע יידן דאָ אין לאַנד צו אָרגאַניזירן אַ הילפס־געזעלשאַפט. עס איז זייער עסק אָנצוהייבן די באַוועגונג. מיר קענען זיי בלויז העלפן״[59].

צוויי בריוו פון קרעמיע באַווייזן, אַז די שטעלונג פון געוויסע זשורנאַלן אין

אַמעריקע האָט געווירקט אויף אים אַזוי, אַז ער האָט נישט געוואָגט אַריבער־צושיקן די פּליטים אָן זייער בפירושער דערלויבעניש. אין דעם ערשטן בריוו פּרוווט ער דערקלערן, אַז זיי האָפן אַריבערצושיקן נישט קיין בעטלער, נאָר יונגע אַרבעטזאַמע מענטשן, וואָס קענען אַ מלאכה און זיינען געשיקט אין זייער פּאַך. צום סוף האָט קרעמיע פאַרזיכערט די אַמעריקאַנער יידן, אַז די „אַליאַנס" וועט אַריבערשיקן אַזאַ צאָל, וואָס זאָל נישט אַריבערשטייגן עטלעכע הונדערט יערלעך[60].

דאָס האָט אָבער נישט אין גאַנצן באַרויִקט די רעדאַקציע פון דעם „דזשואיש מעסענדזשער". זי האָט נאָך אַלץ מורא געהאַט, אַז די אימיגראַנטן וועלן אַריבערגעשיקט ווערן נישט אין הונדערטער נאָר אין טויזנטער. איר טענה איז דערפאַר געווען, אַז דאָס איז ניט קיין לייזונג און אַז די טויזנטער וועלן מוזן אָנקומען צו צדקה. זי האָט דעריבער געראַטן די באָרד אָוו דעלעגייטס צו זען אויב מען קען ניט בעסער באַזעצן די אימיגראַנטן אין די „אינערלעכע טיילן פון רוסלאַנד"[61].

ניט געקוקט אויף די געלט־זאַמלונגען אין אַלע גרויסע שטעט, איז די לאַגע פון די אימיגראַנטן געווען „שרעקלעך", לויט דעם ניו־יאָרקער קאָרעספּאָנדענט פון דעם „אַמעריקאַנער איזראַעלייט". אין זיינע אויגן האָבן די אימיגראַנטן אויסגעזען אַנטוישט. דאָס האָט זיך געגומען פון דעם, וואָס ווייניק געלט איז אַריינגעקומען אויף צו העלפן די דאָזיקע מענטשן, און מחמת דעם, וואָס מען האָט נאָך נישט געמאַכט די נייטיקע פאַרבינדונגען מיט אָרגאַניזאַציעס אין דרום און מערב וואָס זאָלן געפינען אַרבעט פאַר די, וואָס קענען און זוכן אַרבעט[62]. „די גבירים וואָס זיינען רייך געוואָרן פון פעטע קליידער־קאָנטראַקטן און ריעל עסטייט אין צייט פון דער מלחמה וואָלטן באַדאַרפט עפּעס געבן איצטער", האָט דער קאָרעספּאָנדענט שפּעטער געשריבן אין ווייס' זשורנאַל ערב פּסח 1870.

ביי דער יערלעכער פאַרזאַמלונג פון דער „באָרד אָוו דעלעגייטס" איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן די פראַגע וואָסערע אימיגראַנטן מען וואָלט באַדאַרפט אַריינגעמען. אַ רעזאָלוציע האָט מען אָנגענומען זיך צו פאַרבינדן מיט אָרגאַניזאַציעס און געזעלשאַפטן אין דרום און מערב כדי צו באַזעצן די „אַרבעטער וואָס זיינען בכח און גרייט צו אַרבעטן". מר. וואָלף פון וואַשינגטאָן איז געווען געצוווּנגען צו דערקלערן, אַז ער האָט קיין מאָל נישט איינגעלאַדן אַלע קלאַסן אימיגראַנטן פון רוסלאַנד צו קומען קיין אַמעריקע נאָר בלויז די פּעיִקסטע קלאַסן, און אַז מען האָט אים אומזיסט אַטאַקירט פאַר דעם. ביי דער דאָזיקער פאַרזאַמלונג זיינען געווען יאַסטראָוו, יאַקאָבס, ווייס, אייזאַקס, קאַליש, יאָאַכימסען, סטערן, וואָלף, האַרט און אַנדערע[63]. אין דער רעזאָלוציע, וואָס מען האָט אָנגענומען, האָט מען אונטערשטראָכן די ווערטער: „די וואָס זיינען בכח און גרייט צו האָרעווען"[64].

דער ניינטער רעפאָרט פון דער „אַליאַנס איזראַעליט" האָט אויפגעדעקט די

אָפּאָזיציע מצד די ענגלישע און אַמעריקאַנער שרייבער וועגן אַ מאַסן־עמיגראַ־ציע פון די רוסיש־פּוילישע יידן[65]. די אַמעריקאַנער פירער, ווי עס זעט אויס, האָבן פאַרלאַנגט, אַז מען זאָל זיי נישט שיקן די אימיגראַנטן גאַנצע „שיפן־פול, ווי בהמות, אימיגראַנטן אָרעמע און פריינדלאָזע, נאָר ווי די שוועדן טוען אויסקלייבן בלויז די יונגע, די שטאַרקע, די פעיִקע"[66].

דאָס אָנקומען פון שיפן־פול רוסיש־פּוילישע יידן (מען האָט שוין געהאַט שיפן מיט כשרות אפילו)[67] האָט שטאַרק געענדערט דאָס פּנים פון די יידישע קוואַרטאַלן אין די מזרח־שטעט פון אַמעריקע. דער קאָרעספּאָנדענט פון דעם „אַמעריקאַן איזראַעלייט" באַשרייבט דעם געטאָ פון ניו־יאָרק אין יוני 1870 און ענדיקט מיט אָט די ווערטער: „אויב פריער האָבן מיר זיך דערשראָקן, אַז די רוסיש־פּוילישע יידן וועלן געשיקט ווערן אַהערצו שיפנווייז, האָבן מיר גאָט צו דאַנקען איבערגעלעבט די שרעק, און מיר האָבן שוין אָן עפּעס צו טאָן אויף אַן אמת. אַ חוץ דעם, וואָס עס קומט אַריין געלט פון דער „היברו אימיגרענטס סאָסייעטי", קומט איצט אַריין געלט פון קאָנצערטן, פּיקניקס, לעקציעס אאַז"וו. עס איז ניטאָ קיין מורא, אַז זיי וועלן ווערן בעטלערס"[68].

אַזוי ווי די נייטיקע צוגרייט־אַרבעט איז נישט געטאָן געוואָרן אויף אַזאַ אופן, אַז די אימיגראַנטן זאָלן קענען וואָס גיכער געפינען אַרבעט, זיינען זיך טעגלעך צונויפגעקומען די אימיגראַנטן לעבן די רעדאַקציעס פון די ניו־יאָרקער צייטונגען און זשורנאַלן. דער פריער דערמאָנטער קאָרעספּאָנדענט יהודי האָט באַריכט, אַז אין דעם טאָג, ווען ער איז דאָרטן געווען האָט ער געפונען צווישן 250 און 300 אַזעלכע יידן[69]. די צאָל יידן וואָס האָבן דעמאָלט געוווינט אין ניו־יאָרק, איז געווען צווישן 75 און 100 טויזנט. דער „המגיד" האָט געהאַלטן, אַז ניו־יאָרק האָט נאָענט צו 100,000, און ריכטער דיילי, אַרום 75,000. לויט דעם ראַביי פעלסנטאל האָט שוין שיקאַגאָ אויך געהאַט אַ 60,000 יידן, וואָס האָבן זיך גערימט מיט 27 שולן און 3 ענגליש־רעדנדיקע ראַבייס[70]. דאָך האָט שיקאַגאָ אויך נישט געהאַט קיין איין אַמעריקאַנער געבאָרענעם ראַביי. דער דאָזיקער פאַקט האָט געטריבן דעם רעפאָרם־פירער י. מ. ווייס צו זאַמלען געלט פאַר אַן אייגענעם ראַבינער־סעמינאַר אין סינסינאַטי, וואָס זאָל זיין אונטער זיין השגחה און השפעה.

באַזונדער וויכטיק איז פאַר ווייסן געווען די ענגלישע שפּראַך ווי אַ מיטל, סיי פון לערנען און סיי פון רעדן. געוואָלט האָט ער, אַז די ראַבייס זאָלן נישט נאָר קענען רעדן און האַלטן דרשות אויף ענגליש, נאָר אויך קענען פאַרטיידיקן דעם יידישן שטאַנדפּונקט אין די קהילות, ווו עס מאַכט זיך אַ נייטיקייט דאָס צו טאָן. דייטש, האָט ער געהאַלטן, דערווייטערט די יוגנט. „מיר ווייסן", האָט ער איין מאָל געשריבן, „אַז די יידן פון רוסלאַנד, פּוילן און רומעניע זיינען ווי פרעמדע אין זייערע אייגענע לענדער, מחמת זיי רעדן אַן אומפאַרשטענדלעכן זשאַרגאָן. די פאַראורטיילן קעגן דער סינאַגאָגע קומען דערפון, וואָס מען פאַרשטייט נישט וואָס מען לערנט אָדער מען דאַוונט דאָרטן. די ראַבייס מיט די

פרעמדע לשונות און די אויסלענדישע באַגריפן אין אָנהייב פון דעם יאָרהונ־דערט אין דייטשלאַנד, האָבן רואינירט די רעליגיעזע געפילן און געצוווּנגען דעם אויפקומענדיקן דור צו גלייכגילטיקייט און שמד״ [71].

אַ וויכטיקער כלל־טוער פון יענער צייט איז געווען איינער מאָריס פליגל (Maurice Fluegel) אַ רומענישער ייד, וואָס האָט זיך באַזעצט אין מילוואָקי וויסקאָנסין, און אָנגעהויבן זיין כלל־טוערישע אַרבעט אין די זעכציקער יאָרן. אַזוי פרי ווי מערץ 1866 האָט ער שוין פאָרגעלייגט אַ פּלאַן צו גרינדן אַן אָרגאַ־ניזאַציע וואָס זאָל הייסן „יידישע עמיגראַציע־געזעלשאַפט״, מיט דעם צוועק צו העלפן באַזעצן די אימיגראַנטן אין קאָלאָניעס.[72]

זיין סימפּאַטיע פאַר די רוסיש־פּוילישע אימיגראַנטן האָט ער אַרויסגעוויזן אַ צייט שפּעטער אין די פאַר אים כאַראַקטעריסטישע ווערטער (בשעת ער האָט גערעדט וועגן די אויפגאַבעס פון די אַמעריקאַנער ראַבינער): „די שטאָלצ־קייט פון די דייטשישע יידן בנוגע צו די פּוילישע איז אומאַרעכטיקט. די פּוילישע יידן, ניט געקוקט אויף רדיפות, האָבן נישט געביטן זייער רעליגיע פאַר סאָציאַלע פּריווילעגיעס. ווו נאָר מען האָט זיי געגעבן די מעגלעכקייט, האָבן זיי זיך פאַרבעסערט. און עס איז טאַקע צו זען, אַז אין אַלע אייראָפּעיִשע הויפּטשטעט זיינען די אויסגעצייכנסטע לומדים, קינסטלער, ליטעראַטן און פינאַנסיסטן פון פּוילישן אָפּשטאַם. קען זיך דערפאַר אַ פראַנצויזישער, דייטשי־שער אָדער ענגלישער ייד פאַרגינען צו קוקן פון אויבן אַראָפּ אויף די אומגליק־לעכע פּוילישע ברידער? און ווי לאַנג איז עס אין גאַנצן זינט דער מערב־ייד האָט זיך דערשלאָגן צו אַ הויכער ציוויליזאַציע? אין דער צייט פון מענדלסאָן זיינען דאָך די פּוילישע יידן געשטאַנען העכער פון די דייטשישע. בלויז מיט 40 יאָר צוריק זיינען זיי נאָך געווען גלייכע. נישט צעריסנקייט, נאָר אַחדות דאַרפן מיר האָבן. מיר דאַרפן העלפן דעם אַנדערן. לאָמיר צוציען מער פון אונדזערע ברידער אַהערצו פון אייראָפּע. לאָמיר גרינדן עמיגראַציע געזעלשאַפטן און פאַרגרעסערן דאָ אונדזער צאָל!״ [73].

פליגל איז אויך געווען איינער פון די וויכטיקע פירער פון „בני־ברית״. אַ דאַנק אים זיינען דורכגעפירט געוואָרן געוויסע רעזאָלוציעס, וואָס האָבן זיך געשטעלט דעם ציל „צו העלפן עמיגראַציע קיין אַמעריקע, וואָרעם מען קען נישט זיין גלייכגילטיק צו די געשעענישן אין מזרח־אייראָפּע. עס איז נייטיק צו אַנטוויקלען אונדזערע סאָציאַלע, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע אינטערעסן און העלפן אַריבערברענגען אַזוי פיל יידן, אַז מיר זאָלן האָבן אַ צוויי מיליאָן ביים סוף יאָרהונדערט. עס איז אויך אונדזער חוב זיי צוצופּאַסן צו די באַדינגונגען און זיי העלפן געפינען אַרבעט כדי זיי זאָלן קענען זיין זעלבשטענדיק אין צען יאָר צייט. די מורא פאַר קאָנקורענץ, אומוויסנקייט און פאַנאַטיזם מצד די אי־מיגראַנטן איז פּוסט און גרונטלאָז, ווייל עס זיינען דאָ גענוג אוצרות און שולן פאַר אַלעמען. לאָמיר גרינדן קאָמיטעטן און זיי העלפן געפינען אַרבעט . . .״ [74].

אַ נאָך קלאָרערן אויסדרוק פון אינטערעס און מיטלייד פאַר די רוסיש־

פוילישע יידן פון דעם כלל־טוער מ. פליגל געפינט זיך אין די שפּאַלטן פון Jewish Times פון סעפּטעמבער 1871. די געשיכטע איז געווען אַזאַ: אַ קורצע צייט פאַר דעם זיינען געווען געדרוקט די רעזאָלוציעס פון דער קווינס, אילינוי בני־ברית לאָדזש 151. צום סוף האָט די רעדאַקציע געמאַכט עטלעכע באַמערקונגען פון נישט איינשטימיקייט מיט די רעזאָלוציעס. אַזוי ווי פליגל איז געווען איינער פון די הויפּט־פירער און דער מחבר פון די רעזאָלוציעס, איז געפאַלן אויף אים די אַרבעט אָפּצוואַרפן די טענות פון דער רעדאַקציע. דאָס האָט ער געטאָן אויף אַ גלענצנדן אופן.

די רעזאָלוציעס זיינען באַשטאַנען פון באַשליסן צו העלפן די אימיגראַנטן זיך באַזעצן און געפינען אַרבעט ווי אויך צו קאָאָפּערירן מיט אַלע קאָמיטעטן אין ניו־יאָרק, פּאַריז און קעניגסבערג ביז וואַנען מען וועט האָבן אַריבערגע־בראַכט און געראַטעוועט כאָטש צוויי מיליאָן פון די אימיגראַנטן. אויף דעם האָט די רעדאַקציע באַמערקט, אַז זי איז קעגן אַן אָרגאַניזירטער סיסטעמאַ־טישער דערמוטיקונג פון עמיגראַציע און קעגן צוזאָגן הילף פאַר די אי־מיגראַנטן. זי איז איינגעגאַנגען נאָר אויף דעם, אַז מען זאָל באַגריסן בלויז די אימיגראַנטן, וואָס קומען אַריבער אויף זייער אייגענער פאַראַנטוואָרט־לעכקייט . . .[75].

כדי אָפּצושוואַכן די אומסימפּאַטישע שטעלונג און איינדרוק, וואָס די דאָ־זיקע ווערטער לאָזן איבער, האָט די רעדאַקציע צוגעגעבן, אַז די פּראַקטישסטע זאַך וואָלט געווען צו קויפן לאַנד, און געבן די אימיגראַנטן מכשירים אויף צו באַאַרבעטן דאָס לאַנד.

פליגל האָט תיכף געענטפערט, אַז די בני־ברית־צווייגן, פאַרשפּרייט ווי זיי זיינען שוין דאָן געווען איבער גאַנץ אַמעריקע, האָבן פאַר זיך די בעסטע געלעגנהייט אַרויסצווויזן אמתע יידישע טעטיקייט דורך העלפן געפינען אַרבעט פאַר די אימיגראַנטן אַזוי, אַז זיי זאָלן קענען ווערן זעלשטענדיק ווי די איר־לענדער, אונגאַרן און דייטשן האָבן געהאָלפן זייערע ברידער ווערן זעלבשטענ־דיק. פליגל האָט אויך אָנגעוויזן, אַז די רוסישע און רומענישע יידן פון די אַרעמערע קלאַסן זיינען יאָ בעלי־מלאכות און האַנטווערקער, הגם עס איז אמת, אַז ווייניק פון זיי זיינען ערד־אַרבעטער.

נאָר דאָס, האָט ער געטענהט, איז נישט שייך, מחמת אַמעריקע נייטיקט זיך שטאַרק אין כלערליי אַרבעטער, און די בני־ברית־לאָדזשן האָבן נאָך נישט אָנגעהויבן אויסצוניצן אַלע פּאָטענציעלע מעגלעכקייטן. און וואָס איז שייך דעם פּלאַן צו קויפן לאַנד פאַר די אימיגראַנטן און זיי גלייך אַריבערשיקן אַהין, ענדיקט פליגל אַזוי: „איך גלויב נישט, אַז די מזרח־אייראָפּעיִשע יידן ווערט געגעבן די בעסטע עצה, ווען מען ראַט זיי תיכף אַריבערצוגיין צו אַגריקולטור. זייערע פעיִקייטן זיינען נישט אין דער ריכטונג. דערצו פאָדערט עס אויך אַ סך הילף, וואָרעם וואָס ווייס אַן אָרעמער פּוילישער ייד וועגן לאַנד־אַגענטן (וואָס די רעגירונג האָט צוגעשטעלט)? בעת איך אַליין ווייס פון אַזעלכע פאַלן,

ווו יונגע אימיגראַנטן מיט טאַלאַנט און כאַראַקטער ליידן הונגער אין ניו־יאָרק, — גייען פּשוט אויס פון הונגער, און קיינער קוקט זיך נישט אום אויף זיי — כאָטש זיי האָבן זיך גוט פאַררעקאָמענדירט״[76].

פליגל האָט זיין בריוו צום „דזשואיש טיימס״ פאַרענדיקט מיט די ווערטער: ווי אַן ענטפער צו אייער עצה, אַז מיר זאָלן ערשט ווערן פּראָמינענט אין די העכערע קרייזן פון לאַנד, זאָג איך, אַז מיר טאָרן באין אופן נישט מאַכן דעם טעות פון דעם פּאָעט, וואָס האָט פאַרלאָרן די וועלט, בעת ער האָט געחלומט וועגן יענער וועלט. לאָמיר ערשט אַריינקריגן דאָ אַ צוויי מיליאָן יידן און ביסלעכווייז פאַרנעמען אונדזער טייל באָדן! נאָך דעם וועלן מיר זיך נעמען צו מעטאַפיזיקע און בעטהאָווען״[77].

אַ יאָר שפּעטער, 1872, איז פליגלס אַרבעט אויף דעם געביט פון יידישער קאָלאָניזאַציע אַריבער פון רייד צו מעשים. אין אויגוסט 1872 נאָך אַכט יאָר אַרבעט, האָט ער פאַרלאָזן סט. פּאָול, מינעסאָטאַ, און זיך אַריבער־געטראָגן קיין פּיין בלאָף, אַרקענסאָ, דאָרט צו העלפן באַזעצן עטלעכע הונדערט אימיגראַנטן אין קאָלאָניעס. אין דער דאָזיקער אַרבעט האָט אים געהאָלפן אַ תּושב פון פּיין בלאָף, איינער אַ מר. פראַנקלין[78].

אין דער ניט־יידישער פּרעסע פון יענער צייט זיינען דערשינען פון צייט צו צייט־באַשרייבונגען פון דעם יידישן לעבן אין ניו־יאָרק. אָט די פּרעסע האָט זיך גענומען אינטערעסירן מיטן לעבן פון די יידישע עמיגראַנטן אין ניו־יאָרק און פון צייט צו צייט פאַרעפנטלעכט קאָרעספּאָנדענצן. טייל באַשרייבונגען זיינען געווען פון מענטשן, וואָס האָבן געקענט זען בלויז די אויסערלעכע פאָרמען פונם יידישן לעבן אין ניו־יאָרקער געטאָ. פון דעם טיפּ איז געווען איינער אַ וו. י. ראָזנ־בלאַט, דווקא אַ ייד, וואָס איז געווען אַ גאַסן־רעפּאָרטער פאַר דער „ניו־יאָרק סאָן״. זיין באַשרייבונג איז געווען געדרוקט אין זשורנאַל „גאָלאַקסי״, און האָט געטראָגן דעם טיטל: „די יידן: וואָס וועט זיין מיט זיי?״ אָט איז אַ ביישפּיל פון שרייבערס טאָן אין זיין אַרטיקל (כמעט אַלע יידישע צייטשריפטן פון דער צייט האָבן רעאַגירט אויף דעם מיט מער אָדער ווייניקער ליידנשאַפט). „די פּוילישע יידן״, האָט ראָזנבלאַט געשריבן, „זיינען אומוויסנדיק, פאַנאַטיש, האָבן שלעכטע געוווינהייטן, זיינען באַשעפטיקט מיט קליידער־האַנדל אויף טשאַטאָם סקווער, און זיינען פּעדלער, צירונג־ און זייגער־הענדלער, גלעזער־און משכנות־לייער״.

די יאַהודים זיינען געווען געצוווּנגען עפנטלעך צו פאַרטיידיקן זייערע רוסיש־פּוילישע ברידער, צי פון יוצא וועגן, צי אויף אַן אמת. די ענטפערס פון די רעדאַקציעס פון דעם „אַמעריקען איזראַעלייט״ און „דזשואיש מעסענ־דזשער״ זיינען דעריבער אינטערעסאַנט: „מיט פינף און צוואַנציק יאָר צוריק״, האָט דער סינסינאַטי זשורנאַל געשריבן, „זיינען די דייטשישע יידן אויך גע־ווען באַטראַכט און באַצייכנט מיט די זעלביקע ווערטער. טויזנטער פּוילישׁ־רוסישע יידן זיינען שווער האַרעווענדיקע מעכאַניקער, ווי צום ביישפּיל: שניי־

דער, פאַרבער, גלעזער, זייגער־מאַכער, קאַבינעט־מאַכער און דרוקער. אויך זיינען זיי די אייגנטימער פון פראַמינענטע געשעפט־הייזער. און וואָס שייך לומדות, זיינען זיי אָן ספק גרעסערע קענער און לומדים ווי דער דאָזיקער ראָזנ־בלאַט. די גרעסטע קענער זיינען דאָך פּוילישע יידן, ווי ערטער, מיזעס, קראַכ־מאל, ראַפּאָפּאָרט, שלמה מיימאָן, האָלדהיים, פּערלעס, שטערן, גרעץ, פירסט, סלאָנימסקי, מייער הירש, קעמף און לעווינסאָן.

„און וואָס איז שייך דער אויפדעקונג אַז זייער שפּראַך איז אַ זשאַרגאָן, איז עס גאָרנישט קיין נייס. וואָס פאַר אַ שפּראַך, מיינט מען, רעדן אונגאַרישע, מאָראַווישע, בעמישע, בייערישע, שוואַבישע, העסיש־רהיינישע און עלזאַסער יידן? דייטש? חלילה! זשאַרגאָן איז זייער געוויינלעכע שפּראַך. און וואָס אייגנטלעך איז דער אונטערשייד צווישן דעם זשאַרגאָן פון די פּוילישע יידן און דעם זשאַרגאָן פון די שוואַבישע און יאָרקשירער קריסטן? נישט מער וואָס דער פּוילישיידישער איז פון דייטשישן אָפּשטאַם, און נאָך דורות אָפּלעבן אין פּוילן רעדט נאָך אַלץ דייטש, פּונקט ווי דאָס פענסילווייניא־דייטש איז נישט דאָס זעלביקע ווי דייטש פון שילער און געטע״.[79]

די מכלומרשטע סימפּאַטישקייט פון דער ציטירטער שטעל לאָמיר פאַר־גלייכן מיט דער אמתער קאַלטקייט, וואָס אַ צווייטער אויסצוג ווייזט אַרויס צו דער ווייטערדיקער אימיגראַציע פון די מזרח־אייראָפּעיִשע יידן. אָט וואָס דער „דזשואיש מעסענדזשער״ האָט געשריבן: „דער קעניגסבערגער קאָמיטעט פון דער אוניווערסאַל אַליאַנס האָט באַשלאָסן, הפּנים, צו שיקן קיין אַמעריקע דעם קומענדיקן פרילינג אַ מאַסע אימיגראַנטן פון מערב־רוסלאַנד. עס מוז דאָך זיין קלאָר פון אונדזערע קאָלעגן פון „אַליאַנס״, אַז דאָס איז נישט קיין גוטע בשורה פאַר די אַמעריקאַנער איזראַעליטן. מיר וואָרענען אונדזערע ברידער פון „אַליאַנס״, אַז זיי נעמען אָן אַ זייער נישט קיין געלונגענע שטע־לונג. די יידן פון אונדזערע גרויסע שטעט זיינען שוין אַזוי אויך באַלאַגערט און אָנגעזעצט מיט צו פיל אַזעלכע בקשות. צו פיל האָט מען זיך אָנגעזעצט אויף די גוטע געפילן פון אונדזערע יידן אין די גרויסע שטעט. די צאָל הילפ־לאָזע אימיגראַנטן, וועמען זיי מוזן ראַטעווען פון הונגער שטייגט פון יאָר צו יאָר אָן דעם צופלוס פון מערב־רוסישע יידן. אויב עס איז נייטיק צו קאָלאָ־ניזירן די דאָזיקע אומגליקלעכע איזראַעליטן, טאָ פאַרוואָס מוז מען זיי דווקא שיקן אין אַזאַ ווייטן אָרט?״[80].

אַזאַ באַציִונג מצד דער רעדאַקציע פון „דזשואיש מעסענדזשער״ האָט זיך אַרויסגעוויזן עדיטאָריעל אַ היפּשע צייט. און אַז עטלעכע הונדערט אימיגראַנטן זיינען אָנגעקומען אָן געלט און אָן פריינד, האָט מען ווידער געשריבן צו קרע־מיע, אַז ער וואָלט באַדאַרפט אויפהערן אַריינוואַרפן די דאָזיקע אימיגראַנטן אין אַ לאַגע ערגער ווי די לאַגע אין דער היים. לויט זייער מיינונג קען אַ טויזנט טאָלער, געשיקט פון אַמעריקע קיין פּוילן, ברענגען מערער נוצן און וואָלט אויפגעטאָן אַ סך מער גוטס ווי צען טויזנט טאָלער דאָ, וואָס פון דעם

גייט אַוועק מער פאַר רייזע־הוצאות, ווינונג און עסן, איידער עס בלייבט איבער זיך איינצוואַרדענען.[81]

אַז די דאָזיקע באַציִונג פון דעם „דזשואיש מעסענדזשער" האָט געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אויף די לייענער, איז צו זען פון דעם, וואָס גלייך נאָך דער פאַרעפנטלעכונג פון דער סטאַטיסטיק (אויסגעאַרבעט פון דער „באָרד אָוו דע־לעגייטס") וועגן דער צאָל אימיגראַנטן, וואָס זיינען אָנגעקומען, און די געלט, וואָס מען האָט אויף זיי אויסגעגעבן פאַרן יאָר 1869,[82] האָט זיך אָנגעהויבן דרוקן אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס איינער פון זיי האָט געטראָגן אַ באַדייטנדיקן טיטל: „בלעטער פון דעם לעבן פון אַ ראַביי — מיינע צרות מיט די אי־מיגראַנטן". אַזוי ווי די אַרטיקלען זיינען נישט געווען אונטערגעשריבן פון קיינעם, און דער זשורנאַל איז געווען רעדאַקטירט פון רעווערענד ש. מ. איי־זאַקס, איז מעגלעך, אַז ער איז געווען דער מחבר[83].

די רעדאַקציע איז אַפּנים געווען צופרידן מיט איר אַרבעט און שטעלונג, וואָרעם זי האָט שפּעטער באַריכט, אַז די פּאָר הונדערט אימיגראַנטן, וואָס זיינען אַריבערגעקומען אויפן שיף „פרינס אַלבערט" זיינען יונגע שטאַרקע אַרבעט־זאַמע מענטשן, און אַז עס איז נישטאָ קיין מורא, אַז זיי וועלן ווערן בעטלער.

די פראַנצויזיש־פּרייסישע מלחמה האָט פאַר אַ צייט אָפּגעשטעלט די עמיגראַציע נאָך דעם 15טן יוני, 1870[84]. צוויי יאָר שפּעטער האָבן אָבער די אימיגראַנטן ווידער אָנגעהויבן קומען, און דעמאָלט האָט מען וועגן די פריער־דיקע געשריבן, אַז זיי האָבן זיך גיך צוגעפּאַסט צום היגן לעבן און האָבן אַריי־בערגעבראַכט זייערע משפּחות. וועגן די אָנקומענדיקע האָט מען געזאָגט, אַז דער „אַליאַנס" קלייבט אויס נאָר די וואָס זעען אויס צו זיין פון די בעסטע, און „אַז עס איז שוין גוט פאַרשטאַנען, אַז מיר דערמוטיקן נישט דאָס אַריבער־שיקן בעטלער און ליידיקגייער, און אַז עמיגראַציע קיין אַמעריקע מיינט זיין גרייט צו האָרעווען".[85]

עס איז נישט נייטיק אויסצורעכענען אַלע פאַלן פון גלייכגילטיקייט, אויס־גערעכנטקייט, איבער־פאָרזיכטיקייט און אַנטיפּאַטישקייט מצד געוויסע אַמערי־קאַנער זשורנאַלן, צייטונגען, רעדאַקטאָרן און ראַבייס צו די אָרעמע אימי־גראַנטן, וואָס האָבן געזוכט אַריינצוקומען אין די פאַראייניקטע שטאַטן אין אָנהייב זיבעציקער יאָרן. גענוג צו קאָנסטאַטירן, אַז מען האָט געלייגט דעם טראָפּ אויף יוגנט, אַרבעטזאַמקייט און איבערהויפּט קליינע צאָלן — עטלעכע הונדערט אַ יאָר. וואָס האָבן אָבער די אימיגראַנטן אַליין געטראַכט און גע־זאָגט וועגן זיך, וועגן זייער לאַגע, צילן און צוקונפט?

כדי צו געבן אַן אויספירלעכן ענטפער אויף דעם, איז נייטיק אַריינצוקוקן אין די יידישע צייטונגען, וואָס די רוסיש־פּוילישע יידן האָבן אַליין געשאַפן אין די זיבעציקער יאָרן. מחמת די עקזעמפּלאַרן פון יענע זשורנאַלן זיינען נישט בנמצא (אַ דריי־פיר איינצלנע נומערן זיינען בלויז פאַראַן), מוזן מיר זיך באַנו־

געגען מיט דעם, וואָס די רוסיש־פּוילישע יידן האָבן געשריבן וועגן זיך אין דער ענגליש־יידישער פּרעסע פון יענער צייט.

אַן אינטערעסאַנטער ביישפּיל פון דעם געפינען מיר אין דעם „היברו לידער" פון יאַנואַר, 1871: דאָרט ווערט דערציילט, אַז י. ק. ביכנער האָט אַריינגעשריבן אין דער רעדאַקציע וועגן גרינדן אַן עמיגראַציע־געזעלשאַפט, און וועגן דער נייטיקייט פון אַן אינסטיטוציע אויף צו לערנען די אימיגראַנטן אַ מלאכה. דער דאָזיקער ביכנער איז געווען[88] דער אַרויסגעבער און רעדאַק־טאָר פון דעם ערשטן יידישן זשורנאַל אין אַמעריקע „די יידישע צייטונג", ווי זי האָט געהייסן אויף יידיש, אָדער The New York Hebrew Times, ווי זי האָט געהייסן אויף ענגליש. איר ערשטער נומער איז אַרויס דעם 1טן מערץ, 1870.

לויט מ. שטאַרקמאַן איז ביכנער געווען אַ „קאַלוואַריער דייטש", וואָס האָט געזוכט צו פאַרפלאַנצן די השכלה־אידעאַלן צווישן די ניו־יאָרקער יידן און אין דער זעלבער צייט העלפן דערוויילן „טאַמאַני פּאָליטישענס"[87].

פון די נאָטיצן אין דער ענגליש־יידישער פּרעסע פון יענער צייט באַקומען מיר אַ מער סימפּאַטישן באַגריף וועגן דעם מענטשן. ביכנער האָט געזען די דערשראָקנקייט און הילפלאָזיקייט פון די אימיגראַנטן, וואָס האָבן אַרומגע־וואַנדערט אין ניו־יאָרק און געזוכט אַרבעט אָן שום דערפאָלג. פאַר אים איז קלאָר געווען, אַז פאַר די יידישע פאָלקסמאַסן, וואָס זיינען שוין אַריבערגעקומען און וואָס האָבן נאָך געזאָלט קומען, — אויב מען וויל, אַז זיי זאָלן זיך נעמען צו עפּעס בעסערס ווי פּעדלעריי און גלעזעריי — איז אומבאַדינגט נייטיק אַן אינ־סטיטוציע וואָס זאָל זיך שטעלן די אויפגאַבע זיי צו לערנען אַזעלכע מלאכות, אין וועלכע די היגע עקאָנאָמיק נייטיקט זיך. עס איז פאַר אים אויך קלאָר גע־ווען, אַז זיין וואָכנבלאַט, די „ניו־יאָרקער יידישע צייטונג", ווערט געלייענט פון די אימיגראַנטישע פאָלקס־מאַסן (עס איז נישט באַוווּסט וויפיל), און אַז ער, מער ווי וועלכער עס איז אַנדער מענטש, האָט געהאַט מער צוטריט צו די דאָזיקע מאַסן.

אָבער כדי אויפצובויען אַזאַ אינסטיטוציע איז אויך געווען נייטיק די הילף, פינאַנציעלע און מאָראַלישע, פון די יאַהודים און די עטלעכע אַרויפ־געאַרבעטע פּוילישע יידן. און אַ צוטריט צו זיי האָבן געהאַט נאָר די ענגליש־יידישע זשורנאַלן. קען זיין, אַז ער האָט צוגעשיקט ענלעכע בריוו צו די אַנדערע ענגליש־יידישע צייטשריפטן אין ניו־יאָרק און זיי האָבן נישט געוואָלט אָדער נישט געקאָנט געפינען אָרט זיי צו פאַרעפנטלעכן. די רעדאַקציע פון דעם „היברו לידער" האָט אָבער יאָ פאַרעפנטלעכט ביכנערס רוף צו אַ פאַר־זאַמלונג פון די יידישע פאָלקסמאַסן אויף 115 איסט בראָדוויי, ניו־יאָרק.

די רעדאַקציאָנעלע באַמערקונג צו ביכנערס בריוו איז געווען אַ סימ־פּאַטישע: „אַזאַ אינסטיטוציע איז וויכטיק און נייטיק", האָט דער זשורנאַל צו־געגעבן. „בפרט אַז עס קומט פון איינעם וואָס שטייט אין נאָענטער באַרירונג

מיט די אומגליקלעכע רוסיש־פוילישע אימיגראַנטן". די רעדאַקציע האָט דאַן אויסגעדריקט די האָפענונג, אַז זי וועט קענען בייווינען די פאַרזאַמלונג[88].

צוליב דער קראַנקהייט פון איינעם פון די פירער איז די פאַרזאַמלונג אָפּגעלייגט געוואָרן, און ביכנער האָט דעריבער געשריבן מיט אַ וואָך שפּעטער, אַז „זי וועט אָבער אָפּגעהאַלטן ווערן קומענדיקע וואָך, און איך שיק אייך צו די Post, [89] כדי אייך צו ווייזן ווי די „עמיגראַציע געזעלשאַפט" נוצט אויס די פאָנדן[90].

אויב אָבער ביכנערס בריוו האָט געהאַט דעם מזל אָפּגעדרוקט צו ווערן, און אַזוי אַרום זיך צו ווייזן פאַר די אויגן פון די יאַהודימשע לייענער פון דעם „היברו לידער", איז אַ צווייטער בריוו אויף דער זעלבער טעמע נישט פאַרעפנטלעכט געוואָרן. אויף דעם בריוו פון אליהו קאַרמאַלי וועגן דער „עמיגראַציע געזעלשאַפט" האָט מען געענטפערט, אַז עס פעלט אָרט און אַז דער שרייבער זאָל פערזענלעך קומען אין דער רעדאַקציע[91].

די אויבן דערמאָנטע פאַרזאַמלונג איז ענדלעך פאָרגעקומען, פאַררופן פון י. ק. ביכנער, שבת, דעם 14טן יאַנואַר, 1871, 115 איסט בראָדוויי, דריי אַ זייגער נאָך מיטאָג. געזאָלט האָט מען אָנפאַנגען דריי, נאָר אָנגעהויבן האָט מען האַלב נאָך פיר. דער עולם איז באַשטאַנען פון אָרעמע יידישע אַרבעטער, אַרום פופציק אין צאָל, אַ חוץ עטלעכע ניט־יידישע אַרבעטער. אויף דער דאָזיקער פאַרזאַמלונג איז געגרינדעט געוואָרן די „יידישע עמיגראַנטן אַרבעטער־אינסטיטוציע" (Hebrew English Working Institution).[92] ביכנער איז געווען דער הויפּט־רעדנער, און צווישן אַנדערע זאַכן האָט ער געזאָגט, „אַז די הויפּט־אויפגאַבע פון די אַמעריקאַנער איזראַעליטן איז נישט נאָר צו בויען סינאַגאָגעס און טעמפּלען מיט מוזיק, געזאַנג און תפילות, נאָר אויך צו לערנען און אַרויס־העלפן איינער דעם אַנדערן".

ביכנער איז נאָך דעם אַריבערגעגאַנגען צו דער גרויסער נויט, וואָס האָט געהערשט צווישן די אימיגראַנטן־מאַסן, און באַשולדיקט די אָרטיקע יידן אין האָבן פאַראורטיילן קעגן די רוסיש־פוילישע יידן צוליב זייער אומוויסנקייט, וואָס איז סוף־כל־סוף די שולד פון די קליגערע. נאָך דעם האָט ער דערמאָנט דעם ריכטער יאָאַכימסען, און באַזונדערס די רעדאַקטאָרן פון דער יידישער פּרעסע אין ניו־יאָרק. דער רעדנער האָט אויך געמאַכט די באַמערקונג, אַז די רייכערע יידן ווייזן אַרויס זייער אַ קליינעם אינטערעס פאַר דעם ענין, נאָר דאָס וועט אים נישט אַנטמוטיקן, וואָרעם ער איז אַנטשלאָסן ביי זיך אַרבעטן לטובת די אימיגראַנטן! בשעת מעשה האָט ער דערמאָנט דעם נאָמען פון יעקב קאָהן (Jacob Cohen) און געזאָגט אַז ער איז קראַנק. אַ קאָמיטעט האָט געזאָלט פאַרמירט ווערן אין משך פון דער וואָך. צום סוף איז אַנאָנסירט געוואָרן אַז אַ סעריע לעקציעס וועט געהאַלטן ווערן פון ביכנערן אין דער נאָענטער צוקונפט[93].

אַ וואָך שפּעטער איז דערשינען אין די קאָלומס פון דעם „היברו לידער"

אַ באַצאָלטער אַנאָנס וועגן אַ פרייער לעקציע פון י. ק. ביכנער. דעם צווייטן אַנאָנס איז כּדאי איבערגעבן ווי ער גייט מחמת ער דערציילט וועגן דער ערשטער סעריע ריין־וועלטלעכע לעקציעס געהאַלטן אויף יידיש אין דער נייער וועלט:

„סעריע הומאָריסטישע לעקציעס פון „רעווערענד י. ק. ביכנער. הכנסה וועט גיין פאַר דער „יידישער עמיגראַנטישער אַרבעטער־אינסטיטוציע". וועט געהאַלטן ווערן אין קופּער־יוניאָן, שבת, פעברואַר 18, 25; מערץ 4, 11 טעמעס: דער בערלינער חזן, משה מענדעלסאָן, ישראל בעל־שם און ישראל יאַקאָבסאָן. דריי דאָלאַר די סעריע, איינצלנע איין דאָלאַר".[94]

עס איז דערווייל נישט באַקאַנט, צי דער אויבן דערמאָנטער פּרווו צו פאַרשפּרייטן און פאַרגרעסערן די השפעה און צוציִונגס־קראַפט פון דער יידישער עמיגראַנטישער אַרבעטער־אינסטיטוציע דורך הומאָריסטישע לעקציעס איז ביכנערן געלונגען. פון דעם אַנאָנס איז אָבער קלאָר, אַז אימיגראַנטישע אַרבעטער האָבן געהאַט אין ביכנערן אַ מענטשן, וואָס האָט געשטרעבט צו העלפן זיינע ברידער, אי עקאָנאָמיש אי קולטורעל; און אַז ער איז בעת מעשה אויך געווען דער פאַרמיטלער צווישן די אימיגראַנטן און די יאַהודימשע פירער פון יענער צייט. אין אַ בריוו צום „היברו לידער" האָט ביכנער געשריבן, אַז ער האָט באַקומען דערמוטיקונג פון די ראַבינערס אדלער, היבש און אַנדערע, פון דעם דעמאָלסטיקן מעיאָר פון דער שטאָט ניו־יאָרק און פון ד"ר איינהאָרן, וועלכער האָט אים געשריבן, אַז ער זאַמלט דריי הונדערט דאָלאַר פאַר דער אינסטיטוציע[95].

אָט די אַלע יאַהודימשע פירער האָבן געערעדט צווישן זיך דייטש און געהאַלטן זייערע דרשות אויף דייטש. די ראַבינער אייזאַקס, ווידאָווער און גוטהיים זיינען געווען די אויסנאַמעס. ווי שטאַרק די דייטשישע שפּראַך איז געווען פאַרשפּרייט ווי אַן אומגאַנג־ און קולטור־מיטל צווישן ראַבינער, כּלל־טוער און פאָלקסמאַסן אין די ערשטע זיבעציקער יאָרן, איז צו זען פון אָט די פאַקטן: מען האָט געפּראָוועט אַ מין צדקה־באַזאַר (Hebrew Charity Fair) אין ניו־יאָרק. און אַ לאַנגע צייט האָט זיך געצויגן אַ וויכוח, צי די צייטונג וואָס מען האָט געזאָלט אַרויסגעבן פאַר דער געלעגנהייט, זאָל זיין געדרוקט אויף ענגליש אָדער אויף דייטש. מען האָט ענדלעך אָפּגעשטימט 9 — 10, און די צייטונג איז אַרויס, ווי די מערסטע זשורנאַלן פון יענער צייט, אויף ביידע שפּראַכן: ענגליש און דייטש[96].

אַ צווייטע אילוסטראַציע פאַרן כּח פון דייטש געפינען מיר אין אַן עדיטאָריעל אונטערן טיטל: „דייטש אָדער ענגליש?"[97].

דער שרייבער פון דעם עדיטאָריעל איז געקומען צום אויספיר, אַז „כּל זמן מיר האָבן נישט קיין אייגענעם טעאָלאָגישן אינסטיטוט; כּל זמן מיר מוזן אָנקומען צו דייטשלאַנד נאָך ראַבינער, דאַרפן מיר זיין דאַנקבאַר, וואָס מיר האָבן כּאָטש ראַבינער וואָס באַהערשן די שפּראַך אויף וויפיל עס איז. עס איז דאָך נוצלאָז זיך צו קלאָמערן כּסדר אַן ענגלישע דרשות, ווען מיר האָבן נישט

אפילו ראַבינער וואָס זאָלן זיי קענען האַלטן. ווילט איר ענגלישע דרשנים, דאַרפט איר זיי אויסבילדן. און כדי דאָס צו טאָן, מוזט איר האָבן אַן אינ־סטיטוט״[98].

דער בעסטער באַווייז וועגן דער הערשאַפט פון דייטש געפינט מען אָבער אין די באַמיִונגען וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן אַריינצופירן די דייטשישע שפּראַך אין דעם סדר הלימוד פון די שטאָטישע שולן. אין די מערב־שטאַטן איז שוין דייטש לאַנג געווען אַ לימוד פון די שטאָטישע שולן. אין ניו־יאָרק איז די אַרבעט געווען געווענדט דער עיקר אויף דעם, אַז דייטש זאָל געלערנט ווערן פון די ערשטע קלאַסן כסדר ביז די העכסטע.

נאָך אַ קאַמף אין „באָרד אָוו עדיוקיישאָן״ האָט מען דורכגעפירט אַ געזעץ, וואָס האָט געפאָדערט, אַז דייטש זאָל ווערן אַ פולבאַרעכטיקטער לימוד, און אַז דאָרט וווּ אַ צאָל עלטערן וווינען און שטעלן צו אַזאַ פאָדערונג צו „באָרד אָוו טראָסטיס״, זאָל מען זיי באַפרידיקן. צווישן די וואָס האָבן געהאָלפן דורכ־פירן דעם געזעץ זיינען געווען מאַגנוס גראָס, סעם לואיס, סופּעראינטענדענט קידל, און דער רעדאַקטאָר פון דער „שטאַטס צייטונג״ אָסוואַלד אטענדאַרפער, וואָס האָט געגעבן אַ טויזנט דאָלאַר אויף פּרייזן פאַר די קינדער וואָס וועלן זיך אויסצייכענען אין דעם לימוד.

עס איז אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען, וואָס די טראָסטיס און פּרינסיפּאַלן פון געוויסע שולן האָבן געהאַלטן פון דער דייטשישער שפּראַך. אין איין אָרט ווערט געזאָגט, אַז אַ טייל פון דער פיינטלעכקייט נעמט זיך פון פאַראורטיילן קעגן „באַרבאַרישן דייטש״ (barbaric Dutch). זייער טשיקאַווע און היינטאָגיק קלינגען די ווערטער: „די גרעסטע שולד אָבער ליגט אויף די עלטערן וואָס בלייבן גלייכגילטיק, הגם זיי ווילן אַז זייערע קינדער זאָלן לערנען דייטש, נאָר זיי נעמען נישט אָן די נייטיקע שריט צו לאָזן וויסן די „באָרד אָוו טראָסטיס.[99]

אויב די דייטשישע שפּראַך פון יענער צייט האָט מען אָנגערופן barbaric Dutch, טו וואָס האָט מען געקאָנט פון זיי דערוואַרטן וועגן דער יידישער שפּראַך? נאָר איידער מיר גייען איבער צו די פיינטלעכע שטעלונגען, גיבן מיר דאָ איבער אַ פאַרהעלטניסמעסיקן אָביעקטיוון אַנאַליז פון דער יידישער שפּראַך. אין אַן אַרטיקל וועגן די יידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן, וואָס האָט פאַרטיידיקט די פוילישע יידן קעגן געוויסע באַשולדיקונגען, רעדט זיך אויך וועגן זייער שפּראַך: „די יידיש־דייטשע שפּראַך״, ווערט דאָרט גע־שריבן, „אָנשטאָט צו זיין אַ קאָרופּטער זשאַרגאָן איז כמעט אַ ריינער דייטש, עטלעכע הונדערט יאָר אַלט, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט אין איר אַנטוויקלונג און וואָס איר וואָרט־אוצר, אפשר אויך איר גראַמאַטיקע איז אַ ביסל באַפאַרבט מיט העברעיִש . . . ווערטער־ביכער פון איר האָט מען שוין אָפּגעדרוקט״[100].

אין פאַרגלייך מיט דעם טאָן פון די באַגריסונגען וואָס די יאַהודים און זייערע זשורנאַלן האָבן אין דער צייט געדרוקט אויף די שפּאַלטן פון „אַמעריקען איזראַעלייט״, „דזשואיש טיימס״, „דזשואיש מעסענדזשער״, „היברו לידער״ איז

דער דאָזיקער אַנאַליז פון דער יידישער שפּראַך פאַרהעלטנישמעסיק אָביעקטיוו. כל זמן די רוסיש־פּוילישע יידן האָבן באַנוצט זייער שפּראַך בלויז אַלס פאַרקער־און אומגאַנג־מיטל איז זי נאָך געווען צו דערליידן. גערעכנט האָבן די יאַהודים אַז די דאָזיקע יידן וועלן סוף־כל־סוף זיין געצוווּנגען סיי עקאָנאָמיש, און סיי קולטורעל, אויפהערן צו באַנוצן דעם מיטל, און אַריבערגיין אָדער צו דייטש, אָדער, נאָך בעסער צו ענגליש. אַז מען זאָל אַרויסגעבן אַ צייטונג אָדער אַ זשורנאַל אין אַמעריקע אויף דער דאָזיקער שפּראַך, האָבן זיי בשום אופן נישט דערוואַרט פון די מזרח־אייראָפּעיִשע יידן.

עס איז דעריבער נישט קיין וווּנדער, וואָס די יאַהודימשע זשורנאַלן האָבן צוערשט פאַרשוויגן אָדער איגנאָרירט די דערשיינונג פון דעם ערשטן יידישן זשורנאַל אין אַמעריקע. בכל אופן איז קיין נאָטיץ וועגן דעם נישט דערשינען ביז עטלעכע חדשים שפּעטער. לויט מ. שטאַרקמאַן איז דער ערשטער זשורנאַל אויף יידיש (The New York Hebrew Times) (די יידישע צייטונג) אַרויס דעם 1טן מערץ, 1870, רעדאַקטירט פון י. ק. ביכנער. די ערשטע נאָטיץ וועגן דעם דאָזיקן זשורנאַל איז געווען געדרוקט אין דער Jewish Times דעם 1טן יולי, 1870. מיט די פאָלגנדיקע ווערטער האָט מען זי באַגריסט: „די יידישע צייטונג (New York Hebrew Times) איז אַ וועכנטלעכער זשורנאַל געשריבן אין דעם יידיש־פּוילישן־דייטשישן זשאַרגאָן און איר אינהאַלט איז פּונקט אַזוי לעכערלעך ווי איר שפּראַך. זי שטעלט צו אַזאַ לייענשטאָף וואָס איז צוגעפּאַסט פאַר די נאָר וואָס אימפּאָרטירטע רוסישע יידן, און איז אַ גלענצנדע פאָרשטייערין פון מיטלאַלטערלעכע אַבערגלויבנס און עם־הארצות״.

די פריער דערמאָנטע באַהויפּטונג, אַז די ענגלישע זשורנאַלן האָבן אָדער איגנאָרירט אָדער פאַרשוויגן די עקסיסטענץ פון „זשאַרגאָנישע״ שריפטן ווערט באַשטעטיקט דורך דעם וואָס דער „אַמעריקען איזראַעלייט״ האָט געוואַרט ביזן 4טן אָקטאָבער 1872, איידער זי האָט געפונען פאַר נייטיק צו באַגריסן די ערשטע יידישע צייטונג אין אַמעריקע. דער מעגלעכער תירוץ, אַז עס האָט געדויערט צוויי און אַ האַלב יאָר ביז סינסינאַטי האָט דערהאַלטן אַן עקזעמפּלאַר פון אַ ניו־יאָרקער צייטונג איז אַ שוואַכער, מחמת אַלע צייטונגען און זשורנאַלן פון יענער צייט האָבן געהאַט איינגעפירט דעם מנהג פון אומבייט (exchange). נאָר ווי עס זאָל נישט זיין, דער „אַמעריקען איזראַעלייט״ האָט באַגריסט די „יידישע צייטונג״ מיט די ווערטער: „עס איז דערשינען אין ניו־יאָרק אַ ליטאַ־גראַפירטע יידישע צייטונג, וואָס הייסט „יידישע צייטונג״ אין דעם קאָרופּסטן יידיש־פּוילישן זשאַרגאָן מיט גרילי (Greeley) און (Brown) אָן דער שפּיץ. זי איז אַ קוריאָז, הגם אַ שאַנדע פאַר וועלכער עס איז קהילה״.

צום באַדויערן ווערט די צווייטע יידישע צייטונג אין אַמעריקע אין ערגעץ נישט דערמאָנט באַריכות אויף די שפּאַלטן פון די הויפּט ענגליש־יידישע צייטשריפטן פון יענער צייט, אַ חוץ מיט איין וואָרט (דאָס איז געווען בשעת ביכנער האָט געשריבן צו דעם „היברו לידער״, אַז ער שיקט איר צו אַ קאָפּיע).

די ציטירטע באַגריסונג פון דער „דזשואיש טיימס" וואָס איז דערשינען בלויז מיט עטלעכע חדשים נאָך דער דערשיינונג פון דער ערשטער יידישער צייטונג, און די צוויי און אַ האַלב יאָר פאַרשפּעטיקטע באַגריסונג פון דער „אַמעריקען איזראַלייט" זיינען אָבער געווען וואַרעם, אין פאַרגלייך מיט דער אומטאָלעראַנץ און שפּאָט מיט וועלכער דער „אַמעריקען איזראַעלייט" האָט באַשריבן די דריטע יידישע צייטונג „די היברו ניוס" (The Hebrew News), וואָס איז אַרויס ערב פּסח, דעם 5טן אַפּריל, 1871, 32 זייטן, אונטער דער רע־דאַקציע פון צבי ה. בערנשטיין און יעקב קאָהן. אָט וואָס עס האָט געשריבן דער „אַמעריקען איזראַעלייט", דעם 28סטן אַפּריל 1871, אין אַן עדיטאָריעל:

„חסר משוגעים אני" — אַז דער אַנטלאָפענער דוד ביים הויף פון אחיש, קעניג פון גת, האָט זיך פאַרשטעלט אַלס משוגענער זיך צו ראַטעווען זיין לעבן, האָט דער קעניג אויסגעשריען (שמואל א׳ כ״א, ט״ז): „דאַרף איך נאָך האָבן משוגעים וואָס איר׳ט מיך געבראַכט דעם דאָזיקן צו שפּילן אַ משוגענעם פאַר מיר?" „אָט דער דאָזיקער פּסוק איז אונדז געקומען אויפן געדאַנק, בשעת מיר האָבן אַנטדעקט צווישן אונדזערע אומבייטן אַ נייע שריפט, אַרויסגעגעבן אין ניו־יאָרק אין העברעיִש־דייטש, אין העברעיִשע און ענגלישע אותיות, פּרעטנ־דירנדיק צו זיין אַ יידיש־אַרטאַדאָקסישע וואָכנבלאַט מיט דער ספּעציעלער טענדענץ צו לערנען העברעיִש און זי אַריינברענגען אין דער מאָדע צווישן די לייענער־קרייזן אין דער קהילה. פאַר דעם געלויבטן צוועק אַנטהאַלט זייט 1, נומער 1, ענגלישער טייל, אַ קלאָרן קאָרעקטן שיינעם און גאַנץ נישקשהדיק־געדרוקטן אלף־בית, וואָס וועט אָן ספק אויפגענומען ווערן מיט בייפאַל און וועט אונטער גינסטיקע באַדינגונגען אַרויסרופן באַגייסטערונג.

„אָבער אויף דער ערשטער זייט, העברעיִשע אָפּטיילונג, געפינען מיר משונהדיקע אויסשטאַלטונגען פון אהרן און משה, און אַ קאָרעקטע קאָפּיע פון די ערשטע ווערטער פון די צען געבאָטן. און גלייך, אונטערן אויסגעשפּרייטן אָדלער — די שטערן באַפליטערטע פאָן און די פרייהייטס־היטל, זיינען דאָ די פּאָרטרעטן פון גענעראַל און קייזער ווילהעלם. דאַן געפינט זיך אַ פּאָעמע אין העברעיִש און דייטש, וואָס איז אָנגעלאָדן מיט אומפאַרשעמטע ליגנס און בייזער חניפה, שוין אָפּגערעדט פון דער מיזעראבעלער לאַטוטניק־אַרבעט, וואָס ווערט אָנגערופן פּאָעזיע.

„אויף דער זעלבער זייט, אָן אַן אונטערשריפט, ווערט דער אייגנטימער און אַרויסגעבער אָנגערופן „דער געערטער און חשובער האַר", וואָס מיט זיין אַרויסגעבן די צייטונג טוט ער דער וועלט אַזאַ גרויסע טובה. דאָס אַלץ אין אַ הויפּט־אַרטיקל ווו דער שרייבער רייסט אַרונטער רעפּאָרם. דאָס זעלבע ווערט געטאָן אויף אַ מיאוסן אופן אויף דער דריטער זייט.

„וואָס איז שייך שפּראַך האָט דער דייטש, ענגליש און העברעיִש אַ גלייכן ווערט. אַ זשאַרגאָן צו אַמוזירן די מאַסן, אָפּצונאַרן שוטים און צו מאַכן חוזק פון יודאַיִזם. האָבן מיר נישט גענוג משוגענע שרייבער אין אונדזער לאַנד,

וואָס פּראָדוצירן אַזעלכע מיסט? דאַרפן מיר נאָך האָבן דערצו דעם פּויליש־דייטש־ענגלישן געמיש פון נאַרישקייטן אונדז צו פאַרשעמען אין די אויגן פון דער וועלט?

„ניין, זאָגט דער לייענער, מיר צווייפלען נישט, אַז אַזאַ זאַך איז נישט נייטיק אין אונדזער לאַנד. דער מר. קאָהן (Jacob Cohen) גלויבט, לא תקום ולא תהיה, מסתמא אַז ער טוט עפּעס גוטס מיט דעם וואָס ער שטעלט צו געלט און מעגלעכקייטן אַ קלאַס מענטשן וואָס קענען נישט טאָן בעסערס ווי שרייבן ווערטלאָזע זאַכן. ער וועט אָבער באַלד אויסגעפינען, אַז די הונגעריקע רויב־פייגל וועלן זיך אָנזעצן אויף זיין בייטל אַ ביסל צו פריי.

„איין זאַך מוזן מיר אים אָבער זאָגן, אַז דאָס איז נישט דער וועג צו דער־הייבן די מאַסן און ברענגען גוטע נוצן. גיט זיי געגנוג אָרטאָדאָקסיע אין זשור־נאַלן און איר לייגט זיי מיט דעם אויס. מע נייטיקט זיך נישט אין קיין יידישע צייטונגען אין ניו־יאָרק. וויל איינער לייענען אַן ענגלישע שריפט, האָט ער דר. באַנדיס — היברו לידער"; וויל ער לייענען אַן אָרטאָדאָקסישע בלאַט, איז דאָ אייזאַקס „מעסענדזשער". און וויל ער אַ דייטשע צייטונג, איז דאָ מרס. פרידליינס „דזשואיש טיימס". מען דאַרף נישט האָבן קיין העברעיִש־ענגליש־דייטשן זשאַרגאָן־זשורנאַל פון אָרטאָדאָקסיע און קייזער ווילהעלם. מיר ווילן נישט קיין קייזער, קיין זשאַרגאָן און קיין פּויליש־ענגליש־דייטשע אָרטאָ־דאָקסיע"[101].

מיט מער דרך־ארץ און אויך מיט מער איינגעהאַלטנקייט איז געווען די באַ־גריסונג געדרוקט אין דער „דזשואיש מעסענדזשער": „די רייען פון דער יידי־שער פּרעסע האָבן צוגעקראָגן נאָך אַ רעקרוט אין די פאָרמע פון אַ וואָכנ־בלאַט וואָס ווערט אַרויסגעגעבן אין דער שטאָט מיטן טיטל „היברו ניוס" (Hebrew News). יעקב קאָהן (Jacob Cohen) איז דער רעדאַקטאָר, אייגנטי־מער און אַרויסגעבער. דאָס בלאַט איז דערשינען דעם 5טן אַפּריל, 1871, באַשטייט פון זעכצן זייטן. און איז נשקשהדיק געדרוקט. עס איז דער עיקר אין דער העברעיִשער און העברעיִש־דייטשע שפּראַכן. די ערשטע דריי זייטן זיינען אָבער אין ענגליש. שפּעטערע נומערן וועלן אונדז אפשר געבן אַ מעג־לעכקייט זיך אַרויסצוזאָגן מער בנוגע דער נייער אונטערנעמונג. אונדזער בעס־טער וווּנטש און האָפענונג איז, אַז זי וועט זיין ניצלעך אין איר אַרבעט"[102].

דער נאָמען פון יעקב קאָהן (Jacob Cohen) ווערט דערמאָנט אין די שפּאַלטן פון דער „דזשואיש טיימס" אַזוי פרי ווי דעם 20סטן אויגוסט, 1869. דאָרטן איז געווען געשריבן, אַז יעקב קאָהן ווערט מער פּאָפּולער פון טאָג צו טאָג, און מענטשן זעען אויס צו אַרבעטן אַזוי אומדערמידלעך פאַר אים און ווילן אים האָבן פאַר דעם נאָענטסטן „סופּערווייזאָר", ווי ער אַליין איז אַנטשלאָסן דאָס צו ווערן. זיין פריינד, דער „הערעלד" שטיצט אים שטאַרק.

אַ אינטימע באַשרייבונג פון דעם מענטשן, ווי אויך די פּניות זיינע אין פאַרבינדונג מיט דעם זשורנאַל געפינען מיר אין די מעמואַרן פון פיליפּ קאַוועון

(Philip Cowen): [103]. „. . . . די זשורנאַליסטישע און פּאָליטישע בין", שרייבט קאָוען אין זיינע מעמואַרן, „האָט געזשומעט איבער יעקב קאָהן, און אַז ער האָט געריכטן לויפן פאַרן אַמט פון „סופּערווייזער" האָט ער אָנגעהויבן די „דזשואיש ניוס" (Hebrew News) אין 1871 . . . געזוכט האָט ער צו גרייכן אַלע יידישע עלעמענטן דורך אָפּדרוקן די צייטונג אין ענגליש־דייטש, יידיש־דייטש און העברעיִש . . . עס האָט אים אָבער נישט געהאָלפן, וואָרעם ער האָט נישט געקראָגן גענוג שטימען . . . און זיין צייטונג איז געשטאָרבן ביים גע־באָרן ווערן."

אַנדערש איז געווען זייער באַציִונג בנוגע העברעיִש. די דערשיינונג פון אַ העברעיִשער צייטונג, סיי אין אייראָפּע, סיי אין די פאַראייניקטע שטאַטן, פלעגט אַרויסרופן אַ דערמוטיקנדיקן וואָרט פון די עקסיסטירנדיקע זשורנאַלן. בעת ער האָט געלעבט, האָט יצחק ליסער דערמוטיקט געוויסע העברעיִשע משוררים. דאָס זעלביקע האָט ער און אַנדערע רעדאַקטאָרן געטאָן בנוגע נייע העברעיִשע צייטונגען און זשורנאַלן. די גרינדונג פון דער ערשטער העברעיִשער צייטונג אין אַמעריקע „הצופה בארץ החדשה" האָט אַרויסגערופן אַזאַ קאָמענטאַר אין דער „דזשואיש מעסענדזשער" פון 14טן יולי, 1871: „מיר ציען די אויפמערק־זאַמקייט פון אונדזערע לייענער, וואָס קאָנען הנאה האָבן פון אַזוינס, צו דער נייער העברעיִשער צייטונג . . . מיר האָפן זייער, אַז דער „הצופה בארץ החדשה" וועט באַקומען גענוג דערמוטיקונג, מחמת זי איז איינע פון די מיטלען אויפצוהאַלטן די העברעיִשע שפּראַך צווישן אונדז, בפרט נאָך אַז זי שיינט צו זיין זייער אינטערעסאַנט אויך. געלערנטע העברעיִשע מחברים ווי דער דר. ווידאָווער, לעאָן האָרוויץ, רב שנאורזאָן פון ירושלים, ה. גרשוני און אַנדערע זיינען צווישן די מיטאַרבעטער".

אַ קורצע צייט שפּעטער, דעם 18טן אויגוסט, 1871, איז דערשינען אַ באַצאָלטע מודעה אין דער „דזשואיש טיימס" מיט די ווערטער: „הצופה בארץ החדשה — איך דערלויב זיך צו אָנאָנסירן, אַז איך האָב אונטערגענומען דאָס אַרויסגעבן אַ נייעם העברעיִשן וואָכנבלאַט . . . וואָס איך וועל צושיקן אומזיסט צו וועלכן עס איז טייל פון די פאַראייניקטע שטאַטן פאַרן יערלעכן אַבאָנעמענט פּרייז — $4.20 (אונטערגעשריבן) ה. בערנשטיין, רעדאַקטאָר, 52 סאָפאָלק סטריט, ניו־יאָרק".

בערנשטיין האָט דעם העברעיִשן זשורנאַל אַרויסגעגעבן פינף יאָר צייט 1871—1876. אַ קורצע צייט איז צבי גרשוני געווען מיטאַרבעטער (פריער איז ער געווען מיטרעדאַקטאָר אין בערנשטיינס יידישער צייטונג „די פּאָסט"). דער דאָזיקער גרשוני (אין די ענגלישע זשורנאַלן איז זיין נאָמען Henry Gersoni) איז געווען אַ ווילנער העברעיִשער שרייבער, וואָס האָט פאַרבראַכט אַ שטיק צייט ביי די לאָנדאָנער מיסיאָנערן. אַז בערנשטיין האָט געגומען אַרויסגעבן די ערשטע נעאָ־העברעיִשע צייטונג אין אַמעריקע, איז גרשוני געוואָרן אַ מיט־אַרבעטער. בערנשטיין און גרשוני האָבן זיך ביידע געדרוקט אין די העברעיִשע

זשורנאַלן אין אייראָפּע ווי דער המגיד. גרשוני איז געווען אַ לערער אין פאַרשיידענע שטעט פון אַמעריקע און איז געווען דער וואָס האָט איבער־געזעצט לאָנגפעלאָס (Longfellow's) „עקסעלסיאָר" (Excelsior) אין העברעיִש — אין „המגיד"[104].

אַ חוץ זיינע „בילדער פון יידישן לעבן און געשיכטע" (1873) האָט גרשוני אַרויסגעגעבן אַ דייטש־ענגלישן זשורנאַל אין שיקאַגאָ דריי יאָר צייט[105]. אַ באַזונדערן אינטערעס האָבן גרשוניס אַרטיקלען אין דער „דזשואיש טיימס" אין יאָר 1871. אַזוי ווי ער האָט געפירט אַ קאָרעספּאָנדענץ מיט זיין פריינד א. צעדערבוים, האָט ער זיך דערוווּסט פון אַלע זיינע (צעדערבוימס) פּלענער און אויפטוען פון יענער צייט. ער האָט דעריבער באַשריבן צעדערבוימען און זיין אַרבעט אין שייכות מיטן „המליץ" און „קול מבשר", און אפילו געגעבן אויס־צוגן פון דעם ערשטן נומער[106].

די ערשטע העברעיִשע שריפט איז געווען געפעלן די „דזשואיש מעסענ־דזשער" ווי עס באַווייזט אַ נאָטיץ אין איינעם פון זיינע נומערן: „הצופה בארץ החדשה" האַלט אָן איר פאַרדינטע פּאָפּולאַריטעט; דער לעצטער נומער פון 8טן דעצעמבער 1871 איז אַן אינטערעסאַנטער. ער אַנטהאַלט אַ קורצן באַריכט פון דעם פּרעזידענטס רעדע, אַן אויסגעצייכנטע פּאָעמע פון מר. ראַבינאָוויץ און פאַרשיידענע לאָקאַלע זאַכן. מיר ווינטשן די אָנפירערס דעם גרעסטן דער־פאָלג וואָס זיי פאַרדינען באמת"[107].

אַן אינדירעקטן שטאָך האָט דער רעדאַקטאָר אָבער באַקומען פון „אַמעריקען איזראַעלייט", בעת מען האָט דאָרטן פאַרטיידיקט די פּוילישע יידן קעגן אַן אַנ־פאַל פון דער „שיקאַגער פּאָסט". די דאָזיקע ענגלישע צייטונג האָט כאַראַקטע־ריזירט די פּוילישע יידן, ווי מיאוסע ספּעקולאַנטן, און צום סוף פון דער סינ־סינאַטי זשורנאַלס פאַרטיידיקונג האָט זי געמאַכט אַ זייטיקע באַמערקונג, אַז „אפשר מיינט דער שיקאַגאָר פּאָסט" אַזעלכע מענטשן ווי דעם רעדאַקטאָר פון דעם „הצופה"[108].

די פערטע יידישע צייטונג אין די פאַראייניקטע שטאַטן[109] איז געווען די „ניו יאָרקער יידישע צייטונג", אַרויסגעגעבן פון כתריאל צבי שרהזאָן אין 1872. שרהזאָהנס נאָמען ווערט דערמאָנט אין דער ענגליש־יידישער פּרעסע פון יענער צייט אַ פּאָר מאָל איידער ער האָט זיך גענומען אַרויסגעבן אַ יידישע צייטונג. אין דער „דזשואיש טיימס" פון 5טן מאַי, 1871, ווערט וועגן אים געזאָגט, אַז „מר. ב. ה. שרהזאָהן האָט בייגעטראָגן זייער אַ ניצלעכע אַרבעט. ער האָט קאָמפּילירט אַ קאַרטע וואָס אַנטהאַלט די געאָגראַפישע, סטאַטיסטישע, מאַטעמאַטישע און צייט־טאַבעלן פון אַלע לענדער פון דער וועלט. אויף אַזאַ אופן קען מען זיך דערוויסן אין איין בליק גאָר אַ סך אינפאָרמאַציע"[110].

שרהזאָהן ווערט דערמאָנט אַ צווייט מאָל אין אַ באַריכט וואָס גרשוני האָט צוגעשיקט צו דער „דזשואיש טיימס" (די זעלביקע צייטונג ווו ער האָט באַ־שריבן צעדערבוימען און זיינע זשורנאַלן). אין ניו־יאָרק האָט זיך דעמאָלט

באַזעצט אַ רב שאול בנימין. דער דאָזיקער ייד האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ כהן פון ירושלים און איז געווען דער פּרעזידענט פון דער „מוטועל דעטה אינ־שורענס קאָ". (קדיש אל מלא רחמים מי שברך). מיטגלידערשאַפט האָט געקאָסט בלויז דריי דאָלאַר אַ יאָר. פּלוצים האָט דער רב געפונען פאַר נויטיק צו בייטן דעם נאָמען אויף חיים. אַזוי אַרום האָט זיך גרשוני דערוווּסט וועגן דער זאַך און איז געגאַנגען זען דעם מענטשן פּערזענלעך צו קריגן אַן אינ־טערוויו. געפונען האָט ער זייער אַ ביטערן געשעפטס־מענטשן און ער איז געווען איבערצייגט, אַז די זאַך איז נישט כשר. ער האָט די מעשה דערציילט שרהזאָהנען. ווי עס זעט אויס, האָט שרהזאָהן שוין געוווּסט וועגן דעם, אַז ער האָט געהאַלטן ביים אָננעמען אַ שטעל אין דער אונטערנעמונג. שרהזאָהן האָט זיך גלייך צוריקגעצויגן און האָט זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אָנטייל אין דעם פּלאַן. אויסגעלאָזט האָט זיך, אַז אָנשטאָט שרהזאָהנען האָט איינער אַ מאָריס אַלעק־סאַנדער אָנגענומען די שטעל [111].

אַנדערע צייטונגען, ווי „יידישע גאַזעטן" און דער ניו־יאָרק „איזראַעליט" זיינען שפּעטער צוגעקומען. די צייטונגען אָבער, וואָס ביכנער, בערנשטיין, קאָן און גרשוני האָבן געגרינדעט, האָבן פאָרגעשטעלט מיט זיך די אַנטשטייונג־תקופה פון דער יידישער פּרעסע אין די פאַראייניקטע שטאַטן. גלייכצייטיק האָבן זיי מיט דעם אַוועקגעשטעלט די רוסיש־פּוילישע יידן אין אַ לאַגע פון זעלבשטענדיקייט און חשיבות.

הגם מיר ווייסן, אַז יידיש־רעדנדיקע יידן האָבן געוווינט אין געוויסע שטעט און שטעטלעך פון די פאַראייניקטע שטאַטן אַ סך פריער פאַרן יאָר 1843, מוזן מיר אָבער זאָגן, אַז זיי האָבן יעמאָלט פאַרנומען אַן אומבאַדייטנדיקן אָרט אין דעם באַוווּסטזיין פון די אַמעריקאַנער יידן. אין יענעם יאָר איז ליסערס זשורנאַל געוואָרן דער אָפּשפּיגלער פון דעם יידיש־אַמעריקאַנער לעבן. פון 1843 ביז 1848 האָבן די רוסיש־פּוילישע יידן אַרויסגערופן אַן אינטערעס ביי די אַמעריקאַנער יידן נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל זייערע איבערלעבעניס זיינען געוואָרן שטיקלעך נייס וועגן יידן בכלל. אין 1848 האָט דער „אסמאָניען" אין ניו־יאָרק ערשט אויפגעדעקט דאָס לעבן פון די ניו־יאָרקער יידן אויפן עקאָנאָמישן און געזעלשאַפטלעכן געביט. די באַריכטן, וואָס מען האָט געדרוקט וועגן זייער קהלשער אַרבעט אַרום די שולן און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס אין יענע יאָרן זיינען אָבער קלענער אין צאָל ווי די באַריכטן וואָס זיינען אָנגע־קומען וועגן רדיפות אויף יידן אין די אייראָפּעיִשע לענדער. די באַקאַנטשאַפט מיט דעם רוסיש־פּוילישן יידן איז געקומען מער פון די דאָזיקע באַריכטן און עדיטאָריעלס ווי פון פּערזענלעכן קאָנטאַקט. בכל אופן איז די באַצוּונג צו זיי געווען אַ סימפּאַטישע און יצחק ליסער איז אַ פאָרשטייער פון אָט דער דאָזיקער סימפּאַטישער שטעלונג צו די רוסיש־פּוילישע יידן און די נייטיקייט צו העלפן זיי עמיגרירן און באַזעצן זיך אין די פאַראייניקטע שטאַטן.

קאָלאָניזאַציע־פּלענער פאַר די אָרעמע דייטשישע און רוסיש־פּוילישע יידן

האָבן געפירט צו אַ ברייטערן אינטערעס, אין דעם יאָר 1855, צו דער שאַפונג פון אַ יידישער אַגריקולטור־געזעלשאַפט. צווישן 1855 און 1869 האָבן זיך די אַמעריקאַנער יידן בעסער באַקענט מיט דעם מזרח־אייראָפּעיִשן יידן ניט נאָר דורך הונדערטער עדיטאָריעלס און אַרטיקלען אין דער ענגליש־יידישער און דייטש־יידישער פּרעסע, נאָר אויך דורך פאָרשטייער פון דעם רוסיש־פּוילישן יידנטום, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן און מיט דער צייט זיך אויסגעצייכנט אויף פאַרשיידענע געביטן. אין די מערסטע פאַלן האָט מען זיך באַצויגן מיט גרויס דרך־ארץ צום רוסיש־פּוילישן יידן צוליב זיין יידיש־באַוווסטזיין, איידער צוליב זיינע געזעלשאַפטלעכער שטעלונג.

דאָס יאָר 1869 איז אָבער געוואָרן דער ווענדפּונקט אין די באַציִונגען צום מזרח־אייראָפּעיִשן יידן. אין יענעם יאָר האָט אויסגעבראָכן אַ הונגער אין מעמל־געגנט, און אַ דאַנק דעם איז עמיגראַציע פון די דאָרטיקע יידן געוואָרן מער ווי אַ טעאָרעטישער ענין. זי איז געוואָרן אומפאַרמיידלעך. אַלע אייראָפּעיִשע פירער האָבן אָנגעהויבן אויפמערקזאַם צו מאַכן די אַמעריקאַנער זשורנאַלן און כלל־טוער, אַז די פאַראייניקטע שטאַטן איז דער פּאַסיקסטער פּלאַץ פאַר יידישער אימיגראַציע.

די רעדאַקטאָרן און ראַבינער אין אַמעריקע האָבן צוערשט געעצהט די רוסיש־פּוילישע יידן, אַז זיי זאָלן נעמען די איניציאַטיווע אין דער אַרבעט פון אָרגאַניזירן קאָמיטעטן, וואָס זאָלן אויפנעמען און געפינען אַרבעט פאַר זייערע לאַנדסלייט און ברידער. דער דאָזיקער אויפרוף צו די היגע רוסיש־פּוילישע יידן איז אַרויסגעלאָזט געוואָרן עטלעכע מאָל. אָפּגערופן האָט זיך דער ערשטער י. ק. ביכנער, און געגרינדעט האָט ער אַן אַרבעטער־ און עמיגראַנטן־געזעל־שאַפט. ווי אויך אַ יידישע צייטונג; מיט דעם אָבער איז די אַרבעט פון אַריבערנעמען און איינאָרדענען די רוסיש־פּוילישע יידן נאָך נישט אַריבערגעגאַנגען אין די הענט פון די רוסיש־פּוילישע יידן. פאַר וואָס? איז דאָס געווען נאָר דערפאַר, ווייל די רוסיש־פּוילישע יידן זיינען נאָך געווען צו קליין אין צאָל, צו צעשפּרייט איבער די שטעט און שטעטלעך? צו אָרעם אין געלט און אומפעיִק אויפן געביט פון הילף און אָרגאַניזאַציע? מיט דעם אַליין דערקלערט זיך נישט דער ענין. עס איז כדאי אויך אויפצודעקן די ווידערשפּרוכן אין דער יאַהודימשער שטעלונג צו די רוסיש־פּוילישע יידן כדי צו פאַרשטיין די לאַגע. מיר האָבן געזען, אַז אין די יאָרן פאַר 1869 האָבן די ראַבינער און רעדאַקטאָרן געראַטן די אימיגראַנטן, אַז זיי זאָלן זיך וואָס גיכער אָפּגעווינען פון דעם היימישן שטייגער־לעבן און זיך צופּאַסן צו דער אַמעריקאַנער פאָרם. געזעלשאַפטלעך האָט עס געמיינט, אַז די אימיגראַנטן זאָלן אַריינטרעטן און ווערן אַ טייל פון די אָרגאַניזאַציעס און קערפּערשאַפטן, וואָס די יאַהודים האָבן אויפגעבויט אין משך פון אַ פערטל יאָרהונדערט. די רוסיש־פּוילישע יידן וואָס האָבן זיך צוגעפּאַסט און זיך „אַרויפגעאַרבעט", האָבן דאָס טאַקע

געטאָן. די וואָס האָבן זיך נישט אַרויפגעאַרבעט זיינען געבליבן ביי זייער קהלשער אַרבעט צווישן אייגענע לאַנדסלייט אויפן רעליגיעזן געביט, האָט די שטעלונג פון די דייטשישע יידן באַטייט, אַז די אימיגראַנטן זאָלן וואָס גיכער אויפגעבן זייער פרומקייט און ווערן מער אויפגעקלערט און רעפאָרמירט. אַ סך פון די מזרח־אייראָפּעיִשע יידן, בפרט די יונגע, וואָס האָבן געזוכט צו מאַכן אַ קאַריערע פאַר זיך אין דער נייער וועלט, זיינען טאַקע אַריבער צו די רעפאָרם־אָדער האַלב־רעפאָרם־קרייזן. אויפן קולטורעלן געביט האָט עס באַטייט, אַז די אימיגראַנטן זאָלן אויפהערן באַנוצן זייער „גרילצנדיקן זשאַרגאָן", זיך אויסלערנען ענגליש וואָס גיכער, און זיך באַקענען מיט דער נייער וועלט דורך דער ענגליש־יידישער פּרעסע, וואָס זיי האָבן געהאַט אויפגעבויט.

פאַרקוקט האָבן אָבער די יאַהודימשע ראַבינער און רעדאַקטאָרן אין זייערע אויפרופן צו די רוסיש־פּוילישע יידן וועגן נעמען אויף זיך די אַרבעט פון אימיגראַציע, באַזעצונג און באַשעפטיקונג, אַז כדי צו קענען לאָזן וויסן דעם רוסיש־פּוילישן יידנטום, אַז מען וויל האָבן זיין הילף און געלט, איז נייטיק צו האָבן אַ פּרעסע, אָדער לכל הפּחות, איין צייטונג וואָס זיי זאָלן קענען לייענען און פאַרשטיין. פאַרקוקט האָבן זיי אויך דעם פאַקט, אַז אין זייערע הענט זיינען געלעגן די אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס, ווי אויך דאָס געלט וואָס אַזאַ אַרבעט האָט געפאָדערט.

אין ליכט פון אָט די פאַקטן און מניעות האָט דער פּרווו פון געוויסע סוּוואַלקער יידן ווי ביכנער, בערנשטיין, קאָן, גרשוני, דאַווידסאָן, קאַרמאַלי און שרהזאָן צו גרינדן אַ יידישע פּרעסע אין די פאַראייניקטע שטאַטן, וואָס זאָל זיין פאַרשטענדלעך, פאַר די מזרח־אייראָפּעיִשע יידן, ווי אויך צו גרינדן אַן אַרבעטער־ און אימיגראַציע־געזעלשאַפט, וואָס זאָל זיי לערנען מלאכות און געפינען אַרבעט, — געהאַט אַ היסטאָרישן ווערט.

נאָך איידער עס איז געווען קלאָר פאַר די יאַהודים, אַז די רוסיש־פּוילישע יידן וועלן אַליין נישט קענען אָנהייבן די אַרבעט, וואָס מען האָט זיי געראַטן טאָן, האָבן שוין אַ מערהייט פון די זשורנאַלן, רעדאַקטאָרן און ראַבינער גע־קעמפט קעגן אימיגראַציע אין גרעסערע צאָלן און געפאָדערט, אַז מען זאָל אויס־קלייבן בלויז אַ צענט־חלק פון די יונגע און שטאַרקע. און ווען נישט די אַרבעט פון דעם כלל־טוער מאָריס פליגל, וואָלט מען אפשר צו דעם אויך נישט דערגרייכט. אַזוי אַרום איז 1869 געוואָרן דער ווענדפּונקט אין די באַציִונגען צווישן יידן און די רוסיש־פּוילישע אימיגראַנטן. מיט געציילטע אויסנאַמען איז די אַלגעמיינע באַציִונג צו די רוסיש־פּוילישע יידן און זייער פּרווו צו ווערן זעלבשטענדיק און אומאָפּהענגיק אין די יאָרן צווישן 1869 און 1872, ליידער געוואָרן שאַרפער.

הערות

1. די אַטאַקע אויף יידן געפינט זיך אין דער „לאָנדאָן קוואַרטערלי רעוויו" (London Quarterly Review), 1828. פאַרטיידיקונג און קאָמענטאַר אין דער „ריטשמאָנד וואיג" (Richmond Whig), 1828 און The Jews of Philadelphia, by H. S. Morais.
2. "Asmonean," July 27, 1855
3. Ibidem, August 22, 1856
4. "The Jew" (1823-1825), רעדאַקטירט פון סאָלאָמאָן דזשעקסאָן.
5. Occident, April, 1843, p. 28 און „ייווא" יאָרבוך פון אמאָפטייל, זייט 60, „אַגראַריזאַציע ביז 1880".
6. Occident, Feb., 1845, p. 562
7. Ibid, Sept., 1846
8. Ibid, Dec., 1845
9. Ibid, Apr., May, June, 1847
10. Ibid, July, 1847
11. Ibid, Aug., 1847
12. Ibid, Dec., 1846
13. Ibid, Dec., 1846
14. Ibid, Nov., 1848
15. Asmonean, Nov., 1849
16. Occident, Nov., 1849; ליסער האָט געזאָגט אַז די ראַבינער זאָל מען נישט געבן קיין שטעלעס ביז זיי וועלן קענען האַלטן די דרשות אין ענגליש.
17. Ibid, Nov., 1849
18. Ibid, Dec., 1849
19. Ibid, Dec., 1849
20. Asmonean, Dec., 1849
21. Ibid, Feb., 1851
22. Ibid, Sept., 1850
23. Asmonean, June, 1855
24. Occident, Feb., 1855
25. Ibid, Feb., 1855
26. "Rise of American Civilization," by Charles Beard, Vol. II, p. 15
27. Asmonean, May, 1855; זע אויך יאָרבוך פון אַמאָפטייל, 1938, זייט 60.
28. Occident, Jan., 1855
29. Ibid, Jan., 1855
30. Ibid, Jan., 1855, July, 1856
31. American Israelite, July, 1861
32. Occident, May, 1861
33. Occident, February, 1860 אילוי, ווידאָווער, לערער, גאָלדשטיין א"אַנד.
34. American Israelite, May, 1861
35. Occident, Oct., 1862
36. American Israelite, Nov., 1863
37. Ibid, Aug., 1863
38. Ibid, Jan., 1863
39. Ibid, Oct., 1863
40. Ibid, Dec., 1859
41. Jewish Messenger, Jan., 1871
42. Ibid, Aug., 1871
43. Jewish Times, Aug., 1871
44. פון עטלעכע און דרייסיק שולן אין ניו־יאָרק האָט ווייס געפונען בלויז צוויי, ווו מען האָט באַנוצט ענגליש.
45. Occident, Oct., 1867
46. American Israelite

47. Ibid, Feb., 1868
48. Ibid, Aug., 1868
49. American Israelite, מערץ 5, 1869.
50. מערץ 12 — מאַי 14, 1869, Ibid.
51. יוני 11, 1869 Ibid,
52. יוני 18 און אויגוסט 27, 1869 Ibid,
53. נאָוועמבער 26, 1869, ז. 11 Ibid,
54. פעברואר 18, 1870, ז. 10 Ibid,
55. אָקטאָבער 8, 1869, ז. 5 Jewish Times,
56. Jewish Times, מערץ 18, 1870, ז. 39.
57. American Israelite, פעברואר 4, 1870.
58. Ibid, פעברואַר 4, 1870.
59. Ibid, סעפּטעמער 18, 1870.
60. Jewish Messenger, March 25, 1870
61. Ibid, April 18, 1870
62. American Israelite, April 8, 15, 1870
63. Ibid, יוני 3, 1870.
64. Ibid, יוני 17, 1870.
65. Ibid, יוני 24, 1870.
66. Ibid, יולי, 1870.
67. Ibid, מערץ 4, 1870.
68. Ibid, יוני 16, 1870.
69. Ibid, מאַי 13, 1870.
70. Ibid, יולי 7, 1870.
71. Ibid, יולי 15, 1870.
72. Ibid, מערץ 23, 1870. — וועגן אים זע אין מיין אַרבעט „געשיכטע פון אַגראַריזאַציע פון יידן אין אַמעריקע (ביז 1880)", אין ערשטן יאָרבוך פון אַמאָפּטייל 1938, ז׳ 74.
73. Ibid, אַפּריל, 1871.
74. Ibid, סעפּט. 22, 1871.
75. Jewish Times, Sept. 22, 1871
76. Ibid
77. Jewish Times, Sept., 1871, p. 470
78. Jewish Messenger, Aug. 23, 1872
79. American Israelite, דעצעמבער 22, 29, 1871.
80. Jewish Messenger, יאַנואַר 14, 1870.
81. Ibid, אַפּריל 29, מאַי 6, 1870.
82 Ibid, מאַי 27, 1870.
83. Ibid, יוני 10, 1870.
84. Ibid, סעפּט. 2, 1870.
85. Jewish Messenger, אָקטאָבער 2, 1870.
86. לויט משה שטאַרקמאַנס אַרטיקל אין דעם „פּרעסע־זאַמלבוך", 1934.
87. אין זעלביקן זאַמלבוך שרייבט א. מלאכי, אַז די „יידישע ציטונג" איז פּלייצט געווען אַ יידישע אויסגאַבע פון דער ענגלישער, און אַז ביכנער האָט דורך איר געזוכט צו אַמעריקאַניזירן די יידן.
88. יאַנואַר 6, 1871.
89. די „פּאָסט" (אויגוסט 1870 — יאַנואַר 1871), רעדאַקטירט פון צבי ה. בערנשטיין און צבי גערשוני, דעם ווילנער העברעישן שרייבער, וואָס איז געווען

סיי זעצער, סיי מיטרעדאַקטאָר (זע זאַמלבוך). ביכנערס צושיקן אַ קאָפּיע פון דער Post דווקא, און נישט קיין אַנדער זשורנאַל, איז אַ באַווייז, אַז ביכנער האָט געהאַט אַ שייכות מיט דער „פּאָסט" אויך.

90. Hebrew Leader, Jan. 13, 1871

91. Ibid

92. הערץ בורגין אין זיין „געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג" פאַרפעלט צו דערמאָנען דעם פאַקט. די דאָזיקע אַרבעטער־געזעלשאַפט, געגרינדעט פון ביכנער אין יאַנואַר, 1871, באַווייזט, אַז נאָך מיט 10 יאָר פריער זיינען געווען אַר־בעטער אָרגאַניזאַציעס ביי יידן אין אַמעריקע.

93. Ibid, יאַנואַר 20, 1871, באַריכטעט פון דאַווידסאָן (M. Davidson).

94. Free Lecture by J. K. Buchner, Hall, 115 East Broadway, on Sat., 3 P. M., January 28, 1871. Course of Humorous Lectures by Rev. J. K. Buchner, for the benefit of the Hebrew Emigrants Working-men's Institution, at Cooper Union, Saturday, Feb. 18, 25; March 4, 11. Subjects: Der Berliner Chasan, Moses Mendelsohn, Israel Baal Schem, and Israel Jacobson, $3.00; each $1.

95. Hebrew Leader, מערץ 17, 1871.

96. Jewish Messenger, אָקטאָבער 28, 1870.

97. Jewish Times, יאַנואַר 20, 1871.

98. אין פאַרבינדונג מיט דעם איז כדאי צו באַמערקן, אַז אַ ציטונגס־נאָטיץ אין „המגיד" דערציילט, אַז די זין פון צוויי רייכע ניו־יאָרקער סוחרים — יצחק גאָלדשטיין און יעקב העכט (תושבים פון פּלאָנסק) זיינען געקומען לערנען אין דער ישיבה ווו זייערע טאַטעס האָבן געלערנט.

99. Jewish Times, אַפּריל 7, 1871.

100. Jewish Messenger, מאַי 31, 1872.

101. American Israelite, אַפּריל 21, 1871.

102. Jewish Messenger, אַפּריל 12, 1871.

103. Memoirs of An American Jew פון Philip Cowen, זייט 32-33.

104. Jewish Messenger, סעפּטעמבער 1, 1871.

105. Jewish Encyclopedia 4, דער זשורנאַל האָט געהייסן The Jewish Advance (1879-1891).

106. Jewish Times, 1871, זז. 67 און 101.

107. Jewish Messenger, Dec. 22, 1871

108. American Israelite, Sept. 6, 1872

109. זע זאַמלבוך צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע, ניו־יאָרק, 1934, ז׳ 17.

110. „דזשואיש טיימס", מאַי 5, 1871, ז. 153.

111. Ibid, Nov. 10, 1871, p. 580 אין דעם שמועס מיט געשרשוני האָט דער רב אים געזאָגט, אַז ער האָט געקענט זיין פעטער, ר׳ אליהו בר עקיבא גרשוני פון ווילנע און ריגע.

112. זע ייוואָ־בלעטער, דעצ. 1932, אין אַן אָפּהאַנדלונג וועגן די באַציונגען צוריק מיט פּערציק יאָר, געשריבן פון י. ליפּשיץ.

משה שטאַרקמאַן

צו דער געשיכטע פון יידיש אין אַמעריקע

(פראַגמענטן)

השכלה־אידעאַלן און די אַמעריקאַנער יידישע פּרעסע. — אייראָפּעישע אויפלוסן. — דאָס ערשטע יידישע לערן־ביכל אין אַמעריקע. — די מחברים ב. גאָלדגאַר און א. מיראָוויטש.

די פּיאָנערן פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע — אין די זיבעציקער און אַכציקער יאָרן — זיינען געווען היימישע משכילים. צווישן זיי האָבן זיך אויך געפונען אַזעלכע, וואָס האָבן אפילו געקענט זיך באַרימען מיט אַ ליטע־ראַרישער פאַרגאַנגענהייט אין אייראָפּע, ווי יעקב צבי סאָבעל, צבי גרשוני א״אַ.

וואָס איז שייך איר אידעאָלאָגיע, — אויף וויפיל זי האָט אַזוינס פאַר־מאָגט, — איז די עלטערע אַמעריקאַנער יידישע פּרעסע געווען אַ ווידערקול פון דער מזרח־אייראָפּעיִשער השכלה, מיט איר גאַנצער נאַיִוויטעט און בטלנות. דער יידישער רעדאַקטאָר אין ניו־יאָרק, מיט פופציק־זעכציק יאָר צוריק, האָט ביים צונויפשטעלן זיין צייטונג געשעפּט מער ידיעות פון אַזעלכע בלעטער ווי „המגיד״, „המליץ״ און „הצפירה״ [1] איידער פון די לאָקאַלע דייטשע צייטונ־גען [2]. מיט ענגלישע צייטונגען האָבן די אַמעריקאַנער יידישע רעדאַקטאָרן זיך כמעט אינגאַנצן נישט באַנוצט. זיי אַליין זיינען נאָך געווען „גרינע״ און קיין ענגליש נישט געקענט [3]. אָבער וועלכער אמתער משכיל איז דאָס נישט געווען באַקאַנט מיט דער שפּראַך פון געטהע און... משה מענדעלסאָן?

מיט זייער דייטש־קענטעניש האָבן די היגע משכילים, פונקט ווי די מזרח־אייראָפּעיִשע, ליב געהאַט זיך אַרויסצוווייזן. האָבן די ערשטע יידישע שרייבער אין אַמעריקע טאַקע גענוצט אַ לשון, וואָס איז גיכער געווען דייטש מיט יידישע אותיות איידער יידיש [4]. זייער מוסטער איז געווען מאַינצער „ישראלי״. די דייטשמעריש־טראַדיציע האָט אָנגעהאַלטן אין דער אַמעריקאַנער יידישער פּרעסע כמעט ביזן סוף פון דער וועלט־מלחמה, און עטלעכע פון אונדזערע עלטערע זשורנאַליסטן האָבן עד־היום זיך נישט באַפרייט פון די „דיזנס״, אָבוואָהלס״, „זאָנדערבאַרס״ אאַז״וו. פיל לאַנדסמאַנשאַפטן זיינען נאָך איצט פעסטונגען פון דייטשמעריש. זייערע פּראָטאָקאָלן און קאָנסטיטוציעס ווערן געשריבן אין דעם ספּעציפישן „סאָסייעטי דייטש״ [6].

קענען די לאַנדשפּראַך — דאָס איז געווען איינע פון די גרונט־מצוות פון דער השכלה. אין רוסלאַנד האָט עס געמיינט רוסיש, אין גאַליציע — דייטש. אין אַמעריקע האָט דער „גרינער" משכיל גענומען אַגיטירן פאַר ענגליש, אַ לשון, וואָס ער אַליין האָט נאָך נישט געהאַט באַוויזן זיך אויס־צולערנען.

פאַרן משכיל, וואָס האָט געקענט דייטש, איז די דאָזיקע שפּראַך געווען אַ גוט הילף־מיטל זיך צו לערנען ענגליש, ווייל ס'זיינען געווען גענוג דייטש־ענגלישע מעטאָדיקעס און „זעלבסט־לעהרערס". אָבער וואָס האָט געזאָלט טאָן דער, וואָס האָט קיין אַנדער שפּראַך, אַ חוץ יידיש, נישט געקענט?

דער ענערגישער ניו־יאָרקער צייטונג־אַרויסגעבער כתריאל צבי שרהזאָן, וועלכער האָט אַלע מאָל געוווּסט ווי אַזוי צו פאַרבינדן די „בת השמים", די הימלישע השכלה, מיט „ביזנעס", האָט אויף זיך גענומען די דאָזיקע פראַגע צו פאַרענטפערן. אין 1883, ווען ער האָט געמאַכט דעם צווייטן פּרוּוו אַרויס־צוגעבן אַ יידישע טאָג־צייטונג, האָט ער אויך אַרויסגעגעבן אַ מעטאָדיקע זיך צו לערנען ענגליש. קונים זיינען שוין געווען גענוג, ווייל דער אימיגראַציע־שטראָם האָט זיך געהאַלטן אין איין פאַרשטאַרקן.

צום סוף פון דער ערשטער זייט פונם ערשטן נומער פון די באַנייטע „טעג־ליכע יודישע גאַזעטען"[8], לאָזט דער אַרויסגעבער וויסן אין אַ מודעה, וואָס פאַרנעמט אַרום אַ האַלבן שפּאַלט, וועגן דעם דערשיינען פונם לערן־ביכל[9].

אויב שרהזאָן האָט ביי זיך געקענט פּועלן צו רעכענען 75 סענט און אַ דאָלאַר פאַר אַן עקזעמפּלאַר — גאָר הויכע פּרייזן פאַר יענער צייט — איז דער נאָכ־פרעג אויף אַזאַ מעטאָדיקע מסתמא געווען אַ גרויסער. דער פּראַקטישער פאַר־לעגער, ווי מ'זעט עס פון דער מודעה, האָט אויך פּרובירט מאַכן זיינע לייענער פאַר אַגענטן צו פאַרשפּרייטן אי דאָס ביכל, אי די צייטונג.

אַן עקזעמפּלאַר פון דער ערשטער אויפלאַגע פון „אַמעריקאַנער" איז אונדז דערווייל נישט געלונגען צו באַקומען. מיר האָבן פאַר זיך די צווייטע אויפלאַגע, וואָס איז אַרויס מיט אַכט יאָר שפּעטער, און איז מסתמא איבערגעדרוקט גע־וואָרן פון די מאַטריצן, וועלכע זיינען געבליבן פון דער ערשטער אויפלאַגע[10].

דאָס שער־בלאַט לייענט זיך אַזוי (זע ז' 183):

דאָס ביכל, אַביסל גרעסער פון קעשענע־פאָרמאַט האַלט 192 געדיכט־געזעצטע זייטן, צו דריי שפּאַלטן אויף יעדער זייטל, און צו דרייסיק שורות אויף יעדן שפּאַלט.

ב. גאָלדגאַר און א. מיראָוויטש, די צונויפשטעלער פון „אַמעריקאַנער", וואָס דער קאָנסערוואַטיוו־אָרטאָדאָקסישער כתריאל צבי שרהזאָן האָט אַרויסגע־געבן, זיינען ביידע געווען פּיאָנערן פון דער יידישער אַנאַרכיסטישער און סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין אַמעריקע.

צו דער געשיכטע פון יידיש אין אַמעריקע

THE AMERICAN

דער

אַמעריקאַנער

A PRACTICAL BOOK FOR SELF INSTRUCTION
TO SPEAK, READ AND WRITE THE
ENGLISH LANGUAGE

פּראַקטישעס לעהרע בוך אום אין איינער קורצען צייט דיא ענגלישע שפּראַכע אָהנע הילפע איינעס לעהרערס רעדען, לעזען אונד שרייבען צו ערלערנען.

ביא יעדעם ענגלישען וואָרט שטעהט די אויסשפּראַכע אונד פערדייטשונג דעם זעלבען אין יידישער שריפט

By

B. GOLDGAR & F. MIROWITCH

Second Edition

פּרייז:

געבונדען 60 סענטס, אונגעבונדען 50 סענטס

New York

SARAHSON AND SON, Publishers

185 EAST BROADWAY איסט בראָדוויא

1891

מיראָוויטש איז אין דער אַלטער היים, אין רוסלאַנד, געווען אַ סטודענט, און ער האָט געמוזט אַנטלויפן פון פּעטערבורג פאַר זיין אַנטייל אין די סטודענטישע רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך. זיין רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט האָט ער באַשלאָסן פאַרטצוזעצן אין אַמעריקע, און באַלד נאָך זיין קומען אַהער, 1881—1882, האָט ער אָרגאַניזירט אין ניו־יאָרק דעם „יידישן פּראָפּאַגאַנדע פאַראיין" צו פירן אַגיטאַציע צווישן די יידישע מאַסן־מענטשן און אינטעלי־גענטן, וואָס האָבן נאָך די פּאָגראָמען אָנגעהויבן צו שטראָמען צו די ברעגעס פון די פאַראייניקטע שטאַטן. ב. גאָלדגאַר, וועלכער איז געקומען קיין אַמע־ריקע פון רוסיש־פּוילן, איז געווען דער סעקרעטאַר פונם „פּראָפּאַגאַנדע פאַראיין".

דער „פּראָפּאַגאַנדע פאַראיין" איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך אַ מאָדנעם צופאַל. די האַפן־אַרבעטער אין ניו־יאָרק האָבן דערקלערט אַ סטרייק. האָבן די באַלעבאַטים געדונגען „גרינע", וואָס האָבן אפילו נישט געוווּסט וועגן וואָס דאָ האַנדלט זיך, צו פאַרנעמען די ערטער פון די סטרייקערס. מיראָוויטש, אָבער, איז שוין געווען אַביסל „אויסגעגרינט", האָט ער צענויפגערופן אַ מאַסנ־פאַרזאַמלונג פון די אומשולדיקע סטרייק־ברעכערס, און זיי אויפגעקלערט דעם גאַנצן ענין. פאַרשטייט זיך, אַז די „סקעבס" האָבן גלייך געוואָרפן די אַרבעט. גלייך נאָך יענער פאַרזאַמלונג איז דער „יידישער פּראָפּאַגאַנדע־פאַראיין" אָרגאַ־ניזירט געוואָרן. געווען איז דאָס אינמיטן יוני, 1882.

מיראָוויטש איז געווען אַ „רוסישער אינטעליגענט" און דער פאַראיין האָט זיין אַרבעט געפירט אויף רוסיש.

דער „יידישער פּראָפּאַגאַנדע־פאַראיין" האָט גערופן אַ פאַרזאַמלונג צו פּראָ־טעסטירן קעגן דער צאַרישער רעגירונג פאַר די פּאָגראָמען און רדיפות אויף יידן און רעוואָלוציאָנערן. אויף יענער פאַרזאַמלונג, וואָס איז אָפּגעהאַלטן גע־וואָרן אין אַ פרייטיק־צו־נאַכטס, אין גאָלדען רול האַל, 125 ריווינגטאָן סטריט, אונטערן פאָרזיץ פון מיראָוויטשן, „אַ יונגערמאַן פון מיטלוווּקס, מיט לאַנגע, זייער שוואַרצע האָר און מיט א שוואַרצער באָרד", האָבן גערעדט סערגעי שעוויטש, מיטרעדאַקטאָר פון דער דייטשער סאָציאַליסטישער „פאָלקס־צייטונג", און צוויי דייטשע אַנאַרכיסטן — קייזער און נעלקע. אין דער דיסקוסיע נאָך זייערע רעדעס האָט זיך אויך באַטייליקט דער יונגער יידישער רעוואָ־לוציאָנער אימיגראַנט אַב. קאַהאַן, און ער האָט פאַרגעלייגט, אַז פאַר יידישע אַר־בעטער זאָל מען האַלטן רעדעס אויף יידיש. דער רוסיפיצירטער מיראָוויטש האָט נישט געגלויבט, אַז אויף יידיש קען מען האַלטן רעדעס וועגן אַזעלכע ענינים, פונדעסטוועגן האָט ער צוזאַמען מיט גאָלדגאַרן דערמוטיקט קאַהאַנען און אַ וואָך שפּעטער, דעם 26סטן יולי, איז אין אַ קליינעם זאַל, אין 625 איסט 6טע גאַס, פאָרגעקומען די ערשטע יידישע סאָציאַליסטישע פאַרזאַמלונג אויף וועלכער אַב. קאַהאַן האָט געהאַלטן די ערשטע סאָציאַליסטישע רעדע אויף יידיש. דער פאַראיין האָט אויך גענומען מאַכן הכנות אַרויסצוגעבן אַ יידישע סאָציאַליסטישע צייטונג.

מיראָוויטש האָט דאָ חתונה געהאַט, און אַזוי ווי זיין ווייב איז נישט געווען „געבילדעט" גענוג, האָט ער אויף זיך גענומען צו מאַכן פון איר אַ „לייט". קאַהאַן דערציילט, אַז „ער האָט געצוווּנגען זיין פרוי צו לערנען געאָגראַפיע... ער האָט געוואָלט, אַז זי זאָל אין שטוב דורכמאַכן דעם קורס פון אַ רוסישער גימנאַזיע פאַר מיידלעך. אַלזאָ, האָט זי געמוזט לערנען די רוסישע לערן־ביכלעך. אין שטוב איז געווען אַ שרעקלעכער דלות". זייער אינגעלע האָט ער אַ נאָמען געגעבן אַנדרעי זשעלאַבאָוו, נאָכן רעוואָלוציאָנער, וואָס האָט אָנ־געפירט די גרופּע, וועלכע האָט געטויט דעם צאַר. מיראָוויטש איז שפּעטער זיך צעגאַנגען מיט זיין פרוי, וועלכע האָט דערנאָך חתונה געהאַט מיט דעם

THE AMERICAN
דער
אמעריקאנער,

A PRACTICAL BOOK FOR SELF INSTRUCTION
TO SPEAK, READ AND WRITE THE
ENGLISH LANGUAGE.

פראקטישעס לעהרעבוך אום אין איינער קורצען
צייט דיא ענגלישע שפראכע אהנע הילפע
איינעס לעהרערס רעדען, לעזען
אונד שרייבען צו ערלערנען.

בייא יעדעם ענגלישען וואָרטע שטעהט דיא אויסשפראכע אונד
פערדייטשונג דעסזעלבען אין יידישער שריפט.

BY

B. GOLDGAR & I. MIROWITCH.

SECOND EDITION.

פריין:

נעבונדען 60 סענטס, אונגעבונדען 50 סענטס.

NEW YORK
SARASOHN & SON, PUBLISHERS.
איסט בראדווייא. 185 East Broadway.
1891

brandy	בראָנדי	בראַנטווין (יין שרף)
beer	ביהר	ביער
liquor	ליקקער	ליקו׳ר (ליקער)
hot liquors	האָט ליקקערס	וואַרמע נעטראַנקע
milk	מילק	מילך
cream	קריהם	ראַהם (סמעטענע)
lemonade	לעמאָנעהד	לימאָנאדע
ice cream	אייס־קריהם	געפראָרענעס צוקערוואַקסער (מאָראָזשענאָיע)

קליידונג אונד וואס דאצו געהאָרט:

the dress	דהי דרעס	דיא קליידונג
a full suit	עה פולל סוהט	איין גאַנצער אנצוג
the clothes	דהי קלאָהז	דיא קלידער
a coat	עה קאָהט	איין ראָקק
an over coat	ען אָווער קאָהט	איין אָבערראָק
a dress coat	עה דרעס קאָהט	איין פראָקק
the collar	דהי קאָללער	דער קראגען (קאָלנער)
the sleeves	דהי כליהווס	דיא אָרמעל (אַרבעל)
" facings	" פעהסינגס	דיא אויפשלאָג
" lining	" ליינינג	דאס פיטטער (פאָטשעווקע)
" pocket	" פּאָקעט	דיא טאַשע (קעשענע)
" buttons	" באָטטאָנס	דיא קנאָפּפע (קנעפּ)
" button-holes	" באָטט׳נ־האָהלס	דיא קנאָפּלאָכער
pantaloones	פאָנטאָלוהנס	ביינקליידער (הויזען)
the drawers	דהי דראָהערס	דיא אונטערהאָזען
an under-waist coat	ען אָנדערוהעסט קאָהט	איינע אונטעריאקע
a cloak	עה קלאָהק	איין מאנטעל

אַנאַרכיסטישן טוער שמידט. מיראָוויטש אַליין איז אַוועק קיין פראַנקרייך, דאָרט שטודירט מעדיצין, און מיט דער צייט איז ער געוואָרן אַ דערפאָלגרייכער דאָקטאָר אין פאַריז.

גאָלדגאַר, ווידער, איז אין די שפּעטערדיקע יאָרן געוואָרן אַ תושב אין מייקאָן, דזשאָרדזשיאַ; ער איז אַלע יאָרן געבליבן אַן אַנאַרכיסט און אויך זיך באַטייליקט אינם לעבן פון דער יידישער געמיינדע אין שטאָט. ער איז אַ צייט לאַנג אפילו געווען דער פּרעזידענט פון אַן אָרטאָדאָקסישער שול*.

די צוויי אַנאַרכיסטן־רעוואָלוציאָנערן גאָלדגאַר און מיראָוויטש האָבן, הייסט עס „באַאַרבעט" דאָס לערן־ביכל „דער אַמעריקאַנער" אין יענער צייט, ווען ביידע זיינען געווען די אָנפירער פונם „יידישן פּראָפּאַגאַנדע־פאַראיין", וואָס איז געווען די מאַמע פון דער יידישער אַנאַרכיסטישער און סאָציאַליסטישער באַוועגונג דאָ אין לאַנד.

גאָלדגאַר און מיראָוויטש האָבן די מעטאָדיקע אַליין נישט פאַרפאַסט, נאָר זי איבערגעזעצט פון דייטש. אמת, אויפן שער פון דער צווייטער אויפלאַגע ווערט דאָס נישט דערמאָנט, אָבער אינם „גאַזעטן" אַנאָנס (זע הערה 9), ווערט בפירוש אָנגעוויזן, אַז דאָס ביכל איז „אויסגעאַרבייטעט פאָן ב. גאָלדגאַר און א. מיראָוויטש", — אויף אונדזער לשון, הייסט עס, באַאַרבעט לויט אַן אַנדער ווערק.

די „באַאַרבעטונג" איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס זיי האָבן דעם אָריגינאַל, ד. ה. דעם דייטשן טעקסט געגעבן אין אַ יידישער טראַנסקריפּציע און ביי די גאָר שווערע דייטשע ווערטער, וואָס קלינגען נישט אינגאַנצן ווי די ענלעכע ווערטער אויף יידיש, איז ביי דער זייט, אין קלאַמערן, געגעבן די יידישע איבערזעצונג, און אין אַ צאָל פאַלן — דער העברעיִשער עלעמענט.

אויף יעדן זייטל גייען אינם ערשטן שפּאַלט די דייטשע ווערטער, ווען נייטיק מיטן יידישן עקוויוואַלענט; אויפן דריטן שפּאַלט גייען די ענגלישע ווערטער, און אינמיטן קומען די ענגלישע ווערטער אין אַ יידישער טראַנ־סקריפּציע.

לויט דער אָרטאָגראַפיע, וואָס גאָלדגאַר און מיראָוויטש האָבן גענוצט ביים איבערגעבן דעם קלאַנג פון די ענגלישע ווערטער דורך יידישע אותיות, איז זייער ציל נישט אַלע מאָל דערגרייכט געוואָרן. זיי האָבן דערפאַר זיך אויך באַנוצט מיט נקודות, אָבער אויך דער ניקוד האָט נישט אַלע מאָל געקענט דינען דעם צוועק.

מיר וועלן פריער ברענגען אַן אויסצוג פונם פינף־זייטיקן אַריינפיר צום ביכל — "Language" דיא שפּראַכע [לשון] — די ערשטע צוויי פּאַראַ־גראַפן, וואָס זיינען אַ מוסטער פונם סטיל פונם גאַנצן „ווערק".

---

* אב. קאַהאַן: בלעטער פון מיין לעבן, צווייטער באַנד, ז"ז 100—109; 138—140; פערטער באַנד, ז"ז 566—567.

„דיא שפּראַכע" — זאָגן די מחברים אָדער אויסאַרבייטער — דיענט צום אויסדריקקען פאַן געדאַנקען. דיא געדאַנקען ווערען דורך זעטצע אויסגעשפּראָכען, ד. ה. דיא פאָרם דורך וועלכע וויר איינען געדאַנקען אויסדריקקען איזט דער זאַטץ. יעדער זאַטץ איזט צוזאַמענגעזעצט אויס ווערטערן. יעדעס וואָרט איזט צוזאַמענגעזעצט אויס זילבען אונד יעדע זילבע אויס לויטען. איין לויט ווירד זיכטבאַר דארגעשטעלט דורך בוכשטאַבען [אותיות]. דיא בוכשטאַבען זינד אַלזאָ דיא געדרוקטען אונד געשריעבענען צייכען פיר דיא געשפּראָכענען לויטע.

איין געדאַנקענזאַטץ הייסט: ווענן איך זאָגע עטוואָס וואָס איך טהוע אָדער וואָס איך ווערדע טהון, וואָס איך דענקע, וואָס יענער טהוט אָדער וואָס יענער האָט געטהאָן אָדער דענקט צו טהון, וואָס געשעהן איזט, וואָס געשעהט אונד וואָס געשעהען ווירד מיט איינעם וואָרטע, אַללעס, וואָס וויר דורך אונזערע פינף זיננע (חוש הראות, חוש השמע, חוש הריח, חוש הטעם, חוש המישוש) פיהלען אונד עס דורך וואָרטע אויסדריקקען, נענען וויר געדאַנקענזעטצע".

פון דעם אויבנציטירטן קען מען לייכט פאַרשטיין, אַז דער, וואָס האָט נישט געקאָנט קיין דייטש און נישט פאַרמאָגט אַביסל העברעיִש וויסן, האָט ביי די הערן גאָלדגאַר און מיראָוויטש זיך געקענט אויסלערנען זייער ווייניק ענגליש.

דאָס ביכל „דער אַמעריקאַנער" באַשטייט פון די פאָלגנדיקע זעקס אָפּטיילונגען: „רעגעלן (כללים) דער אויסשפּראַכע; (דיפטהאָנגס) דאָפּפּעללויטע; מיטלויטער; דיא נעטהיגסטען ווערטער פיר דאָס טעגליכע לעבען; געשפּראַכע; קורצגעפאַסטע גראַממאַטיק (אין ביישפּילן)".

די אויסאַרבעטער האָבן פאַר זיך געהאַט אַ שווער פּראָבלעם ווי אַזוי, צוצופּאַסן די יידישע טראַנסקריפּציע פון ענגלישע ווערטער צו דער יידישער אויסשפּראַך פון רוסישע, ליטווישע, פּוילישע און גאַליציאַנער יידן. כדי אָט די שווערקייט אויף וויפיל ניט איז צו באַזייטיקן, האָבן גאָלדגאַר און מיראָוויטש זיך באַנוצט אי מיט נקודות, אי מיט אויפקלערנדיקע הערות. צום אָנווייז ווי אַזוי אַרויסצורעדן דעם וואָקאַל A, גיבן זיי די פאָלגנדיקע באַמערקונג:

„א [מיט אַ צירה] ווירד אין ליטויען — אונד אין טיעף פּאָלען גאַנץ פערשיעדען אויפגעשפּראָכען. דאָס בעטרעפענדע ענגלישע A ווירד אויסגעשפּראָכן ווי א [מיט אַ צירה] אין ליטויען, אום אָבער קיין מיספערשטענדניסס הערפאָרצוברינגען, בעצייכנען וויר דיזען בוכשטאַב מיט עה [אַ צירה אונטערן „עין"] [11].

און אָט איז אַ הערה וועגן דעם וואָקאַל O: "אָ מוסס היער אויסגעשפּראָכען ווערדען ווי איין רוסישעס אָדער פּאָלנישעס O, אָדער ווי מאַן עס [דעם אָ] אין ליטויען אויסשפּריכט, ניכט אָבער וויא אין טיעף פּאָלען, וואָ אָ אונד ו גלייך זינד אין דער אויסשפּראַכע".

די צוויי איבערזעצער אָדער „באַאַרבעטער" האָבן אָבער געפילט, אַז אויך די אויפקלערנדיקע הערות זיינען נישט גענוג אַז די לערנער זאָלן כאַפּן דעם

געגויעם אַרויסרייד פון די ענגלישע ווערטער. האָבן זיי געגומען צוהילף אפילו די טאָפּלטע נקודות.

Au — דערקלערן זיי — „לויטעט פאַסט אה [אַ סגל אונטער דער אלף] אָדער א [אַ חטף־סגל]; Aw לויטעט וויא אָה אָדער אָה [אַ חטף־קמץ].

די אָפּטיילונגען „דיא נעטהיגסטען ווערטער" און „געשפּרעכע" זיינען איינגעטיילט אין רובריקן פון פאַרשידענע ענינים. עס זיינען פאַראַן רובריקן, למשל, פאַר די ווערטער וואָס האָבן אַ שייכות צו טעג, וואָכן און חדשים, צו די טיילן פון מענטשלעכן קערפּער, צו קליידער און מאכלים אַ״וו. און אין די „געשפּרעכע" זיינען פאַראַן דיאַלאָגן וועגן ווערטער, וועגן רעדן און שווייגן, גיין און קומען, ווי אַזוי צו רעדן אין אַ האָטעל, אין אַ רעסטאָראַן, פאָרנדיק אויף אַ באַן אד״גל.

גאָלדגאַר און מיראָוויטש רעדן אומעטום „הויכ־דייטש" און בלויז אין קלאַמערן פאַרגינען זיי זיך אַריינצושטעלן ריין־יידישע און העברעיִשע ווערטער. אין דער אָפּטיילונג „קורצגעפאַסטע גראַממאַטיק", באַנוצן זיי זיך שוין מיט גאַנצע יידישע זאַצן, בעיקר ווען ס׳קומט צו איבערזעצן די בייגונגען פון צייט־ווערטער.

דאָס ערשטע יידישע ביכל אין אַמעריקע איז אַרויס אין יאָר 1877 — יעקב צבי סאָבעלס „שיר הזהב לכבוד ישראל הזקן" [12]. אַן אַנאָנס וועגן דעם „אַמע־ריקאַנער" באַגעגענען מיר אין יאָר 1883 [13], אָבער ס׳איז מעגלעך, אַז דאָס ביכל איז דערשינען אַ סך פריער. ביז איצט איז נאָך נישט באַקאַנט קיין אַנדער יידיש ביכל, וואָס איז אַרויס צווישן 1877 און 1883. ביז אַן אַנדער יידיש בוך, וואָס זאָל האָבן דערשינען אין דער דאָזיקער צווישנצייט פון זעקס יאָר, וועט ניט געפינען ווערן, דאַרף גאָלדגאַר־מיראָוויטשעס מעטאָדיקע באַטראַכט ווערן פאַרן צווייטן יידישן בוך וואָס איז געדרוקט געוואָרן דאָ אין לאַנד.

הערות

1. ווי שטאַרק באַקאַנט עס זיינען געווען דעם אַמאָליקן אַמעריקאַנעם יידישן רעדאַקטאָר די העברעיִשע און יידישע צייטונגען, וואָס זיינען אַרויסגעגאַנגען אין אייראָפּע, קען מען זען פון דער רשימה יידישער פּעריאָדיקאַ אינם לייט־אַרטיקל צום ערשטן נומער פון די באַנייטע „טעגליכע יידישע גאַזעטען", וואָס איז אַרויס דעם 6טן אַפּריל, 1883. זע: פּרעסע־זאַמלבוך פון ייוואָ, ז׳ 129—130.

2. אין די אַמעריקאַנער יידישע רעדאַקציעס, בעת די אַכציקער יאָרן און שפּעטער, איז געווען איינגעפירט, אַז דער נייס־שרייבער אַליין האָט געדאַרפט קויפן די דייטשע צייטונג פון וועלכער ער האָט אַרויסגענומען און איבערגעזעצט די נייס. דעם שרייבערס לוין איז אָבער געווען אַזאַ נידעריקער, אַז ער האָט זיך נישט געקענט דערלויבן צו קויפן יעדן טאָג אַ פרישע „שטאַטסצייטונג" אָדער „הערַאלד". האָט ער פון איין נומער פון דער דייטשער צייטונג געשפּיזט זיינע לייענער מיט נייעס אַ גאַנצע וואָך.

3. עטלעכע קוריאָזן וועגן משונהדיקע איבערזעצונגען פון ענגלישע צייטונגס־

נייס אין דער יידישער פּרעסע, מחמת דער „גרינקייט" פון די שרייבער, גיט איבער ד. נ. הערמאַלין אין זיין אַרטיקל „דיא יודישע פּרעסע", געדרוקט אין אַלכסנדר האַרקאַוויס „יודיש־אַמעריקאַנער פאָלקס־קאַלענדאַר", ניו־יאָרק, תרנ"ו, ז' 57—60.

4. די שטעלונג פון די אַמאָליקע אַמעריקאַנער יידישע רעדאַקטאָרן צו יידיש, קען מען זען פון די „פּאָר ווערטער וועגן דער שפּראַך", צום סוף פונם פּראָגראַם־אַרטיקל אינם ערשטן נומער פון דער משכילישׁ־ראַדיקאַלער „ניו־יאָרקער יודישער פאָלקסצייטונג", וואָס האָט אָנגעהויבן דערשיינען דעם 25סטן יוני, 1886. אין די „פּאָר ווערטער" ווערט געזאָגט: „דער יודישער זשאַרגאָן איז צוזאַממענגעזעטצט פון ווערטער פון פערשיעדענע שפּראַכען. ער איז אָהן רעגלען און אָהן אַ גראַממער. מיר האַלטען פיר אונניטצליך אַריינצוברענגען אין אונזער צייטונג נור איין זשאַרגאָן. דאַרום זאָללען אונזערע ווערטהע לעזער זיך נישט ווינדערן, דאָס פערשיעדענע אַרטיקלען זאָנען אויף פערשיעדענע זשאַרגאָנען געשריעבען. מיר האַלטען נור פיר רעכט אַללע רוסישע ווערטער פון אונזער צייטונג אַרויס צו וואַרפן". דאָס גאַנצע פּראָגראַם־אַרטיקל איז איבערגעדרוקט אין „זאַמלבוך", צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע, ניו־יאָרק, 1934, ז' 53—54.

5. דער „ישראלי" איז געווען געדרוקט אויף דייטש —מיט יידישע אותיות. סוף די זיבעציקער יאָרן, ווען כתריאל צבי שרהזאָן האָט נישט געהאַט קיין דרוקעריי גרויס גענוג צו דרוקן זיין וואָכנבלאַט „יודישע גאַזעטן", פלעגט ער באַשטעלן ביים רעדאַקטאָר־אַרויסגעבער פון „ישראלי" אַ צאָל נומערן אין וועלכע די ערשטע זייט איז געווען ליידיק. אויף דער ליידיקער זייט פלעגט שרהזאָן צו־דרוקן אין ניו־יאָרק לאָקאַלע נייעס, אַרויפשטעלן דעם נאָמען „גאַזעטן" און — אַזוי האָט דריי פערטל פון אַן אַמעריקאַנער יידישער צייטונג זיך געדרוקט אין אייראָפּע. זע יחזקאל שרהזאָנס זכרונות „אַ בליק צוריק" אין „יידישעס טאָגע־בלאַט", ניו־יאָרק, דעם 20טן מערץ, 1910, און אין „ייוואָ־יאָרבוך" I, ז' 286—287.

6. י. פערשלייסער: „די קאָנסטיטוציעס פון די לאַנדסמאַנשאַפטן", אין „די אידישע לאַנדסמאַנשאַפטן פון ניו־יורק"... אַרויסגעגעבן פון י. ל. פּרץ שרייבער פאַראיין, ניו־יאָרק, 1938, ז' 43—51.

7. „יאָרבוך", I, ז' 273—295.

8. פּרעסע־זאַמלבוך, ז' 126—131.

9. די מודעה איז ווי פאָלגט:

דער אַמעריקאַנער

פּראַקטישעס לעהר־בוך אום אין איינער קורצען צייט דיא ענגלישע שפּראַכע אָהנע הילפע איינעס לעהרערס רעדען, לעזען אונד שרייבען צו ערלערנען.

ביי יעדעם ענגלישען וואָרטע שטעהט די אויסשפּראַכע אונד פער־דייטשונג דעס זעלבען אין אידישער שריפט.

אויסגעאַרבייטעט פאָן

ב. גאָלדגאַר און א. מיראָוויטש

פּרייז 75 סענט (איינפאַכעס פּאַפּיער) $1.00 (בעסערס פּאַפּיער אונד געבונדען).

שיקט געלד דורך איין פּאָסט מאָני אָרדער אָדער רעדשיסטרירט.

מאַן קאָן אויך איינען פּאַפּיער דאָללאַר אין איין בריעף (ניט רעדזשיסטרירט) שיקען, אָבער אויף ריזיקאַ דעם אַבזענדערס. זענדען זיא קיינע פּאָסט מאַרקען.

קיינע בעשטעלונגען אָהנע געלד... *

ווער עס שיקט געלד פיר 5 ביכער בעקאָמט [איין בוך] פיר זיך פרייא צו געשיקט.

פלייסיגע אַגענטען ווערדען פערלאַנגט [פאַר יעדער] שטאדט אין אַמעריקאַ אונד ווערדען זיא גוטע [באַלוינונג] בעקאָממען.

אַדרעסירען אַללע בעשטעלונגען אַן

THE JEWISH GAZETTE
44 East Broadway
New York

10. דער טעקסט פונם אַנאָנס (זע הערה 9) וועגן דער ערשטער אויפלאַגע און דער נוסח פונם שער־בלאַט פון דער צווייטער אויפלאַגע ווייזן, אַז אין דער צווייטער אויפלאַגע זיינען ניט געמאַכט געוואָרן קיין שינויים.

אויף דער צווייטער זייט פון שער־בלאַט איז פאַראַן אַן אַנאָנס וועגן דעם וואָכנ־בלאַט „יידישע גאַזעטטען" און וועגן „יידישעס טאַגעבלאַטט", וועלכע „ענטהאַלטען פיעל מעהר אינטערעסאַנטע לעזע שטאָף אַלס אירגענד וועלכע יידישע צייטונג אין דער וועלט. ווייר האָבען סובסקרייבער אין גאַנץ אַמעריקאַ: אונזערע מיט אַר־בייטער זינד ספּעציאַליסטען איבער אַללע צווייגען, וואָס אינטערעסירען דעם יידישן פּובליקום . . . לעזט איינע פאָן אונזערע צייטונגען אונד איהר וועט ווייסען אַללעס וואָס האָט לעצטען טאָג געטראָפען אין דער גאַנצער וועלט. נאָכדעם [ווי] איהר האָט שאָן ענגליש ערלערנט אונד איהר קאָנט ענגלישע צייטונגען לעזען, וועט איהר דיא „יידישע גאַזעטטען" מיט פערגניגען לעזען. דיא יידישע נייעס אונד אַנדערע פערשיעדענע נאַכריכטען וואָס מאַן געפינט אין אונזערע צייטונגען, קאָן מאַן אין קיינע ענגלישע צייטונגען פינדען„.

10. דעם עקזעמפּלאַר פון דער צווייטער אויפלאַגע האָט אונדז אויסגעבאָרגט פריינט ג. ה. גאַרווין, וועמעס מוטער ס'האָט דאָס ביכל געקויפט אין אייראָפּע ערב איר פאָרן קיין אַמעריקע. דער דיכטער ראובן אייזלאַנד האָט אונדז דערציילט, אַז דאָס זעלבע ביכל איז אויך געווען שטאַרק פאַרשפּרייט אין גאַליציע. ווייזט אויס, אַז אַ סך האָבן זיך געוואָלט אויסלערנען ענגליש אין דער היים, כדי צו קומען „אויסגעגרינטע" קיין אַמעריקע.

11. די באַמערקונגען אין פירעקיקע קלאַמערן זיינען אונדזערע, ווייל אין לינאָטיפּ־מאַשין זיינען נישטאָ קיין נקודות.

12. קלמן מרמר: צוויי יובילייען, „פנקס", ניו־יאָרק, יולי־דעצעמבער, 1927, ז' 38—47; דערזעלבער: יעקב צבי סאָבעל - אין „ל. מ. שטיין יובל־בוך", שיקאַגע, 1938, ז' 98—114.

13. זע הערה 9.

---

* אָפּגעריבן, דערפאַר שווער צו לייענען. אַנדערע אָפּגעריבענע ווערטער, האָבן מיר אַריינגעשטעלט אין פירעקיקע קלאַמערן.

זלמן רייזען (ווילנע)

בריוו פון אַמעריקע צום גריידיצער צדיק

(אויס דעם אַרכיוו פון ייוואָ).

דעם 1טן מאַי 1932, צו דער געלעגנהייט פון דעם 50 יאָריקן יובל פון דער גרויסער יידישער עמיגראַציע קיין אַמעריקע, האָב איך אָפּגעדרוקט אין „מאָרגען זשורנאַל" אַ גרעסערן אַרטיקל „יידן אין אַמעריקע פאַר דער גרויסער עמיגראַציע — לויט אַרכיוו־מאַטעריאַלן אין דער עלטערער יידישער ליטע־ראַטור". די אַרכיוו־מאַטעריאַלן זיינען עס געווען די מאַטעריאַלן פון דעם עזבון פון גריידיצער רבין ר' אליהו גוטמאַכער (1796—1874), וואָס האָט זיך איבער אַ האַלבן יאָרהונדערט געוואַלגערט ערגעץ אויף אַ בוידעם אין גריידיץ, ביז די געטרייע זאַמלערס פון ייוואָ האָבן זיי אַרויסגעראַטעוועט און באַזאָרגט קיין ווילנע. (עס איז ניט דער גאַנצער אַרכיוו פון דעם גריידיצער; אַ טייל געפינט זיך אויך אין ירושלים). אָבער אויך דער דאָזיקער טייל (פון הונדערטער בריוו, דאָקומענטן, דעפעשעס, פלוגבלעטער, קוויטלעך, קמיעות געשריבענע און געדרוקטע אאַז"וו) איז אַ ווערטפולער אוצר פאַר דעם יידישן פאָרשער און קולטור־היסטאָריקער, אַן אוצר, וואָס דאַרף נאָך ערשט באַאַרבעט ווערן.

אין יענעם אַרטיקל אין „מאָרגען זשורנאַל" האָב איך זיך באַנוגט נאָר מיט ציטירן עטלעכע בריוו פון ד"ר אהרן יונתן מעסינג*) צום גריידיצער רבין.

---

*) אין מיטן 19טן יאָרהונדערט איז אין פּויזן געווען מפורסם פאַר אַ גרויסן למדן און מחבר פון אייניקע ספרים דער וויטקעווער רב ר' יוסף מעסינג (געבוירן 1812 אין ארגענוי, פּרייסן, געשטאָרבן 1880 אין לאָנדאָן). זיינע דריי זין זיינען אַלע געווען אָנגעזעענע ראַביים אין אַמעריקע: איינער, אברהם־יוסף (געבוירן 1873 אין שיקאַגע) איז געווען ראַביי אין טעמפּל בית־אל אין מאָנטגאָמערי, אַ צווייטער הענרי (געבוירן 1848) איז זינט 1878 געווען ראַביי אין דער „יוניטעד היברו קאָנגרעגיישאָן" אין סט. לואיס. דער מפורסמסטער פון זיי איז אָבער געווען דער עלטסטער אהרן־יונתן מעסינג, וואָס פון אים האָבן זיך אין דעם גריידיצערס אַרכיוו אויפגעהיט דאָס פּעקל בריוו. איצט, ביים אויססדרן דעם אַרכיוו פון ר' אליהו גוטמאַכער, זיינען אַרויסגעשווומען נאָך עטלעכע בריוו מעסינגס צום גריידיצער רבין, וואָס זיינען ניט נאָר אַ וויכטיקער צושטייער צו מעסינגס ביאָגראַפיע, נאָר בערענגען אויך גאָר טשיקאַווע פּרטים פון דעם יידישן לעבן אין ניו־יאָרק, שיקאַגאָ, סאַן־פראַנציסקאָ (טיילווייז אויך לאָנדאָן) מיט אַ 70 יאָר צוריק.

אויף דעם פאַרלאַנג פון דער רעדאַקציע פון „אַמעריקאַנער יאָרבוך" ברענג איך דאָ די בריוו אין דער האָפענונג, אַז די קענערס פון דער יידיש־אַמעריקאַנישער פאַרגאַנגענהייט וועלן גרינג קענען ממלא זיין אָדער אויפקלערן אויך די פּרטים, וואָס זיינען אפשר פון די בריוו גופא נאָך ניט גענוג קלאָר.

* * *

אין איינעם פון די בריוו, דאַטירט פון ניו־יאָרק יום ב׳ פרשת משפטים ה׳תרכ״ח (1868), אינפאָרמירט אהרן־יונתן מעסינג דעם „גריידיצער צדיק״ וועגן עפּעס אַ פאַמיליען־סקאַנדאַל, וואָס האָט זיך צו יענער צייט אָפּגעשפּילט צווישן אַ געוויסן פאַרפאָלק לעוועגטאל אין שיקאַגאָ.

פון דעם בריוו איז ניט אַלץ קלאָר, אָבער סוף כל סוף איז דאָך אונדזער אינטערעס ניט אין דעם פּריוואַטן ענין דאָ, ניט אין דעם בייז לעבן צווישן אַ יידיש פאַרפאָלק, נאָר אין די געזעלשאַפטלעכע לעבנס־שטריכן, וואָס מיר קענען דערפון אַרויסדרינגען. דערפאַר וועלן מיר זיך דערלויבן צו ציטירן אייניקע שטעלן פון דעם בריוו. ווייזט אויס, אַז מעסינג, אַלס רב אין ניו־יאָרק, האָט באַקומען אַן אויפטראָג אויסצופאָרשן, ווער פון דעם פאַרפאָלק איז דער שולדיקער, און אין דעם בריוו טיילט ער מיט די רעזולטאַטן פון זיין אויס־פאָרשונג. איז אָט וואָס ער שרייבט וועגן דעם (אָרטאָגראַפיע און אייניקע דייטשמערישע אויסדרוקן מאָדערניזירט):

„ . . . אַ מיטגליד פון מיין געמיינדע, אַ שוחט ובודק ומלמד תנוקות ומוכר ספרים, שמו מלכיאל שוואלבע, וואר פריער אַ גרויסער קצין אין יאַנאָוויץ און איז אַ קוזין פון דער פרוי לעוועגטאל אין שיקאַגאָ — וד״ל — ער איז מיין פריינד דען ער איז אַ גרויסער מושלם במעלות און אַ שיינער בן־תורה — עני גדול ומטופל בבנים און האָב פיל פאַר אים געטאָן — וד״ל — בין איך גע־גאַנגען צו אים און מיר האָבן שטונדן לאַנג געשמועסט פון דער געשיכטע. אין זיין רעדן האָט זיך געצייגט דאָס ער, לעוועגטאל, אַ שונא גדול איז... קורץ: די פרוי איז גאָר אַן ענגל, ער דאַקעגן אַ רשע חס ושלום, דען ער האָט זי אָן גרונט מיט 5 אָדער 6 קינדער פאַרלאָזן און זייט פילע יאָרן ניט איין מאָל זיך נאָך די קינדער ערקונדיקט. זי ווערט פון זייער רייכן ברודער זייט דאַן אויסגעהאַלטן, אויך זיינען די קינדער אונטערגעוואַקסן און זי וועט פאַר אַ מיליאָן אים ניט געבן גט. זעלבסט דער ברודער, וואָס שיינט צו זיין אַ גרויסער צדיק... ר״ל וואָלט זי דערשיסן, ווען זי וואָלט עס געטאָן — אין פאַל אָבער דער איש הנרדף זאָל זיך ווייזן אין שיקאַגאָ און אומגעגנט, דאַן האָט דער ברודער געשוואָרן אים זאָפאָרט צו דערשיסן! און דיזער ברודער איז אַזאַ מאַן, וואָס שרעקט זיך ניט אָפּ פאַר אַ מאָרד, וואָרעם אין דיזן לאַנד געשעט אים גאָרנישט דערפאַר! — דאָס איז אַלץ, וואָס איך האָב אַרויסגעבראַכט פון הער שוואלבע.

„ . . . אייניקע טעג שפּעטער האָב איך באַזוכט מיין פרנס מהור״ר נחמיה הכהן — איך האָב אים דערציילט די גאַנצע זאַך און געוואָלט הערן זיין ראַט, דען איך האָב געוווּסט, אַז איש שוואלבע הנ״ל אַ בן־בית ביי אים איז — דענקען זיי מיין ערשטוינונג — ידידי הפרנס האָט געוווּסט מער ווי שוואלבע און וויכטיקערעס! הערן זיי:

„ידידי הפרנס איז אַ פּוילישער פון טורקאָ, געקומען אַלס בחור פון 15

יאָר נאָך פּרייסין, געלערנט ביי פאַרשידענע רבנים אין פּרייסן און האָט גע־הייראַט אַ קצינס טאָכטער אויס יאַנאָוויץ. ער האָט דאָרט געוווינט און געווען דאַמאָלסט אַלס „עני" אַ בן־בית ביי שוואַלבע, וועלכער איז בעת ההיא געווען אַ קצין. דערנאָך איז ער אַוועק נאָך אַמעריקע, איז הי זייט 15 יאָר און איז יהודי ירא ושלום געבליבן און יעצט אַ גרויסער עושר! — ער קען און ליבט את האיש הנרדף מהו"ר לעווענטאַל הנ"ל האָט שוין דאָ פון אים טובות געהאַט! איך האָב אויך גערעדט מיט אשת הפרנס שלי, אשה חשובה מאוד! און הגם זי איז ווייטלויפיק מיט דער פרוי אין שיקאַגאָ משפחה און שוואַלבע הנ"ל איז דערביי געווען, האָבן זיי ביידע — הפרנס ואשתו — געזאָגט פאָלגנדעס:

„האיש לעווענטאַל איז אַ זייער אָרנטלעכער מאַן, בן מהחזן דק"ק גנעזען וגם הוא היה ש"ץ ושו"ב ביאַנאָוויץ ולא יצא עליו שמץ פסול מעולם — זי דאַקעגן..... ניט מעגלעך מיט איר צו לעבן, הגם זי איז זייער שיין און הויך־געבילדעט. זי טרינקט און מען זאָגט — — זי איז ניט קיין טרייע ווייב — — וד"ל — דאָס קען נאָר דער מאַן זעלבסט אַמבעסטן וויסן — — און ער איז אַוועק נאָך אַמעריקע, האָט געהאַט פון דעם ברודער מאשתו הנ"ל גרויסע טובות און האָט דערהאַלטן די שטעלע אין שיקאַגאָ אַלס חזן, געלערנט דאָרט צוויי יאָר און דערנאָך געלאָזט נאָכקומען זיין פרוי — האָט דאַן געלעבט מיט איר איין יאָר, זי האָט אים געבאָרן אַ קינד און דער אָרעמער מאַן האָט געמוזט דאָס לאַנד געהיים פאַרלאָזן, ווו ער האָט זיין גליק געפונען, ווייל ער האָט מיט איר ניט געקענט לעבן און האָט גרויסע צרות געהאַט! ווו ער זייט דעם לעבט ווייס קיין מענטש ניט! נאָר ווערט ער פון זיינע פריינד זייער באַמיטליידעט און יעדער גיט אים רעכט — אָבער דאָ הי איז אים ניט צו העלפן — ווייל דאָ אין לאַנד האָט די פרוי מער, פיל מער רעכט ווי דער מאַן — ווען זי ליבט הונדערט מענער און איז אַ פאַרברעכערין, איז זי דאָך אַ קעניגין — ווייל אונטער הונ־דערט פרויען זיינען קוים 5 גוט — די אַנדערע זיינען שוין אין אייראָפּע גע־ווען קעבינס ועשו כל תועבות וד"ל.

דעריבער האָט זי גלייך 99 פריינדינס, וואָס האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן און דער מאַן, וועלכער האָט זיך דערוועגט זיין פרוי אויסצורעדן אָדער גאָר חס ושלום זאָגן איר אַ בייז וואָרט — ווו מעגלעך אויף אָפענער שטראַסע צו שלאָגן! ווי צו אַזאַ מאַן! דען זעלבסט מענער, וועלכע זיינען מנאפים און גנבים — און אַזעלכע איז דאָ פאַראַן אַ סך — וד"ל... שטייען איר ביי — — ווייל עס איז זייער גרונטזאַץ צו דער פרוי צו זאָגן: כטוב בעיניך עשה! — וד"ל זיי גיבן איר געלט, דאָס זי אויך אָן דעם מאַן גוט לעבן קאָן..! און בדיני גויים האָט זי אימער רעכט להבדיל בדין ישראל פרעגן דיזע לייט זייער ווייניק נאָך! (עס איז אַ טרויעריק בילד, אָבער ווערטלעך וואָר!) דעריבער גיט אַאַ פרוי אין לעבן ניט קיין גט! אויסער ווען זי העסלעך און אָרעם איז — טוט זי עס פאַר געלט — זאָנסט אָבער געוויס קיינמאָל ניט. וואָרום

זאָלן זיי עס טאָן? אמת, עס איז ברוך השם פאַראַן פילע גוטע בראָווע פרויען — אָבער די קומען מיט זיי גאָר קיינמאָל ניט אין באַרירונג, הגם יענע זיינען אָפט זייער רייך און דיזע זיינען אָרעם — — — דיזעס בילד האָט מיר ענט־וואָרפן קוהן (כהן) און זיין פרוי!

„דאָס איז אַלעס וואָס איך קאָן אייך באַריכטן אין דיזער זאַך און איר וועט בחכמתו הטוב שוין וויסן וואָס זיך אין דער זאַך טאָן לאָזט אום דעם אומגליק־לעכן הילף און ערלייזונג צו געבן! איר קענט אויך זעלבסט צו ידידי הפרנס דקהלתי אין דער זאַך שרייבן און זיך אויף מיר באַרופן, דען מיר זיינען כשני אחים, און לייגט אויך איין איין איינלאַגע צו מו"ה מלכיאל שוואלבע און מו"ה נחמיה כהן צדק וועט דעם אינליגענטן בריוו צו שוואלבע אָפּגעבן. צו דיזע ביידע שרייבט לשון קודש, דייטלעכע שריפט און איר קענט דעם בריוו אַדרע־סירן פאָלגענד N. Cowen, 207 Canal St., New York.

געענדיקט מיט דעם ענין לעווענטאל, גייט מעסינג איבער צו זיינע אייגענע צרות, פון זיין אייגענער פרוי. אַפריער גייט אָוועק כמעט אַ גאַנץ זייטל פון מליצה וועגן האָפענונג, פאַרנונפט, גלויבן, רעליגיאָן, אין טיפן דייטשמעריש, וואָס ער האַלט פאַר יידיש, ווייל — ווי ער הייבט אָן זיין בריוו „האָבן זי מיר אים לעצטן שרייבן געזאָגט איך זאָלטע יידיש שרייבן" (איך וועל זיין דייטש־מעריש אַביסל מוזן פאַריידישן) דאַן גיט ער אַ כאַראַקטעריסטיק פון זיין ווייב.

„יאָ, גוטער, ליבער פאָטער און לערער..... טראָץ דעם איך שוין פיל גע־ליטן און געדולד און ווייניק פריידן גענאָסן אין לעבן ביז יעצט, האָב איך ווידער אויפסניי דעם ליידנס־בעכער ביז אויף דעם גרונט געמוזט אויס־טרינקען! פיל, זייער פיל האָב איך אין די 6 מאָנאַטן ביטערעס ערפאַרן! עס זיינען געקומען שטונדן, ווען דער שטן האָט זיך איינגענעסט אין מיין ברוסט און גערופן מיט שפּאָט: האם אלהי בשמים?! ואיה רחמנתו? ברך אלהים ומות! אָבער ער האָט ניט געזיגט!!! די הייליקע לערע פון גלויבן, וואָס איך האָב איינגעזייגט מיט מיין מוטערמילך, וואָס מיין פאָטער האָט אין מיר איינגעפּרעגט מיט דער צוכט־רוט און וואָס איר, הויך פאַרערטער לערער, האָט מיך געלערנט, — זי איז עס געווען, וואָס האָט מיר אין די ביטערסטע שטונדן דאָך דעם פרידן אין האַרצן געלאָזן און אַזוי האָט דער האַרבער און ביטערער גורל געקענט ביי מיר, אמת, אַ סך אַוועקרויבן, אָבער צוויי איידלשטיינער, הויך אין ווערט, וואָס איך האָב זיי צו פאַרדאַנקען מיינע עלטערן און אייך, — די האָט דער גורל מיר געמוזט איבעלאָזן, נעמלעך: האָפנונג און בטחון!

„איר האָט מיר אַמאָל, גוטער פאָטער, געשריבן, אַז איר האָט געהערט — דאָס ווייב, וואָס מיין לעבן אַזוי פאַרביטערט, איז נאָר דערום פון מיר געהאַסט, ווייל זי געהערט צו דער אַלטער וועלט — נו, איך האָב צו יענער צייט אַזוי געמיינט און געגעבן אייך אין האַרצן גערעכט — אָבער היינט קענט איר עס פון הונדערטער אין ניו־יאָרק ערפאַרן, אַז זי געהערט אין גאַנצן צו דער נייע וועלט אין שלעכטן! — טראָץ דעם זי דעם נאָמען פון דעם אַלערהיי־

ליקסטן שטעטס אויף די ליפּן האָט און די אויגן אַזוי פרום דערהייבט און אַזוי לייכט דעם הימל פינדעט און אין טרערן איז ביי איר קיינמאָל קיין מניעה ניט, — איז זי דאָך נאָר אַ „מיסגעבורט פון דער העלע"! זי קען נאָר די טאָכטער זיין אויס דער פאַרבינדונג, וואָס דער שטן און דער טייוול האָבן אַמאָל געפייערט! — ניין, גוטער פאָטער, עס איז ניטאָ אין דעם גאַנצן שפּראַך־שאַץ פון דער ערד אַ נאָמען, נאָר די שלעכטיקייט אַליין! — זי איז ניט דום, נאָר די פערזאָניפיצירטע דומהייט!! זי איז ניט וואַנזיניק, נאָר דער וואַנזין איז זי זעלבסט! — זי איז ניט נידערטרעכטיק — נאָר די נידערטרעכטיקייט איז זי! — די מיסגעבורטן פון דער וועלט און די ליידנשאַפטן פון די חיות האָבן זיך אַמאָל מיט שטן און טייוול פאַראייניקט, אום אַרויסצוציבערן אַ באַשעפעניש, וועלכע זאָל זיי אַלע איבערשטייגן! און די דאָזיקע באַשעפעניש איז...

„פון איינעם שדכן מיר צום ווייב באַשטימט געוואָרן!"

„ווייסט איר שוין גענוג, פאָטער? אך, ניין, איר ווייסט נאָך גאָרנישט! עס איז דערווידער דער פעדער מיינער אַלעס צו שרייבן — און ווען איך וואָלט עס געפּרוווט — דאַן האָב איך מורא פאַר מיין פאַרשטאַנד! — איך טאָר דערפון ניט דענקען! — איך גלייב, אַז מיין פאָטער וועט אייך דעם דאָזיקן בריוו פערזענלעך פאָרלייגן, דאַן וועט אויך דער ברודער, וועלכער האָט אַלעס מיט איבערלעבט דורך בייזיין, אייך אַלעס דערציילן און איר וועט געוויס ערשט דאַן מיינע ליידן באַגרייפן!

„אַז איך האָב באַטראָטן מיין אַמט, האָב איך געהאַט אַלע ליטפּאָקס (ליטוואַקעס) פאַר קעגנער; שפּעטער האָבן זיך מיט זיי מתחבר געווען אַלע די, וואָס האָבן מיר מקנא געווען מיין גליק און רום — אומזיסט האָבן זיי געזוכט מיר צו שאָדן — עס האָט זיי גאָר נישט געהאָלפן! מיין פירונג האָט ניט צוגע־לאָזן קיין שום טאַדל! דאָ האָב איך געמוזט מיר מיין מלאך המות אַליין אַראָפּ־ברענגען! זי האָט זיך פאַרבונדן מיט דעם פעבל פון נעוויאָרק, מיט גנבים, וואָס האָבן ערשט פאַרלאָזן די תפיסות — און מיט מיינע שונאים, וועלכע האָבן דערקאָנט אירע חסרונות, באַנוצט אירע שקרים, מיך צו שטירצן! — און ווי לייכט קען מען איינעם שטירצן, וואָס זיין ווייב זאָגט — ער איז דאָך שוין געוועזן אַ מיסיאָנער (רחמנא ליצלן)! נאָר דעם שוויגערפאָטער איז דאָס צו פאַרדאַנקען, וואָס ער איז ווידער געוואָרן אַ ייד — און ווייל איר פאָטער איז אַ ראַבינער, שיקט ער די פרעדיגטן דעם שוויגערזון, וואָס איז פריער געוועזן נאָר אַ ליינוואַנד־הענדלער און האָט אַלעס בייז, רחמנא ליצלן, געטאָן... געגנוג, זאָל מען עס אייך ליבער דערציילן, מיין פעדער וויל נישט מער!"

ווייטער בעט ער אין דעם בריוו דעם גריידיצער צדיק: „העלפט מיר מיט אייער ראַט! שיצט מיך פאַר מיין ווייב און די איריקע! וואָרעם זיי זיינען צו אַלעס פעיִק אום מיך צו פאַרפאָלגן! מיין געמיינדע האָט דעם וווּנטש אויסגע־דריקט — איך מעג פריי צוריקקומען, אָדער — ווען ניט פריי, איז דאָך אונטער דעם שוץ פון מיינע עלטערן, דאַן גייט מיין געהאַלט אָן פון דעם טאָג פון מיין

אָנקומען אין נעוויאָרק! — איך מוז פרעמדע 800 דאָלאַר צאָלן פאַר וווינונג, עסן און אַלעס אַנדערע — דערפאַר קענען מיינע עלטערן מיט מיר רייכלעך לעבן און דער פאָטער קען יושב על התורה והעבודה זיין — דערביי האָב איך אַן אָנשפּאַר אָן פאָטער, פאַר וועמען מען וועט דאָרט דרך־ארץ האָבן. אויך קען ער דאָרט דעם יודנטום פיל ניצן — וד״ל — כ״האָב אין קוים צוויי יאָר צוויי חברות געגרינדעט, הונדערטער פאַר אָרעמע אויפגעבראַכט, 10 האָבן זייער געשעפט אם שבת געשלאָסן, אומצייליקע, וואָס האָבן קוין גאָר געוווּסט, וואָס אַ ייד צו באַדייטן האָט, האָב איך מיט מיין גאַנצער יוגנט־קראַפט באַלערט און ברוך השם פיל געטאָן, מער ווי אַנדערע אין 40 יאָר! און וואָס האָב איך אין דער קורצער צייט פאַר ארץ־ישראל געטאָן? וויפיל טעג און נעכט, וויפיל זאָרג און ערגער און אפילו געלט האָט עס מיר געקאָסט? איר ווייסט עס דאָך יאָ! נאָר בין איך נאָך קיין 30 יאָר ניט, נאָך קען איך נאָך מיט מיין אייזערנעם ווילן פיל ווערן! נאָך קען איך נאָך דעם אָרטאָדאָקסן־יידנטום אַ שטיצע ווערן און מיין הייליקן גלויבן פיל נוצן דורך באַלערונג מיינע אָרעמע גלויבנס־גענאָסן — וואָרום זאָל איך נון שוין פאַרצווייפלען? צוליב דעם ווייב? אמת, אַ גט איז דערווייל ניט צו דערגרייכן. נו, וועל איך וואַרטן נאָך אייניקע יאָר ביז השם יתברך וועט זיך מרחם זיין! וועל לעבן ביי מיינע עלטערן, זאָרגן פאַר מיינע קינדער, און וועל באַטראַכטן די תורה הקדושה אַלס מיין ווייב! — אָבער אייער ראַט, אייער שוץ, אייער הילף מוז איך דאָך דערצו האָבן! ווען איר וועט מיר ביישטיין, דאַן קענען מיר מיינע פיינט גאָר ניט טאָן... וועט איר עס ניט וועלן — נו, וועל איך דאַן אַוועק ווייט — מיינע פיינט זאָל עס ניט געלינגען מיך צו געפינען! — אייך וועל אייך פאָרט שטעטס הויך אַכטן און ליבן מיטן גאַנצן האַרצן.

אייער שילער און זון,
אהרן יונתן מעסינג״.

וואָס דער „גריידיצער צדיק״ האָט געענטפערט זיין תלמיד אויף זיין האַרצרייסנדיקער ווענדונג נאָך הילף, ווייסן מיר ניט, אין דעם אַרכיוו זיינען ניט פאַרבליבן די קאָפּיעס פון ר׳ אליהו גוטמאַכערס בריוו.

דאַן געפינען מיר אין דעם אַרכיוו די בריוו מעסינגס פון לאָנדאָן און פון „נעוויאָרק״ *).

ב״ה פה לאָנדאָן יום ב׳ לפרשת תצוה אדר תרכ״ח לפ״ק

שלום ברכה חיים וכט״ס [וכל טוב סלה] לכבוד ה״ה עטרת ישראל ותפארת ראשי הרב הגאון דק״ק גרידץ י״ע.

---

*) דעם ערשטן פון די ווייטערדיקע בריוו האָבן מיר געלאָזן אין אָריגינאַל, נאָר די אָרטאָגראַפיע מאָדערניזירט. אין די ווייטערדיקע בריוו האָבן מיר די שפּראַך פאַרויידישט און די אָרטאָגראַפיע מאָדערניזירט.

האָכפערערשטעסטער פאָטער אונד איניג געליבטער לערער!

אירן ליבן בריוו האָבע איך זאָ עבן ערהאַלטן אונד ווירדע איך געוויס מיך מיט אירען פאָטערלעכן טראָסט ווי אימער רעכט איניג געפרויט האָבן, ווען ניכט דעסן אינהאַלט איך ווערמוט פיר מיין שוין אָנע דעם, זאָ טיף אומגליק־לעכעס האַרץ, ענטהילטע! די נאַכריכט נעמלעך פון דעם בליעל און אַלטן שורקען יוסף משה ארנזאָהן געוויינלעך אָבער „דאָס מגידכה" גענאנט אשר כתב לאדמו, מלשינות מלא שקר וכזב עלי! — איך בין צו אויפגערעגט אום מיט קאַלטן בלוטע דען טיפן אַבשוי אין וואָרט אויסצודריקן צו קענען. אָבער אינען, גוטער פאָטער, נאָר אַנגערנד דיזן ניכטס־ווירדיקן באַטריגער און אַלגעמיין געהאַסטן גאונער און שפיצבובן שילדערן צו קענען! — דאָך איך וויל עס פאַרזוכן! יוסף משה אָדער דאָס „מגידכע" איז אַוס וואָלקאָווישק ביי קאַלווירע אַלזאָ איין ליטוואַק פון דער עכטער פּראָבע! — פאַר אייניקע יאָרן ווירדע איין לאַנדסמאַן פון אים גבאי אין איין בית־המדרש און אַרביי־טעטע זאָ לאַנג ביז דיזער זיין פרוינד נאָך נעוויאָרק קאם און די שטעלע אַלס „מגיד דבהמ"ד" ערהילטע. ער וואר אין זיינער היימאַט איין שוחט — נאָך דריי מאָנאַט ווורדע ער זאָ באַקאַנט דאָס ער אַוס דעם בהמ"ד אַרויס־געוואָרפן ווערטלעך וואר! — ווורדע — ער ווורדע ווידער אין „עלען בהמ'ד הקטן" אויפגענומען און דאָרט מיט דער גרעסטן שאַנדע צום צווייטן מאָל אַרויסגעוואָרפן! — זאָ פינג ער דען איין פּריוואַט געשעפט אָן, נעמלעך, מיטעטע איין זאַל, הענג איין שילד אַרויס מיט דער אויפשריפט: „ב' המדרש דהרב! ומקום תפילה לכל ישראל!" — ער ליס זיך איין זיגל מאַכן, ווארוף ער זיך: „אָבעראַבינער פון נעוויאָרק" נענט און דען ער ביי באַזונדערן געלעגנהייטן בראַוכט! ער שטעלט זיך אַגענטן אָן און פאַקטאָרן, די אויסצוקונשאַפטן האָבן, ווו געלט צו פאַרדינען איז און דאָן אירע פּראָצענטע ערהאַלטן, זאָ דאָס זי גוט זיך דערפון ערנערן! איין אַגענט דיזער פירמע הייסט „ר' אברהם שלע־שינער" און ווייל דיזער קיין ליטוואַק איז, זאָ איז ער דער „טוב שבטחים הנל! העו' הר! — דאָס געשעפט אַרבעטעט אין פאָלגנדן אַרטיקל: 1) איינע איינגעריכטעטע שול אין דער יעדער באַצאָלט וועלכער קדיש זאָגן וויל; 2) עס ווערדן שאלות געפּסקנט, ווייל ליידער זאָלכע פעלן! וד"ל — און יעדער שאלה מוז פאָרהער באַצאָלט ווערן, אפילו עני שבעניים אם בא לשאול צריך מקודם לשלם! 3) עס ווערט זייער ביליק קידושין געגעבן און ניכט פיל אומשטענדע דאביי געמאַכט בעו"הר! ביי דיזען געשעפטע האָט מען שוין פילע שורקערייען אַנטדעקט פון אים, דאָ נאָר ליטוואַקעס צו אים זייען; 4) דער הויפּטאַרטיקל באַשטייט אין גטין! ביי דען ליטוואַקס פאַסירט יאָ, דיזעס אַלע טאגע! און דארין איז ער נון דער גרעסטע און געוויסנלאָזסטע שורקע, דען יע די ערדע געטראָגן! איך קענטע אינען געשיכטן ערציילן, ר"ל די נאָר אין אַמעריקע פאַסירן קענען ווו: איש כל הישר בעיניו יעשה! ווו קיינע איבער־גוואַלט איז און דער קלעגער ווען ער ניט פיל געלט האָט קיינען ריכטער פינ־

דעט! ווו כל דאלים גבר! און יעדער שורקע איינע גרויסע צאָל אָנהענגער פינדעט! ווו ענדלעך בער״הר אום דאָס ארמע יודנטום זיך נימאנד קימערט און קיינער דאָ איזט דער דען מוט האָט די וואַרהייט אָפן צו זאָגן, דאהער זינד דאָרט די אָרטאָדאָקסן שורקען און די רעפאָרמער־מערדער! — און ווען עס ב״ה נאָך גוטע אנשי יראים ושלמים גיבט, זאָ זינד עס מענער פון געשעפט און פון דעם וואָס דרויסן פאַסירט וואָלן זי ניכטס וויסן און האָבן טיילס אויך ווירקלעך ניכט די מאַכט דעם איבל אָפצוהעלפן! ווייי מיינעם ארמען פאָלקע, דאָס זאָ אירע געלייטעט ווירד!!! האָט דיזעס שולד? וועמען זאָל עס גע־האָרכן צולעצט ווען עס זעט זיינע לייטער שורקען און זיינע פרומע שווייגן? ווונדערן זי זיך נון גוטער לערער, געליבטער פאָטער, דאָס אמונתינו הקדושה דארנידער ליגט? דאָך, כי לא אלמן ישראל! — אני הגבר ראיתי זאת! אַלס איך דאָרט די פאַרהעלטנישע וואַרנאַם זאָ איך אויף דעם ערשטן בליק, וועלכן וועג איך איינשלאגן מוז; די רעפאָרמער זא איך „עם הארצים״ און האַסטע זי דאָפפלט — די אָרטאָדאָקסן — שורקע אָבער . . . לומדים! — איך פאַרפאָלגטע די רעפאָרמער מיט מיינער גאַנצן קראַפט און טיילטע די אָרטאָדאָקסיע אין צוויי קלאַסן און וואָרנטע מיינע ארמע ברידער פאַר דער שורקען — דא עס ב״ה אייניקע אָרטאָדאָקסישע פרעדיקער גיבט יראים ושלמים—די רעפאָרמער האסטן מיך אָפן — איין זאָלכער פיינט איז אָבער ניט געפערלעך! וד״ל — די אַנדערן אָבער דריקטן מיר די האַנט, נאנטן מיך דען רעטער דעס אָרטאָדאָקסן יודנטום, דער צור רעכטן צייט געקומען דער רעפאָרמערן איינען דאם פאָרצוביען, אָבער ווען אייניקע יא ב״ה פילע עס באמת מיינטען, זא ווארן דאָך פילע אונטער אינען די מיך האסטען אים הערצן און הינטער דעם רוקן מיר צו שאדן זוכטן, אונטער דיזן וואר דער ערשטע דער שורקע יוסף משה ארענזאָן המכונה „מגידכע״! אָבער וואָס קאָנטע ער מיר טון? ער האָט קיין אַמט און איזט פון יעדן אַלס „גנב״ געקאָנט, איזט געהאַסט פון יעדן אָרנטלעכן מענטשן ווירד שפריכווערטלעך: „דאָס גנבדיקע רביכע״ גענאנט. וואָס קאָנטע מיר דער שאָדן? פריילך איז ער איין גרויסער קציין פון גטין וכדומה געוואָרדן און דאהער איינע גרויסע צאָל אונטער דען ליטוואַקס (דענען ער געלט לייט אויף פראָצענטע) צו אָנהענגער האָט, די מיך באַוואַכטן טאָג און נאַכט, אָבער עד הנה לא עזבני חסדו! פריילך האָט ער דורך מיר פיל שאָדן געהאַבט, ווייל ער פילע אָנהענגער פאַרלאָרן די אים באַצאָלן מוזטן פון מיר עס אומזאָנסט ער־לאנגטן, אָבער טון קאָנטע ער מיר דאפיר ניכטס! וד״ל עז ערפור ער (3) מיט דער צייט דורך זיינע אַגענטן ר׳ אברהם שלעשינגער (דער מיך אַלס קינד שוין געקאָנט) מיין פאַמאַליענפאַרהעלטעניש און עס וואר אים איין לייכטעס אויף ערקונדיקונג אַלעס צו ערפאַרן ולא נעלם ממנו דבר — איינעם טאגעס קאַם ר׳ אברהם הנ״ל צו מיר און שפראַך זאָ זיס און פריינדלעך (דיזער האָט ער געוויס ערלעך לטובתי געמיינט), דאָס המגידכע הנ״ל מיך אויף רעכטעס וועגן פון מיינע פאַרהעלטענישן, ווען ער גוט באַצאָלט ווירד באַפרייען וויל! געוויס

וואָלטע איך צוערשט ניכט ביי נעמענטלעך מיין פאָטער שי׳ אויס שעמפין אויס מיך געוואָרנט האָט פאַר די ליטוואַקעס ומכש״כ מאיש רשע כזה, אָבער ווען מען אין צרות איזט, טוט מען יא זאָ מאנכעס... איך ווילינטע איין באופן דאָס ער צו מיר קומען זאָל און אַלעס באַשפּרעכן (עס וואר גראדע דאַמאָלסט בעפאָר איך גינג נאָך איירעפּע מיר מיין מלאך המות ר״ל צו האָלען) אם אַנדערן טאָגע קאָם ער מיט ר׳ אברהם הנ״ל צו מיר און ווייר האָבן אייניקע שטונדן מיט איינאַנדער פאַרהאַנדלט. איך צייגטע אים אַלע שריפטן אויך אירע בריפע ווי זי נעמלעך שוין דאמאָלט זיך באַמיטען איין גט כדת פיר מיך צו ערווירקן. ער האָרכטע מיך גוט אויס און ענדלעך שפּראַך ער ווי איין פאָ־טער צו מיר (ער איז זייער אַלט שוין) און זאָגטע דאָס אונטער זאָלכן אומ־שטענדן ער מיך פיר הונדערט טאָלער אין 14 טאגע באַפרייען וויל!!! דורך איינען גט בע״ר!!! איך האבע מיר באדענקט צייט געגאָמען דאָ איך באאמטער בין און ניכט אָפּווייכן דאַרף ח״ו מן דרך המלך — איך גינג צו מיינען אינ־טימסטן פריינד און ברודער הפרנס שלי מהו׳ר נחמי׳ הכהן און ער באָט מיר זיינע עצה הירצו (דאָ איך זעלבסט ליידער עס שוין געטאָן העטע אום ווי איין ערטרינקנדער די לעצטע הילפע צו ערגרייפן) — דאָ ער מיר געזאָגט „עס זיי נאָך דעם דין רעכט, נאָר מען שוינט עס און מען איזט ניכט דרייסט עס צו וואגן!״ און ער איז גרויס אין דיזע הלכות! איך ערצעלטע אַלזאָ מיינען פריינד אַלעס און ער זאָגטע צו מיר „השמר והזהר!״ זאָ מען נאָר ערפערט, דאָס דו מיט דעם מגידכע דיך איינגעלאסן, זאָ איזט דיין כבוד און אונדזער כבוד דאהין! דען ווען ער איינמאָל אויך טוט וואָס רעכט, איזט זאָגט מען דאָך שוין דער „גנב״, האָט׳ס געטאָן! און דעם שטעטן ליגנער ווירד די ווארהייט ניכט געגלויבט — וד״ל — איך ליבע און אַכטע מיינען פריינד מהו׳ נחמי׳ כהן הנ״ל צו זייער אַלס דאָס איך דעסן ראט ניכט בעפאָלגן זאָלטע! זאָ זאה איך דען דיזן שורקען ניכט ווידער ביז פאַר חנוכה העבר אומגעפער דאָ ערציילטע מיר ידידי הפרנס הנ״ל דאס, דאָס מגידכע ביי אים געוועזן אונד אים פאָלגנדעס געזאָגט: „הער מעסינגס ברודער מאיר איזט אין אינדיאנאפאָליס חזן און מיין זון דאָ זעלבסט שמש און שו״ב — פון 1טן יאַנואַר אָפּ איבערנימט הער מאיר מעסינגס די שחיטה און מיין זון בלייבט שמש אַליין. איך ביטע זי דאהער, דא איך ווייס דאָס זי הערן מעסינגס פריינד זינט, רעדן זי מיר אים דאָס ער זיינעם ברודער שרייבט, ער מעגע די שחיטה מיינעם זאָגנע לאסן דאָ זי נאָר 100 טאָלער איינברינגט און עס פיר אים מער כבוד איזט; זאָלטע ער עס ניכט וואָלען, דאַן זאָל ער זיך פאַר מיר אין אכט נעמען!״ —

כה דיבר האיש הבליעל הזה לידידי — איך שרייב אָן מיינעם ברודער מאורשי (ניכט אויס פירכט, זאָנדערן כדי לידע האמת) — איך ערפור, דאָס נור זאָ לאַנגע קיין באַאַמטער אָנגעשטעלט איזט די שחיטה פּראָוויזאָריש איבער־נאָמען האטע — וד״ל — זעלבסט דער זקן חסיד האָט זיינעם זאָנע ווערטלעך געשריבן: בלשון ליטוואַק: ווען דער דייטש נישט וויל, אַזוי ווער איך דיר

שרייבן, אַז זיין שחיטה פסל (!) איז, און דו ווירסט דאָס כתב ווייזן, איך ווער מער מיך אך נעמען צו זיין ברידער היר . . . (ר״ל) [רצה לומר], אַז דאָ די (!) דייטשן נישט די ממשלה איבער אונדז קריגן — — — ! — —

מיין ברודער אָבער האָט די שחיטה ניכט אָפּגעבן קענען אָנע ווילן דער געמיינדע; אויך ברינגט זי זיכער 400 איין און קאָן ער זאָ ניכט עקסיסטירן, ווייל דער געהאַלט צו קליין איזט. נון דענקט דער אַלטע דאָס איך דאַרין שולד דען און דא זיין דאָרט מיינעם ברודער ב״ה ניכט שאדן קאָן, זאָ טאט ער נון אַלעס אין נעוויאָרק אום מיר בייצוקאָמען, אָבער ער ליגט דאָרט צו טיף אום נור זיינען קאָפּ ביז צו מיינען זאָלן ערהעבן צו קענען. דאָרט קענט מאַן זיינע שקרים, דאַרום פערזוכטע ער עס נון אין דער פרעמדע — וד״ל — עס שטייט פרייליך אינען גוטער פאָטער פריי אים צו גלויבן אַליין.

(4) זי קענען, גוטער פאָטער, דיזעס שרייבן נעבסט דעם בריפע, דען זי פאַן יענעם ערהאַלטן, אַן ידידי הפרנס שיקן נאָך נעוויאָרק, ווען זי זיך דורכויס פאַן דער וואַרהייט איבערצויגן וואָלן! — וד״ל — איך מיינערזייטס קאָן אינען נור זאָגן דאָס: „וואָלטע איך פאָן אים (אָדער אירגענד יעמאנד) איינען דער־ארטיקן גט אָדער נאָך ערגערעס, דאַן טוט עס דיזער שורקע מיטערנאַכט פיר איינען גוטן פרייז נור!״ איך בראוכטע ווארליך ניכט ערשט אירען נאָמען דיזעס שורקען צונענען! דער מאַן האָט שוין גאַנץ אַנדערע זאַכן געמאַכט!!! אים איבריקן ווערדען זי, גוטער פאָטער, דען שקר זאָפּאָרט אַרויספינדן און זיינע נידערטרעכטיקייט ערקענען ווען זי בעדענקען, דאָס וואָלטע איך אויף דיזעס וועגע מיין היילזוכן. נון, דאַן גיבט עס פיר געלט נאָך מערערע אים ליבן נעוויאָרק, די דיס געשעפט מיט מיר מאַכן ווירדן, — ווייל׳ס דער איינער ניכט, טוט׳ס דער אַנדערע. זאָלכע וועגן ווארען מיר הונדערט אויף!!! און נאָך גאַנץ אַנדערע פאָרשלעגע, די נור אויס דעם געהירנע דער ליטוואַקס אנט־שטיין קענען, אָבער מיין כבוד ווערע פיר אימער דאהין! — וד״ל — איך האבע ביז יעצט ניכט געוויכן פאָם וועגע דער וואַרהייט, און וואָס איך געטאָן בראוכטע דאָס ליכט דער זאָגנע ניכט צו שויען, און ווערדע פערנער דיזן וועג בעפאָלגן דען ליטוואַקס צו טראָטן! אמת חותמו של הקב״ה און אמת ווירד און מוז איינסט זיגן מה יעשה לי אָדם? ה׳ לי ולא אירא! פאַרצייען זי, גוטער, ליבער פאָטער! דאָס איך זי זאָ מיט מיינעם שרייבן באַלעסטיגט! דאָס קינד דאַרף זיך וואָל דעם פאָטער געגנאיבער מער ערלויבן! איך קאָמע אָפט היר צו הרב דאָקטאָר אדלער, שפּרעכע פיל מיט אים פאָן אינען — ער פרוג מיך נאָך אירע נעהערע פאַמיליען־אָנגעלעגנהייטן, ער ערציילטע מיר דאָס זי אים געשריבן פאָן . . . צער הבנים . . . ! ער זאגטע ווערטלעך: „עס טוט מיר ווירקלעך לייד, דאָס דיזער גדול בישראל ניכט מער פאַמיליענפרוידן האָבען זאָל!״ — זעען זי, גוטער פאָטער, דא וואר איך זאָ רעכט שטאָלץ איר שילער, איר זאָן זיין צו דורפן! און איך זאגטע „מיין האָכווירדיקער לערער האָט דאָך פילע

קינדער אין דער ווייטן וועלט, פאָן דענען ער האָכפאַרערט ווירד און אַן דענען ער דאָך פילע פרוידע ערלעבט און נאָך לאַנגע זעען ווירד, און דאָס זינד: „זיינע פילע תלמידים!"

און נון, גוטער פאָטער, וויל איך אינען מיין ענטשלוס מיטטיילן, דאָס איך אי"ה שוין די אַנדערע וואָכע נאָך נעוויאָרק צוריקגיין וויל, דאָ איך דאָך ניכט פיל בטול (!) היר זיצן קאָן, איך ווערדע מיך אויף ה"י פערלאַסן און וויל מיינע געמיינדע ניכט מיינע באַדינגונגען אָננעמען ווי אדמ"ו געשריבן אין באַצוג מיינע ליבען עלטערן. דאָן נעמע איך איינע אַנדערע שטעלע אַן אָדער געהע ווייטער, אָדער פאַנגע וואָס אַנדערש טאָן, יעדנפאַלס ווערדע איך אירע אַנטוואָרט אָפּ־וואַרטן וכל אשר יצוה עלי לעשות אעשה אי"ה לא אפנה ימין או שמאל! נור שרייבן זי מיר באַלד, ליבער פאָטער, דאָ איך היר אָנע תכלית מיינע פאָר טאָ־לער פארצערע — וד"ל — דאביי נאָך מיינען פארוואנדטן היר צו־לאָסט פעלע. איך מעכטע דאהער שוין אי"ה שני ימים אחר פורים פאָרט איך האבע צוויי פריידיגטן היר געהאלטן אויף פאראנלאסונג דעס דאָקטאָר אדלער (איינע מוז איך נאָך האַלטן) און ב"ה גרויסן כבוד איינגעלייגט! אַליין, מה תכלית בזה? ווייל מיין הערץ פאָל איזט צום צערשפרינגען, דארום איזט עס מיר אויך לייכט אַנדערע צום ווייגען צו ברינגען! דאָן נענען עס די לויטע „שיין געפרע־דיקט!" אך, ווי איינע דומע וועלט! פארצייאונג! יעצט ערסט באַגרייפע איך, פאָטער, דאָס „טוב שלא נברא!" שרייבן זי מיר יא באַלד און אַנטוואָרטען זי דעם ליטוואַק גאָר ניכט! ער איזט ווירקלעך אירען בריוו ניכט ווערט! שרייבן זי ליבער אַן מהור' נחמי' כהן הנ"ל ווערדען זי מער דאפאָן ערפאַרען. מיר אָבער שרייבן זי גיטיגס גענוי וואָס איך טון זאָל און איך ווערדע אַלעס טון דא אבי שי' בשעמפען געוויס מיט אינען איבעראיינשטימען ווירד. לעבן זי רעכט וואָל און מעגע זי דער גוטע פאָטער אים הימל נאָך לאַנגע לאַנגע ער־האַלטן צו זעגן איזראעלס צור פרוידע אירער פאַמיליע צו צירדע און צום שטאָלצע אירעס זי ליבענדן שילערס

אהרן יונתן Messing

* * *

ב"ה פה נעוויאָרק יום ו' פרשת צו עש"ק לשבת הגדול התרכ'ח לפ"ק שלום ברכה חיים וכט"ס אדמו' נר ישראל וקדושו ה'ה הרב הגאון דק'ק גרידץ נ"י עדי עד!

האָכווירדיקער פאָטער, גוטער לערער!

געסטערן יום ה' האָב איך געלאַנדעט ב"ה למזל דאָ און הגם די רייזע האָט מיך עטוואָס אָנגעשטרענגט פיל איך זיך דאָך ב"ה געזונט און עס איז מיין איניקסטער האַרציקער ווונטש און מיין האָפענונג צו ה"י אַז דיזע שורות זאָלן אויך אייך און אייערע ליבע ביים בעסטן געזונט טרעפן! נאָך פון מיין לעצטן בריוו האָט איר גוטער פאָטער געזען וואָס איך האָב אין לאָנדאָן געטאָן, אַז איך

האָט זיך דאָרט ניט אָפּגעגעבן אַ לעבן פון פאַרגעניגן נאָר איך האָב מיין צייט באַנוצט „ללמד את אחי בני ישראל את הדרך אמונתינו הקדושה הכתובה בתורתנו". איך בין געווען אומגעפער 5 שבתים אין לאָנדאָן און יעדער שבת געהאַלטן אַ דרשה און דעם לעצטן שבת (פרה) אפילו פאַר־ און נאָך־מיטאָג אין פאַרשיידענע שולן. עס שטראָמען טויזנטער אַהער מיך צו הערן, און איך האָב געהאַט גרויס כבוד — יאָ, זייער גרויסן כבוד — ביי „אדלער", וואָס האָט מיך אַ סך מאָל צום טיש פאַרבעטן; איך האָב אויך באַקומען מערערע ווערט־פולע מתנות, און אַזוי ווי מיין פאָטער האָט מיר געשריבן איך זאָל אָוועקפאָרן האָב איך אָנגענומען זיין ראַט און ערשט בין איך דאָ! עס איז זעלבסטפאַר־שטענדלעך, אַז מיינע פריינד און אָנהענגער האָבן מיך מיט דער גרעסטער פרייד אויפגענומען, און ווידער שטיי איך דאָ און רעד פון אויבן־אָן וועגן דעם, וואָס איך האָב אייך שוין אַזוי פיל מאָל געשריבן, איז לויט איידלקייט און גוטסקייט שטענדיק דער ערשטער, דהיינו: „רעי כאח לי הרבני מהו"ר נחמי' כהן צדק! אַליין איז ער ווי אַלע מיינע פריינד זייער באַזאָרגט וועגן מיין איצטיקער לאַגע, יאָ, באַטריבט! — און דאָס איז עס, וואָס איך וויל אין איי־לעניש אייך מיטטיילן און אַזוי אויספירלעך ווי נאָר מעגלעך! און דעריבער שרייב איך אויך ניט לשון־הקודש. און ערשט — ניט דער שילער צום לערער, נאָר בפירוש דאָס קינד צו זיין פאָטער, דער ייד צום פאַרטרעטער און גייסטיקן פירער פון יידנטום, און! דער אומגליקלעכער און פאַרפאָלגטער ווענדט זיך צום מאַן, וואָס שטייט־ביי יעדער אומגליקלעכן מיט זיין עצה! און נאָר אַן עצה פאַרלאַנג איך! אין דער צייט, וואָס איך בין געווען אין לאָנדאָן, זיינען פון יענער בייזער פרוי, וואָס טראָגט מיין נאָמען, אַהער געשריבן געוואָרן בריוו, וואָס זיינען אַזוי שרעקלעך, אַז נאָר דער שטן אַליין האָט זיי געקענט דידטירן ר"ל! דאָס איז אַ בריוו, וואָס מיינע פריינד אַליין האָבן געלייענט, און וואָס דיזע פרוי האָט צו אירע פריינדינעס געשיקט און וואָס איז געצילט מיך צו פאַראומגליקן, ווייל עס זיינען געוואָרן אנגאַזשירט אַגענטן, וואָס האָבן דעם בריוו פון הויז צו הויז אַרומגעטראָגן, און אויף יעדער ראָג איז געשטאַנען אַ פרוי אָדער אַ מאַן פון אַ געוויסער רעפּוטאַציע, דעם בריוו צו פאַרשפּרייטן, און נאָך היינט געפינט זיך דער טייוול־דאָקומענט אויפן וועג מבית לבית ומחצר לחצר בעוה"ר און יעדער הערט נאָר שטענדיק דעם אויסרוף: ניין, אַז ד"ר מעסינג זאָל דאָס טאָן, וואָלט קיינער געגלויבט!" לעצטע וואָך איז געקומען אַ צייטונגס־רעדאַקטאָר (Dr. Boudi) צו ידידי הנגיד הפרנס הנ' און האָט גע־זאָגט, אַז ער איז געוואָרן אויפגעפאָדערט דעם בריוו צו דרוקן אין זיין צייטונג כדי איבערגעבן אין דער עפנטלעכקייט, און ער האָט געפרעגט ביי ידידי הנ' אַן עצה. איר קענט זיך אָנשטויסן, אַז מיין פריינד האָט עס ניט דערלאָזט, און אים האָב איך מיין ערע צו פאַרדאַנקען, ווייל אין קעגנפאַל וואָלט מיין נאָמען אויף אייביק געבראַנדמאַרקט געוואָרן בעוה"ר! איך וויל אייך דאָ געבן אַ קורצן אויסצוג פון בריוו:

„מיין מאַן האָט מיך מיסהאַנדלט אויף דער רייזע. בעת ער איז געפאָרן קאיוטע, האָט ער מיר און די קינדער געלאָזן פאָרן צווישנדעק. ער האָט מיך געשלאָגן דעם גאַנצן וועג; אין ליווערפּול האָט ער מיר די רינגען פון די פינגער אַראָפּגעצויגן, האָט מיינע אוירינגלעך און אַלץ ביי מיר צוגענומען, האָט מיך איבערגעלאָזן מיט די קינדער און איז אַוועק אין דער וועלט. פון רחמנות האָט מיך די קהילה אין ליווערפּול מיט מיינע קינדער אַהער נאָך פּויזן געשיקט, און איצט ליג איך דאָ מיט מיינע קינדער פון מיין מאַנס מיסהאַנדלונגען אין גאַנצן ערשעפּט און קראַנק. מיר האָבן ניט קיין העמד אָנצוטאָן! האָט רחמנות אויף מיר, אפשר האָט נאָך דער שווינדלער דאָרט עפּעס איבערגעלאָזן, שיקט עס מיר"... (פאָטער, איך קען ניט ווייטער שרייבן, עס עקלט מיך!) דער בריוו איז אונטערגעשריבן „ליבע מעסינג", געשיקט איז ער צו פרוי שטיינטאַל, וועמעס כאַראַקטער איז אַזוי שמוציק, אַז עס לוינט זיך ניט זי גענויער צו באַשרייבן! זי איז אַלץ, וואָס מען קען זיך נאָך פאָרשטעלן אין שלעכטסקייט, — זי איז שוין אפילו מיט דער אויסבעסערונגס־הויז באַקאַנט! און ערשט, וואָס טוט מען? עס איז אמת, אַז ווער עס קען מיך פערזענלעך, ווייס אויך וואָס עס איז אמת און וואָס ליגן! דער גרויסער עולם האָט מיך נאָר פון פריידיקן געקענט דערקענען, — ווי קען איך זיי באַווייזן, אַז דאָס איז ליגן??? ווי אַזוי, אויף וואָס פאַר אַ אופן, זיך רעכטפערטיקן? ווען אפילו דער פערטער וועט ניט גלויבן, וועט דער פינפטער אפשר דאָך! מיין קהילה נעמט מיך גערן אויף, אויך אַנדערע קהילות נעמען מיך אויף מיט אָפענע אָרעמס. דערפון האָב איך ב"ה ניט קיין זאָרג און יעדער געמיינדע וואָלט אויך איינגעגאַנגען אויפן באַדינג ראשית, (איך זאָל) אַ געוויסע צייט מיט מיינע עלטערן צו לעבן. איך מוז אַליין שריפטלעך אָדער אויף אַן אַנדער אופן די ליגנס אַנטפּלעקן. אָבער ווי? דאָס ווייס איך טאַקע ניט! און דאָס איז וואָס איך, ליבער פאָטער, לייג פאַר אייער האַרץ איך דאַרף איר זאָלט מיר אין דעם ביישטיין, און איך וועל האַנדלען אין גאַנצן לויט אייער עצה! איך ווייס, אַז איר האָט מיך ליב, און איך וועל אַלזאָ מיט פרייד טאָן אַלץ וואָס איר מיינט, אַז עס איז גוט פאַר מיר! נאָר איך בעט ביי אייך אַ באַלדיקן ענטפער. שיקט, ביטע, דעם בריוו אויפן אַדרעס פון מיין פריינד: Messing, c/o N. Cowen, Esq., 207 Canal St., N. Y. (אומפראַנקירט).

ביז איצט איז נאָך אייער ענטפער צום שווינדלערישן „מגידכע" ניט אָנגעקומען, נאָר ער האָט אומגעפער מיט דריי וואָכן צוריק אַ געוויסן אורבאַך געגעבן אַ גט, און הגם אַן דער פרויס הסכמה, בעל כורחו!!! די פרוי איז מיר באַקאַנט ווי אַ פיינע גוטע פרוי, און דער מאַן גראַדע ווי אַ שווינדלער, און דאָך וויל זי אים ניט אָפּלאָזן. ביי מיר אַליין זיינען זיי ביידע איין מאָל געווען, און איך האָב שלום געמאַכט. איצט איז זי קעגן איר ווילן געשיידט דורכן „מגידכע". ער האָט געוויס געמאַכט דערביי אַ גוט געשעפט! איך בין נתפעל פון דער געשיכטע! געוויס איז אייער בריוו, צו ידידי הפרנס, פון וועלכן

מיין פאָטער האָט מיר געשריבן, ווי אויך דער ענטפער צום שווינדלער, שוין אין וועג, אַלנפאַלס האָף איך אויף אייער באַלדיקן ענטפער, גוטער פאָטער, און אגב, אויף אייער הילף! ווייל ביז דאַן קען איך ניט און קיין שום זאַך ניט אונטערנעמען. דערווייל האָב איך אַ שיינע ווינונג און קען יושב על התורה זיין און איך בין לעבן מיינע פריינד, וואָס צייגן מיר מיט יעדער באַציִונג און ביי יעדער געלעגנהייט אַרויס, ווי ליב און טייער איך בין זיי, זאָל זיי הי׳ דערפאַר בענטשן בקרב כל ישראל!

און ערשט, גוטער פאָטער, לעבט גוט און צופרידן אין קרייז פון אייעריקע און נעמט צו די ליבע פון אייער הויכפאַרענדיקן און טיפליבנדיקן

אהרן יונתן ,

מעסינג

* * *

אַ בריוו דאַטירט 5628 2/9, שיקאַגאָ איז אַדרעסירט צו דער „זייער געערטער פרוי ראַבינער"; ער בעט זי מיט גרויס מליצה איבער, וואָס ער שיקט צו אַ וועקסל אויף 10 טאָלער „דאָס זי גיטיגסט דעם האָכווירדיקן לערער צו ר"ה דאפיר אירגענד איינע קליינע פרוידע באַרייטן מעגן!"

אין דעם קולטור־היסטאָריש זייער אינטערעסאַנטן בריוו פון שיקאַגאָ, וואָס ער דערציילט דאָ וועגן זיינע אויפטוען פאַר יידישקייט, דערמאָנט ער ווידער וועגן זיין פאַמיליען־אומגליק:

ב"ה שיקאַגאָ יום ה׳ לסדר משפטים ולפרשת שקלים כ׳ג שבט ה׳ תר׳כט לב"י [למנין בית ישראל] שמחה יקר וששון לכבוד אהובי אדוני מ"ו כאבי, עטרת ותפארת ראשי ה"ה נר ישראל וקדושו הרב אב"ד דק"ק גרעדץ י"ע אהובי רבי ומורי!

אייגנטלעך איז עס שוין לאַנג געווען מיין חוב אויף אייער ליבן בריוו צו מיר און מיין קהילה אייך אַליין צו ענטפערן; צוערשט האָב איך געוואָלט אָפּוואַרטן, ביז איך וועל קענען מעלדן דעם רעזולטאַט, און אויף וויפיל טאַקע מיר און דער מצוה הגדולה אייער ווערטער שרייבן האָט געדינט — און היינט איז אַ יום בשורה טובה, ווייל . . . . דאָך, איך וויל ניט פאַרכאַפּן. ערשטנס, דאַרף איך לויט דער אויפפאָדערונג פון מיין געמיינדע אייך אַרויסזאָגן אַ האַרציקן דאַנק פאַר אייער ווערטער צושריפט און אייער פאַרזיכערונג, אַז איר וועט אַלץ טאָן, וואָס איז נאָר אין אייערע כוחות צו דערפילן אייער גערעכטע פאָדערונג, און אַז דאָס געבעט און דער איניקסטער ווונטש פון דער קהילה איז: אַז — הקב"ה זאָל אייך הייליקער פאָטער נאָך לאַנגע יאָרן אויפהאַלטן פאַרן יידנטום!"

דאָס איז פון דער קהילה, איצט קום איך: אויך איך זאָג אייך מיין האַרציקסטן דאַנק פאַר דאָס גוטס און ליבע, וואָס איר האָט מיר אומצייליקע מאָל אַרויסגעוויזן! אָבער זייט זיכער, מיין הויכווירדיקער לערער, אַז מיטן גרעסטן

שטאָלץ רוף איך זיך אויך אייער שילער, אייער זון! און אַז פון אייער ליבע און גוטסקייט געניסט ניט קיין אומווירדיקער. אין דעם מיין [פעלט דאָ אַ פּאָר ווערטער] זאָגט דאָ: אייער ווירדיקער שילער צו זיין! [פעלט צוויי שורות] צו דעם שטרעבן מיר אויך, דורך קנאה און אייפערזוכט פון צאָלרייכע שונאים, דאָך שרעקט עס מיר ניט אָפּ! שטייענדיק אין דעם פאַרוויסטן, פון די פרעכע הענט פון די מיטצייטלער, גאָרטן פון אונדזער הייליקער רעליגיאָן פאַרטיידיק איך און קעמף מיט יענע, איך זיי ווידער אויפסניי בלומען, וואָס מען האָט פון לאַנג שוין פאַרגעסן צו פלאַנצן, און אויף ווי ווייט דאָס גיט זיך מיר איין, און באַזונדערס אויף ווי ווייט מיר האָט זיך עס דאָ איינגעגעבן, אורטיילט, ליבער פאָטער אַליין. לייענט די ווייטערדיקע פאַקטן. דערביי בעט איך צו געדענקען, אַז איך בין דאָ זינט דעם 1טן יוני 68! אַלזאָ ערשט קוים 9 מאָנאַטן!

1. שבת! אין גאַנץ שיקאַגאָ זיינען פריער געווען 5 געשעפטן געשלאָסן — ר״ל — ביז היינט האָבן אַ דאַנק מיין ווירקונג 16 געשלאָסן! —

2. מקוה! אַזוי ווי מיין געמיינדע האָב איך דערצו ניט געקענט באַוועגן, האָב איך געגרינדעט אַ חברה, וואָס האָבן צוזאַמענגעלייגט געלט (יעדער $25) און האָבן עס אָן פּראָצענט אויסגעבאָרגט אַ מאַן, ער זאָל בויען אַ מקוה. די מקוה איז פאַרטיק כדין וכדת! און דער מאַן זאָגט, ער מאַכט גוטע געשעפטן! ווייל אפילו רעפאָרמירטע פרויען באַזוכן זי.

3. טרפות! ביז דער רעפאָרם זיינען געווען ווייניק הייזער, ווו עס האָט זיך געפירט אַ כשרע ווירטשאַפט. ביז היינט האָבן שוין 8 הייזער דאָס געשיר פאַרקויפט און אַלץ איינגעאָרדנט אויף דאָס ניי, כדי איך זאָל ביי זיך קענען טועם זיין!

4. תלמוד תורה! די תורה איז אין גאַנצן געווען פאַרגעסן. יינגלעך פון 15 יאָר האָבן ניט געקענט קיין א׳! איך האָב געגרינדעט אַ פאַראיין „חינוך־ילדים״. זעכציק מיטגלידער האָבן באַקומען אַ שולע צו לערנען תורה! יהי׳ מי שיהי׳ קען זיין קינד שיקן יעדן אָוונט און זונטיק בייטאָג! פיר לערער ביז איצט מיט 125 קינדער און באַקומען מאָנאַטלעך $200. איך לערן אומזיסט, בין אויך פּרעזידענט פון דער חברה און דער שולע. געלערנט ווערט אַלץ, וואָס אַ ייד דאַרף וויסן!

5. חלה והדלקת הנר! ליידער, האָט מען וועגן דעם אויך ווייניק גע־ווּסט. האָב איך די נשים צדקניות פאַראייניקט אין אַ חברה „בנות שלום״! בין אַליין פּרנס פון דער חברה — 65 מיטגלידער — קיין פרוי ווערט דאָ ניט אַריינגענומען, וואָס האַלט ניט פון חלה וכו׳! יעדער פרוי באַטראַכט דער אַנדערע ווי אַ שוועסטער; ביי אָרעמקייט, קראַנקהייט וכדומה ה״י [השם ישמרנו], מוזן זיי זיך איינע די אַנדערע קעגנזייטיק ווי ווירקלעכע שוועסטער העלפן!

6. ארץ־ישראל! דעם 1טן יאַנואַר 69, האָב איך געגרינדעט אַן אַנדערן פרויען־פאַראיין „קשר השלום־פרידנסבונד!״ ער ציילט שוין איצט 100 מיט־

גלידער! אויך פון דעם פאַראיין בין איך פרעזידענט (פרנס). דער צוועק איז, יתומים אין ירושלים צו אונטערשטיצן! יעדער פרוי האָט באַקומען אַן ארץ־ישראל פושקע און וואַרפט פרייטיק פאַר הדלקת נר שבת עטוואָס אַריין. די באַאַמטע (פרויען) קאַסירן דאָס אַלע האַלבע יאָר איין און הפרנס דקהלתי באַ־האַלט די קאַסע. איך דאַרף עס באַזאָרגן קיין ירושלים און עס דאָרט ריכטיק פאַרטיילן די יתומים און לעשות כל מה שברצוני. איך האָב פון לאָנדאָן קיין ירושלים אין דיזער אָנגעלעגנהייט געשריבן ליתן לי עצה כי בעוה״ר חברי גנבים שם... וד״ל — וברצוני לעשות כל מה שבכוחי בעד היתומים לבד — וד״ל —

איך גלויב, אַז דיזעס איז דערווייל און פאַרלויפיק דאָך עטוואָס! אויסער דעם האָבן מיר, צום ביישפיל, ווי איר האָט שוין פילייכט געהערט צום ערשטן מאָל אין שיקאַגאָ מצות סכות געפייערט! כדת וכדין לתפארת אנשי קהלתי! און נאָך אַ סך אַנדערע, וואָס גראָד איצט געדענק איך ניט! אַז דאָס אַלץ פאַרשאַפט מיר אַ סך אַרבעט און מי קאָנט איר זיך לייכט פאַרשטעלן. דערביי בין איך פערזענלעך דער אומגליקלעכסטער מענטש אויף דער ערד, כי מצפה על שלחן אחרים וגו׳ און דיזע ארורה.. ! באתי בידי לא אוכל קום! פונ־דעסטוועגן איז מיין בטחון אַזוי גרויס, אַז איך פאַרצווייפל ניט! הקב״ה וועט, ווען די צייט וועט קומען, שוין העלפן! אין השכינה שורה לא מתוך עצבות — דעריבער בין איך אין מיר צופרידן, בין מקבל באהבה מיין פינצטערן מזל, און טראַכט, עס מוז אַזוי זיין! לא כל אָדם זוכה לשתי שלחנות אמרו חז״ל — מצאתי חן בעיני אנשים, האָב אויך מזל אין מיין שטעלע, וואָס אַלץ וואָס איך הייב אָן למען המצוה גיט זיך מיר איין, וואָס מיט מיינע שוואַכע קענטנישן בין איך אויף אַן ערנפולער שטעלע אַרויפגעשטיגן. זאָל איך נאָך פאַמיליענ־גליק אויך האָבן?? דאָס וואָלט שוין געווען שתי שלחנות!!! וועלן מיר דאָס שוין איבערגעלאָזן צום הקב״ה, — וואָס ער וויל, וועט געשען. עס זאָל אויך הייסן עשה אתה את שלך און אשר תעשה כתוב, אָבער — ווען אונדזער טאָן וויל פאָרט ניט העלפן? —

אויף היינט, ערווירדיקער לערער, און מיין גוטער פאָטער, האָב איך אייך שוין מיט דיזן שרייבן גענוג באַלעסטיקט, נאָר די ביטע באַוויליקן זי מיר — פאַר די בייגעלייגטע $10 אַ גוטע גלאָז וויין אם פורים אי״ה אין קרייז פון אייער ליבער פאַמיליע, מיט אייער חשובן שוויגערזאָן התמים כמהו״ר שמעון טארלע נ״י פאַר מיין געזונט צו טרינקען: ויין ישמח וגו׳. דאַן וועל איך אויך פון דעם באַוווסטזיין זיך פרייען! האָפנדיק, אַז איר, ליבער פאָטער, וועט מיך באַלד מיט אייניקע שורות דערפרייען (כי יום קבלת מכתב מאד״מו [מאדוני מורי] הוא יום טוב ושמחה לי!) און גריסנדיק אייך טויזנט מאָל, בין איך אוז וועל שוין בלייבן אייער טרייער שילער,

אהרן יונתן במ״י
מעסינג

* * *

ב״ה פה שיקאַגאָ, יום ה׳ לסדר וילך שנת תר״ל לפ״ק

מראשית השנה ועד אחרית השנה יצוה ד׳ את ברכתו ויפקיד לחיים ולשלום את אד״מו כאבי ה״ה הרב הגאון נר ישראל ותפארת בניו ותלמידיו אב״ד דק״ק גרידץ.

הויכווירדיקער לערער, גוטער פאָטער,

פאַרטרויענדיק זיך אויף אייער ליבע און אויף אייער מילדרייך האַרץ, בין איך זיכער, אַז איר וועט דאָס מאָל מיין נאַכלעסיקייט פאַרזען און געדולדיק און מיט ליבע מוחל זיין! ניט נאָר האָב איך אייער לעצטן בריוו געלאָזן אָן אַן ענטפער, נאָר האָב ניט אפילו צו ראש השנה געשריבן והוספתי בזה חטא על פשע — אָמנם, יאמין לי אהובי אדוני אבי מורי ורבי, לא במרד ולא במעל ח״ו עשיתי זאת וגם לא באפס מזמה — אלא מחמת טרדות הזמן ועבודת הקודש שלי הקשה עלי מאוד מאוד! העת היא היתה אשר מנעוני מלכתוב, ידע אבי מ״ו כי כל המתעסק בעסקי הצבור במדינה זו לא ימצא מנוחה ושלוה לא יהא לו, חיי צער יחיה כי מוכרח הוא לנטות שכמו לסבול ולעבוד עבודת הפרך מן בוקר עד ערב ורק רגעים ישארו לו למנוחה! ומכ״שכ בזמן ובימים כאלה לפני ר״ה או יו״ט אחר לילה כיום יאיר לו, כי היום קצר דעריבער נאָכאַמאָל פאַרצייאונג! ויענה ויאמר סלחתי! איך וואָלט אפשר געקענט עטלעכע שורות צו ר״ה אָנשרייבן, האָב איך אָבער ניט געוואָלט קיין ליידיקן וווּנטש שיקן, און שפּעטער האָב איך שוין ניט געקענט! דאָ איז איצט אַ צייט, אַז הקב״ה זאָל זיך מרחם זיין! טעגלעך נעמען זיך פילע אָרעמע דאָס לעבן דורך דערטרינקען אָדער אויפהענגען, אויך געפינט מען מענטשן אין הילצערנע הייזלעך פון הונגער געשטאָרבענע ר״ל, ד׳ ירחם! אַזוי ווי מען איז ניט זיכער מיטן לעבן, רויבן און מאָרדן די מענטשן גענוג. איך שיק אייך דעריבער ערשט מיינע איניקסטן האַרציקסטן און אויפריכטיקסטן גליק־וווּנטש גלייכצייטיק איין, ליידער, צו קליינעם געשאַנק פון פינף טאָלער, דאָך אחד המרבה... אמרו און פון אויפריכטיקן האַרצן קומט עס געוויס! אַלזאָ לשנה טובה נכתב!!! איך שיק דאָ אויך מיט אַ שטיק צייטונג, זאָל עס אייך הער טארלע פאַרלייענען. איך בעט אייך זייער וועגן דעם, איר וועט דאָן זען, וואָס פאַראַ שטעלע איך פאַרנעם דאָ, דהיינו כאשר גבלו לנו ראשונים הדרך, בו אני אלך! מיר קומט דאָ אויס גענוג צו קעמפן, אפילו אַ טייל פון מיין אייגענער געמיינדע וואָלטן געוואָלט אָן אָרגל... כאָר... און זיי ווערן פון הער ראַבינער אָנגערעגט דערצו, און איך מוז אָפטמאָל וויינען פאַר עגמת נפש. איך האָב געלאָזט דרוקן אין דער ענגלישער שפּראַך אַ סינאַגאָגן־אָרדענונג (וועלכע איך האָב אייך בשעתו געשיקט) כדי מיר זאָלן יענע קענען ווייזן אַ „געזעץ״, אַז מיר דאַרפן ניט האָבן קיין אָרגל... וועגן מיין צרת־הבית איז אַ שטילשטאַנד אַריינגעטראָטן, איך האָב אַליין קיין „קאָבלין״ געשריבן צו מיין קינד. איך האָב מיין קינד צען דאָלאַר צו ר״ה געשיקט און דערביי האָב איך דעם שוואָגער אַלץ געשריבן. איך האָב געבעטן אָן ענטפער. מיר וועלן אַלזאָ אָפּוואַרטן, אולי ירחם! מיין

פאַטער ש״י האָב איך געשריבן „גאָרניט״ מער אין דער זאַך צו טאָן, נאָר עס איבערלאָזן צו מיר. אין ערגסטן פאַל, נעם איך אָן דעם היתר פון היגן ב״ד, וועלכער דערלויבט מיר צו הייראַטן, ווען דער גט ווערט איר פון וועלכן עס איז בע״ב צוגעוואָרפן, ווייל איך בין געריכטלעך שוין פולשטענדיק געגט!!! לויט דעם שטאַטס־געזעץ קען איך תיכף הייראַטן! וועל אָבער ערשט אָפּוואַרטן, ביז „יענע״ וועט מיר דורך איר „רשעות״ צווינגען לעשות זאת, ועם עקש טוט טאָפּלט, זאָגט די וועלט! —

אַזוי, גוטער פאָטער, איצט מוז איך שליסן פאַר דיזן מאָל און איך ווינטש אייך נאָר נאָך שישמע ד׳ את תפלתו ויקשיב גם את תפלת כלם המתפללים בעד אדמ״ו בכל לב ובכל נפש דאָס הקב״ה זאָל אייך אויפהאַלטן אייער געזונט פאַר אַ צירונג פון ישראל און פאַר דער פרייד פון אייעריקע! ביטע, גריסט הער טארעלע פט״מ און איך ווינטש אים פון גאַנצן האַרצן כוח״ט! לפרנסה טובה יכתבהו ד׳! גאָט זאָל אויפהאַלטן אייך און אייעריקע! דאָס ווינטשט און ערפרייעט פאַר אייך,

אהרן יונתן

* * *

אין אַ שפּעטערדיקן בריוו פון שיקאַגאָ דאַטירט ר״ח אדר שני, תר״ל, בעט ער איבער דעם „גוטן פאָטער״, וואָס ער ענטפערט אים ערשט היינט — ער האָט ניט געהאַט קיין גוטס צו שרייבן: „מיין ברודער חיים ש. נ. וואר זעהר קראַנק — אין גראָסער געפאַהר איך פפלעגטע איהן זעלבסט — גאָטטלעבנד אשר לא עזב חסדו מאתנו! . . . דאַנן וואר איך פערלאובט מיט איינער רייכען אלמנה (נעבסט 7 קינדער) דיא נאָך קאָבלין 2000 צאָהלען וואָללטע — אונד איך האטטע טראוריגע טאגע, פיעלע קעמפּפע ביז ענדלעך דער שידוך ב״ה צוריק געגאַנגען — דענן איך ווערע נאָך אונגליקליכער געוואָרדען, — אַלס איך שאָן איינמאָל געוועזען ר״ל! הויטע איזט נון וויעדער אַללעס גוט. מיט אדר שני קאָממט פורים אונד אורה ושמחה״ אאַז״וו״ — נאָך אַ ריי פריינד־שאַפט־וועגדונגען:

„פאַרצייאונג, פאָטער, וואָס איך מוז שוין דאָ שליסן, מיין צייט מוז איך נעמען אין אָנבאַטראַכט, און דאָס אַרומגיין אַרום די קראַנקע האָט אויף מיר אַ ביסל געווירקט. איך וויל נאָר נאָך באַמערקן, אַז איך שטיי אין פריינדלעכער קאָרעספּאָנדענץ מיט די קאָבלינער, און אַז איר אייגענער ווילן איז תיכף דעם גט אָנצונעמען, ווען איך שיק די 2000! די גוטע מענטשן!!! מיין פאָטער ש״י אין וויטקאָוואָ!!! איר וועט געוויס, גוטער פאָטער, פרעגן: „ווי אַזוי?״ נו, איך וועל אייך דערקלערן, ווי גרויס הקדוש ברוך הוא איז און ווי ווונדערבאַר זיינע וועגן זיינען!! פאַר פיל וואָכן צוריק האָב איך דערהאַלטן בריוו פון סאַן־פראַנציסקאָ (קאַליפאָרניע) פון דער דאָרטיקער אָרטאָדאָקסישער געמיינדע „שארית ישראל״. זיי האָבן מיר אָנגעבאָטן אָנצונעמען די שטעלע אַלס רב, און

הגם זיי האָבן מיר געבאָטן מיט טויזנט טאָלער מער ווי איך האָב דאָ הי, האָב איך פונדעסטוועגן דערקלערט: איך בלייב אין שיקאַגאָ! דערויף האָט מיין געמיינדע אין שיקאַגאָ פון דאַנקבאַרקייט וואָס איך בלייב דאָ־הי באַשלאָסן און מיר אָנגעוויזן, אַז זיי וועלן מיר אַ נייעם קאָנטראַקט אויף 5 יאָר געבן און כדי איך זאָל קענען הייראַטן, וועלן זיי מיר באָרגן די 2000 און יעדער מאָנאַט מיר 25 דאָלאַר אָפּרעכענען; האָבן אויך תיכף־ומיד מיר טויזנט דערלאַנגט און די אַנדערע טויזנט האָבן זיי מיר געזאָלט געבן אין 14 טעג אַרום. זאָפּאָרט האָב איך די 1000 געשיקט צו מיין פאָטער און האָב זיך פאַרלאָבט מיט אַן אָרעם, אָבער פיין מיידל. איך בין געוועזן גליקלעך! וואָס האָט מיר געפעלט? איך בין געוועזן פריי! און האָב געהאַט אויף 5 יאָר אַ גוטע שטעלע און האָב ענדלעך געקענט הייראַטן — דאָך עס האָט געזאָלט אַנדערש קומען! — נאָך 14 טעג האָט מיין געמיינדע חרטה באַקומען! זי האָט דערקלערט, זי איז ניט אימשטאַנד מיר נאָך 1000 צו געבן, ווייל די צייטן זיינען זייער שלעכט און זיי מוזן מיר דעריבער יעדער מאָנאַט פון איצט אָן אָנשטאָט ווי עס איז געווען אויסגערעדט 25 — איצט 50 טאָלער אַראָפּנעמען — איך זאָל קודם מיין צייט אָפּזיין, דאַן וועלן זיי זען וואָס צו טאָן (מיין צייט איז קאָנטראַקטלעך 11 מאָנאַט). וואָס איך האָב געפילט ביי דער דאָזיקער נאַכריכט קען איך ניט שרייבן, ווייל עס לאָזט זיך ניט באַשרייבן. עס איז אַרויסגעקומען דערפאַר, ווייל דער פּרנס האָט אַ לאָמע טאָכטער און האָט געמיינט, איך וועל זי נעמען. איצט אַז איך האָב זיך פאַרלאָבט מיט אַן אַנדערער, נו, בין איך שוין ניט געווען מער אַזוי גוט ווי פריער!

„אַל תבטח בבן אָדם! אין לו תשועה! תצא רוחו ישוב לאַדמתו! דאָס האָב איך ביטער אויסגעפונען, איך בין געוועזן זייער אומגליקלעך, בפרט אַז מיינע פריינד אין נעוויאָרק האָבן מיר נאָך דערצו געמאַכט פאָרוווּרפן, וואָס איך בין ניט געפאָרן קיין סאַן־פראַנציסקאָ! דאָ האָט מיינער אַ פריינד אָן מיין וויסן געשריבן אַהינצו די גאַנצע געשיכטע, ווי עס דאָ שטייט, און אין איינעם אַ טאָג האָב איך דערהאַלטן אַ רבנות בריוו מיט אַ וועקסל אויף צוויי טויזנט טאָלער אונטער פאָלגנדיקע באַדינגונגען:

1. איך נעם אָן די שטעלע אויף 3 יאָר, פּער יאָר דריי טויזנט טאָלער;
2. אַזוי ווי איך בין אויסגעווײַלט געוואָרן אַלס רב איינשטימיק, גייט מיין געהאַלט שוין פון דעם טאָג אָן, וואָס איך וועל פאַרלאָזן שיקאַגאָ;
3. די געמיינדע „שארית ישראל" לייט דעם ד"ר מ. (מעסינג) 2000 דאָלאַר אַלס אוואַנס, כדי ער זאָל קענען אַהין קומען אַ פאַרהייראַטער, און ער זאָל יעדער מאָנאַט אָפּצאָלן 50 דאָלאַר פון זיין געהאַלט.

„ישועת ד' כהרף עין!

„איך האָב זאָפּאָרט מיין געמיינדע דאָ די 1000 צוריקגעצאָלט און די אַנ־דערע טויזנט האָב איך געשיקט צו מיין פאָטער ש"י, כדי אַלץ זאָל גיין בשלום און בכבוד! —

און אַזוי בין איך געבראַכט געוואָרן צום שטאַנד דורך חסד של הקדוש ברוך הוא דאָך נאָך ענדלעך אַמאָל גליקלעך צו ווערן!!! עס איז אַ גרויסער כבוד פאַר מיר געוויילט צו ווערן ביי אַזאַ גרויסער געמיינדע ווי „שארית ישראל" אַלס רב אויף 3 יאָר אומבאַקאַנטערהייט, נאָר צוליב מיין נאָמען!! — איך וועל אַלזאָ, ווען מיין פאָטער ש"י וועט זיך צואיילן, אימשטאַנד זיין אי"ה ל"ג בעמר למזל צו הייראַטן און פאַר גלייך אָפּ נאָך דער האָכצייט קיין סאַן־פראַנציסקאָ! —

פון דאַנען קיין סאַן־פראַנציסקאָ איז פונקט אַזוי ווייט ווי פון גרעץ (גריידיץ) קיין שיקאַגאָ! . . .

* * *

אין דעם אַרכיוו פון גריידיצער רבין אין ייוואָ האָט זיך אויפגעהיט נאָר איין־איינציקער בריוו מעסינגס פון סאַן־פראַנציסקאָ, און מיר ברענגען אים בשלמות:

ב"ה פה סאַן־פראַנציסקאָ מדינת קאַלעפאָרניען יום א' פרשת נצבים בשורה טובה תדשן עצם לפ"ק

מראשית השנה ועד אַחרית השנה יפקיד ד' לטוב ויכתוב לחיים ולברכה את גאון ישראל וקדשו, ה"ה „המלאך הברית" אשר נשלח לשארית ישראל לעמוד להם למגן ולהיות להם לתפארת ואשר הוקדש מרחם להיות „עושה טוב" לבני עמו — ולעמוד בפרץ ישראל ולהחזיק האמת והשלום!

היושב על כסא הרבנות ואשר הוא אב"ד הקהל קדוש גרידץ —

ה' יאריך ימים ושנותיו למען ישראל אָמן!

אהובי אדוני מורי ורבי כאבי!

געלויבט זאָל זיין, ה"י, דאָס איך האָב ענדלעך די „זכיה", אייך, מיין הויכווירדיקער און איניקסט געליבטער פאָטער, גוטע און פריידיקע נאָכריכטן פון מיר אייך קענען צו געבן! — קטנתי מכל החסדים אשר עשה אלהים עמדי!" אַ, מיין גוטער געליבטער פאָטער מיין הויכפאַרערטער לערער, איך האָב גאָר באַזונדערס די לעצטע צייט צוליב פאַרשיידענע פאַרפלאָנטערטע אומשטענדן זייער, זייער געליטן. איך וואָלט געמוזט גאַנצע בויגנס שרייבן און די טעג און נעכט פון מיין גאַנצן ביז־איצטיקן לעבנס־אָפּשניט דערצו באַנוצן דאָס אַלץ אויפצושרייבן, וואָס מיין האַרץ פילט, צו וואָס? זאָל איך אייער פיין, און איידל האַרץ באַטריבן? עס וועט זיין פאַר אייך גענוג דאָס: איך בין געווען אין דער ווירקלעכקייט אַזוי ווייט ר"ל מכחיש צו זיין בהבורא ב"ה ח"ו!!! אַ בייזע שטימע האָט צו מיר געפליסטערט: „ברך אלהים ומת" — איך האָב מער ניט געוואָלט לעבן! איך האָב מיך אַליין געפרעגט, פאַרוואָס שטראָפט מיך ה"י אַזוי אָן אויפהער, פאַרוואָס? און פאַרוואָס מאַטערן מיר אַזוי די „מענטשן", פאַרביטערן מיר אַזוי מיין לעבן עד כי באו מים עד נפש? מה פשעי, מה חטאתי? ואם ככה אתה עושה לי, למה לי חיים? . . . די רעפאָר־

מער האָסן מיך און די אָרטאָדאָקסן פאַרפאָלגן מיך, ומי יעמוד לי? וואָס האָב איך דען מענטשן בייז געטאָן? האָב איך דאָך ביודעים און בכיון ח״ו קיינמאָל קיינעם ניט באַליידיקט אָדער ווי געטאָן! מענער וואָס רופן זיך „רבנים בישראל״ (בעו״ה) און וואָס האָבן מיך קיינמאָל ניט געזען, פאַרביטערן מיר מיין לעבן . . מה עשיתי להם???״ דאָך „אלהים יבקש את הנרדף״ — יאָ, דאַנק, דאַנק דעם גרויסן „רחמן״ איבער אונדז! ער האָט געהאָלפן!!! עס איז אַלץ פאַריבער! זונטיק י״א תמוז האָב איך זיך דאָ פאַרהייראַטעט נאָך דעם ווי איך האָב פריער, ז׳ תמוז, דערהאַלטן אַ דעפעשע פון פויזן פון שליח „נאַפטאָלי״, אַז איך בין פריי בד״י [בדין ישראל]. מיין געמיינדע האָט אויף אירע קאָסטן די חתונה געפּראָוועט (מיין שווער האָט מיר, אגב, זיין טאָכטער פון שיקאַגאָ, 3000 ענגלישע מיילן ווייט, בכבודו ובעצמו אַהער געבראַכט כ״ד תמוז). בין איך קוים דריי מאָנאַטן פאַרהייראַטער און בין איצט פעסט איבערצייגט, אַז הקב״ה האָט מיך מזכה געווען אַן „אשת חיל״ און אשה יראת ד׳ באמת ובתמים צוגעפירט, וואָס כאָטש יונג אין יאָרן איז זי דאָך אַן עקרת הבית, און ווייל פרום פון איר מוטער דערצויגן (וואָס איז דאָ בעוה״ר זעלטן צו געפינען!), איז דעריבער אויך פולקאָם אין יעדער באַציִונג א „מנשים באוהל תבורך״! איך לעב אין מיין הויז צופרידן און גליקלעך און פריי זיך ווי מיין ווייב שת״י האָט מיין קינד הילד צבי שי׳ ווי איר אייגן קינד ליב און דערציט אים מיט ליב־שאַפט און יראת ד׳—ד׳ ישלם לה שכרה הטוב וחסדה לבלתי לכת אחרי הבחורים העשירים..... ווייל הגם זי איז געווען אָרעם, האָט זי דאָך געקענט זייער רייך הייראַטן און האָט געוואָלט בעסער עסן טרוקן ברויט אבי ניט חתונה האָבן מיט קיין „עם הארץ״!

על כל פנים האָב איך ת״ל אַ זייער בכבודיקע שטעלע דאָ עס איז גאָר קיין פאַרגלייך ניט צו שיקאַגאָ! מיין קהילה האָט דאָ 263 בעלי־בתים (אין שיקאַגאָ קוים 100). אויך דאַרף איך דאָ ניט זיין קיין חזן!!! מיין געמיינדע „שארית ישראל״ האָט אַ שולע געבויט (בהכנ״ס), וועלכע איך האָב מיט 14 טאָג צוריק מחנך געווען—פאַר 75 טויזנט דאָלאַר אין גאָלד, און האָט קיין פעניק פון אַנדערע דערצו ניט פאַרלאַנגט! ווירקלעך האָט זי אַ זייער גרויסן נאָמען ווייט און ברייט— דאָך וישמן ישורון..... איך וועל האָבן אַ סך צום אַרבעטן כדי זי צוריקפירן על דרך הישר ודת תורתינו הקדושה — לא במעל ובזדון לבם ח״ו פנו ועזבו את דרך הטוב — לא! אַ נביא הבעל (ושמו Dr. Elkan Cohn) (געבאָרן אין קאָסטן ביי גרעץ), וואָס פירט דאָ אָן מיט די רעפאָרמער (קהל עמנו־אל), ראַבי־נער פון טעמפּל, וואָס איז דאָ געווען ביז איצט דער „משיח״, און בעוה״ר האָט ער אין 10 יאָר פון דער גאַנצער שטאָט איין „סדום״ געמאַכט! ער פאָרט אום שבת מיט אַ סיגאַר אין מויל און זאָגט; משה ודורו בדו את התורה מלבם ואין לנו חלק בה . . . ר״ל און דערפאַר באַקומט ער 6000 אַ יאָר! והוא עושר גדול וע״כ יענה עזות . . . ומדחציף כ״ה ש״מ דממזר הוא — איצט נאָך דעם ווי איך בין דאָ 4 מאָנאַטן, איצט ב״ה האָב איך —אים שוין די מאַסקע

פון געזיכט אַראָפּגעריסן! מען רעדט שוין אין גאַס פון תורה ועבודה און אַ דאַנק ה״י, וואָס אימיצנס האַרץ האָט צוריקגעקערט צו ה״י בתשובה שלימה, וואָס אימיצנס ווייב האָט איר הויז געריינינקט און כשר איינגעאָרדנט און איך קען שוין איצט זאָגן „ואת הנפש אשר עשו בחרן! וד״ל — הקב״ה האָט מיך חונן געווען מיטן כוח פון שפּראַך און וואָרט! און מיינע ווערטער הבאים ממקורות לבי — נכנסים ללב ועושים רושם! בעזה״י מצאתי פה חן גדול, מען פאַרערט מיך, און איך געניס די הויכע אַכטונג פון אַלע מענטשן דאָ, אפילו די קריסטן רופן מיך אין צייטונג „דער מאַן פון טאַט און אמת״, כי האמת יורה דרכו! ושקר אין לו רגלים — האָט גאָר קיין האַפט ניט! דעריבער וועט אַ מאַן ווי „נחם שטרייזאנד״ קיינמאָל קיין קיום ניט האָבן און דאָס יידנטום גאָר שענדן כי אחת בפה ואחת בלב ידברו אנשים כמוהו״ — אַזעלכע לייט קענען פון „קנאה״ אַ מאָראַלישן מאָרד באַגיין און פאַר „געלט״ זייער גאָט פאַר־קויפן! און, גוטער פאָטער, מיר האָבן, ליידער, אַ סך אַזעלכע „מאשרים״ אין די טויערן פון די „פרומע״, דו, מיין גוט פאָלק מיין געליבטע יהודה! מאשריך מתעים! פון איין זייט די „נביאי הבעל״, פון דער אַנדערער זייט, צו ווייניק „גוטמאַכערס״ און צופיל שלעכטמאַכערס! וד״ל.

איר ווייסט עס דאָך בעסער פון מיר! און עס איז ניט אין מיין נאַטור „מתכבד בקלון חבירו״ צו זיין, ח״ו! נאָר פון מיינעטוועגן האָב איך אייך גע־וואָלט זאָגן, אַז אויך אין מיין שטעלע בין איך געווען אַ איש מצליח כי ד׳ אתי בכל עת! איך האָב טאַקע זייער אַ סך צום אַרבעטן איך בין סופּעראינטענדענט פון אַן 8־קלאַסיקער טאָג־שולע און זע אַז אונדזערע קינדער זאָלן לערנען תורה, וואָס זינט יאָרן איז געווען מיין הייליקסטע אויפגאַבע. אויך יעדער שבת פריידיק איך פאַר אַן עם רב, דאָך אַרבעט איך מיט פרייד און התמדה, ווייל דאָס איז אַן עבודת הקודש! אויך אין מאַטעריעלן באַציִונג בין איך זייער צופרידן; איך האָב 3000 דאָלאַר אַ יאָר, און איך דאַרף זיך נאָך אומגעפער צוויי יאָרן באַשרענקען, נאָך דעם וועל איך אי״ה זיין פריי פון חובות! ווייל די לעצטע געשעענישן האָבן אַ סך געלט געקאָסט און איך האָב געליען דאָ 2000 דאָלאַר מזומנים! נאָך דעם ווי איך וועל זיין פריי פון חובות, און הקב״ה וועט מיך דערהאַלטן ביים געזונט, וועל איך קענען פירן אַ גאַנץ זאָרגלאָז לעבן! —

אייער ליבן בריוו האָב איך מיט פרייד דערהאַלטן און זאָג אייך אַרויס דערפאַר מיין דאַנק! איר, מיינע פאָטערס, האָבן ביידע רעכט: עס איז ניט נייטיק אין דעם המגיד, וועגן דעם אויך ניט קיין איינציק וואָרט, כי כל המוסיף... אמרו! — דאָך האָב איך אַ אינטימע ביטע: את חטאי אני מזכיר, איך האָב מיין פאָטער אין וויטקאָוואָ שרעקלעך באַליידיקט על לא דבר, איך האָב אים חושד געווען און בין זייער געקרענקט, דאָך עד ד׳! לא במרד ח״ו עשיתי זאת, כי אם מרוב שיח צער וכעס כתבתי לו דברי בן נבל!!! וע״ז במסתרים תבכה נפשי! אמת, ער האָט מיך זייער אויפגערעגט דורך זיינע שטענדיקע פאַרוווּרפן

און מיך שטענדיק געזידלט, וואָס איך ברענג אויף אים חרפה מיט מיינע מעשים הרעים!!! דאָס האָט מיך זייער פאַרביטערט. פונדעסטוועגן איז ער געווען גערעכט לויט זיין געדאַנק, אָבער איך בין געווען אַ מוסיף חטא על פשע — והנני מתחרט בכל נפשי על כל מה שכתבתי לו. איך האָב אים שוין אויך זינט 14 טעג אַריינגעשיקט די אויסגאַבן פון גט און רייזעקאָסטן און געבעטן פאַרצייונג. דאָך איר, מיין גוטער פאָטער, זייט נאָר משיב לב אבות על בנים מיט אייער נאָמען כמלאך הברית הזה! שרייבט עטלעכע פריינדלעכע ווערטער קיין וויטקאָוואָ למעני ולמען השלום כי בפירוש אמרו חכז"ל (ב"ב ט"ז) אין אָדם נתפס על צערו (מה שעשה בעת הצער) — וד"ל —

און וואָס דאָס ב"ד (צדק?) אין פויזן אָנבאַלאַנגט, קען איך ווירקלעך ניט וואָגן צו רעדן קעגן מענער ווי מהר"מ לאַנדסבערג און שלמה פלעסנער, כי מה אני נגד שני הרים כאלה בישראל! פונדעסטוועגן וואָלט איך אייך געוואָלט פרעגן, ליבער פאָטער, וואָס זאָל שוין ווערן פון דעם אָרעמען יידנטום, ווען מענער ווי די צוויי, וועמעס געלערזאַמקייט און פרומקייט איז באַקאַנט, זאָלן ווי „מענטשן" סטריקט האַנדלען קעגן דברי חכמ"ז! ווען אַ „פלעסנער" געדענקט מער ניט די פאָלגנדיקע גלייכווערטער, ווי: „נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (ברכות מ"ג) „לעולם יהא אָדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים! (ב"ק, צ"ג) „המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים" (ב"ק, ל"ט) „תהא לוטא ולא תהא לייטאָ (סנהדרין מ"ח) „לעולם יהא אָדם ערום ביראתו מענה רך ישיב חמה! (ברכות י"ז) „הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות (שבת קכ"ז) אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא ב"ד חבירו (סנהדרין) און זאָלן טויזנטער ענלעכע פערלען פון אונדזערע חכמים ז"ל פאַרגעסן! ווען מענער ווי דיזע באַנעמען זיך אַזוי געמיין אין א דבר מצוה און אויף אַ געוויינלעכן אופן אורטיילן איינזייטיק און אָנשטאָט „שמוע בין אחיכם", אָנשטאָט „דן לכף זכות", אָנשטאָט „אל תדין עד . . .", פאַרדאַמען בעסער גלייך ווי אין דער צייט פון דער אינקוויזיציע! דאָן, מיין גוטער פאָטער, זאָגט מיר „וואָס זאָלן שוין די רעפאָרמער טאָן!!!" דאָך געלויבט איז ה"י, וואָס איך דאַרף זיך ניט אָנפרעגן ביי דיזע מענער! פלעסנערס אַ קינד־אַ־מלאך — דער 16 יאָריקער זון פון Dr. Aron Hirshfeld (חותן פלעסנער) האָט מיך אין New York, ווייל איך האָב אים מקרב געווען, אויף 30 דאָלאַר אָפּגענאַרט! און האָט ביי מיר עטלעכע ביכער געגנבעט, פונדעסטוועגן למען כבוד אבותיו ואבי אמי (פלעסנער) האָב איך אים געלאָזן לויפן ולא עשיתי לו דבר! — ביז היינט האָב איך עס נאָך קיינמאָל אויף מיינע ליפּן אַרויפגעבראַכט צוליב דער ערע פון נאָמען פלעסנער, און דאָ קומט דיזער „צדיק" און באַליידיקט, יאָ באַשימפט מיין פאָטער אויף אַ געמיינעם אופן! איך וואָלט זייער געוואָלט, אַז איר זאָלט מיינע דאָזיקע ווערטער שרייבן צו אייער תלמיד אליה פלעסנער, אָדער דעם אַלטן זאָגן כי שקר ענה בי!!! למען האמת וואָלט איר דאָס באַדאַרפט שוין טאָן! די הערן זאָלן וויסן, אַז זיי האָבן אַן

אומרעכט געטאָן. — וד״ל —

אויף היינט, פאָטער, מוז איך שוין שליסן, ווייל אין דיזער ערנסטער צייט האָב איך אַ סך צו טאָן — דאָך אי״ה נאָך די י״ט וועל איך בלי נדר מער שרייבן — איך וואָלט גערן דעם ר״ה גראַטולירט, אָבער דיזער בריוו קומט דאָרט אָן אַ סך שפּעטער. וואָס זאָל איך, מיין גוטער פאָטער, אייך ווינטשן? וואָס נאָר אַ שילער זיין פאַרערטן לערער — איין זון זיין געליבטן פאָטער צו ווינטשן פאַרמאָגט — דאָס, מיין פאָטער, ווינטשט געוויס אייך פון גאַנצן, גאַנצן האַרצן אייער

אהרן יונתן

נשים מיל נשים — !

איך שיק מיינע האַרציקסטע גרוסן דעם איידעלן און חשובן שוויגערזון מהור׳ שמעון טארלע ובני ביתו ביטע צו איבערגעבן — גם בשלום החזן דגרידץ אני דורש ובשלום כל ישראל —

בריש כל אסון אנא „חמר״ (ב״ב נ״ח)

זיך פאַרטרויענדיק אויף דאָס אייביקע וואָרט, וואָלט איך גערן מיין פאָטער און לערער אַ גוטע גלאָז ווין אָנגעבאָטן, כדי ענדלעך זאָל ביי אונדז אַלץ געהיילט ווערן!!! דאָך איז עס צו ווייט, צווישן אונדז ליגט אַ ים, דעריבער דערלויב איך מיר גלייך מיט דעם בריוו $10.00 מיטצושיקן מיט דער ביטע צו קויפן דערפאַר גוטן ווין, און איינלאַדן אַלע בחורים, וואָס פאַרברענגען נאָך דאָרט, ווי טארלע, און צוזאַמען אין אַ שעה פון פאַרגעניגן אַ גלאָז אויסצולייזיקן פאַר מיין געזונט, על הנסים והנפלאות שעשה לי השם ית׳ ש״י —

כן יעמוד ויעזור ד׳ לכל ישראל עד עולם

דאָס געלט וועט מסתמא אָנקומען מיט 8 טאָג שפּעטער פון בריוו. צוליב דעם קריג באַקום איך ניט קיין וועקסל, און איך האָב געמוזט עס איינצאָלן אין היגן קאָנסולאַט — עס דויערט נאָר עטוואָס לענגער — וד״ל —

* * *

אין סאַן־פראַנציסקאָ האָט ד״ר אהרן־יונתן מעסינג, ווייזט אויס, אַנטוויקלט אַן ענערגישע טעטיקייט אַלס רב פון דער קאָנגרעגאַציע „שארית ישראל״, וועלכע האָט להיפוך צו דער קאָנגרעגאַציע „עמנואל״ פון די אַמעריקאַנישע און דייטשישע יידן, פאַראייניקט די פוילישע יידן און די ענגלישע. ער האָט געגרינדעט אין קאַליפאָרניע 23 תלמוד־תורהס, אָרגאַניזירט 8 קולטור־געמיינדעס, געווען אַקטיוו אין וואָרט און שריפט, פאַרפאַסט רעליגיאָנס־ביכער. אין דעם אַרכיוו פון דעם גריידיצער צדיק געפינט זיך אַן אויסשניט פון אַ דייטש־יידישער צייטונג פון סאַן־פראַנציסקאָ The Hebrew אַרויסגעגעבן פון פילאָ יאַקאָבי, פון פעברואַר 1871, מיט דעם טעקסט פון אַ דרשה, וואָס ד״ר א. י. מעסינג האָט געהאַלטן פאַר דער געמיינדע „שארית ישראל״ פורים תרל״א. איבעריקס געהערט

שוין ניט צו מיין טעמע די טעטיקייט פון ד״ר מעסינג אין אַמעריקע, דאָס איז שוין אַ קאַפּיטל, וואָס די אַמעריקאַניש־יידישע פאָרשער קענען וועגן דעם באַקומען גענוג מאַטעריאַל אין אַמעריקע גופא.

מעסינג ווערט אויך דערמאָנט אין אַ בריוו פון ניו־יאָרק, וואָס די געצוקטע חתימה פון דעם שרייבער לאָזט זיך ניט איבערלייענען. מיר ברענגען דעם בריוו צוליב די טשיקאַווע ידיעות וועגן יידן און יידישקייט אין ניו־יאָרק אין 1868:

ב״ה נעוויאָרק יום ב׳ פ׳ בהעלותך שנת תרכ״ח לפ״ק

שלום וכל טוב להגאון המאיר החרוץ והמופלג התרוני (!) מו״ה אליהו נ״י. אוודאי וואָלט איך דאָס שרייבן, וועלכן איך האָב פון הגאון אב״ד דערהאַלטן אַחרון של פסח דורך מיסטער קאָהן אַזוי לאַנג ניט געלאָזן אומגעענטפערט, ווען די לייט וואָלטן מיר ניט פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן צו מיר קומען, און וועלן טאפּלט שריפטלעך באַדאַנקען הגאון אב״ד, ערשטנס, פאַר דער טרחה פון דער מציבה, און צווייטנס, פאַר דער צייכענונג מיט דער שריפט וואָס אב״ד האָט ביי־געלייגט. זיי זיינען געווען זייער גליקלעך מיט דער שריפט און האָבן עס איינגעראַמט צום אייביקן אָנדענק, אָבער ביז היינט זיינען נאָך ביי מיר ניט געווען. וואָלט אימיצער אַנדערש אויך באַדאַנקט דורך שרייבן, וואָלט דאָס מיך ווירקלעך האַרציק געפרייט, אָבער דאָס איז ניט דער פאַל, טוט עס מיר לייד, אָבער איך בין דאָך ווייניקסטנס פאַרפליכטעט צו ענטפערן און אָנצופרעגן אצל הגאון אב״ד, אויב אב״ד אַליין און די גאַנצע אומגעבונג זיינען געזונט און מונטער, דאָס זעלביקע קען איך פון מיר און מייניקע מיטטיילן. בנוגע ד״ר מעסינג. דעם בריוו, האָט מיר מיסטער קאָהן געזאָגט, האָט ער אים דאַמאָלסט אייגנהענטיק באַזאָרגט און איך האָב מיט אים נאָך ביז היינט ניט גערעדט. ווי איך האָב געהערט, איז ער אַליין שולדיק, וואָס ער האָט די שטעלע ביי דעם קריסטי קהל פאַרלאָזן שבועת [!]. האָט מיר זיינער אַן אינטימער פריינד געזאָגט, אַז ער האָט זינט עטלעכע טעג פאַרלאָזן ניו־יאָרק און איז געפאָרן קיין שיקאַגאָ. דאָס איז אויך אַ באַדייטנדיקע שטאָט, זי געהערט צום שטאַט מיזורי. אַמעריקע האָט איצט שוין 36 שטאַטן. געוויס, ליבער רבי, וואָלט איך אויף פולע בויגנס געקענט שרייבן וועגן פאַרשיידענע נייִקייטן פון אַמעריקע, אָבער איך ווייס, אַז אין די אַלע נייִקייטן —וועט זיך קיין זאַך ניט געפינען, ווו הגאון אב״ד זאָל האָבן נחת רוח . . . פיל מער צער גדול. השי״ זאָל זיך מרחם זיין, וואָס עס טוט זיך, ליידער, אָפּ אין אַמעריקע, און בכל יום ויום נעמט עס די אויבערהאַנט. נאַטירלעך, האָב איך די ערשטע צייט ניט אַזוי אויפמערקזאַם געקוקט, אָבער אָט ווערט שוין באַלד צוויי יאָר, ווי איך לעב אין אַמעריקע, און זע וואָס אַ טאָג מער פאַר די אויגן עס איז שוידערלעך, ווען יהודים האָבן זיך אַזוי אויסגעוואָרצלט. אַז אַמעריקע איז דער גרעסטער טייל פון דער וועלט, איז שוין לאַנג באַוווּסט, די שטאָט נעוויאָרק איז איינע פון די גרעסטע שטעט. מיט צוויי יאָר צוריק האָט נעוויאָרק שוין געציילט 80,000

יידישע משפחות, דאָ בין איך און נאָך אייניקע טויזנט ניט אַריינגערעכנט. איז וואָס איז דער וווּנדער, וואָס אַ ביסל יראים ושלמים געפינען זיך דאָ, אָבער, ליידער, זייער ווייניק. איך האָב אין מיין פריערדיקן שרייבן דעם הגאון אב״ד געזאָגט, אַז מיר גייט גוט, און דאָס איז נאָך אויך איצט אמת, דאָס גאַנצע לעבן איז מיר נאָך ניט אַזוי געגאַנגען ווי איצט. עס פלעגט מיר גאָרניט, אָבער פונ־דעסטוועגן וועל איך אין שטילן וויי קלאָגן ביז צו מיין לעצטער שעה, וואָס איך האָב געפאָלגט דעם משוגענעם ראַט צו פאַרלאָזן דייטשלאַנד און פאָרן קיין אַמעריקע. מיין געבעט צו הש״י איז, אַז איך זאָל נאָך איין מאָל דעם גרויסן שרעקלעכן וועלט־ים מיט זעגלען דורכמאַכן, און ווידער קענען אָנקומען אין לאַנד פון מיין געבורט. דערביי קען איך הגאון אב״ד פאַרזיכערן —ביי אַלץ וואָס הייליק איז, אַז איך האָב מיין יידישקייט אין יעדער הינזיכט פאַרריכט און אפילו אין מיין הויז איז ביי מיר כשר וישר, אָבער וואָס איז די פּעולה? אַז דער ליבער גאָט האָט דעם מענטשן מיט אַ שיינער ראיה, באַשאָנקען, באַ־זונדערס מיך האָט דער אַלמעכטיקער באַשאָנקען — ביז איצט האָב איך נאָך ניט געדאַרפט אָנטאָן קיין ברילן; דעריבער ליידט מיין אויג נאָך מער ווען איך וואָלט דורך ברילן געמוזט קוקן אויף אַמעריקע. איך וואָלט אויך דאָס דעם הגאון אב״ד ניט געשריבן, איך בין נאָר אויסן דערמיט קיין מענטשן ניט צו ראַטן צו פאָרן קיין אַמעריקע, באַזונדערס אַלטע לייט. צום שלוס בעט איך אב״ד ניט זיין בייז אויף מיין לאַנגן שרייבן; ווען מען שרייבט קיין דייטשלאַנד וויל מען דאָך ווייניקסטנס עטוואָס שרייבן. מיט דעם געדאַנק, אַז הש״י זאָל מיך נאָך באַגליקן, אַז איך מיט מיינע ליבע זאָל נאָך ווידער קומען אין דער קהילה קדושה גרעץ און הגאון אב״ד מיט זיין אַלע אַרומיקע טרעפן געזונט און מונטער, שליס איך מיין שרייבן.

אַכטונגספול הק׳ יצחק
אייזיק בר ש׳ ז״ל

הרבנית תחי ואכי״ח גריסן מיר בעסטנס.

* * *

איינער, אַן אַדאָלף לעווי, ניו־יאָרק, 142 וועסט 47, ראָג 7טע עוועניו, אין אַ בריוו פון 4טן יאַנואַר 1870 איז מודיע דעם רבין וועגן דעם טויט פון זיין פרוי „והרב הגאון מו״ה נחם (!) שטרייזאנד זאָגטע פאַר אייניגען מאָנאַטהע דאָס איך אַן איהנען שיקקען זאָלל 54 טאַלער אונד זאָלל מיינע גאָטט זעליגע פרויא אין יערושליים (!) איין קויפען דאָס מאַן זאָלל אַן יאָהרצייט פיר איהר לערנען דא האבע איך עס געטאָהן אונד איהנען געשיקט״. איצט שיקט ער אים ווידער 50 טאָלער צום יאָרצייט פון זיין פרוי (10 פאַרן רבין 15 פיר לומדה (!) תורה און 15 פאַר אָרעמע לייט אין טאָג פון יאָרצייט כ״ג טבת, א״אַ). „איך האבע מיינען וואָהנהויזע מנין געהאַלטען דיא גאַנצע 11 מאָנאַטהע איך האבע מיר 7

לייטע בעצאָהלט דיא אבענד אונד מאָרגענס אונד ווי האבען ניכטס פער־פעהלט״.

דער זעלביקער אַדאָלף לעווי אין אַ בריוו פון 20סטן יאַנואַר 1871 בעט דעם רבין ווייטער איבער, וואָס ער איז אים מטריח ווידער וועגן דעם יאָרצייט פון זיין ליבער פאַרשטאָרבענער פרוי, און שיקט אים 50 דאָלאַר (10 פאַרן רבין אאַז״וו).

פון דעם זעלביקן אינהאַלט איז דער בריוו לעוויס פון 14טן מערץ 1871 אויף אַ פירמע־בלאַנק פון זיינע זין

Levi Bros. and Co.
Wholesale Clothiers and Goods for Men's Wear
12 and 14 Walker Str.

* * *

אַ געוויסער ה. ווינער, 59 רענדאל־גאַס, באָסטאָן, מאַסס. אין אַ בריוו פון ג׳ אלול תרכ״ט דאַנקט דעם רבין פאַר זיין בריוו און דער קמיע, דערציילט, אַז זיין פרוי איז אין „ניעוויאָרעק״ אין אַן אנשטאַלט פאַר גייסטיק־קראַנקע, איז איר געוואָרן בעסער, און ער האָפט, אַז זי וועט האָבן געטראָגן די קמיע 14 טעג, וועט ער און דער זון שרייבן דעם רבין אַן אויספירלעכן בריוו; דערווייל בעט ער דעם רבין, ער זאָל זי לאָזן מזכיר זיין בתפילה, מאַכן א „מי שבירך (!) לחולה״, „תהילים פון אירטוועגן זאָגן, ווייל דאָ ווו איך בין, איז בעונתנו הרבים נישט פאַראַן קיין איינציק וואָרט קדושה, דאָ לאַכן זיי דערפון״...

וועגן אַ קמיע און הילף פאַר זיין קראַנקער פרוי, וואָס האָט „איין שלאַק באַקומען אויף דעם לשון, די לינקע האַנט און דעם לינקן פוס . . . עס איז איר איין משוגעת געבליבן אין קאָפּ אאַז״וו — ווענדט זיך צו אים אויך יעקב סאָס־נאָווסקי פון באָסטאָן, דעם 19טן יולי, 1870.

* * *

פון די איבעריקע אַמעריקאַנער בריוו צום גריידיצער רבין איז כדאי צו ציטירן דעם זייער לאַנגן בריוו פון רעוו׳ ד״ר אהרן אַלענדאָרף, פון יאָר תרל״א פון קווינסי.

„[קומנדיק] פון קאשמין, וואו איך האָב דאָס לעצטע מאָל געהאַט דעם פאַרגעניגן צו ריידן מיט אייך, האָב איך געגרינדעט אַ שול אין פּלעצען, איינ־געשטעלט אַ באַלעבאַטישקייט און אין יאָר 1852 האָב איך עֶנדלעך געפונען, אַז מיין בת־זוג, וואָס איז מיר באַשערט געווען, איז אַ שלמותדיקער מוסטער פון אַן אשת חיל. אין צוויי יאָר אַרום נאָך מיין חתונה, האָב איך שוין איינגעזען, אַז דער לערער־פאַך וועט מיר ניט באַפרידיקן און וועט קיינמאָל ניט אנטשפּרעכן מיינע האָפנונגען. גראָד דאַן האָב איך צופעליק באַקומען אַ בריוו פון מיין פרויס אַ ברודער פון אויסטראַליע, אין וועלכן ער האָט געשריבן, אַז די צייט

און די דאָרטיקע פאַרהעלטנישן זיינען זייער גינסטיק פאַר יעדער שטאַנד. עס האָט זיך אין מיר אויפגעוועקט די בענקשאַפט זיך צו באַקענען מיט אונזערע אַנטיפּאָדן און אין עטלעכע חדשים אַרום האָב איך עס טאַקע פאַרווירקלעכט. אין אויסטראַליע האָב איך מיך צוערשט דריי און אַ האַלב יאָר געהאַלטן אָן מיין ש״ץ מ״ת [= שליח צבור, מלמד תורה], אָבער ערשט דורך מסחר האָב איך געמאַכט אַ פאַרמעגן פון 10.000 גילדן. מיט דעם געלט — אַן אוצר פאַר אַ דייטשישן פעדאַגאָג — בין איך אַרומפאָרנדיק איבער דרום־ און צפון־אַמעריקע געקומען קיין ברעסלוי ווו מיין פרוי האָט זיך דורך דער צייט וואָס איך בין ניט געווען (אין דער היים), אויפגעהאַלטן ביי אירן אַ ברודער, אַ ד״ר פילאָלאָגיע. דאָ האָב איך זיך איינגעאָרדנט מיט מיין קאַפּיטאַל און די ערשטע צייט געמאַכט גאָר גוטע געשעפטן, ביז איך האָב אין (יאָר) 1866, בעת דער קורצער דייטשער מלחמה [צווישן פרייסן און עסטרייך], אויף איין מאָל פאַרלאָרן אַלצדינג [אין האַנדל מיט] באָדן—(אַ גוטע עצה וואָלט דאָ צוניץ געקומען)—און פונדעסטוועגן בין איך מיט אַ געהויבענעם גייסט געשטאַנען פאַר מיין גורל, וואָס ווי סותרדיק ער איז ניט געווען, האָט ער פונדעסטוועגן ניט געקענט אָפּנעמען פון מיר דעם מוט און מיין בטחון אויף דעם פאָטער אין הימל; ווייל, וואָס שייך דאָס ערשטע, בין איך אַלעמאָל געווען דורכגענומען מיטן אמת פון די קלוגע ווערטער: התרפית ביום צרה צר כחיך [דאַרף זיין: כחכה, עס מיינט: לאָזטו זיך אָפּ אין טאָג פון נויט, איז דיין כוח אַ קנאַפּער. עס איז אַ פסוק אין משלי כ״ד, 10]. איך בין, אַלזאָ, צום צווייטן מאָל פאַרלאָזנדיק מיין פאָטערלאַנד, אַוועק קיין אַמעריקע, איך האָב אָבער געמוזט לאַנג וואַרטן און נאָכזוכן ביז איך וועל געפינען דעם אָרט, וואָס דער אויבערשטער האָט מיר געוואָלט אָנווייזן: „אל הארץ אשר אראך״ [בראשית י״ב, 1]. ענדלעך האָט ער מיר דאָ אָנגעוויזן און בין גאָט צו דאַנקען מיט זיין פירונג אַזוי צופרידן, אַז איך קוק אַריבער מיט רעזיגנאַציע אויף מיינע אַנגסט־פאַרהעלטנישן אין אייראָפּע — און פון גאַנצן האַרצן (———) [און זאָג:] ברוך ד׳ אלהי אברהם אשר הנחני בדרך אמת, להחיות עם רב — [געלויבט איז דער אויבערשטער וואָס האָט מיר געפירט אויף אַן אמתן וועג צו שפּייזן אַ גרויס פאָלק] — ניט מאַטעריעל, נאָר גייסטיק . . .

ז. ברכות

די געשיכטע פון דער יידישער פרעסע אין מאַסאַטשוזעטס

(1882—1938)

דאָס יאָר 1842 איז געווען דער אָנהייב פון דער יידישער געמיינדע אין מאסאטשוזעטס און פונקט אין פערציק יאָר אַרום, אין 1882, איז דערשינען די ערשטע יידישע צייטונג אין ענגליש „דער דזשואיש וואַטשמאַן".

פאַר די פערציק יאָר איז די יידישע געמיינדע אויסגעוואַקסן ביז אַרום 5000. די יידן האָבן זיך עקאָנאָמיש איינגעפונדעוועט. דאָס יידישע לעבן האָט זיך אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן. פינף קהילות, אַ גרויסע תלמוד־תורה, ווו עס האָבן געלערנט אַרום הונדערט קינדער, „סאָנדעי סקולס", יידישע צדקה־אינסטיטוציעס זיינען געבאָרן געוואָרן. ליטעראַרישע קלובן האָבן זיך געשאַפן. די שניידער און צווישן זיי, די יידישע, זיינען געווען אָרגאַניזירט אין „סאָסייטיס" און געפירט סטרייקס. די באַלעבאַטים האָבן געענטפערט מיט לאַקאוטס. אפילו זעקס יידישע אַדוואָקאַטן זיינען שוין דאַן געווען אין באָסטאָן.

צו די דייטשישע און האָלענדישע יידן זיינען צוגעקומען די רוסישע און פוילישע, וואָס זיינען געקומען אין אַמעריקע אין די זיבעציקער יאָרן.

וואָסערע צייטונגען האָבן געלייענט די יידן במשך פון אָט די פערציק יאָר, ביזן אויפקום פון די אָרטיקער יידישער פרעסע?

די יידן אין באָסטאָן האָבן געלייענט דעם „אַמעריקאַנער איזראַעליט", וואָס האָט דאַן געהייסן דער „איזראַעליט" און איז דערשינען אין סינסינאַטי. זיי האָבן געלייענט די „דעבאָראַ", וואָס דער אייגענער „איזראַעליט" האָט אַרויסגעגעבן אין דייטש פאַר די וואָס קענען ניט קיין ענגליש. זיי האָבן געלייענט די פאַרשיידענע דייטשישע צייטונגען, וואָס זיינען דאַן דערשינען אין באָסטאָן ווי דער „באָסטאָן אינטעלידזשענס באַלט", „די באָסטאָנער צייטונג", „די ניו ענגלאַנד שטאַטס־צייטונג" און אויך די לאָקאַלע באָסטאָנער ענגלישע צייטונגען!

עס פאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָט ניט באַפרידיקט די קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע באַדערפענישן פון דעם יונגן יידישן ישוב. אין אייניקע יאָר אַרום נאָך דעם ווי אין באָסטאָן איז אָנגעקומען ראַבי סאָלאָמאָן שינדלער, ווי אַ ראַבינער פון דעם טעמפּל עדת ישראל, האָט ער מיט דער הילף פון עטלעכע פריינד אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן דעם „דזשואיש וואַטשמאַן".

דער „דזשואיש וואַטשמאַן" האָט ניט געהאַט קיין לאַנגע יאָרן. אין זעקס

חדשים אַרום איז ער אונטערגעגאַנגען. אין „באָסטאָן היברו אָבזערוווער", אין דער צווייטער צייטונג, וואָס שינדלער האָט אַרויסגעגעבן, באַקלאָגט ער זיך, אַז ניט געקוקט אויף דעם, וואָס דער „דזשואיש וואַטשמאַן" איז אַזוי וואַרעם אויפגענומען געוואָרן פון דער יידישער באַפעלקערונג, האָט ער געמוזט אונטערגיין און ער באַשולדיקט אין דעם די דאַמאָלסדיקע פאַרוואַלטערס און רעדאַקטאָרן פון דעם „וואַטשמאַן". דערביי דערקלערט ער, אַז דעם „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" וועט ער שוין קיינעם ניט אָנפאַרטרויען, נאָר ער וועט אים אַליין פירן און רעדאַקטירן.

וואָס דער „דזשואיש וואַטשמאַן" איז געווען קען מען זען פון דעם, וואָס דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" איז געווען, ווייל שינדלער האָט פאַר ביידע צייטונגען אָנגעצייכנט זייער וועג. ער זאָגט:

„די וואַרעמקייט מיט וועלכער די יידישע באַפעלקערונג האָט אויפגענומען דעם „דזשואיש וואַטשמאַן", ווייזט אָן זייער גוט ווי וויכטיק און נייטיק עס איז אַזאַ צייטונג פאַר די יידן אין ניו־ענגלאַנד. דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" וועט באַפרידיקן אָט די באַדערפעניש און וועט פאַרזעצן די אַרבעט, וואָס דער „דזשואיש וואַטשמאַן" האָט אָנגעהויבן. אַלץ וואָס מיר האָבן דאַמאָלסט צוגעזאָגט וועלן מיר איצט פאַרווירקלעכן". און ווייטער זאָגט ער, אַז דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו זיין „אומאָפּהענגיק, פּראָגרעסיוו און רעליגיעז" און אין דער אייגענער צייט וואָרנט ער, אַז דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" וועט זיך קיינעם ניט אונטערוואַרפן און וועט אָפּגעבן אָרט פאַר אַ פרייער דיסקוסיע פון געזעלשאַפטלעכע פראַגעס. דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" וועט זיין אַ צייטונג פון פאָלק און פאַרן פאָלק.

רבי שינדלער האָט געשטרעבט צו מאַכן דעם „אָבזערוווער" פאַר אַ לאַקאַלע צייטונג פון ניו־ענגלאַנד, אָבער דאָס האָט זיך אים ניט איינגעגעבן. איינע פון די סיבות איז געווען דאָס, וואָס שינדלער איז געווען דער ראַבאַי פון דער רעפאָרמירטער „קאָנגרעגיישאָן" פון די דייטשישע יידן, וואָס האָבן זיך דאַן, אין יענע צייטן, באַצויגן זייער שלעכט צו די ניט־דייטשישע יידן. די דייטשישע יידן האָבן זיך געהאַלטן פאַר די אויסדערוויילטע, פאַר דאָס אויבערשטע פון שטויסל. שינדלער האָט געזוכט אַ מיטל ווי אַזוי דאָס אויסצובעסערן. אָבער ער איז געווען געבונדן. אין דער אייגענער צייט ווען ער האָט קריטיקירט די דייטשישע יידן פאַר זייער האַלטונג, האָט ער זיי אויך געמוזט פאַרטיידיקן. ער איז דאָך געווען זייער ראַבאַי.

אין „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" פון 23סטן פעברואַר, 1883. האָט ער אויסגעלאַכט די נאַרישע באַציִונג פון די דייטשישע יידן צו די ניט־דייטשישע. אין אַ קליינעם אַרטיקל אונטערגעשריבן „האַראַציוס", דערציילט ער ווי איינער אַ „פּאָלאַק" פון באָסטאָן האָט געוואָלט חתונה האָבן מיט אַ „דייטשקע" פון ניו־יאָרק, האָבן די עלטערן פון דער „דייטשקע" אין אַ בריוו אָנגעפרעגט ביי זייערן אַ פריינד אין באָסטאָן אויף דעם „פּאָלאַק". דער פריינד, ווי עס

Boston Hebrew Observer

INDEPENDENT, PROGRESSIVE, RELIGIOUS.

Vol. I. BOSTON, MASS., FRIDAY, TEBETH 26, 5643, JANUARY 5, 1883. No. 1.

—THE—

Boston Hebrew Observer

WILL BE SENT TO YOU

ON TRIAL

—FOR—

Two Months for 25 Cents.

If, at the *expiration* of two months, you should not desire to continue this paper, notify us by postal card and we will discontinue sending it. If, after two months, we receive no such notification, we will consider ourselves justified in *continuing your name on our subscription list.*

SUBSCRIPTION:

$1.50 A YEAR, PREPAID.

Single Copies 5 Cents.

men must go to the trial—must set muscle against muscle, and brain against brain in the mine and the market.

Men's lives are short; and unless they gather gold in the mass, how shall they wipe out the primal curse of poverty before the hand loses its skill and the heart its strong desire?

Western Australia is the Cinderella of the South. She has no gold like her sisters. To her was given the servile and unhappy portion. The dregs of British society were poured upon her soil. The robber and the manslayer were sent thither. Her territory was marked off with a *Red Line.* She has no markets for honest men, and no ports for honest ships. Her laws are not the laws of other countries, but the terrible rules of the menagerie. Her citizens have no rights: they toil their lives out at heavy tasks, but earn no wages, nor own a vestige of right in the soil they till. It is a land of slaves and bondmen—the great Penal Colony of Great Britain.

"There is no gold in the Western Colony," said the miners contemptuturned earth. At night, when the tired wretches gathered round the camp-fire outside their prison hut, the dense mahogany forest closing weirdly round the white-clad group, still the undiscovered gold was the topic earnestly discussed. And even the government officers and the few free settlers became after a time filled with the prevailing expectancy and disquiet.

But years passed, and not an ounce of gold was discovered in the colony. The Government had offered reward to settlers or ticket-of-leave men who would find the first nugget or gold-bearing rock; but no claimant came forward.

Still, there remained the tantalizing fact,—for, in the course of years, fact it had grown to be,—that gold was to be found in the colony, and in abundance. The native bushmen were masters of the secret, but neither bribe nor torture could wring it from them. Terrible stories were whispered among the convicts, of attempts that had been made to force the natives to give up the precious secret. Gold was common amongst

But nothing came of it. Not an ounce of gold was ever taken from the earth. At last men began to avoid the subject. They could not bear to be tantalized nor tortured by the splendid delusion. Some said there was no mine in the Vasse, and others, that, if there were a mine, it was known only to a few of the native chiefs, who dealt out the raw gold to their people.

For eight years this magnificent reward had remained unclaimed, and now its terms were only recalled at the fires of the road-making convicts, or in the lonely slab-huts of the mahogany sawyers, who were all ticket-of-leave men.

II.

THE CONVICT ROAD-PARTY.

It was a scorching day in midsummer—a few days before Christmas.

Had there been any moisture in the bush it would have steamed in the heavy heat. During the mid-day hours not a bird stirred among the mahogany and gum trees. On the flat tops of the low banksia the round heads of the white cockatoos could be seen in thousands, motion-

ווייזט אויס, האָט ניט געוואָלט שטעלן אויף זיך אַליין און האָט געוויזן דעם בריוו אַ צווייטן פריינד. „האַראַציוס" איז געווען דערביי און „האַראַציוס" דער־ציילט, אַז יענער פריינד האָט מיט באַדויערן געזאָגט:

„יעס, דער יונגער מאַן האָט בריליאַנטענע פעיִקייטן, ער איז אַרבעטזאַם. ער האָט אויסגעצייכנטע אויסזיכטן פאַר אַ גרויסער צוקונפט. ער האָט אַ פיינע רעפּוטאַציע. ער איז אָבער אַ „פּאָלאַק" — און דערביי צוגעגעבן „מען קאָן דאָך ניט האָבן אַלץ וואָס מען וויל". „האַראַציוס" שטרייכט אונטער, אַז דעם שמועס האָבן געפירט די צוויי אינטעליגענטסטע מענטשן אין באָסטאָן.

שפּעטער אין אַ צווייטער אויסגאַבע פון דעם „היברו אָבזערוווער" פאַרטיי־דיקט ער די דייטשישע יידן ווען זיי זיינען ניט געקומען אויף אַ לעקציע פון ד"ר ווייז, דעם רעדאַקטאָר פון „איזראַעליט", און באַמערקט סאַרקאַסטיש: ווו זיינען דאָס געווען די פּוילישע יידן; פאַר וואָס זיינען זיי ניט געקומען?"

ווי אַ ראַבאַי האָט סאַלאָמאָן שינדלער, פאַרשטייט זיך, געקעמפט קעגן די יידן, וואָס האָבן נאָכגעטאָן די ניט־יידן און געהאַלטן דעם יום־טוב קריסטמעס מיט אַלע פּיטשעווקעס, מיט „קריסמעס"־ביימער, מתנות אד"גל. ער האָט גע־שטראָפט די יידן און אָנגעוויזן, אַז אין דער יידישער געשיכטע זיינען דאָ אַ סך שענערע מאָמענטן ווי קריסמעס, און וואָס זיינען אַ צירונג פאַר יידן און דער עיקר אַ גוטער מיטל צו דערציען די יידישע קינדער. שינדלער האָט אויך שטאַרק געקעמפט קעגן די ענגלישע צייטונגען פאַר זייער אָפּלאַכן אָדער פאַר־קלענערן דעם ווערט פון די יידן. אַזוי צום ביישפּיל, ווען דער „באָסטאָן קאָמאַנוועלט" האָט געפּרוווט אויסלאַכן סיילעם סטריט, אָנרופנדיק די גאַס „דזשירוזאַלעם" גאַס, ווייל סיילעם סטריט איז געווען די הויפּטגאַס פון יידישן האַנדל, האָט שינדלער זיי שטאַרק און ביטער אויסגעלאַכט אין „באָסטאָן היברו אָבזערוווער".

האָבנדיק אין זינען די דייטשישע יידן האָט שינדלער אויך איינגעפירט אַן אָפּטיילונג אין דייטש, מערסטנטייל געשריבן פון אים אַליין. אין אַלגעמיין קען מען זאָגן, ווען מען קוקט זיך גוט צו צום סטיל פון דער צייטונג, אַז שינדלער האָט כמעט אַליין אויסגעפילט די צייטונג.

די צייטונג האָט געהאַט אַ דערפאָלג. די ערשטע צייט איז די צייטונג דער־שינען אין זעקס זייטן מאַגאַזין־פאָרמאַט. מיט זעקס חדשים שפּעטער, זינט דעם פערטן מאַי, 1883, איז שוין דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" אַרויס אין אַכט זייטן צייטונגס־פאָרמאַט. אָבער לאַנג האָט דאָס ניט אָנגעהאַלטן. די אויס־גאַבע פון 20סטן יולי איז שוין דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" דערשינען ווי דאָס אייגנטום פון איינעם ס. מ. פרידלאַנד פון ניו־יאָרק און געהאַט צוויי אַדרעסן, באָסטאָן און ניו־יאָרק. שינדלער האָט דערקלערט אין „אָבזערוווער", אַז ער האָט געמוזט אויפגעבן דעם „אָבזערוווער", ווייל ער איז קראַנק. אַזוי איז פאַרשווונדן פון באָסטאָן די צווייטע יידישע צייטונג.

די דריטע יידישע צייטונג „דער דזשואיש קראָניקל" האָט אָנגעהויבן דער־

שיינען אין באָסטאָן אין דעצעמבער 1890. די צייט פאַר אַזאַ צייטונג איז גע־ווען אַ זייער גינסטיקע, אין יענע יאָרן האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע עמיגראַ־ציע פון די רוסישע, פּוילישע און רומענישע יידן. אין עטלעכע יאָר איז דער יידישער ישוב אויסגעוואַקסן ביז אַריבער צוואַנציק טויזנט. עס פאַרשטייט זיך, אַז די נייע עמיגראַנטן האָבן אַריינגעבראַכט אַ ניי לעבן, נייע פאָדערונגען, נייע ווערטן און נייע פאָרמען פון לעבן. דער „דזשואיש קראָניקל" איז געווען דער פאָרשטייער פון די פריער געקומענע עלעמענטן, די עלטערע. די נייע עמיגראַנטן האָבן אָנגעהויבן אַרויסגעבן זייערע אייגענע צייטונגען אין יידיש. אָבער ביז די יידישע צייטונגען האָבן אָנגעהויבן צו דערשיינען, האָט דער „דזשו־איש קראָניקל" ניט געהאַט קיין קאָנקורענטן.

דער „דזשואיש קראָניקל" איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון מענטשן, וואָס האָבן געהאַט אַן אייגענע דרוקערייי און עס איז זייער מעגלעך, אַז דאָס איז געווען איינע פון די סיבות פאַר וואָס זיי האָבן די צייטונג אַרויסגעגעבן. זיי האָבן גע־האָפט, אַז מיט דער הילף און איינפלוס פון דער צייטונג וועלן זיי אויך קריגן בכלל אַרבעט פאַר זייער דרוקערייי, ווי עס טוען אַ סך צייטונג־אַרויסגעבער אפילו נאָך היינט, באַזונדערס אין דער פּראָווינץ.

דער אַרויסגעבער פון דער צייטונג איז געווען איינער ג. דאַניעלס בשותפות מיט אַ מ. ג. לאַנדסבערג. זיי האָבן אפילו צוליב דעם געגרינדעט אַ „דזשואיש קראָניקל פּאָבלישינג קאָמפּ." די צייטונג איז געווען אַ וועכנטלעכע. ווי עס ווייזט אויס, איז דער רעדאַקטאָר געווען מ. ח. דאַניעלס * ווייל שפּעטער ווען דאַניעלס און לאַנדסבערג זיינען געוואָרן אויס שותפים, איז דער נאָמען פון דאַניעלס געווען אָנגעגעבן אין צייטונג, ווי „עדיטאָר און פּאָבלישער". לויט די אומשטענדן און באַדינגונגען פון יענער צייט, איז די צייטונג געווען צו־זאַמענגעשטעלט מיט געשמאַק.

דער „דזשואיש קראָניקל" איז געווען אַ וואָכנבלאַט און איז דערשינען אין אַכט זייטן צייטונגס־פאָרמאַט. דער אַבאָנעמענט־פּרייז איז געווען 2 דאָלאַר אַ יאָר.

דער „דזשואיש קראָניקל" האָט זיך אָפּגעגעבן מיט די אינטערעסן פון די יידן אין ניו־ענגלאַנד. זייענדיק דער אָפיציעלער אָרגאַן פון די בני־ברית און אַנדערע יידישע פראַטערנאַלע אָרדנס און יידישע אינסטיטוציעס פון ניו־ענגלאַנד, האָט ער געשטרעבט צו ווערן דער אָרגאַן פון די יידן אין ניו־ענגלאַנד.

עס איז שוין אָנגעוויזן געוואָרן, אַז דער „דזשואיש קראָניקל" איז געבאָרן געוואָרן אין אַ גינסטיקער צייט, ניט נאָר מיט דעם וואָס די עמיגראַציע האָט זיך פאַרגרעסערט, נאָר אויך מיט דעם, וואָס די פריערדיקע צוויי צייטונגען

---

*) די יידישע ענציקלאָפּעדיע ווייזט אָן, אַז סאַלאָמאָן שינדלער איז געווען רעדאַקטאָר. דאָס איז ניט ריכטיק.

האָבן צוגעגרייט דעם באָדן פאַר דער דריטער צייטונג. די יידן אין מאָסאַטשו־זעטס האָבן זייער שטאַרק געפילט די וויכטיקייט פון אַן אייגענער צייטונג, אָבער אין דער זעלביקער צייט זיינען די געזעלשאַפטלעכע פאַקטאָרן אין דעם יידישן לעבן ניט געווען קיין זייער גינסטיקע. די יידישע געמיינדע איז געווען צעטיילט אויף „דייטשן" און „פּאָלאַקן", פונקט ווי עס איז געווען אין די אַכציקער יאָרן, ווען דער „באָסטאָן היברו אָבזערוווער" איז דערשינען. און אַזוי ווי די ערשטע פראַטערנאַלע יידישע אָרדנס זיינען געגרינדעט געוואָרן פון די דייטשישע יידן זיינען די ערשטע טריט פון דעם „דזשואיש קראָניקל" ניט געווען קיין גרינגע.

די ערשטע צייטן האָט דער „דשואיש קראָניקל" געהאַט זייער ווינציק נייס פון ניו־ענגלאַנד. האָט מען זיך דאָס רוב אָפּגעגעבן מיט אַלגעמיינע פראַגעס, אַלגעמיינע אַרטיקלען, פאַרשיידענע קוריאָזן, אַרויסגענומען פון די ענגלישע צייטונגען און אויך פון אויסלענדישע, אָבער די רעדאַקטאָרן האָבן זיך באַלד געכאַפּט, אַז דאָס טויג ניט, און שוין אין דער אויסגאַבע פון 12טן פעברואַר, 1892, געפינען מיר אַ פּרווו פון דער רעדאַקציע צו מאַכן די צייטונג פאַר אַ ניו־ענגלענדער צייטונג. און זיי האָבן דאָס געטאָן אויף אַן אָריגינעלן אופן.

קיין סך שרייבערס האָבן זיי אין יענער צייט ניט געהאַט. האָבן זיי גע־וואָלט, אַז יעדער ייד אין ניו־ענגלאַנד זאָל נעמען אַן אַנטייל אין דער צייטונג, און שרייבן וועגן געזעלשאַפטלעכע פראַגעס. צוליב דעם האָבן זיי אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל אין דער אויבן דערמאָנטער אויסגאַבע און אויפגעפאָדערט יעדן יידן, ער זאָל שרייבן און אפילו אָנגעגעבן די פראַגעס וועגן וואָס מען זאָל שרייבן:

וואָס זאָלן מיר טאָן מיט די רוסישע עמיגראַנטן?
די אמתע אויפגאַבע פון דער יאָנג מענס היברו.
געמישטע חתונות.
ווי זאָלן מיר לערנען אונדזערע קינדער?
פאַרבייטן דעם שבת אויף זונטיק.
אונדזערע ווילטעטיקע אינסטיטוציעס.
דער ייד אין פּאָליטיק.
עטיקעט און פייערונגען.
די אָפּגעזונדערטקייט פון די אויבערשטע צען (ניט 400).

ווי מען זעט לויט די אָנגעגעבענע פראַגעס האָט די צייטונג געשטרעבט צו ווערן אַן אמתע לאָקאַלע צייטונג פאַר די יידן אין ניו־ענגלאַנד, אָבער ווי עס ווייזט אויס, איז דער צווייטער שותף לאַנדסבערג געשטאַנען אין וועג, ניט געוואָלט אָננעמען דעם פּלאַן. אין פינף וואָכן אַרום, נאָך דעם ווי די דער־קלערונג איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן, האָט לאַנדסבערג פאַרלאָזן דעם „דזשואיש קראָניקל" און דאַניעלס איז געבליבן דער איינציקער „עדיטאָר און פּאָבלישער". ווען דאַניעלס איז געבליבן אַליין, האָט ער זיך פונדעסטוועגן ניט פאַר־

לאָזן אויף די בריוו שרייבער אַליין, נאָר האָט אויך איינגעלאַדן שרייבן ד״ר שינדלערן. דאָרט האָט אויך געשריבן איינע „אַ באַוווּסטע פּאָעטעסע״ מיס קאָרא ווילבורן. עס האָט אויך געשריבן דאָרטן נפתלי־הערץ אימבער, וואָס האָט זיך יעמאָלט געפונען אין באָסטאָן.

אין יענער צייט איז אימבער געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין דער „דזשואיש קראָניקל״ און ער האָט געשריבן אַ סעריע אַרטיקלען וועגן אַזעלכע פראַגעס, ווי: „מגן דוד״, „די באַדייטונג פון צאָל דרייצן״, „טעלעפאָן און עלעקטריע אין תלמוד״ און ענלעכע.

דער „דזשואיש קראָניקל״ האָט, פאַרשטייט זיך, ניט געצאָלט די מיטאַר־בעטער און ווען אימבער איז געווען אין נויט, האָט די צייטונג אָפּגעדרוקט אַ ווענדונג צום עולם, מען זאָל אים העלפן, אָנווייזנדיק אויף די גרויסע פאַר־דינסטן פון אימבערן פאַר דער וויסנשאַפט. אין באָסטאָן האָט אימבער אפילו געפּרוווט אַרויסגעבן אַן אייגענעם זשורנאַל „אוריאל״. דערשינען איז נאָר איין נומער (אין 1896).

אויך אין פּרט פון טעכניק האָט דאַניעלס איינגעפירט ענדערונגען אין דער צייטונג. אַזוי האָט ער אַראָפּגענומען דעם גרויסן געצאַצקעטן קאָפּ פון דער צייטונג און אַרויפגעשטעלט אַ קאָפּ מיט פּשוטע גרויסע ווערטער „באָסטאָן דזשואיש קראָניקל״. דערביי האָט ער צוגעגעבן, אַז די צייטונג ווערט גע־לייענט פון 15,000 יידן אין ניו־ענגלאַנד. דאָך האָט דאַניעלס די צייטונג לאַנג ניט געפירט און זי אין גיכן פאַרקויפט איינעם אַלבערט ד. דזשייקאָבסאָן, דעם געוועזענעם רעדאַקטאָר פון „באָסטאָנער טעלעגראַף״.

דזשייקאָבסאָן האָט איינגעפירט גרויסע ענדערונגען. ער האָט געביטן דעם פאָרמאַט פון דער צייטונג, פון אַכט זייטן צייטונג־פאָרמאַט אויף אַכצן זייטן טאַבלאָיד־פאָרמאַט, האָט געהעכערט דעם פרייז פון דער צייטונג פון צוויי דאָלאַר אַ יאָר אויף דריי. ער האָט איינגעלאַדן ראַבאַי שינדלער צו ווערן רעדאַקטאָר, און יענער האָט אָנגענומען. דזשייקאָבסאָן און שינדלער זיינען גע־ווען פריינד. ווי נאָר שינדלער איז געוואָרן רעדאַקטאָר, האָט ער גלייך געביטן דעם טאָן פון דער צייטונג. אָנשטאָט אַ צייטונג פאַר די יידן פון ניו־ענגלאַנד האָט ער געמאַכט פון איר אַ צייטונג פאַר „אידעאַלן דזשודאַיזם״.

אין זיין דערקלערונג, וואָס אַזוינס איז „אידעאַלער אידענטום״, זאָגט ער: „רעפאָרם־יידנטום באַדייט אויפגעבן די אומשטאַנדן וואָס הערשן איצט און פאַרבייטן זיי מיט די אומשטאַנדן וואָס האָבן געהערשט פריער״.

מאָדערנער יודאַיזם איז אַן אויסדרוק וואָס זאָגט גאָרנישט.

אידעאַלער יודאַיזם באַדייט דערגרייכן דעם צוועק וואָס די מענטשהייט חלומט אין אַלע צייטן וועגן אוניווערסאַלן גליק און דער האָפענונג, אַז די מענטשהייט וועט ווערן אין דער נאָענטער צוקונפט איין גרויסע ברודערשאַפט אין דעם אמתן זינען פון וואָרט אונטער דער פירונג פון איין טאַטן (גאָט).

דער „אידעאַלער יודענטום״ האָט ניט אויסגענומען ניט ביי די דייטשישע

יידן און ניט ביי די ניי אָנגעקומענע עמיגראַנטן. שינדלער האָט אין פיר וואָכן אַרום נאָכן אָפּדרוקן די דערקלערונג רעזיגנירט פון זיין רעדאַקטאָר־אַמט. דזשייקאָבסאָן אַליין האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר ניט קיין ערלעכן מענטשן. ער האָט ניט געהאַלטן זיין אָפּמאַך מיט דאַניעלסן וועגן צאָלונגען און דאַניעלס האָט צוריק אָפּגענומען דעם „קראָניקל" און איז צוריק געוואָרן דער „עדיטאָר און פּאָבלישער".

שינדלער איז געוואָרן אויס רעדאַקטאָר דעם 12טן מאַי, 1893, און דעם 26סטן מאַי האָט דאַניעלס צוריק איבערגענומען די צייטונג, צוריק איינגעפירט דעם פריערדיקן צייטונג־פאָרמאַט און האָט געמאָלדן, אַז דער „דזשואיש קראָניקל" וועט זיין דער אָרגאַן פון „פּראָגרעסיוון יודנטום". אָבער דעם 3טן סעפּטעמבער, דעם זעלביקן יאָר, איז דער „דזשואיש קראָניקל" פאַרקויפט געוואָרן און צונויפגעגאָסן געוואָרן מיטן „ניו ענגלאַנד קוריער".

ווען מ. ג. לאַנדסבערג האָט פאַרלאָזן דעם „דזשואיש קראָניקל" איז ער ניט געבליבן זיצן מיט פאַרלייגטע הענט. ער האָט אָנגעהויבן אַליין אַרויסגעבן דעם „דזשואיש העראָלד", אַן אָרטאָדאָקסישע צייטונג (דאָס דערקלערט פאַרוואָס ער האָט פאַרלאָזן דעם „קראָניקל"). ווי אַן אויפגאַבע פון דער צייטונג האָט לאַנדסבערג זיך געשטעלט צו פּראָפּאַגאַנדירן די שיינקייט פון שבת, אָפּהיטן די שיינקייט פון פרייטיק־צו־נאַכטס, דאַוונען און אין אַלגעמיין זיין „דער אמתער אָנפירער און פאַרטיידיקער פון ריינער יידישקייט אין באָסטאָן און ניו־ענגלאַנד".

דער „דזשואיש העראָלד" איז געווען אַ וואָכנבלאַט, וואָס איז דערשינען יעדער פרייטיק. אין די זומער־מאָנאַטן איז די צייטונג דערשינען די ערשטע וואָך פון יעדער חודש און נאָך סעפּטעמבער ווידער אָנגעהויבן דערשיינען יעדן פרייטיק. דער ערשטער נומער איז דערשינען סוף פעברואַר 1893, און דעם 27סטן אַפּריל, 1894, איז שוין די צייטונג ווי עס ווייזט אויס פאַרקויפט געוואָרן און איז אַריבערגעפירט געוואָרן קיין ניו־יאָרק, ווייל דער „העראָלד" האָט שוין געהאַט צוויי אַדרעסן, ניו־יאָרק און באָסטאָן, און אין סעפּטעמבער איז דער „העראָלד" געוואָרן אין גאַנצן אַ ניו־יאָרקער צייטונג.

גלייכצייטיק מיט דער דערשיינונג פון „דזשואיש קראָניקל" האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אויף דער יידישער גאַס אין באָסטאָן, אויך יידישע צייטונגען אויף יידיש. אָבער מען דאַרף צוגעבן, אַז די יידיש־ענגלישע פּרעסע איז ניט געשאַפן געוואָרן, ווייל דער יידישער ישוב האָט געזוכט זיין תיקון; די יידישע פּרעסע איז געשאַפן געוואָרן אויסשליסלעך צוליב „פּאָליטיקס" און די אַרויסגעבערס און רעדאַקטאָרן פון די ערשטע יידישע צייטונגען גיבן דאָס גאַנץ אָפן צו. זיי באַרעכטיקן דאָס אָבער מיטן אַמעריקאַנער אַנטיסעמיטיזם.

דער „יידישער סיטיזען", די ערשטע יידישע צייטונג אין יידיש, זאָגט אין איר אויסגאַבע פון דעם 20סטן אָקטאָבער, 1893:

„מיר האָבן דאָ (אין אַמעריקע) אויך גענוג יידנפרעסער. אַנטיסעמיטיזמוס איז דאָ אויך, אין דער נייער וועלט, אַ גאַנגבאַרער מיטל".

THE HEBREW CITIZEN.

דער יידישער סיטיזען.

Vol. I. No 2. Boston, October 20, 1893. באסטאן, פרייטאג, 20 אקטאבער 1893

מליכער אמריקע.

א ווייבערנע סלומס.

ישראל'ס אלטע שאה

אדרעס "בני-ברית"

מרינדיזיס

ביזנאנאל בירנק

TRADERS NATIONAL BANK

OFFICE: WATER & COMMERCIAL

עד. קאקאס אנד סאנס,

FURRIERS.

ביבער אונד ביבער הערעס. -:-

קויפן אונד יידיש גארטענס.

162 טרימאנט סטריט 162

D. W. KAKAS AND SONS,

162 Tremont Street.

„דער יידישער סיטיזען" (באָסטאָן, 1893)

„אין די גרויסע צייטונגען שעמט מען זיך ניט שרייבן אַנטיסעמיטישע אַרטיקלען. די איירישע באַפאַלן יידן אין מיטן העלן טאָג און שלאָגן זיי מכות רצח".

„היער אין אַמעריקע, גיבט עס אַ מיטטעל ווי דיעזע נגע צרעת צו באַקעמפפען. דאָס איז אַללבאַקאַנטע סגולה, וואָס העלפט צו אַלע צרות ר"ל. דאָס איז פּאָליטיק. ווען אונדזערע יהודים זאָלן זיך באַטהייליקען אין פּאָליטיק, עס בלייבט זיך גלייך צו וועלכע פּאָליטישע פּאַרטייא, דאַן וועט מאַן פיר אונדז דאָס זעלבען רעספּעקט האָבען ווי פיר אַנדערע בירגער און די אַללע פאַראורטהיילע געגען אונדז וועללען אָפּפאַלען. די צרה איז אָבער, וואָס אונדזערע ברידער קיממערען זיך ניא ווייניג וועגען פּאָליטיק אונדז נעהמען קיין איינטהייל אין די פּאָליטישע מאַשין, וואָס איז די זעעלע פון אַמעריקאַנישען פאָלק און דער גרעסטער טהייל פון אונדזערע איינגעוואַנדערטע יהודים זיינען זאָגאַר נאָך ניט נאַטוריליזירט. עס איז אַלזאָ די הייליקע פּפליכט פון אַ יודישע צייטונג אויפצומונטערן אונדזערע ברידער הערייַנצוטרעטען אין די רייהען פון פּאָליטיק כדי מיר זאָלען האָבען די זעלבע מאַכט ווי אַלע אַנדערע בירגער פון די פערייניגטע שטאַאַטען".

„אָט דאָס וועט זיין די הויפּט אויסגאַבע פון דעם „יידישען סיטיזען", ער וועט אָנווענדען אַלע מעגליכקייטען אויפצומונטערען אונדזערע ברידער צו נעהמען איינטייל אין דיא פּאָליטיק פון לאַנד אונד וועט אונטערשטיצען יעדע פּאָליטישע באַוועגונג צווישען אונדזערע ברידער".

„דער יידישער סיטיזען" וועט ניט געהערען מיט לייב און זעעלע צו איר־געגד וועלכע פּאַרטייא. ער וועט אַללע פּאָליטישע באַוועגונגען אומפּאַרטייאיש בעהאַנדלען. ער וועט ניט פערצייגען דאָס דער קאַנדידאַט זאָלל אַ דעמאָקראַט אָדער רעפּובליקאַנער זיין. זאָנדערען ער זאָל זיין איין יודע פריינד, אויסערדעם וועט דער „יידישער סיטיזען" זיין בעלעהרענד אונד אַמוזירענד. פון וואָך צו וואָך וועלען אין איהם ערשיינען וויסענשאַפטליכע אונד הומאָריסטישע אַר־טיקלען געשריבן פון די גרעסטע שרייבער אין אונדזער זשאַרגאָנישע שפּראַך. ער וועט ענטהאַלטען די אינטערעסאַנטסטע נייעם אונד ערצעהלונגען. קורץ דער „יידישער סיטיזען" וועט זיין איין וואהרער יודישער פאָלקסאָרגאַן וועלכער וועט בעלעהערענד אונדז אַמוזירענד אַללע אונדזערע לאַנדסלייט אין אַלגעמיין אונדז אונדזערע יהודים אין די ניו ענגלאַנד סטייטס בעזונדערס און וועט איממער שטרעבען צו פערבעסערען די לאַגע פון דער וועלט".

ווי מיר זעען איז דער „יידישער סיטיזען" געשאַפן געוואָרן ספּעציעל צוליב דעם, אַז די יידן זאָלן אָנהייבן נעמען אָנטייל אין „פּאָליטיקס", וואָס איז די „זעעלע פון אַמעריקאַנישען לעבען" און צווייטנס צו „פאַרבעסערן די לאַגע פון דער וועלט".

עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז דער אַרויסגעבער פון דעם „יידישן סיטיזען"

איז געווען סאַראַזאָן פּאָבלישינג קאָמפּ. און ב. קאַהאַן, רעדאַקטאָר (סאַראַזאָן האָט שוין דאַן אַרויסגעגעבן אַ צייטונג אין ניו־יאָרק).

לויט די עטלעכע נומערן, וואָס מען קען זען, האָט דער „יידישער סיטיזען" זייער ערנסט גענומען די פראַגע פון יידן אין פּאָליטיק, ווייל אין איין אויסגאַבע אָגיטירט ער, אַז אויך די אַרבעטער מוזן אָנטייל נעמען אין פּאָליטיק און אָפּגעבן זייערע שטימען פאַר אַרבעטער־קאַנדידאַטן. ער אָגיטירט אויך זייער שטאַרק פאַר אַ פאַראייניקטן פראָנט אין דער יידישער קהילה. ער ווייזט אָן, אַז די פאַר־שיידענע פּאָליטישע קלובן וואָלטן געקענט זייער פיל אויפטאָן, ווען זיי זאָלן זיין פאַראייניקט און ניט באַקעמפן איינער דעם צווייטן. די צייטונג האָט גע־רופן צו שאַפן איין יידישע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציע, וואָס זאָל שטיצן יידיש־פריינדלעכע קאַנדידאַטן.

די צווייטע יידישע צייטונג, דער „יודישער אָדלער" האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען דעם ערשטן דעצעמבער, 1894, רעדאַקטירט פון געצל זעליקאָוויטש. דער „יידישער אָדלער" איז געשטאַנען אין דינסט פון דער רעפּובליקאַנער פּאַרטיי. אין דעם ערשטן נומער געפינען מיר אַן אַרטיקל, וואָס פאָדערט אויף די יידישע באַפעלקערונג אין באָסטאָן צו שטיצן די רעפּובליקאַנער קאַנ־דידאַטן.

„מיר רעקאָמענדירען אונדזערע צאָללרייכע לעזער צו וואוטן פאַר מר. האַרט, דער רעפּובליקאַנער קאַנדידאַט פאַר מייאָר פון באָסטאָן עבען ווי אויך פיר די אבענגענאַנטע הערען אַלץ אָלדערמען (די צייטונג רעכנט אויס די נעמען). מר. האַרט איז שוין געווען מייאָר צוויי מאָל אין באָסטאָן אונדז האָט געוואונען די סימפּאַטיע פון גאַנצען פּובליקום".

פּאָליטיק איז געווען די סיבה פאַר וואָס די יידישע צייטונגען זיינען דער־שינען און סע קען זיין, אַז דאָס איז אויך געווען די סיבה פון זייער אונטער־גאַנג. די יידישע עמיגראַנטן האָבן זיך מיט אימפּעט אַריינגעוואָרפן אין פּאָליטישן לעבן פון לאַנד.

צענדליקער פּאָליטישע קלובן, פאַרשיידענע ליטעראַרישע אָרגאַניזאַציעס, זיינען געשאַפן געוואָרן איבער נאַכט. די אַלע אָרגאַניזאַציעס האָבן געהאַט נאָר איין צוועק, אָנטייל נעמען אין דעם נייעם לעבן. אפילו די אַלע ליטעראַ־רישע קלובן פון יענע צייטן האָבן געהאַט פּאָליטישע פּונקטן אין זייערע פּראָ־גראַמען.

ווי לאַנג דער „יידישער סיטיזען" איז דערשינען, ווייס מען ניט, אָבער דער „יודישער אָדלער" איז דערשינען 42 וואָכן, מעגלעך, אַז צוליב דעם, וואָס זעליקאָוויטש האָט פאַרלאָזן באָסטאָן. זעליקאָוויטש אַליין באַקלאָגט זיך אין אַ בריוו צום „איזראַעליט", וועלכער איז דערשינען נאָכן „יודישן אָדלער", אַז ער איז געווען געצוווּנגען אויפצוגעבן דעם „אָדלער" צוליב סאַראַזאָנען, וואָס איז געקומען אין באָסטאָן און האָט פאַרגעשלאָגן די יידישע אַנאָנסן־געבערס אַריינצושטעלן זייערע אַנאָנסן אומזיסט אין זיין צייטונג. מיט יאָרן שפּעטער

האָט די אייגענע באַשולדיקונג קעגן סאַראַזאָנען געמאַכט ליאָ לייאָנס אין אַן אַרטיקל אין „דזשואיש אַדוואָקאַט", ווו ער האָט דערציילט פאַרוואָס דער „אידישער אַדוואָקאַט" איז אונטערגעגאַנגען.

דער „יידישער אָדלער" האָט געהאַט אַ דערפאָלג. זעליקאָוויטש איז געווען באַוווּסט דעם יידישן לייענער. דער „יודישער אָדלער" איז געווען געדרוקט און אַרויסגעגעבן פון די ברידער פינקאָווסקי אין פינף טויזנט עקזעמפּלאַרן. אַ העלפט פון דעם איז געגאַנגען אין ניו־יאָרק צו סאַראַזאָנען, וועלכער איז געווען דער אַגענט פון „יודישן אָדלער" אין ניו־יאָרק. דער „יודישער אָדלער" איז געווען אַ וועכנטלעכע צייטונג און האָט געקאָסט איין דאָלאַר אַ יאָר. די צייטונג איז שפּעטער טאַקע פאַרקויפט געוואָרן צו דעם אייגענעם סאַראַזאָן, וועלכער האָט געפּרוּווט פירן די צייטונג אין באָסטאָן, אָבער אין אַ קורצער צייט אין גאַנצן אויפגעגעבן.

די דריטע יידישע צייטונג איז דערשינען דעם 23סטן נאָוועמבער, 1894. דאָס איז געווען דער „אידישער טעלעגראַף". עס איז געווען דאָס יאָר פון פּאָליטישע וואַלן. דער „אידישער טעלעגראַף" האָט זיך גלייך אַריינגעוואָרפן אין דער קאַמפּאַניע. דער „אידישער טעלעגראַף" ווי דער „יודישער אָדלער" און „יודישער סיטיזען" זיינען געווען כלל־ישראל־צייטונגען. זיי האָבן געגעבן נייס פון דער גאַנצער וועלט, שטיקלעך, ברעקלעך, טשיקאַווע קלייניקייטן, אָבער דערפאַר איז דער „אידישער טעלעגראַף" געווען די ערשטע צייטונג, וואָס האָט אָנגעהויבן דרוקן נייס וועגן יידישע ביכער. עס האָבן זיך דאָרט אויך אָנגעהויבן ווייזן אַנאָנסן וועגן יידישן טעאַטער אפילו, כאָטש יידיש טעאַטער האָט מען שוין געשפּילט אין באָסטאָן אין 1882. די ביכער, וואָס זיינען דער־מאָנט געוואָרן אין דער צייטונג, זיינען:

„דער אומגליקליכער פּריץ אָדער די אייזערנע מאַסקע", פון פ. קראַנץ. 40 סענט.

„דוד בן דוד", פון טשאַרלס דיקענס, איבערזעצט פון י. גוידה.

„המזכיר", אַ קאַלענדאַר.

„דער מאַלאַטער גנב", פון אברהם שייקעוויטש.

„אונזער פאָלקס קאַלענדאַר", פון א. האַרקאַווי.

„אַלענדאַרפס מעטאָדע פון לערנען ענגליש", פון א. האַרקאַווי.

די טעאַטער אַנאָנסן:

דאָדליאַ אָפּעראַ הויז

א. שעהנגאָלד, מענעדזשער

מאַנסקי, רעזשיסאָר

די פעראייניגטע יודישע שושפּילער אויס ניו יאָרק

דאָנערשטאָג אָבענד „טהיינקס גיווינג" דען 29 נאָוועמבער 1894
„דער בעל תשובה"

פרייטיג אָבענד דען 30 נאָוועמבער
„זשידאָווקא" (די יודין)

חברות, לאָדזשען אונד סאָסייעטיס קענען יעצט קויפען בענעפיטס פיר מעסיקע פּרייזען.

ווי עס ווייזט אויס, איז דער „יידישער טעלעגראַף" אַרויסגעגעבן געוואָרן פון יידן רוסישע פּאַטריאָטן, ווייל אין איין נומער געפינט מען דאָרט אויף דער ערשטער זייט אַ בילד פון צאַר ניקאָלאַיס חתונה מיט דער פּרינצעסן אַלעקס פאָן העסען, און אין צווייטן נומער געפינט מען אַ בילד ווי דער צאַר מיט דער צאַרינע שליטלען זיך איבער די גאַסן פון פּעטערבורג, און אונטערן בילד זיינען די פאָלגנדיקע פיר שורות:

„דער צאַר און די צאַרין שליטלען זיך אויף נעווסקי פּראָספּעקט,
דאָס פאָלק עמפּפאַנגט אים מיט גרענצלאָזע ליעבע און מיט רעספּעקט,
אַ צאַרסקי פּאָיעזד אָן קאַזאַקען—שרייט דאָס פאָלק—איז באַ אונז גאַנץ ניי.
דאָס קען נור בעווייזען דער יונגער אַלבעליבטער צאַר ניקאָלאַי."

דער רעדאַקטאָר פון „טעלעגראַף" האָט באַשלאָסן, אַז דאָס איז ניט גענוג און אין דער אויסגאַבע פון 7טן דעצעמבער, האָט ער געגעבן אַן אויספירלעכע באַשרייבונג פון דער צאַרס רייזע.

ווי לאַנג דער „יודישער טעלעגראַף" איז דערשינען, קען מען ניט וויסן. מסתמא ניט לאַנג. ווי עס זעט אויס, איז דער „יידישער טעלעגראַף" איבער־געגומען געוואָרן פון דער „אידישער וועלט", וואָס האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין סוף אָקטאָבער, 1894. די אייגנטימער זיינען געווען באַראָפּסקי, כאַראַק און א. אַלפּערט. א. אַלפּערט איז געווען רעדאַקטאָר, ווייל ער איז געווען דער איינצי־קער אין יענער צייט אָנערקענטער שרייבער, וואָס האָט שוין אפילו אָפּגעדרוקט אַ ביכל „דער אוצר".

די „יודישע וועלט" האָט זיך באַמיט צו ווערן אַ לאָקאַלע צייטונג. זי האָט שוין פּרובירט אונטער פאַרשיידענע קעפּלעך געבן איבערבליקן פון דעם לעבן אין באָסטאָן. אין דער „אידישער וועלט" הייבן זיך שוין אָן ווייזן יידישע אָרגאַ־ניזאַציעס מיט נאָטיצן, ספּעציעל וועגן זייערע אונטערנעמונגען און טעאַטער־פאָרשטעלונגען. אַזוי האָט די תלמוד־תורה היברו פּרי סקול אין אַפּריל, 1895, געלאָזט וויסן דעם יידישן עולם אין באָסטאָן, אַז זי האָט אַן אונטערנעמונג אונ־טער „דער פּערזענליכער לייטונג פון בעריהמטען אַרטיסט א. שעהנגאָלד מיט דער פּעראייניגטער אָריענטאַלישער געזעלשאַפט אויס ניו יאָרק", עס וועט

אויפגעפירט ווערן „די פערבלאָנדזשעטע נשמה". אין דער אויסגאַבע פון 17טן מאַי, געפינט מען נאָך אַ גרעסערן אַנאַנס וועגן אַן אונטערנעמונג פון:

זיגמונד מאָגולעסקא און רודאָלף מאַרקס.

„דיעזע צוויי גרעסטע קאָמיקער פון דער יודישער ביהנע מיט דיא בע־ריהמטע אַקטריסע סאַבינע ווינבלאַט קאָממען נאָך באָסטאָן אָבגעבען קאָנצערט אם זונטאָג אָבענד דעם 19טן מאי אין הויארד טהעאַטער־הויארד סטריט.

דיעזע קאָנצערט וועט ניט זיין אַ ביזנעס קאָנצערט, וואו די קאָנצערטיסטן מיינען ניט די הגדה נאָר די קניידלאַך, דיעזער קאָנצערט וועט זיין הער מאָגו־לעסקאָס אַדיע צום פּובליקום ווייל אָנפאַנג יוני פאָהרט ער נאָך יוראָפּ, אונד זייא וועללען אַלזאָ דיעזען אָבשיעדס קאָנצערט מיט וואָהרע קונסט אונדז טאַלענט.

אויסער גאַנץ נייע אונד דיא בעסטע אַלטע קופּלעטען וועללען זייא פאַר־טראָגען דיא בעסטע שטיקער פון דיא מייסטערוועק — „בליהמעלע" אָדער דיא פערעלע פון וואַרשע" . . .

די פרייזען פון טיקעטס זיינען ביל‌ליג — 20, 35, 50 אונד 75 סענט.

די „אידישע וועלט" איז געווען אַ קאָנסערוואַטיווע צייטונג. זי האָט אויסגע־לאַכט די פאַרשיידענע „איסטן", וועלכע האָבן זיך דאָן באַוויזן אויף דער יידישער גאַס אין באָסטאָן. אָבער אין דער זעלביקער צייט האָט מען שוין באַמערקט סימנים פון אָרגאַניזירטן קאַמף מצד די יידישע אַרבעטער קעגן די באַלעבאַטים. דעם 31סטן מאַי, 1895, געפינט מען אַ נאַטיץ וועגן אַ סטרייק, וואָס די גאַרמענט וואָירקערס יוניאָן" פירט אָן אין אַ קאָרפּאָריישאָן־שאַפּ, ווייל די פאַבריקאַנטן האָבן ניט געוואָלט געבן קיין באַנדס ווי אַ פאַרזיכערונג, אַז זיי וועלן האַלטן זייער אָפּמאַך מיט דער יוניאָן.

ווי לאַנג די „אידישע וועלט" איז דערשינען, איז שווער צו זאָגן. דעם 12טן יוני, 1895, איז דערשינען דער 31סטער נומער. מעגלעך, אַז די צייטונג איז שוין מער ניט אַרויס, ווייל אָנהייב אויגוסט פון דעם זעלביקן יאָר האָט אָנגעהויבן דערשיינען „דער איזראַעליט" מיט סעמועל מייסאָן און דזשאָרדזש דייוויס ווי די אַרויסגעבער, און א. אַלפּערט — ליטעראַרישער רעדאַקטאָר, און א. אַלפּערט איז דאָך געווען איינער פון די אייגנטימער פון דער „אידישער וועלט".

„דער איזראַעליט" האָט זיך געדרוקט אין פּראָווידענס (ראָד איילאַנד). דעם רעדאַקטאָרס אָפּיס איז געווען אין באָסטאָן. „דער איזראַעליט" האָט זיך באַ־טיטלט ווי „דאָס איינציקע „היברו" צייטונג וואָס ווערט „געפּאָבלישט אין ניו ענגלאַנד" און זיין אויפגאַבע איז „צו אַמעריקאַניזירען אַלע אידען".

ווי אַלע אַנדערע יידישע צייטונגען אין באָסטאָן איז אויך „דער איזראַעליט" געווען אַ וואָכנבלאַט. ער האָט אויך זייער ערנסט גענומען „אַמעריקאַניזירן אַלע יידן" נישט געקוקט אויף מאַנגל אין פּלאַץ (פיר זייטן לייען־מאַטעריאַל און איין זייט אַנאָנסן). האָט „דער איזראַעליט" איינגעפירט אַן ענגלישע אָפּ־

BOSTON OFFICE:
[illegible] STREET
[illegible], Massachusetts.

THE ISRAELITE.

דער ישראלית

VOL. 2. No. 13. PROVIDENCE & BOSTON, OCTOBER 25, 1895 PRICE FIVE C.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

טיילונג מיטן נאָמען „עדיוקייטאָר", ווו עס זיינען באַשריבן געוואָרן פאַרשיידענע אַמעריקאַנער אינסטיטוציעס, רעגירונגס־אַנשטאַלטן, געביידעס. עס איז אויך איינגעפירט געוואָרן אַ מין יידיש־ענגלישער ווערטערבוך, אָבער דאָס האָט לאַנג ניט געדויערט. דער „עדיוקייטאָר" איז אָפּגעשאַפט געוואָרן, אָבער עס איז פאַר אַ לענגערער צייט פאַרבליבן דאָס יידיש־ענגלישע ווערטערבוך. די צייטונג אַליין האָט אין גיכן אויפגעהערט צו דערשיינען.

דעם 22סטן נאָוועמבער, 1895, איז שוין דערשינען „דער באָסטאָנער איז־ראַעליט" מיט סאַמועל סיימאָן און א. אַלפּערט ווי די אַרויסגעבערס. דער „באָסטאָנער איזראַעליט" איז געווען דאָס אייגענע וואָס דער „איזראַעליט", —די אייגענע שרייבער, די אייגענע אַרויסגעבער. דער „באָסטאָנער איזראַעליט" האָט אויך געפירט אַ פּאָליטישע קאַמפּאַניע און געהאַט דעם אייגענעם אינהאַלט וואָס די אַלע אַנדערע יידישע צייטונגען. עס איז ניט באַוווּסט ווען און פאַרוואָס דער „באָסטאָנער איזראַעליט" האָט אויפגעהערט דערשיינען.

אין יאָר 1895 איז אין באָסטאָן דערשינען אַ וואָכנבלאַט, וואָס האָט זיך שוין ניט געשטעלט ווי אַן אויפגאַבע צו אַמעריקאַניזירן די יידן אין אַמעריקע און איז אויך ניט געווען אַקטיוו אין פּאָליטיק. דאָס וואָכנבלאַט האָט גע־שטרעבט צו ווערן אַ ליטעראַריש־געזעלשאַפטלעכע יידישע צייטונג. דאָס איז „דער אמת", רעדאַקטירט פון דעם „זיידן" מאָריס ווינטשעווסקי.

אין יענעם יאָר איז ווינטשעווסקי געקומען אין באָסטאָן. ער האָט ניט גע־וואָלט פאַרבלייבן אין ניו־יאָרק, ווייל דאָרט איז פאָרגעקומען אַ קאַמף אין דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, און עס פאַרשטייט זיך, אויך אין די פּאַרטיי־אָרגאַנען. ווינטשעווסקי האָט סימפּאַטיזירט מיט דער אַרבעטער פּאַרטיי אין באָסטאָן, וואָס האָט ווען עס איז געווען נאָר מעגלעך, געאַרבעט צוזאַמען מיט די אַנאַרכיסטן און איז בכלל געשטאַנען פאַר אייניקייט אין די אַרבעטער־רייען און פאַר פרידן אפילו מיט די ניט־סאָציאַליסטישע יוניאָנס".

„די באָסטאָנער אַרבעטער", שרייבט קלמן מרמר, „זיינען געווען אומצופרידן מיט דער פירערשאַפט פון די „יוניטעד גאַרמענט וואָרקערס יוניאָן", וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער „אַמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר" און האָבן אויך אָפּט פּראָטעסטירט קעגן ניו־יאָרקער „אַרבעטער צייטונג". ניט האָבנדיק קיין אייגענעם אָרגאַן, האָבן זיי צווישן זיך באַשלאָסן אויסנוצן מיין קומען קיין אַמע־ריקע פאַר אַרויסגעבן אַ לאָקאַלע צייטונג. דערמיט איז אויך פאָרבונדן אַ פריינדשאַפטלעכער וווּנטש מיר צו „העלפן מאַכן אַ לעבן". און דאָס איז גע־ווען דער אָנהייב פון „אמת" אין באָסטאָן.

מאָריס ווינטשעווסקי האָט זיך צום ערשטן אַנטזאָגט. דער אויסרייד איז געווען, ער איז ניט באַקאַנט מיט די אָרטיקע אומשטאַנדן, צו דעם האָט די יידישע סעקציע פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, אויף איר זעקסטן צוזאַמענ־פאָר אין באָסטאָן (דעצעמבער, 1894) צוריקגעוויזן דעם פאָרשלאָג פון די באָס־טאָנער גענאָסן, אַרויסגעבן נאָך אַ סאָציאַליסטישע צייטונג אַ חוץ די צוויי,

וואָס האָבן שוין עקסיסטירט אין ניו־יאָרק, דער „אָבענד בלאַט" און „די אַר־בעטער צייטונג". אָבער די באָסטאָנער גענאָסן זיינען געפאַלן אויף אַ פּלאַן. אָנשטאָט אַ צייטונג וועלן זיי אַרויסגעבן אַן „אונטערהאַלטונגס־בלאַט", און אַזוי איז דעם 3טן מאַי, 1895, דערשינען דער ערשטער נומער פון „אמת", אַ „וועכענטליכעס בלאַט פאַר ליטעראַטור און אויפקלערונג אַרויסגעגעבן פון דער אידישער סעקציאָן פון דער ס. ל. פּ. אין באָסטאָן, רעדיזשירט פון מ. ווינטשעווסקי".

דער „אמת" איז געווען אַ ריינע אָנשטענדיקע און ציכטיקע צייטונג; די ערשטע צייט האָט ווינטשעווסקי כמעט אַליין אויסגעפילט די צייטונג. שפּעטער האָט ער צוגעקראָגן מיטאַרבעטער ווי זיין פריינד דעם דראַמאַטורג יעקב גאָרדין, ד"ר מ. י. קאָניקאָוו, ד"ר אב. קאַספּע, אַלעקסאַנדער האַרקאָווי, ווי אויך בעלעטריסטן ווי ב. גאָרין, ז. ליבין, יעקב מאַרינאָוו און לעאָן קאָברין.

קיין אַנאָנסן האָט די צייטונג ניט געהאַט, ווייל מיט באָסטאָן גופא האָט די צייטונג ניט געהאַט וואָס צו טאָן. דער „אמת" איז געווען אַ סאָציאַליסטישע צייטונג וואָס האָט געקענט דערשיינען אומעטום.

אפילו מיט דעם באָסטאָנער אַרבעטער־לעבן האָט דער „אמת" זייער ווינציק געהאַט צו טאָן. אין יענער צייט זיינען אין באָסטאָן אָנגעקומען פיל נייע עמיגראַנטן, וועלכע האָבן געבויט נייע אָרגאַניזאַציעס, יוניאָנס, שולן, שולעס, חברות, אָבער וועגן דעם האָט דער „אמת" זייער ווינציק געשריבן.

אין דעם „אמת" געפינט מען נאָר איינציקע נאָטיצן וועגן די יוניאָנס, און וועגן מיטינגען. דער „אמת" האָט קיין אָנטייל ניט גענומען אין בויען דאָס יונגע און נייע לעבן אין באָסטאָן. עס פאַרשטייט זיך, אַז די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט ניט געוואָלט האָבן נאָך איין אַלגעמיין־סאָציאַליסטישע צייטונג, און האָט געוואָלט פאַראייניקן דעם „אמת" מיט דעם „אידישן אַרבעטער" אין ניו־יאָרק. דאָס טאַקע האָט דערקלערט די יידישע סעקציע אין באָסטאָן אין איר רעזאָלוציע פון 10טן יאַנואַר, 1896, אָפּצושטעלן דעם „אמת", ביז עס וועט באַשלאָסן ווערן פון אַנטשידונגס־געריכט פון דער פּאַרטיי וועגן דעם „אמת". די זעלביקע דערקלערונג איז אויך געווען אָפּגעדרוקט פון דער רעדאַקציע. מיט דעם האָט זיך געענדיקט דער ערשטער פּעריאָד פון דער יידישער פּרעסע אין מאַסאַטשוזעטס.

מ. ווינטשעווסקי האָט אויך אַרויסגעגעבן איין נומער „שקר", אַ הומאָריס־טיש בלעטל.

אין צוויי יאָר צייט זיינען אין באָסטאָן געגרינדעט געוואָרן און אונטער־געגאַנגען זיבן יידישע צייטונגען אין יידיש. ראשית האָבן די אַלע וועכנטלעכע צייטונגען כמעט גאָר נישט געהאַט צו טאָן מיטן יידישן לאָקאַלן לעבן, והשנית, זיינען זיי געגרינדעט געוואָרן צוליב באַשטימטע פּאָליטישע קאַמפּאַניעס.

נישט געקוקט אויף דעם, וואָס אין באָסטאָן קומען אַריין די ניו־יאָרקער יידישע צייטונגען, האָט זיך דאָך באָסטאָן גענייטיקט אין אַ לאָקאַלער צייטונג.

די גרויסע צייטונגען פון ניו־יאָרק האָבן ניט באַפרידיקט די געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע באַדערפנישן פון באָסטאָנער יידנטום און דעריבער זיינען ווידער און נאָכאַמאָל, געמאַכט געוואָרן פּרוּוון אַרויסגעבן אַ לאָקאַלע צייטונג, סיי אין יידיש, סיי אין ענגליש.

אין 1902 איז אַרויסגעגאַנגען אַן אילוסטרירטער חודש־זשורנאַל אין ענגליש „ניו אירא" (New Era) וואָס איז געווען געווידמעט „מענטשליכקייט (הומאַניטי) ליטעראַטור און קונסט".

דער רעדאַקטאָר איז געווען ראפאעל לאַסקער.

אין אָקטאָבער 1903 איז די צייטונג אַריבערגעפירט געוואָרן קיין ניו־יאָרק.

שפּעטער מיט אַ יאָר האָבן אייניקע דאָקטוירים און געזעלשאַפטלעכע טוער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן גרינדן אַ יידישן שפּיטאָל. ניט האָבנדיק גענוג מיטלען, האָבן זיי דערווייל געגרינדעט אַ קליניק, וואָס האָט געהייסן „מאונט סינאי מעדיקאל אַסאָסיאיישאָן".

די „מאונט סינאי מעדיקאל אַסאָסיאיישאָן" האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ זשורנאַל, וואָס האָט געטראָגן דעם זעלביקן נאָמען.

דער זשורנאַל האָט לאַנג ניט עקסיסטירט, אָבער ער איז געווען דער אָנהייב פון דעם ענגלישן וואָכנבלאַט דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט", וועלכער איז דערשינען דעם 5טן מאַי, 1905. צוזאַמען מיטן „באָסטאָן אַדוואָקאַט" האָט מען אויך געפּרוּווט אַרויסגעבן אַ „אידישן אַדוואָקאַט" אין יידיש. דער אַרויסגעבער פון די ביידע „אַדוואָקאַטן" איז געווען ד"ר פיליפּ סאָמנער.

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס דער „אידישער אַדוואָקאַט" איז דערשינען איבער דריי יאָר צייט, קען מען איצט ניט קריגן קיין עקזעמפּלאַר, אָבער קענענדיק דעם ערשטן רעדאַקטאָר פון דעם „אידישן אַדוואָקאַט" א. אַלפּערט, קען מען זיך פאָרשטעלן, אַז דאָס איז געווען אַ כלל־ישראל־צייטונג, אַ ביסל פרום, אַ ביסל נאַציאָנאַליסטיש און דאָס רעשט — פּאָליטיק. אויף וויפיל דאָס איז ריכטיק קען מען זען פון דעם, וואָס דער צווייטער רעדאַקטאָר ד"ר יחזקל וואַרטסמאַן האָט פאַרלאָזן די צייטונג.

ווען ד"ר וואָרטסמאַן איז געוואָרן דער רעדאַקטאָר, האָט ער זי פאַרוואַנדלט אין אַ טעגלעכער צייטונג. ער און וואָלינער האָבן געוואָלט מאַכן פון דעם „אידישן אַדוואָקאַט" אַן אמת גוטע ליטעראַרישע צייטונג. זיי האָט זיך עס אָבער ניט איינגעגעבן.

ווען וואַרטסמאַן איז געווען דער רעדאַקטאָר פון „אידישן אַדוואָקאַט" זיינען אין באָסטאָן פאָרגעקומען וואָל־קאַמפּאַניעס. יעמאָלט האָט זיך געגרינדעט די „אינדעפּענדענט וואָטערס ליג" אויסקלייבן מר. קורט הוירסט Curt Hearst פאַר דעם מעיאָר פון שטאָט. די אַרויסגעבער זיינען געקומען און געפאָדערט פון וואַרטסמאַנען, ער זאָל אָנפירן אין „אידישן אַדוואָקאַט" אַ קאַמפּאַניע פאַר זייער קאַנדידאַט. ד"ר וואַרטסמאַן האָט זיך אָפּגעזאָגט, דערקלערט אַ „סטרייק"

און צוזאַמען מיט וואָלינער פאַרלאָזט דעם "אידישן אַדוואָקאַט". נאָך זיי איז אַ קורצע צייט געווען רעדאַקטאָר אליהו סטאָן. די צייטונג איז אין גיכן אונטער־געגאַנגען.

דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" האָט שוין געהאַט מער מזל. אונטערן נאָמען „דזשואיש אַדוואָקאַט" דערשיינט ער נאָך אויך איצט. און דאָ ניט לאַנג האָט דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" געפייערט זיין 35־יאָריקן יובילײ.

די ערשטע יאָרן זיינען פאַרן „באָסטאָן אַדוואָקאַט" געווען זייער גינסטיקע. די יידישע באַפעלקערונג איז געוואָקסן. נייע עמיגראַנטן זיינען אָנגעקומען. דאָס יידישע לעבן איז שוין געווען אָרגאַניזירט און געהאַט זיינע איינגעשטעלטע פאָרמען. די יידישע יוניאָנס זיינען געוואָקסן. עס זיינען אָרגאַניזירט געוואָרן אַלגעמיינע צדקה־אַנשטאַלטן, צענדליקער נייע קלובן, קאָנגרעגיישאָנס, שולן. דאָס יידישע לעבן האָט שוין געפאָדערט זיין חלק אין דעם אַלגעמיינעם און פּאָליטישן לעבן פון שטאָט און האָט דאָרט טאַקע געהאַט זיינע פאָרשטייער, אויך דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" האָט געהאַט הינטער זיך אַן אָרגאַניזירטע יידישע געזעלשאַפטלעכקייט.

אין דעם ערשטן עדיטאָריעל ווייזט דאָס טאַקע אָן דער אַדוואָקאַט. ער זאָגט:

„מיר שטרעבן אויסצופורעמען די געזעלשאַפטלעכע מיינונג פון דער איסט אַזוי, אַז דער ייד און יידישקייט זאָל בעסער פאַרשטאַנען ווערן. מיר שטרעבן צו דערהייבן אונדזער פאָלק מאַטעריאַל און מאָראַליש און אין דער גרויסער אַרבעט פילן מיר, אַז מיר זיינען באַרעכטיקט צו הילף ניט נאָר פון איינצלנע טיילן פון דער יידישער באַפעלקערונג נאָר פון אַלע יידן, פון דער גאַנצער יידי־שער געמיינדע. די שפּאַלטן פון „באָסטאָן אַדוואָקאַט" זיינען אַלע מאָל אָפן פאַר די ווילטעטיקע, סאָציאַלע, פראַטערנאַלע, דערציִונגס און רעליגיעזע אָרגאַ־ניזאַציעס. מיר וועלן שטענדיק פאַרטיידיקן דאָס גערעכטע, מיר וועלן אין אונדזער צייטונג שטענדיק פאַרצייכענען די אויפטוען פון די בעסטע פון אונ־דזער פאָלק און אין דער אייגענער צייט וועט דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" שטרעבן צו דערציען און דערהייבן די עמיגראַנטן וועמענס איינציקער „אסעט" איז זייער ווילן און שטרעבן צו ווערן עפּעס בעסערס ווי זיי זיינען געווען".

מען קען ניט זאָגן, אַז די גאוהדיקע שטעלונג צו די עמיגראַנטן האָט געפונען חן אין די אויגן פון דער יידישער באַפעלקערונג און ספּעציעל אין די אויגן פון די ניט לאַנג אָנגעקומענע.

די ערשטע צייט איז די צייטונג געווען אָנגעפילט מיט נייס פון דער גאַנצער וועלט, אָבער זייער ווייניק פון אַמעריקע און נאָך ווינציקער פון ניו־ענגלאַנד. אַלץ, וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין דער צייטונג, האָט געהאַט אין זינען — נאָר צו דערווייזן וואָס פאַר אַ פיין פאָלק דאָס פאָלק ישראל איז.

ווער ווייס וואָס פון „באָסטאָן אַדוואָקאַט" וואָלט געוואָרן, ווען ניט יעקב דע האַז, דער פאַרוואַלטער פון דער „יאָנג מענס היברו אַסס'ן".

דע האַז האָט גלייך געווירקט, אַז די צייטונג זאָל זיך מער אָפּגעבן מיטן

לאָקאַלן לעבן, מיט לאָקאַלע פראַגעס. ער האָט איינגעפירט קליינע עדיטאָ־ריאלס וועגן פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע און פּאָליטישע פראַגעס פון ניו־ענגלאַנד, אַן אָפּטיילונג מיט באַריכטן וועגן ציוניסטישער טעטיקייט, וועגן די פאַרשיידענע סאָסייעטיס און אָרגאַניזאַציעס. דע האז האָט געפּרוווט שאַפן אַ געזעלשאַפטלעכע יידישע מיינונג ניט נאָר דורך באַריכטן, נאָר אויך דורך פּאָ־ליטישע פּלאַטפאָרמעס. דורך אַגיטאַציע און דורך קאַמף פאַר פּרינציפּן, וועלכע ער האָט געדענקט, אַז זיי זיינען וויכטיק. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" אָנגעפירט אַ גרויסע קאַמפּאַניע צו שאַפן אַ הונדערט פּראָצענט פאַראייניקטע פעדעראַציע פון אַלע יידישע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס אין באָסטאָן, פון אַלע יידישע קולטורעלע, געזעלשאַפטלעכע און צדקה־אינסטי־טוציעס און אָרגאַניזאַציעס, און אַז ניט יעדערער זאָל מאַכן שבת פאַר זיך און טאָן וואָס ער וויל.

דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" האָט אפילו דאָס אָנטייל נעמען פון יידן אין פּאָ־ליטיק גענומען פון אַ מער נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט. ער האָט אַגיטירט, אַז דער ייד וואָס ווערט געשטיצט פון יידן אָדער ווערט אָנגעשטעלט אויף אַ פּאָליטישן אַמט, זאָל זיין איינער וואָס קען און ווייס די יידישע באַפעלקערונג, וואָס איז געשטאַנען נאָענט צו דער יידישער געמיינדע און וואָס האָט גענומען אַ טיכטיקן אָנטייל אין דעם יידישן געמיינדע־לעבן און ניט אַ יהודי, וואָס איז ווייט פון יידן און זייערע נויטן.

אין 1907, ווען שעריף סיווער איז אויסגעקליבן געוואָרן מיט דער הילף פון די יידישע שטימען און האָט אָנגעשטעלט אַ יידן אויף איינעם פון די שטאָ־טישע אַמטן, האָט דער „באָסטאָן אַדוואָקאַט" געפירט אַ שטאַרקע קאַמפּאַניע, אַז דער שעריף זאָל איבערגעבן דעם אַמט אַ צווייטן יידן, וועלכער איז נאָענט דער יידישער באַפעלקערונג און דער יידישער געמיינדע.

דע האז איז געוואָרן דער גאַנצער אָנפירער פון דעם „באָסטאָן אַדוואָקאַט" און סוף־כל־סוף האָט עס געמוזט קומען צו דעם, ער זאָל אין גאַנצן אים איבער־נעמען. אין סעפּטעמבער, 1908, האָט דע האז אָפּגעקויפט דעם „באָסטאָן אַד־וואָקאַט". ער האָט די צייטונג פאַרשענערט און אויסגעברייטערט. ער האָט איינגעפירט אַ גרויסע ליטעראַרישע אָפּטיילונג און קאָרעספּאָנדענצן פון די פאַרשיידענע ערטער אין ניו־ענגלאַנד. דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג.

אין 1918 האָט דע־האז פאַרקויפט די צייטונג אַלעקסאַנדער ברינען, וועלכער איז די לעצטע 14 חדשים געווען דער געהילפס־רעדאַקטאָר. דע האז האָט דאַן פאַרלאָזן באָסטאָן. דע האז פירט אונטער אַ סך־הכל פון זיין אַרבעט אין „אַדוואָקאַט" מיט די פאָלגנדיקע ווערטער:

„אונדזער אַרבעט האָבן מיר אָנגעהויבן מיט דעם, וואָס מיר האָבן גע־שטרעבט צו מאַכן אַ סוף צו דער אָפּגעזונדערטקייט צווישן די דייטשישע און רוסישע יידן. דאָס איז געווען מיט צען יאָר צוריק. האָבן מיר עס דערגרייכט?

און ער ענטפערט, אַז יאָ, ווייל איצט ווען ער פאַרלאָזט די צייטונג, מערקט זיך דער סעפּאַראַטיזם נאָר ביי דעם עלטערן דור און ער פאַרענדיקט: „מיר האָבן זיך ניט געבויגן פאַר שטאַרקע. מיר האָבן זיך ניט געהאַלטן גרויס קעגן די שוואַכע. פיל זאַכן האָבן מיר אָנגעהויבן און ניט פאַרענדיקט, איינס אָבער קען מען זאָגן, אַז אונדזער שטאַרקע ליניע האָט זיך אַרויסגעוויזן זייער דער־פאָלגרייך".

אין דעם זעלביקן נומער קומט דער נייער רעדאַקטאָר און אייגנטימער אַלעקסאַנדער ברין אַרויס מיט זיין אני מאמין. ברין דערקלערט, אַז די צייטונג וועט שטרעבן צו דינען די אינטערעסן פון אַלע יידן און דער „דזשואיש אַד־וואָקאַט" וועט זיין דער „רעקאָרדער" פון יידישע געשעענישן און נייס. דער „אַדוואָקאַט" וועט זיין דער פאָרשטייער פון די „וואָרטי דזשוס", ווו נאָר זיי וועלן באַפאַלן ווערן, אָנגעגריפן ווערן, אָדער ווו אַ פאַרטרעטער איז נייטיק, וועט דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" זיין זייער פאַרטרעטער און אַזוי אַרום וועט די צייטונג ווערן ניט נאָר אַ כח אין דער יידישער געמיינדע, נאָר ער וועט ווערן אַן אויפבויענדיקער פאַקטאָר אין דעם אַמעריקאַנער יידנטום".

דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" איז איצט אַלט 35 יאָר. עס איז איצט ניט די צייט צו מאַכן אַ סך־הכל פון דעם, וואָס די צייטונג איז געווען פאַר די יידן אין ניו־ענגלאַנד, די ווירקונג וואָס די צייטונג האָט געהאַט, אָבער מען קען מיט זיכערקייט זאָגן, אַז דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" איז ניט געוואָרן ניט דער פירער פון דעם אַמעריקאַנעם יידנטום און ניט אפילו פון די יידן אין ניו־ענגלאַנד.

דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" גייט נאָך אַרויס ביז היינט צו טאָג; אַנדערע יידישע און ענגליש־יידישע צייטונגען האָבן ניט געהאַט קיין מזל. די אַלע צייטונגען, וועלכע זיינען אַרויס נאָך 1900 האָבן זיך לאַנג ניט געהאַלטן.

סוף 1911 האָט אָנגעהויבן אַרויסגיין דאָס „יידישע וואָכנבלאַט", רעדאַקטירט פון ל. מעקלער און מ. בראון. דאָס דאָזיקע וואָכנבלאַט האָט געהאַט אַן ענגלישע אָפּטיילונג, און איז אַרויס ביז מיטן 1912. עס האָט זיך געדרוקט אין 16 זייטן. אייניקע גאָר באַוווסטע יידישע ענגלישע שריפטשטעלער האָבן דאָרט דעביו־טירט, ווי למשל, אייזיק גאָלדבערג.

אין יענע יאָרן האָבן עטלעכע ענגלישע צייטונגען אויך אָנגעהויבן אַרויס־געבן ספּעציעלע אויסגאַבעס מיט יידישע זייטן. אַזוי האָט דער „באָסטאָן טראַוועלער" אין צייט פון דעם קצבים־סטרייק, אין 1912, אָנגעהויבן אַרויסצו־געבן במשך פון אַ גאַנצער וואָך אַ גאַנצע זייט אין יידיש. דאָס האָט אויך גע־טאָן דער „באָסטאָן אַמעריקען". דער „באָסטאָן אַמעריקען" האָט אפילו געגעבן אַן אילוסטרירטע אויסגאַבע אין יידיש.

נאָך דעם אונטערגאַנג פון „דעם יידישן וואָכענבלאַט" האָט סוף זומער 1912 אָנגעהויבן דערשיינען דער „באָסטאָן בלאַט", אַ יידיש וואָכנבלאַט פון פיר זייטן צייטונגס־פאָרמאַט. דער רעדאַקטאָר איז געווען ל. מעקלער.

די צייטונג איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פון איינעם שאָר, אַן אייגנטימער

פון אַ דרוקעריי, וואָס האָט שוין לאַנג געחלומט אַרויסצוגעבן אַ צייטונג, נאָר האָט ניט געהאַט מיט וועמען. ווען עס איז אונטערגעקומען מעקלער, האָט ער גלייך מסכים געווען אַרויסגעבן אַ צייטונג. דער דרוקער איז אָבער געווען זייער אַ פרומער און מעקלערן איז געווען שווער אויסצוקומען מיט אים, און אין צוויי יאָר אַרום איז שור אַליין געוואָרן דער רעדאַקטאָר און האָט אַרויסגעגעבן די צייטונג כמעט ביז זיין טויט (אָנהייב 1920).

אָנהייב אָקטאָבער, 1913, האָט אין באָסטאָן אָנגעהויבן צו דערשיינען נאָך אַ יידישע צייטונג „דיא באָסטאָנער אידישע שטימע". דער כאַראַקטער פון דער צייטונג, און ווי לאַנג זי איז דערשינען און פאַרוואָס זי איז אונטערגעגאַנגען, איז אומבאַקאַנט. בכל אופן איז די צייטונג נאָך אַרויס אין 1916.

אין 1914 האָט אָנגעהויבן אין באָסטאָן צו דערשיינען אַ מאָנאַטלעכער זשורנאַל „דאָס נייע וואָרט", אַרויסגעגעבן פון אינדעפּענדענט אַרבעטער־ריג.

דער אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג איז אָרגאַניזירט געוואָרן אין 1905־1906 ווי אַ פּראָטערנאַלע אָרגאַניזאַציע. ער האָט געדאַרפט האָבן אַן אָרגאַן כדי צו דערגרייכן די יידישע באַפעלקערונג, ספּעציעל צוליב דעם קאַמף, וואָס עס איז פאָרגעקומען צווישן דעם אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג און דעם אַר־בעטער־רינג פון ניו־יאָרק. ביז 1914 האָט דער אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג אַרויסגעגעבן פון צייט צו צייט ביכלעך, בראָשורן, וואָס זיינען פאַרשפּרייט גע־וואָרן צווישן די מיטגלידער. „דאָס נייע וואָרט" איז געווען דער אָפיציעלער אָרגאַן פון אינדעפּענדענט א. ר. דאָרט האָבן זיך געדרוקט אַלע קאָנווענשאָן־באַריכטן, באַריכטן פון די ברענטשעס, בריוו פון מיטגלידער און ענלעכער מאַטעריאַל, וואָס האָט געהאַט צו טאָן מיט דער טעטיקייט פון אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג. גאָר אַ גרויסן אָרט האָט דאָרט פאַרנומען די פּאָלעמיק מיט די אַנדערע פּראָטערנאַלע אָרדנס. „דאָס נייע וואָרט" איז צעשיקט געוואָרן אומ־זיסט צו די מיטגלידער.

„דאָס נייע וואָרט" האָט אויפגעהערט אַרויסגיין, ווען דער אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג האָט זיך אין 1932 פאַראייניקט מיטן אַרבעטער־רינג.

„דער וועג ווייזער", אָפיציעלער אָרגאַן פון „לייבאָר ליג", האָט אָנגעהויבן דערשיינען אין 1918. עקסיסטירט האָט דער זשורנאַל 6 חדשים.

די „לייבאָר ליג" איז אָרגאַניזירט געוואָרן פון דעם נ. י. אַרבעטער־רינג ווי אַן אָפּאָזיציע צום „אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג".

היות דער אַרבעטער־רינג האָט ניט געקענט באַקומען קיין דערלויבעניש פונעם מאַסאַטשוזעטס אינשורענס דעפּאַרטמענט לעגאַל אָנצופירן זיין אַרבעט, האָט דער אַרבעטער־רינג אָרגאַניזירט די לייבאָר ליג, וווהין די אַרבעטער־רינג־מיטגלידער זיינען טראַנספערירט געוואָרן. אין 1918 איז דער אַרבעטער־רינג לעגאַליזירט געוואָרן אין מאַסס.־סטייט, האָט די לייבאָר ליג אַרויסגעגעבן אָט דעם זשורנאַל, פון איין זייט, צו אַגיטירן פאַרן אַרבעטער־רינג, און פון צווייטן זייט, צו באַקעמפן דעם אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג.

עס זיינען געמאַכט געוואָרן פאַרשיידענע פאַרזוכן צו שאַפן נייע וועכנטלעכע און מאָנאַטלעכע זשורנאַלן אין ענגליש. אַזוי האָט אין דעצעמבער 1921 אָנגע־הויבן צו דערשיינען אַ מאָנאַטלעכער זשורנאַל „דער תלמוד מאַגאַזין", אַ קליין ביכעלע אין זיבעציק זייטן, געדרוקט אויף פיינעם פּאַפּיר מיט בילדער פון יידישע גרויסע מענטשן, רבנים, באַוווסטע ציוניסטן און געלערנטע. דער זשורנאַל האָט געקאָסט $2.50 אַ יאָר אָדער 25 סענט אַן עקזעמפּלאַר. דער „תלמוד מאַגאַזין" האָט באַשלאָסן צו ווערן דער הויפּט־אָרגאַן פון די אַמע־ריקאַנער יידן. דאָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען אַ ביסל צו־פיל. דער זשורנאַל איז אין אַ קורצער צייט אַריבער אין אַנדערע הענט, אין יאַנואַר 1922 איז דער זשורנאַל איבערגענומען געוואָרן פון דעם יידישן בוכהענדלער יוסף ג. וויליאַמס, וועלכער איז געוואָרן דער רעדאַקטאָר. אין מערץ 1923 איז שוין אייזיק גאָלדבערג געוואָרן רעדאַקטאָר. גאָר אין קורצן האָט שוין די צייטונג ווידער געביטן סיי די רעדאַקטאָרן און סיי די אייגנטימער און איז אונטערגע־גאַנגען.

אין 1922 האָט אין באָסטאָן אָנגעהויבן צו דערשיינען „דער אידישער זשורנאַל". רעדאַקטאָר ד"ר א. ראָבאַק; אַרויסגעבער — איינער שערמאַן.

„דער אידישער זשורנאַל" איז געווען דער צווייטער פּרווו אַרויסצוגעבן אַ ריינע ליטעראַרישע און געזעלשאַפטלעכע צייטונג אין ניו־ענגלאַנד. אין דעם ערשטן נומער דערקלערט טאַקע די רעדאַקציע, אַז זיי „פּרעטענדירן ניט צו זיין די געשוואָרענע וועגווייזערס און פירער פון יידישן פאָלק אין אַמעריקע; זיי באַצוועקן אויך ניט אַרויסצוגעבן די בעסטע ליטעראַרישסטע צייטונג אויף דער יידישער גאַס . . .

„שוין לאַנג ווי די אידן פון ניו־ענגלאַנד סטייטס האָבן געפילט דאָס מאַנ־געל אין אַ אייגענעם אָרגאַן, וואָס זאָל זיין געשריבן ביי מענשן וועלכע קענען זייערע אינטערעסן פון דער נאָענט. אַן אָרגאַן וואָס זאָל זיין דער ווארער אָפּ־קלאַנג פון זייערע וואונשען און שטרעבונגען, אידעאַלען און באַוועגונגען. דיעזען ליידיקן אָרט האָפט „דער אידישער זשורנאַל" צו פאַרנעמען. אונזער מאָטאָ איז: — אַ צייטונג פון ניו־ענגלאַנד־אידען און פאַר ניו־ענגלאַנד אידען".

„דער אידישער זשורנאַל" איז געווען דאָס ערשטע וואָכנבלאַט אין באָסטאָן וואָס האָט געשטרעבט דורכצופירן אין לעבן די מאָטאָ צו זיין אַ צייטונג פאַר ניו־ענגלאַנד־יידן.

ד"ר א. ראָבאַק האָט צוגעצויגן פאַר מיטאַרבעטער באַוווסטע יידישע שרייבער. ער האָט איינגעפירט אַ ספּעציעלע אָפּטיילונג פאַר פּראָווידענס (ראוד איילאַנד) אַ ביכער־ און אַרכיוו־אָפּטיילונג. דער „אידישער זשורנאַל" איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעהויבן באַקאָנען די יידן פון ניו־ענגלאַנד מיט זייערע יידישע אינסטיטוציעס און אָרגאַניזאַציעס; אויך איינגעפירט קאָרעספּאָנדענצן און באַשרייבונגען פון פאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך אין ניו־ענגלאַנד, ווו יידן האָבן נאָר געלעבט; געהאַט אויך אַן אָפּטיילונג וועגן אַלגעמיינע מעדיצי־

נישע פראַגעס. די אַרטיקלען זיינען געווען געשריבן פון ד״ר בן ציון ווייס, וואָס איז געווען אַ נאָענטער און טיכטיקער מיטאַרבעטער במשך פון דער גאַנ־צער צייט, וואָס דאָס וואָכנבלאַט איז דערשינען.

אָבער ניט געקוקט אויף דעם, וואָס זיי האָבן ניט געוואָלט פאַרכאַפּן אַלע יידן און זיין בלויז אַ ניו־ענגלאַנד־וואָכנבלאַט, האָט „דער אידישער זשורנאַל״ דאָך ניט געוואָלט בלייבן נאָר אַ לאָקאַלע צייטונג. די צייטונג האָט די ערשטע צייט געהאַט דערפאָלג און ביי די אייגנטימער און אַרויסגעבער האָט זיך פאַר־דרייט דער קאָפּ; זיי האָבן באַשלאָסן מאַכן דאָס וואָכנבלאַט פאַר אַ טעגלעכער צייטונג.

אין זעקסטן נומער געפינען מיר די פאָלגנדיקע דערקלערונג:

. . . „די „אידישע צייטונג״ וועט זיין אַ לאָקאַלע צייטונג, אָבער ניט קיין פּראָווינציעלע, און אַזוי גיך ווי מיר וועלן זיך פאַרפונדעווען מיט דער הילף פון די לעזער, וועט אונזער צייטונג ערשיינען ווי אַ „צענטראַלע בלאַט״.

דאָס האָבן זיי קיין מאָל ניט געקענט דערווייזן. זיי האָבן ניט געקענט קאָנקורירן מיט די ניו־יאָרקער צייטונגען. ווי אַ לאָקאַל וואָכנבלאַט האָט „דער אידישער זשורנאַל״ געהאַט די גרעסטע מעגלעכקייטן. ווי אַ טעגלעכע גרויסע צייטונג איז „דער אידישער זשורנאַל״ געווען איבעריק. דאָס, קען זיין, איז געווען די סיבה, פאַרוואָס דער „אידישער זשורנאַל״ איז אַרויס נאָר צען וואָכן. דער צענטער און לעצטער נומער איז אַרויס דעם 23סטן נאָוועמבער.

נאָך אַ פּרווו אַרויסצוגעבן אַ צייטונג צוליב פּאָליטישע צוועקן איז געמאַכט געוואָרן אָנהייב 1926 פון איינעם שאָמראַט אין לין, אַן אייגנטימער פון אַ דרוקעריי.

דאָס איז „דער אידישער פיהרער״. אין אָנהייב איז דער „פירער״ געווען אַ וואָכנבלאַט. ווען די צייטונג איז אַריבערגעפירט געוואָרן קיין באָסטאָן, איז זי שוין דערשינען ווי אַ טעגלעכע. נאָך ניין מאָנאַטן איז „דער אידישער פיהרער״ אַרויס ווי אַ צוויי־וועכנטלעכע, דאַן צוריק ווי אַ וועכנטלעכע און אין גאַנצן אויפגעהערט צו דערשיינען. אין ניו־יאָרק פּאָבליק לייבערערי ווערט פאַרצייכנט, אַז די צייטונג האָט זיך פאַרמאַכט דעם 5טן אָקטאָבער, 1926, מיטן נומער 412.

איצט גייט אַרויס אין באָסטאָן אַ וועכנטלעכע צייטונג „די אידישע וועלט״. די „אידישע וועלט״ האָט צום ערשטן אָנגעהויבן דערשיינען אין 1930. זי האָט זיך פאַרמאַכט און ווידער דערשינען אין 1934. דער אַרויסגעבער און אייגנ־טימער פון „אידישער וועלט״ האָט אַ דרוקעריי. די צייטונג ווערט אַרויסגע־געבן לשם געשעפט. די „אידישע וועלט״ איז אַ קאָנסערוואַטיוו רעליגיעזע צייטונג, ציוניסטיש און כלל־ישראלדיק; די הויפּט־חיונה ציט זי פון די פרומע קרייזן.

אויך אַ פּאָר העברעיִשע אויסגאַבעס זיינען אַרויס אין באָסטאָן. „הכרם״ פון

דער שול עבריה געווידמעט די אינטערעסן פון די שולן. רעדאַקטאָר ב. הירש, דערשינען אין 1915. געזאָלט אַרויסגיין צוויי־וועכנטלעך. וויפיל נומערן עס זיינען דערשינען, איז אומבאַקאַנט.

די צווייטע אויסגאָבע איז דער „ספר השנה", אַרויסגעגעבן און געווידמעט די אינטערעסן פון דעם העברעיִשן לערער־קאָלעדזש. דאָס יאָרבוך איז אַרויס 1925—1926.

באָסטאָן האָט אפילו געמאַכט אַ פּרוּוו אַרויסגעבן אַ ליטעראַריש זאַמלבוך מיטן נאָמען „אייגענס און פרעמדס". בלויז איין נומער איז דערשינען. אַרויס־געגעבן געוואָרן איז ער פון דער קולטור־ליג אין באָסטאָן, אין 1922.

אינפאָרמאַציע האָב איך באַקומען ביי:

א. אַלפּערט — מענעדזשער פון „היאס" אין באָסטאָן.
מ. בירשטיין — באָסטאָנער רעדאַקטאָר פון „פאָרווערטס".
ד"ר א. ראָבאַק.
ד. ל. מעקלער — רעדאַקטאָר פון „מאָרגען זשורנאַל", ניו־יאָרק.
ד"ר בן ציון ווייס.
ד"ר בערמאַן .
מר. דאַניעלס (זיין פאָטער האָט אַרויסגעגעבן דעם „דזשואיש קראָניקל").
ש. ראָזענבערג — (ווּוסטער).
מר. דובינסקי (איינער פון די מיטאַרבעטער אין „אידישן אַדוואָקאַט").
מ. אַלפּערט (סיטי עדיטאָר פון „דזשואיש אַדוואָקאַט").
ד"ר יחזקאל וואָרטסמאַן.

באַמערקונגען.

ד. ל. מעקלערס בריוו וועגן דער יידישער אויסגאַבע אין באָסטאָן טראַוועלער". דאַטירט מאָנטיק, דעם 11טן יולי, 1938 ;

טייערער פריינד ברכות,

עס איז געווען דער „טראַוועלער" און ניט קיין אַנדער צייטונג. נאָר דאָס וואָס איר זוכט אין די „פיילס" איז אומזיסט. עס איז געווען אַ ספּעציעלע „עדישאָן". בכלל זיינען פאַראַן אַ סך „עדישאָנס" און איר וועט עס ניט געפינען אין די רעגעלע עדישאָנס" וואָס איר האָט אויף די פיילס".

(אונטערגעשריבן)
אייער ד. ל. מעקלער

אַן אויסצוג פון יחזקאל וואָרטסמאַנס בריוו וועגן „אידישן אַדוואָקאַט" (דעצ. 28, 1937) :

1) איך און וואָלינער זיינען ניט געווען די „רעדאַקטערע" פון „אידישן אַד־וואָקאַט". איך בין צו יענער צייט געווען אין באָסטאָן (ריכטיקער אין קעמ־בריידזש) און איך בין אָנגעשטעלט געוואָרן אַלס דער אינינצ ק ע ר רעדאַק־טאָר מיטן רעכט אָנצושטעלן אַ „סיטי עדיטאָר" אָדער געהילף.

ניט קענענדיק קיין ענגליש (בין געווען נאָך אַ גרינער דאָ אין לאַנד), בין איך

געקומען ספּעציעל אין באָסטאָן (אין קעמבריידזש האָט געוווינט אַ קוזינע מיינע) אום צו לערנען ענגליש און ניט זוכן צייטונגס־דזשאָבס.

צו יענער צייט איז אין באָסטאָן דערשינען אַ יידיש וואָכנבלאַט „אַדוואָקאַט". איך האָב עס אפילו ניט געזען און די רעדאַקציע ניט באַזוכט.

אין איינעם „שיינעם" טאָג האָט מען אין אַ סטריט־קאַר פון פּאַקעט אַרויסגעשלעפּט כמעט מיין גאַנץ קאַפּיטאַל: 195 אַמעריקאַנער דאָלאַר און צוליב דער קאַטאַסטראָפע האָב איך אָנגעהויבן טראַכטן און זוכן ליטעראַרישע צייטונגס־אַרבעט, און גראָד צו יענער צייט האָט מען אָנגעהויבן רעדן וועגן עפּעס אַ טעגלעכן אַדוואָקאַט אין יידיש (עס איז זייער גוט מעגלעך, אַז צו יענער צייט איז שוין געווען אַ וואָכנט־לעכער אַדוואָקאַט אין יידיש אָדער אין יידיש־ענגליש) און ווי אַזוי עס איז געקומען דערצו, אַז איך, גרינער, זאָל ווערן אַ הויפּט־רעדאַקטאָר פון אַ טעגלעכער צייטונג — ווייס איך ניט. וואַרשיינלעך האָט מיין רעפּוטאַציע און————(שווער צו לעזן) דערצו געבראַכט.

די טעגלעכע צייטונג האָט געדויערט בלויז עטלעכע וואָכן. עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעשטעלט, אַז דאָס איז געווען בלויז אַ פּאָליטישע סקים עפּעס ביי אַן עלעקשאָן.

דער פּאָלישער אַרויסגעבער איז געווען אַן עכטער דייטשישער יהודי, וואָס האָט אָבער קנאַפּוואָס געקענט דייטש און איך האָב געהאַט גרויסע צרות זיך צו קענען מיט אים פאַרשטענדיקן.

איין אינטערעסאַנטן עפּיזאָד מיט אַן עדיטאָריעל און מיט סטראַשן אַ סטרייק, געדענק איך אַזוי גוט ווי עס וואָלט נעכטן פּאַסירט. נאָר אַזוי ווי איך בין שטאַרק אין ספּק צי פירט איר דאָס אין אייער געשיכטע, וועל איך ענדיקן דעם בריוול————

אין צווייטן בריוו, פעבר. 15 דעם אייגענעם יאָר, ענטפערט ער, אַז וועגן סטרייק איז אַ לאַנגע מגילה און ווען איך וועל זיין אין ניו־יאָרק, וועט ער דאָס מיר דערציילן. ד"ר ווארטסמאַן איז געשטאָרבן איידער איך בין געווען אין ניו־יאָרק.

רשימה פון צייטונגען

„דזשואיש וואַטשמאַן", ענגליש־יידיש וואָכנבלאַט. מסתמא אָנגעהויבן דערשיינען אָנהייב 1882. געגאַנגען זעקס חדשים.

„באָסטאָן היבראָו אָבזערוועער", ענגליש־יידיש וואָכנבלאַט. אָנגעהויבן דערשיינען 5טן יאַנואַר, 1883, ראַבי סאָלאָמאָן שינדלער — רעדאַקטאָר; אַדרעס — 16 וואַרטינגסטאָן סט., באָסטאָן. $1.50 אַ יאָר.

„דזשואיש קראָניקל", ענגליש־יידיש וואָכנבלאַט. אָנגעהויבן דערשיינען דעצעמבער, 1890. א. ג. דאַניעלס — אַרויסגעבער. מ. ג. לאַנדסבערג — מענעדזשער. $2.00 אַ יאָר. אַדרעס: 3 העריסאָן עוו., באָסטאָן. מאַרטש 1, 1893. פאַרקויפט געוואָרן איינעם דזשייקאָבסאָן. ראַבי סאָלאָמאָן שינדלער — רעדאַקטאָר. דעם 26סטן מאַי, דעם אייגענעם יאָר, צוריק אויבערגענומען געוואָרן פון דאַניעלס אַלס רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער. דעם 9טן סעפּטעמבער, 1893, צונויפגעגאָסן געוואָרן מיטן „ניו ענגלאַנד קוריער".

„דזשואיש העראַלד", ענגליש־יידיש וואָכנבלאַט. רעדאַקטאָר מ. ג. לאַנדסבערג. מאַי, 1893. אַדרעס: 34 סקול סט. אָנהייב 1894. אַריבער אין ניו־יאָרק.

„דער יידישער סיטיזען", יידיש־וואָכנבלאַט, זינט דעם 13טן אָקטאָבער, 1893. ב. קאַהאַן — רעדאַקטאָר. ב. ס. גאָרדאָן, — ביזנעס מענעדזשער. סאַראַזאָן קאָמפּ. — אַרויסגעבערס. דערשיינט יעדער פרייטיק. אַדרעס: 14 האַנאָווער סטריט, באָסטאָן. $1.50 אַ יאָר.

„דער יודישער אָדלער", יידיש וואָכנבלאַט, זינט דעם 1טן דעצעמבער, 1893. פּראָפעסאָר געצל זעליקאָוויטש — רעדאַקטאָר. איין דאָלאַר אַ יאָר. אַדרעס: 193 האַנאָווער סטריט, באָסטאָן. ברידער פינקאָווסקי — אַרויסגעבערס.

„דער אידישער טעלעגראַף", יידיש וואָכנבלאַט, זינט 23סטן נאָוועמבער, 1894. פופציק סענט אַ יאָר. אָפּיס — 107 סיילעס סט., באָסטאָן.

"די יודישע וועלט" — וואָכנבלאַט, מסתמא זינט אָנהייב 1895. באָראָפסקי כאַראַק און אַלפּערט — אייגנטימער. פופציק סענט אַ יאָר. 107 סיילעס סט., באָסטאָן.

„דער איזראַעליט", יידיש וואָכנבלאַט. אין מיטן אויגוסט, 1895, געדרוקט זיך אין פּראָווידענס, ראָוד איילאַנד. 38 שאומוט סט. עדיטאָריעל אָפּיס: 100 סיילעס סט., באָסטאָן. סאמועל מייסאָן און דזשאָרדזש אָייוויס — רעדאַקטאָרן, א. אַלפּערט — ליטעראַרישער רעדאַקטאָר. לואיס לעוויין — געהילף־רעדאַקטאָר. פופציק סענט אַ יאָר.

„דער באָסטאָנער איזראַעליט", יידיש וואָכנבלאַט. 170 האַנאָווער סט., באָסטאָן. אָנגעהויבן דערשיינען דעם 15טן נאָוועמבער, 1895, סאמועל מייסאָן און א. אַלפּערט — רעדאַקטאָרן. פופציק סענט אַ יאָר.

„דער אמת". מאָריס ווינטשעווסקי — רעדאַקטאָר. אָנגעהויבן דעם 3טן מאַי, 1895. אַרויסגעגעבן פון דער יידישער סעקציע פון ס. ל. פּ., אַרויס 9 חדשים.

די נייע צייט "New Era", מאָנאַטלעכער זשורנאַל. אילוסטרירט. אין ענגליש. מסתמא זינט סוף 1900 אָדער אָנהייב 1901 (דער ערשטער נומער פון צווייטן יאָרגאַנג איז דערשינען אין דעצעמבער, 1901). ראַפאעל לאַסקער — רעדאַקטאָר. אַדרעס: סאוט פריימינגהעם מאַס., באָסטאָן, אָפּיס: 31 Duane Street

„באָסטאָן אַדוואָקאַט", דעם 5טן מאַי, 1905, ענגליש־יידיש וואָכנבלאַט. אין ענגליש. אין 1908 האָט אים אָפּגעקויפט יעקב דע־האַז. און געביטן דעם נאָמען אויף „דזשואיש אַדוואָקאַט". אין 1918 האָט דער „דזשואיש אַדוואָקאַט" אָפּגעקויפט אַלעקסאַנדער ברין.

„דער אידישער אַדוואָקאַט", אָנגעהויבן אין 1906. געגאַנגען דריי יאָר. ערשטער רעדאַקטאָר — א. אַלפּערט. צווייטער רעדאַקטאָר (געוואָרן אַ טעגלעכע ציטונג) — ד"ר יחזקל וואַרטסמאַן. דריטער — אליהו סטאָון.

„דער באָסטאָנער וואָכנבלאַט", אָנגעהויבן אין מיטן 1911. ד. ל. מעקלער — רעדאַקטאָר.

„באָסטאָן בלאַט", מיטן 1912 ביז סוף 1919. דער ערשטער רעדאַקטאָר ד. ל. מעקלער. אַדרעס: 88 סיילעס סט., באָסטאָן. אַרויסגעגעבן פון יוסף יהודה שאָר, אַ דרוקער. שפּעטער איז ער אויך געוואָרן רעדאַקטאָר.

„די באָסטאָנער אידישע שטימע". טעגלעך 1913 (וואָל. דריי, נומער איינס, דערשינען דעם 1טן יאַנואַר, 1915). יחזקל לעוויט — רעדאַקטאָר און פּרעזידענט. קאָסט איין דאָלאַר אַ יאָר. איין זייט אין ענגליש.

דאָס נייע וואָרט", מאָנאַטלעכער זשורנאַל 1914 — 1932, אַרויסגעגעבן פון אינדעפּענדענט אַרבעטער־רינג

: דער וועג־וויזער", מאָנאַטלעך. פעברואַר, 1918. אַרויסגעגעבן פון דער לייבאָר ליג אין באָסטאָן. אַדרעס: 167 סענטער סט., בראָקטאָן. געדרוקט געוואָרן דאָרט. באָסטאָן אָפּיס: 38 קאָסעוועי סט.

„דער אידישער זשורנאַל". דעם 22סטן סעפּטעמבער, 1922. ד"ר א. ראָבאַק — רעדאַקטאָר. וועכנטלעך, אַרויסגעגעבן צען נומערן.

„דער אידישער פירער". ערשטער רעדאַקטאָר — סעם

קאַפּלאַן. צווייטער רעדאַקטאָר — משה בירשטיין. אַרויסגעבער — ש. שאָמראַט. אָנגעהויבן דערשיינען אין 1925 אין לין. וועכנטלעך. נאָך דעם אַריבערגעפירט געוואָרן אין באָסטאָן און דערשיינען אַלס אַ טעגלעכע ציטונג. אין אַ קורצער אַרום צוויי־וועכנטלעך, דאַן וועכנטלעך און זיך אָפּגעשטעלט ביי דעם 412 נומער, דעם 5טן אָקטאָבער, 1926.

„דער תלמוד מאַגאַזין", ענגליש־יידישער מאָנאַטלעכער זשורנאַל. אילוסטרירט. אָנגעהויבן אין 1921. יאַנואַר 1922 איבערגענומען געוואָרן פון יוסף ג. ווילאָם. אַדרעס: תלמוד בילדינג, נייבערי סט. געדרוקט אין 66 זייטן און געקאָסט $3.00 אַ יאָר. אין 1923 איז אייזיק גאָלדבערג געוואָרן רעדאַקטאָר.

„דער טשעלסיער וואָכנבלאַט". 71 עוורעט סט. טשעלסי. יוני 5, 1936. אַרויסגעגאַנגען זעקס חדשים, וועכנטלעך. אין יידיש.

„די אידישע וועלט". דערשינען אין 1930. אין אַ צייט אַרום זיך אָפּגעשטעלט. דעם 24סטן פעברואַר, 1935, אָנגעהויבן אַרויסצוגיין צום צווייטן מאָל. דערשיינט אין פיר און זעקס זייטן. איין זייט ענגליש.

„פאָלקס פריינד", די ערשטע ציטונג, וואָס איז דערשינען אין יידיש אין וווסטער. רעדאַקטאָר — יעקב ש. ראָזענבערג, מענעדזשער פאַרוואַלטער — פיליפּ פריינקלין, אַרויסגעגעבן פון יידישן ברענטש סאָציאַליסטישן פאַרבאַנד, נאָוועמבער, 1913. אַרויס איין מאָל אין טויזנט עקזעמפּלאַרן. געדרוקט ניו־יאָרק, מייזל פּרעס.

„וואוסטערער אידישער פאָלקס־פריינד". יעקב ש. ראָזענבערג — רעדאַקטאָר. דעצעמבער, 1921. אַרויס איין נומער. 4 זייטן. איין זייט ענגליש.

„וואוסטערער אידישער פאָלקס־פריינד". יעקב ש. ראָזענבערג — רעדאַקטאָר. נאָוועמבער, 1924. 8 זייטן פאַר ענגליש. פיר יידיש טאַבלאָיד פאָרמאַט. אַרויס איין נומער.

קוועלן.

„די צוקונפט", וואָכנבלאַט, אַרויסגעגעבן אין לאָנדאָן, ענגלאַנד. פון 13טן מערץ, ביזן 9טן אַפּריל, 1886.

אַב. קאַהאַן — „בלעטער פון מיין לעבן".

מ. ווינטשעווסקי — „געזאַמלטע שריפטן", צונויפגעשטעלט פון קלמן מרמר.

„פאָרווערטס" — דעם 24טן אַפּריל, 1927.

דעם 25טן אַפּריל, 1937.

„דזשואיש אַדוואָקאַט" — דעם 31טן דעצעמבער, 1937.

„אידיש־אמער. יאָרבוך" 1903-1902.

1922-1921-1920-1919

1938-1937.

די ווייטערדיקע ציטונגען ווערן דערמאָנט אין די יאָרביכער:

American Jewish Year Book—1902-1903.

Mount Sinai—Monthly.

The New Era—Monthly, illustrated—1900-1903.

1919—1920

Lire Vire—387 Main St., Springfield. Semi-monthly—1917, by Y. M. H. A.

The News—347 High St., Holyoke, Mass., 1917—Monthly—Y. M. H. A.

Zeta Beta Tau—Quarterly—Cambridge, 1912—Y. M. H. A.

1920—1921

Library Bell—47 Center St., Brockton, Mass.—Monthly, Est. 1918—Y.M.H.A.
The Blotter—63 Bonair St., Sommerville, Mass.—Monthly, Dec., 1919, YMHA
Boston Y. M. H. A. Review—108 Seaver St.. est. 1912.
Chelsea Outlook—23 Crescent Ave.—Chelsea Monthly, May, 1919—Y.M.H.A.
1921—1922
Worchester Jewish Review—25 Harding St., Worchester Semi-Monthly. English-Yiddish, Est. April, 1921.
American Jewish Year Book.
1926—1927—Records
The Springfield Hebrew Records—1921—251 Causeway St., Boston, Mass.
Daily Jewish Leader—1923—posisble it is the same as
The Jewish Civic Leader—1924.

דאָס יאָרבוך פאַרצייכנט דערנאָך אַ צייטונג
The Jewish Ledger—Feb., 1932.

דאָס אויבנדערמאָנטע יאָרבוך נאָמירט אויך
The Jewish Advocate—251 Causeway St.. Boston, Mass.—Weekly—1897.
The Jewish Advocate and Connecticut Hebrew Record—at the same time and the same address.
1937—1938
Springfild Jewish Ledger—25 Harriton Ave., Springfield. Monthly, 1929.
Springfield Review—251 Causeway St., Boston, Mass. Weekly, 1922.

The author wishes to make grateful acknowledgment to WPA Federal Writers Project of Massachusetts.

יעקב שאַצקי
ביבליאָגראַפיע

(מיט ביאָגראַפישע דאַטעס)

צוזאַמענגעשטעלט פון

מרדכי קאַסאָווער און **מנשה אונגער**

•

אָפּטייַלונגען:

I. אַלגעמיינע אַרטיקלען.

II. אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער.

III. אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע.

IV. ביבליאָגראַפיע.

V. בריוו־עדיציעס.

VI. געשיכטע.

VII. ליטעראַטור־געשיכטע, שפּראַך־פאָרשונג, פאָלקלאָר.

VIII. ליטעראַטור־קריטיק.

IX. יעקב שאַצקי דער רעדאַקטאָר. וויסנשאַפטלעכע מיטהילף.

X. אַרטיקלען וועגן שאַצקין.

XI. אינדעקס פון פּערזאָנען־נעמען און ענינים, וואָס ווערן דער־מאָנט אין דער ביבליאָגראַפיע.

די ביבליאָגראַפיע ווערט צוזאַמענגעשטעלט לכבוד דער 25־יעריקער וויסנשאַפט־לעכער אַרבעט פון יעקב שאַצקי. אַ ביבליאָגראַפיע איז ניט נאָר קיין טרוקענע רשימה פון פאַרצייכנטע מאַטעריאַלן. זי ווייזט דעם ליטעראַריש־וויסנשאַפטלעכן גאַנג פון דעם שרייבער און פאָרשער און איז אויך אַן אָפּשפּיגלונג פון וויסנ־שאַפטלעכע געשעענישן, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין פאַרלויף פון זיין אַרבעט. זי שפּיגלט אויך אָפּ אין אַ גרויסער מאָס די סביבה, אין וועלכער דעם שרייבער און וויסנשאַפטלער איז אויסגעקומען צו אַרבעטן.

ווען מען קוקט דורך די קרוב 600 נומערן אין דער יעקב שאַצקי ביבליאָ־גראַפיע, זעט מען, אַז פאַר דער גרינדונג פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, האָט דער יידישער וויסנשאַפטלער און היסטאָריקער געמוזט צעוואַרפן זיינע אַרבעטן אויף שבעה ימים און אין פרעמדע לשונות. ערשט מיטן אויפקום פון ייוואָ און זיינע „שריפטן" צוזאַמען מיט זיין פעריאָדישן וויסנשאַפטלעכן אָרגאַן, די „ייוואָ־בלעטער", איז דעם וויסנשאַפטלער, וואָס איז פאַרבונדן מיט דער יידישער קולטור־ספערע, געגעבן געוואָרן די מעגלעכקייטן צו קאָנצענטרירן די אַרבעטן און זיי צו פאַרטיפערן. דערפון נעמט זיך דער פאַקט, וואָס אָנהויבנדיק מיטן יאָר 1925, דעם גרינדונגס־יאָר פון ייוואָ, זיינען שאַצקיס הויפּט־אַרבעטן געדרוקט געוואָרן אין די ייוואָ־אויסגאַבעס. עס פאַלן אויך אָפּ די פרעמדע לשונות און יידיש ווערט דורכויס דעם פאָרשערס מעדיום.

ווען מיר זיינען צוגעטראָטן צונויפשטעלן די שאַצקי־ביבליאָגראַפיע, האָבן מיר זיך פאָרגעשטעלט, אַז די אַרבעט וועט זיין ניט קיין איבעריקס שווערע. אַרויס־געוויזן האָט זיך אָבער, אַז יעקב שאַצקי, וועלכער איז אַליין אַ ביבליאָגראַף, האָט זיינע אייגענע אַרבעטן ניט געזאַמלט און ניט אויפגעהיט. עס איז דעריבער אויסגעקומען צו זוכן און נישטערן אין אַלע צייטשריפטן, אין וועלכע דער בעל היובל האָט זיך באַטייליקט. עס זיינען דערביי אויסגענוצט געוואָרן די פּרעסע־זאַמלונג פון דער צענטראַלער יידישער ביבליאָטעק און אַרכיוו אין ניו־יאָרק, טיילווייז — פון דער יידישער אָפּטיילונג ביי דער ניו־יאָרקער עפנט־לעכער ביבליאָטעק און (דורך פאַרמיטלונג) פון דער ייוואָ־ביבליאָטעק אין ווילנע.

די מאַטעריאַלן פאַר דער ביבליאָגראַפיע זיינען געזאַמלט געוואָרן דורך מנשה אונגער און מרדכי קאַסאָווער, וועלכער האָט זיי אויסגעסדרט, צוגעגעבן הערות און צוזאַמענגעשטעלט דעם אינדעקס פון פּערזאָנען־נעמען און ענינים, וואָס ווערן דערמאָנט אין דער ביבליאָגראַפיע.

אַ גרויסן דאַנק קומט די פ״פ משה שטאַרקמאַן, ניו־יאָרק, וועלכער האָט צוגע־שטעלט וויכטיקע ביבליאָגראַפישע ידיעות פון דער פּרעסע אין אַמעריקע, און י. אַניליאָוויטש, פון דער ביבליאָגראַפישער צענטראַלע ביים ייוואָ אין ווילנע —

פאַר מאַטעריאַלן, וואָס האָבן אַ שייכות צו שאַצקיס ליטעראַריש־וויסנשאַפטלע־כער אַרבעט אין פּוילן.

ניט קוקנדיק אויף אונדזער מי ביים זאַמלען די מאַטעריאַלן צו דער ביבליאָ־גראַפיע, קענען מיר ניט פּרעטענדירן אויף פולשטענדיקייט. דערצו האָבן שוין גורם געווען די באַדינגונגען פון דורכפירן אַזאַ אַרבעט אין ניו־יאָרק, ווו ניט קוקנדיק אויף אירע אויסגעצייכנטע ביבליאָטעקן, קען מען נאָך דאָ אַלץ ניט דערגרייכן די געווינשטע פולשטענדיקייט, ספּעציעל ווען עס האַנדלט זיך וועגן אַ יידישער ביבליאָגראַפיע. די לעצטע איז נאָך גאָר אַ יונגע הילפס־וויסנשאַפט, וואָס האַלט ערשט ביים קריגן איר תיקון, — ווידעראַמאָל, ווי אַלע אַנדערע יידישע וויסנשאַפטלעכע געביטן,—דורך דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. לאָמיר האָפן, אַז די שאַצקי־ביבליאָגראַפיע וועט זיין אַ ווייטערדיקער טריט פאָרויס אין דער ריכטונג.

ביים צוזאַמענשטעלן די ביבליאָגראַפיע האָבן מיר אָפּגעווייכט פון געוויסע ביבליאָגראַפישע כללים. קודם כל האָבן מיר זיך ניט געהאַלטן ביי דער כראָ־נאָלאָגישער סיסטעם, ווי עס איז אָנגענומען ביי פּערסאָנעלע ביבליאָגראַפיעס, נאָר ביי דער איינטיילונג אויף געביטן אַרום צענטראַלע טעמעס, וואָס איז פּראַקטישער מחמת כמה טעמים. אין יעדער אָפּטיילונג ווערן אָבער אַלע ווערק געבראַכט אין כראָנאָלאָגישן סדר.

ביים פאַרצייכענען די צייטונגס־אַרטיקלען, האָבן מיר אויסגעלאָזט די שרייִקע קעפּ און אָנשטאָט זיי געגעבן אייגענע, וואָס זאָלן זיין נאָענט צום אינהאַלט פון די אַרטיקלען. מיר האָבן אויך מאָדערניזירט די אָרטאָגראַפיע פון יענע אַר־טיקלען, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט אין אויסגאַבעס, וואָס האַלטן זיך נאָך ביים אַלטן אויסלייג. די נעמען פון די צייטשריפטן און זשורנאַלן, האָבן מיר, אָבער, דערביי ניט געענדערט.

כמעט אומעטום האָבן מיר זיך באַמיט אָפּצוהיטן די ביבליאָגראַפישע איינהייט־לעכקייט, אָבער ניט אַלעמאָל האָט זיך עס אונדז איינגעגעבן. איבערהויפּט פאַרדריסט אונדז, וואָס טייל מאָל האָבן מיר ניט געקאָנט דערגיין די דאַטע פון געוויסע אַרטיקלען; מיר האָבן זיי, אָבער, פאַרצייכנט, ווייל מיר האָבן געהאַלטן, אַז בעסער זאָל פעלן די דאַטע, איידער עס זאָלן אינגאַנצן אויספעלן די פּובליקאַציעס.

צוליב פּראַקטישקייט וועגן האָבן מיר אַלע רעצענזיעס און קריטיק געבראַכט גלייך נאָך די אָנגעבונגען און ניט אין דער אָפּטיילונג „אַרטיקלען וועגן שאַצקין", ווו מיר האָבן פאַרצייכנט נאָר די, וואָס האָבן ניט קיין דירעקטע שייכות צו יעקב שאַצקיס ליטעראַריש־וויסנשאַפטלעכער אַרבעט.

מ. ק.

ניו־יאָרק, יולי, 1939.

מחמת טעכנישע טעמים האַלטן מיר זיך ביי אָט די אָפּקירצונגען:

י י ו ו ״ ב ל = ייוואָ־בלעטער.

ט ע אָ ט ע ר ־ אָ ר כ י ו ו , I = אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע. ערשטער באַנד. יידישער וויסנשאַפטלעכער אינ־סטיטוט. ווילנע 1930.

נ״י = ניו־יאָרק.

פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ = ז אַ מ ל ב ו ך לכבוד דעם צוויי הונדערט און פופציקסטן יובל פון דער יידישער פּרעסע 1936—1786. אַרויסגעגעבן פון אַמאָפּטייל פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. ניו־יאָרק 1937.

פ ר ע ס ע ז אַ מ ל ב ו ך ק ו ל ט ו ר ־ ג ע ז ע ל ש אַ פ ט = זאַמלבוך צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע. אַרויסגעגעבן פון דער יידישער קולטור־געזעלשאַפט. ניו־יאָרק 1934.

פ. אַ. ש. = פרייע אַרבייטער שטימע.

פ ״ ג = פאַרלאַג.

Warsz. = Warszawa

Евр. Стар. = Еврейская Старина

א. ביאָגראַפישע דאַטעס

1893, אויגוסט — געבאָרן אין וואַרשע.

באַקומען די ערשטע דערציאונג אין חדר און ביי פּריוואַטע לערערס.

1913, יאַנואַר — ווי אַן עקסטערן אויסגעהאַלטן דעם עקזאַמען אויף מאַטורע אין דער קלאַסישער פינפטער גימנאַזיע (מיט גריכיש און לאַטיין) אין קראַקע.

סטיפּענדיאַנט פון דער קראַקעווער אַקאַדעמיע פון וויסנשאַפט א. נ. פון Henryk Wohl (1836-1907).

געלייענט לעקציעס אויף יידיש איבער יידישע ליטעראַטור אין קראַקעווער יידישן פאָלקס־אוניווערסיטעט „שוויאַט״.

1914 — שטודירט ביי אשכנזין (אין לעמבערג).

1914—1917 — געדינט אין דער אַרמיי אין דער ראַנגע פון לייטענאַנט. צוויי מאָל פאַרוואונדעט. באַקומען דריי קריגס־אויסצייכענונגען.

1915 — פּרובירט שאַפן אַ יידישן אָפּטייל ביי פּילסודסקיס לעגיאָנען אין ראַדאָמסק, צוזאַמען מיט די שפּעטערדיקע גענעראַלן גאָרעצקי, גאַליצא און שיקאָרסקי (זע ביבליאָגראַפיע, נומ׳ 569).

1917 — סטיפּענדיאַנט פון מיאַנאָווסקיס קאַסע פאַר שטיצן פאָרשונגס־אַרבעט. באַאַרבעט קוועלן צו דער געשיכטע פון יידן אין פּוילן. געאַרבעט אין אינסטיטוט פאַר געשיכטע־פאָרשונג אין ווין, אונטער דער פירונג פון פּראָפ׳ Alfons Dopsch.

1918 — מיטגליד פון קאָנגרעס־ביוראָ ביים אויסערן־מיניסטעריום אין וואַרשע. געאַרבעט פאַרן שלום־קאָנגרעס אין ווערסייל (אין דער פּוילישער דעלעגאַציע) (זע ביבליאָגראַפיע, נומ׳ 570—572). ווינטער, 1918—1919 — געאַרבעט אין אַרכיוו אין דרעזדן. אין דער זעלבער צייט געלערנט אין בערלין ביי זאָמבאַרטן.

1919 — רעפערענט פאַר יידישע ענינים ביים מיניסטעריום פאַר אויסלענדישע ענינים אין וואַרשע. אונטערזוכט די אַפּריל־פּאָגראָמען אין ווילנע (זע „ווילנער פּנקס״). צוליב אַוועקלייגן זיינע מאַטעריאַלן אָן אַן אויספאָרשונג זיך אָנגעגעבן אין דעמיסיע.

1920—1922 — לערער פאַר געשיכטע אין די וואַרשעווער יידיש־פּוילישע גימנאַזיעס פון פינקעל פאַר יינגלעך און „יהודיה״ — פאַר מיידלעך. פּראָפעסאָר פאַר טעאַטער־געשיכטע אין דער מלוכישער דראַמאַטישע שול.

1922 — באַקומען דעם טיטל ד״ר ביי פּראָפ׳ האַנדעלסמאַן פאַר זיין דיסערטאַציע „די יידנפראַגע אין קיניגרייך פּוילן אין דער פּאַסקעוויטש־תקופה (1831—1861)״. סוף יאָר אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אויף שטענדיק אין ניו־יאָרק.

1925—1927 — לערער פאַר יידישער געשיכטע אויף די אַרבעטער־רינג לערער־קורסן.

1925—1935 — געווען לערער פאַר יידישער געשיכטע אין יידישן לערער־סעמינאַר און פאָלקס־אוניווערסיטעט.

1925 — צוזאַמען מיט י. ל. כהן געגרינדעט דעם אַמאָפּטייל פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.

1926 — געפירט אַ יידישן היסטאָרישן סעמינאַר אין נ״י.

1929 — באַשטימט פאַרן הויפּט־ביבליאָטעקאַר פון New York State Psychiatric Institute.

1931—1933 — אָרגאַניזירט און אָנגעפירט אויף יידיש דעם ספּינאָזאַ־קרייז ביי דער אַמעריקאַנער ספּינאָזאַ־געזעלשאַפט.

1932 — געווען דעלעגאַט צום אינטערנאַציאָנאַלן ספּינאָזאַ־קאָנגרעס אין האַג.

1935 — דעלעגאַט צום אַלוועלטלעכן צוזאַמענפאָר פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע.

1937—1939 — לערער פאַר יידישער געשיכטע אויף די אַרבעטער־רינג לערער־קורסן.

1938 — אויסגעוויילט פאַר ווייס־פּרעזידענט פון Jewish Academy of Art and Sciences. מיטגליד פון דער צענטראַלער־פאַרוואַלטונג פון ייוואָ; ערן־סעקרעטאַר פון אַמאָפּטייל פון ייוואָ; מיטגליד פון אינטערנאַציאָנאַלער געזעלשאַפט פאַר געשיכטע פון מעדיצין; מיטגליד פון ראַט פון אַמעריקאַנער אַסאָציאַציע פון מעדיצינישע ביבליאָטעקן; מיטגליד פון דער היסטאָרישער סעקציע פון ייוואָ; פאָרזיצער פון היסטאָריקער־קרייז ביים אַמאָפּטייל פון ייוואָ.

ליטעראַרישע טעטיקייט אָנגעהויבן 1913 אויף פּויליש אין Izraelita, ווילהעלם פעלדמאַנס Głos Związku, Krytyka, (פון דער יידישער סאָציאַליסטישער שטודירנדיקער יוגנט אין קראָקע). פאַרעפנטלעכט אַ ריי היסטאָרישע אַרבעטן אין Еврейская Старина, 1915—1919. מיטגעאַרבעט אין טעאַטער־ זשורנאַל Teatr ludowy און אין Nowa Gazeta. אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון Nasz Kurjer, 1920—1923. געשריבן אין „הצפירה".

אין יידיש דעביוטירט מיט רעצענזיעס אין „ביכער־וועלט", 1922, און מיט אַ גרעסערער אַרבעט „די קאָנטאָניסטן אין דער באַלויכטונג פון די פּוילישע מעמואַריסטן", אין זאַמלבוך „שטראָמען", וואַרשע, 1922. פון דאַן אָן מיטגעאַרבעט אין פאָלגנדע צייטונגען און זשורנאַלן (נאָכן א"ב): אונדזער בוך, אונזער שול, אינזיך, ביכער־וועלט (וואַרשע), דאָס נייע לעבן, וועקער, טאָג, טעאַליט, טעאַטער און קונסט, ייוואָ־בלעטער (ווילנע), ליטעראַרישע בלעטער (וואַרשע), מאָרגען־זשורנאַל, ניי־אידיש, פאַרבאַנד, פאָרווערטס, פאָרטשריט, פריינד, פרייע אַרבעטער־שטימע, צוקונפט, שול און לערער—אַלע אין ניו־יאָרק.

נאָך פּרטים וועגן יעקב שאַצקיס מיטאַרבעטערשאַפט אין די אויסגאַבעס פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט און זיין אַרבעט ווי אַ רעדאַקטאָר, קען מען געפינען אין דער ביבליאָגראַפיע.

* * *

ב. ביבליאָגראַפיע

I. אַלגעמיינע אַרטיקלען און פאָרשונגען.

1) אַלגעמיינס:

1. Wilno (Wrażenia).
Nasz Kraj, Wilno, Maj 1919.

2. Bilans Wystawy [וועגן דער בילדער־אויסשטעלונג פון יידישע קינסטלער אין בנין פון וואַרשעווער קהילה].
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 8 אָקטאָבער.

3. ש. גאָרעליק — יידישע קעפּ. פ״ג „וואָסטאָק״, דרעזדען 1921. 132 ז״ז.
ש. גאָרעליק — גרויסע נשמות. פ״ג „וואָסטאָק״, דרעזדען 1921. 170 ז״ז.
ביכער־וועלט, וואַרשע 1922, נומ׳ 3, שפּ. 293—295.

4. Zapomniany piewca „Bar Kochby".
[וועגן פאַלענסקיס דראַמע „Barkochba"]
Nasz Kurjer, Warsz. 1922 ,2 יוני.

5. Czasopisma żydowskie: [איבערבליק איבער די נייע צייטשריפטן ביכער־וועלט א״אַנד].
Nasz Kurjer, Warsz. 1922 ,18 יוני.

אונטערגעשריבן: J. S.

6. Perec Hirszbajn.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 1 יולי

אונטערגעשריבן: S.

7. Życie ekonomiczne żydów w świetle Literatury [וועגן: יעקב לעשצינסקי — דאָס יידישע עקאָנאָמישע לעבן אין דער יידישער ליטעראַטור, וואַרשע 1922. פ״ג „קולטור־ליגע״].
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 21 יולי.

8 Nowa monografja o Efraimie Lilienie.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 31 און 28 יולי.

9. געאָרג בראַנדעסעס ווערק, אין 15 בענד. יידישער פ״ג פאַר ליטעראַטור און וויסנשאַפט מאַקס נ. מייזיל. ניו־יאָרק 1920.
ביכער־וועלט, וואַרשע 1922, יולי־אָקטאָבער. שפּ. 395—398.

10. פּראָפעסאָר וויפּער—געשיכטע פון מיטלאַלטער. איבערגעזעצט פון מאַקס ווייגרייך. פ״ג „וואָסטאָק״, דרעזדען 1921, 191 ז״ז.
— געשיכטע פון דער נייער צייט. איבערגעזעצט פון מאַקס ווייגרייך. דרעזדען 1921, 197 ז״ז.

ב י כ ע ר - ו ו ע ל ט, וואַרשע 1922, יולי־אָקטאָבער, נומ׳ 4—5, שפ. 619—621.

11. Wystawa sztuki rosyjskiej w Berlinie.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 24 נאָוו.

12. W drodze do Ameryki < Antwerpja Judaica >.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 1 דעצעמבער

13. לודוויק פייערבאַך (צום 50 יאָריקן יובילעאום פון זיין טויט).
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, פעברואַר 1923, ז׳ 11—12.

14. די פוילישע פּאָעזיע פון דער קעגנוואַרט.
א י ן ז י ד, נ״י 1923, פעברואַר, ז׳ 153—157; מערץ, ז׳ 179—183; (אַפּריל) מאַי, ז׳ 218—222; יוני, ז׳ 248—252; יולי.

15. Polska w Ameryce.
Nowy Świat, New York 1923, 13 אַפּריל.

16. די פּסיכאָלאָגיע פון דער פוילישער אינטעליגענץ.
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, מאַי 1923, ז׳ 14—15.

17. די מאָדערנע קונסט־ריכטונגען פון סאָציאָלאָגישן שטאַנדפּונקט.
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, אויגוסט 1923, ז׳ 16—18.

18. דער קריזיס פון עקספּרעסיאָניזם.
נ י י א י ד י ש, נ״י, נאָוועמבער 1923, העפט 11—12, ז׳ 39—43.
ניט פאַרענדיקט, ווייל דער זשורנאַל האָט אויפגעהערט צו דערשיינען.

19. דער גרינער יום־טוב (צום ערשטן מאַי).
פ אָ ר ט ש ר י ט, נ״י, 1923, אַפּריל 27; ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, מאַי 1928, ז׳ 6—7.

20. אַ נייער בליק אויף אַמעריקאַניזאַציע.
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, יוני־יולי 1924, ז׳ 11—13.
וועגן: Culture and Democracy in the United States, by Horaca Kallen. New York, 1923.

21. די פּראָלעטאַריזירונג פון דער דיכטערישער פאַנטאַזיע (פּראָגמענטן).
פ. אַ. ש., נ״י. 1923, יולי 27.

22. לאָרד בייראָן. < דער דיכטער און דער מענטש >.
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ״י, סעפּטעמבער 1924, ז׳ 15—17.

23. אַ גוטער בוך פאַר דער מאַמען, איז אַ שלעכטער בוך פאַר דער טאָכטער.
פ אָ ר ו ו ע ר ט ס, נ״י, 1924, אויגוסט 17.
אַרום אַ דעבאַטע וועגן ממו״ס, וואָס אַב. קאַהאַן האָט אויפגעהויבן.

24. אַ פּעדאַגאָגישער גרוס פון רוסלאַנד [וועגן די דריי בענדער פון רוסישן פּעדאַגאָגישן זשורנאַל „פּראָסוועשטשעניע", לענינגראַד 1921].
אונזער קינד, נ"י, פעברואַר 1925, ז' 26—29.

25. סען סימאָן < דער פאָטער פון סאָציאַליזם >.
דער פריינד, נ"י, יוני־יולי 1925, ז' 12—13.

26. דאָס קינד אין סטעלטאָן (איינדריקן).
פ. אַ. ש., נ"י, 1925, אויגוסט 21.

27. די וועלט־פּאָליטיק אין יאָר 1925.
דער פריינד, נ"י, יאַנואַר, 1926, ז' 14—17.
אונטערגעשריבן: שמעון וואַרשאַווסקי.

28. איבער דער נוצלעכקייט פון דעבאַטן.
פ. אַ. ש., נ"י, 1926, נומ' 6.

29. איז פאַראַן יידישע מוזיק.
טעאַטער און קונסט, נ"י, אַפּריל 1926, נומ' 1, ז' 32—33.

30. די טראַגעדיע פון קינסטלערישער איינזאַמקייט.
פ. אַ. ש., נ"י, 1926, יוני 4, נומ' 36.

31. אונדזערע נייע זשורנאַלן < נאָטיצן >.
פ. אַ. ש., נ"י 1926, נומ' 39.

32. געשיכטע און פילאָסאָפיע < אַ פּאָר געדאַנקען וועגן דעם בוך „די פּסיכאָלאָגיע פון ליטעראַטור" פון ל. לעהרער >.
דער אויפקום, נ"י, יולי 1926, נומ' 1, ז' 18—20.

33. אונדזערע קולטורעלע יום־טובים.
פ. אַ. ש., נ"י, 1926, נומ' 40.

34. היינריך היינע און דער סאָציאַליזם (צום 70טן יאָרצייט פון דעם געניאַלן דיכטער).
דער פריינד, נ"י, אויגוסט 1926, ז' 9—11.
אונטערגעשריבן: שמעון וואַרשאַווסקי.

35. זשאָרזש סאַנד (צום 50 יאָרצייט פון דער גרויסער פראַנצויזישער שריפט־שטעלערין).
פ. אַ. ש., נ"י, 1926, נומ' 42, 43.
איבערגעדרוקט אין: ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1926, נומ' 120, 121.

36. יידן פון ווייטע לענדער. די היינטיקע מאַראַנען אין פּאָרטוגאַל.
טאָג, נ"י, 1926, סעפּטעמבער 11.

37. שאול גינזבורג דער יידיש־רוסישער היסטאָריקער (צו זיין 60סטן געבורטסטאָג).
צ ו ק ו נ פ ט , אָקטאָבער 1926, ז׳ 574—578.

38. דאָס לעבן פון יידן אין קאַווקאַז.
ט אָ ג , נ״י, 1926, דעצעמבער 1.

39. „ליבער אַמיקאָרום״ [זאַמלבוך לכבוד דעם זעכציק יאָריקן יובילײ פון ראָמען ראָלאַן].
פ. אַ. ש., נ״י 1926, נומ׳ 50, 51.

40. וועגן אַרבעטער־בילדונג.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, דעצעמבער 1926, ז׳ 8—9.

41. פיטסבורג (איינדרוקן פון אַ לעקטאָר).
פ. אַ. ש., נ״י 1927, יאַנואַר 7.

42. אַ מאָנומענטאַל בוך וועגן שלום עליכם [וועגן: דאָס שלום־עליכם בוך, נ״י 1926].
פ. אַ. ש., נ״י 1927, יאַנואַר 21, 28; פעברואַר 4, 11, 18.

43. א. ליטווינס „אידישע נשמות״.
ד אָ ס א י ד י ש ע פ אָ ל ק , נ״י 1927, נומ׳ 26, יולי 22.
זע: א. ליטווין, קריטיק אויף אַ קריטיק (אַן ענטפער אויף דר. י. שאַצקיס בוך־רעוויו), דאָס אידישע פאָלק, 1927, אויגוסט 5.

44. אַ יידישע קאַטעדרע אין ירושלים.
פ. אַ. ש., נ״י 1927, נאָוועמבער 18.

45. דער ערשטער יידישער ערן־פּראָפעסאָר אין פּוילן (שמעון אַשכנזי).
ט אָ ג , נ״י 1928, פעברואַר 3.

46. הענריק איבסן (צום הונדערטסטן געבורטסטאָג).
פ. אַ. ש., נ״י 1928, מערץ 30.

47. אַ יידישע פּרעסע־אויסשטעלונג.
פ. אַ. ש., נ״י 1928, אַפּריל 13.
וועגן די אויפגאַבן פון דעם יידישן פּרעסע־פּאַוויליאָן אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער פּרעסע־אויסשטעלונג אין קעלן, 1928.
איבערגעדרוקט אין: ווילנער טאָג, ווילנע 1928, מאַי 1; לאָדזשער טאָגעבלאַט, לאָדזש 1928, מאַי 4.

48. לעוו טאָלסטאָי (צום הונדערטסטן געבורטסטאָג).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, סעפּטעמבער 1928, ז׳ 7—11.

49. טאָלסטאָי און די „ביבלייצעס" (פון דער סעריע: טאָלסטאָי און די יידן).
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928, סעפּטעמבער 14.

50. ווי טאָלסטאָי האָט געלערנט העברעיִש.
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928, סעפּטעמבער 23.

51. טאָלסטאָי און דער אַנטיסעמיטיזם.
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928, סעפּטעמבער 28.

52. טאָלסטאָי און דער ציוניזם.
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928, אָקטאָבער 5.
איבערגעדרוקט אין: אידישע וועלט, בוענאָס איירעס 1928, נומ' 8.

53. טאָלסטאָי און די יידן אין אַמעריקע.
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928, אָקטאָבער 21.

54. טאָלסטאָי און די יידישע שרייבער.
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928.

55. יידישע טיפּן אין טאָלסטאָיס ווערק (לעצטער אַרטיקל פון דער סעריע: טאָלסטאָי און די יידן).
דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1928.

56. וועגן די אוצרות פון דער יידישער שפּראַך אין האַרוואַרד־אוניווערסיטעט.
טאָג, נ"י 1928, דעצעמבער 15.
זע אויך נומ' 457.

57. צו די וואָס גראַדואירן, וועלן גראַדואירן און ווילן ניט גראַדואירן.
די שלום־עליכם מיטלשולשטים, נ"י, צווייט. יאָרג. נומ' 1 (7), יאַנואַר 1929.

58. צוויי מענטשן (וועגן ראָזאַ לוקסעמבורג און קאַרל ליבקנעכט).
דער פרייַנד, נ"י, פעברואַר 1929, ז' 9—10.

59. ערנסט טאָלער (צו זיין אָנקומען קיין אַמעריקע).
וואָך, נ"י 1929, אָקטאָבער 18, ז' 14—16.

60. דאָס שול־וועזן אין מעקסיקאָ־סיטי.
אונזער שול, נ"י, אָקטאָבער 1937, ז' 22—25.

61. נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין רוסלאַנד.
וואָך, נ"י 1929, דעצעמבער 29, ז' 19.
וועגן: The Jewish and Other Minor Nationalities Under the Soviets, by Avrahm Yarmolinsky. New York, Vanguard Press, 1928. 193 pp.

62. שמעון דובנאָוו (צום 70טן געבורטסטאָג).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, אָקטאָבער 1930, ז׳ 11—14.

63. וועגן כאַראַלן געזאַנג ביי יידן < דעם אָנדענק פון מאיר פּאָזנער ז״ל >.
ז י נ ג ע נ ד י ק , [פּראָגראַם] ערשטער קאָנצערט פון קולטור־געזעלשאַפט־כאָר, נ״י, מערץ 1931, ז׳ 7—9.

64. די נייסטע ליטעראַטור איבער יידישע געשיכטע (פאַר אונזערע שולן און לערער).
א ו נ ז ע ר ש ו ל , נ״י, דעצעמבער 1931, ז׳ 15—18.

65. יידישע וויסנשאַפט אין ראָטן־פאַרבאַנד.
י י ד י ש , נ״י 1932, יולי 22, ז׳ 4—5.

די יידישע וויסנשאַפט אין אַמעריקע.
זע נומ׳ 86.

66. וואָס ווערט פון די קינדער פון די עמיגראַנטן אין אַמעריקע?
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, מאַי 1932, ז׳ 10—12.
זע: ש. ניגער, מען דאַרף נאָר וועלן, טאָג, נ״י 1932, מאַי 17.

67. די יידישע קוועלע פון היטלערס תורה.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, יוני־יולי 1933, ז׳ 11—12.

68. איוואַן סערגעיעוויטש טורגעניעוו און זיין באַציִונג צו יידן.
ט אָ ג , נ״י 1933, אָקטאָבער 14.

69. ראָגאָף דער היסטאָריקער [אַ קריטיק־איבערבליק איבער הלל ראָגאָפס פינף־בענדיקע „געשיכטע פון די פאַראייניקטע שטאַטן" צו דער געלעגנהייט פון זיין 50 יאָריקן יובל].
פ. אַ. ש., נ״י 1933, דעצעמבער 22.

70. די יוגנט פון ערנסט טאָלער [וועגן ערנסט טאָלערס בוך „אַ יוגנט אין דייטשלאַנד"].
ט אָ ג , נ״י 1934, יאַנואַר 21.
איבערגעדרוקט אין: פאָלקסבלאַט, קאָוונע 1934, פעברואַר 16, 23.

71. פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיע <„שריפטן פאַר פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק. אַרויסג. פון ייוואָ, ווילנע 1933, באַנד I, 500 ז״ז. רעדאַקטירט פון לייבוש לעהרער >.
א ו נ ז ע ר ש ו ל , נ״י, יאַנואַר 1934, ז׳ 22—25.

72. אַ קורצע געשיכטע פון דער אַרבעטער רינג שול־באַוועגונג.
א ו נ ז ע ר ש ו ל , נ״י, פעברואַר 1934, ז׳ 15—19.

73. זשיטלאָווסקי־קולט אָדער זשיטלאָווסקי־פאַרשונג.
70 יאָריקער יובילײ פון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי. יובל־בוך. נ״י 1935, ז׳ 31—32.

74. וועגן למוד פון יידישער געשיכטע.
אונזער שול, נ״י, פעברואַר 1935, ז׳ 20—22.

75. יידישע געשיכטע אויף דער אַרבעטער רינג שול־אויסשטעלונג.
אונזער שול, נ״י, אָקטאָבער 1935, ז׳ 15—17.

76. סאָציאַלער שטייגער ביי מענדעלען.
אונזער שול, נ״י, פעברואַר 1936, ז׳ 15—20.

77. די לאַגע פון די יידישע אַרבעטער אין אייראָפּע.
דער פריינד, נ״י, פעברואַר־מערץ 1936, ז׳ 6—7.
אונטערגעשריבן: שמעון וואַרשאַווסקי.

77 א. ביטול צו יידיש קומט פון דער אינטעליגענץ.
יידיש אין ארץ־ישראל. רעדעס, פאַקטן, דאָקומענטן. אַרויסג. פון ליגע פאַר רעכט פון יידיש אין ארץ־ישראל. נ״י, מערץ 1936. ז׳ 29—31.

78. דער ענטוזיאַסט.
מענדלעלקין צו זיין זעכציק־יאָריקן געבוירנטאָג. אַרויסג. פון יוביליי־קאָמיטעט, נ״י 1937, ז׳ 56—57.

79. דער Alter Ego פון דעם לעבעדיקן.
דער לעבעדיקער, אַ זאַמלבוך לכבוד זיין 50 יאָריקן יוביליי, רע־דאַקטירט פון ד״ר א. מוקדוני, נ״י 1938, ז׳ 41—44.

2) וועגן ייוואָ:

80. בענקשאַפט נאָך אַ סביבה [וועגן שאַפן יידישע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן אין אַמעריקע].
טעאַליט, נ״י, מערץ 1924, נומ׳ 5, ז׳ 32—35.

81. בילדונג און וויסנשאַפט (וועגן דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט).
דער פריינד, נ״י, דעצעמבער 1925, ז׳ 14—15.

82. אַ יאָר אַרבעט פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, אָקטאָבער 8.

83. דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט.
אויפברויז, שיקאַגע 1928, נומ׳ 1, ז׳ 63—65.

84. .וואָס איז און וואָס וויל זיין דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט? [בראָשור], אַרויסגעגעבן פון דער שיקאַגער אָפּטיילונג פון דער אַמעריקאַנער סעקציע פון „יי. וו. א.". שיקאַגע, דעם 15טן מערץ, 1928. 16 ז"ז.

85. אַמעריקאַנער געלערנטע וועגן יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.
ט אָ ג, נ"י 1929, אויגוסט 10.
איבערגעדרוקט אין: פרימאָרגן, ריגע 1929, סעפּטעמבער 2.

86. די יידישע וויסנשאַפט אין אַמעריקע (פון אַ שמועס מיטן באַוווסטן יידישן וויסנשאַפטלער פאָרשער ד"ר יעקב שאַצקי).
ל י ט ע ר אַ ר י ש ע ב ל ע ט ע ר, וואַרשע 1932, נומ' 37 (סעפּטעמבער 4), ז' 586—588.

87. די ראָלע פון ייוואָ אין דעם יידישן קולטור־לעבן.
י י ד י ש, נ"י, יאַנואַר 1934.

87 א. [עפענונגס־רעדע אויפן צוזאַמענפאָר פון ייוואָ־אַמאָפּטייל].
ב אַ ר י כ ט פ ו ן ד ע ר ק אָ נ פ ע ר ע נ ץ פון ייוואָ־אַמאָפּטייל, ניו־יאָרק 1935, ז' 3—4.

88. מועידת ייוו"אָ.
ד ר ך ה פ ו ע ל, עתון פועלי־ציון, תל־אביב 1935, אויגוסט 30.

89. ליטעראַטור ווערזוס וויסנשאַפט [וועגן ייוואָ־צוזאַמענפאָר אין ווילנע 1935].
פ. א. ש., נ"י 1935, אָקטאָבער 4.

90. די פּעדאַגאָגיש־פּסיכאָלאָגישע רעפעראַטן ביים אַלוועלטלעכן ייוואָ־צוזאַמענפאָר.
א ו נ ז ע ר ש ו ל, נ"י, דעצעמבער 1935, ז' 20—22.

90 א. [באַגריסונג צום 10 יאָריקן יובל פון ייוואָ].
ד ע ר אַ ל ו ו ע ל ט ל ע כ ע ר צ ו ז אַ מ ע נ פ אָ ר פון ייוואָ, ווילנע 1936, ז' 29—30.

90ב. [מיטטיילונג וועגן דער היסטאָרישער סעקציע ביים אַמאָפּטייל פון ייוואָ].
ד ע ר אַ ל ו ו ע ל ט ל ע כ ע ר צ ו ז אַ מ ע נ פ אָ ר פון ייוואָ, ווילנע 1936, ז' 79.

91. ברויט און וויסן (וועגן ייוואָ).
ד ע ר ו ו ע ג, מעקסיקאָ, יוני 1937, נומ' 603.

92. אַ ייוואָ־אָפּטיילונג אין מעקסיקע [צו ש'ס באַזוך דאָרט].
מ ע ק ס י ק אַ נ ע ר ש ר י פ ט ן, מעקסיקע 1937, צווייט. יאָרג., נומ' 2 (6), ז' 81—86.

3) טעאַטראַליאַ:

93. Rachel (1821-1858) < w stuletnią rocznicę urodzin >.
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 23 ,17 אָקטאָבער.

94. Teatr w Życiu.
Teatr Ludowy, Warsz., 1921 נאָוועמבער. str. 12-15.
J. S. : אונטערגעשריבן

95. Istota tragizmu greckiego.
Teatr Ludowy, Warsz., 1921 דעצעמבער, str. 10-15.

96. Narodziny tragedji. N. Jewreinow — Proischożdenije dramy. Peterburg, 1921.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 5 פעברואַר

97. Bogumil Dawizon < W pięćdziesiątą rocznicę zgonu wielkiego aktora >.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 5 מערץ

98. Ojcowie teatru Polskiego. I. Wojciech Bogusławski.
Teatr Ludowy, Warsz., 1922 מערץ, str. 40-45.

99. מיכאל ווייכערט — „טעאַטער און דראַמע", פ"ג „יידיש", וואַרשע 1922. 186 ז"ז.
ביכער־וועלט, וואַרשע 1922, נומ' 3, שפ. 301—302.

100. „אין אָפּגרונט" (נאַ דניע) פון מאַקסים גאָרקי אין מאָסקווער קונסט־טעאַטער.
פאָרטשריט, נ"י 1923, יאַנואַר 26, ז' 8—9.

101. דער „גליקלעכער פרינץ" אין קינדערלאַנד.
פ. אַ. ש., 1925, אויגוסט 14.

102. גאָלדפאַדענס „לא תחמוד" אין יידישן קונסט־טעאַטער.
דער אויפקום, נ"י, דעצעמבער 1926, ז' 20—24.

103. „שאַפּ" פון ה. לייוויק < געשפּילט אין אוירווינג פּלייס טעאַטער. רעזשי: י. בן־עמי >. „מענדל ספּיוואַק" פון סעמיאָן יושקעוויטש (געשפּילט אין יידישן קונסט טעאַטער).
דער אויפקום, נ"י 1927, נומ' 1, ז' 38—41.

104. סעניאָר לאָפּע דע וועגא.
פ. אַ. ש., נ"י 1927, נאָוועמבער 11.

105. פראָלעטאַרישער טעאַטער.
פ. א. ש., נ"י 1928, נומ' 13.
וועגן ביינוש שטיינמאַנס „משיח בן יוסף", אויפגעפירט פון דער "פרייהייט דראַ־מאַטישע סטודיע", רעזשי: יעקב מעסטעל.

106. אברהם טייטעלבוימס „טעאַטראַליאַ".
ווילנער טאָג, ווילנע 1928, דעצעמבער 7.
חקדמה צו ט'ס בוך מיטן זעלביקן נאָמען. זע נומ' 549.

107. שעדלעכער היפּערקריטיציזם (אַ בריוו אין רעדאַקציע).
וואָך, נ"י 1929, נומ' 5, נאָוועמבער 1, ז' 19—20.
וועגן א. לעיעלעס טעאַטער־רעצענזיע איבער „ייד זיס" אין „וואָך", 1929, אָקטאָבער 25. — זע וועגן ש'ס אָפּרוף: א. מאָרעווסקי — וועגן „זיס" און „ביטער", וואָך, נ"י 1929, נאָוועמבער 8, ז' 20—21.

4) וועגן שפּינאָזען. פילאָסאָפיע:

108. Filozofia Judaizmu Maksa Broda.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 15, 8 סעפּטעמבער

109. Jerzy Sorel.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 21, 17 סעפּטעמבער

110. Z żyd. literatury naukowej [וועגן בראַנדעסעס ווערק אין יידיש און עד. בערנשטיינס בוך וועגן לאַסאַלן].
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 1 אָקטאָבער.

111. מיכאיל אָסיפּאָוויטש גערשענזאָן < אַן אָפּשאַצונג פון דעם פאַרשטאָר־בענעם יידיש־רוסישן קריטיקער און דענקער >.
צוקונפט, אַפּריל 1925, ז' 236—240.

112. ברוך שפּינאָזע (צום 250סטן יאָרצייט).
דער פריינד, נ"י, 1927, מערץ־אַפּריל, ז' 9—11.
אונטערגעשריבן: שמעון וואַרשאַווסקי.

113. ספּינאָזאַ און זיין סביבה [הילע מיט 12 בילדער אין טעקסט]. אַרויס־געגעבן פון אַ גרופּע פריינד, ני־יאָרק 1927. 334 ז"ז [געדרוקט אין 2000 עקזעמפּלאַרן].
קאַפּיטלען פון בוך אונטערן זעלביקן נאָמען געדרוקט אין פ. א. ש., נ"י 1927, פון נומ' 22 ביז נומ' 43.
רעצענזיעס: ע. ב[וים], וועגן ד"ר שאַצקיס בוך (אַ בריוו אין רעדאַקציע), פ. אַ. ש. 1928, נומ' 27; ד"ר יעקב גאָרדאָן, אין ווילנער טאָג, ווילנע 1928, נאָוועמבער 9; דער זעלביקער אין נאַש פשעגלאָנד, וואַרשע 1928, דעצעמבער 4; דיימאָנדשטיין אין „קענעדיען דזשויש כראָניקל" 1928, פעברואַר 10; פ. וויערניק,

מאָז"ש 1928, מערץ 11 ; ב. ג. זאַק, קענעדער אָדלער, 1928, יוני 8 ; י. טווערסקי, צוקונפט, מאַי 1928 : י. ליפשיץ, פרעסע, בוענאָס־איירעס 1928, פעברואַר 10 ; קלמן מרמור, פרייהייט, נ"י 1928, פעברואַר 27 ; ש. ניגער, טאָג, 1928, יולי ; ש. ערנסט די פאָסט, לאָנדאָן 1929, אויגוסט 16. — אין „מזרח ומערב", ירושלים 1929, נומ' 12 און אין „דאָס אידישע וואָרט", ווינניפעג 1929, יולי 26 ; ד"ר ה. פראַנק, דער פאַרבאַנד, נ"י, אַפּריל 1928 ; י.קריוויצקי, אַ נאַציאָנאַל־פאַשיסטישע פאַלסיפיקאַציע פון ספּינאָזעס פילאָזאָפיע, אַפן וויסנשאַפטלעכן פראָנט, מינסק 1932, נומ' 1-2, ז' 42-74.

Henry V. Besso, Dramatic Literature of the Spanish and Portuguese Jews of Amsterdam, Bulletin Hispanique, Paris, 1937, Tome XXXIX, No. 3, p. 219.

די שילדערונג פון יידן אין אַמסטערדאַם איז געגנומען פון ש'ס בוך — ספּינאָזאַ און זיין סביבה. צווייטע פאַרבעסערטע אויסגאַבע. וואַרשע— נ"י. פ"ג „יאַטשקאָווסקיס ביבליאָטעק", 1929. 353 ז"ז [געדרוקט אין 2000 עקזעמפּליאַרן].

114. זשאַן זשאַק רוסאָס פילאָסאָפיע פון קולטור (צום 150סטן יאָרצייט).
פ. אַ. ש., נ"י 1928, יולי 13, 20, 27 ; אויגוסט 3, 10.

115. Spinoza jako myśliciel społeczny < Odczyt Dr. Jokóba Szacki ego w związku literatów >.
Nasz Przegląd, Warsz. 1932, 25 סעפּטעמבער.
באַריכט וועגן ש'ס רעפעראַט אויפגענומען דורך : J. Bleiberg

116. די פייערונג פון 300 יאָריקן געבורטסטאָג פון ברוך ספּינאָזאַ אין האַג.
ט אַ ג, נ"י 1932, אָקטאָבער 9.

117. בילדער און מאָמענטן פון ספּינאָזאַ־קאָנגרעס.
ט אַ ג, נ"י, אָקטאָבער 14.

118. The Spinoza Congress.
ט אַ ג, נ"י 1932, נאָוועמבער 20.
אויף דער ענגלישער זייט פון „טאָג".

119. ספּינאָזאַס סאָציאַל־פּאָליטישע פילאָסאָפיע.
ס פ י נ אָ ז אַ ־ ב ו ך צום דרייהונדערטסטן געבוירניאָר פון בענעדיקטוס דע ספּינאָזאַ 1632—1932. אַרויסגעגעבן פון ספּינאָזאַ אינסטיטוט אין אַמעריקע — יידישער אָפּטייל. ניו־יאָרק, נאָוועמבער, 1932. ז' 158—174.

120. ספּינאָזאַ און דער מאָדערנער געדאַנק.
י י ד י ש, נ"י 1932, דעצעמבער 2, ז' 4—5.
אַ רעדע געהאַלטן דעם 23סטן נאָוועמבער 1932, אין סיטי־קאָלעדזש צו דער פייערונג פון 300סטן געבוירנטאָג פון ספּינאָזען — זע אויך נומ' 121.

121. Spinoza and Modern Thought.
Baruch Spinoza, Addresses and Messages Delivered and Read

at the College of the City of New York, on the Occasion of the Tercentenary of Spinoza, November 23rd, 1932, pp. 21-24. N. Y., 1933.

זע אויך נומ׳ 120 .

122. אומבאַקאַנטע דאָקומענטן וועגן ברוך ספינאָזאַס לעבן.
ט אָ ג, נ״י 1933, יוני 1.
איבערגעדרוקט אין: אידישע צייטונג, בוענאָס־איירעס.

טעאָדאָר לעסינג (1872—1933).
זע נומ׳ 142.

5) פּאָלעמישעס:

123. Upadek kultury zachodniej.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922.
וועגן דעם בוך פון Znaniecki אונטער דעם אויבנדערמאָנטן נאָמען.

124. Historja w szatach publicystyki.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 2 יוני.
אַ פּאָלעמיק מיט פּראָפ. פּטאַשניק אין „פּשעגלאָנד וואַרשאַווסקי״, וואַרשע 1922.

125. אַ בריוו אין דער רעדאַקציע.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד, נ״י, יאַנואַר 1926, ז׳ 17.
וועגן „ד״ר דניאל גאָרדאָן־מאַנים״ קריטיק אינעם „פאַרבאַנד״ 1926, נומ׳ 20 אויף א. אַלמיס בוך „כינעזישע פילאָזאָפיע״.

126. איבער ליטעראַרישער קריטיק.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, נומ׳ 35.

127. דער קאַמף מיט ווינטמילן.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, אויגוסט 27.
וועגן בערגעלסאָנס „אין שפּאַן״ און זיין ריכטונג.

128. אַלץ הייסט קריטיק.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, דעצעמבער 17.
וועגן ח. קאַנטאָראָוויטשעס קריטיק אויף ח. בעזפּראָזוואַנים בוך „דער אורשפּרונג פון פּסח״.

129. ווידער אַמאָל וועגן וויסנשאַפטלעכער קריטיק.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, דעצעמבער 31.

130. אַ ליטעראַרישע „טשעקאַ״, „אין שפּאַן״. חודש־זשורנאַל. רעדאַקטירט פון דוד בערגעלסאָן.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, נומ׳ 38.

131. ליטעראַרישע טראַדיציעס און רעוויזיעס.
פ. אַ. ש., נ״י 1928, אַפּריל 20.
זע צו דעם: א. גורשטיין אין „וויסנשאַפטלעכע יאָרביכער״ מאָסקווע 1929, I, ז׳ 222 (אָנמערק. 1).

132. בירגער עריק ברענט די בריקן.
וואָך, נ״י 1930, יאַנואַר 10, ז׳ 13—14.
וועגן מאַקס עריקס אַרויסטריט קעגן ייוואָ, אין סאָוועטן־פאַרבאַנד.

133. ווי אַזוי מען לייענט ביי אונדז (כמעט אַ בריוו אין רעדאַקציע).
ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1934, נומ׳ 29, ז׳ 462—463.
זע צו דעם: פּנחס קאָן, ליטעראַרישע בלעטער 1934, נומ׳ 37; יצחק ריבקינד, ווי אַזוי מען שרייבט ביי אונדז, „שיקאַגאָ״, שיקאַגאָ, יאַנואַר־פעברואַר 1935.

ליטעראַטור ווערזוס וויסנשאַפט.
זע נומ׳ 89. קעגן י. ראַפּאָפּאָרטס באַריכט וועגן ייוואָ־צוזאַמענפאָר אין ווילנע 1935, פ. אַ. ש., נ״י 1935, סעפּטעמבער 27.

133 א. געשיכטע און . . . טעמפּעראַטור.
קולטור און דערציאונג, ניו־יאָרק, פעברואַר 1939, ז׳ 14—16.
אַן ענטפער אויף יודל מאַרקס אַרטיקל „וואָס וויל מען אייגנטלעך פון אונדזער יידישער וויסנשאַפט (נאָך דער קאָנפערענץ פון אַמאָפטייל פון ייוואָ)״, אין קולטור און דערציאונג, יאַנואַר 1939.

6) נעקראָלאָגן:

134. Włodzimierz Korolenko <Wspomnienie pozgonne>.
Nasz Kurjer, Warsz., 1922, 1 יאַנואַר.

135. מאַקס נאָרדוי <אַ פּרווו פון אַן אָפּשאַצונג>.
צוקונפט, מערץ 1923, ז׳ 170—172.

136. אַנאַטאָל פראַנס (זיין לעבן און שאַפן).
דער פרייַנד, נ״י, נאָוועמבער־דעצעמבער 1924, ז׳ 14—15.

137. רעגינאַ ליליענטאַל.
טאָג, נ״י 1925, יאַנואַר 3.

מיכאיל אָסיפּאָוויטש גערשענזאָן.
זע נומ׳ 111.

138. אַקים לוואָוויטש וואָלינסקי (אַ כאַראַקטעריסטיק פון דעם פאַרשטאָרבענעם רוסיש־יידישן קריטיקער).
דער אויפקום, נ״י, אויגוסט 1926, ז׳ 23—28.

139. יהואש

פ. אַ. ש., נ״י 1927, יאַנואַר 14.

140. אויפן קבר פון אַן אידעאַליסט < וועגן ד״ר חיים ספיוואַק>.
פ. אַ. ש., נ״י 1927, אָקטאָבער 28.

141. פּראָפ. לעאָן קעלנער, ד״ר הערצלס אינטימסטער פריינט.
ט אָ ג, נ״י 1929, יאַנואַר 9.

שמואל ווינער (1860—1929).
זע נומ׳ 209.

142. טעאָדאָר לעסינג (1872—1933) < אַ כאַראַקטעריסטיק פון דעם יידיש־דייטשן פילאָסאָף, וואָס איז פון די נאַציס דערמאָרדעט געוואָרן >.
צ ו ק ו נ פ ט, נאָוועמבער 1933, ז׳ 635—638.

142 א׳ [הספד אויף ד״ר בערנאַרד וואַכשטיין].
ב אַ ר י כ ט פון דער קאָנפערענץ פון ייוואָ אַמאָפּטייל, נ״י, יאַנואַר 1935, ז׳ 3—4.

143. דער אַמבאַסאַדאָר פון יידיש־לאַנד.
א ו נ ז ע ר ש ו ל, נ״י, יאַנואַר 1936, ז׳ 9—11.

אַ הספד אויף פּ. געליבטער, פירער פון אַ. ר. בילדונגס־קאָמיטעט, געהאַלטן פאַר די תלמידים פון די אַ. ר. לערער־קורסן.

144. [הספד אויף ד״ר צמח שאַבאַד].
ד ע ר אַ ל ו ו ע ל ט ל ע כ ע ר צ ו ז אַ מ ע נ פ אָ ר פון ייוואָ, ווילנע 1936, ז׳ 97.

II. אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער.

145. „צוויי טויזנט יאָר יידיש טעאַטער״ [רעצענזיע איבער ב. ג אָ ר י ן — געשיכטע פון אידישען טעאַטער. צוויי טויזנט יאָר אידיש טעאַטער. נייע, פיל פאַרגרעסערטע, אילוסטרירטע אויפלאַגע... מאַקס ב. מייזעל. נ״י 1923. צוויי בענדער].
ד אָ ס נ י י ע ל ע ב ן, נ״י, 1923, נומ׳ 10, יולי־אויגוסט. ז׳ 62—66.
זע צו דעם: אַ ב ה י ו ו פ ו ן ב. ג אָ ר י ן — דאָרט, נומ׳ 11, סעפּטעמבער, ז׳ 52—57 און אַן ענטפער פון ד״ר י. ש אַ צ ק י — דאָרט, דאָרט, ז׳ 57—58 און די באַמערקונגען פ ו ן ד ע ר ר ע ד אַ ק צ י ע — דאָרט, דאָרט, ז׳ 58—59.

146. אברהם גאָלדפאַדן (זיין לעבן און טעטיקייט).
ט ע אַ ל י ט, נ״י 1923, ערשטער יאָרג. נומ׳ 2, ז״ז 2—7.
פרגל. י. ר י מ י נ י ק אין „שריפטן״, קיעוו, 1928, ערשטער ב., ז׳ 337 (אָנמערקונג 1).

147. דער גורל פון דער יידישער דראַמע.
ט ע אַ ל י ט, נ״י, 1923, נאָוועמבער, נומ׳ 1, ז׳ 12—17.

148. אַ נייע יידישע טעאַטער־געשיכטע [אויספירלעכע רעצענזיע איבער ד״ר יצחק שיפערס „געשיכטע פון יידישער טעאַטער־קונסט און דראַמע״, ערשטער ב., וואַרשע, 1923].
ט ע אַ ל י ט, נ״י, יאַנואַר 1924. ערשטער יאָרג. נומ׳ 3, ז׳ 28—32.
רעצענזיע איבער דעם צווייטן באַנד פון זעלביקן מחבר — זע נומ׳ 158.

149. אברהם גאָלדפאַדן (זיין לעבן און טעטיקייט).
פ ר אָ ג ר אַ ם פ ו ן מ אָ ר י ס ש ו ו אַ ר ץ י י ד י ש ן ק ו נ ס ט־ ט ע אַ ט ע ר. נ״י 1924, יאַנואַר 25.
צו דער פּרעמיערע פון „צוויי קוני לעמעלס״.

150. דער יחוס־בריוו פון דער „כשופמאַכערין״.
פ ר ע מ י ע ר ע־פ ר אָ ג ר אַ ם פ ו ן ד ע ם י י ד י ש ן ק ו נ ס ט־ ט ע אַ ט ע ר. ניו־יאָרק 1925, מערץ 13.

151. אברהם גאָלדפאַדען און זיין טעאַטער < צום גאָלדפאַדען יובילעאום >.
צ ו ק ו נ פ ט, מערץ 1926, ז״ז 155—157.

גאָלדפאַדען־ביבליאָגראַפיע.
זע נומ׳ 204.

גאָלדפאַדענס בריוו צו שלום עליכמן.
זע נומ׳ 223.

152. גאָלדפאַדענס אויטאָביאָגראַפישע מאַטעריאַלן [הקדמה. — I. גאָלדפאַ־ דענס קורצע אויטאָביאָגראַפיע. — II. גאָלדפאַדענס גרויסע אויטאָביאָגראַפיע].
ג אָ ל ד פ אַ ד ע ן־ ב ו ך, נ״י 1926, ז״ז 40—68.

153. מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון דעם יידישן טעאַטער אין גאָלדפאַדענס תקופה [I. אַ קאָרעספּאָנדענץ פון 1885. — II. גאָלדפאַדענס אַ בריוו פון יאָר 1904].
ג אָ ל ד פ אַ ד ע ן־ ב ו ך, נ״י 1926, ז״ז 71—75.

154. גאָלדפאַדען און דער מאָדערנער יידישער טעאַטער.
ז אַ מ ל ב ו ך צום חנוכת הבית פ ו ן א י ד י ש ע ן ק ו נ ס ט־ ט ע אַ ט ע ר, נ״י 1926. ז׳ 8—9.

אַנאָנים.

155. לא תחמוד (אַמאָל און היינט).
ז אַ מ ל ב ו ך צום חנוכת הבית פ ו ן י י ד י ש ן ק ו נ ס ט־
ט ע אַ ט ע ר. ניו־יאָרק 1926, ז׳ 18.
אַנאָנים.

156. אברהם גאָלדפאַדן און דאָס יידישע טעאַטער.
ט ע אַ ט ע ר א ו ן ק ו נ ס ט, יערל. זאַמלב. אַרויסג. פון „מיוזיקאַל אַרט סאָסייעטי״, נ״י, אַפּריל 1927, ז׳ 24.

157. צושטייער צו דער געשיכטע פון דעם פאַרגאָלדפאַדענישן טעאַטער [I. אַ יידישע פאַרשטעלונג אין באַרדיטשעוו אין 1854. — II. יידיש טעאַטער אין וואַרשע פאַר אברהם גאָלדפאַדען].
י י ד י ש ט ע אַ ט ע ר, וואַרשע 1927, בוך III — IV, ז. 277—299.
זע: נ. אויסלענדער, וואַרשעווער מעכאַברים אין די 50־ער — 60־ער יאָרן, ביבליאָלאָגישער זאַמלבוך, מאָסקווע 1930, I, ז׳ 165—166; פרגל. א. י ו ד י צ ק י אין „שריפטן״, קיעוו, 1928, ערשטער ב., ז׳ 332 (אָנמערקונגען 6, 7, 8).
— סעפּאַראַט־אָפּדרוק פון זעלביקן, ווילנער פ״ג פון ב. קלעצקין, ווילנע־וואַרשע, 1928.

אַ ניט־פאַרעפנטלעכטער בריוו פון אברהם גאָלדפאַדן צו שלום עליכמן.
זע נומ׳ 224

158. די ערשטע געשיכטע פון יידישן טעאַטער [אויספירלעכע רעצענזיע איבער ד״ר יצחק שיפּערס „געשיכטע פון יידישער טעאַטער־קונסט און דראַמע פון די עלטסטע צייטן ביז 1750״, צווייטער ב., וואַרשע, 1925].
פ י ל י אָ ל אָ ג י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ. ווילנע 1928. ב. II, שפּ. 215 — 264. — קיצור אין ענגליש — דאָרט שפּ. XX—XXII.
פרגל. צו דעם: מ. ווײַנרייך, צו דער געשיכטע פון דער עלטערער אחשורוש־שפּיל, פילאָלאָגישע שריפטן פון ייוואָ, ב. II, שפּאַלט 429 א״וו; מאַקס ערוק, אין „יידישע שפּראַך״, קיעוו, 1928, צווייטער יאָרג., נומ׳ 3 (10), מאַי־יוני, שפּ. 36—38; דר. י. ציינבערג, צו דער געשיכטע פון דער יידישער פאָלקס־דראַמאַטיק, ביכער־וועלט, וואַרשע, מערץ 1929, ז׳ 30; דר. יצחק שיפּער, ליטעראַרישע בלעטער, נומ׳ 9, 1928, ז׳ 186.
C. Цинберг, Евр. Старина, 1930, XIII, стр. 156. B. Weinryb, Zur Geschichte des älteren jüdischen Theaters, Monatschrift f. Gesch. u. Wiss. d. Judent., 1934.
סעפּאַראַט־אָפּדרוק אין 50 עקז׳, פ״ג ב. קלעצקין, ווילנע, 1928.
רעצענזיע איבער דעם ערשטן באַנד פון זעלביקן מחבר — זע נומ׳ 148.

159. אַ מוסטער פון אַ טעאַטער־לעקסיקאָן [וועגן פּראָספּעקט פון ז. זילבער־צווייגס טעאַטער־לעקסיקאָן].
ל י ט ע ר אַ ר י ש ע ב ל ע ט ע ר, וואַרשע, 1928, נומ׳ 28; אויך אין פ. אַ. ש., נ״י 1928, יוני 15.
זע: ז. ז י ל ב ע ר צ ו ו י י ג, שטיינער אין וועג, ליטעראַרישע בלעטער,

1928, נומ׳ 30 און ש׳ס ענטפער — צו וואָס כעס קאָן ברענגען . . . <מכוח ז. זילבער־צווייג און זיין „לעקסיקאָן"><, דאָרט, 1928, נומ׳ 37, סעפּטעמבער 14.

160. צוויי טעאַטראַלישע אַנקעטעס (3. דער רעפּערטואַר און שפּיל־טעכניק פון דעם „הויז־טעאַטער" אין וואַרשע סוף 19טן י״ה. 4. וועגן יידישן טעאַטער אין די לאַגערס פון קריגס־געפאַנגענע).
י י ו ו „ ב ל 1931, ב. I, נומ׳ 2, ז׳ 188—191.
אַנאָנים.

161. אומבאַקאַנטע יידישע דראַמאַטורגן [נ. ב. באַזאַלינסקע. — איגנאַץ זיסער].
פ נ ק ס , נ״י 1928, ב. I, העפט 3, ז׳ 271.
זע: זלמן זילבערצווייג, וועגן די אומבאַקאַנטע יידישע דראַמאַטורגן, פּנקס 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 85—87; זלמן רייזען, איגנאַץ זיסער — אַ פאַרגעסענער פריינט פון יידיש אין גאַליציע, ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1933, נומ׳ 49 (500).

די יידישע אויסגאַבעס פון דער דראַמע „מלחמה בשלום".
זע נומ׳ 210.

162. צו דער ביאָגראַפיע פון דעם יידישן „האַנס־וואורסט" יעקב בן מרדכי ריז.
ט ע אַ ט ע ר א ר כ י ו ו פון ייוואָ, ווילנע־נ״י 1930. ב. I, ז׳ 75—76.

163. אַן אחשוורוש־שפּיל אין פּראָג מיט 100 יאָר צוריק (זיגפריד קאַפּערס זכרונות און טעקסט פון אַ פּורים־שפּיל).
ט ע אַ ט ע ר ־ א ר כ י ו , ב. I, ז׳ 159—174.
אויך סעפּאַראַט.

164. גאָלדפאַדענס אַ סטאַטוט פאַר אַ יידישער דראַמאַטישער שול אין ניו־יאָרק, אין 1888.
ט ע אַ ט ע ר ־ א ר כ י ו , ב. I, ז׳ 286—290.

165. דער יידישער טעאַטער אין לעמבערג אין 1890 און אין 1897 (לויט נייע מאַטעריאַלן).
ט ע אַ ט ע ר ־ א ר כ י ו , ב. I., ז״ז 445—449.
אונטערגעשריבן: י. ש.

166. מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער [די עלטסטע רעצענזיע וועגן יידישן טעאַטער אין ניו־יאָרק.—פון יוסף באַראַנדעסעס טעאַטער־זכרונות.—אַן אומבאַקאַנטער פּרווו צו גרינדן אַ יידישן קונסט־טעאַטער אין לעמבערג אין יאָר 1906].
ט ע אַ ט ע ר ־ א ר כ י ו , ב. I, ז׳ 434—438.

167. אַ סאַטירע־הספּד אויף דעם יידישן טעאַטער. — אַ באַריכט וועגן יידישן טעאַטער אין ניו־יאָרק פון 1894. — מאָריס ראָזענפעלדס אַ סאַטירישער דיאַלאָג

אויף דעם יידישן טעאַטער. — יידן אַלס מאַריאָנעטנשפּילער.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז״ז 445—449.

168. אַ זעלטן ביכל צו דער געשיכטע פון טעאַטער ביי יידן.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 454.

169. יידישע פּיעסן אַרויסגעגעבן אין פּעסט מיט גאָטישע אותיות פאַר 1870.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 456.

צוויי בריוו פון א. גאָלדפאַדען צו יוסף ווײַנשטאָק.
זע נומ׳ 227.

צוויי בריוו פון אסתר־רחל קאַמינסקא.
זע נומ׳ 228.

170. „טעאַטער־בוך״. זאַמלונג צום פופציק־יאָריקן יובילײ פונעם יידישן טעאַטער (1876—1926). (קאָאָפּעראַטיווער פ״ג „קולטור־ליגע״, קיעוו 1927, 182 זייטן).
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 465—466.

171. נ. אויסלענדער — אוו. פינקעל, א. ג אָ ל ד פ אַ ד ע ן. מאַטעריאַלן פאַר אַ ביאָגראַפיע. אַרויסגעגעבן פון אינסטיטוט פאַר ווייסרוסלענדישער קול־טור. מינסק 1926. 104 ז״ז [מיט בילדער אין טעקסט].
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 467—469.

172. Paul Nettl, Alte Jüdische Spielleute und Musiker. Vortrag gehalten in Prag, Juni 1923. Verlag Dr. Josef Flesch. Prag 1923, 66 pp. 8°. דערזעלבער , Die Prager Juden-Spielleutezunft געדרוקט אין זיינע Beiträge zur böhmischen und mährischen Musikgeschichte. Brünn, 1927, pp. 70-91).
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 470—472.
פאַרגלייך צו דעם: מ. בערעגאָווסקי, יידישע אינסטרומענטאַלע פאָלקס־מוזיק, קיעוו 1937, ז׳ 4—5.

173. Armand Lunel, Esther de Carpentras ou le Carnaval Hebraique. Paris, 1926. 115 pp. 8°.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 473—474.

174. Dr. J. Zoller (Triest), Theater und Tanz bei den italienischen Ghettis (Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde, herausgegeben von Dr. M. Grunwald. 29 Jahrgang, Wien, 1926, pp. 596-598 [סעפּאַראַטער אָפּדרוק פון זשורנאַל ״Menorah״].
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 474—475.

175. א. יודיצקי, וועגן אינהאַלט פון וואָלף קאַמראַשס פּיעסע „קאָהאָל אין שטעטל" (געדרוקט אין די „שריפטן", ערשטער באַנד, אַרויסגעגעבן פון דער קאַטעדרע פאַר יידישער קולטור ביי דער אַלאוקראַינישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע), קיעוו, 1928, ז' 331—336.
ד אָ ר ט, ז' 476—477.

פרגל. מ. ווינער אין י. אַ ק ס נ פ ע ל ד ס ו ו ע ר ק ב. I, קיעוו 1931, ז' 328—329.

176. זלמן רייזען, „די ווייבערשע קניפּלעך" און זייער מחבר („די יידישע וועלט", [וואַרשע], סעפּטעמבער 1928, ז' 436—456).
ד אָ ר ט, ז' 477—479.

177. אברהם גאָלדפאַדענס בריוו צו יעקב דינעזאָן פאַרעפנטלעכט פון די אַ־יגינאַלן מיט אַן אַריינפיר און דערקלערונגען פון נחמן מייזיל („די יידישע וועלט", [וואַרשע], נומ' 4, 1928, ז' 105—137).
ד אָ ר ט, ז' 479—430.

178. Jewish Music in its Historical Development, by A. Z. Idelson, Professor of Jewish Music, Hebrew Union College, New York, Henry Holt and Company. XIV+536 pp. 4°.
ד אָ ר ט, ז' 481—485.

179. קלענערע אַרבעטן צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער.
ד אָ ר ט, ז' 498—501.

180. סגירת הישיבה בולוזין נושא למחזה תיאטרלי בישיבות ליטא... מאת יצחק ריבקינד (מילקוטי הולוזיני, א. ר ש מ ו ת כרך ה., תרפ"ז), ז' 362—376.
ד אָ ר ט, ז' 501—503.

181. Dr. Max Grunwald, Das jüddische Theater in New York (Mitteilungen zur jüddischen Volkskunde. 30 Jahrgang. Wien, 1927. pp. 1-15).
ד אָ ר ט, ז' 503—504.

182. Gino Gori, il Teatro contemporaneo e le sue corrente carateristiche di Pensiero e di vita nelle varie Nazioni. Torino, 1924.
(וועגן יידישן טעאַטער: ז' 228—232).
ד אָ ר ט, ז' 504—505.

183. יוסף רומשינסקי און די יידישע אָפּערעטע.
ד אָ ס ר ו מ ש י נ ס ק י ב ו ך, אַרויסגעגעבן לכבוד זיין 50סטן געבורטסטאָג, נ"י, 1931, ז' 19—20.

184. צו דער ביאָגראַפיע פון וואָלף קאַמראַש.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. I, נומ׳ 2, ז׳ 186—187.
פרגל. מ. ו ו י נ ע ר — אָנמערקונגען און עקסקורסיעס, אין „י. אַקסנפעלדס ווערק", כאַרקאָוו־קיעוו, 1931. ערשטער באַנד, ז׳ 328.

185. Manya Lifshitz-Golden. Les Juifs dans la Litterature française du moyen âge (Mysteries, Miracles, Chroniques). New York, 1935. 211 pp.
י י ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 4—5, ז׳ 572—578.

186. Dr. Hans Carl Holdschmidt. Der Jude auf dem Theater des deutschen Mittelalters. Emsdetten, 1935. 176 pp.
י י ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 4—5, ז׳ 567—571.

187. א. גאָלדפאַדנס „די רעקרוטן".
י י ד י ש ע ק ו ל ט ו ר , חודש־שריפט פונעם אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־פאַרבאַנד ,נ"י, אַפּריל־מאַי 1939, נומ׳ 6, ז׳ 67—75.
אַ קאַפּיטל פון אַ מאָנאָגראַפיע וועגן אברהם גאָלדפאַדן (1840—1908), וואָס ווערט געגרייט צום דרוק.

III. אַרטיקלען צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע.

188. ש. ל. ציטראָן, די געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע. 1, פון 1863 ביז 1889. ווילנע 1923, 6, 172 ז"ז.
צ ו ק ו נ פ ט , פעברואַר 1925, ז׳ 134—135.
זע צו דעם: ש. ל. ציטראָן, אַ בריוו אין רעדאַקציע, צוקונפט, אויגוסט 1925, ז׳ 488 און שאַצקיס ענטפער, דאָרט, סעפּטעמבער 1925, ז׳ 546.

189. ווי אַלט איז די יידישע פּרעסע.
ט אָ ג , נ"י 1927, נאָוועמבער 3.
נומער געווידמעט דעם צען־יאָריקן יובילײ פון „טאָג".

190. עטלעכע הערות צו א. ר. מלאכיס נאָטיץ וועגן „קורות העתים".
פ נ ק ס , נ"י 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 79—80 [מלאכים נאָטיץ — דאָרט, ז׳ 77—79].

191. אַ יידיש וואָכנבלאַט אין דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב׳ II, נומ׳ 1—2, ז"ז 49—72 [אויך סעפּאַראַט אונטער אַ באַזונדער שער־בלאַט]. — הוספות צום זעלבן אַרטיקל — דאָרט, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 285.
זע: ז. שייקאָווסקי, די יידישע פּרעסע אין פראַנקרייך, נייע פּרעסע, פּאַריז 1938, יאַנואַר.

192. [הוספות] צו: ב. ווײנריב, צו דער געשיכטע פון דער פוליש־יידישער פּרעסע, אין ייוו״בל, 1931, ב. II, נומ׳ 1—2, ז׳ז 73—79.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 285.

193. „דער גראסי שויא פּלאַטץ״ — די ערשטע יידישע צייטשריפט אין דייטשלאַנד און איר „רעדאַקטאָר״.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 4—5, ז׳ 404—411.

194. א. קירזשניץ. די יידישע פּרעסע אין דער געוועזענער רוסלענדישער אימפּעריע (1823—1916). צענטרפאַרלאַג. מאָסקווע־כאַרקאָוו־מינסק 1930. 150 ז״ז.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 4—5, 437—439.

195. דער קאַמף אַרום געפּלאַנטע צייטשריפטן פאַר יידן אין „קאָנגרעס־פּוילן (1840—1860) (לויט אַרכיוו־מקורים).
י י ו ו ״ ב ל , ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 61—83.
אויך אין אַ סעפּאַראַט־אָפּדרוק.

196. די פּראָבלעמען פון דער יידישער פּרעסע־פאָרשונג אין אַמעריקע.
פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך ק ו ל ט ו ר ־ ג ע ז ע ל ש אַ פ ט , נ״י 1934, ז׳ 7—12.

197. די ערשטע יידישע צייטונג מיט 250 יאָר צוריק.
ט אָ ג , נ״י 1936, אויגוסט 30.

198. דער „דיסקוהרש״, אַ יידישע צייטשריפט אין אַמסטערדאַם, אין די יאָרן 1798—1797 [„די דאָזיקע אַרבעט איז אַ קאַפּיטל פון אַ בוך וועגן יידיש אין האָלאַנד... און פּרעטענדירט צו געבן מער ווי אַ באַשרייבונג פון אַ צייטונג״ (פון דער הקדמה). — אינהאַלט: „הקדמה״. — Felix Libertate — די פּעריאָדיש־קייט פון די דיסקורסן. — דער אינהאַלט פון די דיסקורסען. — כאַראַקטעריסטיק פון די דיסקורסן. — הוספות. — רשימה פון די פּעריאָדישע אויס־גאַבעס פון דער נייער קהילה. — רשימה פון די פּעריאָדישע אויסגאַבעס פון דער אַלטער קהילה. — רשימה פון קוועלן, וואו דער „דיסקוהרש״ ווערט דערמאָנט. — רשימה פון באַנוצטע קוועלן״].
פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ , נ״י 1937, ז׳ 20—106.
פרגל. י צ ח ק ר י ב ק י נ ד — אַ נייע אומבאַקאַנטע אַמסטערדאַמער יידישע צייטונג פון 1781, אין „צוקונפט״, יאַנואַר 1939, ז׳ 51.

199. צום אַרטיקל פון ד״ר י. סילווא דע ראָזאַ [א. ט. „די „קוראַנטין״ 1687 — 1686, אַ יידישע צייטונג אין אַמסטערדאַם אין 17טן יאָרהונדערט, געדרוקט אין פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ , נ״י 1937, ז׳ 7—17, איבערגעזעצט פון האָלענדיש פון ד״ר יעקב שאַצקי].
פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ , ז׳ 17—19.

200. צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין רומעניע [הוספות, באַמערקונגען און גרייזן־אויסבעסערונגען צו דער ביבליאָגראַפיע פון ש״ס ראָמאַן „די יידישע פּרעסע אין רומעניע פון 1854 ביז 1926״, געדרוקט אין די „פילאָלאָגישע שריפטן״ פון ייוואָ, ב. III, ז׳ 299—303].
פּ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ, ז׳ 299—303.
זע צו דעם: S. Podoleanu, Istoria Presei Evereeşti din România. I. (1857-1900), Bucureşti 1938, pp. 57-58.

201. „קול רנה״, אַן אומבאַקאַנט וואָכנבלאַט אין רומעניע פון די יאָרן 1884—1883.
פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ, ז׳ 318—322.

202. צו דער געשיכטע פון דער יידישער סאָציאַליסטישער פּרעסע אין פּוילן.
פ ר ע ס ע ־ ז אַ מ ל ב ו ך י י ו ו אָ, ז׳ 323—326.

IV. ביבליאָגראַפיע.

203. Literatura o sprawie żydowskiej w Polsce.
געדרוקט ווי הערות אין: W. Feldman—Dzieje polskiej myśli politycznej. Kraków, 1914. Tom I, str. 403-404. — Tom III, Warszawa, 1920, str. 234-236.
פאַקטיש זיינען די קאַפּיטלען איבער דער יידן־פראַגע געשריבן פון ש׳. — אין דער דייטשער אויסגאַבע, מינכען 1918, איז ש׳ס נאָמען ניט דערמאָנט.

204. גאָ ל ד פ אַ ד ע ן ־ ב י ב ל י אָ ג ר אַ פ י ע [„דידאַזיקע באַשיידענע אַר־בעט איז אַ פּרוב צוזאַמענשטעלן אַ ביבליאָגראַפיע פון גאָלדפאַדענס ווערק און פון אַרטיקל[ע]ן, זכרונות און רעצענזיעס, וואָס עס זיינען געשריבן געוואָרן איבער גאָלדפאַדענס טעאַטער און זיין תקופה״ (פון דער הקדמה). — אינהאַלט: „1) גאָלדפאַדענס שאַפן: א) טעאַטער שטיק (אין אַ כראָנאָלאָגישן סדר) ב) גאָלדפאַדענס לידער, אַרטיקלען און קאָרעספּאָנדענצן (אין אַ כראָנאָלאָגישן סדר), ג) לידער געווידמעט אברהם גאָלדפאַדען (לויטן א״ב), 2) מאַטע־ריאַלן צו גאָלדפאַדענס ביאָגראַפיע און צו דער געשיכטע פון דעם גאָלדפאַ־דענישן טעאַטער: א) ביאָגראַפיעס און אויטאָביאָגראַפיעס (אין אַ כראָנאָ־לאָגישן סדר), ב) זכרונות, אַרטיקלען, ערשטע רעצענזיעס, קריטישע אָפּשאַ־צונגען (רוסיש, פּוליש, יידיש, העברעיִש) (לויטן א״ב), ג) אַנאָנימער מאַטע־ריאַל (כראָנאָלאָגיש), ד) מאַטעריאַלן אין פרעמדע שפּראַכן (הויפּטזעכלעך דייטש און ענגליש) (לויטן א״ב).״ — בס״ה 232 אָנגעבונגען].
ג אָ ל ד פ אַ ד ע ן ־ ב ו ך, נ״י 1926, ז׳ 77—96.
זע: נ[חום] אויסלענדער — או[רי] פינקעל, א. גאָלדפאַדן < מאַטעריאַלן פאַר אַ ביאָגראַפיע >, מינסק 1926, ז׳ 101—102; א[ברהם] יערי, ביבליאָגראַפישע

מילואים אין „קרית ספר", ירושלים תר"ץ, ז' 111—112; זלמן רייזען, אין ייוו"בל 1931, ב. II, נומ. 1—2, ז' 258—261.

די ביבליאָגראַפיע פון קירכהנ'ס ווערק. א) די אויסגאַבן פון ערשטן טייל פון „שמחת הנפש", ב) די אויסגאַבן פון דעם צווייטן טייל פון „שמחת הנפש", ג) אַנדערע ווערק פון אלחנן קירכהן.

ש מ ח ת ה נ פ ש, נ"י 1926, ז' 23—30.
זע נומ' 432.

205. צו דער ביבליאָגראַפיע פון „פאַריש און וויענה".
פ נ ק ס, נ"י 1927, ב. I, העפט 3, ז' 269.
זע אויך נומ' 434.

206. אַ דייטשישע אויסגאַבע פון תחינות [פון יאָר 1734 אין ביבליאָטעק פון יידישן טעאָלאָגישן סעמינאַר אין נ"י].
פ נ ק ס, נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז' 270.

207. צו דער ביבליאָגראַפיע פון פּרצס ווערק [1] „מאָניש". — 2) אַן אומ־באַקאַנטע הקדמה צו פּרצס „באַקאַנטע בילדער"].
פ נ ק ס, נ"י 1928, ב. I, העפט 4, ז"ז 383—385.

208. צו דער ביבליאָגראַפיע פון שלום עליכמס ווערק [„אויף ישוב ארץ־ישראל, אַ ספור המעשה פון שלום־עליכם (ש. ראַבינאָוויטש)"].
פ נ ק ס, נ"י 1928, ב. I, העפט 4, ז"ז 386—387.

209. שמואל ווינער (1860—1929).
פ נ ק ס, נ"י 1929, ב. II, נומ' 1, ז' 95—96.
אַנאָנים.

210. די יידישע אויסגאַבעס פון דער דראַמע „מלחמה בשלום" (אליעזר פאַווירס „ספר גדולת יוסף") (אַ ביבליאָגראַפישער עטיוד).
ט ע אַ ט ע ר־ אַ ר כ י ו ו פון ייוואָ, ווילנע־נ"י 1930, ב. I, ז' 151—158.
דער מחבר פאַרצייכנט 40 אויסגאַבעס פון „ספר גדולת יוסף". אויך סעפּאַראַט.
זע: נח פּרילוצקי, ביבליאָלאָגישע נאָטיצן, ייוו"בל 1931, ב. I, נומ' 5, ז' 408—414; זלמן רייזען, צו דער געשיכטע פון דער יידישער השכלה־ליטעראַטור, ייוו"בל 1931, ב. I, נומ' 3, ז' 200—201.

211. ה אַ ר ק אַ ו ו י' ס ב י אַ־ ב י ב ל י אָ ג ר אַ פ י ע, אַרויס־געגעבן פון דעם יובילייַ קאָמיטעט לכבוד האַרקאַוויס זיבעציק יאָריקן יובילייַ. ניו־יאָרק, דעם 6סטן מאַי, 1933. אַ מתנה פון דער היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני. 17 ז"ז. [אינהאַלט: I. אַרבעטן איבער פילאָלאָגיע, פאָלקלאָר און לעקסיקאָ־גראַפיע. II. געשיכטע. III. לערנביכער און ווערטערביכער. IV. אַמעריקאַנאַ. V. טעאַטראַליאַ. VI. איבערזעצונגען און רעדאַקציעס. VII. מיסצעלן].
אַנאָנים.

212. Studies in Jewish Bibliography and Related Subjects. In memory of Abraham Solomon Freidus (1867-1923). New York, 1929.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. I, נומ׳ 3, ז׳ 251—258.

213. [הוספות] צו: מ. ווײנרײך, די ערשטע אויסגאַבע פון בבא־בוך [אין ייוו"בל, 1931, ב. II נומ׳ 3, ז׳ 282].
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 286.

214. וועגן בערל בראָדערס „שירי זמרה".
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ ז׳ 93.

215. צו דער ביבליאָגראַפיע פון „ראָבינזאָן קראָזע".
צו דער ביבליאָגראַפיע פון בנימין זעגעלס כתבים.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 2, ז׳ 190.

216. צו דער געשיכטע פון די יידישע דרוקערײען אין פוילן (ביבליאָגראַפישע נאָטיץ) [וועגן ל אַ ש ט ש ע ו ו ע ר דרוקן צוזאַמען מיט ביבליאָגר. מאַטע־ריאַלן צו דער געשיכטע פון די יידישע דרוקערײען אין רוסלאַנד און פוילן].
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 185.
זע: אברהם יערי, הדפוס העברי בלאשצוב, קרית ספר, ירושלים, תרצ"ה—צ"ו, עמ׳ 239.

217. אַן אומבאַקאַנטע יידישע איבערזעצונג פון אַדאַם מיצקעוויטש.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ. 1, ז׳ 185.

[ביבליאָגראַפיע וועגן גליקל פון האַמעלן און אירע זכרונות].
זע נומ׳ 388.

218. וועגן אברהם קאָהנס „היסטאָריש ליד".
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 186—187.

219. דאָס מעשה־בוך אין אַ דייטשער צייטשריפט פון 18טן י"ה.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 188.

220. וועגן דער צייטשריפט „דער בלומענגאַרטן" [תקונים צו ח. ליבערמאַנס ביבליאָגראַפישע נאָטיצן אין ייוו"בל, ב. VI, נומ׳ 1].
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 1, ז׳ 92.

צו דער ליטעראַטור וועגן לוצאַטאָן.
הוספות צו שמעון גינזבורגס רשימה. — זע נומ׳ 478.

[מקורים אין רוסיש, פוליש, יידיש און העברעיִש צו: א. לעווין. קאַנטאָניסטן].
זע נומ׳ 409.

[צו דער ליטעראַטור וועגן קאַראַיִמער].
זע נומ׳ 416.

221. הוספות צו דער פרץ־ביבליאָגראַפיע פון באַראַכאָוו־גורשטיין [140 אָנ־געבונגען].
י י ו ו " ב ל , 1937, ב. VII, נומ׳ 1—3, ז"ז 329—337.
זע: שלמה שונמי, הביבליוגרפיה הישראלית בשנת תרצ"ז (סקירה), ירושלים תחר"ץ [1938], עמ׳ 10. A. A. Roback, I. L. Peretz < Psychologist of Literature > Cambridge, Mass., 1935, p. 47.

רשימה פון קוועלן, וווּ דער „דיסקוהרש" ווערט דערמאָנט.
זע נומ׳ 198.

ביבליאָגראַפיע פון [י. ל.] כהנס פאָלקלאָריסטישע אַרבעטן.
זע נומ׳ 486.
זע: שלמה שונמי, הביבליוגרפיה הישראלית בשנת תרצ"ח (סקירה), ירושלים, תרצ"ט, עמ׳ 9—10.

222. די הקדמות צו יוסף מאַרשנס חיבורים [אַ קאַפּיטל פון אַ גרעסערער אַרבעט].
י י ו ו " ב ל , 1938, ב. XIII, נומ׳ 5—6, ז"ז 377—389.

V. בריוו־עדיציעס.

223. גאָלדפאַדענס בריוו צו שלום עליכמן [פיר בריוו פון די יאָרן 1889—1890].
ג אָ ל ד פ אַ ד ע נ־ ב ו ך , נ"י 1926, יאַנואַר, ז׳ 23—33.

גאָלדפאַדענס אַ בריוו פון יאָר 1904.
זע נומ׳ 153.

224. אַ ניט־פאַרעפנטלעכטער בריוו פון אברהם גאָלדפאַדן צו שלום עליכמן.
פ נ ק ס , נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז"ז 265—266.
דער בריוו איז פון יאָר 1890. — פריערדיקע פיר בריוו פון ג׳ צו שלום־עליכמען אָפּגעדרוקט אין „גאָלדפאַדען־בוך", נ"י, 1926, ז׳ 23—33 (זע נומ׳ 223).

225. יעקב דינעזאָנס ניט־פאַרעפנטלעכטע בריוו.
פ נ ק ס , נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז"ז 265—266.
„דער ערשטער בריוו, וואָס ווערט דאָ אָפּגעדרוקט איז דאַטירט: וואַרשע, פסח תרס"ט (1909)".

226. יעקב דינעזאָנס ניט־פאַרעפנטלעכטע בריוו [אַ בריוו געשריבן געוואָרן דעם 31טן יולי, 1909 — „אַ וויכטיקע קוועלע פאַר דער ביאָגראַפיע פון י. ל. פרץ"].
פ נ ק ס , נ"י 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 61—69.

227. צוויי בריוו פון א. גאָלדפאַדען צו יוסף ווײַנשטאָק.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , 1930, ב. I, ז׳ 461—463.

228. צוויי בריוו פון אסתר־רחל קאַמינסקאַ.
ט ע אַ ט ע ר - אַ ר כ י ו ו , ב. I, ז׳ 463—464.

229. מאָריס ראָזענפעלד אין ליכט פון זײַנע בריוו [מיט אַ הוספה: „ראָזענ־פעלד׳ס נישט פאַרעפנטלעכטע אויטאָביאָגראַפיע"].
ז אַ מ ל ב י כ ע ר , I, רעדאַקטירט י. אָפּאַטאָשו, ה. לייוויק, נ"י 1936, מאַי, ז׳ 339—366.

אויך סעפּאַראַט־אָפּדרוק אין 100 עקזעמפּלאַרן, נ"י 1936, 32 ז"ז.
זע: משה שטאַרקמאַן, אַרום שרייבער און ביכער, טאָג נ"י, 1936, דעצעמבער.

230. בריוו פון י. ל. פּרץ [צו ב. גאָרין, דוד פּינסקי, יהואש, די זילבערס, יעקב דינעזאָן, מאָריס ווינטשעווסקי א"אַ] צוגעגרייט צום דרוק פון...
יצחק־לייבוש פּרץ־בוך פון י י ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 1—3, ז"ז 147—182.

231. פּלטיאל זאַמאָשצינס בריוו צו שלום־עליכמען [אַריינפיר. — 37 בריוו, וואָס האָבן זיך געפונען אין שלום־עליכם־אַרכיוו מיט ביאָ־ביבליאָגראַפישע באַמערקונגען. — הוספה: אַ ניט געדרוקט ליד פון פּ. זאַמאָשצין „דיא מאָדנע צדקה"].
י י ו ו "ב ל , 1937, ב. XI, נומ׳ 1—2, ז׳ 20—52. — דאָרט, נומ׳ 3—4, ז׳ 199—231.

זע: ש. ניגער, אַ ליטעראַרישע קיבעצאַרניע מיט 50 יאָר צוריק, טאָג, נ"י 1937.

VI. געשיכטע.

232. Jawein Mecula t. j. Bagno głębokie . . . Przełożył . . . Majer Bałaban. Lwów, 1912. Str. 80.
I z r a e l i t a , Warszawa, 1913 יולי.

233. Dr. Majer Bałaban. Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu. Tom I (1304-1605). Kraków, 1913.
K r y t y k a , Kraków, 1913, Tom XXIX, No. 7-8, Str. 62-63;
I z r a e l i t a , Warszawa, 1913, No. 18;
N o w a G a z e t a , Dodatek Naukowy, Warszawa, 1913.

234. Евреи в Ржешове.
Е в р е й с к а я С т а р и н а, Петроград, 1914 Том VII, Стр. 82 - 89.

235. Виленскіе евреи в начале XIX века [לויט די זכרונות פון ד"ר יוזעף פראַנק].

Еврейская Старина, Петроград 1914. Том VII, Стр. 486 - 489.

236. Новые матеріалы об участіи евреев в войне 1812 года. Еврейская Старина, Петроград 1914. Том VII, Стр. 495 - 499.

237. К исторіи участія евреев в польском возстаніи 1863 г. Еврейская Старина, Петроград 1915, Том VIII, Стр. 29 - 37.

С. Н. Драницын Польское возстание : זע
1863 г. и его классовая сущность, Ленинград, 1937.
— די זייטן 257—261 זיינען געגומען, אינגאַנצן מיטן אַפּאַראַט, פון דעם דאָזיקן אַרטיקל.

238. (Fr. Bujak. Materyały do historyi miasta Biecza. 1361-1362. Wyd. Akademii Umiętności. Kraków 1914).
Еврейская Старина, Петроград, Январь - Март 1915, Стр. 124.

239. (T. Wierzbowski. Przywileje królewskiego miasta stolecznego Starej Warszawy. 1376-1772. Warszawa 1913).
Еврейская Старина, Там же, Стр. 125.

אַלע אַרטיקלען אין Евр. Стар. אונטערגעשריבן : Я. Шацкин

240. Żydzi w powstaniu 1863 r.
Pamięci Powstańców w 54-tą Rocznicę, Dodatek do No. 35 „Nowej Gazety", Warszawa 1917. I - III, 21 ; IV, 2. יאָנ. פעב.

צום אַרטיקל האָט די רעדאַקציע צוגעגעבן פאָלגנדע באַמערקונג: „דער יונגער היסטאָריקער און לעגיאָניסט, ה' יעקב שאַצקי, האָט אונדז צוגעשיקט אַ ספּעציעל באַאַרבעטע מאָנאָגראַפיע צו דעם איצטיקן יאָרצייט פונעם פרילינג-אויפשטאַנד וועגן דעם אָנטייל פון יידן אין דעם גרויסן אויפגעהייטערטן נאַציאָנאַלן קאַמף. פון דער מאָנאָגראַפיע, וואָס וועט נאָך אויסגעברייטערט ווערן, פאַרעפנטלעכן מיר לעת-עתה עטלעכע פראַגמענטן, וואָס שעפּן נאָך ניט אינגאַנצן אויס די רשימה פון יידן, וואָס האָבן אָנטייל גענומען אין דעם אויפשטאַנד פון י. 1863. דעם ווייטערדיקן המשך וועלן מיר פאַרעפנטלעכן אין די נאָענטסטע נומערן."

241. Z Badań historycznych <Nieznany Projekt Berka Joselewicza>.
Nowa Gazeta, Warszawa מאַי 6 ,I. ; מאַי 8 .II.

242. Kościuszko a Żydzi (notatki historyczne). Warsz. 1917, 15 str.
זע: ד"ר עמנואל רינגעלבלום, די פּוילישע יידן אין אויפשטאַנד פון קאָ־

Majer Bałaban, Z Historji Żydów w Polsce, Warszawa 1920, Str. 127-128; Adam Skałkowski, Z dziejów Insurekcji 1794 r., Warszawa 1926, Str. 29. ; 53 ,44 ,ז׳ ,1937 ,וואַרשע — שטשושקאָ ,1794

243. Karol Rzepecki. Powstanie grudniowe w Wielkopolsce. Poznań 1919.

Gazeta Polska, Warsz. 1919 דעצעמבער.

244. Żydzi-Studenci w Szkole głównej (podług źródel archiwalnych). Akademik Żydowski. Jedniodniówka. Warszawa 1921.

245. Znakomici Żydzi z rodem z Żamościa.
Teka Zamojska, Żamość 1921, No. 1-2, str. 23-28.

246. Pułk żydowski Adama Mickiewicza.
Nasz Kurjer, Warsz., 1921. יוני.
אין פיר פאָרזעצונגען. — זע אויך נומ׳ 248.

247. Lelewel a Żydzi.
Nasz Kurjer, Warsz., 1921, 25 יולי ,16 ,8 ,1 אויגוסט.
Еврейская Старина, Там же, Стр. 125.

248. הגדוד העברי של מיצקביץ׳.
הצפירה, וואַרשע 1921.
אַן אַרטיקל אין דריי פאָרזעצונגען. — זע אויך נומ׳ 246.

249. Szkolnictwo żydowskie (Zarys historyczny).
Nasz Kurjer, Warsz., 1921, 19, 12, 11 סעפּטעמבער.
אַן אַריינפיר־אַרבעט צו אַ מאָנאָגראַפיע א. ט. „די געשיכטע פון יידישן שול־וועזן אין פּוילישן קיניגרייך", וואָס שטיצט זיך אויסלעך אויף אַרכיוו־מאַטעריאַלן.

250. לתולדותיו של מר יצחק בער לוינזון.
הצפירה, וואַרשע 1921, נומ׳ 190.
זע: ע. נ. פרענקס באַמערקונגען, דאָרט, סעפּטעמבער 1921 און ש׳ס תשובה — עוד בדבר ספרו של לוינזון „תעודה בישראל", דאָרט, 1921, אָקטאָבער 5.

251. המלחמה בעד השפה העברית בבתי הספר האלמנטריים של הממשלה בתקופת המלכות הפולנית (על פי מקורות הארכיון).
הצפירה, וואַרשע 1921, סעפּטעמבער 30, אָקטאָבער 2.
זע אויך נומ׳ 261.
איבערגעדרוקט אין: שבילי החינוך, ניו־יאָרק, תשרי תרפ״ט, עמ׳ רס״ד—רס״ז.

252. Ignoracja w todze nauki < M. Stecka. Żydzi w Polsce. Warsz. 1921. Str. 192 >.
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 3 נאָוועמבער.

253. Portrety neofitów < Sz. L. Cytron. Neofici (Meszumodim) Typy i sylwetki z niedawnej przeszłości. Wilno 1921 (po żyd.), Str. 158 >.
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 28, 20 נאָוועמבער.

254. Ks. Chiarni (Szkic historyczny).
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 18 דעצעמבער.

255. Z dziejów jednej debaty.
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 6, 4 דעצעמבער.
וועגן דער יידישער דעבאַטע אין סיום אין י. 1831.

256. Nowa monografja o Talmudzie.
Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 27 דעצעמבער.
וועגן: Jakob Fromer — Der Talmud,Geschichte, Wesen u. Zukunft, Berlin 1920.

257. די קאַנטאָניסטן אין דער באַלייכטונג פון די פוילישע מעמואַריסטן. זאַמלבוך ש ט ר אָ מ ע'ן, וואַרשע 1922.
לויט: זלמן רייזען, לעקסיקאָן, IV, ז' 490.
זע אויך נומ' 260.

258. ש. ל. ציטראָן. משומדים. ווילנע 1921. 160 ז'
ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט, וואַרשע 1922, נומ' 1, שפ. 46—47.

259. Pamiętniki Józefa Nusbauma. Lwów 1922.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, פעברואַר.
אונטערגעשריבן: J. S.

260. Kantoniści żydowscy w świetle polskich wspomnień.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, אַפּריל.
זע אויך נומ' 257.

261. Z dziejów walki o język hebrajski w szkołach Król. Polskiego.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 12 מאַי, 28 אַפּריל.
זע אויך נומ' 251.

262. Miasta w Polsce a Żydzi.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 19 מאַי.
וועגן יאַן פּטאַשניקס בוך „Miasta w Polsce"
אונטערגעשריבן: J. S.

263. Historja w szatach publicystyki.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922, 2 יולי.
וועגן בוך פון פּראָפ. Jan Ptaśnik א. ט. „Żydzi w Polsce wieków średnich".

264. Nowa historja Żydów w Polsce (J. Meisl—Geschichte der Juden in Polen und Russland).
N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, 10 יולי.

265 Żydzi polscy na Uniwersytecie Padewskim < w 700 rocznicę istnienia Uniwersytetu w Padwie >.

N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, 14 יולי.
געדרוקט אויך אין איטאַליענישׁ.

266. ש. אַנ—סקי. געזאַמלטע שריפטן. דער יידישער חורבן פון פּוילען, גאַליציע און בוקאָווינע. פ׳ „אַנ—סקי״ [וואַרשע] 1921.
ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט , וואַרשע 1922, נומ׳ 2, שפּ. 170—172.

267. Szkoła główna a Żydzi. < W 60-ą rocznicę powstania Szkoły >.
N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, 19 אויגוסט.

268. Legiony Piłsudskiego a Żydzi (W 8-ą rocznicę wymarszu Strzelców).
N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, 14 סעפּטעמבער.
אונטערגעשריבן : Piłsudczyk.

269. Nowa monografja o Mojżeszu Hessie.
N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, אָקטאָבער.
וועגן דער משה העס מאָנאָגראַפיע פון טעאָדאָר זלאָציסטי.

270. Książe Józef Poniatowski a Żydzi.
N a s z K u r j e r, Warsz. 1922, 3 נאָוועמבער, 27 אָקטאָבער.

271. אַמאָליקע יידישע שניידער־פאַראיינען (צעכן) און חברות.
פ אָ ר ט ש ר י ט , נ״י 1923, יאַנואַר 5, ז׳ 8—9.

272. Kościuszko w Ameryce.
N o w y Ś w i a t, New York 1923.

273. אַדאַם מיצקעוויטש און די יידן.
צ ו ק ו נ פ ט , פעברואַר 1923, ז׳ 120—124.
אַ קאַפּיטל פון נאָך ניט־פאַרעפנטלעכטן ווערק א״נ „יידן און יידנטום אין דער פּוילישער ליטעראַטור״.

274. Co ostatni Car wiedział o Legjonach i o J. Piłsudskim?
N o w y Ś w i a t, New York 1923, 12 מערץ.

275. ביבליאָגראַפיע (וועגן עדואַרד בערנשטיינס בוך איבער לאַסאַל, איבער־געזעצט פון דייטש פון יוסף לעשצינסקי. פ״ג קולטור־ליגע, וואַרשע 1922. 212 ז׳.).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, מערץ 1923, ז׳ 19—20.

276. עדואַרד בערנשטיין וועגן דער דייטשער רעוואָלוציע.
פ אָ ר ט ש ר י ט , נ״י 1923, מאַי 52; יוני 1.

277. בער באָלעכאָווערס זכרונות. אַרויסגעגעבן מיט (אַן) אַריינפיר און דער־קלערונגען פון ד״ר מ. ווישניצער. בערלין 1922. 152 ז״ז.
ד אָ ס נ י י ע ל ע ב ן , נ״י יוני 1923, ז׳ 60—61.

278. מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג (קריטישער איבערבליק).
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1923, יולי 21, ז׳ 14—15; יולי 28, ז׳ 11—12.

279. א. טשעריקאָווער. „אַנטיסעמיטיזם און פּאָגראָמען אין אוקראַינע 1918—1917״ (צו דער געשיכטע פון אוקראַיניש אידישע באַציהונגען), מיט אַ הקדמה פון ש. דובנאָוו. בערלין 1923. 332 זייטן.
צ ו ק ו נ פ ט , יולי 1923, ז׳ 451—453.

280. די פראַנקיסטישע שמד־באַוועגונג און די פוילישע געזעלשאַפט < וואָס נאָר איין טויזנט משומדים האָבן געגעבן פוילן >.
צ ו ק ו נ פ ט , אויגוסט 1923, ז׳ 503—506.

281. דער משוגענער יאָר 1848.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, סעפּטעמבער 1923, ז׳ 16—17.

282. די בלוטיקע צייטן, די בלוטיקע לידער.
צ ו ק ו נ פ ט , יוני 1924, ז׳ 371—374.
אוקראַינישע לידער וועגן די צייטן פון גזירת ת״ח.

283. יידישע געשיכטס־ליטעראַטור אין רוסלאַנד (1) „יעווערעיסקאַיאַ סטאַ־רינאַ״, באַנד II, לענינגראַד 1924, 398 ז״ז. 2) ס. מ. גינזבורג: „מינוווּשעיע. היסטאָריטשעסקיע אָטשערקי, סטאַטאי אי כאַראַקטעריסטיקי״. פּעטראָגראַד 1923. 208 ז״ז).
צ ו ק ו נ פ ט , פעברואַר 1925, ז׳ 131—134.

284. אין דער ביכער־וועלט („רויטער פּנקס״, באַנד 2, וואַרשע 1924. 192 זייטן. פ״ג „קולטור־ליגע״).
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1925, פעברואַר 28, ז׳ 11—13.

285. יעקב מעסטעל: „מלחמה־נאַטיצן פון אַ יידישן אָפיציר. צוויי בענדער. וואַרשע 1925. 386 און 370 זייטן. פ״ג ש. יאַטשקאָווסקי.
צ ו ק ו נ פ ט , יולי 1925, ז׳ 373—375.

286. אין דער ביכער־וועלט (א. ראַזבורי: די געשיכטע פון דער ענגלישער

אַרבעטער־באַוועגונג״... אַרויסג. פון יידישן סאָציאַליסטישן פאַרבאַנד, נ״י 1924).
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1925, אויגוסט 8, ז׳ 11—12.

287. די געשיכטע פון יידישע קאָלאָניעס אין רוסלאַנד.
ט אָ ג , נ״י 1925, אויגוסט 16.

288. יידישע מעמואַרן ליטעראַטור.
צ ו ק ו נ פ ט , אויגוסט 1925, ז׳ 483—488..

289. ווערנער זאַמבאַרט איבער דעם פּראָלעטאַרישן סאָציאַליזם. [וועגן ז׳ס בוך דער פּראָלעט. סאָצ. אין צוויי בענדער, יענאַ 1924].
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1925, סעפּטעמבער 19, ז׳ 10—12; סעפּטעמבער 26, ז׳ 11—13.

290. די יידן און די רעוואָלוציעס < 1. די יידן און די פראַנצויזישע רע־וואָלוציע >.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, סעפּטעמבער 1925, ז׳ 15—18.

291. יידן און די רעוואָלוציעס < 2. די יידן און די רעוואָלוציעס פון 1830 און 1848 >.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, אָקטאָבער 1925, ז׳ 13—16.

292. דאָס שטעטל זאַבלודאָווע און איר שול.
ז אַ ב ל ו ד אָ ו ו ע ר פ נ ק ס , 1925—1900 (תר״ס—תרפ״ה). ניו־יאָרק, 8טן נאָוועמבער 1925, ז׳ 39—41.
צום סוף פון אַרטיקל איז אָנגעגעבן ביבליאָגראַפיע.

293. פון דער ביכער וועלט. (ווערא פיגנער. מעמואַרן. פון רוסישן פון מ. אָשעראָוויטש. דריי בענדער (464—308—214 זייטן). אַרויסגעגעבן פון פ״ג „וועקער״, ניו־יאָרק 1925).
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1925, נאָוועמבער 14, ז׳ 11—13.

294. מיכאל האַלפּערין, דער גרויסער יידיש־אַמעריקאַנער געלערנטער.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י, נאָוועמבער 1925, ז׳8—9, 24.

295. יידן און די רעוואָלוציעס < 3. די יידן און די רוסישע רעוואָלוציע >.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, נאָוועמבער 1925, ז׳ 14—16.

296. די דעקאַבריסטן און די יידן (דער פּראָיעקט פון דעם דעקאַבריסטן־פירער וועגן אַ יידישער מלוכה אין פּאַלעסטינע אָדער אפשר גאָר אין קרים).
צ ו ק ו נ פ ט , דעצעמבער 1925, ז׳ 697——701.

297. אַמעריקאַנער יידן און דער פּוילישער אויפשטאַנד אין 1863.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י 1926, יאַנואַר 1, ז׳ 9—10, 24.

298. די מעמואַרן פון לילי בראון: מעמואַרן פון אַ סאָציאַליסטין. פון דייטש: פּועה ראַקאָווסקי. פ״ג ש. גאָלדפאַרב. וואַרשע 1924. 682 זייטן אין צוויי בענדער.
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 1926, יאַנואַר 23, ז׳ 1—14.

299. די געשיכטע פון אַ פּוילישן יידן <זאַלקינד הורוויץ פון לובלין, נאַפּאָ־לעאָנס סעקרעטאַר>.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י, מאַי 1926, ז׳ 12—13.

300. די יידן אין דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע (צום 150 יאָריקן יובילײ).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, מערץ־אַפּריל 1926, ז׳ 18—20.
איבערגעדרוקט אין: אידישער קוריער, שיקאַגאָ 1926, מאַי 7.

301. די געשיכטע פון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין רוסלאַנד.
א י ד י ש ע ר ו ו ע ל ט ־ אַ ל מ אַ נ אַ ך . יאָהרבוך פאַר סאָציאַליסטי־שער, אידישער און אַלגעמיינער געשיכטע, סטאַטיסטיק און אינפאָרמאַציע. ניו־יאָרק 1926. ז׳ 193—204.
איבערגעדרוקט אין: ווילנער טאָג, 1926, אויגוסט 19, 20, 22.
אַרויס אויך סעפּאַראַט אין פ״ג „וועקער״, נ״י 1926, 15 ז״ז, אין 220 עקזעמפּליאַרן.

302. אַ בוך פון אַמאָליקן לעבן.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, אַפּריל 9.
וועגן י. קאָפּעלאָווס בוך זכרונות: אַמאָל איז געווען.

303. נ. א. בוכבינדער: די געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג אין רוסלאַנד. לענינגראַד 1925. 388 ז״ז (רוסיש).
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י 19266, אַפּריל 10, ז׳ 10—11.

304. יידישע מעמואַרן־ליטעראַטור <פון דער וועלט־מלחמה און דער רוסישער רעוואָלוציע>.
צ ו ק ו נ פ ט , אַפּריל 1926, ז׳ 41—243.

305. אין דער ביכער־וועלט. < אברהם קאָטיק: דאָס לעבן פון אַ יידישן אינ־טעליגענט. פאַרלאַג ה. טויבענשלאָג, ניו־יאָרק 1925, 259 זייטן. — חיים קאַנ־טאָראָוויטש: אין ליכט פון מאַרקסיזם. ניו־יאָרק 1925. 176 זייטן>.
ד ע ר ו ו ע ק ע ר , נ״י, מאַי 1926, ז׳ 11—12.

306. פופציק יאָר סאָציאַליזם ביי יידן (צום יובילײ פון דעם ערשטן יידישן סאָציאַליסטישן פאַראײן).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, יוני־יולי 1926, ז׳ 9—11.

א. נ. פון בית־מדרש צום סאָציאַליזם <צום 50־יאָריקן יובילײ פון דעם לאָנדאָנער יידישן סאָציאַליסטישן פאַראיין>, געדרוקט אויך אין: דער וועקער, נ״י 1926, נומ׳ 243, ז׳ 12—13.

307. יידישע מעמואַרן פון דער וועלט־מלחמה און פון דער רוסישער רעוואָלוציע.
צוקונפט, יולי 1926, ז׳ 428—430.

308. די היסטאָרישע טרויער־לידער.
טאָג, נ״י 1926, יולי 20.
איבערגעדרוקט אין: ווילנער טאָג, ווילנע 1927, אויגוסט 5.

309. די „פעטלוראַס״ פון הונדערטער יאָר צוריק.
טאָג, נ״י 1926, אויגוסט 1.

310. יידישע מעמואַרן־ליטעראַטור פון דער וועלט־מלחמה און פון דער רוסישער רעוואָלוציע.
צוקונפט, אויגוסט 1926, ז׳ 485—486.

311. זכרונות פון אַ שטורמישער נשמה. פשיבישעווסקיס עראינערונגען.
פ. אַ. ש., נ״י 1926, נומ׳ 34.
איבערגעדרוקט אין: ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1926, נומ׳ 110.

312. אַמאָל איז געווען — זכרונות פונם יידישן לעבן אין ליטע אין די יאָרן 1860—1882, פון י. קאָפילאָוו. הקדמה פון דר. חיים זשיטלאָווסקי. מאַקס מייזעל פאַרלאַג, ניו־יאָרק 1926. 380 זייטן.
צוקונפט, נאָוועמבער 1926, ז׳ 655—656.

313. די יידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן (אַ היסטאָרישער איבערבליק).
דער אידישער וועלט־אַלמאַנאַך. 2טער יאָרגאַנג. ניו־יאָרק 1927. ז׳ 281—292.

314. (דר. יצחק שיפּער. די ווירטשאַפט־געשיכטע פון די יידן אין פּוילן בעתן מיטלאַלטער. וואַרשע 1926. 18, 324 ז״ז.).
צוקונפט, מערץ 1927, ז׳ 181—183.

315. (דר. יוסף טענענבוים — אין פייער. ערציילונגען פון דעם שלאַכטפעלד פון אַ דאָקטאָר אין דער אַלטער עסטרייכיש־אונגאַרישער אַרמיי. פ״ג מאַקס נ. מייזעל, ניו־יאָרק 1926. 152 זייטן).
צוקונפט, מערץ 1927, ז׳ 183—184.

316. אַ ניי בוך איבער דער געשיכטע פון דער יידישער דערציונג.
שולאון לערער, נ״י, מאַי 1927, ז׳ 12—23.

וועגן: ש. אסף, מקורות לתולדות החנוך בישראל. כרך ראשון. תל־אביב תרפ״ח. 306 עמ׳.
פאַרבעסערטער סעפאַראַט־אָפּדרוק אין 200 עקז׳, 14 ז״ז.

317. אַ בוך איבער דער אַרבעטער־באַוועגונג אין דער אַלטער היים. (א. ליט־וואַק „וואָס געווען״, עטיודן און זכרונות, פ״ג ב. קלעצקין, ווילנע 1925).
ג ע ר ע כ ט י ג ק י י ט , נ״י 1927, נומ׳ 28.

318. נייע יידיש־היסטאָרישע ווערק, I. ישראל בגולה. כרך ראשון בידי בן־ציון דינבורג. ירושלים תרפ״ו. 478 ז״ז. II. ש. ראָזענפעלד. אידישע געשיכטע אין מאָנאָגראַפיעס. נ״י 1927. 2 טיילן 302 און 347 ז״ז.
ד אָ ס א י ד י ש ע פ אָ ל ק , נ״י 1927, נומ׳ 28.

319. אַ נייע יידישע געשיכטע אין ענגליש.
פ. אַ. ש., נ״י 1927, נומ׳ 44.
וועגן: A History of the Jewish People, by Max L. Margolis and Alexander Marx, פילאַדעלפיע 1927.

320. די גזירה פון ניקאָלאַי דעם ערשטן צו נעמען יידן אין מיליטער־דינסט.
ט אָ ג , נ״י 1927, יולי 30.

321. די „כאַפּערס״ — אַ יובל פון אַ ביטערער צייט.
ט אָ ג , נ״י 1927, אויגוסט 14.

322. די קאַנטאָניסטן און זייער ביטערער גורל.
ט אָ ג , נ״י 1927, אויגוסט 28.

323. (דר. יצחק שיפער. די קולטור־געשיכטע פון די יידן אין פּוילן בעתן מיטלאַלטער. וואַרשע 1926. 312 ז״ז).
צ ו ק ו נ פ ט , סעפּטעמבער 1927, ז׳ 546—549.

324. קדושים אין אַמאָליקן פּוילן.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י, אָקטאָבער 1927, ז׳ 10—11.
וועגן: ד״ר מאַקס ווייגרייך — שטורעמווינט. בילדער פון דער יידישער גע־שיכטע אין 17טן יאָרהונדערט. ווילנע 1927.

325. אַ „זאָנדערבאַרע״ געשיכטע פון פּוילישע יידן.
פ. אַ. ש., נ״י 1927, נאָוועמבער 25; דעצעמבער 2.
וועגן: גרשם באַדער, דרייסיג דורות אידען אין פּוילען, נ״י 1927.

326. לאַיאָש קאָשוט און די יידן.
ט אָ ג , נ״י 1928, מערץ 17.
זע דערצו די פאָלעמישע נאָטיץ פון גרשם באַדער אין יידישן טאָגעבלאַט, נ״י,

327. די רעוואָלוציע פון 1848 און די יידן.
ט אָ ג , נ״י 1928, מערץ 25, 26, 27.
איבערגעדרוקט אין: ווילנער טאָג, 1928, אַפּריל 10, 17.

328. (מסעות רבי בנימין מטודילה. The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela, translated and edited by A. Asher. נייע אין צוויי בענדער. נייע אויסגאַבע פון פ״ג „הקשת״ ניו־יאָרק. טעקסט העברעיִש און ענגליש).
צ ו ק ו נ פ ט , מאַי 1928, ז׳ 304—306.

329. די געשיכטע פון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין קעניגרייך פּוילן.
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י 1928, מאַי, ז׳ 11—13; יוני, ז׳ 11—14; יולי, ז׳ 13—14, 24; סעפּטעמבער, ז׳ 10—21; אָקטאָבער, ז׳ 12—13.

330. אַ זעלטענע כאַראַקטעריסטיק פון דער יידישער שמד־בורזשואַזיע אין פּוילן מיט 100 יאָר צוריק < לויט אַן אַרכיוו־דאָקומענט >.
ד י פ ר ע ס ע , בוענאָס־איירעס 1928, יובילײ־נומער, ז׳ 52.
איבערגעדרוקט אין: אונזער עקספּרעס, וואַרשע 1932, מערץ 25.

331. די תקנות פאַר די סאָקאָלאָווער יידן אין XVIII יאָר־הונדערט.
ש ר י פ ט ן פ אַ ר ע ק אָ נ אָ מ י ק א ו ן ס ט אַ ט י ס ט י ק פון ייוואָ, בערלין 1928, ב. I, ז׳ 80—87.
די תקנות זיינען איבערגעזעצט פון פּוילישן אָריגינאַל.
זע: ד״ר ח. וואָלפסאָן [ד״ר ח. פראַנק], נייע בייטראַגן צו דער געשיכטע פון די יידן אין פּוילן, פ ו י ל י ש ע א י ד ן , נ״י, יוני 1938, זעקסט. יאָרבוך, ז׳ 56; ד״ר דב ווייַנריב, מחקרים בתולדות הכלכלה והחברה של יהודי פּולין, ירושלים 1939, עמ׳ 71, 83—85.

332. יידישער שענקער אַ בישאָף אין דער גרעסטער קירך אין קיעוו.
ט אָ ג , נ״י 1929, מערץ .
איבערגעדרוקט אין: לאָדזער טאַגעבלאַט, לאָדזש 1929, מערץ 27; לובלינער טאַגעבלאַט, לובלין 1929, אַפּריל 5; וואָהלינער לעבען, ראָוונע 1929, אַפּריל 9.

333. די געשיכטע פון עלילת־דם.
ט אָ ג , נ״י 1929, מערץ 27.
איבערגעדרוקט אין: לאָדזער טאַגעבלאַט, לאָדזש 1929, אַפּריל 12, 19; צייט, ווילנע 1929, אַפּריל 23.

334. משה מענדעלסאָן און זיינע יידישע בריוו.
ט אָ ג , נ״י 1929, סעפּטעמבער 14.

335. דער יחוס פון מענדעלסאָנס כלה.
ט אָ ג , נ״י 1929, סעפּטעמבער 28.
איבערגעדרוקט אויך אין: מאָרגן, לעמבערג 1929, אָקטאָבער 26.

336. דער שלשלת היחוס פון פערדינאַנד לאַסאַל.
ד ע ר מ אָ ר ג ע ן ־ ז ש ו ר נ אַ ל , נ״י 1929, סעפּטעמבער 29.

337. ג ע ש י כ ט ע פ ו ן ג א נ ץ א מ ע ר י ק ע פון פיליפ קראַנץ מיט הוספות און הקדמה פון דר. יעקב שאַצקי... צווייטע פאַרגרעסערטע אויפ־לאַגע... היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני... ניו־יאָרק 1929. 738 זייטן.
רעצענזירט פון משה שטאַרקמאַן אין ייוו"בל. 1932, ב. VI, נומ' 4—5, ז' 451—453.

338. נאַפּאָלעאָן און זיינע באַציונגען צו יידן.
ט אָ ג , נ"י 1928, אָקטאָבער 14.

339. נאַפּאָלעאָנס „סנהדרין".
ט אָ ג , נ"י 1928, אָקטאָבער 21.
ביידע אַרטיקלען געשריבן לויטן בוך פון: Robert Anchel, Napoleon et Juifs, Paris 1928.
איבערגעדרוקט אין: לובלינער טאָגעבלאַט, לובלין 1928, נאָוועמבער 19—23 [פאַרקירצט]; אָוונט־קוריער, ווילנע 1928, נאָוועמבער 9—14 [ניט פאַרענדיקט]; וואָלינער שטימע, 1928, נומ' 49, 50, 51.

340. שלמה מיימונס לעבנס־געשיכטע, געשריבן פון אים אַליין. איבערזעצט פון דייטש א. י. גאָלדשמידט. ווילנע 1927. 472 ז"ז.
ו ו אָ ך , נ"י 1929, נאָוועמבער 1, ז' 16—17.

341. ווען אַ „יאַהודימשער" ייד רעדט וועגן דער יידישער ליטעראַטור.
ו ו אָ ך , נ"י 1929, נאָוועמבער 1, ז' 17—18.
וועגן ישראל קאָהענס בוך: Jewish Life in Modern Times.

342. ווייס־רוסישע סאָציאַליסטישע סאָוועטן־רעפּובליק. שריפטן פון ווייס־רוסישן מעלוכע־אוניווערסיטעט. אידישע סעקציע פון פּעדאַגאָגישן פאַקולטעט. ערשטער בוך. מינסק 1929.
ו ו אָ ך , נ"י 1929, נאָוועמבער 8, ז' 18—19.

343. יונגער היסטאָריקער. שריפטן פון סעמינאַר פאַר יידישע(!) געשיכטע ביי דער יידישער אַקאַדעמישער היים אין וואַרשע — ביים יידישן וויסנ־שאַפטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע. צוויי בענד. 1926 און 1929. 106—148 ז"ז אויף יידיש און 34 ז"ז אויף פּויליש.
ו ו אָ ך , נ"י 1929, נאָוועמבער 8, ז' 19—20.

344. די טראַגעדיע פון אַרשער רב ר' שלמה פרענקעל (פאַרשיקט דורך דער צאַרישער רעגירונג קיין סיביר אַלס רעוואָלוציאָנער).
ט אָ ג , נ"י 1929, נאָוועמבער 16.
אונטערגעשריבן: יעקב וואַרשאַווסקי.

345. יידן אין דעם פּוילישן אויפשטאַנד פון 1863.
ה י ס ט אָ ר י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ. וואַרשע 1929. ב. I, שפּ. [423]—468.

אויספירלעכע רעצענזיע און קריטיק (צוזאַמען מיט ביבליאָגראַפישע חוספות)
וועגן: Dr. N. M. Gelber, Die Juden und der polnische Aufstand, Wien u. Leipzig, 1923.
זע: ד"ר ח. וואָלפסאָן [ד"ר ח. פראַנק], נייע בייטראַגן צו דער געשיכטע פון די יידן אין פוילן, פ ו י ל י ש ע א י ד ן, נ"י, יוני 1938, זעקסטער יאָרבוך, ז' 57.

346. Archivalia. I. צו דער געשיכטע פון די רבנים־מחלוקות אין ווילנע צום סוף י"ה. — II. דער קאַמף פון די לובלינער יידן קעגן דער פוילישער שול אין די יאָרן 1817—1818. — III. אַ בקשה פון אַ פוליש־יידישן אָפיציר פון יאָר 1818. — IV. יעקב טוגענהאָלד און לעאָפאָלד צונץ (אַן אַרכיוו־נאָטיץ). — V. אַ[ן] אומבאַקאַנטער קול־קורא וועגן מלמדים פון ר' חיים דאַווידזאָן, דעם וואַרשעווער רב. — VI. אַ פאַרבאָט פון אַ יידיש־דייטש ביכל אין פוילן (אַן אַרכיוו־נאָטיץ). — VII. צו דער געשיכטע פון „גזירת הלבוש" אין פוילן. — VIII. אַן אָפּגעזאָגטע בקשה.
ה י ס ט אָ ר י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ. וואַרשע 1929, ב. I. שפ. [717] — 738.

347. דער יידישער לעגיאָן אין פוילישן אויפשטאַנד.
ט אָ ג, נ"י 1930, נאָוועמבער 29, 30.

348. אַן אומבאַקאַנטער פּראָיעקט צו גרינדן אַ שולע פאַר יידישע בעלי־מלאכות אין וואַרשע אין יאָר 1836 (לויט אַרכיוו־דאָקומענטן).
י י ו ו " ב ל, 1931, ב. I, נומ' 1, ז' 48—52.
זע: Eliezer Feldman, Miesięcznik Żydowski, Warsz. 1933, Tom III, str. 380.

349. (Leopold Kronenberg. Monografia zbiorowa z przedmową S. Askenazego. Warszawa 1922. 440 pp.).
י י ו ו " ב ל, 1931, ב. I, נומ' 1, ז' 75—77.

350. (Frederick M .Thrascher. The Gang. A Study of 1313 Gangs in Chicago. Chicago, 1927. XXI+571 pp.).
י י ו ו " ב ל, 1931, ב. I, נומ' 1, ז' 77—78.

351. Aleksander Kraushar. Kupiectwo warszawskie. Zarys pięciowiekowych jego dziejów. Warszawa 1929. 245 pp.
י י ו ו " ב ל, ב. I, נומ' 1, ז' 78—81.

352. מיט הונדערט יאָר צוריק <די רעוואָלוציעס פון 1830 און די יידן>.
ד ע ר פ ר י י נ ד, נ"י, מערץ־אַפּריל 1931, ז' 13—15.

353. יידישע פרויען אין פייער פון אינקוויזיציע.
ט אָ ג, נ"י 1931, מאַי 24.
איבערגעדרוקט אין: פאַריזער היינט, 1931, נאָוועמבער 18.

354. Збірник праць жидівської історично-археографічної комісії. Кн. I. Київ 1928. Том II, Київ 1929.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. I, נומ׳ 4, 355—360.

355. Еврейская Старина. Том XIII. Ленинград 1930. 192 pp.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. I, נומ׳ 5, ז׳ 471—473.

356. Jarosław Leitgeber. Z dziejów handlu i kupiectwa poznańskiego za dawnej Rzeczpospolitej Polskiej. Poznań 1929. 327 pp.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 1—2, ז׳ 150—151.

357. Leon Koczy. Handel Poznania do połowy wieku XVI. Poznań 1930. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 384 pp.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 1—2, ז׳ 151—155.

358. Festschrift zu Simon Dubnows siebzigsten Geburtstag (2 Tischri 5691), Herausgegeben von Ismar Elbogen, Josef Meisl, Mark Wischnitzer. 1930. Jüdischer Verlag, Berlin. 296 pp.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 3, ז׳ 271—275.

359. Alfred Philipp. Die Juden und das Wirtschaftsleben. Eine antikritisch-bibliographische Studie zu Werner Sombart: „Die Juden und das Wirtschaftsleben". Strassburg 1929. pp. 120.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 4—5, ז׳ 425—428.

360. Dr. Max Köhler. Beiträge zur neueren jüdischen Wirtschaftsgeschichte. Die Juden in Halberstadt und Umgebung bis zur Emanzipation. Berlin 1927. 24 pp.
י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 4—5, ז׳ 428—430.

361. דער האָלענדישער ייד שמשון אברהם און זיין פאָרשלאָג צום צאַרישן סענאַט (1736) צו קויפן אַ טעריטאָריע אין באָליוויע.
ט אָ ג , נ״י 1932, אַפּריל 21.
איבערגעדרוקט אין: נייער פאָלקסבלאַט, לאָדזש 1932, מאַי 8.

362. Majer Bałaban. Zabytki historyczne Żydów w Polsce. Warsz. 1929. Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie. I. 156+ LXVI pp. (מיט 93 בילדער אויף 16 זייטלעך).
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 1, ז׳ 63—68.
זע: ל. האָלמשטאָק, אַ קאַפּיטל נאַציאָנאַל־פּאַשיסטישע היסטאָריאָגראַפיע, אַפן וויסנשאַפטלעכן פראָנט, מינסק 1933, נומ׳ 3—4, ז׳ 180.

363. יידישע פרנסות אין וויניצע אין די 50ער יאָרן פון 19 י״ה.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 1, ז׳ 90.

364. Denkwürdigkeiten des Aron Isak (1730-1817). Herausgegeben und eingeleitet von Z. Holm. Welt-Verlag. Berlin 1930. 204 pp.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 268—270.

365. הוספות [צום אַרטיקל פון פּנחס קאָן „איינער פון די ערשטע יידישע דאָקטוירים אין ווילנע", אין ייוו"בל, ב. I, נומ׳ 1].
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 284—285.

366. [הוספות] צו ש. לעווינס אַרטיקל „צום אָנטייל פון ליטווישע יידן אין פּוילישן אויפשטאַנד פון יאָר 1831" (ייוו"בל, ב. II, נומ׳ 3, ז׳ 222—233).
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 285.

367. Dr. N. M. Gelber. Zur Vorgeschichte des Zionismus. Judenstaatsprojekte in den Jahren 1695-1845. Phaidon-Verlag. Wien 1927. 318 pp.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 4—5, ז׳ 433—437.

368. אַן אומבאַקאַנטער פּראָיעקט פון אַ יידישן פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט אין וואַרשע אין 1835 (לויט אַרכיוו־מקורים).
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 4—5, ז׳ 460—461.

369. וואָס האָבן אַמאָליקע יידן געוווּסט וועגן אַמעריקע?
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ"י, יוני־יולי 1932, ז׳ 10—11.

370. יצחק בער לעווינזאָנס אַן אומבאַקאַנטע השתדלות אין וואַרשע (לויט אַרכיוו־דאָקומענטן).
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 1, ז׳ 81—84.
וועגן אָפּדרוקן לעווינזאָנס ווערק „תעודה בישראל".

371. נאָך וועגן מחבר פון אַנאָנימען כתב־יד פון 1816.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 2, ז׳ 189—190.

372. די אַמעריקאַנער יידן און דער פּוילישער אויפשטאַנד פון 1863.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 407—418.
זע: ד"ר א. מוקדוני, יידן אין אַמעריקע, דער מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1933, פעברואַר 24.

373. Anita Libman Lebeson. Jewish Pioneers in America 1492-1848. New York. Brentano's Publishers, 1931. 372 pp.
[מיט אַ סך בילדער אין טעקסט].
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 432—434.

374. Pilgrims of '48. One Man's Part in the Austrian Revolution of 1848 and a Family Migration to America, by Josephine Goldmark. Yale University Press. New Haven, 1930. XX+312 pp.
י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 434—437.

375. א. מייזעל. געשיכטע פון אידן אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמע־ריקע. אַרויסגעגעבן פון דער נאַציאָנאַלער [!] אומפ. אַרבעטער שול אָרגאַ־ניזאַציע. ניו־יאָרק 1929. 232 ז״ז.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ. 4—5, ז׳ 437—439.

376. Publications of the American Historical Society. Number 32. Published by the Society, 1931. XXIX+165 pp.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ. 4—5, ז׳ 439—441.

377. The book of Memoirs. By Dr. Z. Abrams. History of Missouri Jewish Institutions. New York—Chicago [1932]. ספר הזכרון
24 + 28 + 64 + 128 זייטן (אין צוויי עמודים) .
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 443—44.

378. יובילעאום [!] בוך לכבוד דער פערציג־יעהריגער עקזיסטענץ פונ׳ם טשאַרטקאָווער שפּירא פאַראיין אין ניו־יאָרק. דעם 3־טען יאַנואַר 1932. רעדאַקטירט אונטער דער לייטונג [!] פון גרשם באַדער. 179 ז״ז (יידיש) + 45 (ענגליש).
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 444—446.

379. Born a Jew. By Boris D. Bogen. In collaboration with Alfred Segal. New York. The Macmillan Co., 1930. 361 pp.
י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 447—448.

380. Jost, Isaac Marcus.
Encyclopedia of Social Sciences.
New York, 1932. Volume XIII, p. 419.

381. תרביץ למדעי הרוח. יוצא אחת לשלשה חדשים. ערוך בידי י. נ. אפשטיין. ירושלים [באַנד I און II. 1930—1931].
י י ו ו ״ ב ל , 1933, ב. V, נומ׳ 1, ז׳ 58—61.

382. זכרונות פון אַ פּוילישן יידן וועגן די אויפשטאַנדן פון 1831 און 1863.
י י ו ו ״ ב ל , 1933, ב. V, נומ׳ 2, ז׳ 176—177.

383. דריי ענגלישע מאָנאָגראַפיעס פון יידישע קהילות. Jewish Communities Series: 1) Venice, by Cecil Roth, 1930. X+380 pp. 2) Frankfort, by A. Freimann and F. Kracauer, 1929. 285 pp. 3) London, by Elkan Nathan Adler, 1930. XI+255 pp., published by the Jewish Publication Society of America. Philadelphia.
י י ו ו ״ ב ל , 1933, ב. V, נומ׳ 3—5, ז׳ 370—375.

384. נייע אַרבעטן צו דער געשיכטע פון בילדונג און דערציִונג ביי יידן.
שריפטן פאַר פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק, רע־דאַקטירט לייבוש לעהרער. ייוואָ, ווילנע 1933. ערשטער באַנד, ז׳ 369—400.

די רעצענזיעס נעמען אַרום ווערק, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט דער געשיכטע פון בילדונג אין דער תקופה פון תלמוד, מיטלעלטער, נייע און נייסטע צייט אין פאַר־שיידענע לענדער: בבל, שפּאַניע, דורם־אַפריקע, איטאַליע, פראַנקרייך, האָלאַנד, דייטשלאַנד, פּוילן, רוסלאַנד און אַמעריקע. אויסער באַזונדערע ווערק, ווערן דאָ אויך רעצענזירט איינצלנע אַרטיקלען, געדרוקטע אין צייטשריפטן, וואָס האָבן נאָר אַ ווערט פאַר דעם באַהאַנדלטן ענין.

זע: ש. ניגער, פּסיכאָלאָגיע און פּעדאַגאָגיק, טאָג, נ״י 1934, פעברואַר 25; Henryk Ormian, Miesięcznik Żydowski, Warszawa 1914, Rok IV, str. 274-276.

385. פּויפּסטן און יידן אין מיטלעלטער.
טאָג, 1933, סעפּטעמבער 23.

וועגן סאָלאָמאָן גרייזעלס בוך The Church and the Jews in the XIII Century. פילאַדעלפיע 1933.

386. דער משומד סאָרקין און זיין בקשה צו טורגעניעוון אַרויסצוטרעטן קעגן די רוסישע פּאָגראָמען.
טאָג, נ״י 1933, אָקטאָבער 14.

ראָגאָף דער היסטאָריקער.
זע נומ׳ 69.

387. צו דער געשיכטע פון דעם יידישן שולוועזן אין לאָדזש.
לאָדזשער אַלמאַנאַך, רעדאַקטירט פון גוסטאַוו אייזנער, ניו־יאָרק 1934, ז׳ 30—32.

זע: ד״ר פיליפּ פרידמאַן, אין לאָדזשער וויסנשאַפטלעכע שריפטן, לאָדזש 1938, ב. 1, ז׳ 140; משה שטאַרקמאַן, אַרבעטער־ליטעראַטור, טאָג, נ״י 1935, יאַנואַר 20.

383. The Memoirs of Glückel of Hameln. Translated with Introduction and Notes by Marvin Lowenthal. Harper Brothers. MCMXXXII. New York, XXXVII, 295 pp. (Illustrated).
ייוו״בל, 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 138—144.

מיט אַ ביבליאָגראַפיע צו דער געשיכטע פון גליקלס משפחה און אַלגעמיינע אַרטיקלען וועגן גליקל פון האַמיל.

389. צו דער געשיכטע פון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין קיניגרייך פּוילן.
ייוו״בל, 1934, ב. IV, נומ׳ 2, ז׳ 209—232.

אַ חוץ געדרוקטע מקורים זיינען דאָ אויסגענוצט געוואָרן אַרכיוו־מאַטעריאַלן, ביז איצט „אין ערגעץ ניט פאַרעפנטלעכע״.
סעפּאַראַט־אָפּדרוק אין 200 עקז׳
זע: א. טשעריקאָווער אין היסטאָרישע שריפטן פון ייוואָ, ב. II, ז׳ 600—601;

Ph. Friedmann, Wirtschaftliche Umschichtungsprozesse und Industrialisierung in der polnischen Judenschaft 1800-1870, Jewish Studies in Memory of G. A. Kohut, New York, 1935, pp. 178, 204-205, 236; Vladimir Grossman, The Soil's Calling. Montreal, 1938, pp. 85-89.

390. א. יודיצקי. יידישע בורשואַזיע און יידישער פּראָלעטאַריאַט אין ערשטער העלפט XIX י"ה. אינסטיטוט פאַר יידישער קולטור באַ דער אוקראַינישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע. היסטאָרישע סעקציע. מעלוכע־פאַרלאַג „פּראָלעטאַר". [קיעוו 1932]. 120 זייטן.

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ' 2, ז' 268—270.

391. Dr. Marcus Breger. Zur Handelsgeschichte der Juden in Polen in 17. Jahrhundert. Mit besonderer Berücksichtigung der Judenschaft Posens. Berlin 1932. 46 pp.

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ' 2, ז' 270—271.

392. Eugenjusz Boss. Sprawa robotnicza w Królestwie Polskiem w okresie Paszkewiczowskim. 1831-1855. Warszawa. Nakładem Tow. Naukowego. 1931. 138 pp.

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI נומ' 2, ז' 271—273.

393. Roman Rybarski. Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. Tom I. Rozwój handlu i polityki handlowej. Tom II. Tablice i materjały. Poznań 1928-1929. 363 pp.—344 pp.

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VI, נומ' 2, ז' 273—275.

394. אַ צושטייער צו דער ביאָגראַפיע פון דניאל נייפעלד (1814—1874).

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 1—2, ז' 110—116.

395. 1) Dr. Bernhard Heilig. Urkundliches zur Wirtschaftsgeschichte der Juden in Prossnitz. Brünn. 32 pp. folio.

2) Idem. Die Vorläufer der mährischen Konfektions-industrie in ihrem Kampf mit den Zünften. (Jahrbuch der Geselschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovakischen Republik, III, 1931, 307-448.)

י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 1—2, ז' 117—121.

396. C h a r l e s P o i s s o n. Les fournisseurs aux armées sous la Revolution Française. Le Directoire des Achats (1792-1793). J. Bidermann, Cousin, Marx-Berr. Paris 1932, 366 pp.

י י ו ו " ב ל , 1934 ב. VII, נומ' 1—2, ז' 122—123.

397. A t t i l i o M i l a n o. Richerche sulle economiche degli

Ebrei a Roma durante la clasura nel Ghetto (1555-1848). Estratto da „La Rassegna Mensila di Israel". Citta di Castello, 1931, 96 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 1—2, ז' 123—125.

398. J o s e f K a s t e i n. Uriel da Costa oder die Tragödie der Gesinnung. Berlin 1932, 340 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 1—2, ז' 125—128.

399. J u l i a n T a l k o - H r y n c e w i c z. Z przeżytych dni (1850-1908). Warszawa 1930, 336 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. IIV, נומ' 1—2, ז' 128—130.

400. O t t o L u b a r s c h. Ein bewegtes Gelehrtenleben. Berlin 1931. 606 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 1—2, ז' 130—132.

401. D r. O s c a r I. J a n o w s k y. The Jews and Minority Rights with a Foreword by Judge Julian W. Mack. New York, Columbia University Press, 1933. 420 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 3, ז' [243]—248.

402. R o m a n B r a n d s t a e t t e r. Legion żydowski Adama Mickiewicza (Dzieje i dokumenty), 1931. 70 pp.
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII נומ' 3, ז' 248—253.

403. א. ז. אשכלי. תנועת טוביאנסקי בין היהודים. אפיזודה משיחית. ירושלים, הוצאת „בני בצלאל". תרצ"ג. 64 זייטן
י י ו ו " ב ל , 1934, ב. VII, נומ' 3, ז' 254—256.

404. דער רייזנדער גאָספאַר דא גאמא — אַ פּוילישער ייד.
ט אָ ג , נ"י 1934, סעפּטעמבער 23.
איבערגעדרוקט אין: אידישע צייטונג, בוענאָס-איירעס 1934, אָקטאָבער 21.

405. משה מאָנטעפיאָרעס רייזע צום רוסישן צאַר.
ט אָ ג , נ"י 1934, נאָוועמבער 17.

406. אַ קאָלאָניזאַציע-פּלאַן פון אַ דייטשן יידן צו וואַשינגטאָנען.
ט אָ ג , נ"י 1935, פעברואַר 22.

407. לאַנדקענטניש. אָרגאַן פון דער יידישער געזעלשאַפט פאַר לאַנדקענטניש, געווידמעט די פראַגן פון לאַנדקענטניש און טוריסטיק, די יידישע ישובים, פאָלקלאָר און עטנאָגראַפיע. וואַרשע, נומ' 1 (1933) 97 + 15 (פּויליש) זייטן, נומ' 2 (1934) 80 + 15 (פּויליש) זייטן.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ' 1, ז' 70 — 73.

408. Publications of the American Jewish Historical Society, No. 33. Published by the Society, 1934. XXXIII+292+12 pp.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 2, ז׳ [163] — 166.

409. א. לעווין. קאַנטאָניסטן. וועגן דער יידישער רעקרוטשינע אין רוסלאַנד אין די צייטן פון צאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן, 1827 — 1856 וואַרשע 1934. IV, 360 זייטן.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 3, ז׳ [253]—258.
אין רעצענזיע — ביבליאָגראַפיע.

410. יידן און זייער הילף פילסודסקין אין קאַמף פאַר דער באַפרייונג פון פוילן.
ט אָ ג , נ"י 1935, מאַי 18.

411. יוניאָנס און סטרייקן ביי יידן מיט 300 יאָר צוריק.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ"י, מאַי 1935, ז׳ 24—25.

412. דר. יצחק שיפּער — דער היסטאָריקער (אַן אָפּשאַצונג).
פ ו י ל י ש ע א י ד ע ן , יוני 1935, דריטער יאָרבוך, ז׳ 17—20, 38.

413. Marvin Lowenthal. A World Passed By. Scenes and Memories of Jewish Civilization in Europe and North Africa. Fully illustrated. New York and London, Harper & Brothers, Publishers, 1933. XXXV+500 pp.
(אַ וועלט פאַרבייגעגאַנגען. בילדער און זכרונות פון דער יידישער קולטור אין אייראָפּע און צפון־אַפריקע.)
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. IX, נומ׳ 1—2, ז׳ [119]—123.

414. בערעק יאָסעלעוויטש Księga pamiątkowa (album) ku czci Berka Joselewicza pułkownika wojsk Polskich . . . Pod redakcją Dr. Majera Bałabana. Warszawa 1934. 208 pp. quarto.
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. IX, נומ׳ 1—2, ז׳ 123—126.

415. Aaron Isaacs. Minnen. En judisk kulturbild från Gustaviansk tid. Utgivare: Abraham Brody och Hugo Valentin. Stockholm. Hugo Gebers, Förlag, 1932, 370 pp.
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. IX, נומ׳ 4—5, ז׳ 284—287.

416. Texts and Studies in Jewish History and Literature, by Jacob Mann. Volume II. Karaitica. Philadelphia, 1935. XXIII+1596 pp.
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. X, נומ׳ 3—5, ז׳ 351—363.

417. יידן אַמאָל און היינט.
א ו נ ז ע ר ש ו ל , נ"י, פעברואַר 1937, ז"ז 31—32, 2.

וועגן: ח. בעז (בעזפּראָזוואַני) — אידן אַמאָל און היינט. באַנד איינס. די ערשטע טויזנט יאָר (פון די וואַנדערונגען אין מדבר ביז גלות בבל). לערן און אַרבעט־בוך פאַר יידישע געשיכטע. וואַרשע 1937. 288 ז"ז.

418. Max Grunwald. V i e n n a. (Jewish Communities Series.) Philadelphia. The Jewish Publication Society of America, 1936. XXIV+557 pp.

י י ו ו " ב ל, 1937, ב. XI, נומ' 3—4, ז' 291—298.

419. יידן און דער פוילישער אויפשטאַנד פון 1831.

ה י ס ט אָ ר י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ. ווילנע 1937, ב. II, ז' 355 — 389.

אַן אויספירלעכע רעצענזיע וועגן דעם בוך פון ד"ר יצחק שיפּער: Zydzi Królestwa Polskiego w dobie powstania listopadowego. Warszawa 1932. 217 pp.

סעפּאַראַט־אָפּדרוק אין 50 עקז'.

420. אַ ר כ י ו אַ ל י אַ. I. אַן אויפרוף פון 1820 וועגן אַנשרייבן אַ געשיכטע פון יידן אין פּוילן. — II. דאָקומענטן צו דער געשיכטע פון יידישן אַנטייל אינעם אויפשטאַנד פון 1831. — III. אַ יידישער אויפרוף אין לעמבערג אין 1848.

ה י ס ט אָ ר י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ. ווילנע 1937, ב. II, ז' [615] — 638.

421. די געשיכטע פון יידישן חנוך (רעצענזיע).

אַ ו נ ז ע ר ש ו ל, נ"י, דעצעמבער 1937, ז' 29—32.

וועגן: Nathan Morris. The Jewish School from the earliest times to the year 500 of the present era. London, 1937. XXVII. 277 pp.

422. היסטאָריש־קריטישער אַריינפיר צום „יון־מצולה" פון ר' נתן נטע האַנאָווער.

ג ז ר ו ת ת " ח. יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט. היסטאָרישע סעק־ציע (ביבליאָטעק פון ייוואָ). ווילנע 1938, ז' 9 * — 159 *.

קריטיק און רעצענזיעס: ד"ר חירש־לייב גאָרדאָן, אין מאָרגען זשורנאַל, נ"י, יוני 1938; יעקב גלאַנץ, מיט אויגן פון דער צוקונפט, דער וועג, מעקסיקע 1938, אויגוסט 6; [זרובבל?], פון ביכער־טיש. גזרות ת"ח, נייוועלט, תל־אביב 1938, אַפּריל 8; שמחה כץ אין „דבר", תל־אביב 1937, דעצעמבער 3; ד"ר א. מוקדוני, ביכער און שרייבער <אַ שטיק יידישע געשיכטע. די גזירות ת"ח און ת"ט גרינדלעך אויסגעפאָרשט>, מאָרגען זשורנאַל, נ"י 1938; ד"ר יעקב מייטלים, גזירות ת"ח אינם ליכט פון דער מאָדערנער פאָרשונג (אויפן ראַנד פון דער אויסגעצייכנטער היסטאָרישער אַרבעט פון ד"ר י. שאַצקי), צייט, לאָנדאָן 1938 (פאַרקירצט איבער־געדרוקט אין לאָדזער טאָגעבלאַט); קלמן מרמר, אַן אַלטע כראָניק ניי באַלויכטן, פרייהייט, נ"י 1939, מאַי 28; ש. ניגער, גזירות ת"ח און יון מצולה, טאָג, נ"י 1938, יוני 5; דערזעלבער, געלייענט און געשריבן [אַן ענטפער אויף ש'ס אַ פּרו־

וואַטן בריוו וועגן גזירות ת"ח], טאָג, 1938, אויגוסט; י. סאַמסאָן, פון ביכער־טיש. גזירות ת"ח, פאָלקסצייטונג, וואַרשע 1938, אויגוסט 12; ש. י. סטופניצקי, גזירות ת"ח, דער מאָמענט, וואַרשע 1938, יוני 24; ד"ר פילים פרידמאַן, ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1938, נומ' 34; צביון, אין זיינע „אידישע אינטערעסען", פאָרווערטס, נ"י 1938, אַפּריל 30; קורא ותיק [משה קליינמאַן] אין העולם, ירושלים 1938, נומ' 33 (יולי 14); העשיל קלעפּפיש, פון ת"ח ביז תרצ"ט . . . , דאָס יידישע טאָגבלאַט, וואַרשע 1938, נאָוועמבער 4; L[eo] H[irsch], Ein historisches Dokument. גזרות ת"ח, Jüdische Rundschau, Berlin 1938, Maj 13; Salomon Resnick, „Gzeires Taj", Judaica, Buenos Aires 1938, No. 59-61, pp. 293-294; Revue des Etudes Juives, Paris 1938, Tome IV, Nos. 1-2, p. 152; Dr. Eliasz Tisch, Dokumenty Chmielniczyzny, Nowy Dziennik, Warszawa 1938, May 28; Dr. Avrahm Yarmolinsky, American Historical Review, Washington, October, 1938, p. 205.

VII. ליטעראַטור־געשיכטע. שפּראַך־פאָרשונג. פאָלקלאָר.

423. [אַ גרעסערער אַרטיקל איבער ניגערס „פּנקס אין אָרגאַן פון פאַראיין פון יידישע סאָציאַליסטן, קראַקע, יוני־יולי 1913]. „Głos Związku"

לויט: זלמן רייזען, לעקסיקאָן, ב. IV, ז' 490.

424. Żydowska pieśń rewolucyjna < Arbeit un Freiheit (Praca i Wolność). Zbiór pieśni ludowych z doby „ruchu wolnościowego" w carskiej Rosji. Słowa i melodje zebral i objaśnil (sic!) Samuel Lehman. Po żydowsku. Warszawa 1921 >.

Nasz Kurjer, Warsz. 1921, 30 אָקטאָבער.

425. [אַ רעצענזיע וועגן: מאַקס ווייגרייך, מגילת ווינץ <אַ יידישע היסטאָרישע פּאָעמע פון אָנהיים 17טן יאָרהונדערט >, געדרוקט אין זאַמלבוך „דער אָנהייב", בערלין 1922 — פאַרעפנטלעכט אין Nasz Kurjer, וואַרשע 1922].

לויט: מאַקס ווייגרייך, שטאַפּלען, בערלין 1923, ז' 233.

426. אַרבעט און פרייהייט. ווערטער און מעלאָדיעס געזאַמלט און דערקלערט פון שמואל לעהמאַן. וואַרשע 1921. „פאָלקלאָר־ביבליאָטעק". 190 ז'.

ביכער־וועלט, וואַרשע 1922, נומ' 1, שפּ. 47—48.

אברהם גאָלדפאַדן (זיין לעבן און טעטיקייט.)

זע נומ' 146.

427. יידישע ליטעראַרישע צענטערן אַמאָל און היינט.

פאָרטשריט, נ"י 1923, פעברואַר 23; מערץ 2; מערץ 9.

428. די נייע דערשיינונגען אין דער יידישער פאָלקלאָר־ליטעראַטור.

דאָס נייע לעבן, נ"י 1923, נומ' 11 (סעפּטעמבער), ז' 44—48.

קורצע רעצענזיעס איבער שמואל לעהמאַנס „אַרבעט און פרייהייט", ש. באַסטאַמ־סקיס „ביים קוואַל. יידישע פאָלקסלידער", ז"ב פאַר פאָלקלאָר „ביי אונדז יידן", א. דרויאַנאָווס „ספר הבדיחה והחדוד", אָלשוואַנגערס „ראָזינקעס מיט מאַנדלען", א. ליטווינס „יידישע נשמות" א"אַ.

429. „פון מענדעלסאָן ביז מענדעלע", האַנטבוך פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער השכלה־ליטעראַטור מיט רעפּראָדוקציעס און בילדער פון ז ל מ ן ר י י ז ע ן באַנד I, פ"ג קולטור־ליגע, וואַרשע 1923, 420 ז"ז.
צ ו ק ו נ פ ט , מערץ 1924, ז' 197—198.

430. דער וואונדער־אוצר פון דער יידישער שפּראַך. פאָלקסטימלעכע רעדנ־סאַרטן, גלייכווערטלעך און אַנעקדאָטן, געזאַמלט און דערקלערט דורך י ה ו ד ה ע ל ז ע ט . וואַרשע, תרע"ח. ערשטער טייל: 1) דאָס דאַוונען, 93 ז"ז, 2) מלאכות און בעלי־מלאכות, וואַרשע, תר"פּ, 44 ז"ז, 3) יידישע מאכלים. אַ בוך אין צוויי טיילן (אָן אַ יאָר), 126 ז"ז, 4) דער מענטשלעכער קערפּער. ערשטער טייל, תר"פּ, 116 ז"ז.
צ ו ק ו נ פ ט , נאָוועמבער 1924, ז' 694—696.

431. מאַקס ווייגרייך. שטאַפּלען. פיר עטיודן צו דער אידישער שפּראַכוויסנ־שאַפט און ליטעראַטור־געשיכטע. בערלין, 1923. 260 ז"ז.
צ ו ק ו נ פ ט , מאַי 1925, ז' 317—319.

432. ש מ ח ת ה נ פ ש . אידישע לידער מיט נאָטן פון אלחנן קירכהן. פאָטאָגראַפישער איבערדרוק פון דער ערשטער און איינציקער אויסגאַבע וועלכע איז דערשינען אין פיורדאָ אין יאָר 1727. מיט אַ קולטור־היסטאָרישן אַריינפיר פון דר. י ע ק ב ש אַ צ ק י . ניו־יאָרק. מאַקס נ. מייזעל, אידישער פ"ג פאַר ליטעראַטור און וויסנשאַפט 1926. 50 ז"ז + בלעטער 4°. 500 עקז'.
אַריינפיר: ז' 9—50. — אינהאַלט: 1) הקדמה. — 2) די פּאָפּולאַריטעט און באַדייטונג פון „שמחת הנפש". — 3) אלחנן קירכהן, דער מחבר פון „שמחת הנפש", זיין לעבן און ליטעראַרישע טעטיקייט. — 4) די ביבליאָגראַפיע פון קירכהנס ווערק. — 5) שמחת הנפש, חלק שני. — 6) קירכהן אַלס מענטש און שרייבער. — 7) שלוס.
קריטיק און רעצענזיעס: מאַקס ווייגרייך, בילדער פון דער יידישער ליטע־ראַטור־געשיכטע, ווילנע 1928, ז' 273—274; פּ. וויערניק, אונדזער פיל־שפּראַכיקע ליטעראַטור, מאָרגען־זשורנאַל, נ"י 1926, אַפּריל 25; ב. ג. זאַק, ליטעראַטור פאַר יחידים, קענעדער אָדלער, מאָנטרעאַל 1926, מערץ 8; געצל זעליקאָוויטש, ליטעראַטור און לומדות, טאָגעבלאַט, נ"י 1926, פעברואַר 26; יודאַ א. יאַפּע, צו דער ביבליאָ־גראַפיע פון „שמחת הנפש", פּנקס, נ"י, ב. I, העפט 1—2, ז' 160—161; ק. מרמור, צווישן ביכער און זשורנאַלן, פרייהייט, נ"י 1926, פעברואַר 14; דערזעלבער, אַ גוטער אָנהייב, שריפטן — אַ זאַמלבוך, נ"י, ווינטער 1925—1926, ז' 17—21 (צום סוף פון בוך); מאַקס עריק, נייע אַרבעטן צו דער געשיכטע פון יידיש <אַלט יידיש> (XIV — XVIII י"ה), יידישע שפּראַך, קיעוו 1927, ערשטער יאָרג., נומ' 5—6, שפּ. 73; נח פּרילוצקי, ביבליאָלאָגישע נאָטיצן, ייוו"בל, 1931, ב. I, נומ' 3, ז' 220 — 227; ד"ר הערמאַן פראַנק, אַ גלגול פון אַ ספר, פּ. אַ. ש., נ"י 1926, פעברואַר

26 ; ד"ר ישראל צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז' 324, 327 ; יצחק ריבקינד, שמחת הנפש (אַ ביבליאָגראַפישע קריטיק), אונזער בוך, נ"י 1926, ערשטער יאָרג.' נומ' 3, ז' 192—194; A. A. Roback, Bnai Brith Magazine, 1926; С. Цинберг, Евр. Старина, Ленинград 1930, XII, Стр. 162—163.

433. אַלעקסאַנדער האַרקאַוויס לעבנסווערק (אידיש־ענגליש־העברעאישער ווערטערבוך, נ"י תרפ"ד).

פ. א. ש., נ"י 1926, נומ' 44.

434. „פּאַריז און וויענה".

ל אַ נ ד ו י־ ב ו ך . . שריפטן פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, ווילנע 1926, ב. I, שפּ. 187—196. — אינהאַלט אין ענגליש: שפּ. XXII — XXIII.

וועגן אליהו בחורס ריטערשער פּאָעמע פון פּראָוואַנס, וואָס איז דערשינען אויף יידיש אין ווערענע, איטאַליע, אין יאָר 1594.

זע: מאַקס וויינרייך, בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע, ווילנע 1928, ז' 172 ; מאַקס עריק, נייע אַרבעטן צו דער געשיכטע פון יידיש < אַלט־יידיש > (XIV — XVIII י"ח), יידישע שפּראַך, קיעוו 1927, ערשטער יאָרג., נומ' 5—6, שפּ. 73 ; ד"ר ישראל צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז' 92—93 ; Dr. Meier Schüler, Festschrift zum 75 Jährigen Bestehen der Realschule, Frankfurt, a. M. 1928, S. 83; William Aldis Wright, Catalogue of the Manuscripts in the Hebrew character, Cambridge, 1926.

435. אַ יידיש ביכל קעגן עלילת דם פון דער ערשטער העלפט פונם אַכצנטן יאָרהונדערט.

פ נ ק ס , נ"י 1927, ב. I העפט 1—2, ז' 12—19.

ביבליאָגראַפישע, היסטאָרישע און ליטעראַרישע באַשרייבונג פון ס' ת ש ו ע ת י ש ר א ל , וואָס „באַשטייט פון דריי באַזונדערע טיילן", פיורדאָ 1705—1706.

זע: פּרופ' מ. בלבן, לתולדות התנועה הפראנקית, תל־אביב תרצ"ד, חלק ראשון, עמ' 7, 131 ; B. Weinryb, Neue jiddische Literatur, Monatschrift f. Gesch. u. Wiss. d. Judent., Breslau, Jahrgang 73, S. 271-272.

קדושים אין אַמאָליקן פּוילן.

וועגן די היסטאָרישע לידער, געפונען אין אָקספאָרד און פאַרעפנטלעכט דורך ד"ר מ. וויינרייך אין זיין בוך „שטורעמווינט", ווילנע 1927.

זע נומ' 324.

436. נייע אַרבעטן צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור (אַ קרי־טישער איבערזיכט).

פ נ ק ס , נ"י 1927, ב. I, העפט 1—2, ז' 171—176.

Solomon B. Freehof: Devotional Literature in the Vernacular, נאָטיצן וועגן: 44 pp., 1923.—Dr. N. M. Gelber: Aus zwei Jahrhunderten, Wien 1924.— ישראל וויינלעז, זיין אַרבעט איבער מענדל לעפין („העולם" 1925, מ"ב). — וויליאַם שטערק, אין זיין אַרטיקל וועגן תנ"ך און דער איבערזעצונג־קונסט ביי דייטשע יידן, „יאָרבוך פיר יידישע געשיכטע און ליטעראַטור" (בערלין, 1925). —

דר. יחודה קויפמאַן, זיין מאָנאָגראַפיע „ר׳ יום טוב ליפמן מיהלהויזן, בעל הנצחון, החוקר והמקובל״, ניו־יאָרק, תרפ״ז. — נחום שטיף: „ליטעראַטור־היסטאָרישע לע־גענדעס״ (וועגן דער קאָמעדיע פון יצחק אייכל, „ר׳ הענאַך אָדער וואָס טוט מען דאַמיט״), געדרוקט אין זשורנאַל „רויטע וועלט״, כאַרקאָוו 1926, נומ׳ 7—8 און 10.

זע: מאַקס עריק, די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור, וואַרשע 1928, ז׳ 438; דערזעלבער, נייע מאַטעריאַלן וועגן אייכלען (ביבליאָגראַפישער איבערבליק), צייטשריפט, מינסק 1931, . 5, ז׳ 287.

437. (אברהם־בער גאָטלאָבער און זיין עפּאָכע, לויט פאַרשידענע קוועלן (פון) א. פרידקין. ווילנער פ״ג פון ב. א. קלעצקין, 1925, 380 ז״ז.
פ נ ק ס , נ״י 1927, ב. I, העפט 1—2, ז׳ 162—167.

438. דר. שלמה עטינגערס כתבים. אַרויסגעגעבן לויט די מאַנוסקריפּטן מיט אַ ביאָגראַפישן און ביבליאָגראַפישן אַריינפיר און מיט הערות פון דר. מאַקס וויינרייך, ווילנער פ״ג פון ב. קלעצקין, 1925. LXIV + 516 ז״ז. 8° (אין צוויי בענד).
פ נ ק ס , נ״י 1928, ב. I, העפט 3, ז׳ 281—283.
זע: מ. ווינער: „ביבליאָלאָגישער זאַמלבוך״, קיעוו, 1930, ב. I, ז׳ 125, 127.

439. ע. קאָרמאַן. יידישע דיכטערינס. אַנטאָלאָגיע. פאַרלאַג ל. מ. שטיין. שיקאַגאָ (1928) LXXXIV + 390 ז״ז. 4°.

440. מאַקס עריק. וועגן אַלט יידישן ראָמאַן און נאָוועלע. פערצענטער — זעכצנטער י״ה. מיט 9 אילוסטראַציעס און פאַקסמיליעס [וואַרשע], 1926, 247 זייטן.
פ נ ק ס , נ״י 1928, ב. I, העפט 3, ז׳ 274—279.
זע די באַמערקונג פון מ אַ ק ס ע ר י ק אין „ביבליאָלאָגישער זאַמלבוך״, קיעוו 1930, ב. I, ז׳ 203—204. — דיזעלבע באַמערקונג איבערגעדרוקט אויך אין דער פאַמפלעטן־זאַמלונג „פאַשיזירטער יידישיזם און זיין וויסנשאַפט״, מינסק 1936, ז׳ 80.

441. ר ע צ ע נ ז י ע ס . צ י י ט ש ר י פ ט , בוך I, אַרויסגעגעבן פון אינסטיטוט פאַר ווייסרוסלענדישע קולטור. מינסק, 1926, 272 ז״ז. — צ י י ט־ש ר י פ ט ..., באַנד II — III, מינסק, 1928. — שריפטן פון יידישן וויסנ־שאַפטלעכן אינסטיטוט. ב. I, פילאָלאָגישע סעריע I, לאַנדוי־בוך. ... ווילנע, 1926, 428 + XXVIII זייטן ענגליש. — פילאָלאָגישע שריפטן, צווייטער באַנד, ווילנע, 1928. 516 עמודים + XXVIII (אין ענגליש).
פ נ ק ס , נ״י 1928, ב. I, העפט 4, ז׳ 390—400.
זע: נ. רובינשטיין, ביאָ־ביבליאָגראַפישע באַמערקונגען, ביבליאָלאָגישער זאַמל־בוך, מאָסקווע 1930, ז׳ 523—524.

442. אַ פאַרזעענע אַרבעט איבער יידישע פאָלקס־לידער [וואָס דער סלאַוויסט פ אָ ג אָ ד י ן האָט אָפּגעדרוקט אין „וואַרשאַווסקיאַ אוניווערסיטעטסקיאַ

איזוועסטיאַ", 1905].
פ נ ק ס , 1928, ב. I, העפט 3, ז' 283.

443. וועגן הירש רייטמאַנס „דער קיטעל".
פ נ ק ס, נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז' 271—272.
הוספות צו: ד"ר אַלפרעד לאַנדוי — הירש רייטמאַן, אַ פאַרגעסענער שרייבער פון דער השכלה־צייט", אין „יידישע פילאָלאָגיע", וואַרשע 1924, ב. I, העפט 2—3, ז' 211—212. פרגל: ב. שלאָסבערג, צוויי אויסגאַבעס פון הירש רייטמאַנס פּאָעמע „דער קיטל", ייוו"בל, 1936, ב. IX, נומ' 1—2, ז' 144 א"וו.
זע אויך נומ' 479 און 481.

444. אַן אומבאַקאַנטער מחבר פון אַ יידיש־פוילישער גראַמאַטיקע [פון בערנאַרד לעסעלראָט, א. נ. Gramatyka polska w języku Żydowsko-niemieckim, וואַרשע, 1824].
פ נ ק ס , נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז' 273.

445. פרישמאַנס ערשטע יידישע הקדמה.
פ נ ק ס , נ"י 1928, ב. I, העפט 4, ז' 385—386.
אַן אייגענע „הקדמה צו דער זשאַרגאָנישער איבערזעצונג" פון פרישמאַנס דער־ציילונגען א. נ. „קליינינקייטען", טאַרנאָוו 1894.

446. נאָטיצן וועגן לינעצקין.
פ נ ק ס נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז' 270—271.

447. אַן אַפּאָלאָגיע פון חזנות אָנפאַנג 18טן יאָרהונדערט (יואל חזן און זיין „ריח ניחוח").
פ נ ק ס , נ"י 1928, ב. I, העפט 3, ז' 177—192.
אינהאַלט: I. דער קאַמף קעגן די חזנים. — II. דער „ריח ניחוח", די חזנישע אַפּאָלאָגיע און איר מחבר. — III. קעגן וועמען איז געשריבן געוואָרן די אַפּאָלאָגיע? — IV. די כאַראַקטעריסטיק פון דער אַפּאָלאָגיע. — V. דער טעקסט פון „ריח ניחוח". — דאָס קליין ביכל פון 12 ז"ז איז אַרויס אין פ י ר ט , 1724.
זע: ד"ר ישראל צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז' 335.

448. דריי הונדערט יאָר „צאינה וראינה".
ל י ט ע ר אַ ר י ש ע ב ל ע ט ע ר , וואַרשע 1928, נומ' 31.
מיט ענדערונגען געדרוקט אין ט אָ ג , נ"י 1928, יולי 7; איבערגעדרוקט אין לאָדזער טאָגעבלאַט, 1928, אויגוסט 10.

449. אַן עפּאָכע פון דער יידישער ליטעראַטור < שטורעמווינט. בילדער פון דער יידישער געשיכטע אין 17טן יאָרהונדערט פון ד"ר מאַקס ווייינרייך, ווילנע 1927, פ"ג „טאָמאָר", 220 ז"ז >.
ד אָ ס א י ד י ש ע פ אָ ל ק , נ"י 1928, נומ' 4.

450. דער טאָגבוך פון דוד הראובני אין יידיש.
ד אָ ס א י ד י ש ע פ אָ ל ק , נ״י 1928, נומ׳ 23.
וועגן: דער ספר הזכרונות פון דוד הראובני... יידיש מיט אַ היסטאָרישער אָפּהאַנדלונג פון א. י. גאָלדשמידט, ווילנע 1927.

451. גוסטאַוו קאַרפּעלעס. געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. ערשטער באַנד, פון דער אַנטשטייאונג פון דעם תנ״ך ביז דעם אַראַביש־שפּאַנישן פּעריאָד. ווילנע 1927. פ״ג „טאָמאָר״ פון יוסף קאַמערמאַכער. 424 ז״ז.
ד אָ ס א י ד י ש ע פ אָ ל ק , נ״י 1928, דעצעמבער 28.

452. דאָס קלאָגליד אויף דעם חורבן פון וואָרמס.
פ י ל אָ ל אָ ג י ש ע ש ר י פ ט ן פון ייוואָ, ווילנע 1929, ב. III, שפּ. 43—56. — קיצור אין ענגליש: דאָרט, שפּ. [I—II].
דער מחבר האָט איבערגעדרוקט דאָס ליד פון אליעזר ליבערמאַנס „מעשה נסים״, אַמסטערדאַם 1723 (די ערשטע אויסגאַבע: אַמסטערדאַם 1696).
זע: מאַקס עריק, יידישע שפּראַך, קיעוו 1929, דריטער יאָרג., נומ׳ 4—5 (17—18), שפּ. 50—51; ד״ר ישראל ציגבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז׳ 313.

453. צום פּורים ווינץ.
פ נ ק ס , נ״י 1929, ב. II, נומ׳ 1. ז׳ 89.

454. מרדכי ספּעקטאָר: „מיין לעבן״ (אין דריי בענד), פ״ג „אחיספר״, וואַרשע [1927]. 298, 168, 170 ז״ז.
פ נ ק ס , 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 93—94.

455. אהרן האַללע וואָלפסזאָהן (1754—1835) זיין לעבן און ליטעראַרישע טע־טיקייט.
פ נ ק ס , 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 10—17.
אינהאַלט: I. וואָלפּזאָהנס אָפּשטאַם. — מער ניט געדרוקט.

456. צו דער ביאָגראַפיע פון מאַרק וואַרשאַווסקי (1848—1907).
פ נ ק ס , 1929, ב. II, נומ׳ 1, ז׳ 89.

ווען אַ „יאַהודימשער״ ייד רעדט וועגן דער יידישער ליטעראַטור.
זע נומ׳ 341.

457. וועגן יידישע יקר־המציאותן אין דער ביבליאָטעק פון האַרוואַרד־ אוניי־ווערסיטעט.
ט אָ ג , נ״י 1929, נאָוועמבער 2.
זע אויך נומ׳ 56.

458. וועגן אהרן האַללע וואָלפסזאָהנס פּיעסן (נייע מאַטעריאַלן).
ט ע אָ ט ע ר־ אָ ר כ י ו ו , ווילנע־נ״י 1930, ב. I, ז׳ 147—150.

אינהאַלט: I. די ערשטע רעצענזיע אויף „לייכטזין אונד פרעמעלייא". — II. „דוד בעזיעגער דעז גלית" אַן אומבאַקאַנטע פּיעסע פון אהרן וואָלפסזאָהן. — III. פּיעסן צוגעשריבענע צו אהרן האַללע וואָלפסזאָהן.

זע: ש. ניגער, לעצטע אויפבליצונגען פון יידישן וואָרט אין דייטשלאַנד, טאָג, יולי (?) 1930.

459. קאַראָל עסטרייכער און יידיש.

י י ו ו " ב ל , 1931, ב. I, נומ׳ 2, ז׳ 185—186.

460. A Critical Investigation of the Works of Rabbi (!) Isaac Baer Levinsohn, by Louis S. Greenberg. New York, Bloch Publishing Co., 1930. 80 pp.

י י ו ו " ב ל , 1931, ב. II, נומ׳ 4—5, ז׳ 430—431.

חוספות צו דער רעצענזיע — דאָרט, 1932, ב. III, נומ׳ 3, ז׳ 286.

461. יהודה לייב זעליכאָווער און זיינע „שירי יהודה".

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III נומ׳ 2, ז׳ 140—147.

זע: דר. ישראל צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז. 322.

462. [הוספות] צו וויינלעזס אַרטיקל „מענדל לעפין סאַטאַנאָווער" אין ייוו"בל, ב. II, נומ׳ 4—5, 1931.

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ. 3, ז׳ 285—286.

463. [הוספות] צום אַרטיקל פון מ. אַ ל ט ב ו י ע ר „גלאָסעס צו בריק־נערס פויל׳ ווערטערבוך (ייוו"בל, ב. II, ז׳ 449—453).

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ. 3, ז׳ 286.

464. געדאַנקען פון אַן אַדעסער בעל־הבית וועגן יידיש.

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. III, נומ׳ 4—5, ז׳ 466—468.

465. נאַטיצן וועגן איציק אייכל.

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 2, ז׳ 184—187.

אינהאַלט: I. קייזערלינג וועגן איציק אייכל. — II. גייגער וועגן אייכלען. — III. וועגן אייכלס אַ העברעישער איבערזעצונג. — IV. וועגן דעם טיפּ ר׳ אהרן דער חותם־שטעכער אין אייכלס קאָמעדיע. — V. קאַנט און אייכל. — VI. Varia.

466. „ספר החשק" — אַ פאַרפאַלן רפואה־בוך אין יידיש פון 18טן י״ה, און זיין מחבר.

י י ו ו " ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ ז׳ 223—235.

זע: ד״ר ישראל צינבערג, די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, ב. VI, ז׳ 400; Ch. Chajes, Baal-Szem Tow u chrześcijan, Miesięcznik Żydowski, Warszawa 1934, Str. 456.

467. Dr. M. Silber. America in Hebrew Literature אמריקא בספרות

ישראל. יכיל המאמרים מנמצאים מפוזרים בספרת ישראל, המדברים אודות הארץ החדשה למיום הגלותה, עד שנת חמשת אלפים תרמ״ב ואיזה ידיעות עוד קודם הגלותה על ידי קאלומבוס. בניו־ארליאנס תר״ף [1928]. 69 ז״ז העברעיִש און 104 ענגליש.

י י ו ו ״ ב ל , 1932, ב. IV, נומ׳ 4—5, ז׳ 441—442.

468. די ליטעראַטור איבער יידישע דעמאָגראַפיע.

א ו נ ז ע ר ש ו ל , נ״י 1933, נומ׳ 2, ז׳ 26—28.

469. Salomon Resnick. La Literatura judia de la post guerra. Buenos Aires, 1931. 47 pp.

י י ו ו ״ ב ל , 1933, ב. V, נומ׳ 2, ז׳ 168.

470. Dr. Čeńek Zibrt. Ohlas obřadních písní velikonočních Haggadah: chad gadja, Echad mi jodea w lidovéra podani. Praha 1928, 474 pp. [ד״ר טשענעק זיברט: „דער אָפּקלאַנג פון די טראַדיציאָנעלע פּסח־לידער פון דער הגדה: חד־גדיא, אחד מי יודע אין דער פאָלקס־מסורה״. פּראָג, 474 ז״ז] (טשעכיש).

י י ו ו ״ ב ל , 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 150—153 [מיט „ביבליאָגראַפישע מילואים״ צו פּסח־לידער].

471. מיצקעוויטש און די יידישע פאָלקס־מעשה.

י י ו ו ״ ב ל , 1934, ב. VI, נומ׳ 1, ז׳ 186.

472. יידן אין דער טשעכישער ליטעראַטור [:] 1) Hans Waidhaus. Die neuere tschechische Literatur in ihrer Stellung zu den Juden (Slavistische Studien, Reichenberg 1929, 148-174). — 2) Oskar Donath. Žide a židovstvi v české literature 19a stoleti. Brno 1930. Dil I, 164 pp.; Dil II, 278 pp. — 3) Oskar Donath. Jüdisches in der neuen tschechischen Literatur. Prag 1931, 147 pp. (סעפּאַראַט אָפּדרוק פון Jahrbuch der Geselschaft für Geschichte der Juden in Čechoslovakischen Republik, III, Jahrgang).

י י ו ו ״ ב ל , 1934, ב. VII, נומ. 1, ז׳ 144—150.

473. איוואַן פראַנקאָ און דאָס יידישע פאָלקסשאַפן.

י י ו ו ״ ב ל , 1934, ב. VII, נומ׳ 1—2, ז׳ 47—53.

הוספות זע ביי: פ. קאָן, איוואַן פראַנקאָס איבערזעצונג „דאָס ליד פון קבצן״, דאָרט, דאָרט, ז׳ 161.

474. Salomon Resnik. Esquema de la literatura Judia. M. Gleizer, Editor. Buenos Aires, 1933. 148 pp.

י י ו ו ״ ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 1, ז׳ 73—74.

475. Dr. Jos. J. Gielen. De Wandelende Jood in volkskunde en

letterkunde. De Spieghel, Amsterdam, 1931. XII+254 pp.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 1, ז׳ 75—77.

476. וועגן די נעמען פאַר יידיש.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 2, ז׳ 148—154.

477. À travers le dialecte Judeo-Alsacien. Traditions populaires alsaciennes. Par Honel Meiss, Grand Rabbin. Nice: [1929]. 232 pp.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 2, ז׳ 166—168.

478. Simon Ginzburg. The Life and Works of Moses Hayyim Luzzatto, Founder of Modern Hebrew Literature. Philadelphia, 1931. Dropsie College. V+190 pp.
י י ו ו " ב ל , 1935, ב. VIII, נומ׳ 2, ז׳ 172—179
צום סוף קומט ביבליאָגראַפיע: צו דער ליטעראַטור וועגן לוצאַטאָן, ליטעראַטור אין יידיש.

479. צו דער ביאָגראַפיע פון הירש רייטמאַן.
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. IX, נומ׳ 1—2, ז׳ 149.
זע נומ׳ 443 און 481.

480. די לעצטע שפּראַצונגען פון דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור אין האָלאַנד.
י י ו ו " ב ל , 1936, ב. X, נומ׳ 3—5, ז׳ 232—265.
אינהאַלט: I. דער קאַמף קעגן דער יידישער שפּראַך. — II. די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין אַמסטערדאַם. — III. די ליטעראַטור אַפן „פּישמאַרק״.
אַרויס אויך סעפּאַראַט אין דער סעריע „ביבליאָטעק פון ייוואָ״, ווילנע 1939, 37 ז״ז.

481. נאָך אַמאָל וועגן הירש רייטמאַן.
י י ו ו " ב ל , 1937, ב. XI, נומ׳ 1—2, ז׳ 94.
זע נומ׳ 443 און 479.

482. E. Boekman. Demografie van de Joden in Nederland. Amsterdam. Menno Hertzberger, 1936. 140 pp.
י י ו ו " ב ל , 1937, ב XI, נומ׳ 3—4, ז׳ 298—302.

483. א. ראָזענצווייג. דער ראַדיקאַלער פּעריאָד פון פּערעצעס שאַפן. כאַרקאָוו 1934. 188 ז״ז. מעלוכע־פ״ג פאַר די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין אוסר״ר.
י י ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 1—3, ז׳ 350—354.

484 קליינע נאָטיצן.
יי ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 1—3, ז׳ 378—382.
אינהאַלט: אַן אַנקעטע וועגן פּרצעס אַ ווערק. — 2. פּרצעס באַזוך אין קראָקע און אין לעמבערג אין 1907. — 3. העלענע פראַנק וועגן פּרצן. — 4. פּרץ אין האַ־לענדישן טעאַטער. — 5. אַ ניט־אויפגעקלערטער ענין אין פּרצעס ביאָגראַפיע.

485. Dr. H. R. S. van der Veen. Jewish Characters in Eighteenth Century English Fiction and Drama. J. B. Wolters, Groningen, Batawia, 1935. 308 pp. Price f. 4.90.

יי ו ו " ב ל , 1937, ב. XII, נומ׳ 4—5, ז׳ 565—567.

486. יהודה לייב כהן (1881—1937) < מאַטעריאַלן פאַר אַ ביאָגראַפיע >.
י אָ ר ב ו ך פ ו ן א מ אָ פ ט י י ל , 1, אַרויסגעגעבן פון אַמאָפטייל ייוואָ, ניו־יאָרק 1938, ז׳ [9]—38.

אַן אויספירלעך ביאָגראַפיש־וויסנשאַפטלעכע אַרבעט וועגן דעם פריצייטיק פאַר־שטאָרבענעם טיפסטן פאָרשער פון יידישן פאָלקלאָר און דעם איבערגעבנסטן בויער פון ייוואָ און פון אַמאָפטייל פון ייוואָ. — אויך: ביבליאָגראַפיע פון כהנס פאָלק־לאָריסטישע אַרבעטן, מיט אַ הוספה — כהנס פּראָגראַם פאַר אַ פאָלקלאָר־זשורנאַל.

צווייטע פאַרגרעסערטע און קאָרעגירטע אויפלאַגע, סעפּאַראַט־אָפּדרוק פון יאָר־בוך, געדרוקט אין 250 עקז׳, נ״י 1938, 37 ז״ז.

רעצענזיעס: יעקב גלאַנץ, וואָס איך האָב געלייענט (נאָטיצן און באַמערקונגען) <ערודיציע און ליבשאַפט>, דער וועג, מעקסיקע 1938, מאַי, 14; נחמה עפּשטיין, צום ערשטן יאָרצייט נאָך יהודה־לייב כהן, ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1938, נומ׳ 14; משה שטאַרקמאַן, צווישן ביכער און מענטשן, טאָג, נ״י 1938, יולי 23;

487. יהודה לייב כהנס אָנהייב (צו דער וויסנשאַפטלעכער זיצונג היינט אין ייוואָ לזכר דעם גרויסן יידישן פאָלקלאָריסט).
א ו נ ז ע ר ט אָ ג , ווילנע 1938, יוני 21.

פּראָגמענטן פון דער אויבנדערמאָנטער ביאָגראַפיע.

VIII. ליטעראַטור־קריטיק.

488. Dante a Żydzi < W sześćsetną rocznicę zgonu >.
N a s z K u r j e r , Warsz. 1921, 18 סעפּטעמבער.

איבערגעזעצט אויך אויף איטאַליעניש.

489. „Sędziowie" Wyspiańskiego < Sędziowie, Tragedja. Napisał St. Wyspiański. Przełożył na język żydowski Daniel Lejbel. Wydawnictwo „Arbeiter Heim". Warszawa 1921. Str. 62 >
N a s z K u r j e r , 1921, 5 סעפּטעמבער.

490. Żydowstwo w twórczości Cypryana Norwida < w 100 letnią rocznicę urodz. poety >.
N a s z K u r j e r , 1921, 2 אָקטאָבער.

491. Marja Konopnicka < w 11-ą rocznicę zgonu >.
N a s z K u r j e r , 1921, 7 נאָוועמבער.

492. Postaci żydowskie w twórczości Gabrieli Zapolskiej.
N a s z K u r j e r , 1921, 24 דעצעמבער.

493. Gustaw Flaubert < 1821-1921. W setną rocznicę urodzin >.
N a s z K u r j e r , 1922, 1 יאַנואַר.
J. S. : אונטערגעשריבן

494. Księga o Wilhelmie Feldmanie. < Pamięci Wilhelma Feldmana. Warszawa 1922 >.
N a s z K u r j e r , 1922, 8 יאַנואַר.

495. Na marginesie twórczości Romain Rollanda.
N a s z K u r j e r , 1922, 15 יאַנואַר.

496. Bard ukraińskiej Golgoty < Perec Markisz. Di Kupe. Warsz., Nakładem Kultur-Ligi 1921 (po żyd.) >.
N a s z K u r j e r , 1922, 22 יאַנואַר.

497. Epigonka romantyki < Mirjam Ulinower — Der bobes ojcer. Warszawa 1922 >.
N a s z K u r j e r , 1922, 31 יאַנואַר.

498. ריכטער — אַ טראַגעדיע פון סטאַניסלאַוו וויספּיאַנסקי. יידיש — דניאל לייבל.
ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט , וואַרשע 1922, נומ׳ 1, שפּ. 42—43.

499. Jerzy Brandes.
N a s z K u r j e r , 1922, 19 פעברואַר.

500. Bolesław Prus a Żydzi < W 75-ą rocznicę zgonu pisarza >.
N a s z K u r j e r , 1922, 26 מאַי.

501. Stefan Witwicki a Żydzi < W 75-ą rocznicę zgonu poety >.
N a s z K u r j e r , 1922, 23 יוני.

502. Asnyk a Żydzi.
N a s z K u r j e r , 1922, 11 סעפּטעמבער ; 28 אויגוסט.

503. Żydzi w literaturze niemieckiej.
N a s z K u r j e r 1922, 10 נאָוועמבער.
Gustav Kroojankier, Juden in der deutscher Literatur, Essays über zeitgenossische Schriftsteller. Welt-Verlag, Berlin, 1922. : וועגן

504. געאָרג בראַנדעסעס ווערק אין 15 בענד <פ״ג מאַקס נ. מייזיל, ניו־יאָרק 1920 >.
ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט , וואַרשע 1922, נומ׳ 4—5, שפּ. 395—398.

505. [וועגן י. אָפּאַטאָשוס „אין פּוילישע וועלדער״].
באַריכט אין Nasz Kurjer, 1922, יולי 10.

לויט: מ. באַלאַבאַן אין ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט , וואַרשע 1922, נומ׳ 6, שפ. 524.

506. בעל מחשבות דער קריטיקער.
ט ע אַ ל י ט , נ״י, פעברואַר 1924, נומ׳ 4, 39—41

507. די יידישע ליטעראַטור אין יאָר 1923.
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, יאַנואַר־פעברואַר 1924, נומ׳ 1—2, ז׳ 9—11.

508. בעל מחשבות < אַ פּרווו פון אַן אָפּשאַצונג >.
ד ע ר פ ר י י נ ד , 1924, נומ׳ 3, ז׳ 8—9.

509. איז דאָ אַזאַ זאַך ווי פּראָלעטאַרישע קונסט?
ד ע ר פ ר י י נ ד , מאַי 1925, ז׳ 17—19.

510. אין דער טיף < איבער דעם יידישן היסטאָרישן ראָמאַן און דראַמע >.
א ו נ ז ע ר ב ו ך , נ״י, יאַנואַר 1926, נומ׳ 1, ז׳ 40—43.

511 אָפּאַטאָשוס 1863.
פ. אַ. ש., 1926, אַפּריל 16.

512. „שלמה מולכו״ (פון א. לעיעלעס).
א ו נ ד ז ע ר ב ו ך , נ״י, יוני 1926, נומ׳ 3, ז׳ 197—201.

513. „ פ ל י י ש י ק ס ״ (וועגן בימקאָס שריפטן).
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י, 1926, יוני 1, נומ׳ 26, ז׳ 10—11.

514. ראָמען ראָלאַן (צו זיין 60טן געבורטסטאָג).
ד ע ר פ ר י י נ ד , נ״י, אָקטאָבער־נאָוועמבער 1926, ז׳ 10—12.

515. אַ ראָמאַן פון פּוילישן אויפשטאַנד < י. אָפּאַטאָשו. 1863. ראָמאַן. פּאַר־לאַג קלעצקין, וואַרשע־ווילנע 1926 >
ד ע ר פ אַ ר ב אַ נ ד , נ״י 1926, נומ׳ 31.

516. El sendito historico de Opatoschu [„דער היסטאָרישער באַטייט פון אָפּאַטאָשון״].
J u d a i c a , Buenos Aires, 1937, Jan.-Feb., pp. 10-15
אַ נומער געווידמעט אָפּאַטאָשוס 50 יאָריקן יובילײ.

517. פראַנסואַ ווילאַן דער פּאָעט־באַנדיט.
פ. אַ. ש., 1926, נומ׳ 30.

518. אָסקאַר ווײַלדס „דע פּראָפונדיס״.
פ. אַ. ש., 1926, נומ׳ 32.

519 פּראָלעטאַרישע ליטעראַטור אָדער פאָלקס ליטעראַטור.
פ. אַ. ש., 1926, נומ׳ 49.

520. די נייע יידישע היסטאָרישע דראַמאַ.
פ. אַ. ש., 1927, אויגוסט 12.

521. די נייע יידישע היסטאָרישע דראַמע. 2. „דער נסיון" פון יעקב פּרעגער.
פ. אַ. ש., 1927, אויגוסט 19.

522. די נייע יידישע היסטאָרישע דראַמאַ. 3. „שלמה מולכו" פון א. לעיעלעס.
פ. אַ ש., 1927, סעפּטעמבער 2.

523. די נייע היסטאָרישע דראַמאַ. 4. „דוכוס" פון אַלטער קאַציזנע.
פ. אַ. ש., 1927, סעפּטעמבער 16.

524. די נייע יידישע היסטאָרישע דראַמאַ. 5. „הורדוס" פון אַלטער קאַציזנע.
פ. אַ. ש., 1927, סעפּטעמבער 23.

525. די נייע יידישע היסטאָרישע דראַמאַ. 6 סעקלערס דראַמען.
פ. אַ. ש, 1927, אָקטאָבער 14, 21.

526. די ירושה פון היפּאָליט טען (צום 100־יאָריקן יוביליי פון זיין געבורט).
פ. אַ. ש., 1928, מאַי 4, 11.
איבערגעדרוקט אין: ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1928, נומ׳ 23, ז׳ 440—441; נומ׳ 25, ז׳ 478—479.

527. וועגן פיינבערגס לידער (איינדרוק פון אַ לעזער) [וועגן: ל. פיינבערגס — גרויס־שטאָט. פ״ג „פרייהייט", נ״י 1928. 96 ז״ז].
פ. אַ. ש., 1928, מאַי 18.
זע: מ[איר] ש[טיקער], [פּאָלעמישע נאָטיץ] אין פ י י ל ן, [זשורנאַל פאַר ליטעראַטור און קריטיק], נ״י, יוני 1928, ז׳ 29—31.

528. סטעפּיש (וועגן אפרים אויערבאַך).
פ. אַ. ש., 1928, יוני 1
וועגן: אפרים אויערבאַך — דער רויטער פאָדים, פ״ג „אויפקום", נ״י 1927, 168 ז״ז.

529. אשר לעמלען.
ו ו אָ ך, נ״י 1929, נאָוועמבער 15, ז׳ 16—18.
וועגן: א. לעיעלעס — אשר לעמלען, דראַמע אין 8 בילדער. ווילנער פ״ג פון ב. קלעצקין, 1928.

530. צוויי דראַמען וועגן יעקב פראַנק.
ו ו אָ ך, נ״י 1929, נאָוועמבער 29, ז׳ 17—19.
וועגן: משה קולבאַק — יעקב פראַנק, דראַמע אין דריי אַקטן, ווילנע 1929;

אחרן צייטלין — יעקב פראַנק, דראַמע אין זעקס בילדער, ווילנע 1929. — ביידע אין פ"ג ב. קלעצקין.

531. „אַ טאָג אין רעגענסבורג און אליהו בחור" פון י. אָפּאַטאָשו. ניו־יאָרק 1933. 127 ז"ז.

צוקונפט, אויגוסט 1933, ז' 493—496

532. יוסף אָפּאַטאָשו < עטלעכע ווערטער צו זיין יוביליי >.

פ. אַ. ש., 1935, נומ' 14.

533. וועגן פּ. בימקאָס דראַמען.

פּוילישע אידן, נ"י, יוני 1937, פינפטער יאָרבוך, ז' 23—28, 37.

איבערגעדרוקט אין „שפּיגל", מאַרמאַראָש־סיגעט, 1938.

534. אייניקע פּראָבלעמען פון ליטעראַטור־קריטיק.

ל. מ. שטיין יובל־בוך, שיקאַגע 1938, ז' 121—126.

535. דער אינווייניקסטער.

יידישע קולטור, חודש־שריפט פון איקוף, נ"י, יאַנואַר 1939, ז' [14]—15.

וועגן ח. לייוויקן, צו זיין 50 יאָריקן געבוירנטאָג.

IX. יעקב שאַצקי דער רעדאַקטאָר

536. „גאָלדפאַדען־בוך", אַרויסגעגעבן פון דעם טעאַטער מוזיי. ניו־יאָרק, יאַנואַר 1926, 104 ז"ז.

אַנאָנים.

רעצענזיעס: גרשם באַדער, אַ בוך וועגן אברהם גאָלדפאַדען (רעצענזיע), טאגבלאַט, נ"י 1926, מאַי 4; ב. צ. גאָלדבערג, אין ליטעראַרישן ווינקל, פ. אַ. ש., נ"י 1926, מערץ 12; א. גורשטיין, גאָלדפאַדן־ליטעראַטור, עמעס, מאָסקווע 1926, אָקטאָבער 17; פּ. ווייערניק, מאָרגען־זשורנאַל, נ"י 1926, מאַי 2; א. יערי, קרית ספר, ירושלים, תר"ין—תרצ"א, שנה שביעית, חוברת א', עמ' 111—112; ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1926, נומ' 101; ק. מרמר, צווישן ביכער און זשורנאַלן, פרייהייט, נ"י 1927, אַפּריל 26; משה שטאַרקמאַן, די פעדער, נ"י, יוני 1926; נ. שטיף, טעאַטער־בוך < זאַמלבוך צום פופציקיאָריקן יובילייי פונעם אידישן טעאַטער (1876—1926) >, קיעוו 1927, ז' 179—182.

537. טעאַטער און קונסט. האַלב־יעהרליכער אילוסטרירטער זשורנאַל געווידמעט צו טעאַטער, מוזיק און אַלע אַנדערע צווייגן פון קונסט. 1טער יאָרג. נומ' 1. ניו־יאָרק, אַפּריל 1926. 49, IX (ענגליש) ז"ז.

אַנאָנים.

538. זאַמלבוך צום חנוכת הבית פון אידישען קונסט טעאַטער. ניו־יאָרק, 1926. 43, V (ענגליש) ז"ז.

אַנאָנים.

539. ט ע אַ ט [ע] ר־ב ו ך לכבוד דער נייער היים פון אידישן קונסט טעאַט[ע]ר. ניו־יאָרק, [1928]. 45, VI (ענגליש) ז״ז.
אַנאָנים.

540. „פ נ ק ס״ < אַ פערטליאָריקער זשורנאַל פאַר יידישער ליטעראַטור־געשיכטע, שפּראַכפאָרשונג, פאָלקלאָר און ביבליאָגראַפיע > ביי דער נאָענטער מיטאַרבעטערשאַפט פון ד״ר מ. ווייגרייך, יודאַ א. יאָפע, י. ל. כהן, ש. ניגער, יצחק ריבקינד און דר. יעקב שאַצקי.
באַנד I, העפטן 1—4. ניו־יאָרק 1927—1928, 400 ז״ז.
באַנד II, נומער 1, נ״י 1929, 96 ז״ז.
רעדאַקטירט צוזאַמען מיט י. ל. כהן.
רעצענזיעס: פ. ווייערניק, אונזער פיל־שפּראַכיקע ליטעראַטור, מאָרגען־זשורנאַל, נ״י, 1927, דעצעמבער 4; י. ליפשיץ, דער „פּנקס״, די פּרעסע, בוענאָס־איירעס, 1928, נאָוועמבער 28; קלמן מרמר, צווישן ביכער, דער האַמער, נ״י, פעברואַר 1928; נייע ביכער, צייטונגען און שריפטן, פ. אַ. ש., נ״י, 1927, דעצעמבער 2; משה שטאַרקמאַן, דער פּנקס, דער אויפקום, נ״י 1928, פעברואַר, אָקטאָבער, — 1929, מאַי, — 1930, פעברואַר; נ. שטיף, דער האַמער, נ״י, מערץ 1928, ז׳ 57—61; С. Цинберг, Еврейская Старина, Ленинград 1930, XIII, Стр. 158 - 160.

541. אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע. ערשטער באַנד. יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט / טעאַטער־מוזיי א״נ פון אסתר־רחל קאַמינסקי. ווילנע־ניו־יאָרק 1930 / תר״ץ. 531 ז״ז.
מיט אַ שער־בלאַט און אינהאַלט אין דייטש.
רעצענזיעס: מאַרק יורי, פון נישט דערשעפּטן קוואַל < צום טעאַטער־בוך פון ייוואָ >, שיקאַגע, שיקאַגאָ, פעברואַר 1931, ז׳ 52—54; ד״ר ישראל וו. מאַרקוס, גשמיותדיקע אַמוזירונגען אין דער רבנישער ליטעראַטור, אידישער קוריער, שיקאַגאָ, 1934, יוני 17; דר. א. מוקדוני, אַ מאָנומענטאַל טעאַטער־בוך, מאָרגען זשורנאַל, נ״י 1930, מאַי 23; ב. קדר, שני ספרים. א [וועגן טעאַטער־אַרכיוו], במח, דו ירחון לעניני אמנות תיאטרונית, תל־אביב תרצ״ד/1934, ד׳, עמ׳ 53; אליהו שולמאַן, אַ בייטראָג צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער, פ. א. ש., נ״י 1931, יולי 17; יידיש לעבן, יידיש טעאַטער, די אידישע צייטונג, בוענאָס־איירעס 1930, אָקטאָבער 20.

542. ס פּ י נ אָ ז אַ ב ו ך צום דרייהונדערטסטן געבוירניאָר פון בענעדיקטוס דע ספּינאָזאַ 1632—1932. אַרויסגעגעבן פון ספּינאָזאַ אינסטיטוט אין אַמעריקע — יידישער אָפּטייל. ניו־יאָרק, נאָוועמבער, 1932. 239 ז״ז. [געדרוקט אין 1050 עקז].
מיט אַ שער־בלאַט אין ענגליש.
קריטיק און רעצענזיעס: יעקב באַטאָשאַנסקי, צווישן ביכער און מחברים < וועגן „ספּינאָזאַ־בוך״ >, די פּרעסע, בוענאָס־איירעס 1933, אָקטאָבער 11; ד״ר א. מוקדוני, שפּינאָזאַ־בוך, מאָרגען־זשורנאַל, נ״י 1932, דעצעמבער 23; ש. ניגער, פאַר דעם אינטעליגענטן לעזער, טאָג, נ״י 1933, יאַנואַר 29; אַר—צעט [אחרן צייטלין], פירושים אויף תורת ספּינאָזאַ, גלאָבוס, וואַרשע 1933, נומ׳ 14, נומ׳ 15; ד״ר מ. קאָנוויץ, ספּינאָזאַ און מאַרקס, באַדן, נ״י 1934, ב. I, נומ׳ 2, ז׳ 81—88; ד״ר

טרודה ראָזמאַרין, ספּינאָזאַ־בוך, צוקונפט, יולי 1933, ז׳ 426—429 (זע די נאָטיץ צו אָט דער קריטיק פון ד״ר א. מוקדוני, מאָרגען־זשורנאַל, יולי 19, 1933); אברהם רויזין, דאָס „ספּינאָזאַ־בוך״, די פעדער, נ״י, מאַי־יוני 1933, ז׳ 14.

543. זאַמל־בוך צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע. אַרויסגעגעבן פון דער יידישער קולטור־געזעלשאַפט. ניו־יאָרק 1934, 64 ז״ז.

מיט אַ שער־בלאַט אין ענגליש.

רעצענזיעס: ב. צ. גאָלדבערג, אין גאַנג פון טאָג, טאָג, נ״י 1934, מאַי 24; ד״ר א. מוקדוני, די יידישע פּרעסע, מאָרגען זשורנאַל, נ״י 1934, מאַי; מ. מלמד, אַן אָנחייב פאַר דער געשיכטע פון יידישער פּרעסע אין אַמעריקע, די אידישע וועלט, פילאַדעלפיע 1934, יוני; ש. ניגער, געלייענט און געשריבן, טאָג, 1934, יולי 29; צבּיון אין זיינע „אידישע אינטערעסן״, פאָרווערטס 1934, מאַי 26; ח. רויזענ־בלאַט, יידישע פּרעסע אין אַמעריקע, קאַליפאָרניער אידישע שטימע, לאָס־אַנדזשעלעס 1934, יולי 12; אליהו שולמאַן, אַן אויסשטעלונג פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע. < 2. דער זאַמלבוך >, ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1934, נומ 23 (526).

544. שולאַלמאַנאַך < די אידישע מאָדערנע שול אויף דער וועלט > דערשיינט צו דעם 15 יאָריקן יובילײ פון די פילאַדעלפיער אַרבע־טער רינג שולן. אַפּריל—1935. פילאַדעלפיע 1935, 416 ז״ז.

רעדאַקטירט צוזאַמען מיט: פ. געליבטער, ד״ר ח. זשיטלאָווסקי, ח. נאָוואַק, ש. נאָוויק, פ. סיימאָן.

545. זאַמלבוך לכבוד דעם צוויי הונדערט און פופציקסטן יובל פון דער יידישער פּרעסע 1936—1786. אַרויסגעגעבן פון אַמאָפּטייל פון יידישן וויסנ־שאַפטלעכן אינסטיטוט, ניו־יאָרק 1937. 334 ז״ז + 20 ז״ז פאַקסמיליעס.

מיט אַ שער־בלאַט אין ענגליש.

רעצענזיעס: ישראל חיילפּרין, יובל העתונות היהודית, אין „מוסף״ פון „דבר״, תל־אביב, 1937; דניאל טשאַרני, וואָס מיין שרייב־טיש דערציילט < ביבליאָגראַפישע נאָטיצן >, פ. אַ. ש. נ״י 1937, מאַי 28 (געקירצט איבערגעדרוקט אויך אין: דער וועג, מעקסיקע 1937, יוני 5); דר. א. מוקדוני, 250 יאָר יידישע פּרעסע, מאָרגען זשורנאַל, נ״י 1937, פעברואַר 17; א. ר. מלאכי, ראשית העתונות האידית (במלאת 250 שנה להופעת ה„קוראַנט״), הדאר, נ״י 1936, נאָוועמבער 15; קלמן מרמר, 250 יאָר יידישע פּרעסע, פרייהייט, נ״י 1937, מערץ 28; ש. ניגער, צוויי הונדערט און פופציק יאָר יידישע פּרעסע, „טאָג״, נ״י 1937, מערץ; ל. פאָגעלמאַן, ווי לאַנג דרוקט מען שוין יידישע צייטונגען אויף דער וועלט, פאָרווערטס, נ״י 1937, מערץ; צבּיון, יידישע אינטערעסן, פאָרווערטס, נ״י 1937, פעברואַר 13; ב. א. קאַנטער [פּסעוודאָנים] אויף ליטעראַרישע טעמעס < דער זאַמלבוך וועגן דער יידישער פּרעסע >, פ. אַ. ש., נ״י 1937, מערץ 19; Prof. Dr. Majer Bałaban, 250-letni Jubileusz Prasy Żydowskiej, Nasz Przegląd, Warszawa 1937, 24 און 13 אָקטאָבער (שטעלט זיך אָפּ צוו״אַנד אויס־פירלעך אויף ש׳ס אַרטיקל אין „זאַמלבוך״) Elias Schulman, Dos Siglos y Medio de Prensa eu Lengua Idisch, Judaica, Buenos Aires 1937, No. 46 (מערץ).

546. יאָרבוך פון אַמאָפּטייל. 1. אַרויסגעגעבן פון יידישן וויסנשאַפט־

לעכן אינסטיטוט אַמעריקאַנער אָפּטייל. ניו־יאָרק 1938, 348 ז״ז.
מיט אַ שער־בלאַט און אינהאַלט אין ענגליש.
רעדאַקטירט צוזאַמען מיט ד״ר א. מוקדוני.
רעצענזיעס: קלמן מרמר, די געשיכטע פון יידיש־ריידנדיקן ישוב אין אַמעריקע, פרייהייט, נ״י 1938, מערץ 26; אליהו שולמאַן, שטודיעס וועגן יידן אין אַמעריקע, ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1938, נומ׳ 14; S[amuel] D[inin], Annual of the American Branch of the Yiddish Scientific Institute, Jewish Education, New York, 1938, Vol 10, No. 3, p. 199.

הקדמות צו:

547. ח. בעזפּראָזוואַני (בע—ני): דער אורשפּרונג פון פּסח. אַרויסג. פון דעם ייד. היסטאָרישן סעמינאַר [אונטער דער לייטונג פון דר. יעקב שאַצקי], ניו־יאָרק 1926. 139 ז״ז.

548. געשיכטע פון גאַנץ אַמעריקע פון פיליפּ קראַנץ.
זע נומ׳ 337.

549. אברהם טייטעלבוים: טעאַטראַליאַ. פ״ג „יאַטשקאַווסקיס ביבליאָטעק״. וואַרשע־ניו־יאָרק 1929. 271 ז״ז.
זע: פ. אַ. ש., נ״י 1929, מערץ 22.

550. אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע.
זע נומ׳ 541.

551. ספּינאָזאַ בוך.
זע נומ׳ 542.

552 זאַמלבוך צו דער געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע אין אַמעריקע.
זע נומ׳ 543.

553. ראובן אַגושעוויטש: די אַלט־גריכישע פילאָזאָפיע פון טהאלעס ביז איבער די פּיטאַגאָרעער. פ״ג „פּרדס״. ניו־יאָרק 1935. 215 ז״ז.
זע: ד״ר א. מוקדוני, ביכער און שרייבער, מאָרגען זשורנאַל, נ״י 1934, דעצעמבער 12 [אַן אָנזאָג אויפן דערשיינען פון בוך].

554. אָפּאַטאָשו ביבליאָגראַפיע. אַרויסגעגעבן פון (מלאָווער בענדינער) י. אָפּאַטאָשו ברענטש 639 אַרבעטער־רינג. ניו־יאָרק 1937.

555. זאַמלבוך לכבוד דעם צוויי הונדערט און פופציקסטן יובל פון דער יידישער פּרעסע 1936 — 1786.
זע נומ׳ 545.

וויסנשאַפטלעכע מיטהילף:

556. ד״ר מאַקס ווייינרייך: ד״ר שלמה עטינגערס אַלע כתבים. פ״ג ב. א. קלעצקין, ווילנע 1925.

557. ביבליאָגראַפישע יאָרביכער פון ייוו״אָ. באַנד I—1926. פ״ג קולטור־ליגע, וואַרשע 1928.

558. י. ליפשיץ: בדחנים און לצים ביי יידן (מאַטעריאַלן צו אַ ווערטערבוך), אין אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער און דראַמע. ווילנע־ניו־יאָרק 1930.

559. די ערשטע יידישע שפּראַך־קאָנפערענץ. ביבליאָטעק פון ייוואָ. ווילנע 1931.

560. Abraham G. Duker: Evreiskaia Starina, a Bibliography. Hebrew Union College Annual VII—IX. Cincinnati, 1931-32.

561. Oscar J. Janovski: The Jews and Minority Rights—1898 to 1919. New York, 1933.

562. פ. שוואַרץ: יוזעף פּילסודסקי, זיין באַציִונג צו דער יידן־פראַגע און זיין קאַמף קעגן בונד (1893—1905). וואַרשע, 1935.

563. ד״ר עמנואל רינגעלבלום: די פּוילישע יידן אין אויפשטאַנד פון קאָשטשוקאָ—1794. ביבליאָטעק פון ייוואָ, וואַרשע 1937.

564. יצחק א. לעוויטאַץ: דער פּנקס פון דובנער קהל. היסטאָרישע שריפטן פון ייוואָ. באַנד II, ווילנע 1937.

565. Ira S. Wise: Present Problems of Mental Hygiene in Russia. Mental Hygiene, Vol. XXII, No. 1, 1938.

566. Albert Deutsch: The Mentally Ill in America. New York, 1938.

567. Avrahm Yarmolinsky: The Khazars. A Bibliography. New York, 1939.

568. א. טשעריקאָווער: אין היסטאָרישע שריפטן פון ייוואָ, ווילנע 1939, ב. III, ז׳ 758.

הוספות:

569. Do młodzieży żydowskiej

אַן אויפרוף וועגן אָנשליסן זיך אָן פּילסודסקיס לעגיאָן (יידיש און פּויליש), ראַדאָמסק, פּסח 1915.

דער יידישער אָריגינאַל מיט דער צענזור־דערלויבעניש פון מיליטער־אַמט, געפינט זיך אין ייוואָ, ווילנע.

570. Żydzi w Galicyi w dobie obecnej (Statystyka, życie gospodarcze, stosunek do Polaków).

571. Żydzi Kongresówski w dobie obecnej (Statystyka, życie gospodarcze, stosunek do Polaków) (Z uwzględnienem Litwaków).

572. Wstęp historyczny o przeszłości Żydów w Polsce (Tolerancya, Autonomia).

די נומ׳ 570-572 זיינען דריי רעפעראַטן, געדרוקט אין פּראָנצייזיש און ענגליש, אַרויסגעגעבן דורכן קאָנגרעס־ביוראָ פון פּוילישן אויסערן־מיניסטעריום אין 1918.

573. די געשיכטע פון טעאַטער אין אָריענט [אַרויסגעגעבן העקטאָגראַפירט דורך דעם פאַראיין פון די פּוילישע פאָלקס־טעאַטערס אין וואַרשע, 1921].

לויט: זלמן רייזען, לעקסיקאָן IV, שפּ. 493.

574. Spór o matkę Mickiewicza.
Nasz Kurjer, Warsz. 1922.

574. [אַ רעצענזיע אויף ווילאַם נאַטאַנזאָנס „קולטור און ציוויליזאַציע״].
פאָרטשריט, נ״י, 1922.

575. „קענטאָקי״ פון י. י. שוואַרץ.
קולטור, אילוסטרירטע וואָכנבלאַט פאַר ליטעראַטור, קונסט און אַלגעמיינע קולטור־ענינים, שיקאַגע 1925, נומ׳ 2 (9טן אָקטאָבער), ז׳ 5, 10.

576. ספּינאָזא אויף דער יידישער גאַס.
פ. אַ. ש., 1932, נומ׳ 50.

וועגן דעם „יידישן צוגאַנג״ צו ספּינאָזען אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין 300 יאָריקן געבוירנטאָג, ווי ער איז געקומען צום אויסדרוק אין די אַרטיקלען פון ד״ר א. גינזבורג (פאָרווערטס 1932, נאָוועמבער 27), ד״ר ל. פאָגעלמאַן (דאָרט, נאָוועמבער 24), י. מאַלין (אידישער קוריער, שיקאַגע 1932, נאָוועמבער 24) און ד״ר ש. מלמד (דאָרט, דאָרט).

זע: ד״ר א. גינזבורג, אַ בריוו אין רעדאַקציע, פ. א. ש. 1932, נומ׳ 51 און ש״ס ענטפער, דאָרט 1933, נומ׳ 1.

577. יידישער טעאַטער אין וואַרשע אין דער ערשטער העלפט 19טן י״ה.
יי וו״ בל, 1939, ב. XIV, נומ׳ 1—2, ז׳ [1]—9.

578. פ. שוואַרץ. יוזעף פּילסודסקי, זיין באַציִונג צו דער יידן־פראַגע און קאַמף קעגן „בונד״ (1893—1905). וואַרשע 1936. 296 זייטן.
יי וו״ בל, 1939, ב. XIV, נומ׳ 1—2, ז׳ [123]—126.

579. Jacob Reznik (J. Ha-rosin). Le Duc Joseph De Naxos. Contribution à l'Histoire Juive du XVIe siècle. Paris 1936. 270 pp.
יי וו״ בל, 1939, ב. XIV, נומ׳ 1—2, ז׳ 127—132.

580. ראובן פאַהן. געשיכטע פון דער יודישער נאַציאָנאַל־אויטאָנאָמיע אינם פעריאָד פון דער מערב־אוקראַינישער רעפּובליק. לעמבערג 1933. פאַרלאַג „קולטור״ רעדאַקציע „מאָרגן״. 258 זייטן.
יי וו״ בל, 1939, ב. XIV, נומ׳ 3—4, ז׳ 367—370.

X. וועגן שאַצקין.

1. באַלאַבאַן, מאיר, פּראָפ. ד״ר: די היסטאָרישע מאָטיוון אין י. אָפּאַטאָשוס „אין פּוילישע וועלדער״.
ב י כ ע ר־ו ו ע ל ט , וואַרשע 1922, נומ׳ 6, שפּ. 523.
דאָרט — וועגן ש׳ן.

2. גאָלדבערג, ב. צ.: אין גאַנג פון טאָג.
ט אָ ג , נ״י 1934, מאַי 29.

3. גוג, י. ל. [גינזבורג, יקותיאל]: תּוים ותּגים.
ה ד א ר , 1932, נומ׳ 37.
וועגן ש׳ס אָנטייל אויפן ספּינאָזאַ־קאָנגרעס אין האַג.

4. גלאַנץ, יעקב: איינער פון אונזערע בויער (צו דר. יעקב שאַצקיס אָנקומען קיין מעקסיקע).
ד ע ר ו ו ע ג , מעקסיקע 1937, מאַי 29

5. גלאַנץ יעקב: געבויט אויף פונדאַמענטן (דר. יעקב שאַצקיס ציקל לעקציעס און זיין ספּינאָזאַ־צוגאַנג).
ד ע ר ו ו ע ג , 1937, יולי 3.

6. גליקאָ[ווסקי], מ.: נאָטיצן פון אַ זשורנאַליסט (וועגן פרויד און מאַרקס).
ד ע ר וו ע ג , 1937, יוני 12.

7. די וויכטיקע אַרבעט פון ייוו״אָ לויט די דערקלערונגען פון ד״ר שאַצקי.
ק ע נ ע ד ע ר א ד ל ע ר , מאָנטרעאל 1938, נאָוועמבער 2.

8. דימענטשטיין, יוסף: ד״ר יעקב שאַצקי — פאָרשער און שרייבער.
ק ע נ ע ד ע ר א ד ל ע ר , 1928, פעברואַר 6.

9. האַלפּערן, מ. ל.: די רעטער פון אונזער קונסט.
פ ר י י ה י י ט , נ״י 1923, אָקטאָבער 27.

10. וואַלענשטיין, ב. [גלאַנץ, א.]: אין מוזיי פון 40 טויזנט מענטשלעכע מאַרכן.
ט אָ ג , נ״י 1931, פעברואַר 21.
אַ באַזוך אין נ״יער פּסיכיאַטרישן אינסטיטוט. — זיין באַגעגעניש דאָרט מיט ש׳ן, וועלכער איז דער הויפּט־ביבליאָטעקאַר פון אינסטיטוט.

11. ווייגרייך, מאַקס, ד״ר: שטאַפּלען. פיר עטיודן צו דער יידישער שפּראַך־וויסנשאַפט און ליטעראַטורגעשיכטע, בערלין 1923, ז׳ 244.

12. ווייגרייך, מאַקס, ד״ר: בילדער פון דער יידישער ליטעראַטורגעשיכטע. ווילנע 1928, ז׳ 44, 144, 172 א״וו, 188, 273, 274 356,

13. ווילנער פנקס, שפ. 295.

14. זאַק, ב. ג.: צוואַנציק יאָר ביבליאָטעק.
ב י ב ל י אָ ט ע ק - ב ו ך , מאָנטרעאל, יולי 1934, ז׳ 10.

15. ידיעות פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט.
פון נומ׳ 1 passim — ווערט ש׳ דערמאָנט כמעט אין יעדן נומער בשייכות מיט זיינע אַרבעטן און אַקציעס פאַרן ייוואָ.

16. לאָלאַ: [קאַריקאַטור].
מ אָ ר ג ן ז ש ו ר נ אַ ל , נ״י 1938, יאַנואַר 16.
מיט דער צושריפט: „ד״ר יעקב שאַצקי האָט געקראָגן אַ טעלעגראַמע מיט אַ היסטאָריש העברעיִשן מעסענדזשער, פון ד״ר מאַגנעס, אַז גלייך ווי מאַגנעס האָט זיך דערוווּסט פון דעם גרויסן דערפאָלג פון דער לעצטער קאָנפערענץ פון „יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט״ אין ניו־יאָרק, לאַדט ער איין שאַצקין צו קומען תיכף אין ירושלימער אוניווערסיטעט צו האַלטן לעקציעס אין יידיש וועגן יידישער וויסנשאַפט״.

17. ליבערבערג, י.: די אויפגאַבן פון יידישער ביבליאָגראַפיע.
ב י ב ל י אָ ל אָ ג י ש ע ר ז אַ מ ל ב ו ך , מאָסקווע 1930, I, ז׳ 25—26.

18. ליפשיץ, י.: [אַן אינטערוויו מיט ד״ר י. שאַצקי].
ד י פ ר ע ס ע , בוענאָס־איירעס, 1926 (?).

19. [עדיטאָריעל וועגן ש׳].
ק ע נ ע ד ע ר א ד ל ע ר , מאָנטרעאל 1928, פעברואַר 5.

20. פאָרעם, ל.: דר. שאַצקי און די ייוואָ־אַקציע.
ד ע ר ו ו ע ג , מעקסיקע 1937, יוני 5.

21. פענסטער, ב.: די „קולטוריסטן״ שטייען „פעסט״ אויף זייערע פּאָזיציעס.
פ ר י י ה י י ט , נ״י 1931, דעצעמבער 19.

22. צינבערג, ישראל, ד״ר: די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווילנע 1937, זעקסטער באַנד, זוך־צעטל, ז׳ 435.

23. קאַראַלניק א., ד״ר: ליטעראַרישע וואַנדערונגען.
ט אָ ג , נ״י 1935, אויגוסט 4.
וועגן ש׳ס הסכמה אויף ראובן אַגושעוויטשעס בוך (זע נומ׳ 553).

24. קראָכמאַל, ש. [י. י. זינגער]: יידישע נייס פון דער גאַנצער וועלט.
פ אָ ר ו ו ע ר ט ס , 1935, סעפּטעמבער 11.
ש׳ס רעדע ביים טאָג פון יידישער ליטעראַטור אויפן אַלוועלטלעכן צוזאַמענפאָר פון ייוואָ אין ווילנע 1935.

25. ראוז, מאַטיאַס [ב. ריווקין]: ווי קענען מיר העלפן מיט קולטור די

יידן פון פוילן, ליטע, לאַטוויע און פאַר אַלעמען זיך אַליין?
אידישע וועלט, פילאַדעלפיע 1929, נאָוועמבער 25.
איבערגעדרוקט אין: קענעדער אדלער, מאָנטרעאַל 1929, נאָוועמבער 30.

26. ראָזענפעלד, ש.: געסט פאָרן, געסט! (אַ בריוו פון וואַרשע).
טאָג, נ״י 1922, נאָוועמבער 28.
צוו״אַנד וועגן ש׳ס אָפּפאָר קיין אַמעריקע.

27. ראָזענפעלד, ש.: „אַטמאָספערע״, דרך ארץ און ענלעכס.
טאָג, 1926, דעצעמבער 22.
געשריבן אין צוזאַמענהאַנג מיט ש׳ס אַרטיקל וועגן ח. קאַנטאָראָוויטשן אין פ. אַ. ש., 17טן דעצעמבער 1926. (זע נומ׳ 128).

28. רייזען, זלמן: שאַצקי, יעקב.
לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פילאָלאָגיע. ווילנע 1929, ב. IV, שפּ. 489—494.

29. שולמאַן, אליהו: אויסשטעלונג פון דער יידישער פּרעסע אין ניו־יאָרק.
< א. די אויסשטעלונג >.
ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1934, נומ׳ 22 (525).

30. שונמי, שלמה — מפתח המפתחות < ביבליוגרפיה של ביבליוגרפיות ישראליות > ירושלים, תרצ״ו. אינדעקס ז| 376.
פאַרצייכעניש פון ש׳ס אייניקע ביבליאָגראַפישע אַרבעטן.

31. שטאַרקמאַן, משה: דר. יעקב שאַצקי [צו זיין באַזוך אין מעקסיקע].
דער וועג, מעקסיקע, 1937, יוני 1.

32. שעלווין, ב.: אין וועמענס נאָמען?
מאָרגען זשורנאַל, נ״י 1935, פעברואַר 27.
בשייכות מיט ש׳ס רעדע אויף דער קאָנפערענץ פאַר יידיש אין ארץ־ישראל (זע נומ׳ 77 א׳).

33. Bałaban, Majer, Prof. Dr.: Nauka żydowska w Polsce odrodzonej oraz judaici polsci za granicami Państwa.
Głos Gminy Żydowskiej, Warszawa
אָקטאָבער־נאָוועמבער 1938, ז׳ 285.

34. Kronika żydowska.
Nasz Kurjer, 1922, 9 נאָוועמבער.
נאָטיץ וועגן ש׳ס אָפּפאָרן פון פוילן קיין אַמעריקע.

35. Lewis, Nolan D. C.: A Review of the Research Aims of the New York State Psychiatric Institute and Hospital. New York, 1938.
The Psychiatric Quarterly, Utica, April,1939, Vol. 13, No. 2.

Hinsie וועגן ש׳ס אַרבעט איבער אַ פּסיכיאַטרישן ווערטערבוך צוזאַמען מיט ד״ר פון פּסיכיאַטרישן אינסטיטוט אין סטייט ניו־יאָרק.

36. Nieuwe Rotterdamische Courant, Rotterdam, 1932, Sept. 7.
וועגן ש׳ס רעפעראַט אויפן ספּינאָזאַ־קאָנגרעס.

37. Roback, A. A.:I. L. Peretz, Psychologist of Literature. Cambridge ,Mass., 1935, p. 47.

38. Resnick, Salomon: Los forjadores del Instituto Judaica, Buenos Aires, 1934, יוני 1934, ז׳ 266.
אַ נומער געווידמעט דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט. איבערגעדרוקט אין Verdad מעקסיקע, יולי 1937.

39. The Register of the Jewish Theological Seminary of America. New York, 1926, p. 144.
וועגן ש׳ס אַרבעט איבער דער ביבליאָגראַפיע פון יידישע ביכער.

40. Who's Who in American Jewry. New York, 1928.

הוספות:

41. גלאַנץ, יעקב: גזירות ת״ח [אַ ליד געווידמעט ש׳ן].
„טריט אין די בערג״ (לידער און פּאָעמעס), מעקסיקע, פרילינג 1939, ז׳ 260.

42. שטאַרקמאַן, משה: דער שטילער יוביליי פון ד״ר י. שאַצקי.
ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1932, נומ׳ 16, ז׳ 251.

43. Ellenberg, Z., Dr.: Żydzi i początki szkolnictwa powszechnego w Łodzi, Łodz 1930, p. 29.

44. Resnick, Salomon: Esquema la literatura Judia. Buenos Aires 1933, p. 89.

45. Segal, G.: Institutul stiință evreescă din Vilna. יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט.
Omagiu d-Lui Dr. Ad. Stern, București 1929, p. 101, 102.
וועגן ש״ס אָנטייל אין די פאָרש־אַרבעטן פון ייוואָ.

46. SEPTIMANA SPINOZANA, Acta . . . in Memoriam Benedicti de Spinoza . . . Hagae, MCMXXXIII, p. XI.
וועגן ש״ס אָנטייל אין דער אינטערנאַציאָנאַלער ספּינאָזאַ־געזעלשאַפט אין ספּינאָזאַ־קאָנגרעס.

XI. אינדעקס פון פּערזאָנען־נעמען און ענינים, וואָס ווערן דערמאָנט אין דער ביבליאָגראַפיע.

(די ציפערן ווייזן אָן די נומערן אין דער ביבליאָגראַפיע).

אגושעוויטש, ראובן 553
אויסלענדער, נ. 157, 171, 204
אויערבאַך, אפרים 528
אולינאָווער, מרים 497
אחשווורוש־שפּיל 163
איבסען, הענריק 46
אייכל, יצחק 465
אַלטבויער, מ. 463
אליהו בחור 434, 531
אַלמי, א. 125
אַלשוואַנגער, עמנואל 428
אַנטיסעמיטיזם 51, 61
אַנסקי, ש. 266
אסף, ש. 316
אָפּאַטאָשו, י. 505, 511, 515, 516, 531, 532, 554, אָפּט. X 1.
אשכלי, א. ז. 403
אשכנזי, שמעון 45
אָשעראָוויטש, מ. 293

באַדער, גרשם 325, 326, 378, 536
באַזאַלינסקע, נ. ב. 161
באָטאָשאַנסקי, יעקב 542
באַלאַבאַן, מאיר, פּראָפ. 435, 505, אָפּט. 1X
— זע אויך: Bałaban, Majer, Dr.
באַלעכאָווער, בער 277
באַסטאָמסקי, ש. 428
באָראָכאָוו, בער 221
באַראַנדעס, יוסף 166
בבא־בוך 213
בוים, ע. 113
בוכבינדער, נ. א. 303
ביירָאָן, לאָרד 22
בימקאָ, פ. 513, 533
בן־עמי 103
בעזפּראָזוואַני, ח. 128, 417, 547
בעל מחשבות 506, 508
בערגעלסאָן, דוד 127, 130
בערל בראָדער 214
בערנשטיין, עדואַרד 110, 275, 276
בערעגאָווסקי, מ. 172
בערעק יאָסעלעוויטש 241, 414
בראָון, לילי 298
בראַנדעס, געאָרג 10, 110, 499, 504

גאָטלאָבער, אברהם־בער 437
גאָלדבערג, ב. צ. 536, 543, אָפּט. 2 X
גאָלדפאַדן, אברהם 102, 146, 149, 150—157, 164, 171, 177, 187, 204, 223, 224, 227, 536
גאָלדשמידט, א. י. 340, 450
גאָרדאָן, הירש־לייב, ד"ר 422
גאָרדאָן, יעקב, ד"ר 113
גאָרין, ב. 145, 230
גאָרעליק, ש. 3
גאָרקי, מאַקסים 100
גוג, י. ל. — זע: גינזבורג, יקותיאל
גורשטיין, א. 131, 231, 536
גינזבורג, א., ד"ר 576
גינזבורג, יקותיאל, אָפּט. 3 X
גינזבורג, שאול 37, 283
גלאַנץ, א., אָפּט. 10 X—זע אויך: לעיעלעס
גלאַנץ, יעקב 422, 486, אָפּט. 4 X, 5 X, 41 X
גליקאָווסקי, מ., אָפּט. 6 X
גליקל פון האַמעלן 383
געליבטער, פ. 143
גערשענזאָן, מיכאיל אָסיפּאָוויטש 111
גרייזעל, סאָלאָמאָן 385

דאָווידזאָן, חיים 346
דובנאָוו, שמעון 62, 358
דוד הראובני 450
דימענטשטיין, יוסף 113, אָפּט. 8 X
דינבורג, בן־ציון 318
דינעזאָן, יעקב 177, 225, 226, 230
„דיסקוחרש" 198
דעקאַבריסטן 296
דרויאַנאָוו, א. 428

האַלמשטאָק, ל. 362
האַלפּערין, מיכאל 294
האַלפּערן, מ. ל., אָפּט. 9 X

היילפרין, ישראל 545
האַרקאַווי, אלכסנדר 211, 433
הורוויץ, זאַלקינד 299
היינע, הייגריך 34
הירשביין, פּרץ 6
העס, משה 269
הערצל, טעאָדאָר, ד"ר 141

וואַכשטיין, בערנאַרד 142 א'
וואַלינסקי, אַקים לוואָוויטש 138
וואַלעגשטיין, ב. — זע: גלאַנץ, א.
וואָלפסזאָהן, אהרן האַללע 455, 458
וואָלפסאָן, ה., ד"ר —
זע: פראַנק, הערמאַן, ד"ר
וואַרשאַווסקי, מאַרק 456
וויכערט, מיכאל 99
וויילד, אָסקאַר 518
וויינלעז, ישראל 436, 462
וויינריב, ב., ד"ר 192, 331 — זע אויך: Weinryb, B.
וויינריך, מאַקס 10, 158, 213, 324, 425, 431, 432, 434, 438, 449, 556,
אָפּט. X 11
וויינשטאָק, יוסף 227
ווילאַן, פראַנסואַ 517
ווינטשעווסקי, מאָריס 230
ווינער, מ. 175, 184, 438
ווינער, שמואל 209
וויערניק, פ. 113, 432, 536, 540
וויטשניצער, מ. 277

זאַמאָשצין, פּלטיאל 231
זאַמבאַרט, ווערנער 289, 359
זאַק, ב. ג. 113, 432, אָפּט. X 14
זילבערצווייג, זלמן 159, 161
זינגער, י. י., אָפּט. X 24
זיסער, איגנאַץ 161
זלאָציסטי, טעאָדאָר 269
זעגעל, בנימין 215
זעליכאָווער, יהודה לייב 461
זעליקאָוויטש, געצל 432
זשיטלאָווסקי, חיים 73

טאָלסטאָי, לעוו 48—55
טאָלער, ערנסט 59, 70
טוגענהאָלד, יעקב 346
טווערסקי, י. 113
טאָלער, ערנסט 59, 70
טורגעניעוו, איוואַן סערגעיעוויטש 68, 386
טייטעלבוים, אברהם 106, 549
טען, היפּאָליט 526
טענענבוים, יוסף ד"ר 315
טשאַרני, דניאל 545
טשעריקאָווער, א. 279, 389, 568

יאַפע, יודאַ א. 432
יהואש 139, 230
יואל חזן 447
יודיצקי, א. 157, 175, 390
„יון־מצולה" 232, 422
יורי, מאַרק 541
יושקעוויטש, סעמיאָן 103
יידישע געשיכטע 64, 74, 75, 133 א'
יידישע דעמאָגראַפיע 468, 482
יידישע וויסנשאַפט 65, 80, 86
יערי, אברהם 204, 216, 536

כהן, יהודה לייב 486, 487
כץ, שמחה 422

לאַלאַ, אָפּט. X 16
לאַנדוי, אַלפרעד, דר. 443
לאַסאַל, פערדינאַנד 275, 336
לאַשטשעווער דרוקן (ביבליאָגר.) 216
לוקסעמבורג, ראָזאַ 58
ליבערבערג, י., אָפּט. X 17
ליבערמאַן, אליעזר 452
ליבערמאַן, ח. 220
ליבקנעכט, קאַרל 58
ליטוואַק, א. 317
ליטווין, א. 43, 428
לייבל, דניאל 489, 498
לייוויק, ה. 103, 535
ליליענטאַל, רעגינאַ 137
לינעצקי, יצחק יואל 446
ליפּשיץ, י. 113, 540, 558, אָפּט. X 18
לעבעדיקער, דער 79
לעהמאַן, שמואל 424, 426, 428
לעהרער, לייבוש 32, 71
לעוויטאַץ, יצחק א. 564
לעווין, א. 409

לעווין, ש. 366
לעווינזאָן, יצחק־בער 250, 370, 460
לעיעלעס, א. 107, 512, 522, 529
לעסינג, טעאָדאָר 142
לעסעלראָט, בערנאַרד 444
לעפין, מענדל 462
לעשצינסקי, יוסף 275
לעשצינסקי, יעקב 7

מאַלין, י. 576
מאַנטעפיאָרע, משה 405
מ א ר א נ ע ן 63
מ א ר י א נ ע ט נ ש פ י ל ע ר, יידן אַלס 167
מאָרעווסקי, אברהם 107
מאַרק, יודל 133 א'
מאַרקוס, ישראל וו., דר. 541
מאַרקיש, פּרץ 496
מאַרשן, יוסף 222
מ ו ז י ק, יידישע 29, 63, 172
מוקדוני, א., ד"ר 372, 422, 541, 542, 543, 545, 553
מייזיל, נחמן 177
מייזעל, א. 375
מייטלים, יעקב, ד"ר 422
מיימון, שלמה 340
מיצקעוויטש, אַדאַם 217, 273, 471.
— זע אויך: Mickiewicz, Adam.
מלאכי, א. ר. 190, 545
„מ ל ח מ ה ב ש ל ו ם" (דראַמע, יידישע אויסגאַבעס) — זע: פּאַוויר, אליעזר
מלמד, מ. 543
מלמד, ש., ד"ר. 576
מענדעלסאָן, משה 334, 335
מענדעלע מוכר ספרים 23, 76
מעסטעל, יעקב 105, 285
„מ ע ש ח־ ב ו ך" 219
„מ ע ש ח נ ס י ם"
זע: ליבערמאַן, אליעזר
מרמר, קלמן 113, 422, 432, 536, 540, 545, 546

נאַטאַנזאָן, וויליאַם 574
נאַפּאָלעאָן 338, 339
נאָרדוי, מאַקס 135
נוגער, ש. 113, 231, 384, 422, 458, 542, 543, 545

נייפעלד, דניאל 394

סאַמסאָן, י. 422
סאַנד, זשאָרזש 35
ס א צ י אָ ל י ז ם 25, 34, 202
זע אויך: בערנשטיין, עדואַרד; בראון, לילי; זאַמבאַרט, ווערנער; לאַסאַל, פּער־דינאַנד; לוקסעמבורג, ראָזע; ליבקנעכט, קאַרל.
סטופּניצקי, ש. י. 422
סילוואַ דע ראָזאַ, י. 199
סען סימאָן 25
סעקלער, ה. 525
ספּיוואַק, חיים, ד"ר 140
ספּינאָזאַ, ברוך 112, 113, 115, 116-122, 542, 576
ספּעקטאָר, מרדכי 454
„ס פ ר ה ח ש ק" 466

עטינגער, שלמה, ד"ר 438
עלזעט, יהודה (פּסעוודאָנים) 430
עלקין, מענדל 78, 101
עסטרייכער, קאַראָל 459
עפּשטיין, נחמה 486
ע ק ס פּ ר ע ס י אָ נ י ז ם, 18
עריק, מאַקס 132, 158, 432, 434, 436, 440, 452
ערנסט, שמעון 113

פּאָגאָדין 442
פּאַזנער, מאיר 63
„פּ אַ ר י ש א ו ן ו ו י ע נ ה" 205, 434
פּ ו ל י ש ע פּ אָ ע ז י ע 14
פּ ו ר י ם ו ו י נ ץ 453
פּילסודסקי, יוזעף 270, 274, 410, 569
פּינסקי, דוד 230
פּרילוצקי, נח 210, 432
פּרעגער, יעקב 521
פּרץ, יצחק לייבוש 207, 221, 226, 230, 484
פּשיבישעווסקי, סטאַניסלאַוו 311

פּאָגעלמאַן, ל. 545, 576
פּאַהן, ראובן 580
פּאַוויר, אליעזר 210
פּאָרעס, ל., אָפּט. X 20
פּיגנער, ווערא 293
פּיינבערג, ל. 527

פייערבאַך, לודוויק 13
פינקעל, אורי 171, 204
פענסטער, ב., אָפּט. X 21
פראַנס, אַנאַטאָל 136
פראַנק, העלענע 484
פראַנק, הערמאַן, ד"ר 113, 331, 345, 482
פראַנק, יוזעף, ד"ר 235
פראַנקאָ, איוואַן 473
פרידמאַן, פיליפּ, ד"ר 387, 422
פרידקין, א. 437
פרישמאַן, דוד 445
פרענק, עזריאל נתן 250
פרענקעל, שלמה 344

„צאינה וראינה" 448
צביון 422, 543, 545
צונץ, לעאָפּאָלד 346
צ י ו נ י ז ם 52
ציטראָן, ש. ל. 188, 253, 258
ציטלין, אהרן 530, 542
ציגבערג, ישראל, ד"ר 158, 432, 434, 447, 452, 461, 466, אָפּט. X 23 — זע אויך С. Цинберг,

קאָהן, אברהם 218
קאָהען, ישראל 341
קאָטיק, אברהם 305
קאָמינסקאַ, אסתר־רחל 228
קאָמראַש, וואָלף 175, 184
קאָן, פּנחס 133, 365, 473
קאָנוויץ, מ., ד"ר 542
ק א נ ט א נ י ס ט ן 257, 260, 320—322, 409
קאַנטאָראָוויטש, ח. 128, 305
קאַנטער, ב. א. (פּסעוודאָנים) 545
קאָפּעלאָף, י. 302, 312
קאָפּער, זיגפריד 163
קאַציזנע, אַלטער 524
קאָראַליק, א., ד"ר, אָפּט. X 23
קאָרמאַן, ע. 439
קאַרפּעלעס, גוסטאַוו 451
קאָשוט, לאַיאָש 326
קדר, ב. 541
קויפמאַן, יהודה, ד"ר 436
קולבאַק, משה 530
„ק ו ל ר נ ח " 201
ק ו נ ס ט 11, 17, 30, 509
קורא ותיק — זע: קליינמאַן, משה
„ק ו ר ר אַ נ ט י ן " 199
„קורות העתים" 190
קירזשניץ, א. 194
קירכהן, אלחנן 432
קליינמאַן, משה 422
קלעפּפּיש, העשיל 422
קעלנער, לעאָן, פּראָפ. 141
קראָכמאַל, ש. — זע: זינגער, י. י.
קראַנץ, פיליפּ 337
קריוויצקי, י. 113

ראַבינאָוויטש, ש. — זע: שלום עליכם
„ראָבינזאָן קראָזע" 215
ראָגאָף, הלל 69
ראוז, מאַטיאַס — זע: ריווקין, ב.
ראַזבורי, א. 286
ראָזמאַרין, טרודה, ד"ר 542
ראָזענפעלד, מאָריס 167, 229
ראָזענפעלד, ש. 318, אָפּט. X 26—27
ראָזענצוויג, א. 483
ראָלאָן, ראָמען 39, 514
ראָמאַן, ש"ס 200
ראַפּאָפּאָרט, י. 89
ראַקאָווסקי, פּועה 298
רובינשטיין, נ. 441
רויזענבלאַט, ח. 543
רומשינסקי, יוסף 183
רוסאָ, זשאַן זשאַק 114
ריבקינד, יצחק 133, 180, 198, 432
ריווקין, ב., אָפּט. X 25
ריז, יעקב בן מרדכי 162
„ר י ח נ י ח ו ח " — זע: יואל חזן
רייזין, אברהם 542
רייזען, זלמן 161, 176, 204, 210, 429, אָפּט. X 28
רייטמאַן, הירש 443, 479, 481
רימיניק, י. 146
רינגעלבלום, עמנואל, ד"ר 242, 563

שאָבאַד, צמח, ד"ר 144
שוואַרץ, י. י. 575
שוואַרץ, פ. 562, 578
שולמאַן, אליהו 541, 543, 545, 546, אָפּט. X 29
שונמי, שלמה 221, אָפּט. X 30
שטאַרקמאַן, משה 229, 337, 387, 486,

536, 540, אָפּט. X 31, X 42
שטיינמאַן, ביינוש 105
שטיף, נחום 436, 536, 540
שטיקער, מאיר 527
שטערק, ווילים 436
שייקאָווסקי, ז. 191
שיפּער, יצחק, ד"ר 148, 158, 314, 323, 412, 419
„ שירי זמרה "
— זע: בערל בראָדער
„ שירי יהודה "
— זע: זעליכאָווער, יהודה לייב
שלאָסבערג, ב. 443
שלום־עליכם 42, 208, 223, 224, 231
„ שמחת הנפש "
— זע: קירכהן, אלחנן
שמשון, אברהם 361
שעלווין, ב., אָפּט. X 32
תחינות 206, 436
„ תשועת ישראל " 435

Aaron Isaacs—See: Aron Isak
Abrams, Z., Dr. 377
Adler, Elkan Nathan 383
Anchel, Robert 389
Aron Isak 364, 415
Asher, A. 328
Asnyk, Adam 502

Bałaban, Majer, Dr. 232, 233, 242 362, 414, 545, X 33
Besso, Henry, V. 113
Boekman, E. 482
Bogen, Boris D., 379
Bogusławski, Wojciech 98
Boss, Eugenjusz 392
Brandstaetter, Roman 402
Breger, Marcus, Dr. 391
Brod, Max 108
Bujak, Fr. 238

Chajes, Ch. 466
Chiarini, Ks. 254
Cohen, Israel 341

Dante, Alligieri 488
Dawizon, Bogumil 97
Deutsch, Albert 566
Dinin, Samuel 546
Donath, Oscar 472
Duker, Abraham G. 560

Ellenberg, Z., Dr. X 43

Feldman, Eliezer 348
Feldman, Wilhelm 203, 494
Flaubert, Gustave 493
Freehof, Solomon B. 436
Freidus, Abraham Solomon 212
Freiman, A. 383
Friedmann, Ph. 389
Fromer, Jakob 256

Gelber, N. M., Dr. 345, 367, 436
Gielen, Jos. J., Dr. 475
Ginzburg, Simon 478
Goldmark, Josephine 374
Gori, Gino 182
Greenberg, Louis S. 460
Grossman, Vladimir 389
Grunwald, Max, Dr. 181

Heilig, Bernhard, Dr. 395
Hirsch, Leo 422
Holdschmidt, Hans Carl, Dr. 186

Idelson, A. Z. 178

Janowski, Oscar I., Dr. 401
Jewreinow, N. 96
Jost, Isaac Marcus 380

Kallen, Horaca 20
Kastein, Josef 398
Koczy, Leon 357
Köhler, Max, Dr. 360
Konopnicka, Marja 491
Korolenko, Wlodzimierz 134
Kościuszko, Tadeusz 242, 272
Kracauer, F. 383
Kraushar, Alexander 351
Kronenberg, Leopold 349
Kroojankier, Gustav 503

Lebeson, Anita 373
Leitgeber, Jaroslaw 356
Lelewel, Joachim 247
Lewis, Nolan, D. C. X 35
Lifshitz-Golden, Manya 185
Lilien, Efraim 8
Lowenthal, Marvin 383, 413
Lubarsch, Otto 400
Lunel, Armand 173
Luzzatto, Moses Hayyim 478

Mann, Jacob 416
Margolis, Max L. 319
Marx, Alexander 319
Meisl, J. 264
Meiss, Honel 477
Mickiewicz, Adam 246, 402, 574
Milano, Attilio 397
Morris, Nathan 421

Nettl, Paul 172
Norwid, Cypryan 490
Nusbaum, Józef 259

Ormian, Henryk 384

Philipp, Alfred 359
Podoleanu, S. 200
Poisson, Charles 396
Poniatowski. Józef 270
Prus, Bolesław 500
Ptaśnik, Jan 124, 262, 263

Rachel 93
Resnick, Salomon 422, 469, 474, X 38, X 44
Reznik, Jacob 579
Roback, A. A. 221, 432, X 37
Rolland, Romain 495
Roth, Cecil 383
Rybarski, Roman 393
Rzepecki, Karol 243

Schüler, Meier 434
Segal, Alfred 379
Segal, G. X 45
Silber, M., Dr. 467
Skałkowski, Adam 242
Sorel, Jerzy 109
Stecka, M. 252

Talko-Hryncewicz, Julian 399
Tisch, Eliasz, Dr. 422
Thrascher, Frederick, M. 350

Van der Veen, H.R. S., Dr. 485

Waidhaus, Hans 472
Weinryb, B. 158, 435
Wierzbowski. T. 239
Wise, Ira, S. 565
Witwicki, Stefan 501
Wright, William Aldis 434
Wyspiańsky, St. 489

Yarmolinsky, Avrahm 61, 422, 567

Zapolska, Gabriela 492
Zibrt, Čeňek, Dr. 470
Znaniecki 123
Zoller, J., Dr. 174

Драницын, С. Н. 237
Цинберг, С. 158, 432

TABLE OF CONTENTS

PREFACE

DR. K. FORNBERG
The Jewish-Russian Emigration in the United States . . 7

KALMAN MARMOR
Joseph Bovshover (1872-1915) 32

DR. HERMAN FRANK
The Jewish Labor Movement in America (1888-1938) . . 102

LEIBUSH LEHRER
Attitudes of Our Youth 133

B. STEINBERG
A Contribution to the History of Jews in America (1823-1872) 147

M. STARKMAN
To the History of the Yiddish Language in America . . 181

ZALMAN REISEN
Letters from America to the Rabbi of Greiditz (1868-1871) 191

S. BROCHES
The History of the Jewish Press in the State of Massachusetts (1882-1938) 219

M. KOSOVER and M. UNGER
A Bibliography of the Writings of Dr. Jacob Shatzky (with Biographical Data) 249

Presented to

JACOB SHATZKY

as a tribute upon the occasion of
twenty-five years of his literary
and scientific activities.

Copyright by
YWO AMOPTEIL
New York, 1939

Printed in U. S. A.

ASTORIA PRESS
61 East 4th Street
New York City

ANNUAL

of the

AMERICAN BRANCH

of the

Yiddish Scientific Institute

Edited by:

LEIBUSH LEHRER

YUDL MARK

VOLUME TWO

1939

YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE

425 Lafayette Street

New York, N. Y.